Presse, PR og politikk; Den spanske borgerkrigen; Finsk og dansk kaldkrigsjournalistikk; Finlandisering; Amerikansk innflytelse på nordisk offentlighet; Sikkerhetspolitikk og konfliktdekning; «Utenriks» og internasjonalt stoff; Utenrikskorrespondenter; Kvinnelig utenrikskorrespondent i en mannsdominert tid; Utenriks i lokalpressen; Journalistikk i det «norske» Amerika.

Nordisk utenriksjournalistikk i det «lange» 20. århundret

Nordic foreign journalism in the "long" 20th century

Mediehistorisk Tidsskrift nr. 1-2 2022
Årgang 19, nr. 37-38

Norsk Mediehistorisk Forening
www.medietidsskrift.no

Redaksjon for dette nummeret
av Mediehistorisk Tidsskrift:

Birgitte Kjos Fonn
birgitte@oslomet.no
og Rolf Werenskjold
Rolf.Werenskjold@hivolda.no

© 2022 Forfatterne

Design/Grafisk produksjon: Endre Barstad
altkanendres.no

Omslag: Endre Barstad

ISSN digital utgave: 2464-4277

Denne utgaven er delfinansiert av forskergruppen
"Mediene i det internasjonale samfunn" ved Høgskulen i Volda.

Utgitt av Norsk Mediehistorisk Forening
Tidsskriftet er Open Access og publiseres under lisensen
Creative Commons CC BY-NC 4.0. Betingelsene kan leses her:
http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.no

Mediehistorisk Tidsskrift er medlem av
Directory of Open Access Journals (doaj.org).

Adresse:
Norsk Mediehistorisk Forening
c/o Mediebedriftenes Landsforening
Skippergata 24
0154 Oslo

Hjemmeside: www.medietidsskrift.no

Nordisk utenriksjournalistikk i det «lange» 20. århundret

Nordic foreign journalism in the "long" 20th century

Mediehistorisk Tidsskrift no. 1-2 2022
Vol. 19, no. 37-38

Utgitt av
Norsk Mediehistorisk Forening

Innhold

Birgitte Kjos Fonn og Rolf Werenskjold
Leder: Nordisk utenriksjournalistikk i det lange 20. århundret 6

Birgitte Kjos Fonn
Takk for samarbeidet fra avtroppende redaktør 15

Hans Fredrik Dahl
'Nordic foreign journalism in the long 20th century' – an introduction 18

Øystein Pedersen Dahlen og Rolf Werenskjold
Presse, PR og politikk. Utenriksdepartementets pressekontor 1919-1924 26

Eva Åsén Ekstrand
När Spaniens sak blev vår: Svensk lokalpress under spanska inbördeskriget 1936–1939 . . . 48

Hans Fredrik Dahl
The Spanish Civil War in a Nordic Perspective 70

Hans Fredrik Dahl og Rolf Werenskjold
Bibliografi: The Spanish Civil War in a Nordic Perspective.
A Bibliographic Survey of Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden 84

Rune Ottosen
Gunnar Garbo som journalist og pressemann 92

Josef Batikha
Koldkrigsjournalistik 110

Heidi Kurvinen
Gendering the history of foreign correspondents:
The case of Helsingin Sanomat's Maija-Liisa Heini 132

Rolf Werenskjold
Ottar Odland: Radiomannen og utenrikskorrespondenten, 1953–1987 146

Rune Ottosen
Conflict coverage and security policy orientation: A longitudinal
study of war coverage in Norway in a Nordic comparative perspective 164

Birgitte Kjos Fonn
Nye måter å dekke Vesten på. En studie av internasjonalt stoff
i to norske aviser 1975–2005 178

FORUM

Jukka Kortti
Cold War Finnish News Journalism: From Americanisation to Finlandisation 204

Turo Uskali
From Censoring to Self-censorship: The Work of
Finnish Moscow Correspondents 1957–1975 216

Liv Marit Haakenstad
Carl Søyland – «den norske ildsjel i New York» 224

Henrik Grue Bastiansen
MHF-lederens faste spalte. Mediehistorie i fremtiden: hvor går veien videre? 238

Gro Bratholm
Medieminne: Utenrikskorrespondent er jobben
for den som liker å være PÅ – hele tiden. 250

Hans Wilhelm Steinfeldt
Medieminne: Kampen for sannheten 254

Gudleiv Forr
Bok: Journalistorganisasjonen i dataalderen 270

Om bidragsyterne 276

For forfattere og fagfeller 282

Tidligere utgaver. 285

Leder:

Nordisk utenriksjournalistikk i det lange 20. århundret

Birgitte Kjos Fonn
Professor i journalistikk, Oslo Met
Redaktør Mediehistorisk Tidsskrift
birgitte@oslomet.no
orcid.org/0000-0002-4337-7663

Rolf Werenskjold
Professor i medievitenskap
Avdeling for mediefag, Høgskolen i Volda
rof@hivolda.no
orcid.org/0000-0003-0473-1866

Hvorfor er utenriksjournalistikk viktig? Dette enkle spørsmålet er mer presserende nå enn på lang tid. Det internasjonale samfunnet går fra krise til krise, men det er sjelden grunnsteinene rokkes så betydelig i våre nærområder som etter at vår nærmeste nabo gikk til krig med et annet nært land i februar, og det på en måte som gjør trusselen om verdenskrig aktuell igjen. Omgivelsene er både i krise og i rask endring, og det samme gjelder mediene og deres evne til å tolke, fortelle og analysere det som skjer rundt oss. Det er ikke sikkert nyhetsmediene var bedre til det før, men det er antakelig større behov for å forstå det som skjer i omverdenen nå enn på lenge, spesielt i en tid der propaganda og fake news i en rekke forskjellige kanaler igjen er blitt en iboende del av informasjonen som flyter rundt oss. Den verden vi kjente for bare få år siden kan dermed ikke forklares på samme måte, og med den samme forståelse som før. Den må tolkes på nytt, og begrepene vi har brukt før må kanskje anvendes på en ny måte, slik også den amerikanske medieforskeren Robert Entman tidlig hevdet etter den kalde krigens slutt, fordi konteksten er blitt en annen.[1]

Verdenskriger og revolusjoner endret de globale maktforholdene fra 1800-tallet, og både politisk, økonomisk og sosialt ble det skapt en ny tid

Dette dobbeltnummeret av *Norsk Mediehistorisk Tidsskrift* har fått tittelen «Nordisk utenriksjournalistikk i det lange 20. århundret». Navnet er inspirert av historikeren Eric Hobsbawm, som like etter Berlinmurens fall brukte begrepet «det korte 20. århundret» som en betegnelse på den på den på mange ulike måter unike perioden fra 1. verdenskrig til den kalde krigen opphørte.[2] Med oppløsningen av den tidligere Østblokken tok det som hadde vært den rådende verdensorden i store deler av det 20. århundre brått slutt. I den andre enden hadde verdenskriger og revolusjoner endret de globale maktforholdene som var etablert på 1800-tallet. Både politisk, økonomisk og sosialt ble det skapt en ny tid. I en rekke land – ikke minst i Norden – ble betydelige sosiale reformer gjennomført. En av beveggrunnene var blant annet å demme opp for de samme kreftene som hadde ført til revolusjoner andre steder.

De 25–30 årene som fulgte katastrofene mellom 1914 og 1945 var karakterisert av «usedvanlig økonomisk vekst og sosial omforming, hvilket trolig endret samfunnet dypere enn noen annen periode av tilsvarende kort varighet» som Hobsbawm skriver[3] – på mange måter var dette en gullalder, før de økonomiske problemene begynte å tårne seg opp igjen på

Denne artikkelen er også publisert separat, med følgende url:
https://medietidsskrift.no/content/uploads/2022/09/MHT-2022-37-38-Leder-IDO.pdf

1970-tallet, og utløste nye krav til politiske endringer både nasjonalt og internasjonalt. Reformene ble uansett utviklet i skyggen av faren for storkrig – til og med med atomvåpen.

Hobsbawms poeng var altså at den epoken vi rundt 1990 betraktet som det 20. århundre var kort – rammet inn mellom utbruddet av første verdenskrig og ikke minst den russiske revolusjonen, og Sovjetunionens oppløsning.

Hvordan skulle vi snakke om den nye internasjonale ordenen nå? Entman understreket behovet for nytolkninger og nye kognitive begreper. Andre igjen gikk lenger enn til å si at en epoke var over eller at verden måtte tolkes pånytt, som statsviteren Francis Fukuyama, som med boken *The End of History and the Last Man* fra 1992[4] nærmest så for seg en ny tidsregning. Hobsbawm på sin side pekte på at uansett hva som kom etterpå, ville det være formet av det *korte* 20. århundret.

Det 20. århundre fortsatt med oss

Over 30 år senere vet vi både at verden forandret seg i 1989, *og* at arven fra forrige århundre fortsatt er med oss. Revolusjoner, kriger, finanskrakk, sosial uro og fremvekst av fascisme, atomvåpenfrykt og stormaktsrivalisering har alle noen lange linjer som har fulgt oss videre. Det 20. århundres forbruksvekst har materialisert seg i klimakrise. Men de sosiale bevegelsene og de sosiale, økonomiske og demokratiske reformene fra 1900-tallet har også fulgt med. Mye er nytt, mye er uttrykk for kontinuitet, men ting vi i begeistringen rundt 1990 trodde vi var ferdig med, har også kommet til overflaten igjen.

Hobsbawm pekte på at uansett hva som kom etterpå, ville det være formet av det korte 20. århundret

På det utenrikspolitiske området ble det for eksempel gjennom hele den kalde krigen inngått en rekke internasjonale nedrustningsavtaler som hadde til hensikt å redusere farene for krig og opprustning. Helsinkiavtalen fra 1975 var en av disse avtalene, som blant annet anerkjente grensene mellom landene i Europa som endelige og som anerkjente retten til utveksling av informasjon mellom statene. Det var ett av de viktigste framskrittene under den kalde krigen på 1970-tallet, før forholdet mellom øst og vest frøs til i kjølvannet av den sovjetiske invasjonen av Afghanistan og NATOs dobbeltvedtak etter 1980. Det var en avtale som ikke minst knesatte noen prinsipper i forholdet mellom øst og vest, og var derfor av største betydning for de nordiske landene. Vekslingen mellom fremtidsfrykt og fremtidshåp som fant sted gjennom hele den kalde krigen, kan sannsynligvis avleses steg for steg i de nordiske landenes journalistikk.[5]

Samtidig kan hele perioden etter 2. verdenskrig ses som en omkamp om den økonomiske politikken som var valgt, som en stadig duell mellom troen på at vekst *og* utjevning var det som skulle til, og forestillingene om at økonomisk vekst ville komme alle til gode *uten* nevneverdige utjevningstiltak. Allerede på 1980-tallet hadde det siste synspunktet vunnet terreng, og tiåret var preget av deregulering av finanssektoren og økt globalisering. Etter Berlinmurens fall økte dereguleringen og globaliseringen ytterligere, med økt velstandsvekst for stadig nye befolkningsgrupper som resultat. Men 30 år senere ser vi også at ikke veksten har kommet alle til gode på samme måte. Den franske økonomen Thomas Piketty er blant dem som har knyttet tiden før de to krigene (den såkalte *første* globaliseringsbølgen) sammen med vår tid, og vist at utjevningen som fant sted i en rekke land i de «gylne» tiårene etter 2. verdenskrig ble bremset allerede rundt 1980 – og at en skjevfordeling som kan minne om 1800-tallet begynte å øke igjen fra ca. 1980.[6] Tendensen har vært tydelig også i de mer «egalitære» nordiske landene, særlig i Sverige, men er foreløpig mindre merkbar enn i store nasjoner som for eksempel Frankrike, USA og Storbritannia, siden ulikhetene i utgangspunktet var mindre her. Alt dette er store, tunge utviklingstrekk, som også har fått sine avtrykk i journalistikken.[7]

Nordiske fellestrekk

De nordiske landene har i det hele tatt mange fellestrekk både allmennhistorisk og mediehistorisk, men

det finnes også store forskjeller. Forholdet til de to supermaktene, og dermed den utenriks- og forsvarspolitiske forankringen, var ulik gjennom etterkrigstiden i land som hadde helt forskjellige erfaringer i tiden før Berlinmuren falt. Også siden gikk de til dels i forskjellige retninger – som da Sverige og Finland fulgte Danmark inn i EU, mens Island og Norge valgte EØS.

Mediehistorisk har disse landene vært langt likere. En historisk sterk partipresse, høy mediebruk, institusjonalisert selv-regulering, sterke allmennkringkastere og, i nyere tid, offentlig stimulering for å opprettholde et visst medietilbud, er alle blant de trekkene vi finner rundt om i de nordiske landene. Trine Syvertsen m.fl. har lansert begrepet «den nordiske medievelferdsstaten» – mediepolitikken kan ses som en side ved den nordiske modellen.[8] Samtidig er det heller ingen tvil om at nordiske eller i det hele tatt nordeuropeiske medier, med sin historisk «demokratisk-korporative» tradisjon, de siste tiårene har vært under betydelig endring, og beveget seg mer i «anglo-amerikansk», liberal og kommersiell retning, slik for eksempel Daniel Hallin og Paolo Mancini har pekt på.[9]

Mange av de store nedrustningsavtalene som ble inngått mot slutten av den kalde krigen, er nå i praksis døde og maktesløse

Denne utgaven av *Mediehistorisk Tidsskrift* er basert på seminaret som OsloMet – Storbyuniversitetet var vertskap for 16. mars 2021, arrangert av Norsk Mediehistorisk Forening i samarbeid med forskergrupper ved avdelingene for mediefag ved OsloMet og Høgskolen i Volda – Media Narration Group ved OsloMet og Mediene i det internasjonale samfunnet i Volda.[10] Seminaret var også basert på samarbeidet innenfor the Nordic Media History Network (NOMEH), som Norsk Mediehistorisk Forening er medlem av, og hvor forskere fra hele Norden samt Baltikum er med.[11]

Mediefagsmiljøene ved Høgskulen i Volda og og OsloMet representerer tyngdepunkt i Norge for forskning på mediehistorie og norsk utenriksjournalistikk, og seminaret er det første som har satt søkelyset mot nordisk (og baltisk) utenriksjournalistikk i det «lange» 20. århundret.

Det er også første gang tidsskriftet publiserer på både norsk, svensk, dansk og engelsk. Det språklige mangfoldet skyldes at denne utgaven inneholder artikler fra størstedelen av det nordiske området, og forfatterne har derfor hatt fritt valg med hensyn til skandinaviske språk eller engelsk.[12]

En ny orden etter invasjonen i Ukraina

Da vi på dette seminaret stilte spørsmål om hvordan, og på hvilke måter, vi kunne avlese historien i journalistikk og offentlighet i de nordiske landene, var det mars 2021. Ingen av seminardeltakerne hadde fantasi nok til å forestille oss at vi bare et knapt år senere skulle bli vitne til dramatiske endringer av den verdensorden som ble skapt etter annen verdenskrig – og samtidig den internasjonale rettsorden som ble etablert gjennom internasjonale avtaler mellom både små og store stater på begge sider av jernteppet. Den russiske invasjon av Ukraina 24. februar har kastet den eksisterende verdensorden på skraphaugen, og vi er på ny i en situasjon hvor de store maktene tar seg til rette uten hensyn til tidligere avtaler eller ikke. Det er en utvikling som er en spesiell trussel for de små statene. Mange – for ikke å si de fleste av de store nedrustningsavtalene som ble inngått mot slutten av den kalde krigen, er nå i praksis døde og maktesløse – ikke minst i kjølvannet av den russiske anneksjonen av Krim i 2014 og årets invasjon av Ukraina.

Ikke minst har også de nordiske land nå opplevd at de siste utenrikspolitiske hendingene har kullkastet vedtatte utenrikspolitiske sannheter. Hvem hadde tenkt at Sverige ville kaste vrak på mer enn 200 års nøytralitet, at Finland ville ut av sitt spesielle forhold til den store naboen i øst, og at de begge skulle søke om medlemskap i NATO?

Samtidig er våre land langt mer sammenvevd med verden for øvrig enn for 50 år siden, og globale og regionale utviklingstrekk på det økonomiske området slår også inn i samfunnet – og journalistikken – på måter vi fortsatt forsøker å bli vant til. Det ferskeste eksempelet er energikrisen som debatteres heftig i

flere av landene i skrivende stund.

Det kommer ikke til å mangle på utenrikspolitiske analyser i tiden fremover, om hva som egentlig skjedde da Russland invaderte Ukraina på ettervinteren 2022 og hva det innebærer. Denne grufulle krigen, propagandaen som følger med, og de samfunnsmesige følgene både i Ukraina og landene rundt, viser særdeles tydelig hvor viktig mest mulig balansert og informativ journalistikk fortsatt er. Situasjonen vil ikke minst stille utenriksjournalistikken overfor nye utfordringer i nyhetsrapporteringene og i analysene av maktforholdene i den verdenen vi lever i. Det er viktig, som professor Stephen Walton hevdet i et avisintervju for en del år siden, at vi må ha en utenriksjournalistikk som er i stand til å skjelne mellom et takras og et jordskjelv, eller sagt på en annen måte: Vi har i en en farlig verden behov for en kunnskapsrik formidling av utenriksnyheter, som evner å se forskjellen på det uvesentlige og det vesentlige. Walton formulerte det slik: «Eit samfunn utan god og grundig utanriksrapportering blir infantilisert, dvs. umyndiggjort … demokratiet blir svekt».[13] Det stiller store krav til organiseringen av utenriksjournalistikken i nordiske mediehus, og til kompetansen hos praktikerne som formidler nyhetene fra verden rundt oss.

De dramatiske hendelsene som pågår i vårt nærområde kan bety en renessanse for satsing på utenriksjournalistikken i nordiske medier

Medier i endring

Nyhetsmediene var under endring i hele det lange 20. århundret. Utover på 1900-tallet ble de sterkere og mer profesjonalisert, og kommunikasjonsforholdene ble dramatisk bedret (om journalistikkens rapportering om internasjonale forhold dermed ble dekkende og mangfoldig nok, er mer tvilsomt). I den lange etterkrigsperioden var narrativene mye påvirket av øst– vest-forholdet, og i perioder var også meningskorridoren trang i flere nordiske land. Samtidig hadde antakelig også utenriksjournalistikken sin gullalder i denne perioden. For det første var alle forrige århundres dramatiske begivenheter trolig med på å opprettholde utenriksjournalistikkens betydning. Parallelt med at det lange 20. århundret utviklet seg, bygde også nyhetsinstitusjonene opp solide utenriksorganisasjoner. I Norden utviklet flere nyhetsinstitusjoner, ikke minst nyhetsbyåene, samarbeid både når det gjaldt korrespondenter og generell stoffutveksling. Både relativt god medieøkonomi, gode offentlige støtteordninger og et lojalt mediepublikum bidro til denne utviklingen.

Gjennom hele forrige århundre var journalistikken dermed et av våre viktigste bidrag til å tolke og skape mening om begivenhetene rundt oss – og sannsynligvis, inntil et visst punkt, et stadig viktigere bidrag. Så kom finanskrise, konkurransen fra globale tech-selskaper og fremveksten av sosiale medier. Dette satte de etablerte mediene stadig mer under press, og de siste tiårene har det vært hyppig diskutert om journalistikken har mistet noe av sin slagkraft – eller om den vil fremstå som enda viktigere i en verden hvor vi omgis av en kakofoni av meninger og påstander, mange uverifiserbare, mange direkte usanne.

Ett viktig spørsmål er hvilken effekt de siste tiårenes medieendringer har hatt på spesialdisipliner som det utenriksfeltet har vært. Utenriksjournalistikken tapte terreng omtrent fra tusenårsskiftet, i alle fall i den forstand at ressursene som ble brukt på dedikerte journalister på feltet, ble redusert. En mer enn hundreårig tradisjon der utenriksnyhetene langt på vei ble formidlet av korrespondenter var på hell, og å ha egne ansatte på «utenriks» ble mer av en luksus enn det hadde vært før. Internett gjorde all informasjon lettere tilgjengelig, samtidig som det ble lettere for lokale nyhetsleverandører å sende stoff, noe som kunne bidra til å bredde ut perspektivene.[14] Samtidig ble såkalt «parachute journalism» – reportere som ble sendt ut for å dekke enkeltbegivenheter – en økende trend,[15] der ulempen kunne være mangel på kunnskap om og forståelse for de lokale forholdene. Det er ikke utenkelig at de dramatiske hendelsene som pågår i vårt nærområde nå, kan bety en renessanse for satsing på utenriksjournalistikken i nordiske medier.

Spenner vidt

I dette spesialnummeret av *Mediehistorisk Tidsskrift* spenner bidragene vidt. Det favner temaer som går tilbake til tidlig i det 20. århundre og fram til vår egen tid. Vi ser også nærmere på noen av de journalistiske aktørene som var med på å forme medienes innhold i utenriksjournalistikken.

Hans Fredrik Dahls keynoteforelesning trakk opp de lange innledende linjene for den internasjonale utenriksjournalistikken i det 20. århundre. Den publiseres i sin helhet i åpningen av dette nummeret. Begivenhetene i det 20. århundre gjorde det nødvendig å begynne å se på «hele verden» som en helhet. Det betyr ikke at ikke offentligheten og mediene var «internasjonale» før det – tvert imot var tidlige nyhetsmedier påfallende internasjonale, og det gjaldt også de nordiske. Likevel var de flestes forestillinger om «verden» begrenset. Men så kom kommunikasjonsrevolusjonen – som selvsagt begynte lenge før internett. Telegrafen var det som gjorde den globale nyhetskommunikasjonen mulig. Den oppsto selvfølgelig i det 19. århundre, og var for lengst et etablert faktum da det 20. tok til. Men det 20. århundre brakte med seg en rekke forhold som det var umulig å forstå uten å forstå verden som en enhet – fra kriger via etableringen av internasjonale organisasjoner, til verdensomspennende sosiale og ideologiske strømninger, skriver Dahl i utgavens innledende artikkel: «'Nordic foreign journalism in the long 20th century' – an introduction».

Øystein Pedersen Dahlen og **Rolf Werenskjold** viser deretter i sin artikkel «Presse, PR og Politikk: Utenriksdepartementets pressekontor 1919–1924» at nære kontakter mellom presse, politiske partier og statlige organer ikke er av ny dato. Det er problemstillinger som går langt tilbake i tid også i norsk sammenheng. Artikkelen tar for seg etableringen av et eget pressekontor i det norske Utenriksdepartementet som berørte pressedekningen hjemme, men belyser også hvordan regjeringsapparatet ønsket at Norge og norske forhold skulle oppfattes i utlandet i tiden etter 1. verdenskrig.

I artikkelen «När Spaniens sak blev vår: svensk lokalpress under spanska inbördeskriget 1936–1939» retter **Eva Åsén Ekstrand** søkelyset mot det som gjerne har blitt definert som krigen mellom krigene, den spanske borgerkrigen, og hvordan krigen ble rapportert i to svenske lokalaviser, *Arbetarbladet* og *Gefle Dagblad*. Artikkelen viser at krigen i Spania ikke bare ble rapportert i de største dagsavisene i Stockholm og Gøteborg, men hadde et stort nedslag også i lokalavisene utover i landet. Artikkelen er et godt eksempel på at utenriksstoffet i mange år hadde en stor utbredelse i både lokal- og regionalpressen i mellomkrigstiden. Det gjaldt antakelig i de fleste nordiske land fram til fjernsynsnyhetene ble dominerende i dekningen av utenriksnyhetene fra slutten av 1950-årene og begynnelsen av 1960-tallet.

Hans Fredrik Dahl har også skrevet om den spanske borgerkrigen i artikkelen med tittelen «The Spanish Civil War in a Nordic Perspective». Borgerkrigen skapte et enormt engasjement i Norden – som i en rekke andre vesteuropeiske land samt Amerika – til tross for at Spania både geografisk og samhandelsmessig befant seg relativt fjernt fra de nordiske landene. Det hindret ikke at borgerkrigen avdekket noen viktige skillelinjer innad i de landene der engasjementet var størst, skillelinjer som peker videre inn i utviklingen av sosialdemokratier etter annen verdenskrig. Dahl legger spesiell vekt på den offentlige opinion som en sterk kraft under den spanske borgerkrigen, og på hvordan den er blitt framstilt i den nordiske litteraturen om krigen senere. Som et appendix til denne artikkelen har **Hans Fredrik Dahl** sammen med **Rolf Werenskjold** samlet en bibliografi over sentral litteratur om den spanske borgerkrigen fra de forskjellige nordiske land.

Rune Ottosen følger på med en artikkel om en av de sentrale politikerne i Norge i overgangen til 1960-årene, Venstre-politikeren Gunnar Garbo, hvor han utforsker Garbos karriere som journalist før han gikk inn i politikken. I artikkelen med tittelen «Gunnar Garbo som journalist og pressemann» forteller Ottosen om Garbos tolv år i journalistikken. Han var først ni år som journalist i *Bergens Tidende*, deretter i tre år redaktør i *Nidaros* i Trondheim. I 1957 ble han valgt inn som stortingsrepresentant for Venstre. I artikkelen viser Ottosen at Garbo var en viktig bidragsyter til utenriksjournalistikken i den norske regionalpressen. Vi vet at da fjernsynet kom med sine egne oppda-

terte nyhetssendinger, var det nettopp regional- og lokalpressen som opplevde konkurransen fra det nye mediet mest. Regionalpressen fortsatte imidlertid lenge å ha journalister med kompetanse på utenriksfeltet. *Bergens Tidende*, som var den avisen Garbo var lengst i, var ett eksempel på dette.

Josef Batikas artikkel «Koldkrigsjournalistikk, en analyse av Danmark Radios relationer til the United States Information Agency set gennem den journalistiske tv-dækning under Kennedy, 1960–63», gir et eksempel på hvordan fjernsynet som nyhetsmedium dekket noen av den kalde krigens mest sentrale begivenheter i begynnelsen av 1960-årene. Artikkelen, som springer ut av Batikhas kommende doktoravhandling, illustrerer ikke minst hvordan amerikansk «public diplomacy» kunne fungere i praksis. Batikha viser det nære forholdet mellom amerikanske myndigheter og sentrale aktører i Danmarks Radio, noe som åpenbart bidro til å farge meningsinnholdet i journalistikken i denne perioden.

Heidi Kurvinen tegner i sin artikkel et portrett av den finske journalisten Maija-Liisa Heini. Heini var i sin tid en stjernereporter som tilbrakte mesteparten av sin karriere i den største finske avisen, *Helsingin Sanomat*. På slutten av 1960-tallet var Heini avisens Skandinavia-korrespondent. Heidi Kurvinen argumenterer for at Heini, som kvinnelig reporter i en periode der journalistikken fortsatt var mannsdominert, hadde en outsider-posisjon, men at det også ga muligheter for å bryte med og utvikle de etablerte utenriks-narrativene. Artikkelen «Gendering the history of foreign correspondents: The case of Helsingin Sanomat's Maija-Liisa Heini» er basert på analyser av både nyheter og feature fra Heinis hånd.

Vi har flere biografiske artikler. Ottar Odland var den første utenrikskorrespondenten for NRK i både Paris (1965–1970) og i Washington (1970–1973), og samtidig var han en del av den første generasjonen av utenrikskorrespondentene som NRK sendte ut for å etablere egne korrespondentkontor i utlandet. **Rolf Werenskjold** gir i artikkelen «Ottar Odland: radiomannen og utenrikskorrespondenten, 1953–1987» et portrett av franskfilologen Odland, og hans valg av reportasjetemaer både før og etter hans perioder som utenrikskorrespondent. Artikkelen gir blant annet et bilde av hans tid som korrespondent i Paris, som også sammenfalt med studentopprøret i 1968. Artikkelen viser også noe av den nære kontakten som tidlig eksisterte mellom nordiske utenrikskorrespondenter ute.

I artikkelen «Conflict coverage and security orientation: A longitudinal study of war coverage in Norway in a comparative perspective», diskuterer **Rune Ottosen** hvordan nordisk forsvarssamarbeid har blitt påvirket gjennom deltakelse i den globale kampen mot terror. Han peker spesielt på at lojaliteten til USA og deltagelse i NATO-ledede operasjoner utenfor eget forsvarsområde – slik som i Libya og i Afghanistan – har erstattet den tidligere tradisjonelle lojaliteten til FN-charteret, og reiser kritikk mot norske medier for å ha sviktet sin kritiske rolle ved ikke å ha satt denne utviklingen under debatt.

Birgitte Kjos Fonn gir i sin artikkel en analyse av internasjonal nyhetsrapportering i to norske aviser, *Aftenposten* og *Dagbladet*, fra 1975 til 2005. Norsk utenriksjournalistikk etter 2. verdenskrig er blitt beskrevet som «vestvendt», men i tiårene som fulgte skiftet den kalde krigen karakter og forflyttet seg delvis til andre verdensdeler, samtidig som man må anta at vår kunnskap om og interesse for andre sider ved internasjonale forhold økte. Utvalget som benyttes i studien, korte neddykk hvert femte år mellom 1975 og 2005, gir et riss av nyheter med internasjonalt tilsnitt i to til dels svært forskjellige aviser, over en periode som omfatter både den siste fasen av den kalde krigen og starten på en periode der både norsk og internasjonal medieindustri ble preget av ny teknologi og nye måter å organisere dekningen av verden på. Både politiske og økonomiske endringer har derfor trolig påvirket denne dekningen. Artikkelen tar sikte på å vise dekningens geografiske orientering, men også å si noe om hvordan balansen mellom de forskjellige typene nyheter med internasjonalt tilsnitt har endret seg i disse to avisene over en periode på 30 år.

Supermaktsinnflytelse og det «norske» Amerika

Også Forum-seksjonen i dette temanummeret er hovedsakelig viet forholdet mellom journalistikk,

offentlighet og det internasjonale i det «lange» 20. århundret.

Jukka Kortti tar for seg forholdet mellom sovjetisk og amerikansk innflytelse i Finland under den kaldre krigen. Den betydelige makten Sovjetunionen fikk i Finland etter annen verdenskrig er kalt «finlandisering», og handler om hvordan et lite uavhengig land ble tvunget til å følge politikken i et mye større og langt mektigere land. Men kunnskapen om finlandiseringen overskygger innflytelsen fra amerikansk kulturelt diplomati og amerikansk propaganda, og hvordan det satte sitt preg på Finland gjennom forbruksorientering og underholdningsorienterte medier, skriver Kortti i essayet «Cold War Finnish News Journalism: From Americanisation to Finlandisation».

Turo Uskali diskuterer i sitt essay «From Censoring to Self-censorship: The Work of Finnish Moscow Correspondents 1957–1975» hvordan de første finske Moskva-korrespondentene gjorde sitt arbeid under den kalde krigen. I perioden 1957–1975 arbeidet 13 forskjellige finske korrespondenter i Moskva for å representere fem forskjellige nyhetsmedier (*Kansan Uutiset*, *Uusi Suomi*, det finske kringkastingsselskapet, *Helsingin Sanomat* og *Tiedonantaja*). Essayet er basert på Uskalis doktoravhandling, der materialet var intervjuer, arkivmateriale og ca. 2000 artikler og nyhetsinnslag.

Vi vet fortsatt altfor lite om hvordan journalistikken har forholdt seg til internasjonale aktører med stor politisk eller økonomisk makt

Liv Marit Haakenstad er sertifisert profesjonell slektsgransker. For et par år siden avla hun dessuten mastergraden i faglitterær skriving ved Universitetet i Sørøst-Norge, på et biografisk manus om forfatteren og redaktøren Carl Søyland som utvandret til USA i ung alder. Carl Søyland var en norsk-amerikansk bankmann, musiker, forfatter, journalist og redaktør som kom til USA i 1919. Han var sjømann og vagabond, før han i 1926 slo seg ned i Brooklyn der han arbeidet i den norsk-amerikanske avisen *Nordisk Tidende*. Søyland ble «den norske stemmen fra Amerika» under den andre verdenskrig, og har blitt kalt «den norske ildsjel i New York». Han var aktiv i mange lag av miljøet i New York, og viste blant annet stor omsorg for de vanskeligstilte. I sitt essay «Carl Søyland – den norske ildsjel i New York» forteller Haakenstad historien om Søyland med særlig vekt på arbeidet i *Nordisk Tidende*, en viktig del av historien om offentlighet i «det norske» Amerika.

Medienes egenart, medieminner og bokomtale

I den siste delen har vi som alltid den faste spalten til lederen for Norsk Mediehistorisk Forening, spalten «Medieminner» og bokomtale. Denne gangen benytter NMF-leder **Henrik G. Bastiansen** spalteplassen til å fortelle om sitt møte med, og sin begeistring for, det han beskriver som «Toronto-skolen» i mediefaget, som har videreført arven fra teoretikere som Harold Innis og Marshall McLuhan. Det som forener denne retningen er at de har rettet forskerblikket mot kommunikasjonsmidlenes form – altså deres egenart, historie og samfunnsmessige betydning. Bastiansen etterlyser mer teoretisk forskning i kjølvannet av denne forskningstradisjonen i Norge.

Vi har også ønsket å slippe til to av de profilerte utenrikskorrespondentene i Norge gjennom flere tiår, **Eva Bratholm** og **Hans Wilhelm Steinfeld**, og la dem få presentere sine erfaringer under rubrikken «Medieminner»: Eva Bratholm som korrespondent for både *Dagbladet* og for NRK i New York, og Hans Wilhelm Steinfeld som mangeårig NRK-korrespondent i fire perioder i Moskva – hovedstaden i både Sovjet og Russland, før og etter den den kalde krigens slutt. Eva Bratholm skriver om sine erfaringer under tittelen «Utenrikskorrespondent er jobben for den som liker å være PÅ – hele tiden». Hans Wilhelm Steinfeld har skrevet under tittelen «Kampen for sannheten».

Nummeret avsluttes av en bokmtale av **Gudleiv Forr**, av Alf Skjeseths *Fra Tostrup til Teams – Journalister i dataalderen – deadline døgnet rundt*. Det er ikke hverdagskost at det kommer en historisk fremstilling av den viktigste organisasjonen for den norske journalistprofesjonen – Norsk Journalistlag (NJ) – og da er det viktig stoff for et mediehistorisk tidsskrift. Siste

gang det skjedde var i 1996, da Rune Ottosen skrev boken *Fra fjærpenn til internett*, om NJs første hundre år. Skjeseths bok er på mange måter en oppfølging – men en frittstående sådan – om fortsettelsen i denne organisasjonen, i en periode med store teknologiske, økonomiske og til dels profesjonsmessige endringer. Den siste 25-årsperioden toner ut under en global krise – koronapandemien – som ironisk nok har bidratt til å øke nyhetsjournalistikkens publikum. Dette viser igjen at journalistikken har en avgjørende funksjon når samfunnet er i krise, påpeker Forr.

Fortsatt mye udekket

Det er i løpet av de siste 20–30 årene gjennomført omfattende forskning på norsk mediehistorie. Både publiseringen av firebindsverket Norsk presses historie i 2011 og de mange numrene av *Pressehistorisk tidsskrift* og senere *Mediehistorisk Tidsskrift* er uttrykk for denne satsingen. Også i de andre nordiske landene har det vært betydelig mediehistorisk aktivitet de siste tiårene – noe som blant annet er omtalt ved flere anledninger her i tidsskriftet.[16] Også på utenriksfeltet er flere ting gjort – det er blant annet publisert flere antologier om mediene i den kalde krigen. I tillegg kommer alle de enkeltbidrag, i form av bøker, artikler og doktoravhandlinger som er skrevet eller igangsatt på feltet. Et av de nye tilskuddene er nettopp Josef Batikhas avhandling om Danmarks Radio under den kalde krigen, som er i ferd med å bli sluttført nå.

Like fullt er langt fra alle deler av nordisk mediehistorie ferdig behandlet. Det er fremdeles store huller i den delen som omfatter hvordan mediene har framstilt verden rundt oss – både når det gjelder aktuelle begivenheter og strukturer over tid. I dette nummeret, som er et første forsøk på å samle stoff om nordisk utenriksjournalistikk i et historisk perspektiv, har vi gleden av å vise noe av bredden i kunnskapen om dette feltet, men det illustrerer tydelig også hvor mye som står igjen å kartlegge, både om den internasjonale og utenrikspolitiske rapporteringen i det enkelte land, og om nordisk utenriksjournalistikk som helhet.

Her står forskningsoppgavene i kø i årene fremover. Det finnes få komparative studier som analyserer likheter eller forskjeller mellom de nordiske landene. Vi vet fortsatt for lite om nyhetskretsløpet mellom eller inn i Norden, og hvordan nyhetsstrømmer har beveget seg over landegrensene og påvirket hverandre. I tillegg trenger vi å vite hvordan mediene i det enkelte land har dekket nyheter i andre nordiske land. Hva vet vi egentlig om hverandre?

Utenriksjournalistikkens innhold er som mange andre sider av journalistikken påvirket av hvordan den er organisert, av teknologi, og av hva slags journalister som til enhver tid blir rekruttert til den. I hvilken grad har for eksempel det internasjonale stoffet endret seg med tabloidisering, påvirkningen fra etermediene, og så med internett? En annen tilnærming er profesjonssosiologisk. Utenriksjournalistene og utenrikskorrespondentene har tradisjonelt tilhørt eliten innenfor journalistprofesjonen. Vi vet fortsatt ikke mye om hvordan det har preget profesjonen i de nordiske landene, og heller ikke nok om hvordan profesjonen er påvirket av nedbyggingen av utenriksdekningen som de siste tiårene etter alt å dømme har brakt med seg. Og vi vet fortsatt altfor lite om hvordan denne viktige yrkesgruppen har forholdt seg til internasjonale aktører med stor politisk eller økonomisk makt.

Denne listen er dessuten langt fra uttømmende. Dermed kan vi avslutte denne lederen og introduksjonen til *Mediehistorisk Tidsskrift* nr. 1– 2 2022 i visshet om at denne utgaven slett ikke representerer noe sluttpunkt, men et oppspill til mer viktig forskning om det internasjonale i nordiske lands mediehistorier.

Oslo/ Volda, 9. september 2022
Birgitte Kjos Fonn,
Rolf Werenskjold

Noter

1 Robert Entman (2004) *Projections of Power Framing News, Public Opinion, and U.S. Foreign Policy*. The University of Chicago Press

2 Eric Hobsbawm (1997) *Ekstremismens tidsalder. Det 20. århundrets historie*. Gyldendal

3 Hobsbawm 1997: 15

4 Francis Fukuyama (1992) *The End of History and the Last Man*. Free Press. Videreutviklet fra en artikkel som kom like etter Berlinmurens fall.

5 Noen eksempler på forskning i dette området finnes i Henrik G. Bastiansen og Rolf Werenskjold (red.) (2015) *Nordic Media and the Cold War*, Nordicom

6 Thomas Piketty (2013) *Kapitalen i det 21. århundre*. Cappelen Damm

7 Se f. eks. Peter Kjær og Tore Slaatta (red., 2007) *Mediating Business. The Expansion of Business Journalism*. Copenhagen Business School Press

8 Trine Syvertsen, Gunn Enli, Ole J. Mjøs og Hallvard Moe (2014) *The Media Welfare State. Nordic Media in the Digital Era*. The University of Michigan Press.

9 Daniel Hallin og Paolo Mancini (2004) *Comparing Media Systems. Three Models of Media and Politics*. Cambridge University Press.

10 Arrangementet ble i sin helhet gjennomført digitalt som følge av koronabølgen som da også skyllet inn over de nordiske landene. Forskergruppen MEKK ved OsloMet (Medier i krig og konflikt) bidro til å tilrettelegge digitalt.

11 Baltikum, som også var representert på seminaret, hadde naturlig nok enda mer forskjellige erfaringer i det «korte» 20. århundret enn de nordiske landene, men har senere ikke bare knyttet seg til EU og NATO, men understreker også sitt slektskap med Norden – for eksempel på medieforskningsområdet, som deltakere på de biannuale NordMedia-konferansene og med medlemskap i NOMEH.

12 Vi har derfor også valgt en løsning hvor både sammendrag/ abstracts og forfatteromtalene er på både engesk og et skandinavisk språk.

13 «Rakett mot norske medium», intervju med Stephen Walton, *Dag og Tid*, 2. februar 2007

14 Se Richard Sambrook (2010) Are Foreign Correspondents Redundant? The changing face of international news, Reuters Institute for the Study of Journalism, og Jan Fredrik Hovden og Rolf Werenskjold (2019) The Cold War reporters: The Norwegian Foreign News Journalists and Foreign News Correspondents, 1945-1995, i Henrik G. Bastiansen, Martin Klimke og Rolf Werenskjold (red., 2018). *Media and the Cold War in the 1980s*, Palgrave

15 Emily Erickson og John Maxwell Hamilton (2006) Foreign Reporting Enhanced by Parachute Journalism. *Newspaper Research Journal* (NRJ) 22(1). Her har bruken av lokale såkalte «fiksere» bidratt til at lokalkunnskapen likevel har vært på plass.

16 Bare de siste årene er det kommet flere – se f.eks. Jukka Kortti (2019) *Media in History. An Introduction to the Meanings and Transformations of Communication over Time*. Macmillan International/ Red Globe Press, og Johan Jarlbrink, Patrik Lundell og Pelle Snickars (2019) *Mediernas historia. Från big bang till big data*. Mediehistoriskt Arkiv i Lund nr. 45. En oversikt over både nyere og litt eldre nordiske publikasjoner av denne typen finnes i Henrik G. Bastiansen (2021) Hvordan påvirker den digitale teknologien Nordens nye lærebøker i mediehistorie, *Mediehistorisk Tidsskrift* nr. 2 (nr. 36).

Takk for samarbeidet fra avtroppende redaktør

Birgitte Kjos Fonn
Professor i journalistikk, Oslo Met
Redaktør Mediehistorisk Tidsskrift
birgitte@oslomet.no
orcid.org/0000-0002-4337-7663

Dette er mitt siste nummer som redaktør av *Mediehistorisk Tidsskrift*. Jeg har hatt denne posisjonen siden høsten 2016 – altså i seks år – og må dermed sies å sitte fullstendig på overtid. Da styret i Norsk Mediehistorisk Forening i 2020 ba styremedlem Rolf Werenskjold og meg om å ta ansvar for denne store utgaven om nordisk utenriksjournalistikk, inkludert det nordisk-baltiske seminaret i 2021 med samme tittel, var det imidlertid litt for fristende å si ja.

Det nordiske samarbeidet om mediehistorie er relativt nytt, i alle fall i institusjonalisert form. Det sprang naturligvis ut av de særdeles viktige biannuale NordMedia-konferansene, og høsten 2018 ble så NOMEH (Nordic Media History Association), etablert i Helsinki. NOMEH, som Norsk Mediehistorisk Forening er medlem av – og representert i styret til – har bidratt til å knytte nye bånd og oppdage nye sammenhenger innenfor vårt fellesnordiske mediehistoriske interessefelt. Det var derfor naturlig, da dette nummeret skulle planlegges, å legge vekt på journalistikkens og offentlighetens vesen og betingelser i disse små landene som lenge har befunnet seg i et geopolitisk så skjørt område.

Journalistikk og offentlighet

Tittelen på nummeret handler om journalistikk, men når jeg bruker begrepene «journalistikk og offentlighet» er det fordi vi i praksis selvsagt aldri kommer utenom de sidene ved offentligheten som journalistikken omgir seg med – fra reklame via informasjon og propaganda fra myndigheter og andre aktører, til bokmediet og forskningspublikasjoner. Alt dette er aspekter ved offentligheten som er berørt i denne utgaven. Det er videre i tråd med den utviklingen tidsskriftet har hatt de siste årene. I 2016 skiftet tidskriftet navn fra *Pressehistorisk Tidsskrift* til *Mediehistorisk Tidsskrift*, som en understrekning av at begrepet «presse» var blitt for smalt. Det kunne forveksles med det skriftlige avismediet, men etermedier og internett hadde allerede eksistert lenge nok til å ha fått en historie. I tillegg var det viktig å fange opp andre former for offentlighet, også fra den prejournalistiske æraen – så vel som fra det offentlige rom utenfor journalistikkens domene i vår tid.

I løpet av de seks årene jeg har vært redaktør har vi derfor hatt artikler om alt fra Ludvig Holbergs retorikk til fotografiet i den moderne offentligheten, men samtidig ivaretatt de mer «klassiske» temaene – som debatten om når partipressen egentlig ble oppløst, redaksjonelle strategier i Schibsted, og klima- og miljøjournalistikk i et historisk perspektiv. Vi har hatt temanumre om den russiske revolusjon i mediene og om politisk journalistikk, vi har hatt artikler om TV-aksjonen, om deskens historie og om mediedekningen av homofile, og biografiske artikler og medieminner. Og ikke minst har vi løftet den korte, men viktige digitale historien, både når det gjelder journalistikk og andre former for offentlighet, men ikke slik at det har gått på bekostning av annen tematikk. Vi befinner oss i dag i en situasjon i medievitenskapen der kunnskap om de 2–300 første årene (for ikke å si 500 første, hvis vi tar med bokmediet, og det skal vi) med massemedier får forsvinnende liten oppmerksomhet sammenlignet med en enorm mengde forskning på det som skjer akkurat nå. Noe av det blir stående, mens noe er like forglemmelig som øyeblikket. Når *Mediehistorisk Tidsskrift* har innlemmet det digitale aspektet, har perspektivet vært grunnleggende historiefaglig

og mer konsentrert om forklaringskraften i de noe lengre linjene.

Takk, og lykke til videre!

Det har vært svært inspirerende å være med på dette arbeidet i seks år. Men et tidsskrift blir aldri til av pur inspirasjon – det trengs noen som skriver. Jeg vil derfor med dette rette en stor takk til alle som ha bidratt med artikler, essays, bokomtaler, medieminner og annet i min redaktørtid. En stor takk også til alle fagfeller som grundig og omhyggelig har finstudert og endevendt innsendt stoff, og bidratt til det høye nivået tidsskriftet holder. Innsatsen til gjesteredaktørene i to temanumre må også fremheves. Videre, tusen takk for samarbeidet til designer Endre Barstad og språkvasker Hegelin Waldal, tidsskriftets uunnværlige bakkemannskap. Endre Barstad har dessuten æren for tidskriftets visuelle profil, som vi jevnlig får mye ros for.

En stor takk også til leserne, som er med på å holde interessen for mediehistorisk stoff levende, både som akademisk felt og som generell allmenninteresse. Ikke sjelden viser det seg, dessuten, at enkeltlesere også har en mulig artikkel i ermet.

Jeg avslutter med å takke min medredaktør i denne utgaven, Rolf Werenskjold, for utmerket samarbeid. Samtidig ønsker jeg den nye redaktøren av *Mediehistorisk Tidsskrift* – som per dato ikke er ansatt ennå – lykke til!

Oslo, 9. september 2022
Birgitte Kjos Fonn

Charlie Chaplins movie "The Great Dictator" seemed novel and fantastic in 1940, but is more trivial and non-symbolic today, as we all recognise the fragility of the earth and look at it as a globe. Photo: hmn.wiki/nl.

* This keynote speech was given by Professor Emeritus in Media Studies, Hans Fredrik Dahl, at Norsk Mediehistorisk Forening's seminar on Nordic foreign journalism, in cooperation with Oslo Metropolitan University and Volda University College, on 16 March, 2021.

Keynote

'Nordic foreign journalism in the long 20th century' – an introduction*

Hans Fredrik Dahl
Professor Emeritus in Media Studies
University of Oslo
h.f.dahl@imk.uio.no

Foreign news, as we all know, is a popular genre of journalism, which proliferated in the 20th century under certain conditions that make its context rather special. This context is above all a 'world outlook' or 'global consciousness' determined by circumstances, including two world wars and changing world governments, along with global issues like the pollution crisis and global warming – that is to say, by happenings and features typical of the 20th century. How this context has influenced journalism will be the theme of this keynote. As a start, let me just say that I take the 'the long 20th century' of my title to mean the 20th century up to our own age – that is to say, the period of interest here does not stop at the year 1999 but includes the last two decades as well.

Now, the need to look around and have a grasp of the outside world may of course be understood as a general 'human condition' – whether we be tinkers, tailors, soldiers or spies – as we are all keen to know what is going on beyond our immediate frame of reference. 'Foreign news' is relevant, not only to citizens of 17th century France or to 18th century Americans, but to everybody. Such an understanding of our trade is rather general, but important all the same. All of us participating in this seminar are working with rather small and limited cases of foreign news exchange – pawns in a much greater game, one could say – but we all bear in mind the more general view and perceive our studies as a response to a popular need to be able to see what's going on – so as to be in command of one's own surroundings.

The last century contains perspectives not seen before, such as the need to consider the world as an entity and mankind as an actor

The last century contains some special features in this respect - including perspectives not seen before, such as the need to consider *the world* as an entity and *mankind* as an actor. These are new perspectives. *How* new, exactly, may be up for discussion.

You may all recall the famous Charlie Chaplin scene when the dictator is dancing with a globe and dreaming of world power – and how it all explodes in a highly symbolic way: The dance was novel and fantastic in 1940, but it is more trivial and non-symbolic today as we all recognise the fragility of the earth and look at it as a globe.

This is not to say that the public or the media were not 'international' before that – in the 19th or 18th centuries, for example. On the contrary, early newspapers were international to an astonishing degree. Even Nordic media – newspapers, sheets, boards, songs – were interested in parts of the outside world – elections, wars, accidents in other countries. Napoleon was nothing if not an astonishing 'international' agent, even a kind of world emperor, well known to everyone. The world, however, was scarcely seen as a globe – the notion of 'the world' being more limited (and not yet totally explored).

Now the question arises: is the modern global view a result of communications, of technical means to

communicate globally? The historian's answer would be, I think, to remind us that what made it possible to communicate foreign news to a popular audience by reporting from abroad to the big media outlets at home was electricity. Thus, this ability dates to the early part of the 19th century.

The introduction of telegraphy around 1840 opened the means of communicating news at greater speed than before, with daily dispatches during the Crimean war around 1850. The coup d'état of Napoleon III in 1852 was internationally known in a moment. With the cable telegraphy of the 1860s, even the United States was included in the international net of daily news; telegrams from there of course covered the civil war between the North and the South from 1861-65. Formally, telegraphic communication shaped the content of news, which was presented with quick resumés heading the story in case of the breakdown of lines. This is of course well known. What is more, in the course of a few years the telegraph entered the rivalry between newspapers themselves in the creation of competing news bureaus offering their services in a mix of state and private markets – the telegraphic lines being mostly government owned, while newspapers were mostly privately owned – and with foreign news offered to newspapers small and great alike. The system of international news bureaus and press services developed rapidly with Berlin, Paris and London as its centres, and with Copenhagen as the principal town in Scandinavia. Cable telegrams were exchanged, foreign news was distributed, and the press prospered in a typically 19th-century way with electric printing, rotating presses, cheap copies, mass readerships – all beyond our immediate frame of reference of this we know from reading history of the 19th century press.

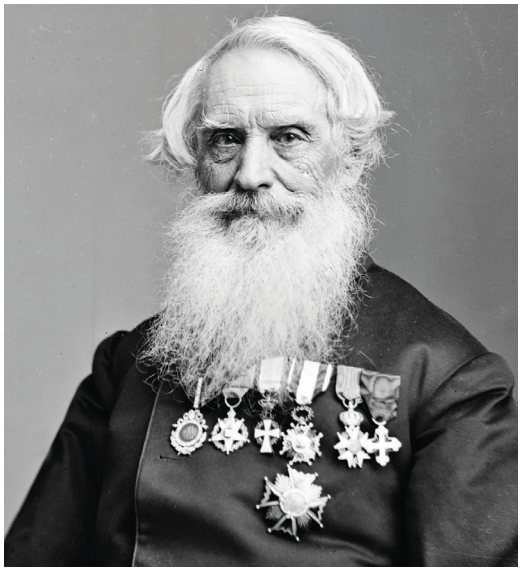

Samuel Morse (1791-1872), the inventor of the Electric Telegraph, photographed in 1860. Photo: Britannica.com.

The system of international news bureaus and press services developed rapidly with Berlin, Paris and London as its centres, and with Copenhagen as the principal town in Scandinavia

Nevertheless, the concept of 'international news' gradually changed from scattered stories to regular chains of events – be it the German-Danish conflict over the southern parts of Jutland in the 1860s, or the French-German rivalry and war of 1870, the underlying tensions of the revolutionary Paris Commune in 1871, the international economic crises of 1873, or the "Boxer" insurgency in China in 1899-1901, the never-ending Dreyfuss affair in France in the 1890s or the so-called Boer War in South Africa. Big events covered by daily dispatches from the major news agencies were in fact electrical communications, bolstered by the use of telephones from around 1900. Scattered news became 'true' stories, even in remote papers here in the North.

All this points towards electricity as the factor that made the world global, which would mean that the salient years in this respect belong to the 19th century and not the 20th. However, let us now look at what happened in the new century, and see if it was not the events themselves that stirred the imagination to develop new concepts.

The great war of 1914 and the subsequent Second World War in 1939 were 'world wars' in the sense that

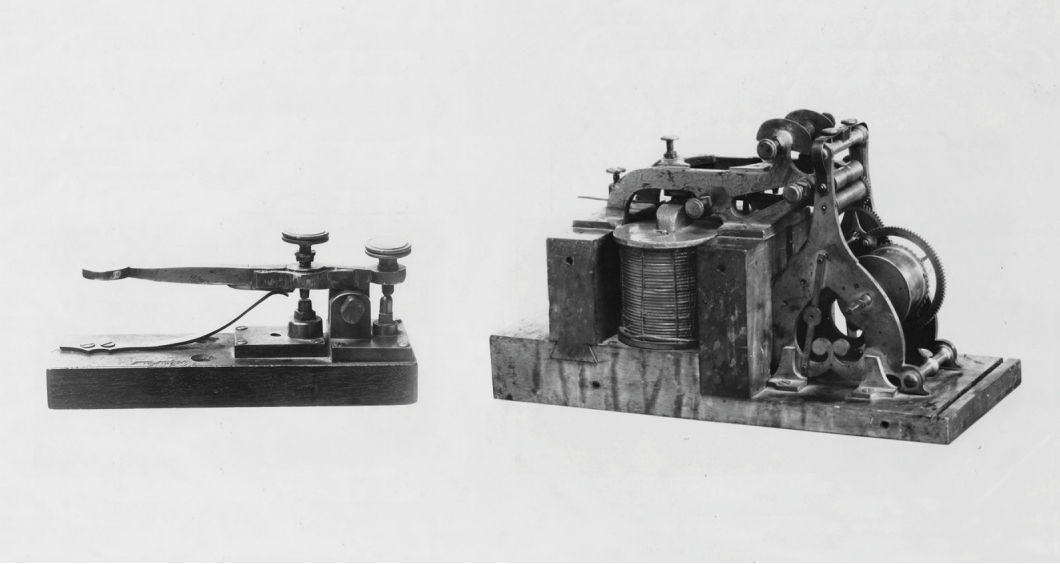

Samuel Morse developed the Electric Telegraph in the years from 1832–35. At left in the image we see the "Morse-Vail-Key" (transmitter). At right we see the "Morse-Register" (Receiver). Photo: The New York Public Library/ National Museum of American History.

although the conflicts originated in Europe, they both extended to other continents, first by involving the US, and then other parts of the world – with the local European conflicts drawing soldiers even from Africa and Asia to the trenches of Flanders or the mountains of Sicily. It was as if our grandfathers' colonial scrambles in the 19th century now drew the world into the quarrels of the European great powers.

The notion of 'world war' did not, however, originate in 1914; the term was coined and certainly used to describe the clash between Russia and Japan in 1904-05, which was horrifying in its involvement of two continents. But in the 20th century, wars tended to encompass the whole globe.

Many of the papers here today are devoted to themes of the Cold War – its reasons, signs and consequences. The question for any one of us would be whether it's feasible to rethink about the term 'world war' in this respect. Was the Cold War a world war in the same respect as the First or Second wars were? In certain respects, yes, undoubtedly. There is an obvious continuity in what happened in the Second World War and in the Cold War in terms of the relations between the Great Powers; I do not need to remind you of that. But the world wars of the period 1914-45 were brutally bloody, whereas the period 1950-90 was kept 'cold' and relatively free of clashes – even if the great powers pointed lethal rockets at each other – indeed, some assume that the nuclear missiles of the 1960s and 70s were several thousand times stronger than the Hiroshima and Nagasaki bombs. So, there are differences, certainly. Upon a closer look, the allied partnership of Russia (or the Soviet Union) with the Western powers in the earlier of these wars remains in stark contrast to the bitter antagonism between East and West in the ensuing cold war. If we leave aside the hostility between economic systems, we may perceive the Cold War as a Soviet attempt to contain a strong Germany through a ring of defensive states – and a Western attempt to prevent an upheaval of bolshevism within their territory. But then of course, we'll have to consider morally for how long the need to avoid a new Hitler lasted and how deep the desire to do so really was.

Apart from its role in allowing us to watch world wars hot and cold, the urge for foreign news and international journalism in the 20th century may

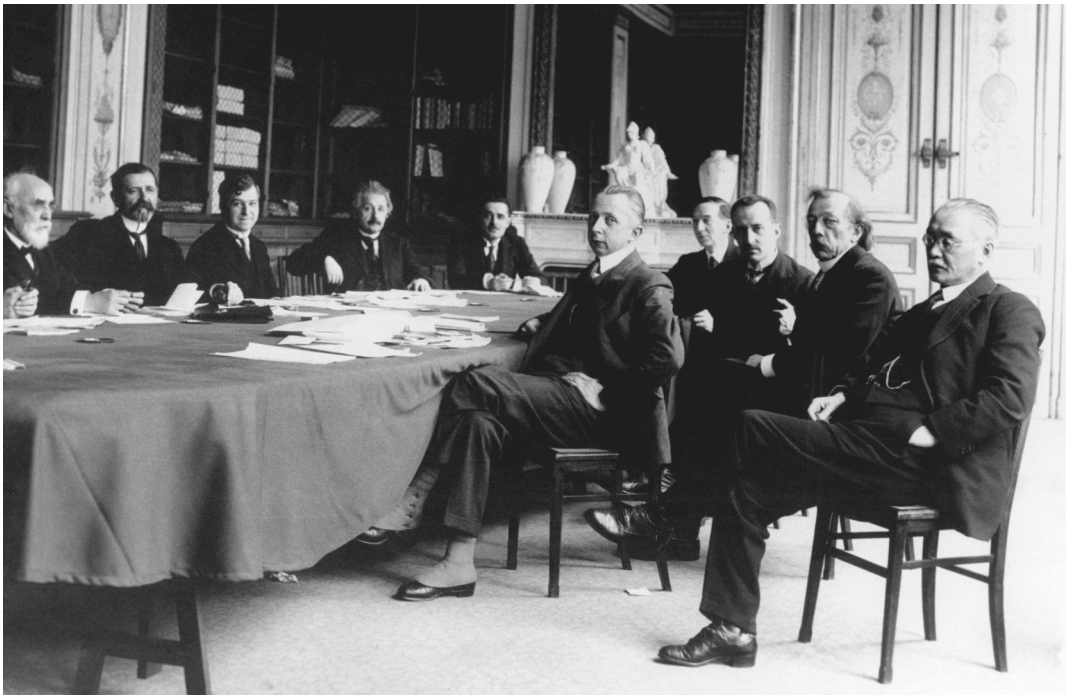

The League of Nations was founded in 1920, in the aftermath of World War 1. This image shows a plenary session of the International Commission on Intellectual Cooperation, attended by well-known figures in culture and science, among them Albert Einstein. Photo: UN Library&Archives Geneva.

be explained also by looking in another and opposite direction – at the 20th century peace-keeping mechanisms that sprang up after 1918. These were truly global also. True, there already were signs of growing international institutions from the 1890s, and they received news coverage as well. But the urge of internationality was much stronger in the following century. The League of Nations in Geneva with its Press Centre had indeed been promoting international news coverage since 1919; later, of course, came the United Nations in New York with its various news-spreading institutions after 1945, first and foremost UNESCO, established in 1946. But we may also count the various bureaus, think tanks, networks and associations working in the peace-keeping area and that were devoted to reducing the terrible possibility that the cold war would become hot. I need not say that quite a number of these institutions were not actively promoting peace so much as they were profiting from its absence, but all the same they were global and world-encompassing to a degree that was unheard of before. The threat of global war promoted international journalism for how long the need to avoid a new Hitler lasted and how deep the desire to do so really was– or at least stimulated it.

Let us consider just a tiny piece of this greater canvas by looking at the establishment of the League of Nations in Geneva and its comprehensive information service, which was geared to the development of a genuine international journalism contrary to the rather partisan press from the war years 1914-18. The League especially helped the media in small countries. Even remote papers in the North could be as informed as the big ones – like *The Times* or *Le Parisien* for example – by making international relations the theme of an enlightened discourse everywhere. The information service was located close to the League's secretariat and headed by the experienced French-

man Pierre Comert, formerly the war correspondent for *Le Temps* in Berlin, seconded by the American journalist Arthur Sweeser, former correspondent for the Associated Press in France and in Washington. Their staff of some 20 experienced news people helped organise the several hundred media professionals who attended the League's yearly autumn meetings and the monthly gathering of the Council (today's Security Council), besides administering the several meetings of the labour bureau ILO, the arms control organs, the trade commission, the economic committee and the four other regular institutions besides the plethora of ad hoc conferences held outside Geneva – at Rappallo, San Remo, Stresa, Locarno etc. Each meeting was open to the press and was the subject of communiqués, minutes and references, supporting the flow of international communications from these international fora. Each member country normally kept a delegation of their own in Geneva, seconded to the International Press Union in their biannual conference. Together this formed a vast international news machinery covering such diverse topics as slavery, arms control, the care of minorities and refugees, the struggle for drug prevention and health promotion, and colonial and economic issues. Such international meetings however tended to be parades of governments officials, something about which the press complained. What should have been debates tended to be parades, and what were supposed to be themes of journalism tended to be governmental agendas with the intent to plant fake news to discredit others. Indeed, the League's Sixth Commission handling culture and journalism more than once complained of the member states' spreading of false news and misleading information to promote their own positions instead of providing material for international journalism. How could newspapers promote peace and international understanding when fed with fake news and false information by governments? The committee hoped to address the problem with a new meeting of bureaus and press associations in Copenhagen in 1933 to combat fake news, and a further conference in Madrid with the same purpose. But these hopes were dashed in the face of a new threat – that of rising fascism in the 1930s – as Rolf Werenskjold and I describe in our forthcoming book.[1]

In fact, there was an international aspect to this new phenomenon spreading from Italy, Germany, Spain, Japan and Austria during the1930s. Reporting on the novel movement of fascism was a major challenge for journalists of the time. Of course, there are a lot of things to say about fascism and its impact on journalism, with its propaganda, deceits, lying, alternative facts and the rest – we all recognise this from recent developments in the US. In this connection, we'll single out one item to pinpoint an essential aspect of fascism – the movement's international character. This indeed was a novelty. Well, socialists had strived to make their movements international since the 19th century, but nobody believed that this really mattered in the interwar years. Instead, this new international force, consisting of countries that hadn't cooperated in the 1920s but by the 1930s were linked by the concept of 'international fascism', interpreted as a universal revolt of the middle classes (or whatever the new movement meant) aspiring to some sort of a global tendency. International relations textbooks identify this as a new tendency of the 1930s; old foes became friends by leaning into a novel, general and ideological tendency – fascism, a type of regime-ideology that united them in their opposition to liberal regimes in Europe, thus splitting the international community by preparing for war. I know of no better documentation of this than the letter written by a journalist in Spain during the civil war, explaining to her mother in Oslo why the articles she wrote for a Norwegian paper had to be overly optimistic so as to avoid mentioning the possibility of General Franco's victory in the war

Even remote papers in the North could be as informed as the big ones by making international relations the theme of an enlightened discourse everywhere

– "if fascism wins, mother, then there will be a new war in Europe started by these people, which must be avoided at any cost ..."

Then came the war. It is surprising that not one single paper presented at this conference seems related to World War II, with its gigantic clash of nations, economics and weapons – not to mention the way that this war stimulated foreign news coverage by media everywhere. In the Nordic countries there is quite often a direct link between wartime information or propaganda and regular journalism after 1945 - as most media outlets hired people with a background in wartime engagement as correspondents in London, Washington or Paris.

Now for the Cold War, in one way or another the subject of most of the presentations today. What would a historian say about this period – the forty years from 1950 to 1990? Let us first ask: Are there any other periods in media history similar to this one? Situations involving years-long hostility, serious armaments and permanent tensions - and a rapidly growing practice of espionage? I doubt it very much. Indeed, I consider the Cold War to be a very special period in world history for several reasons – even though tensions between great powers is in a way trivial, as is the struggle for dominance, peace efforts combined with rearmaments, and so on. The phenomenon of international crises is but normal in this world. But here we have 40 years with more or less the same players! The same structure of antagonism, the same pattern! *That* is unusual in a world perspective, to say the least. Even if tensions between Paris and London, between Moscow and Berlin and so on are normal in European history, occurring at shifting intervals and with lots of surprising twists and turns, with the Korean War we are faced with a completely new situation. Here the situation is stable in a long lasting, enduring way. Let's see what this means in the contexts of 'foreign news' and 'foreign journalism'.

In the Nordic countries there is quite often a direct link between wartime information or propaganda and regular journalism after 1945

First of all – an element of stability in relations – in careers, languages, skills required to handle the situation. In former years, 'internationalism' was equivalent to sudden shifts and changes – in diplomacy, economics, whatever. In contrast, the antagonism between Moscow and Washington is a more or less permanent fixture from 1945/50 until the early 1990s. Of course, there was permanence in relations earlier on – but the Cold War with its pattern of East-West divisions seems unheard of in this respect – continuing as it did for years, decades. One must think of all the institutions that can be built within a span of forty to fifty years. Among them the system of foreign news correspondents.

Before going further into the correspondent system, it must be said that not everything was stable. New issues emerged in this new, more global world – the poverty of the third world, the need for food supplies, the restlessness of younger generations – now merging as general trends spread by global solidarity and international relations. The Vietnam War, the student protests, women's lib, the greening of older habits – all were new subjects of news reporting – but presenting themselves *as global trends* within the framework of the Cold War – of permanence. This stability in international relations is what makes the period special if not unique.

By 1945, leading newspapers of the North had of course had foreign correspondents sending home daily reports from Paris, London and Berlin for several decades already.

What happened to journalism in our century was a general shift from letter-writing to correspondence in the field of reporting from the outside world – the letter-writer being a travelling person paid for his occasional reporting, whereas the correspondent was a regular contributor with a permanent address who relied on telegraphic/telephonic communication. Thus, "letters from abroad" written by mostly accidental travellers, were gradually overshadowed around the year 1900 by news telegrams sent by cor-

respondents. The need for daily news from the world seemed to promote this new profession of foreign news correspondents.

Swedish papers, in particular, sent their best journalists out. Even smaller countries like Finland and Norway had newspaper correspondents abroad. What happened after the Second World War was that loosely employed stringers were replaced by staff members and journalists being sent abroad. Media outlets built a veritable system of regular foreign correspondents. Around 1975-80, the system seemed to reach its peak. There were radio, television and newspaper correspondents in some ten to twelve capitals of the world, apart from journalists sent out on special occasions and at various destinations. Travelling journalists like Sweden's Barbro Alving and Sven Öste were a constant presence, well known for their contributions throughout the Nordic countries. Research on the topic is scant, however, with little international comparison of these news lines, and no reliable Nordic studies. Let me briefly summarise a survey of how the Norwegian system developed, compiled by my college Rolf Werenskjold, to map a single country's situation as a sign of the more general pattern[2] – after all, every country's foreign news tended to keep an eye on what was going on in neighbouring countries as well. According to this survey, the pattern follows five stages: The initial development of a network of foreign news correspondents after the war, headed by a rather small number of correspondents and home staff from newspapers and from the news bureau NTB; the period 1965-75 which was marked by expansion, for example letting broadcasting in; the peak in 1975-95 when all major media outlets had regular correspondents in at least 6 or 7 different capitals; and finally the gradual downscaling both of editorial staff at home and of correspondents abroad after 1995.

The development and maintenance of this system often led to inter-Nordic cooperation, linking Norway's NTB with its Swedish counterpart TT, the Finnish NB and the Danish Ritzaus Bureau with the establishment of a joint foreign news correspondent post, first in Brussels and then in other places, while regional papers shared correspondents with various Swedish media outlets. Such sharing was normal, as was the gradual extension of the system to other parts of the world – the Middle East, South America and Africa – until downscaling became the norm after 1995. One might wonder why the system dwindled, and Werenskjold gives four reasons: the end of the Cold War and the resulting need for the media to re-orientate editorially in a new world; the new situation in foreign news coverage heralded by CNN and other satellite channels; a domestic economic slump leading to a general downscaling of the media; and lastly, the new internet technology making keyboards at home more useful – and much cheaper – than old-fashioned correspondents abroad. Which of those four reasons has been the most fatal to the system of correspondents might be up for debate. If you are in favour of the Cold War coming to an end you may ask why this happened. Why did this war-like situation actually end?

Notes

1 Hans Fredrik Dahl and Rolf Werenskjold (forthcoming), *Norsk utenriksjournalistikks historie i det 20. århundre*

2 See Rolf Werenskjold (2011), Det norske utenriksjournalistiske systemet. *That's the Way it is? Protestene og mediene i 1968*. Phd, University of Oslo, p. 227-255; and Jan Fredrik Hovden and Rolf Werenskjold (2018), Reporting the Cold War: The Norwegian Foreign-News Journalists and Foreign-News Correspondents, 1945-95. *Media and the Cold War in the 1980s: Between Star Wars and Glasnost*, Henrik G. Bastiansen, Martin Klimke and Rolf Werenskjold, New York/Oxford, Berghahn Books, p. 189-221.

I 1919 sendte Det norske utenriksdepartementet ut pressekorrespondenter til de viktigste hovedstedene i verden: Paris (Toralv Øksnevad), Berlin (Lyder Solem), London (Mons Monsen Mjelde) og Washington (Arne Kildal). Arne Giverholt var sekretær for pressekontoret i Oslo fra 1919 til 1939.

Abstract: The Press, PR and Politics: The Norwegian Ministry of Foreign Affairs' press office, 1919–1924.
This article deals with an early phase of the relationship between Norwegian journalism, the field of public relations, and state authorities. The Norwegian Ministry of Foreign Affairs established a press office in 1919, in close collaboration with the press. The press office's task was to ensure that both the national and international press received information about Norwegian foreign policy. So-called correspondents were sent to the diplomatic missions in Berlin, Paris, London and Washington. Their task was to influence foreign journalists at the same time as sending material home to Norwegian newspapers.

The scheme made it clear that the government regarded the Norwegian press and journalists as their assistants in foreign policy matters, while the journalists regarded this kind of information work as an offshoot of journalism. The duality of the role became especially clear when Toralv Øksnevad was used as an adviser for official Norwegian diplomatic delegations at the same time as he sent telegrams to NTB, for use in Norwegian newspapers.

The Norwegian press and journalists loyally supported the establishment of the press office and its work. The journalists played a crucial role in the Ministry of Foreign Affairs' strategic thinking about propaganda and information work in the years after the First World War – both in terms of planning and execution. In 1924, however, the press office's correspondents abroad were summoned to return home for budgetary reasons. The press office nevertheless continued its activities in the Ministry of Foreign Affairs until 1940.

Keywords: *Ministry of Foreign Affairs, press office, Norway, public relations, history, journalism*

Fagfellevurdert

Presse, PR og politikk

Utenriksdepartementets pressekontor 1919-1924

Øystein Pedersen Dahlen
Førstelektor i medier og kommunikasjon
Høyskolen Kristiania
OysteinPedersen.Dahlen@kristiania.no
orcid.org/0000-0002-4591-4581

Rolf Werenskjold
Professor i medievitenskap
Avdeling for mediefag, Høgskulen i Volda
rof@hivolda.no
orcid.org/0000-0003-0473-1866

Sammendrag: *Denne artikkelen handler om en tidlig fase av forholdet mellom norsk journalistikk, PR-feltet og statlige myndigheter. Det norske Utenriksdepartementet opprettet et pressekontor i 1919, i nært samarbeid med pressen. Pressekontorets oppgave var å sørge for at både den nasjonale og internasjonale pressen fikk informasjon om norsk utenrikspolitikk. Det ble sendt såkalte korrespondenter til de diplomatiske utenriksstasjonene i Berlin, Paris, London og Washington. Disse skulle påvirke utenlandske journalister, samtidig som de sendte stoff hjem til norske aviser. Ordningen tydeliggjorde at regjeringen betraktet den norske pressen og journalistene som sine medhjelpere i utenrikspolitiske saker, mens journalistene betraktet denne type informasjonsarbeid som en sidegren av journalistikken. Dobbeltrollen ble spesielt tydelig da Toralv Øksnevad var tilknyttet som rådgiver for offisielle norske diplomatiske delegasjoner, samtidig som han sendte telegrammer til NTB, til bruk i norske aviser. Den norske pressen og journalister støttet lojalt etableringen av pressekontoret og dets arbeid. Journalistene spilte en helt avgjørende rolle i Utenriksdepartementets strategiske tenkning omkring propaganda og informasjonsarbeid i årene etter første verdenskrig – både med hensyn til planlegging og utførelse. I 1924 ble imidlertid utenriksdepartementets utsendte pressemedarbeidere kalt hjem. Tilbakekallingen hadde budsjettmessige grunner. Pressekontoret fortsatte likevel sin virksomhet i Utenriksdepartement fram til 1940.*

Emneord: *Utenriksdepartementet, pressekontor, Norge, PR, historie, journalistikk*

Denne artikkelen er også publisert separat, med følgende url:
https://medietidsskrift.no/content/uploads/2022/09/MHT-2022-37-38-Dahlen-Werenskjold-IDO.pdf

Denne artikkelen handler om Utenriksdepartementets pressekontor fra det ble opprettet i 1919 og frem til 1924, da ordningen med utsendte pressemedarbeidere ved de norske legasjonene i Berlin, Paris, London og Washington ble lagt ned og medarbeiderne kalt hjem. Mens sammenhengene mellom pressen og de politiske partiene i Norge har blitt grundig undersøkt,[1] har Utenriksdepartementets pressekontor spesielt og forholdet mellom stat og presse generelt i de første årene etter den første verdenskrigen fått langt mindre oppmerksomhet i norsk medieforskning.[2] I denne artikkelen undersøker vi forholdet mellom staten og pressen og hvordan Utenriksdepartementet etablerte og brukte pressekontoret som verktøy for å påvirke hvordan Norge ble fremstilt i utlandet i årene fra 1919 til 1924.

Helt fra starten, som uavhengig nasjon i 1905, og frem til 1940 var det sentrale målet i norsk utenrikspolitikk å holde Norge utenfor stormaktskonfliktene i Europa. Det var bred politisk enighet om å føre en begrenset utenrikspolitikk, bestående av fredspolitikk, frihandel og nøytralitet i internasjonale konflikter og kriger. For småstatene handlet nøytralitet i første rekke om å unngå at stormaktene blandet seg i småstatenes indre anliggender. Norge søkte derfor også etter den første verdenskrigen en nøytralitet som skulle være garantert, eller i det minste anerkjent av stormaktene, og som skulle sikre et godt forhold til landets viktige handelspartnere.[3] I 1920- årene var det først og fremst Storbritannia, USA, Tyskland, Sverige og Danmark.[4] Dette var en tid da avisene vokste frem og nærmest fikk et monopol på internasjonal og nasjonal massekommunikasjon. Vi stiller derfor følgende hovedspørsmål i denne artikkelen: Hvilken rolle spilte norske journalister i Utenriksdepartementets strategiske kommunikasjonsarbeid (PR-arbeid) i årene etter den første verdenskrigen?

For å kunne svare på dette overordnede spørsmålet stiller vi følgende tre underordnede spørsmål:

1. Hva var den strategiske hensikten bak opprettelsen av Utenriksdepartementets pressekontor i 1919?
2. Hvilken rolle spilte norske journalister i etableringen og driften av pressekontoret frem til 1924?
3. Hvilke arbeidsmetoder brukte pressekontoret for å påvirke norsk og utenlandsk presse og offentlighet?

Artikkelen er organisert i fire deler: Vi starter med å undersøke den historiske bakgrunnen for opprettelsen av pressekontoret, basert på både tidligere forskning og noe nytt arkivmateriale.[5] I den andre delen undersøker vi debatten i Stortinget og blant journalister rundt opprettelsen av pressekontoret i 1919. I den tredje delen, som utgjør den største andelen, undersøker vi pressekontorets aktivitet, samt diskusjon og kritikk av virksomheten frem til 1924. I den fjerde og siste delen gir vi svar på de forskningsspørsmålene vi reiser innledningsvis.

Tidligere forskning

Det er ikke gjort noen vitenskapelig analyse av etableringen av pressekontoret i 1919 og dets virksomheter i de påfølgende årene, bortsett fra Rolf Werenskjolds omfattende analyse av pressekontorets rolle i utøving av ulovlig politisk filmsensur av spionfilmer i samarbeid med Statens Filmkontroll i årene fra 1914 til 1940.[6] Noe av aktiviteten er riktignok beskrevet av Reidar Omang i hans bok om den norske utenrikstjenesten fra 1913 til 1928.[7] Omang var ansatt i Utenriksdepartementet da han skrev boken, og kan derfor ikke regnes som uhildet i sin fremstilling av begivenheter og saker som ble behandlet i departementet. Boken er å regne som en etatshistorie, sett fra innsiden og uten vitenskapelige ambisjoner. Opprettelsen av pressekontoret i 1909 og aktiviteten frem til nedleggelsen i 1911 er derimot grundig undersøkt av Øystein Pedersen Dahlen.[8]

Kildematerialet og metodiske utfordringer

Denne artikkelen bygger på et bredt utvalg av kilder hentet fra både utenriksdepartementets arkiv, stortingsforhandlingene og Norsk Presseforbunds arkiv, samt analyser av medieoppslag i perioden. Utenriksdepartementets arkiv er både omfattende og vanskelig å trenge inn i. Selv ikke det store bokverket i mange bind om norsk utenrikspolitikk som hviler tungt på Utenriksdepartementets arkiv, gir en god innføring i hvordan arkivet er organisert, og hva det inneholder fra de forskjellige administrasjonene.

Men det har vært til stor nytte at det finnes en oversikt over både arkivordning og arkivnøkler for å trenge inn i det kompliserte dossiersystemet med mange ulike varianter som departementets arkivordning er basert på.[9] Dossiersystemet innebærer at dokumentene er arkivert på saker som de inngår i, og ikke nødvendigvis bare knyttet til en administrasjons forløpende brevkopier og journaler. Det gjør det vanskeligere å få full oversikt over alle dokumenter og saker som Utenriksdepartementets pressekontor var involvert i. Dokumentene kan i prinsippet være spredt utover hele utenriksdepartementets saksfelt. Denne studien er bygget på saksmappene i utenriksdepartementet og arkivseriene som har vært direkte knyttet til pressekontoret som administrasjon, og som inneholder rapportene fra de utsendte pressemedarbeiderne i Berlin, Paris, London og Washington. Det vil si pressekontorets utgående journaler[10] og pressekontorets register[11]. Utenriksdepartementets arkiv for «pressekontor og pressekorrespondenter» fra 1920 til 1925[12] er også undersøkt. Utenriksdepartementets arkiv er oppbevart ved Riksarkivet. Det samme gjelder arkivet etter Norsk Presseforbund.[13] Det har vært nødvendig å gå systematisk gjennom stortingsforhandlinger og stortingsproposisjoner for å få innsikt i debatten og de ulike aktørenes oppfatninger av og holdninger til pressekontoret. I tillegg har oppslag i *Journalisten* vært nyttig for å undersøke hvordan journalistmiljøet oppfattet UDs virksomhet i skjæringsfeltet mellom journalistikk og PR.

Planen var at de utsendte journalistene skulle tjene norske interesser også etter at de hadde gått tilbake til ordinære stillinger i pressen

Bakgrunnen for opprettelsen av pressekontoret

For å forstå bakgrunnen for at pressekontoret ble opprettet og hvordan det ble organisert, er det nødvendig å se det i lys av det strategiske kommunikasjonsarbeidet overfor utlandet i forkant av 7. juni 1905 og hvordan Utenriksdepartementet forsøkte å ta kontroll over hvordan Norge og norske interesser ble fremstilt for omverdenen i årene frem til 1919. Troen på medienes påvirkning var stor i begynnelsen av århundret. I de politiske partiene var man overbevist om at avisene hadde en sterk direkte påvirkning på velgere. Det var viktig for utviklingen av partiavisene, og pressen fikk en sentral rolle i den politiske kampen.[14] Ved inngangen til 1920-årene ble avisene innlemmet i det generelle partiarbeidet. Arbeiderpressen var direkte eid av partiet, og redaktørene ble valgt av landsmøtene. Også andre redaktører og journalister sirkulerte i stor grad mellom posisjoner i presse, partipolitikk, i Stortinget eller i regjeringen.[15]

Norske myndigheter og pressen etablerte tette bånd allerede under og i årene som fulgte etter unionsoppløsningen. Da ble de indrepolitiske stridighetene i hovedsak lagt til side. I bytte for lojalitet til regjeringen ble hovedstadens redaktører invitert til ukentlige, fortrolige møter hvor de ble informert om sentrale utenrikspolitiske saker.[16] Slike utenrikspolitiske samtaler mellom utenrikstjenesten og avisredaktører i hovedstaden fortsatte gjennom 1930-årene og langt inn i etterkrigstiden.[17] En samlet norsk presse støttet regjeringens linje og kritiserte unionen. Det var en uttalt forventing fra norske myndigheter om en lojal presse i saker som angikk Norges forhold til andre stater.[18] Paradoksalt nok mistet avisene dermed noe av sin handlefrihet da Norge ble en selvstendig nasjon i 1905.[19]

Uten et eget utenriksdepartement og diplomater i utlandet ble det opprettet et uoffisielt «Korrespondance-Bureau», som jobbet for den norske regjeringen. Dette ble ledet av Nobelkomiteens sekretær Christian L. Lange, som overvåket både norsk og utenlandsk presse.[20] I tillegg koordinerte han informasjonsarbeidet mot utlandet, hvor Fridtjof Nansen og andre kjente nordmenn ble sendt for påvirke den utenlandske opionenen.[21]

I 1909 besluttet UD å opprette et eget pressekontor. Inspirert av PR-suksessen i 1905 ønsket UD å påvirke hvordan utenlandske aviser skrev om Norge og om norske interesser. Representanter fra alle de norske presseforeningene, fra de konservative til

Ledige poster.

Journalist
søkes.

En øvet, sprogkyndig **pressemand** kan faa ansættelse i **Utenriksdepartementet**.

Nærmere oplysninger ved **førstearkivar K. V. Hammer.** (H.O.1:136)

Utenriksdepartementet averterte i 1917 etter en «øvet, sprogkyndig pressemand».

Benjamin Wegner Nørregaard. Foto: Ukjent.

sosialdemokratene, ble invitert til å delta i planleggingen av et nytt pressekontor i et hemmelig møte hos UD 17. mars 1909. Det ble etablert et hemmelig kontor i Kristiania fem måneder senere, og Benjamin Wegner Nørregaard ble sendt til Berlin under dekke av å være journalist for *Morgenbladet*.[22] Ordningen lignet på det man hadde i 1905, men i 1909 var målet for operasjonen langt mer begrenset ved at bare én person ble sendt ut for å fremme norske politiske og kommersielle interesser i utlandet.

I Arbeiderpartiet og deres presseforening, samt i avisa *Social-Demokraten,* var det imidlertid sterk misnøye med at den utsendte medarbeideren i Berlin leverte artikler til *Morgenbladet,* med lønn fra staten. Dessuten var Nørregaard nært knyttet til partiet Høyre. Det kan virke som utenriksminister Wilhelm Christophersen (V) utpekte Nørregaard i samspill med *Morgenbladets* redaktør Nils Vogt, uten å konferere med de andre som var til stede på det hemmelige planleggingsmøtet 17. mars 1909. Det var sannsynligvis bakgrunnen for at stortingsrepresentant Christian Holtermann Knudsen (Ap) i et lukket stortingsmøte i 1910 hevdet at tidligere utenriksminister Christophersen hadde lovet at de ulike presseforeningene skulle bli hørt før korrespondenten ble tilsatt. Redaktør i Social-Demokraten, Jacob Vidnes, som deltok på møtet i Utenriksdepartementet i mars 1909 som representant for Norges socialdemokratisk presseforening, hadde også forsikret en skeptisk arbeiderpartigruppe på Stortinget om at pressebyrået ikke ville bli brukt politisk.[23] Da det først ble reist spørsmål om pressekontoret i Stortinget, var det ikke lenger mulig å holde kontoret skjult for offentligheten. 26. mai 1910 offentliggjorde derfor Utenriksdepartementet den hemmelige informasjonstjenesten i Oslo. Men det skapte reaksjoner da den utsendte presseagenten ikke ble nevnt i pressemeldingen.[24] *Social-Demokraten* kalte pressekontoret «En mislykket institusjon»,[25] og avisen avslørte for alle at det var ansatt en journalist/agent i Berlin.

Da Christian Holtermann Knudsen (Ap) tok opp pressekontoret til debatt i Stortinget, krevde utenriksminister Johannes Irgens (H) at debatten skulle foregå bak lukkede dører. Knudsen trakk frem både Nørregaards partipolitiske tilknytning til Høyre og hans forsvar av tsar-regimet og russiske fengsler som eksempel. Offentliggjøringen i *Social-Demokraten* ble imidlertid kraftig angrepet og kritisert av representanter fra både Høyre *og* Venstre. Oddmund Vik (V) pekte på at offentliggjøringen viste hvor kort man hadde kommet som nasjon, og hevdet at det var et eksempel på noe av det verste som var gjort av norske pressefolk. Vik viste til at de store nasjonene hadde et stor diplomati og store armeer til å forsvare seg med, mens Norge måtte gå stillferdig frem. Og da var det desto viktigere å benytte det han kalte *det moderne forsvarsmiddel*, nemlig pressen.[26]

Offentliggjøringen, debatten og den sterke kritikken førte til at Utenriksdepartementet avsluttet Nørregaards oppdrag i Berlin 30. desember 1910, og pressekontoret i Kristiania ble avviklet ett år etter.[27] Fra 1912 til 1919 fungerte arkivar Karl Vilhelm Hammer som departementets konsulent i pressesaker.[28] Spørsmålet om et pressekontor i Utenriksdepartementet kom opp igjen på nytt da Utenriksdepartementet høsten 1917 averterte i Oslo-avisene etter en «øvet, sprogkyndig pressemand».[29] Pressen var lite imponert over annonsen, og *Verdens Gang* anbefalte Utenriksdepartementet å kontakte Norsk Presseforbund. UD repliserte at tanken nettopp var at den nye ordningen skulle utvikles i samarbeid med *Norsk Presseforbund*. Det ble imidlertid aldri noe møte mellom UD og presseforbundet, og det ble heller ikke opprettet noe nytt pressekontor i 1917. UDs offisielle forklaring var at de ikke fant en egnet kandidat. Utenriksminister Nils C. Ihlen (V) fortsatte å ha nære bånd til pressen og til presseforbundet, blant annet ved å gi konfidensiell bakgrunnsinformasjon om utenrikspolitiske spørsmål på organisasjonens landsmøter.[30]

Opprettelsen av pressekontoret i 1919

11. mars 1919 sendte utenriksminister Ihlen et brev til Norsk Presseforbund, hvor han ba organisasjonen peke ut to journalister som sammen med en av departementets funksjonærer skulle utarbeide en plan for å opprette et eget pressekontor i UD.[31] Presseforbundet oppnevnte sitt eget styremedlem og tidligere redaktør i *Social-Demokraten* Jacob Vidnes[32] og dagbladjournalisten Toralv Øksnevad, som også var formann i *Kristiania Journalistlag*.[33] Resultatet av gruppens arbeid ble at regjeringen la frem to stortingsproposisjoner i 1919 om et pressekontor i Utenriksdepartementet. Proposisjonene la premisser for hva kontoret skulle arbeide med. Den første (14. mars 1919) fremhevet de to hovedoppgavene for kontoret i Kristiania: Kontoret skulle være bindeledd mellom departementet og norsk presse og formidle norske synspunkter og informasjon til utenlandsk presse.[34] Den andre proposisjonen (30. mai 1919) definerte oppgavene til de norske *presseutsendingene* i utlandet, det som i proposisjonene ble kalt for *pressekorrespondenter*. De skulle drive et systematisk opplysnings- og formidlingsarbeid for norske interesser på alle områder, inklusive å holde kontakt med lokale journalister og korrigere feilinformasjon.[35] Utenriksdepartementet anbefalte å sende ut «presseattachéer» til henholdsvis Berlin, London, Paris og Washington.[36] De skulle ansettes for to år av gangen, slik at flere journalister skulle få muligheten å tjenestegjøre ute. Målet var at stillingene skulle bidra til den norske dagspresses evne til å tjene norske interesser i utlandet, og stillingene skulle bane veien til gode stillinger i dagspressen for attacheene når de kom hjem.[37] Planen var altså at de utsendte journalistene skulle tjene norske interesser også *etter* at de var ferdige i utenrikstjenesten og hadde gått tilbake til ordinære stillinger i pressen. Forslaget tydeliggjorde at regjeringen betraktet pressen og journalistene som sine medhjelpere i utenrikspolitiske saker, slik de politiske partiene betraktet journalistene i partipressen som

Ordningen tydeliggjorde at regjeringen betraktet pressen og journalistene som sine medhjelpere i utenrikspolitiske saker

sine medhjelpere i den partipolitiske kampen.

Det ble formidlet en klar oppfatning om pressens betydning i utenrikspolitikken. Det ble hevdet at allmennheten i første rekke fikk sine kunnskaper om folk og forhold i andre land gjennom pressen. Det var også en klar forestilling om at utenlandsk presses manglende innsikt i norske forhold ofte hadde skadet norske interesser.[38] Nettopp fordi Norge var lite og lå avsides til, var det viktig å formidle kunnskap om norske interesser, oppklare feil og bidra til å sikre Norges omdømme i utlandet. Den transnasjonale og skandinaviske inspirasjonen var også åpenbar. Stortingets konstitusjons- og utenrikskomite pekte på at både Danmark og Sverige brukte betydelige beløp på pressekontor og utsendinger, og at virksomheten hadde bred støtte.[39] I en redaksjonell artikkel i *Journalisten* ble det vist til hvordan utenriksdepartementene i både Sverige og Danmark hadde organisert sine pressekontor, og de ble holdt frem som forbilder for et norsk pressekontor.[40] De fremste i det norske pressemiljøet på denne tiden hadde få prinsipielle motforestillinger mot å være en del av myndighetenes propagandaapparat. Pressefolkene var mest opptatt av at et pressekontor kunne sette en stopper for det som ble oppfattet som uriktig informasjon om Norge i utenlandske aviser – spesielt i Tyskland.[41]

På mange måter lignet oppgavene de dagens kommunikasjonsarbeidere i organisasjoner har

Den andre stortingsproposisjonen i 1919 viste også til det tette samarbeidet mellom pressen og utenriksledelsen i andre land hang sammen med medienes økte innflytelse.[42] Tanken om hemmelighold så også ut til å være forkastet:

> Tendensen er gåt i retning av å etablere helt offisielle organer til formidling av utenrikspolitisk oplysningsvirksomhet gjennem pressen. Det svenske utenriksdepartement har hat en presseavdeling siden 1909.[43]

I Stortinget sto diskusjonen om de utsendte medarbeiderne skulle være en del av de norske legasjonene eller ikke. Både UD og tremannskomitéen (Vidnes, Øksnevad og en representant fra UD) argumenterte for at utsendingene måtte være en del av legasjonene og være offisielle representanter for det norske utenriksstyret. Utenriks- og konstitusjonskomiteen på Stortinget ville derimot at utsendingene i formen skulle opptre «som repræsentanter for et telegrambyraa, mens de i realiteten sorterer under utenriksdepartementets pressekontor».[44] Dette lignet til forveksling på opplegget fra 1909, hvor korrespondenten i Berlin ble forsøkt fremstilt som en vanlig journalist. Spørsmålet avfødte en lang debatt i Stortinget. Høyres representant C.J. Hambro støttet utenriks- og konstitusjonskomiteens forslag, selv om han hadde en aktiv rolle i NTB og ble styreformann i byrået i 1920. Det gjensidige forholdet mellom presse og myndigheter ble også støttet av styrelederen Rolf Thommessen i Norsk Telegrambyrå (NTB). Han informerte Stortinget om at NTB var villig til å delta i ordningen slik utenrikskomiteen hadde foreslått.[45] Thommesen pekte på erfaringene med det tette samarbeidet mellom pressebyråene og myndighetene i England og Østerrike under den første verdenskrigen:

> Naar vort land nu antagelig skal gaa til utsendelse av faste presseattachéer i utlandet, tør der være al grund til at lære av de erfaringer, som andre lande har gjort gjennem sin utstrakte propagandavirksomhet under krigen. I de fleste tilfælder er denne propaganda ikke utført gjennem offentlige presseagenter, men gjennem korrespondenter for vedkommende lands telegrambyraaer.[46]

Utenriksminister Ihlen (V) var imot at journalistene skulle opptre som representanter for NTB. Det var nemlig departementets forutsetning at de utsendte medarbeiderne skulle fullstendig vie sin tid til det offisielle arbeidet – og ikke opptre som private korrespondenter for norske presseorganer. Uklarhetene omkring utsendingenes rolle ga seg også uttrykk i debatten om hva deres tittel skulle være. Ihlen mente at de ikke skulle kalles attachéer, fordi man da lett

Jacob Vidnes var leder for Utenriksdepartementets pressekontor fra 1919 til 1940.

kunne tenke at de var fast tilknyttet legasjonene. Han ville kalle dem «pressestipendiater». Stortinget bestemte til slutt at de utsendte representantene skulle kalles for «korrespondenter», og at parentesen «(presseattacheer)» i proposisjonen ble strøket. «Korrespondentene» skulle arbeide fullt og helt for pressekontoret og legasjonene, men titlene skulle antyde at de arbeidet som journalister som *ikke* var *fast* tilknyttet legasjonene, slik de faktisk var. Heller ikke i 1919 spilte UD med helt åpne kort, noe som tydelig kunne kommunisere at dette var representanter for den norske staten som hadde til oppgave å sørge for at Norge ble fremstilt på en mest mulig positiv måte. Den norske staten fortsatte å gi inntrykk av at de var journalister – ikke PR-agenter.

Det var ni søkere til konsulentjobben ved Utenriksdepartementet i Oslo. *Norsk Presseforbund* ble bedt om å lage en innstilling, og de utpekte sitt eget styremedlem, Jacob Vidnes.[47] Vidnes hadde fra 1912 til 1918 vært redaktør for arbeiderpartiavisen *Social-Demokraten*[48] (*Arbeiderbladet* fra 1924), og som redaktør av den viktigste partiavisen hadde han vært medlem av partiets sentralstyre.[49] Da *Arbeiderpartiet* gikk i en mer revolusjonær retning etter landsmøtet i 1918, trakk Vidnes seg som redaktør. Samme året gikk Det norske Arbeiderpartiet inn i Den tredje kommunistiske internasjonale (Komintern), og støttet dermed den revolusjonære kampen for proletariatets diktatur – også i Norge. Vidnes hadde deltatt på møtet i Utenriksdepartementet i mars 1909, men han fremsto raskt som en av de sterkeste og klareste kritikerne av ordningen som innebar at *Morgenbladet* fikk en gratis korrespondent i Berlin.[50] Vidnes tiltrådte i stillingen 22. desember 1919. I en kommentar omtalte *Journalisten* Vidnes som «en av den norske presses dygtigste og populæreste medarbeidere», og blant «pressefolk av alle leire er Jacob Vidnes (…) i sjelden grad avholdt som ven og kollega».[51]

Utenriksministeren godkjente offisielt retningslinjene for pressekontorets arbeid i januar 1920. De utsendte «korrespondentene» skulle tilbakevise alle misledede eller skadelige påstander for norske interesser i utenlandsk presse og arbeide for å få inn artikler og notiser i aviser som støttet norske interesser.[52] På mange måter lignet oppgavene dem som dagens medie-rådgivere (PR-rådgivere) har i norske organisasjoner i dag. Utenriksdepartementet fikk 50 søknader på fem utsendte korrespondentstillinger våren 1920.[53] Toralv Øksnevad, som deltok i planleggingsarbeidet av pressekontoret sammen med Vidnes, var den første som ble ansatt. Han ble sendt til Paris. Cand.jur. Lyder Solem fikk stillingen i Berlin. Han hadde bakgrunn som sakfører og hadde også arbeidet i *Aftenposten*. Mons Monsen Mjelde fikk posisjonen i London. Mjelde hadde tidligere arbeidet som redaktør (1910–1913) og journalist i *Verdens Gang* før han bosatte seg i London og fungerte som korrespondent for forskjellige aviser i Skandinavia. Han hadde allerede oppholdt seg i London under første verdenskrig, hvor han hadde arbeidet både som korrespondent og som talsmann for norske interesser overfor engelske presse.[54] *Journalisten* anså derfor Mjelde som selvskreven til stillingen.[55] Bibliotekar Arne Kildal tiltrådte jobben i Washington 21. april 1920.

Han hadde vært sjef for Bergens bibliotek fra 1910 og skrevet teater- og litteraturanmeldelser i *Bergens Aftenblad* og *Morgenavisen*.[56] *Journalisten* forsvarte opprettelsen av pressekontoret, men utnevnelsen av Kildal vekket kritiske reaksjoner. Det ble kommentert at pressekontorets oppgaver først og fremst burde gjøres av journalister, da det var de som var best «istand til å skape og bevare forbindelsen med pressen hjemme og ute».[57]

Pressekontorets aktivitet fra 1920 til 1924

Fra januar 1920 sendte pressekontoret ut meldinger som ble brukt av avisene, og journalister i de store avisene henvendte seg til pressekontoret for å få informasjon om relevante saker.[58] Ut fra pressekontorets egne oversikter sendte de ut 234 ulike pressemeldinger til norske aviser i 1921, 375 i 1922, 433 i 1923 og 329 i 1924. De 1371 pressemeldingene beskrev store og små hendelser fra utlandet, spesielt når det var norske interesser involvert.[59] Vidnes påpekte også at den informasjonen de fikk tak i, raskest mulig skulle sendes til den norske pressen.[60] Men samtidig skulle pressekontoret tjene Utenriksdepartementets interesser i utlandet, ved å påvirke utenlandsk presse.[61]

Tidligere arkivar i Utenriksdepartementet Reidar Omang hevdet at den viktigste oppgaven for pressekontoret i starten var å gjøre Folkeforbundets arbeid kjent i Norge.[62] Denne dobbeltrollen, å både representere UD og betjene pressen, ble spesielt tydelig da Toralv Øksnevad representerte Utenriksdepartementets pressekontor under de årlige forhandlingene i Folkeforbundet i Genève fra 1920 til 1922. Øksnevad var nemlig knyttet til de norske delegasjonene som pressekyndig, samtidig som han sendte telegrammer til NTB for bruk i norske aviser.[63] Disse telegrammene ble da oppfattet som et supplement til meldingene fra de store utenlandske nyhetsbyråene, ved at de var mer rettet mot norske interesser. Øksnevad uttalte til *Journalisten* at han i 1922 var den den eneste norske journalisten som var til stede på Folkeforbundets møter i Genève. Han oppfordret samtidig norske aviser til å bestille «den udmerkede maanedelige oversigt over forbundets arbeide, som presseavdelingen redigerer».[64] Utenriksminister Johan Ludwig

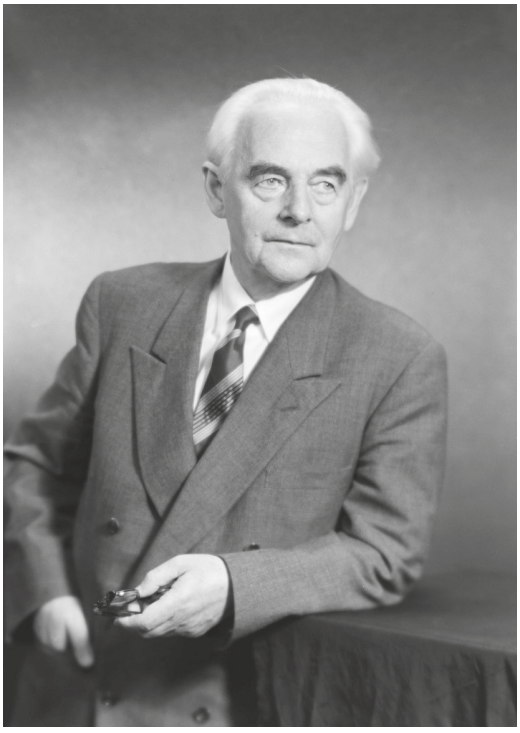

Toralv Øksnevad representerte Utenriksdepartementets pressekontor fra 1920 til 1922. Foto: Atlier Rude/Digitalmuseum.no.

Mowinckel (V), som arbeidet tett med Øksnevad under møtene i Folkeforbundet, fremhevet senere i Stortinget den nytten den norske delegasjonen hadde hatt av «presseattachés kjendskap til franske politiske forhold, franske presseforhold, fransk journalistikk».[65]

Øksnevad representerte også pressekontoret på den internasjonale økonomiske og politiske konferansen i Genova, april–mai 1922. Sovjetunionen og de beseirede sentralmaktene (Tyskland og Østerrike-Ungarn) deltok for første gang etter den første verdenskrigen i forhandlinger med vestmaktene. Øksnevad skulle holde den norske pressen informert om hva som skjedde på konferansen, samtidig som han sto til disposisjon for den norske delegasjonen. Dermed hadde han også adgang til steder hvor vanlige akkrediterte journalister ikke slapp inn, slik at han kunne gi den norske pressen opplysninger fra lukkede kommisjonsmøter.[66] Øksnevad representerte også Norsk Presseforbund på Den internasjonale

Presseunions møte i Paris i oktober 1923.[67] Det var derfor tydelig at Øksnevads opptreden i Genève og Genova og under arrangementene i Paris var en sammenblanding av ulike roller som tjenestemann i Utenriksdepartementet og som journalist og representant for presseorganisasjonene.

Når de utsendte korrespondentene skulle håndtere utenlandsk presse, var det Norges forhold til Sovjetunionen og kommunistene de var spesielt oppmerksomme på. Den 11. juni 1922 skrev *The New York Tribune* at den norske kongen og det «radikale regjeringspartiet» hadde inngått en avtale med kommunistene. Det «radikale regjeringspartiet» var partiet Venstre, som ledet en ren mindretallsregjering som var avhengig av støtte fra Arbeiderpartiet i Stortinget. Arbeiderpartiet var på den tiden tilknyttet Moskva og Komintern og støttet den revolusjonære kampen for proletariatets diktatur – også i Norge. I ingressen påstod *The New York Tribune* at kommunistene forventet flere lover som var på linje med dem som ble foreslått fra Moskva. Avisen hevdet at det var tendenser til sosialisme, ved at regjeringen tok en mer aktiv rolle i handel og industri som tidligere var privat eid – og skattleggingen var blitt hardere, noe som ville gå spesielt ut over utlendinger som hadde investert i Norge.[68]

De fremste i det norske pressemiljøet hadde få prinsipielle motforestillinger mot å være en del av myndighetenes propagandaapparat

Det ble hevdet at kommunistpartiet, Arbeiderpartiet, var bundet til å kjempe for proletariatets diktatur ved revolusjon mot den eksisterende regjeringsformen. Det var også lignede artikler i andre aviser i USA samme dag. *The Ogden Standard-Examiner* hevdet at Norge ville innføre nye lover etter krav fra kommunistene i Moskva:

> The King of Norway as chief executive, the cabinet, and the Radical Party and Premier Blehr are today all closely allied politically with and supported by the Communist Party, a group generally credited with taking orders from the Third Internationale at Moscow.[69]

Den 17. juni 1922 sendte legasjonen i Washington ut en melding til flere amerikanske aviser som formelt avkreftet at det eksisterte en bindende avtale mellom den norske regjeringen og kommunistpartiet i Stortinget.[70] Men hverken *The New York Tribune* eller *The Ogden Standard-Examiner* publiserte noen rettelser.[71] Kilden til Associated Press' telegram var den norske overlegen Einar Onsum,[72] som hadde vært fast medarbeider for *Aftenposten* fra 1910 og representant for *Associated Press* i Norge fra 1914.[73] C.J. Hambro (H) hevdet i Stortinget at telegrammet hadde ført til at hundrevis av amerikanske aviser hadde trykket en oppfordring om å unngå norske verdipapirer på grunn av det intime samarbeidet mellom den norske regjeringen og kommunistene, og at det var til stor skade for norske interesser. Utenriksminister Johan Ludwig Mowinckel (V) informerte Stortinget om at de hadde sendt telegrammet og korrespondansen over til Norsk Presseforbund i håp om at det ville «ta sig av» Einar Onsum.[74]

Dagen etter debatten i Stortinget skrev *Dagbladet* på førstesiden om klager på meldinger om norske forhold som var egnet til å skade Norge, sendt fra København til utenlandske aviser. En av de mest «ondartede og skadelige» meldinger om Norge publisert i amerikansk presse var skrevet av nordmannen «doktor Einar Onsum i Kristiania».[75] Onsum svarte at han hadde bedt *Associated Press* om å rette opp feilinformasjonen, men la til at å gjøre dette etter flere måneder ikke ville hjelpe stort.[76] 15. september 1922 informerte Onsum også *Norsk Presseforbund* om at han hadde sendt en korreksjon til alle *Associated Press'* abonnenter,[77] og at han hadde mottatt et svar fra pressebyrået, som innrømmet at de burde rette opp feilinntrykket, og at de skulle sende ut en ny historie fra Kristiania i begynnelsen av neste måned.[78]

Jacob Vidnes og pressekontoret var åpenbart sterkt involvert i denne prosessen. 3. januar 1923 sendte Onsum en orientering til Jacob Vidnes om sitt arbeid for *Associated Press*. I brevet fortalte han om hvordan flere av hans meldinger var blitt sterk kortet ned og bearbeidet.[79] Vidnes svarte at når Onsum

hadde funnet seg i endringer av artiklene, var det ikke overraskende at enkelte aviser hadde gått enda lenger.[80] Vidnes beskyldte også Onsum for å bringe videre til amerikanske aviser rykter, karakteristikker og uttalelser fra norske aviser, blant annet om at brennevinsmuglere brukte ubåtjagere som de hadde fått tak i fra den tyske marinen.[81]

Kildal i Washington brukte mye tid på å få kontakt med lokale journalister i landet. Han fortalte i *Journalisten* at aviser i enkelte tilfeller ba ham om spesielle artikler om norske forhold, spesielt om handelsforbindelsene. Kildal fortalte også at han var blitt medarbeider i det store tidsskrift *Literary Digest*, hvor han skrev regelmessige artikler «om norske forhold».[82] I sin årsberetning for 1924 skriver Kildal at han også hadde hatt over 100 artikler i amerikansk presse, og at flere av hans artikler hadde vært rettelser av uriktige fremstillinger av *norske forhold*. Kildal nevner spesielt debatten om rettighetene til Grønland, alkoholforbudet og den økonomiske situasjonen i Norge. Mange av rettelsene skal ha vært korrigeringer av feilaktig informasjon fra dansker og svensker som oppholdt seg i USA, spesielt om konflikten mellom Danmark og Norge om rettighetene til Grønland. Kildal viser spesifikt til en dansk journalist som skal ha reist rundt i USA og fortalt om hvordan alkoholforbudet i Norge hadde gjort Norge til en «samling forbrydere».[83]

Arne Magnussen (Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti) fremhevet i Stortinget at Kildal hadde bidratt med mange artikler om Norges store betydning som turistland og eksportland,[84] og at Kildal hadde hatt mange artikler i *The Economic World* og *Journal of Commerce*, som skulle ha gjort Norge godt kjent og forstått i USA. Kildal forklarte selv at hans viktigste oppgave var å bidra til å utvide de amerikanske markedene for norske eksportprodukter og å styrke tilliten til Norges finanser og økonomiske posisjon.[85] Kildal hadde i 1921 «bearbeidet» datidens ledende internasjonale handelstidsskrift *The World Market* til å utgi et eget norgesnummer om norsk skipsfart, fiskeri og hvalfangst, handel, industri, vannkraft, natur og turistmål.[86] Han hadde også vært involvert i utviklingen av et spesialnummer av det amerikanske reisemagasinet *Travel* i mai 1922, med en seks siders reportasje fra Norge og et helsides bilde fra Geiranger.[87] I februar 1923 var det et nytt spesialnummer om Norge i *Travel*, etter at bladets utgiver sir Robert M. McBride hadde blitt invitert til Norge og Spitsbergen.[88] Våren 1923 var det også et spesialnummer i *World Agriculture*,[89] hvor materialet skal være «utarbeidet av Landbruksdepartementet».[90] I 1924 var det imidlertid ingen spesialutgaver om Norge da det, ifølge Kildal, under dårlige økonomiske tider i Norge var vanskelig å få oppmerksomhet om Norge når ikke norske bedrifter kunne annonsere i disse spesialnumrene.[91]

Korrespondentenes uttalelser viste at de arbeidet mye med påstander i utenlandske aviser som fremstilte Norge som krigsprofitør under den første verdenskrigen, men også med påstander om den økonomiske krisen og bankkonkurser i Norge. Mjelde kunne blant annet fortelle til *Journalisten* at det var en utbredt oppfatning i England at Norge og andre nøytrale land tjente seg rike på England og de allierte under verdenskrigen. Dette fremkom blant annet i en reportasje i *Pall Mall Gazette*, hvor en som hadde oppholdt seg i Norge, fortalte om hvor rike norske fiskere hadde blitt. Mange av dem var, ifølge kilden, «millionærer med luksusbilar, luksusmotorbaatar o. s. b.», [92] mens det egentlig var snakk om britiske militære fartøy:

> Today the master of a British ship, who has just arrived from Trondhjem, told me that some of these men, who before 1914 were hardly able to make ends meet, are now owners of luxurious motor-cars. Not a few of them have become the possessors of British naval craft of the «M.L.» type, and when it is realised that these vessels «eat up» petrol at the rate of expenditure can be appreciated. Many are millionaires (kronen, not £).[93]

Mjelde fortalte *Journalisten* at han hadde fått inn en artikkel om hvordan de norske fiskerne egentlig hadde det.[94] 24. oktober 1920 var det riktignok en liten kommentar i *Pall Mall Gazette*, hvor Mjelde ble sitert på at den tidligere informasjonen i avisa ikke er riktig, men han opplyste ikke *Journalisten* om at han likevel ble sitert på en innrømmelse til de engelske leserne:

> He at the same time admits that Norwegian fishermen, «thanks to British consideration of their services to the Allied cause», have obtained a standard of wealth which till then was unknown among them.[95]

Mjelde trodde at den engelske kilden hadde blandet sammen fiskehandlere i de store byene med vanlige fiskere. Skribenten i *Pall Mall Gazette* mente derfor at det var mulig at «some of the fishermen who now own motor-cars and motor launches are not actually fishing to-day, but, just as fellow members of their industry in this country, now similary situated, they are still fishermen».[96] Dette var ett eksempel på at den utsendte korrespondenten pyntet litt på egen innsats overfor den britiske avisen i *Journalistens* intervju.

Solem i Berlin hadde faste artikler i *Nordische Wirtschafts-Zeitung*, og noen av dem ble også trykt i større tyske aviser.[97] *Nordische Wirtschafts-Zeitung* var et organ for alle de tre skandinaviske landenes næringsforeninger og hadde til oppgave å øke handelen med Tyskland.[98] Solem hadde også en rekke artikler om norske forhold i *Berliner Tageblatt* og i *Hamburger Nachrichten*.[99] I forbindelse med debatten i 1924 om å avvikle ordningen med utsendte korrespondenter påpekte sendemann ved ambassaden i Berlin, Arne Scheel, nødvendigheten av å få tyskerne til å forstå Norges nøytralitetspolitikk, og at presseutsendingen var en ganske vesentlig faktor for å påvirke den tyske opinionen.[100]

Den måten utenriksdepartementene i Sverige og Danmark hadde organisert sine pressekontor på, ble holdt fram som forbilder for et norsk pressekontor

Kritikk og diskusjon om pressekontoret

I begynnelsen ble pressekontorets arbeid møtt med positive tilbakemeldinger fra alle politiske partier, inkludert journalistenes eget fagblad. *Journalisten* fortalte sine lesere at Norges handel, industri, kunst, litteratur og poltikk ble omtalt i «de store lands aviser» [101] takket være de utsendte korrespondentene, enten direkte fra korrespondentene selv eller indirekte, gjennom andre personer eller avisenes journalister og redaktører. *Journalisten* hevdet også at det ikke lenger var skadelige og uriktige artikler om Norge i de største engelske avisene.[102]

Den første klare kritikken mot pressekontoret kom da en samarbeidsavtale mellom de tre pressekontorene i Skandinavia ble offentlig kjent i begynnelsen av 1921. Den 20. mars 1920 hadde de tre lederne for pressekontorene i Skandinavia blitt enige om å holde hverandre informert om oppslag om de andre landene i utenlandske aviser som kunne oppfattes som skadelige eller feil. De skulle også hjelpe hverandre med å få oppklart misforståelser og eventuelt imøtegå feilaktige og skadelige opplysninger. I uttalelsen fra møtet mellom de tre pressesjefene blir det vist til at både dansker, svensker og nordmenn i utlandet har vist tendenser til å arbeide for sine nasjonale interesser ved å motarbeide eller snakke nedsettende om nabolandene. Referatet stadfestet derfor at de var enige om at de offisielle presserepresentantene i utlandet ikke skulle benytte slike metoder, og heller ikke støtte opp om slike tendenser.[103] I uttalelsen ble det vedtatt at de «utsendte korrespondenter og presseattacheér best kan fylde sine nationale opgaver ved helt ut å stille sig *loyale overfor nabolandenes* såvelsom overfor andre landes interesser».[104]

Ett år senere (februar 1921) skrev journalisten Ella Anker et innlegg i *Dagbladet* hvor hun fortalte at hun hadde sett avtalen i Utenriksdepartementet, men at hun ikke hadde fått lov til å ta kopi av dokumentet. Hun hevdet derfor at det var nødvendig at Stortinget forlangte at dokumentet skulle offentliggjøres, et dokument hun betegnet som «hemmelige instruksjoner».[105]

Jacob Vidnes tilbakeviste Ankers beskyldninger i *Dagbladet* med å vise til at instruksen var sendt til Stortingets konstitusjonskomite.[106] Uttalelsen ble imidlertid trykket opp og distribuert *etter* Ankers innlegg i *Dagbladet,* som vedlegg til konstitusjonskomiteens innstilling til utenriksbudsjett for 1921–1922.[107] Innholdet i instruksjonene skapte sterke reaksjoner på Stortinget og en langvarig debatt om pressekontorets virksomhet. C.J. Hambro (H) viste til at presse-

Carl Joachim Hambro var journalist, forfatter og politiker for partiet Høyre gjennom flere årtier. Foto: Atelier Rude/Oslo Museum.

kontorets sjef hadde inngått en avtale med kollegaer i andre land uten godkjenning fra overordnede i Utenriksdepartementet. Hambro påpekte at det kunne være tilfeller av konflikter mellom de skandinaviske landene, hvor europeiske aviser hadde publisert propaganda mot Norge fra «andet skandinavisk hold»,[108] og de utsendte presseattacheene hadde meldt om at det fra København ble sendt ut bevisst propaganda mot Norge.[109] Hambro viste til at både belgiske og sveitsiske aviser skrev at Nobels fredspris var utdelt av den svenske riksdagen, og koblet dette til at det ble sendt ut pressemeldinger fra spesielt København til den europeiske pressen. Hambro påpekte derfor at de utsendte presseattachéene heller burde være oppmerksomme på propagandaen som svensker og dansker sendte ut.[110]

Johan Castberg (V) fulgte opp med å spørre om hva slags grunnlag pressekontoret hadde til å skape slike «storpolitiske skandinaviske direktiver».[111] Castberg hevdet nemlig at dokumentet fornektet det som burde være den viktigste oppgaven til korrespondentene: det å fremme norske interesser, også når de var i strid med svenske og danske interesser. Castberg beskylde pressekontoret for hemmelighold og uriktig og villedende fremstilling av et offentlig dokument, da Jacob Vidnes hevdet i *Dagbladet* at det eneste instruksen handlet om, var at man skulle forsøke å la være å snakke nedsettende om nabolandene,[112] og samarbeide om å oppklare uriktig og skadelig informasjon om de enkelte landene, mens den i virkeligheten også handlet om lojalitet til de andre skandinaviske landene. Utenriksminister Arnold Ræstad (V) svarte at avtalen mellom lederne for pressekontorene overhodet ikke egnet seg som «direktiv»,[113] og kun to dager etter debatten i Stortinget (23. juli 1921) ble det det sendt ut beskjed til de fire presseutsendingene om at punkt 2 i avtalen ikke lenger skal være en «rettesnor eller instruks for pressekontorets utsendte korrespondenter».[114] Punkt 2 viste til at de skulle være lojale mot andre landes interesser. Den 22. september fikk pressekontorene i Sverige og Danmark beskjed om at avtalen ikke egnet seg som direktiv for den «officielle presseinstitutions arbeid».[115]

Den neste utfordringen for pressekontoret gjaldt avtaler de hadde inngått med andre regjeringer om utveksling av offisielle telegrammer. Den 20. mai 1921 ble det inngått en avtale mellom regjeringene i Norge (H) og Storbritannia (Lib.) om at det skulle utveksles offisielle telegrammer mellom det norske og det engelske pressekontoret i deres respektive utenriksdepartement. Telegrammene skulle sendes ut fra de offisielle pressekontorene i Kristiania og London, før de ble sendt videre til mediene i henholdsvis England og Norge. Kilden for informasjonen skulle ikke oppgis,[116] og avtalen var at telegrammene skulle sendes videre til pressen slik de var mottatt.[117] Hambro (H) kritiserte ordningen i Stortinget (i forlengelsen av debatten om det skandinaviske samarbeidet) som han sammenlignet med et «boælschevikisk prinsipp som har været gjennomført i Moskwa»,[118] hvor de sittende regjeringer skulle ha monopol på nyhetsformidlingen. Hambro mente å ha sett denne tendensen ved at utsendte telegrammer ble utnyttet av det britiske pressekontoret til å drive ensidig partipreget

propaganda for den engelske liberale regjeringen.[119] Hambro fryktet at det norske pressekontoret kunne benyttes på samme måte av skiftende norske regjeringer. Han viste til hvordan det allerede hadde ført til en hel rekke ensidige oppslag i den norske pressen om uavhengigkampen i Irland og dekningen av en landsomfattende kullgruvestreik i England. Hambro hevdet at norske aviser ukritisk hadde trykket meldinger fra det engelske utenriksdepartementet som var videreformidlet av det norske pressekontoret. Noen av disse meldingene forsvarte den sittende statsministeren David Lloyd George (Lib.) mot angrep fra blant annet *Daily Mail* og *The Times*, som på det tidspunktet var eid av mediemogulen Lord Northcliffe.[120] Hambro siterte fra pressemeldingen (eller fra *Dagbladet*) i Stortinget:

> Sedvanlig er disse ret hyppige nedstablinger av ministre ganske flot om end samvittighetsløst iscenesat. (…) «Times»s autoritet, som engang var saa stor, er naturligvis avtatt betraktelig siden Lord Northcliff for faa aar siden kjøpte aktiemajoriteten i det, og følgen av «Times»s siste angreps plumpe natur har naturligvis vært aa stenge for dette blad alle de offisielle oplysningskilder.[121]

I et internt notat hos Utenriksdepartementet ble det også innrømmet at det var et engelsk telegram som hadde et sterkt polemisk innhold, som omhandlet uenighet mellom den britiske statsministeren og Northcliffes presse.[122] Utenriksdepartementet uttrykte imidlertid tilfredshet med telegramutvekslingen, da de mente at norske aviser i stor grad hadde benyttet telegrammene, og de norske telegrammene ble benyttet av den utenlandske presse.[123]

Men C.J. Hambro (H) ga seg ikke. 5. november 1923 viste han til at den engelske ministeren for Irland, sir Hamar Greenwood, sendte meldinger om irske forhold «som ikke bygget paa nogen realitet».[124] Ifølge Hambro førte dette til at pressen i de mange land tok avstand fra denne telegramtjenesten. Hambro, som nå var blitt styreleder i NTB, mente på den ene siden at ordningen var dyr og meningsløs, men han pekte også på at den var prinsipielt gal: Det var ikke utenriksdepartementene som skulle formidle nyheter, både fordi de manglet virkemidlene og fordi nyhetsformidlingen aldri kunne bli effektiv. Å formidle nyheter var, etter Hambros mening, pressens oppgave. Hambro ønsket derfor at ordningen skulle avvikles så raskt som mulig. Utenrikskomiteens formann Arnold Holmboe (V) hevdet imidlertid at blant redaktører og journalister han hadde snakket med, var det ingen som hadde gitt en slik dom over ordningen.[125] Det endte med at Stortinget (foreløpig) godtok at utvekslingen av offisielle nyhetstelegrammer ble videreført.[126]

På tross av at Hambro flagget en prinsipiell holdning om pressens uavhengighet, fremhevet han likevel under *Den norske presseuke* samme år betydningen av at pressen stilte seg lojal overfor landets offisielle representanter:

> Aviserne bør derfor ikke gaa til aktion i utenrikske anliggender uten først i utenriksdepartementet at ha forvisset sig om hvordan situationen ligger til. Det er i saa maate ikke nok at vi har et utenriksdepartements pressekontor. Pressen selv maa søke oplysningerne paa autorativt sted».[127]

Ifølge *Journalisten* la Hambro vekt på at «en lydhør presse i utenrikspolitikken kan utjevne mange vanskeligheter for vore tilidsmenn utad».[128]

Avviklingen av ordningen med utsendte korrespondenter og utveksling av telegrammer

Da regjeringen diskuterte kutt i statsbudsjettet i løpet av høsten 1923, ble det usikkert om det fortsatt skulle bevilges penger til de utsendte «korrespondentene». 31. desember 1923 sendte derfor Utenriksdepartementet et forhåndsvarsel til de fire korrespondentene om at regjeringen ikke hadde satt opp bevilgninger til ordningen for budsjettåret 1924–1925, på grunn av den vanskelige finansielle situasjonen.[129] *Journalisten* hevdet derfor på førstesiden at «de fæderlandske sparebestræbelser har sin komik!».[130] Det begrunnet de med at det ble opprettholdt landbruksutsendinger i Washington og Roma, mens det ikke skulle sendes ut «presseattacheer», i en tid med mange bankkonkurser. Hvem skulle nå «svare paa spørsmaalene, naar deres

stillinger inddrages?».[131] *Journalisten* henviste også til forholdene i Sverige og Danmark, hvor holdningen til utsendte korrespondenter var en helt annen:

> Stryker de bevilgningene? Nei, de opretholder dem ut fra den grundsætning, at i nedgangstider er reklame nødvendigere end nogensinde ellers.[132]

Også legasjonene i Washington, Berlin og Paris reagerte negativt på at de ville miste sine «korrespondenter». Fra Berlin ble det vist til nødvendigheten av å få tyskerne til å forstå Norges nøytralitetspolitikk. I tillegg protesterte næringslivsorganisasjoner, som *Norsk Hotell- og Restaurantforbund* og *Norges Varemesse,* mot regjeringens forslag.[133]

Den påfølgende debatten i Stortinget 15. mai 1924 ble preget av en unison hyllest av det arbeidet de utsendte presseattacheene hadde gjort og gjorde. Fra Høyre (C.J. Hambro) til Arbeiderpartiet og Alf Mjøen, som representerte *Arbeiderdemokratene* (også betegnet som *Radikale Folkeparti*), ble korrespondentenes arbeid fremhevet som viktig.[134] Men alle innså at det måtte spares, så mye av diskusjonen kokte ned til om man skulle beholde én attache i Paris eller Berlin. Det var enighet om at stillingen i Washington skulle videreføres, mot kun to stemmer. Stillingen i Berlin ble avviklet med 70 mot 40 stemmer, og stillingen i Paris ble avviklet med 59 mot 51 stemmer. Det ble ikke votert over stillingen i London[135] etter at Mjelde døde 25. januar 1924. Lyder Solem i Berlin og Toralv Øksnevad i Paris sluttet begge i sine stillinger i løpet av juni 1924.[136] Arne Kildal fortsatte i sin stilling i Washington frem til 1. september 1925, da han flyttet tilbake til Norge for å overta stillingen som generalsekretær i *Nordmanns-Forbundet*.[137] Det ble da ikke sett etter en erstatter. C.J. Hambro kommenterte senere i Stortinget (i 1926) at Norge da sto i en særstilling blant «de civiliserte mindre stater» ved at Norge ikke hadde en organisert «oplysningsvirksomhet utadtil».[138] I den samme debatten i Stortinget uttrykte Martin Tranmæl (Ap), som samtidig også var redaktør av *Arbeiderbladet*, støtte til pressekontorets arbeid generelt. Han mente likevel at det prinsipielt kunne være store innvendinger mot kontoret, og da spesielt mot telegramvirksomheten.[139] Det var ingen i Stortinget som forsvarte telegramvirksomheten denne gangen, og 10. desember 1926 vedtok regjeringen Lykke (H) å avslutte avtalene med Finland, Storbritannia og Tsjekkoslovakia, og ordningen med å utveksle telegrammer ble dermed også avviklet.[140]

Jacob Vidnes fortsatte som sjef for UDs pressekontor i et videre samarbeid og i nær dialog med *Norsk Presseforbund* frem til 1940.[141] I årene som fulgte, distribuerte han fotografier, tekster, filmer og foredrag til utenlandske medier på vegne av den norske stat og utenriksdepartementet. Sammen med kongen og regjeringen flyktet Vidnes til England i 1940. Han fortsatte sitt arbeid i London, men døde av et kraftig astmaanfall 4. oktober 1940. Arne Giverholt var sekretær for pressekontoret i hele perioden frem til han døde i mai 1939. Giverholt var samtidig styremedlem i *Norsk Presseforbund* fra 1936 til 1939,[142] utenrikskronikør i *NRK radio* fra 1934 og utenrikskommentator i avisa *Dagen*.[143] Øksnevad (som hadde vært korrespondent i Paris) ble styremedlem i *Norsk Presseforbund* fra 1928 til 1933, etter at hadde vært redaktør av *Journalisten* fra april 1926 til mai 1927.[144] Øksnevad ble ansatt i NRK i 1933 og var den sentrale personen som bygget opp nyhets- og aktualitetsprogrammene i det nye mediet.[145] Han ble kjent som stemmen fra London under den andre verdenskrigen. Øksnevad ble i 1945 programredaktør, og utenriksredaktør i NRK fra 1946 til 1961.

Avsluttende diskusjon og konklusjon

I denne artikkelen har vi sett at noe av motivet for å etablere pressekontoret var knyttet til den utbredte forestillingen om pressens sterke og direkte påvirkningskraft på folk og samfunnsliv. Pressekontoret skulle bidra til at den norske pressen fikk informasjon om norsk utenrikspolitikk og Norges rolle i verdenssamfunnet, men samtidig skulle det også påvirke presse og politikere i andre land til å se verden fra et norsk ståsted. Målsetningen var at Norge og norske interesser skulle bli fremstilt på en mest mulig positiv måte. Dette handlet både om politikk og om kommersielle interesser. Det politiske dreide seg om å opprettholde inntrykket av Norge som et nøytralt land i konflikter mellom stormaktene. Det økonomiske dreide seg om norske produkter og om å fremstille

Norge som et trygt land å investere i. Derfor ble det en viktig oppgave for pressekontoret å avvise at norsk politikk var avhengig av og nært knyttet opp mot Moskva, i en tid hvor Arbeiderpartiet hadde økende innflytelse. Det ble fremhevet fra begynnelsen at det var viktig for pressekontoret å bidra til at Norge hadde et godt «omdømme».

Vi har sett hvordan Utenriksdepartementet opprettet en ordning for å påvirke utenlandsk presse og norske aviser i begynnelsen av 1920-årene. Det ble sendt ut medarbeidere til fire sentrale hovedsteder (London, Berlin, Paris og Washington), og det ble opprettet en koordinerende avdeling i Kristiania.

Pressen og norske journalister stilte seg lojalt bak pressekontorets opprettelse og dets arbeid. Stortingsproporsjonene som la grunnlaget for opprettelsen av ordningen, ble utviklet i dialog med Norsk Presseforbund. I tillegg til at pressekontoret skulle hjelpe Utenriksdepartementet med å få Norge fremstilt på en mest mulig positiv måte, var det opprinnelig tenkt at stillingene i utlandet skulle gi journalistene innsikt og erfaring, slik at de også kunne tjene norske interesser som journalister i den hjemlige pressen etter at de hadde arbeidet for UD i utlandet. Det var derfor bred enighet om at det burde rekrutteres journalister til disse stillingene. Journalistenes eget organ *Journalisten* reagerte derfor negativt da Arne Kildal ble ansatt for å jobbe fra Washington, da han ikke hadde mye journalistisk erfaring. Nå viste det seg imidlertid at erfaringene og nettverkene de opparbeidet seg på de ulike stedene, var såpass viktige for arbeidet at ingen av de utsendte medarbeiderne ble byttet ut for å få inn nye som kunne få den samme erfaringen.

Pressen og norske journalister stilte seg lojalt bak pressekontorets opprettelse og dets arbeid

Det var en diskusjon om hva de utsendte medarbeiderne skulle kalles, og hvor nært de skulle være tilknyttet de respektive legasjonene. Utenriks- og konstitusjonskomiteen på Stortinget mente at det skulle gis inntrykk av at de var representanter for et telegrambyrå, men UD og utenriksminister Ihlen (V) og representantene fra presseforbundet (som senere ble en del av ordningen) mente at de skulle være offisielle representanter for det norske utenriksstyret. Det offisielle navnet på de utsendte medarbeiderne ble korrespondenter, og parentesen presseattachéer fra proposisjonene ble strøket. Dermed kunne man fortsatt få inntrykk av at dette var journalister som jobbet for norske medier i utlandet – og det gjorde de også.

I tillegg til å skrive i lokale medier og påpeke det de oppfattet som feil i utenlandske aviser, sendte «korrespondentene» stoff hjem til norske aviser på en måte som lignet det andre utenlandskorrespondenter gjorde og gjør i dag. Denne dobbeltrollen var spesielt tydelig da Toralv Øksnevad var tilknyttet som rådgiver i de offisielle norske delegasjonene til blant annet Folkeforbundet, samtidig som han sendte telegrammer til NTB, til bruk i norske aviser. Det er ingenting som tyder på at disse telegrammene ble behandlet kritisk av norske aviser.

Utveksling av telegrammer med andre stater førte derimot til sterk kritikk og diskusjon i Stortinget. Disse telegrammene ble sendt direkte fra andre utenriksdepartement og skulle ikke bli behandlet kritisk, men sendes direkte videre til avisene, som heller ikke skulle oppgi kilden bak informasjonen. Dette fikk flere til å reagere på Stortinget, blant andre C.J. Hambro. Han så en tendens til tendensiøse artikler fra den britiske regjeringen og fryktet at en slik utveksling av telegrammer også kunne benyttes av skiftende norske regjeringer. Til tross for kritikken fra Hambro godtok Stortinget en videreføring av denne ordningen.

C.J. Hambro (H), som var styremedlem og styreleder i NTB fra 1923, spilte en sentral rolle i debatten om pressekontoret i den aktuelle perioden. Som representant i utenriks- og konstitusjonskomiteen på Stortinget støttet han forslaget om at det skulle gis inntrykk av at de var representanter for et telegrambyrå, som da sannsynligvis hadde være NTB. Samtidig var han opptatt av at pressekontoret skulle forsvare norske interesser, på samme måte som norske aviser burde konferere med Utenriksdepartementet når de skulle omtale «utenrikske anliggender». Dette ble også tydelig da det ble avslørt at pressekonto-

rets sjef, Jacob Vidnes, hadde inngått en avtale med de tilsvarende skandinaviske pressekontorene om å hjelpe hverandre. Hambro viste til at det kunne være konflikter mellom landene, som også var en medvirkende årsak til at Norge ble fremstilt ufordelaktig i utenlandsk presse. Dette var jo kun 15 år etter unionsoppløsningen og konflikten med Sverige, som nettopp var utgangspunktet for norske myndigheters første forsøk på å påvirke utenlandsk presse rundt 1905.

Ordningen tydeliggjorde også at regjeringen betraktet pressen og journalistene som sine medhjelpere i utenrikspolitiske saker. Pressen selv anså også avisene som et verktøy for norske utenrikspolitiske interesser, hvor da norske journalister kunne spille en viktig rolle som såkalte korrespondenter for det norske utenriksdepartementet. Det virket derfor som om journalistene betraktet denne type informasjonsarbeid som en sidegren av journalistikken, den gang da pressen var mye sterkere integrert i den politiske propagandaen, som en del av partienes strategiske kommunikasjon eller PR. At grensene mellom rollene samtidig ble uklare etter vår egen tids standarder, så ikke ut til å utløse hverken debatt mellom politikerne eller i pressen, utenom C.J. Hambros bekymring for at skiftende regjeringer skulle utnytte telegramtjenesten til å fremheve egen politikk og fremstille en motpart negativt. Poenget til Hambro var at en offentlig, statlig finansiert ordning ikke skulle brukes i en partipolitisk sammenheng.

Vi kan konkludere med at journalistene spilte en helt avgjørende rolle i Utenriksdepartementets strategiske tenkning omkring PR-arbeid (eller strategiske kommunikasjonsarbeid) i årene etter første verdenskrig – både i planlegging og utførelse. Dette var også starten på det organiserte mediepåvirkningsarbeidet fra UDs side, som har klare likheter med hvordan PR-arbeidere forsøker å påvirke mediene i dag.

Noter

1 Bastiansen og Dahl 2008; Ottosen 2010; Bastiansen 2015
2 Dahl, Hagtvet og Werenskjold 2019
3 Knutsen, Neumann og Leira 2016
4 Statistisk Centralbyraa 1922. Se også https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vii_068.pdf
5 (27.06.1910). Møte for lukkede dører i Stortinget den 27. juni 1910 kl. 18.15. Stortinget. Se https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/stortingsarkivet/moter-for-lukkede-dorer/1900-1924/100627.pdf
6 Werenskjold 2019: 365–389
7 Omang 1959
8 Dahlen 2017
9 Riksarkivet Utenriksdepartementet arkivordning og arkivnøkler 1906–1940. Riksarkivet. Oslo, Riksarkivet.
10 Utenriksdepartementet (1920). Pressekontorets utgående journal, RA/S-2259/C/L0107; Pressekontorets journal 1920, RA/S-2259/C/L0108; (1925). Pressekontorets journal for innkommet post 1921–1925 RA/S-2259/C/L0320.
11 Utenriksdepartementet (1920). Pressekontorets sakregister, RA/S-2259/C/L0335; (1921). Pressekontorets utgående register, RA/S-2259/C/L0119; Register til pressekontorets journal 1921, RA/S-2259/C/L0120; (1925). Register til pressekontorets journal 1925, RA/S-2259/C/L0321; Pressekontorets utgående register, samt register over pressemeddelelser 1925, RA/S-2259/C/L0322.
12 Utenriksdepartementet (1924). «Presse 1. presse. UD's pressekontor og pressekorrespondenter». Stykke 8044-8332, RA/S-2259/Dx/L8049.
13 Norsk Presseforbund, PA-0835, Riksarkivet.
14 Ottosen 1996: 47
15 Bastiansen og Dahl 2008: 239–245; Bastiansen 2015: 159–170; Norland 2011; Bjørnsen 1986
16 Ottosen 2010
17 Werenskjold 2008e: 106–149
18 Ottosen 1996: 52–53; Gran 2005: 147; Ottosen 2010: 260–261, 313–317; Ottosen 2014: 12–13, 18–19; Dahlen 2017: 22
19 Ottosen 1997: 133
20 Hestmark 1999: 692–694; Knutsen, Neumann og Leira 2016: 122
21 Dahlen 2017: 20
22 Dahlen 2017: 27
23 Møte for lukkede dører i Stortinget den 27. juni 1910 kl. 18.15. Stortinget. https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/stortingsarkivet/moter-for-lukkede-dorer/1900-1924/100627.pdf
24 Dahlen 2017: 30–31
25 Social-Demokraten, 26. mai 1910.
26 Møte for lukkede dører i Stortinget den 27. juni 1910 kl. 18.15. Stortinget, 16
27 Dahlen 2017: 32
28 Saxe 1935: 40
29 Dagbladet, 19. september 1917, 8; Norske Intelligenz-Seddeler, 19. september 1917, 8

30 Saxe 1935: 84–87; Stortingsforhandlingene (1919). Stortingsproposisjon nr. 140. Om bevilgning av utgifter ved oprettelse av pressekontor i Utenriksdepartementet og utsendelse av presseattachéer. Stortinget, 1
31 Utenriksdepartementet (11.03.1918.). Brev fra Utenriksdepartementet, underskrevet av utenriksminister Ihlen, til Norges Presseforbund, Norsk presseforbund, 1910–1991. Kristiania, Utenriksdepartementet, PA 0835 Riksarkivet.
32 Norsk Presseforbund 1950: 153–154
33 Øksnevad, Toralv (f. 1891–d.1975). Se https://nbl.snl.no/Toralv_Øksnevad
34 Stortingsforhandlingene (1919). Stortingsproposisjon nr. 62. Om bevilgning av kr. 10 000,00 som lønn til en pressekonsulent i Utenriksdepartementet. Stortinget, 1
35 Stortingsforhandlingene (1919). Stortingsproposisjon nr. 140. Om bevilgning av utgifter ved oprettelse av pressekontor i Utenriksdepartementet og utsendelse av presseattachéer. Stortinget, 4
36 Ibid: 5
37 Stortingsforhandlingene (1919). Indstilling S. XX, tilægg (1919). Indstilling fra konstitutionskomiteen om bevilgning for budgetterminen 1919–1920 til diplomatiske og konsulære anliggender. Stortinget, 3
38 Stortingsforhandlingene (1919). Stortingsproposisjon nr. 140. Om bevilgning av utgifter ved oprettelse av pressekontor i Utenriksdepartementet og utsendelse av presseattachéer. Stortinget. Kristiania, Stortinget, 1; Stortingsforhandlingene (1919). Indstilling S. XX, tilægg (1919). Indstilling fra konstitutionskomiteen om bevilgning for budgetterminen 1919–1920 til diplomatiske og konsulære anliggender. Stortinget, 3
39 Stortingsforhandlingene (1919). Indstilling S. XX, tilægg (1919). Indstilling fra konstitutionskomiteen om bevilgning for budgetterminen 1919–1920 til diplomatiske og konsulære anliggender. Stortinget, 3-5
40 Utenriksdepartementets pressekontor. Journalisten, nr. 2 februar 1919, 13; Pressekonsulent og presseattacheer. Journalisten, nr. 4 april 1919, 31.
41 Presseforholde i Berlin og den norske presses repræsentation i Tyskland. Journalisten, nr 12 desember 1919.
42 Stortingsforhandlingene (1919). Stortingsproposisjon nr. 140. Om bevilgning av utgifter ved oprettelse av pressekontor i Utenriksdepartementet og utsendelse av presseattachéer. Stortingett, 1
43 Ibid.
44 Indst. S. XX, tillæg,1919: 4.
45 Stortingsforhandlingene (1919). Stortingstidende, 11. juli 1919. Stortinget, 2255-2260
46 Thommessen (1919). Brev til Stortingets konstitusjonskomite 27.06.1919. Trykt som bilag til Indst. S. XX. Indstilling fra konstitutionskomiteen om bevilgning av utgifter ved oprettelse av pressekontor i Utenriksdepartementet og utsendelse av presseattachéer. Stortinget, 1
47 Saxe 1935: 94; Omang 1959: 332; (1920). Utenriksdepartementets pressekontor. Journalisten, nr. 1 januar, 3
48 Bjørnson 1990: 514
49 Vidnes, Jacob (f. 1875–d.1940). Se https://nbl.snl.no/Jacob_Vidnes
50 Dahlen 2017
51 Presseforholde i Berlin og den norske presses repræsentation i Tyskland. Journalisten, 1919, 102
52 Omang (1959): 332
53 Utenriksdepartementets pressekontor. Journalisten, nr. 1, januar 1920, 3.
54 Presseattache Mjelde død. Journalisten, nr. 1, januar 1924, 17.
55 Ibid.
56 Omang 1959: 332; Kildal, Arne, (f. 1885-d.1972). Se https://nbl.snl.no/Arne_Kildal
57 Utenriksdepartementets pressekontor. Journalisten, 1919, 13; Vor utenrikstjeneste. Journalisten, nr. 2, februar 1920, 1
58 Søk på «pressekontor» i Morgenbladet og Aftenposten i 1920 viser 19 eksplisitte referanser til UDs pressekontor dette året.
59 Utenriksdepartementet (1920–1924). Utenriksdepartementets Pressekontorets utgående journal, journalregister, 1920–1924. Kristiania, Utenriksdepartementet, Pressekontoret, RA/S-2259/C/L0120 (1920-1924), Riksarkivet.
60 Aftenposten, 14. januar 1920, 5
61 Ibid.
62 Omang 1959: 454–455
63 Utenriksdepartementets pressekontor og dets virksomhet. Journalisten, nr. 5 mai, (1922), 63–65; Øksnevad 1921. Journalisterne i Genève. Journalisten, nr. 1 januar, 3–4
64 Øksnevad (1922). Journalisterne i Genève. Journalisten, nr. 1, januar, 3–4.
65 Stortingsforhandlingene (1924). Stortingstidende 1924 16. mai. Stortinget, 1398
66 Stortingsforhandlingene (1923). Stortingsmelding Nr. 17, 1923. Stortinget, 8-11
67 Saxe 1935: 114
68 The New York Tribune, 11. juni 1922, 8. Se https://chroniclingamerica.loc.gov/lccn/sn83030214/1922-06-11/ed-1/seq-26/ Sist lest 29.01.22
69 The Ogden Standard-Examiner, Associated Press, 11. juni 1922, 42. Se https://chroniclingamerica.loc.gov/lccn/sn85058393/1922-06-11/ed-1/seq-42/ Sist lest 01.03.2022
70 Minneapolis Tidende, 22. juni 1922. Se, https://www.loc.gov/ Sist lest 29. januar 2022
71 Resultat av søk på «Norway» i de to avisene 12.06.1920–31.07.1920 på https://www.loc.gov/
72 Norsk Presseforbund (1910–1991). Brev fra Utenriksdepartementet (ingen dato), underskrevet utenriksminister Mowinckel til «Herr Direktör Per Wendelbo, Forman i Norsk Presseforbund, Norsk Telegrambyrå, Kristiania». Norsk presseforbund, 1910–1991, PA 0835, Riksarkivet.

73 Steenstrup 1930: 324 Se http://runeberg.org/hvemerhvem/1930/0324.html, Sist lest 29.03.2022.
74 Stortingsforhandlingene (1922). Stortingstidende 1922, 12. juli. Stortinget, 2957–2958.
75 Dagbladet, 13. juli 1922, 1.
76 Onsum, 14. august 1922, Dagbladet, 3.
77 Utenriksdepartementet (02.09.1922). Brev fra Norsk Pressforbund til Einar Onsum – Norsk Presseforbund, 1910–1991. Utenriksdepartementet, PA 0835 Riksarkivet.
78 Onsum (15.09.1922). Brev fra Einar Onsum til hovedstyret i Norsk Presseforbund, Kristiania, – Norsk presseforbund 1910–1991. Kristiania, Utenriksdepartementet, PA 0835 Riksarkivet.
79 Utenriksdepartementet (03.01.1923). Avskrift av et brev fra Einar Onsum til Jacob Vidnes, Utenriksdepartementet, Norsk presseforbund, 1910–1991. Utenriksdepartementet, PA 0835 Riksarkivet.
80 Utenriksdepartementet (17.01.1923). Brev fra Jacob Vidnes til Einar Onsum, Norsks presseforbund, 1910–1991. Utenriksdepartementet, PA 0835 Riksarkivet.
81 Ibid.
82 Heinrichsen (1921). Hvad hr. Kildal har utrettet. Journalisten, nr. 9, september, 93–94.
83 Utenriksdepartementet (1924). Arne Kildal, Aarsberetning, New York, 1924. Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049 Riksarkivet.
84 Stortingsforhandlingene (1924). Stortingstidende 1924 16. mai. Stortinget, 1394.
85 Stortingsforhandlingene (1922). Stortingstidende 1922–20. juni. Stortinget, 2314.
86 Aftenposten, 1. oktober 1921, 5; Henrichsen (1921). Hvad hr. Kildal har utrettet. Journalisten, nr. 9 september, 93–94.
87 Utenriksdepartementets pressekontor og dets virksomhet. Journalisten 1922, 63–65; Longstreet (1922). The Kingdom of the Long Street. Travel, nr. 1 mai, 3, 30–34 og 38. Se https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=osu.32435067113951&view=1up&seq=128. Sist lest 29.01.22.
88 Stortingsforhandlingene (1923). Stortingsmelding nr. 17, 1923. Stortinget, 10; RA/S-2259/C/L0120: 5
89 World Agriculture (1923), vol. 3, nr. 2 (https://www.jstor.org/stable/community.31003674?seq=6) https://books.google.no/books?redir_esc=y&hl=no&id=TxHnAAAAMAAJ&focus=searchwithinvolume&q=Norway
90 Stortingsforhandlingene (1923). Stortingsmelding nr. 17, 1923. Stortinget, 10.
91 Utenriksdepartementet (1924). Arne Kildal, Aarsberetning, New York, 1924. Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049 Riksarkivet.
92 Presseattache-arbeidet. Journalisten, nr. 11, november 1920, 114–115
93 Pall Mall Gazette, 24. september 1920, 3. Se https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/viewer/bl/0000098/19200907/031/0003 (ML står for motor launch – motorgående)
94 Presseattache-arbeidet. Journalisten, 1920, 114–115
95 Pall Mall Gazette, 24. september 1920, 3.
96 Ibid.
97 Falk (1921). Presseattachen i Berlin har mykje aa gjera. Journalisten, nr. 1, januar, 9–10
98 Department of Commerce (1920). Bureau of Foreign and Domestic Commerce. Vol. 4, 1919. Commerce Reports. Washington, Government Printing Office, 578
99 Stortingsforhandlingene (1922). Stortingstidende 1922 20. juni. Stortinget, 2314.
100 Omang 1959: 490–491
101 Utenriksdepartementets pressekontor og dets virksomhet. Journalisten 1922, 63–65
102 Utenriksdepartementets pressekontor. Journalisten, nr. 6, juni 1923, 1
103 Stortingsforhandlingene (1921). Indstilling S. XX A. 1921, bilag 2. Stortinget.
104 Utenriksdepartementet (20.03.1920). Samarbeide med de nordiske pressekontorene. Referat fra møtet mellom lederne for pressekontorene i Skandinavia. Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049, stykke 8044-8332, Pressekontoret, Gruppe: Press 1, Sak 11/20, Riksarkivet.
105 Ella Anker, Unionsmerkede presseattachér. Dagbladet, 26. februar 1921, 9
106 Jacob Vidnes, Unionsmerked presseattacheér. Dagbladet 3. mars 1921.
107 Stortingsforhandlingene (1921). Indstilling S. XX A. 1921, bilag 2. Stortinget. Kristiania, Stortinget
108 Stortingsforhandlingene (21.07.1921). Stortingstidende 21. juli. Stortinget, 2912
109 Ibid. 2922
110 Ibid. 2912
111 Ibid. 2914
112 Johan Castberg (V), sitert fra ibid. 2913–2914
113 Ibid. 2916
114 Utenriksdepartementet (14.06.1922). P.M. Pressekontoret. «Samarbeidet» mellem de nordiske pressekontorer. Kristiania, Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049, stykke 8044-8332, Riksarkivet.
115 Utenriksdepartementet (22.09.1921). Brev til legasjonsraad Henriksen i presseavdelingen, utenriksdepartementet, Stokholm. Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049, stykke 8044-833, Riksarkivet.
116 En fare for den frie presse. Journalisten, nr. 8, august 2021, 1–2; Vidnes (17.05.1921). «Avskrift av brev til samtlige redaktörer pressebyraachefer». Utenriksdepartementet, Riksarkivet.
117 Utenriksdepartementet «P.M. De traadlöse engelske telegrammer» (Udatert). Kristiania, Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049, stykke 8044-8332, Riksarkivet.
118 Stortingsforhandlingene (21.07.1921). Stortingstidende 21. juli. Stortinget, 2926
119 Ibid.
120 Neander og Marlin 2010

121 Dagbladet, 15. juli 1921, 1; Stortingsforhandlingene (21.07.1921). Stortingstidende 21. juli. Stortinget, 2927, (med noen små, enkelte ortografiske forskjeller mellom Dagbladet og Stortingstidende).
122 Utenriksdepartementet «P.M. De traadlöse engelske telegrammer» (Udatert). Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049, stykke 8044–8332, Riksarkivet.
123 Stortingsforhandlingene (1923). Stortingsmelding nr. 17, 1923. Stortinget, 5
124 Stortingsforhandlingene (1923). Stortingstidende 1923, 5. november. Stortinget, 3266–3267
125 Ibid. 3266–3268
126 Ibid. 3269; Omang 1959: 489
127 Pressen og utenrikspolitikken. Journalisten nr. 5, mai 1923, 57
128 Ibid.
129 Omang 1959: 489
130 Ingen presseattacher meir? Journalisten nr. 1 januar 1924, 1
131 Ibid.
132 Ibid.
133 Omang 1959: 489–491
134 Stortingsforhandlingene (1924). Stortingstidende 1924, 15. mai. Stortinget, 1404
135 Stortingsforhandlingene (1924). Stortingstidende 1924 16. mai. Stortinget, 1408
136 Saxe 1935
137 Omang 1959: 501; Arne Kildal (f. 1885-d.1972). Se https://snl.no/Arne_Kildal
138 Stortingsforhandlingene (1926). Stortingstidende 1926 27. mai. Stortinget, 1671
139 Ibid.
140 Omang 1959: 502
141 Saxe 1935
142 Norsk Presseforbund 1950: 149, 157
143 Dahl, Hagtvet og Werenskjold 2019: 219; Kullerud 2019: 106
144 Erichsen 1960: 214
145 Dahl, Hagtvet og Werenskjold 2019: 210–256

Litteratur

Aftenposten (1920, 14. januar) Pressekontoret og dets virksomhed, 5.

Aftenposten (1921, 1. oktober). Et Norges-nummer i Amerika, 5

Anker, E. (1921, 26. februar). Unionsmerkede presseattachér. *Dagbladet*, 9.

Associated Press (1922, 11. juni). Norway enacts laws demanded by communists. The Ogden Standers Examiner, 42.

Bastiansen, H. G. (2015). Partipressen: En introduksjon. *Makt, medier og politikk: Norsk politisk kommunikasjon. Ø*. Ihlen, E. Skogerbø og S. Allern. Oslo: Universitetsforlaget.

Bastiansen, H. G. og H. F. Dahl (2008). *Norsk mediehistorie, 2. utgave.* Oslo: Universitetsforlaget.

Bjørnsen, B. (1986). *Har du frihet og sommersol kjær? Arbeiderbladet 100 år. Bind II 1918–1984.* Oslo: Tiden Norsk Forlag.

Bjørnson, Ø. (1990). *På klassekampens grunn: 1900-1920.* Oslo: Tiden.

Dagbladet (1917, 19. september). Journalist søkes, 8

Dagbladet (1921, 15. juli) Lloyd George og lord Curzon til konferansen i Washington, 1.

Dagbladet (1922, 13. juli) Dr. Einar Onsum som journalist, 1.

Dahl, H. F., B. Hagtvet og R. Werenskjold (2019). *Ekko fra Spania - Den spanske borgerkrigen i norsk offentlighet.* Oslo: Dreyer Akademiske forlag.

Dahlen, Ø. P. (2017). UDs hemmelige pressekontor. *Mediehistorisk tidsskrift,* 27.

Department of Commerce (1920). *Bureau of Foreign and Domestic Commerce. Vol. 4, 1919.* Washington: Government Printing Office.

Erichsen, R. W. (1960). *For ytringsfrihet under ansvar: Norsk presseforbund 1910 - 1935 - 1960.* Bergen: Eide.

Falk, A. (1921). Presseattachen i Berlin har mykje aa gjera. *Journalisten* (nr. 1 Januar), 9-10.

Gran, G. (2005). *Til Kjølen skilte oss ad: Unionsoppløsningen i svensk og norsk presse.* Kristiansand: IJ-forlaget.

Heinrichsen, R. (1921). Hvad hr. Kildal har utrettet. *Journalisten*, (nr. 9 September), 93–94.

Hestmark, G. (1999). *Vitenskap og nasjon: Waldemar Christopher Brøgger 1851–1905*. Oslo: Aschehoug.

Presseforholde i Berlin og den norske presses repræsentation i Tyskland. *Journalisten,* nr. 12 desember 1919.

Pressekonsulent og presseattacheer. *Journalisten*, nr. 4 april 1919, 31.

Utenriksdepartementets pressekontor. *Journalisten,* nr. 2 februar 1919, 13.

Presseattache-arbeidet. *Journalisten*, nr. 11 november 1920, 114–115.

Utenriksdepartementets pressekontor. *Journalisten*, nr. 1 januar 1920, 3.

Vor utenrikstjeneste. *Journalisten*, nr. 2 februar 1920, 1.

En fare for den frie presse. *Journalisten,* nr. 8 august 1921, 1-2.
Utenriksdepartementets pressekontor og dets virksomhet. *Journalisten*, nr. 5 mai 1922, 63–65.
Pressen og utenrikspolitikken. *Journalisten,* nr. 5 mai 1923, 57.
Utenriksdepartementets pressekontor. *Journalisten*, nr. 6 juni 1923, 1.
Ingen presseattacher meir? *Journalisten,* nr. 1 januar 1924, 1.
Presseattache Mjelde død. *Journalisten,* nr. 1 januar 1924, 17.
Knutsen, T. L., I. B. Neumann og H. Leira (2016). *Norsk utenrikspolitisk idéhistorie: 1890–1940.* Oslo: Universitetsforlaget.
Kullerud, D. (2019). *Dagen: 1919-2019 Kulturell motstemme i hundre år.* Oslo: Cappelen Damm.
Longstreet, R. (1922). The Kingdom of the Long Street. *Travel*, (nr. 1 Mai), 3, 30-34 og 38.
Neander, J. and R. Marlin (2010). Media and Propaganda: The Northcliffe Press and the Corpse Factory Story. *Global Media Journal – Canadian Edition* 3(2).
Norland, A. (2011). *Bly blir gull: Schibsteds historie 1839-1933.* Oslo: Schibsted.
Norsk Presseforbund (1910-1991). Brev fra Utenriksdepartementet (ingen dato), underskrevet utenriksminister
Minneapolis Tidende (1922, 22. juni) Norges Regjering og Kommunisterne.
Mowinckel til «Herr Direktør Per Wendelbo, Forman i Norsk Presseforbund, Norsk Telegrambyrå, Kristiania».
Norsk Intelligenssedler (1917, 19. september). Journalist søkes, 8.
Norsk Presseforbund, 1910-1991, PA 0835, Riksarkivet.
Norsk Presseforbund (1950). *Pressefolk: Biografiske opplysninger om Norsk presseforbunds medlemmer 1950*. Oslo: Norsk presseforbund.
Omang, R. (1959). *Norsk utenrikstjeneste II: Stormfulle tider 1913-1928.* Oslo: Gyldendal.
Onsum, E. (15.09.1922). Brev fra Einar Onsum til Hovedstyret i Norsk Presseforbund, Kristiania, Norsk Presseforbund 1910-1991. Kristiania, Utenriksdepartementet, PA 0835 Riksarkivet. .
Onsum, H. (14.08.1922). Hr. Onsums telegrammer, *Dagbladet*, 3.
Ottosen, R. (1996). *Fra fjærpenn til Internett: Journalister i organisasjon og samfunn.* Oslo: Aschehoug.
Ottosen, R. (1997). Frigjøringsstrev i norske aviser. I T. Roksvold (red.) *Avissjangrer over tid,* Fredrikstad: Institutt for journalistikk. 4: 109-136.
Ottosen, R. (2010). *Presse, parti og publikum*. Oslo: Universitetsforlaget.
Ottosen, R. (2014). Pressens og ytringsfrihetens vilkår ved og etter utbruddet av første verdenskrig. *Pressehistorisk tidsskrift* 22(2), 9-29.
Riksarkivet Utenriksdepartementet arkivordning og arkivnøkler 1906–1940. Riksarkivet. Oslo: Riksarkivet.
Saxe, L. (1935). *Norsk presseforbund: 1910–1935.* Oslo: S.n.
Socialdemokraten (1910, 26. mai). Et offentlig pressekontor.
Statistisk Centralbyraa (1922). *Norges handel 1921.* Kristiania: H. Aschehoug & Co.
Steenstrup, B. (1930). *Hvem er hvem?* Oslo: Kunnskapsforlaget.
Stortinget (1910, 27. juni). Møte for lukkede dører i Stortinget den 27. juni 1910 kl. 18.15.
Stortingsforhandlingene (21.07.1921). *Stortingstidende 21. juli.* Kristiania: Stortinget.
Stortingsforhandlingene (1919). *Indstilling S. XX, tilægg (1919). Indstilling fra konstitutionskomiteen om bevilgning for budgetterminen 1919–1920 til diplomatiske og konsulære anliggender.* Kristiania: Stortinget.
Stortingsforhandlingene (1919). *Stortingsproposisjon nr. 62. Om bevilgning av kr. 10 000,00 som lønn til en pressekonsulent i Utenriksdepartementet.* Kristiania: Stortinget.
Stortingsforhandlingene (1919). *Stortingsproposisjon nr. 140. Om bevilgning av utgifter ved oprettelse av pressekontor i Utenriksdepartementet og utsendelse av presseattachéer.* Kristiania: Stortinget.
Stortingsforhandlingene (1919). *Stortingstidende, 11. juli 1919.* Kristiania: Stortinget.
Stortingsforhandlingene (1921). *Indstilling S. XX A. 1921, bilag 2*. Kristiania: Stortinget.

Stortingsforhandlingene (1922). *Stortingstidende 1922 20. juni.* Kristiania: Stortinget.

Stortingsforhandlingene (1922). *Stortingstidene 1922 12. juli.* Kristiania: Stortinget.

Stortingsforhandlingene (1923). *Stortingsmelding Nr. 17, 1923.* Kristiania: Stortinget.

Stortingsforhandlingene (1923). *Stortingstidende 1923 5. november.* Kristiania: Stortinget.

Stortingsforhandlingene (1924). *Stortingstidende 1924 15. mai.* Oslo: Stortinget.

Stortingsforhandlingene (1924). *Stortingstidende 1924 16. mai.* Oslo: Stortinget.

Stortingsforhandlingene (1926). *Stortingstidende 1926 27. mai.* Oslo: Stortinget.

The New York Tribune (1922, 11. juni). Radicals Enter Into Deal With Norway's King, 8.

Thommessen, R. (1919). Brev til Stortingets konstitusjonskomite 27.06.1919. Trykt som bilag *til Indst. S. XX. Indstilling fra konstitutionskomiteen om bevilgning av utgifter ved oprettelse av pressekontor i Utenriksdepartementet og utsendelse av presseattachéer.* Stortinget. Kristiani: Stortinget.

Utenriksdepartementet «P.M. De traadlöse engelske telegrammer» (Udatert). Kristiania: Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049, stykke 8044-8332, Riksarkivet.

Utenriksdepartementet (02.09.1922). Brev fra Norsk Pressforbund til Einar Onsum – Norsk presseforbund, 1910-1991. Kristiania: Utenriksdepartementet, PA 0835 Riksarkivet.

Utenriksdepartementet (03.01.1923). Avskrift av et brev fra Einar Onsum til Jacob Vidnes, Utenriksdepartementet, Norsk Presseforbund, 1910-1991. Kristiania: Utenriksdepartementet, PA 0835 Riksarkivet.

Utenriksdepartementet (11.03.1918.). Brev fra Utenriksdepartementet, underskrevet av utenriksminister Ihlen, til Norsk Presseforbund, Norsk presseforbund, 1910–1991. Kristiania, Utenriksdepartementet, PA 0835 Riksarkivet.

Utenriksdepartementet (14.06.1922). P.M. Pressekontoret. «Samarbeidet» mellem de nordiske pressekontorer. Kristiania: Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049, stykke 8044-8332, Riksarkivet.

Utenriksdepartementet (17.01.1923). Brev fra Jacob Vidnes til Einar Onsum, Norsk presseforbund, 1910–1991. Kristiania: Utenriksdepartementet, PA 0835 Riksarkivet.

Utenriksdepartementet (20.03.1920). Samarbeide med de nordiske pressekontorene. Referat fra møtet mellom lederne for pressekontorene i Skandinavia. Kristiania: Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049, stykke 8044–8332, Pressekontoret, Gruppe: Press 1, Sak 11/20, Riksarkivet.

Utenriksdepartementet (22.09.1921). Brev til legasjonsraad Henriksen i presseavdelingen, utenriksdepartementet, Stokholm. Kristiania: Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049, stykke 8044-833, Riksarkivet.

Utenriksdepartementet (1920–1924). Utenriksdepartementets Pressekontorets utgående journal, journalregister, 1920–1924. Kristiania: Utenriksdepartementet, Pressekontoret, RA/S-2259/C/L0120 (1920-1924), Riksarkivet.

Utenriksdepartementet (1924). Arne Kildal, Aarsberetning, New York, 1924. Oslo: Utenriksdepartementet, RA/S-2259/Dx/L8049 Riksarkivet.

Vidnes, J. (03.03.1921). Unionsmerked presseattacheér. *Dagbladet*, 2.

Vidnes, J. (17.05.1921). «Avskrift av brev til samtlige redaktörer pressebyraachefer». Kristiania: Utenriksdepartementet, Riksarkivet.

Werenskjold, R. (2008e). Erik Loe og utenriksavdelingen i Arbeiderbladet, 1949–1989. *Pressehistoriske skrifter* (10), 106–149.

Werenskjold, R. (2019). German pressure: Spy films and Political Censorship in Norway, 1914–40. *Journal of Scandinavian Cinema, Special Issue: 'Spies in Scandinavia'* 9(3), 365–389.

Øksnevad, T. (1921). «Journalisterne i Genève». *Journalisten* (nr. 1 januar), 3–4.

Øksnevad, T. (1922). «Journalisterne i Genève». *Journalisten* (nr. 1 Januar), 3–4

Ikoniskt foto från spanska inbördeskriget (1936-1939): republikanerna har barrikaderat sig bakom döda hästar på gatan Calle Disputació i försvaret av Barcelona mot fascisterna 1936. Foto: Agustí Centelles/Ministerio de Cultura.

Abstract: When the Spanish Civil War became our cause – Swedish local press from 1936–39.
The article compares two local newspapers in central Sweden, Arbetarbladet (Social Democrat, 1902–) and Gefle Dagblad (liberal, 1898–) regarding their coverage of the Spanish Civil War 1936–39. A quantitative analysis of the news (news) over six weeks shows that Arbetarbladet published more pictures and articles relevant to the war than Gefle Dagblad. The analysis of the content (views) clarifies Arbetarbladet's compliance with the Swedish Social Democratic government, which provided support to the democratically elected government in Spain. Gefle Dagblad, on the other hand, tried to remain neutral. Both newspapers mainly agreed with the Swedish government's positive stance on the non-intervention issue. Gefle Dagblad's attitude was firm: Sweden should stay out of the war. That was also Arbetarbladet's attitude, but at the same time it took the view that the popular front's need for weapons to defend itself was legitimate. The issue most clearly separating the newspapers concerned the Spanish volunteers. Arbetarbladet consistently highlighted them as heroic defenders of democracy, while Gefle Dagblad in a leader article questioned the voluntariness and thus its basis in ideological convictions.

Keywords: *local press, social democracy, civil war, non-intervention, volunteers*

Fagfellevurdert

När Spaniens sak blev vår: svensk lokalpress under spanska inbördeskriget 1936–1939

Sammanfattning: *I artikeln jämförs två lokaltidningar i mellansverige, Arbetarbladet (socialdemokratisk, 1902) och Gefle Dagblad (liberal, 1898 –) med avseende på deras bevakning av Spanska inbördeskriget 1936-1939. En kvantitativ analys av nyheterna (news) under sex veckor visar att Arbetarbladet publicerade fler bilder och artiklar med relevans för kriget än Gefle Dagblad. I analysen av innehållet (views) tydliggörs Arbetarbladets följsamhet visavi den svenska socialdemokratiska regeringen, som gav stöd till den demokratiskt valda regeringen i Spanien. Gefle Dagblad vinnlade sig däremot om att förhålla sig neutral. Bägge tidningarna anslöt sig i huvudsak till sven¬ska regeringens positiva inställning i noninterventionsfrågan. Gefle Dagblads inställning låg fast, Sverige skulle hålla sig utanför kriget, det var också Arbetarbladets inställning, men man menade samtidigt att folkfrontens behov av vapen för att försvara sig var legitimt. Frågan som tydligast skiljer tidningarna åt rörde de spanienfri¬villiga. Arbetarbladet lyfte genomgående fram dem som hjältemodiga försvarare av demokratin medan Gefle Dagblad i en ledare ifrågasatte frivilligheten och därmed dess grund i ideologiska övertygelser.*

Nyckelord: *lokalpress, socialdemokrati, inbördeskrig, nonintervention, frivilliga.*

Eva Åsén Ekstrand
Lektor, medie- och kommunikationsvetenskap
Högskolan i Gävle (affilierad)
Eva.Ekstrand@hig.se
evaasen2@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2733-2139

Spanska inbördeskriget förs gärna på tal som ett historiskt exempel när den politiska striden står mellan vänster och höger, mellan demokrati och fascism eller när propagandans betydelse i media diskuteras. General Francos militärdiktatur inleddes den 1 april 1939, efter segern över den demokratiskt valda republikens trupper. Efterkrigsperioden som följde präglades av repression och en tystnadskultur som än idag kastar skugga över historieskrivningen - en historia som i första hand har skrivits av dem som förlorade kriget. Efter Francos död 1975 och först mot slutet av förra seklet började sökandet efter det spanska folkets hela nittonhundratalshistoria. Det är en historia som skrivs av historiker, författare och anhöriga till offren för diktaturen.

Propagandan kom att spela en stor roll i pressens rapportering. Aktuella fenomen som «fake news» och «proxy war» diskuterades av journalister redan medan kriget pågick.[1] De journalister som tog sig till Spanien och rapporterade som ögonvittnen på bägge sidor om stridslinjen blev omedelbart medvetna om att det pågick ett obönhörligt ställningskrig, ochinte bara i skyttegravarna.

I de nordiska länderna berördes man av nyhetsrapporteringen om inbördeskriget och solidaritetsrörelser organiserades med insamling av medel till det krigsdrabbade folket. Medicinsk hjälp skickades, tillfälliga sjukhus och barnhem inrättades. Många tog sig till Spanien på olika vägar för att med vapen i hand försvara den folkvalda republiken. I Sverige kom de från hela landet, många kom aldrig tillbaka.[2]

Denne artikkelen er også publisert separat, med følgende url:
https://medietidsskrift.no/content/uploads/2022/09/MHT-2022-37-38-Ekstrand-IDO.pdf

Den svenska regeringens officiella ställningstagande mot fascismen präglade också den svenska pressens rapportering. Sverige hade en utpräglad partipress, å ena sidan de borgerliga tidningarna och å andra sidan vänstern och de socialdemokratiska dito som oreserverat tog ställning för den spanska, demokratiskt valda regeringen. Även socialdemokratiska *Arbetarbladet* i Gävle präglades av partisympatier, liksom den liberala *Gefle Dagblad*.

Huvudfrågan som ställs i artikeln är om de politiska skillnaderna mellan tidningarna också färgade bevakningen av inbördeskriget. Går det att urskilja några skillnader vad gäller prioriteringen av spanienfrågan i omfattningen av nyheter och presentationen av händelserna i text och bild?

Sex signifikanta veckor (se nedan) har undersökts kvantitativt och jämförts vad gäller omfattningen och spridningen över tid av krigsrapporteringen (news), från notiser till artiklar som sträcker sig över flera spalter. En analys av de åsikter (views) som kommit till uttryck i ledare och längre artiklar, i bild och i rubriceringarna, redovisas.

Artikeln inleds med en introduktion till forskningsläget och de referenser som använts, därpå en kort och förenklad beskrivning av krigets ramberättelse. Förenklingen betyder i det här fallet att de frågor som fortfarande står under debatt i historieforskningen varken explicitgörs eller diskuteras. Därpå följer den politiska situationen och presslandskapet i Gävle under mellankrigstiden samt undersökningen och dess resultat.

Går det att urskilja några skillnader vad gäller prioriteringen av spanienfrågan i omfattningen av nyheter och presentationen av händelserna i text och bild?

Propagandan var omfattande och vad som var neutrala eller opartiska nyheter kunde vara svårt att urskilja. Inte minst besvärligt var det att parterna använde olika beteckningar på motståndaren[3].

I den svenska pressen användes ”rebeller”, ”nationalister” eller ”falangister” om dem som slöt upp bakom Franco och «regeringstrogna”, ”republikanerna» samt ”folkmilisen” om dem som försvarade regeringen och konstitutionen. Samma terminologi används i artikeln.

Mellankrigstidens lokala utrikesjournalistik med fokus på Spanien

Mellankrigstiden och trettiotalet är väl beforskat av historiker inom olika fack, såväl militärhistoriker, mediehistoriker, litteraturhistoriker som andra. Mediehistoriska studier av spanska inbördeskriget är dock i skrivande stund anmärkningsvärt få i Sverige.

Utrikesnyheterna under mellankrigstiden i den svenska pressen granskades för femtio år sedan av massmedieforskaren Stig Hadenius[4] dock utan att det spanska inbördeskriget nämns över huvud taget. Två doktorsavhandlingar har skrivits, dels *Solidaritet och partitaktik. Den svenska arbetarrörelsen och spanska inbördeskriget* av historikern Bertil Lundvik (1980), som kartlade vilka de svenska frivilliga var som deltog i kriget, dels litteraturhistoriken Åsa Risberg som behandlade svenska författares inställning till inbördeskriget i *Diktarnas krig: de svenska författarna och spanska inbördeskriget* (1986). Hon konstaterade att den socialdemokratiska pressen tog parti för regeringssidan medan den borgerliga pressen var mer neutral. De hittills nämnda har utgått från rikspressen, i första hand *Dagens Nyheter* och *Socialdemokraten*.

Med undantag av ett par kandidatuppsatser är medieforskaren Stefan Dalin ensam på svensk botten som jämfört lokalpressens bevakning av inbördeskriget .[5] För drygt 20 år sedan konstaterade han i likhet med Risberg att den värmländska, som var hans objekt, lokalpressens rapportering var tydligt politiserad. Sedan dess och i skrivande stund har ingen större akademisk studie publicerats, varken om den svenska rikspressens eller lokalpressens bevakning av spanska inbördeskriget. Denna artikel vill vara ett bidrag till området lokalpressens bevakning och ska ses som en tentativ studie av sex veckor mellan 1936 och 1939.

I närområdet utanför Sverige har en god referens varit Kaj Lundgreen-Nielsens *Tro eller blændverk? Danmark og Den Spanske Borgerkrig1936-1939: en undersögelse af den danske presses og den danske regerings holdning från 2001* och *Ekko fra Spania:*

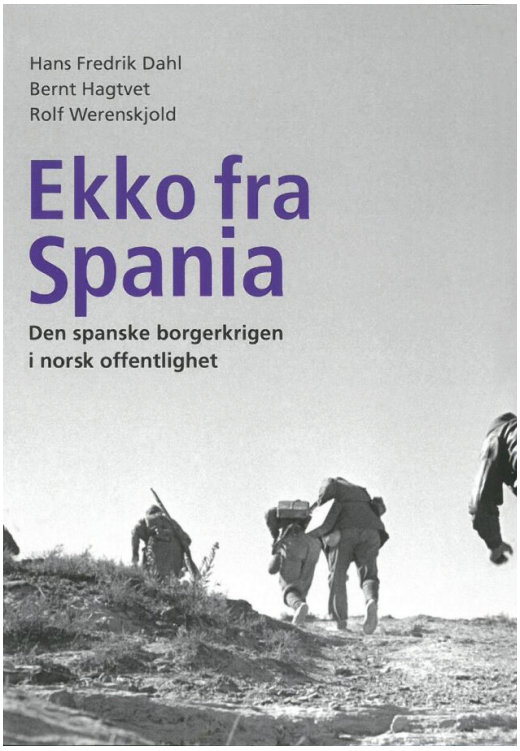

Böckerna ovan utgör goda referenser till pressens rapportering från det spanska inbördeskriget. Till vänster: Kay Lundgreen-Nielsens Tro eller blændværk? och till höger: Ekko fra Spania av Hans Fredrik Dahl, Bengt Hagtevt och Rolf Werenskjold.

Den spanske borgerkrigen i norsk offentlighet från 2019 av Hans Fredrik Dahl, Bernt Hagtvet och Rolf Werenskjold. Så sent som i mars 2021 lade Melissa Haga fram en pro gradu-avhandling/magisteruppsats, en studie över den finlandssvenska *Arbetarbladets* framställning av det spanska inbördeskriget vid Åbo Akademi.

Internationellt är forskningen omfattande. Militärhistorikern Anthony Beevors *Spanska inbördeskriget* [6], som måste betraktas som ett standardverk och är översatt till svenska, används här som huvudsaklig källa till händelseförloppet. Vad gäller uppgifter om de frivilliga insamlingarna och om de mer än femhundra svenska spanienfrivilliga finns dokumentationen och litteraturen på Arbetarrörelsens arkiv i Stockholm samt i Riksdagens protokoll och annan offentlig dokumentation.

Ramberättelsen om inbördeskriget

Ramberättelsen kring inbördeskriget utgörs av en syntetisering av tidigare forskning och nämnda standardverk. En stor del av de minnen som kommit att utgöra stommen i berättelsen, utgörs av litterära skildringar av uppburna författare och journalister. Den gängse berättelsen, som fått en närmast hegemonisk, och sällan ifrågasatt position, kan sammanfattas så här:

En hårt prövad spansk befolkning fick efter ett demokratiskt val 1936 en republikansk regering som bestod av borgerliga socialister och vänsterliberaler. Den tidigare koalitionsregeringen från 1931 hade inte förmått att genomföra de omfattande sociala och ekonomiska reformer som krävdes för att få fart på den ekonomiska utvecklingen som skulle lyfta landsbygdsbefolkningen ur fattigdom och misär. Den nya republiken ställdes inför stora utmaningar.

Kyrkan, storgodsägarna och militären lierade sig med general Franco som med hjälp av soldater ur den marockanska främlingslegionen och med bistånd av tyska och italienska fascistiska trupper, flyg och flotta, tog upp striden för att avsätta regeringen. Försvararna av republiken var inledningsvis illa organiserad för strider och saknade resurser i form av vapen och ammunition. De fick resursstöd av Sovjetunionen vilket fick som allvarlig konsekvens att det splittrade vänsterblocket i flera delar, en socialdemokratisk, en socialistisk och en kommunistisk, samt en antisovjetisk anarkistisk. De senares påverkan på händelseförloppet anses ha varit starkt bidragande till att vänsterblocket förlorade mark och slutligen tvingades till kapitulation.

Tillströmningen av frivilliga från världens alla hörn samlades i internationella brigader, orkestrerade av Komintern, som stred i solidaritet med folket och den demokratiskt valda regeringen. Ett noninterventionsavtal tecknades av Frankrike och Storbritannien och de flesta andra länderna i Europa – inklusive Italien, Tyskland och Sovjetunionen - och USA. Det satte stopp för bland annat brittiska och franska vapenleveranser till folkfronten, samtidigt som Tyskland, Italien och Sovjetunionen bröt mot avtalet och skickade vapen och soldater till Spanien. I noninterventionsavtalet ingick att de tillresta frivilliga soldaterna skulle lämna landet.

Striderna pågick på flera fronter i tre års tid innan Franco utropade sig som segrare 1. april 1939. En fyrtio år lång period med totalitär och antidemokratisk styrning av landet inleddes, en fascistisk regim med en sådans alla kännetecken, exempelvis förtryck av oliktänkande. Franco dog 1975, kungen återinsattes som statsöverhuvud och demokratiska val genomfördes.[7]

En fyrtio år lång period med totalitär och antidemokratisk styrning av landet inleddes, en fascistisk regim med en sådans alla kännetecken, exempelvis förtryck av oliktänkande.

Inbördeskrigets historiska betydelse för Europa, enligt samma narrativ, är att det utgjorde förspelet till andra världskriget.[8] Såväl Hitlers som Mussolinis och Stalins militära bistånd till Francos luftvapen, flotta och marktrupper, samt till propagandan under kriget, var omfattande och avgörande för Francos seger. Men redan innan Franco hade deklarerat sin seger hade pressens intresse för Spanien klingat av och blickarna vänts mot Tyskland och det annalkande världskriget. Spanien lämnades åt sitt öde.

I mediebevakningen spelade inte minst bilden, framför allt den rörliga bilden, stor roll för berättelsen, som på ett olyckligt sätt har kommit att bidra till en viss, vågar jag påstå, krigsromantik.[9] Med handkameran Leica hade det blivit möjligt att röra sig utanför ateljéerna och på plats fånga händelserna i bild. Åtskilliga journalfilmer, bildreportage och fotografier, som ger sken av realism, har blivit ikoniska, mest känd Kapras svartvita bild på en fallande soldat.[10] Inom konsten har Picassos Guernica blivit den internationellt sett starkaste referensen.

Spanska inbördeskriget och lokalpressen i Gävle

Utrikesrapporteringen i lokaltidningarna var från början av trettiotalet sparsam, efterhand kom utrikeshändelser att dominera nyhetsflödet, i synnerhet neutralitetspolitiken och noninterventionsfrågan.[11] Inrikes diskuterades arbetslösheten, arbetstiderna och semesterlagen som kom 1938. Även koloniträdgårdarnas utveckling som ett svar på väntande onda tider och livsmedelsbrist diskuterades. Inför riksdagsvalet 1936 gällde frågorna försvaret och inställda reformer. Det senare som en form för ekonomisk beredskap inför kommande påfrestningar som en följd av krigshoten i Europa. I *Arbetarbladet infördes* en kort artikelserie om innebörden av demokrati, i – förmodligen – pedagogiskt syfte. Uppmaningen att utnyttja sin rösträtt riktades till läsarna.[12]

Politiskt styrdes Sverige mellan 1932 och 1936 av en socialdemokratisk minoritetsregering, som upplöstes sommaren 1936, sedan statsminister Per Albin Hansson inte hade fått stöd i riksdagen angående försvarspolitiken. En koalitionsregering med socialdemokrater och bondeförbundare tillträdde i september, varvid Per Albin Hansson återvände som statsminister och kvarstod som sådan fram till 1945.

Tidning	Politisk tendens	Utgivning	Upplaga *
Arbetarbladet (1902 -)	Socialdemokratisk	6 dgr; 10 sid	12200/16000
Gefle Dagblad (1898 -)	Frisinnad/liberal	6 dgr; 8-12 sid	13906/17438
Norrlandsposten (1837-1956)	national/liberal//höger	3 dgr; 6-12 sid	9437/8400
Gävleposten (1873-1941)	moderat/höger	6 dgr; 8-12 sid	5500/5000

Tabell 1: Presslandskapet i Gävle, mellankrigstiden, 1930/~1943. De angivna upplagesiffrorna kan variera beroende på olika editioner och bör tas med en nypa salt. Källa: Nya Lundstedt, KB.

* Brasklapp: upplagesiffrorna är hämtade från Nya Lundstedt, Kungliga Biblioteket (KB) Stockholm. Några exakta siffror kan inte verifieras, men de ger ett ungefärligt mått på storleken på de fyra största dagstidningarna. Sandviken, som fortfarande är en utpräglad industristad ligger tjugo kilometer väster om Gävle. *Sandvikens Tidning* gavs ut 2 gånger i veckan med en upplaga på ca 5000 ex.

I Gävle hade Socialdemokraterna fått egen majoritet i Gävle kommunfullmäktige redan vid det första demokratiska valet 1919. Dess dominans bröts först en bit in på 2000-talet, således nästan hundra år av obruten makt. Under hela 1900-talet har regionen Gävleborg varit ett starkt socialdemokratiskt fäste. I den dåvarande handels- och skeppsbyggarstaden Gävle var pressen politiskt väl representerad från höger till vänster. Den livliga hamnen satte sin prägel på gatulivet och världen uppfattades inte som så långt borta.

Styrkeförhållandet på riksplanet skilde sig inte nämnvärt från gävleförhållandena. Efter riksdagsvalet 1936 nådde socialdemokraterna nästan 46%, högern 17,6%, de frisinnade knappt 13%, socialisterna ca 4,5% och kommunistiska partiet 3,3%.När de aktuella tidningarna började ges ut runt sekelskiftet fanns sedan länge de borgerliga *Norrlandsposten* och *Gefleposten (tabell 1).*

Trots den överväldigande, socialdemokratiska dominansen i kommunen var frisinnade *Gefle Dagblad* störst av tidningarna och har så förblivit. Än idag är det *Gefle Dagblad* som attraherar flest annonsörer. Även *Sandvikens Tidning* (1912–1979), som betecknades som partipolitiskt neutral, kan nämnas för att ytterligare belysa den tämligen rika floran av tidningar med olika politisk färg under den aktuella tiden.

Inför riksdagsvalet 1936 hade de frisinnade och liberalerna gått samman i det nya Folkpartiet (1934). Rubriken ”Borgerliga vänsterns samling ett faktum” anger var på den liberala skalan partiet placerade sig.[13] *Gefle Dagblad* stödde Folkpartiet ”med hull och hår”.[14]

Undersökningen, avgränsning och urval

Undersökningen är en avgränsad, kvantitativ och jämförande analys av omfattningen av nyheterna om spanska inbördeskriget (news) och skillnaderna i åsikter (views) i ledare och längre artiklar. Den vägledande principen för urvalet av artiklarna har varit att de stridande parterna i Spanien samt berörda frågor som exempelvis den humanitära hjälpen från omvärlden, har varit huvudnyheten och att det klart har framgått av texten.

Sex veckor, som jag betecknar som signifikanta, har undersökts: 18-23 juli och 24-29 augusti 1936, 8-13 februari 1937, 10-15 januari och 10-15 oktober 1938 samt 27 mars till 1 april 1939. Signifikansen ligger dels i det faktiska händelseförloppet som var avgörande för hur kriget utvecklade sig, dels i pressens bevakning av den politiska frågan om nonintervention som diskuterades i riksdagen.

Den första veckan, juli 1936, omfattar krigsutbrot-

Gefle Dagblads förstasida utgjordes av annonser. Nyheterna låg på tredje, fjärde eller till och med femte sidan, beroende på antalet annonser. Arbetarbladet med sin moderna layout liknar dagens morgontidningar. Bägge tidningarna utkom måndag till lördag.

tet när utrikesnyheterna, som hade dominerats av krisen i Abessinien, fokuseras på oroligheterna i Spanien.

Den andra veckan en månad senare, stod det klart att kriget sannolikt skulle bli långvarigt och kravet på nonintervention hade rests i England och Frankrike. I pressen hade valpropagandan inför riksdagsvalet 20 september inletts. Den tredje veckan, i februari 1937, hade den svenska och internationella hjälpen till det krigsdrabbade folket organiserats och de spanienfrivilliga diskuterats i riksdagen, som röstade för att kriminalisera deltagandet i inbördeskriget. Ett år senare, i februari 1938 som är den fjärde veckan i undersökningen, skulle lagen förlängas i samband med att noninterventionspolitiken åter diskuterades i riksdagen. I oktober samma år hemförlovades de internationella brigaderna och svenskarna återvände hem. Den sjätte veckan var striderna mellan de regeringstrogna och Francos trupper över. Franco hade utropat sig till segrare och utrikesnyheterna hade vid det laget sedan länge fokuserats på Tyskland och det uppseglande världskriget.

Metodologiska utmaningar

Den liberale publicisten, tillika professorn i statsvetenskap Herbert Tingsten, gav en viss vägledning i den ofta refererade *Svensk utrikesdebatt mellan världskrigen* från 1964 när det gäller de metodologiska utmaningarna som följer med studier av opinionsbildning och pressen.

Utrikesdebatten under hela mellankrigstiden handlade i princip om Nationernas Förbund[15], om Abessinienkonflikten[16] och Ålandsfrågan[17], frågor som förekom också i Gävlepressen. Tingstens källor var ett tjugotal tidningar och tidskrifter men han använde dem inte systematiskt i exempelvis en traditionell innehållsanalys (content analysis). Tvärtom anförde han förbehåll mot att fånga ett lands opinion över en längre period när opinionen drivs av såväl press som i riksdagsdebatter. Den statsvetenskapliga analysen bör i stället inrikta sig på att nagelfara politiska idéer och finna brister i det logiska tänkandet och felaktigheter, enligt Tingsten.

Den här undersökningen har förvisso inte ett statsvetenskapligt perspektiv, utan är mediehistoriskt

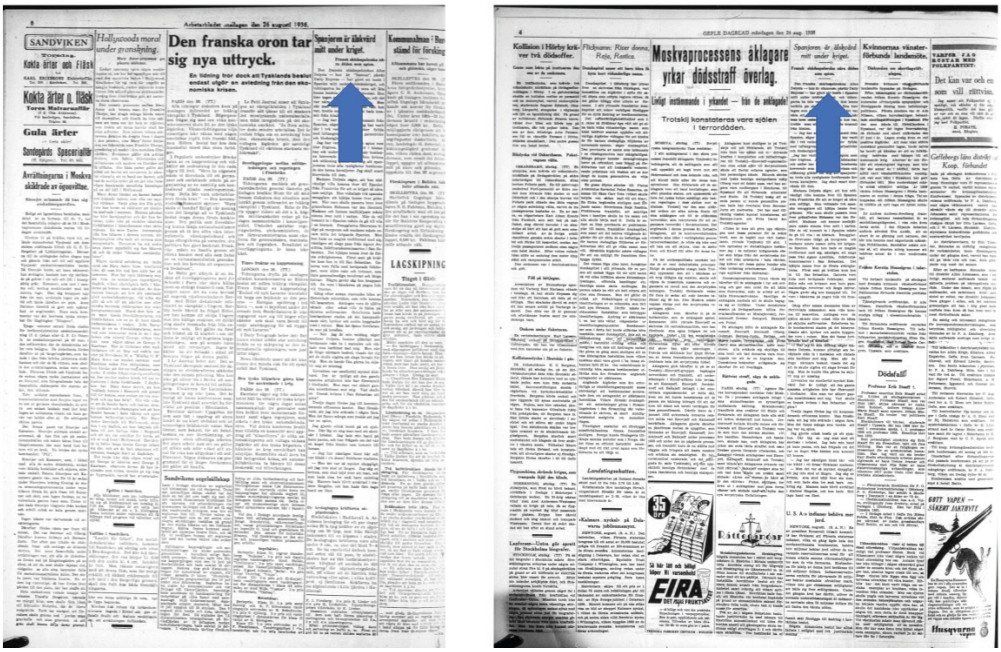

Olika satsytor. Sex spalter i Arbetarbladet (26 augusti 1936) respektive sju spalter i Gefle Dagblad (24 augusti 1936). I bägge fallen upptar den markerade (blå pilar) artikeln "Spanjoren är älskvärd mitt under kriget" lika många, 95 rader. Nota bene, det är det enda exemplet på publicering av samma artikel, med identisk text och rubrik som förekommer i materialet.

deskriptiv snarare än idékritisk. Det är dock intressant att det spanska inbördeskriget inte ens nämndes av Tingsten utom i en parentes om non-interventionspolitiken i Spanien och apropå den socialdemokratiska pressens "påfallande tendens till likriktning".[18]

Inte heller nämnde han moskvarättegångarna mellan åren 1936 och 1938 då Stalin gjorde upp med bland andra sin försvurne fiende Trotskij. Den senare var motståndare till Moskva och hade anhängare i folkmilisen i Spanien vilket av många hävdas vara en orsak till att motståndet mot fascisterna försvagades. Rättegångarna följdes i rikspress och bevakades även av lokalpressen i Gävle.

I tillägg till Tingstens förbehåll kan läggas den ständigt närvarande risken för anakronism, när man har att göra med historiskt material. I det här fallet riskerar den vedertagna bilden av kriget (berättelsen ovan), att ställa sig i vägen för avkodningen av de till synes neutrala nyheterna.

Tidningarna

Arbetarbladets första sida, eller paradsidan, såg i stort sett ut som den gör idag, nämligen med titelrubriken högst upp och därunder nyheter i huvudrubriker i fet stil och i förekommande fall bilder. Under varje huvudrubrik sattes en, två eller flera underrubriker, ofta i kursiv stil. När bruket av feta rubriker spreds inom pressen vid seklets början var det för att framhålla de viktiga nyheterna. Underrubrikerna, eller nedryckarna, som preciserar nyhetens innehåll har idag ersatts av ingresser.

Den modernare *Arbetarbladet* hade större och fetare huvudrubriker än *Gefle Dagblad*, som redigerades mer konservativt. *Gefle Dagblad* skyltade inte med någon paradsida, utan den första sidan bestod av radannonser. Huvudnyheterna lades ut på andra, ibland den tredje eller fjärde sidan, beroende på antalet annonser. De följdes av en blandning av inrikes och utrikes nyheter. Rubrikerna var mer modesta och inte lika iögonfallande som i *Arbetarbladet*.

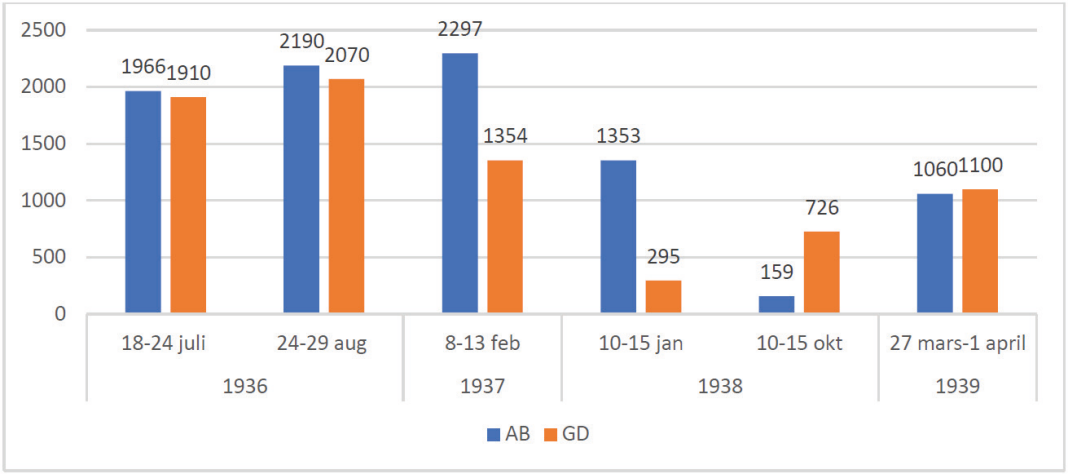

Diagram 1: Jämförelse av antal textrader i Arbetarbladet, N=9025 och Gefle Dagblad, N=7455. Summa N=16480

Antal spalter och spaltbredd varierar mellan sex och sju spalter i *Gefle Dagblad* medan *Arbetarbladet* genomgående lade ut materialet i sex spalter i hela tidningen.

Med så skilda redigeringstraditioner, tillika skiftande typografi, har omfångsberäkningen och jämförelsen mellan tidningarna begränsats till brödtexter inklusive mellanrubriker, mätt i antal rader. De senare är ungefär lika långa och innehåller i genomsnitt mellan 28 och 40 tecken i bägge tidningarna, beroende på spaltbredd. Även bildutrymmet har beräknats i rader. Skillnaderna innebär att resultatet av mätningarna bör ses som preliminära.

Ingen av tidningarna är i skrivande stund digitaliserade. I stället har metoden att räkna textrader på inskannade mikrofilmer använts för att kunna jämföra omfånget på materialet. Ett traditionellt sätt att mäta satsytorna i tidningarna hade varit att använda en typometer som också var den teknik som brukades på redaktionerna, men den möjligheten har inte heller funnits.[19]

Nyheterna om inbördeskriget (news)

Nyhetsvärderingen var densamma i bägge tidningarna, såtillvida att nyheter om kriget publicerades dagligen, men i olika utsträckning och på lite olika sätt. Enligt Galtung & Ruges nyhetsvärdeteori[20] så är händelser och nyheter, som ligger kulturellt och geografiskt nära läsekretsen, mer intressanta än avlägsna och främmande nyheter. Inför den här undersökningen fanns därför en föreställning om att nyheter om de spanienfrivilliga som härstammade från tidningarnas spridningsområde i regionen skulle bevakas, men några sådana belägg har inte funnits i materialet.[21] I både *Arbetarbladet* och *Gefle Dagblad* finns ungefär lika många telegram om de frivilliga både när de reste till Spanien och när de återkom till Sverige, samt uppgifter om döda och saknade, både som korta artiklar och notiser.[22]

Sammanlagt publicerades i bägge tidningarna drygt sextontusen femhundra textrader. *Gefle Dagblad* hade knappt sju och ett halvt tusen rader, medan *Arbetarbladet* hade drygt nio tusen. I diagram 1 framgår att *Arbetarbladets* bevakning är mer omfattande än *Gefle Dagblads* de fyra första veckorna, men när kriget närmade sig slutet var förhållandet det omvända, *Gefle Dagblads* bevakning var mer omfattande. (Diagram 1)
Sommaren 1936 publicerade tidningarna ungefär lika många rader om att inbördeskriget brutit ut. De veckor som sticker ut är i februari 1937 då non-interventionsavtalet diskuterades i riksdagen och

De svenska fångarna i Spanien.

Även två gästrikar "föremål för förhandlingar".

STOCKHOLM den 1. (TT).
Utöver de svenska spanienfrivilliga, vilka tidigare meddelats vara tillfångatagna samt föremål för förhandlingar, namnges av Ny Dag ytterligare tio svenskar, som uppges befinna sig i fångenskap. Dessa äro Karl Wettergren, Göteborg (förut uppgiven som saknad), Tage Källblad, Orsa, Artur Karlsson, Karlstad, John Eriksson, Sandviken, Gunnar Hallman, Ljusdal, Lars Berggren, Gävle, Gustav Eskil Eriksson, Håbo-Tibble, Kurt Einar Levander, Halmstad, samt Kurt Sörensen, Holmsund.

Gefiebo i fångenskap i Spanien.

Även en sandviksbo bland de fångna spanienfrivilliga.

Utöver de svenska spanienfrivilliga, vilka tidigare meddelats vara tillfångatagna samt föremål för förhandlingar, namnges av Ny Dag ytterligare tio svenskar, som uppges befinna sig i fångenskap. Dessa äro Karl Wettergren, Göteborg (förut uppgiven som saknad), Tage Källblad, Orsa, Artur Karlsson, Karlstad, John Eriksson, Sandviken, Gunnar Hallman, Ljusdal, Lars Berggren, i Gefle, Gustav Eskil Eriksson, Håbo-Tibble, Kurt Einar Levander, Halmstad, samt Kurt Sörensen, Holmsund.

Notiser med lokal anknytning. Samma TT-telegram publicerades i bägge tidningarna med en dags mellanrum, 1 och 2 mars 1939: "De svenska fångarna i Spanien." Två av de fångslade spanienfrivilliga, som var "föremål för förhandlingar" kom från Gävle respektive Sandviken. Varken i Arbetarbladet eller Gefle Dagblad följdes det upp, åtminstone inte fram till undersökningsperiodens slut.

de spanienfrivilliga reste till den spanska fronten för att ansluta sig till de republikanska styrkorna. På nyhetsplats uttryckte *Arbetarbladet* skarp kritik av noninterventionsavtalet, som hindrade att milisen kunde beväpna sig. Hjälparbetet och insamlingarna till spanska folket och i synnerhet barnen hade kommit i gång vilket båda tidningarna skrev om. Nationalisterna hade erövrat Malaga och Madrid stod på tur. Bägge tidningarna fylldes med krigsrapporter men *Arbetarbladet* hade fler långa, analyserande artiklar än *Gefle Dagblad* i det här skedet. Mot slutet av kriget skulle förhållandet bli det omvända.

Slaget vid Teruel, som inleddes i december 1937, böljade fortfarande fram och tillbaka innan avgörandet slutligen kom i februari 1938 och rebellerna segrade. I januari var det fortfarande ovisst och bägge tidningarna hade nyheter om de stränga väderförhållandena, den kallaste vintern i mannaminne. Soldater förfrös, civilbefolkningen svalt och "De republikanska ledarna hade på nytt gått i fällan att i propagandasyfte göra förtida anspråk på seger", skriver Beevor och liknar slaget med förhållandena vid Stalingrad 1942.[23] Kanske var det sådana falska förhoppningar som låg bakom det större utrymmet i *Arbetarbladet*. Trots att bilderna från kriget har kommit att spela en så stor roll i historieskrivningen, så publicerades inga krigsbilder i tidningarna, mer om det nedan.

På hösten, i oktober 1938, upplöstes den internationella brigaden och de frivilliga skickades hem. Det stod klart att republiken hängde på fallrepet. Den större mängden rader i *Gefle Dagblad* beror främst på att tidningen publicerade den spanska delegatens i Nationernas Förbund tal in extenso. Han anklagade västländerna för att ha varit senfärdiga och för att förhalat noninterventionskommittéens kontroll och bevakning av utländska soldater utmed fronterna.

Den sista veckan publicerade bägge tidningarna ungefär lika många rader.

Skillnaden mellan tidningarna visar sig inte bara i omfånget och spridningen över tid, utan även hur nyheterna presenterades, det vill säga i vilket format, som notiser eller mer eller mindre långa artiklar

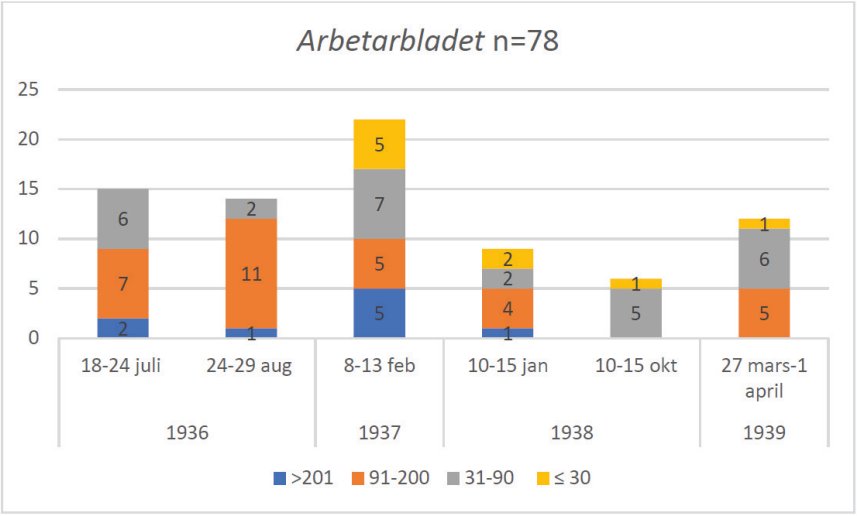

Diagram 2: *Jämförelse av artiklarnas storlek i Arbetarbladet under de olika veckorna. Den första veckan i juli 1936 publicerade Arbetarbladet två längre artiklar, sju mellanlånga och sex korta artiklar. Den sista veckan 1939, fem mellanlånga, sex korta artiklar samt en notis. N=78*

(diagram 2). En hel spalt i *Arbetarbladet* rymmer ungefär 90 rader, i *Gefle Dagblad* ungefär 120 rader beroende på rubriker och annonser.

Kategorin "längre artiklar" (>201) motsvarar mer än två spalter, medan notiser (≤ 30) och kortare artiklar (31-90) ryms i en spalt och mellanlånga artiklar (91-200) i en till två spalter.

Arbetarbladet publicerade under den första veckan femton artiklar varav endast två längre, medan Gefle Dagblad, som hade sin första artikel införd två dagar efter utbrottet, publicerade fem längre artiklar med bakgrund till krisen den första veckan (diagram 3). Under hela perioden hade Gefle Dagblad fler långa artiklar. Bägge tidningarna hade ungefär lika många – eller få – korta notiser.

Den kvantitativa delen av nyheterna (news) i undersökningen kan sammanfattas med att *Arbetarbladet* publicerade omfångsmässigt mer än *Gefle Dagblad* de utvalda veckorna. Den senare stod för 45 % och *Arbetarbladet* 55 % av det totala spaltutrymmet som bägge tidningarna gav inbördeskriget. Mätt i antal artiklar stod *Gefle Dagblad* för 38 % och *Arbetarbladet* för 62 %. Således skrev *Arbetarbladet* fler men kortare artiklar och *Gefle Dagblad* färre men längre.

Arbetarbladet hade nyheter om kriget på förstasidan under de aktuella datumen i juli och augusti 1936 samt hela veckan 1937, däremot inte i januari 1938 då endast nyheten om att LO hade sänt en stor last med livsmedel, lades på förstasidan. I oktober var nyheterna förstasidesstoff igen, undantaget en nyhetsartikel om mussolinistyrkornas evakuering den 11 oktober 1938 och en notis om att rebellerna sänkt ett brittiskt fartyg den 14 oktober. Lite överraskande är att nyheten "Franco avslår medling, ordet åt kanonerna" inte placerades på första sidan i *Arbetarbladet* den 27 mars 1939. Resten av dagarna fylldes förstasidorna med nyheter om Francos intagande av Madrid och republikanernas fullständiga kapitulation.

Eftersom *Gefle Dagblad* inte hade någon motsvarande förstasida är det inte möjligt att göra någon jämförelse.

I analysen av tidningarnas åsikter (views) diskuteras nedan först hur de kom till uttryck i bildanvändningen och rubriksättning, därefter i en analys av innehållet i signerade eller osignerade ledare och artiklar.

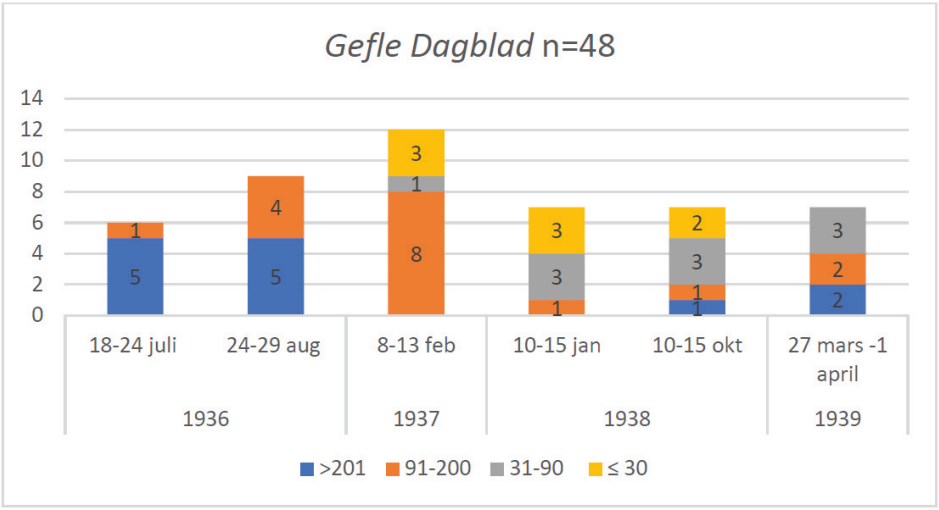

Diagram 3: *Jämförelse av artiklarnas storlek i Gefle Dagblad under de olika veckorna. Den första veckan i juli 1936 publicerade Gefle Dagblad fem längre artiklar och en mellanlång dito. Den sista veckan 1939, två längre, två mellanlånga och 3 korta artiklar. N=48*

Bilder och rubriker

Båda tidningarna publicerade bilder men i liten omfattning. Omfångsmässigt tar bilderna större plats i *Arbetarbladet* än i *Gefle Dagblad*, mätt i antal rader, vilket framgår av tabell 2. Som ett jämförande exempel kan nämnas att rikstidningen *Dagens Nyheter*, som hade betydligt större upplaga och ekonomiska resurser, endast hade fyra bilder om kriget under augustiveckan 1936, medan *Arbetarbladet* hade sex och *Gefle Dagblad* inga bilder alls.

Trots att bägge tidningarna förvisso hade erforderlig teknik för bildpublicering hade *Gefle Dagblad* betydligt färre bilder, vilket ligger i linje med den överlag återhållsamma redigeringen.

Arbetarbladet hade minst två och som mest sex bilder varje vecka i undersökningen. *Gefle Dagblad* hade fem bilder den första veckan i juli 1936, en bild i oktober 1938 och fem bilder den sista veckan, med andra ord i början och slutet av kriget. Kvaliteten på bilderna är dessvärre sådan att någon mer detaljerad bildanalys inte låter sig göras. Icke desto mindre går det att med hjälp av bildtexterna identifiera motiven och vilka personer som finns med, samt att avgöra vilka bilder som är neutrala och vilka som föreställde de olika sidorna i konflikten. Av motiven i de sammantaget 38 bilderna har femton kategoriserats som

Tidning	Bilder	Text	Rader
Gefle Dagblad	6,5 %	93,3%	7 455
Arbetarbladet	12,7 %	88%	9 025
Summa rader:			16 480

Tabell 2: *Jämförelse av förhållandet mellan text och bild mätt i antal rader. Gefle Dagblads bildmaterial utgör omfångsmässigt 6,5 % (485 rader) av tidningens publicerade spanienmaterial (text och bild), medan Arbetarbladets bilder utgör 12,7 % (1150 rader) av materialet.*

Bildmotiv		AB	GD
Porträtt	republikan	3	1
	nationalist	2	4
Gruppbild	republikaner	6	1
	nationalister	4	2
	neutrala(barn)	2	-
Gatubilder	neutrala	8	3
Kartor	neutrala	2	-
	Summa:	27	11

Tabell 3: *Kategorisering av bildmotiv utifrån bildtexterna i tidningarna.*

Datum	Arbetarbladet	Gefle Dagblad	kommentar
23 juli 1936	Stormpoliser från Madrid rycka ut för att möta rebellerna	Rebellerna tillbakaslagna utanför Madrid	AB: aktiv handling hos regeringssidan GD: passivt om rebellerna
28 aug 1936	Rebellerna slogos tillbaka vid den heta Irun-striden	Rebellerna kommo till korta vid Irun	AB: aktiv handling hos regeringssidan GD: passivt om rebellerna
11 feb 1937	Utlänningar medverka till Malagas fall	Italienska kryssare bidrogo till Malagas fall	AB: utlänningar negativt värderande sett ur folkfrontsperspektiv GD: Italienska kryssare neutral information oavsett perspektiv
10 jan 1938	Teruel-nederlaget erkänns av rebellerna	Rebellerna bekräfta Teruelnederlaget	AB: erkännande är värdeladdat GD: bekräftelse är neutralt
10 okt 1938	Nedmejningen av svenskarna i Spanien	Stort manfall bland svenskar i Spanien	AB: nedmejning starkt värdeladdat GD: manfall sakligt, neutralt
27 mars 1939	Franco avslår medling, ordet åt kanonerna	Franco avslår försvarsrådets kapitulationsförslag	AB: värdeladdat GD: neutralt

Tabell 4: *Exempel på rubriker över samma händelser i bägge tidningarna.*

neutrala, 11 som republikanska och 12 som nationalistiska (tabell 3).

Gefle Dagblads enda porträtt på en republikan var den avsatte presidenten Azaña. En bild är ett grupporträtt på hemförlovade brigadister. Övriga bilder var antingen neutrala eller föreställande nationalister. De utgörs av gatubilder på Madrid samt Franco, hans familj och segrande soldater efter kapitulationen. *Arbetarbladet* har också fem porträtt, två bilder utgörs av kartor och resterande 20 bilder föreställer grupper och stads- eller landskapsbilder.

Arbetarbladets miljöbilder ger en mer mångfacetterad bild av kriget än *Gefle Dagblads*. De illustrerande kartorna åskådliggjorde till exempel hur kriget utvecklade sig och hur fronterna förändrades. *Gefle Dagblads* bildval lutar mot att redaktionen fann det mer intressant att visa bilder på nationalister än republikaner.

Rubrikerna

Sammanlagt ingår 124 nyhetsartiklar[24] i materialet och därmed lika många huvudrubriker. Bägge tidningarna efterlyste objektiva meddelanden, men redan efter en veckas krigföring hade man problem att bena ut vilka uppgifter som var trovärdiga och inte. *Gefle Dagblad* rapporterade antal dödade men reserverade sig samtidigt: ”Avsaknaden av objektiva rapporter från båda sidor gynnar uppkomsten av de

vildaste rykten".[25] Samtidigt kom rubriceringen, medvetet eller omedvetet, att användas för att markera en ståndpunkt, för eller emot den ena eller andra sidan.

I alla exempel ovan (tabell 4) anges samma källa eller telegram. Rubrikerna har analyserats utifrån aktiv eller passiv mening samt positiv, negativ eller neutral värdeladdning. *Arbetarbladets* rubriker är aktivt ställningstagande för republiken vilket visar sig i de värdeladdade ord som används, medan *Gefle Dagblads* rubriceringar är nedtonade och neutrala.

I nyheten den 11 februari 1938 finns ordval i *Gefle Dagblad* som kan diskuteras. I artikeln om Malagas fall återgavs telegrammen om händelsen från TT Havas i stort sett utan kommentarer och till synes neutralt. Men vid en jämförelse av rubriceringarna i bägge tidningarna framtonar olika perspektiv. Från folkfrontens perspektiv medverkade "utlänningarna" till ett nederlag (*Arbetarbladet).* Sett från det andra hållet bidrog de italienska kryssarna till en seger – för nationalisterna. I artikeln står att läsa att ett krigsråd skulle sammanträda för att avkunna domar mot personer som gjort sig skyldiga till förbrytelser i Malaga "innan staden intogs av nationalisterna. Fullständig ordning har nu återupprättats i Malaga". Vinklingen av händelsen var till nationalisternas favör: det var tack vare dem som ordningen återupprättades.

Arbetarbladets miljöbilder ger en mer mångfacetterad bild av kriget än Gefle Dagblads. De illustrerande kartorna åskådliggjorde till exempel hur kriget utvecklade sig och hur fronterna förändrades.

Regeringstrupperna hörde emellertid till den lagliga armén och den italienska kryssaren var således angripare. I brödtexten hävdas vidare att en republikansk avdelning hade ockuperat två byar, vilket skulle betyda att republikanerna skulle ha ockuperat sina egna byar. Det ter sig märkligt, givet att "ockuperat" hade samma innebörd då som idag. Om det i stället hade stått att den republikanska avdelningen ville förskansa sig i byarna för att kunna försvara dem mot angriparna så hade det varit logiskt och i enlighet med den då rådande jurisdiktionen.

Korrespondenterna

En viktig källa för såväl korrespondenterna som den spanska befolkningen var radion, i synnerhet för dem som varken var läskunniga eller hade tillgång till tidningar. Både regeringen och rebellerna hade egna radiostationer, dessutom upprättades tyska och italienska dito. I vilken mån telegramtexterna byggde på radiosändningar, nyhetsbyråernas utsända eller stationerade journalisters ögonvittnesskildringar eller på andra förstahandskällor, framgår oftast inte, vilket är ett känt metodologiskt problem inom journalistikhistorisk forskning.[26]

I en internationell vandringsutställning 2007, «Corresponsales en la Guerra de España», ställdes frågan om de utländska korrespondenternas roll och vilken betydelse det hade haft att landet speglades i internationell media.[27] Ett fåtal kvinnor är representerade i utställningen, bland dem svenska Barbro «Bang» Alving, som efter ett möte med norska kollegan Lise Lindbæk i Paris, tog sig till Spanien på eget bevåg.[28] I takt med att de internationella brigaderna lämnade landet reste också korrespondenterna därifrån.

I det undersökta materialet förekommer inga artiklar från egna utsända, däremot från korrespondenter och andra tillresta som också skrev för andra svenska och utländska tidningar. Ögonvittnesskildringar från tillfälligt ditresta medarbetare i *Arbetarbladet förekommer dock*. Någon motsvarande resa för *Gefle Dagblads* räkning under de aktuella veckorna har inte kunnat dokumenteras.

Innehållsanalys av åsikter (views) i ledare och längre artiklar

Arbetarbladets åsikter låg i linje med den svenska socialdemokratiska regeringens ståndpunkt: den legitima, demokratiskt valda regeringen i Spanien skulle försvaras av folkfronten. Gefle Dagblad å sin sida, företrädde en liberal, neutral hållning. Hur manifesterades det i ledare och de kommenterande artiklarna? Vad var enligt dem orsaken till kriget? Hur ställde man sig till noninterventionen, de frivilliga soldaterna, hjälparbetet?

Många känner igen den ikoniska bilden av 17-åriga Marina Ginestà i Coloma, på taket av Hotel Colón i Barcelona den 21 juli 1936. Marina, som var kommunist, arbetade som reporter och översättare åt Mikhail Koltsov, som var korrespondent för ryska Pravda. Foto: Juan Guzmán. Kommer man till Barcelona och står på Plaza Catalunya idag, så heter byggnaden Banco Español de Credito.

I *Arbetarbladet* är endast sex ledare och opinionsbildande artiklar publicerade, samtliga med signaturer. Bland dem var både Sven Backlund och Allan Vougt välkända namn inom socialdemokratin. Den förre som tidningsman och arbetarrörelsens utsände observatör i Geneve och Nationernas Förbund, den senare som socialdemokratisk riksdagspolitiker[29].

Vougts resebrev ”Det nya Spanien” gav både en romantiserande bild av spanjorernas välvilliga bemötande av utlänningarna i brigaderna, och deras berättigade kritik av demokratierna som hindrat dem från att beväpna sig.

Sven Backlund var inne på samma linje när han förklarade både upprinnelsen till kriget och inställningen till noninterventionspolitiken i en artikel, den 9 februari 1937. Kriget var en följd av att kyrkan inte förmått skapa ett socialt församlingsliv inom och utanför kyrkan, såsom skett inom socialismen. Det hade lett till att anarkismen fyllt det tomrummet som uppstått i det spanska samhällslivet och att det tagit sig uttryck som en utbredd folkrörelse, främst på landsbygden.

Kommunismen är däremot ingen folkrörelse i Spanien, utan är snarast ett återhållande element, fortsatte han två dagar senare. Den spanska revolutionen ”är intenst spirituell och religiös”. Den tyskryska materialismen kunde således inte vinna terräng, ”De äro den spanska anarkistiska folkrörelsens förbittrade motståndare”.

Av *Gefle Dagblads* sju artiklar är tre osignerade, två skrivna av en Birger Werner, en av signaturen (I.M.S.) och en av V. Spg.[30] Bakgrunden till inbördeskriget

tecknades av Birger Werner i två långa artiklar på ledarplats i augusti 1936 under rubrikerna "Skäran och hammaren eller spöknippet" I och II. "Vill man bilda sig ett objektivt omdöme måste man erinra sig de motsättningar som sedan länge varit rådande i landet", dels den sociala motsättningen, dels den politiska, skrev han. Den förra som ett resultat av tekniskt efterbliven industri som hållit lönerna nere med sociala problem som fattigdom och oro som följd. Prästerskapet som hållit folket nere i okunnighet och vidskepelse, och militären med sin officerskår som "i brist på annat arbete", utgör de "reaktionära revolutionärerna". Han liknade det sociala tillståndet i landet med tsarryssland, men med den skillnaden att "det ryska proletariatet ryckte till sig makten genom en blodig revolution" medan den spanska republikens tillkomst och utveckling skett på laglig väg.

I den andra artikeln lyfter han fram parlamentarismens begränsningar som orsak till att reformerna aldrig hade hunnit genomföras. Inför de tänkbara följderna av kriget vägde han ett rött Sovjet-Spanien mot ett fascistiskt Spanien som tillsammans med Italien och Tyskland skulle komma att utgöra ett fascistiskt block. Han föredrog det förra alternativet eftersom det senare skulle hota hela Europa. Birger Werner redovisar ingen politisk ståndpunkt, snarare en fatalistisk historiesyn. Signaturen V. Spg. är inne på samma linje, det vill säga att ett rött Spanien vore att föredra.

I en internationell vandringsutställning 2007, "Corresponsales en la Guerra de España", ställdes frågan om de utländska korrespondenternas roll och vilken betydelse det hade haft att landet speglades i internationell media

Krav på nonintervention

I början på augusti 1936 rapporterade *Gefle Dagblad* hur noninterventionsavtalets utformning hade diskuterats i Frankrike och ett par veckor senare, den 20 augusti 1936, tillkännagav Sveriges regering att man anslöt sig till avtalet tillsammans med övriga europeiska stater som England och Frankrike, men även Italien, Sovjet och Tyskland. Syftet var att hindra en internationell storkonflikt och man förlitade sig på att regeringssidan skulle klara att försvara sig av egen kraft. Trots avtalet sände såväl Hitler som Mussolini och Stalin trupper och vapen till Spanien och bröt således mot det avtal som man hade signerat. En kommitté tillsattes så småningom som skulle organisera bevakningen av fronterna från olika håll. Den andra veckan i februari 1937 diskuterades noninterventionsavtalet som intensivast i bägge tidningarna.

Måndagen den 8 februari 1937 hävdade signaturen (I.M.S.)[31] i *Gefle Dagblad* att Tysklands och Italiens arméer inte var tillräckligt rustade och att deras ekonomier inte var stabila nog för ett storkrig. Spanien nämns inte explicit, men artikeln ligger jämte en två spalter lång rapport, om nationalisternas framgångar i anfallen mot Madrid och Malaga och kan uppfattas som en kommentar. Trots det tomma vapenskramlet var det inte osannolikt att de skulle provocera fram ett krig, hävdade han i artikeln "Diktaturstaternas krigshot – en bluff".

Dagen därpå, tisdagen den 9 februari 1937, diskuterades "Den spanska spärren" i en osignerad ledare i *Gefle Dagblad*. Det var enligt skribenten önskvärt att spärren, det vill säga avtalet som skulle hindra andra staters inblandning i inbördeskriget, snarast sattes i verket. Så länge som det inte efterlevdes kunde Tyskland och Italien förse Franco med trupper och vapen. Samma inställning redovisade sign. V. Sbg i ledaren "Efter Malagas fall" fredagen den 13 februari 1937. Fascisststaternas medvetet passiva inställning kunde leda till att Frankrike omprövade sin hållning till stöd för den demokratiska sidan i Spanien, men utgången var oviss, konstaterade signaturen. Efter krigsslutet den 4 april 1939, ironiserar han i artikeln "Det förlorade Spanien" över non-interventionsbestämmelserna som fått "enfaldigt folk", läs England och Frankrike och alla övriga länder som skrivit under avtalet, att överlåta åt spanjorerna att avgöra sitt eget öde, när det i själva verket var "en affär mellan Italien och i någon mån Tyskland samt den spanska militärjuntan å ena sidan och spanska regeringen å den andra".

Närmare 35.000 frivilliga från mer än 50 länder strömmade till Spanien för att kämpa mot fascisterna under spanska inbördeskriget. På bilden ser vi medlemmar i den internationella brigaden, fotograferade i Grañén (Huesca-provinsen). Bilden är tagen 12 september 1936. Foto: Alec Wainman, som kom till Spanien som frivillig ambulansförare och tog hundratals bilder av kriget.

Arbetarbladet citerade liberala och arbetartidningar i London under rubriken "Noninterventionen är endast en rökridå", samma dag som spärren diskuterades i *Gefle Dagblads* ledare. Kritiken av den fransk-engelska Spanienpolitiken var skarp eftersom man ansåg att avtalet hindrade spanjorerna från att försvara sig mot den fascistiska aggressionen.

Även Backlund var kritisk till pacifismen, han uttryckte förståelse för nödvändigheten att folket beväpnade sig och hänvisade till såväl Jean Jaurès som Hjalmar Branting, bägge socialister med samma inställning till nödvändigheten av ett väpnat försvar.[32]

Det var en hållning som inte delades av alla.[33] Partiledningen och den övriga socialdemokratiska pressen tog ställning för noninterventionslinjen som enda alternativet för att undvika en storkonflikt. *Arbetarbladet* var således inte följsam partiet i alla avseenden.

Inom socialdemokratin var man från början av kriget övertygad om att nonintervention var den enda riktiga linjen eftersom den kunde förhindra storkrig, men under månaderna som följde stod det mer och mer klart att stormakternas upprustning knappast hade med Spaniens öde att göra. I februari 1938 hade det förutskickats att lagen om förbud för frivilliga, som ingick i noninterventionsavtalet, skulle förlängas. Debatten i riksdagen hade svängt och när det kom till omröstning hade saken runnit ut i sanden.[34] Sverige, som hade fått en plats i noninterventionskommittén, lämnade densamma den 23 november 1938.[35]

De spanienfrivilliga

I regeringens proposition om noninterventionsavtalet inkluderades också de frivilligas deltagande i striderna, vilkas tillströmning "tagit osedvanliga proportioner" och som "befunnits innebära risker för internationella förvecklingar".[36] De spanienfrivilliga ansågs utgöra en form för intervention, som borde straffas enligt svensk lag.

I lagförslaget föreslogs att all form för främjande av rekrytering av frivilliga borde straffbeläggas inklusive tidningsannonser, radioutsändning eller genom andra kanaler. Ett brott mot lagen kunde dömas till böter och fängelse i Sverige högst 6 månader om man deltog i kriget. I vilken mån det påverkade hur tidningarna redigerades förblir en öppen fråga.

Förslaget möttes av protester bland vissa socialdemokrater, bland andra Georg Branting (se nedan) som krävde att fängelsestraff skulle strykas, vilket också skedde.[37] Lagen gällde till den 28 februari 1938. Ingen av de frivilliga som återvände hem skulle sedermera komma att dömas eller straffas.

De spanienfrivilliga ansågs utgöra en form för intervention, som borde straffas enligt svensk lag.

Inställningen till de frivilliga är den fråga som tydligast skiljer tidningarna åt. *Arbetarbladet* lyfter genomgående fram dem som hjältemodiga försvarare av demokratin.

I *Gefle Dagblads* ledare om spärren ifrågasattes frivilligheten. Å ena sidan bestod soldaterna av de som ledarskribenten kallar verkligt frivilliga, landsflyktiga som förlorat sin medborgarrätt i hemlandet, å andra sidan var de utkommenderade av sina hemländer. Många av dem var "så långt ifrån frivilliga på den sida de hamnat, att de i stället med sina sympatier höra hemma på motsidan".[38] I ingetdera fallet nämns att frivilligheten hos de svenska och nordiska soldaterna hade att göra med ideologiska övertygelser, om att försvara republiken eller demokratin.

Humanitär hjälp

Den internationella arbetarrörelsen tog tidigt solidarisk ställning för republiken. Den svenska hjälporganisationen organiserades redan på sensommaren 1936 och leddes av socialdemokraten Georg Branting.[39] I december 1936 bildades Kvinnokommittén för Spaniens barn. Även på lokal nivå bildades kommittéer.

Politiskt stod insamlingarna fria från riksdagspartierna och partipolitiken, något som gärna framhölls. I det röda Gävleborg var emellertid inställningen given, klasskampen skulle stödjas. "DE SPANSKA ARBETARNAS KAMP ÄR VÅR KAMP! DERAS SEGER ÄR ARBETARKLASSENS SEGER! Bomhus i mars 1937" enligt ett protokoll från stadsdelen Bomhus´ insamlingskommitté.[40]

Pengarna som samlades in gick till humanitär hjälp i form av livsmedel och förnödenheter samt medicinsk hjälp. Ett exempel är det svensk-norska sjukhuset i Alcoy.[41] Flera barnhem i Spanien och Frankrike stöttades ekonomiskt och minst två barnhem inrättades i Spanien genom kvinnokommittén.

Både *Gefle Dagblad* och *Arbetarbladet* följde insamlingarna. Efter kapitulationen publicerade bägge ett uttalande av kvinnokommitténs ordförande Anna Lenah Elgström om att de spanska barnen fortsatt behövde hjälp.[42] I *Gefle Dagblad* framhölls i underrubriken att "Anna Lenah Elgström tror på gott samarbete med Franco", en vinkel som är en fri tolkning av en rad i uttalandet: "myndigheterna [hade] inte visat annat än den största välvilja mot de hjälporganisationer som försöka bringa bistånd till de värst behövande".

Konklusion

Att det förelåg skillnader i rapporteringen mellan *Arbetarbladet* och *Gefle Dagblad* står klart. Resultatet av den kvantitativa undersökningen är att *Arbetarbladet* publicerade omfångsmässigt fler nyheter (antal rader) och fler artiklar.

Samma gäller om den ringa bildanvändningen. *Gefle Dagblad* publicerade mindre än hälften så många bilder som *Arbetarbladet* och utlagda i början och slutet av kriget och företrädesvis bilder på rebellerna, det vill säga Francosidan.

I rubriceringen av nyheterna framstår det som att *Arbetarbladet* tog aktiv ställning för regeringen och folkmilisen, medan *Gefle Dagblads* rubriker hölls

mer passiva och neutrala, samt med viss tendens att vinkla till Francos favör.

Den politiska kontexten i signerade och osignerade artiklar som inramade nyhetsrapporteringen och angav tidningens politiska riktning var i *Arbetarbladet* demokratifrågan som kunde relateras direkt till det svenska riksdagsvalet den 20 september 1936. Ibland i direkta uppmaningar till väljarna, ibland som ren folkbildning. Politiskt visade *Arbetarbladet* en dubbel inställning till frågan om nonintervention, dels i enlighet med den svenska regeringens neutrala linje, dels tog man ställning mot att noninterventionen hindrade folkmilisen från att ta emot vapen från de demokratiska länderna.

I liberala *Gefle Dagblad* var det maktspelet i den europeiska politiken som satte tonen och angav riktningen: Stormakterna vs de små demokratierna, som inte borde göra sig besvär. I ledarna tog man inte ställning för någon part, tvärtom höll man dörren öppen för såväl en kommande röd som en svart, eller militaristisk, diktatur. Den starkaste vinner oavsett folkets vilja, tycktes vara den fatalistiskt, neutralt betonade, ståndpunkten. I artikelrubrikerna såväl som i (den sällan förekommande) bildanvändningen, vinnlade sig tidningen om att inte ta ställning. Men en undran återstår om det inte var precis det man gjorde? Den frågan kan inte besvaras förrän en mer omfattande studie av hela perioden föreligger.

Noter

1 Riegel, 1937

2 Antalet frivilliga som reste till Spanien varierar mellan 500 och 600 i olika källor. Föreningen Spanienfrivilligas vänner uppger att mer än 550 svenska spanienfrivilliga deltog i kriget och 164 stupade. Bertil Lundvik har upprättat en lista på 550 namn (Lundvik, 1980). På Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Stockholm, finns arkivet Spanska inbördeskriget 1936-1939; ett femtiotal volymer. Här finns också brev och artiklar av spanienfrivilliga bevarade.

3 Regeringssidan omtalades som «reds» eller «communists» av högerpressen i England och USA, medan motståndarna betecknades som «patrioter». För vänsterpressen var rebellerna «fascister» och de regeringstrogna «loyalists». Francosidan krävde av de internationella korrespondenterna att varken använda ordet «rebeller» om nationalisterna eller «lojalister» om de regeringstrogna (Riegel, 1937, s. 133).

4 Hadenius 1971

5 Dalin, 1999 och 2005

6 Beevor 2006

7 Beevor 2006, Preston 2009

8 En avvikande röst är essäisten Nathan Shachar (2019) som vänder sig mot schablonbilden: "Varken upprinnelsen, omständigheterna, förloppet, deltagarna eller slutresultatet liknar andra världskriget. Inte heller löper några orsakskedjor från det spanska kriget till världskriget."

9 Här kan som exempel nämnas spelfilmerna For whom the bell tolls (1943), som bygger på Ernest Hemingways roman och HBO-produktionen Hemingway & Gellhorn (2012) om de bägge framgångsrika krigsreportrarna som finner varandra under kriget. Listan kan göras lång. Ken Loach film Land och frihet (1995) är ett försök att skildra komplikationerna vid fronten när anarkisterna och de moskvatrogna kommunisterna hamnar på kollisionskurs i skyttegravarna. I reportageboken Hyllning till Katalonien (1938) skildrar George Orwell samma problematik, dock utan något romantiskt skimmer. För en genomgång av litterära och filmiska skildringar av kriget hänvisas till Ekko fra Spania den spanske borgerkrigen i norsk offentlighet, Dahl, Hagtvet & Werenskjold, 2019

10 Jfr. Hobsbawn, 1997, ss. 223-230. Autenticiteten i bilden på den fallande soldaten har ifrågasatts.

11 Bergkvist, 2006, s. 70

12 Se Arbetarbladet, 25 juli 1936, s. 8. Läsarna uppmanades att inte lyssna på Albert Jensens antiparlamentariska propaganda, utan utnyttja sin rätt, även syndikalisterna, att rösta.

13 Gefle Dagblad, 5 augusti 1934

14 Bergkvist, 2006, s. 59

15 Återkommande restes krav på Nationernas Förbund att ingripa i inbördeskriget, vilket dock inte skedde.

16 Italiens och Mussolinis intervention i Somalia. Svenskt bistånd i form av medicinsk hjälp diskuterades i pressen.

17 Aktionen för Ålands förvärv, respektive debatt om eventuellt militärt samgående med Finland.

18 Tingsten, 1964, s. 312 ff

19 Alternativet med typometer har inte varit möjligt då Gefle Dagblads pappersexemplar (läggen) från bland annat trettiotalet ligger nedfrusna i väntan på restaurering efter ett skyfall i Gävle hösten 2021 med vattenskador som följd. Pliktexemplaren på Kungliga Biblioteket har inte varit tillgängliga på grund av Coronapandemin 2020-2021.

20 Galtung och Ruge, 1965

21 I Lundviks lista över de fler än 500 frivilliga återfinns endast sex namngivna från gävletrakten, förbehållet namn som saknar födelse- eller boendeort, vilket är åtskilliga.

22 Efter Teruel-nederlaget skickades de sårade hem vilket bägge tidningarna skrev om 10. januari 1938. Samma telegram citerades, endast olika rubricering, Arbetarbladet skrev "De sårade från Spanien nu hemma i Sverige" och Gefle Dagblad "De sårade från Spanien nu i Göteborg".

23 Beevor, 2006 , kap. 28, s. 369 ff

24 Nyheterna baserades på telegram från TT och daterades TT-Havas, TT-Reuter, och TT-DNB. Även de spanska byråerna A.E, (Agence Espagne) och I.I (Internationell Information) samt italienska Agenzia Stefani förmedlade nyheter som publicerades i bägge tidningarna i varierande utsträckning. A.E. som grundades 1936 av W. Münzenberg och den spanske utrikesministern A. del Vayo i Paris, och I.I, var starkt kommunistiskt influerade. Agenzia Stefani stod vid den här tiden under Mussolinis kontroll. DNB var sedan 1933 nationalsocialistiskt. För en introduktion till forskningsområdet se Rantanen, 2006 och Palmer, 2019

25 Gefle Dagblad 24 juli 1936

26 Williams, 2012

27 Instituto Cervantes, «Corresponsales en la Guerra de España», https://cvc.cervantes.es/actcult/corresponsales/. Hämtad 18 januari 2022.

28 Dagens Nyheter, 9 december 1936 och 9 november 1937. För en översikt av de nordiska journalisterna som skrev om kriget, se Dahl et al., 2019, s. 68 ff. Lise Linbæk skrev för norska Dagbladet och gav bl.a. ut en ögonvittnesskildring från fronten på uppdrag av Internationella brigaden. Tillsammans med Gerda Grepp hör hon till de mer välkända kvinnliga krigskorrespondenterna. Ingen av de svenskar som nämns i Dahl et al. förekommer i Arbetarbladet eller Gefle Dagblad under de aktuella veckorna.

29 Bägge skrev också för den finlandssvenska Arbetarbladet. Haga, 2021.

30 Sannolikt signaturen för Valfrid Spångberg, en vid den aktuella tiden fristående "radikalliberal" journalist, som både skrev för nazivänliga Aftonbladet och för liberal landsorstpress. https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=20019. Hämtad 15 januari 2022.

31 Gefle Dagblad 8 februari 1937, s. 8

32 Arbetarbladet 11 februari 1937.

33 Lundvik, 1989, s.42 ff

34 Lundvik, 1980, s. 167

35 Lundvik, 1980, s. 161

36 Prop. 1937:125 och 1937:312.

37 Jfr. Motion i Första Kammaren 1937, nr 215, av Fredrik Ström och Georg Branting.

38 Gefle Dagblad 9 februari 1937

39 Lundvik, 1980. På Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Stockholm, finns arkiv från de olika insamlingskommittéerna.

40 Arkiv Gävleborg.

41 Sjukhuset är ett exempel på det nära samarbetet mellan Norge och Sverige i hjälpkommittéerna. I en intervju 2021 med professor Ángel Beneito Lloris, på plats i det tidigare hospitalet i Alcoy, underströk han att minnet av de skandinaviska folkens solidaritet med det spanska folket lever än idag, se Åsén Ekstrand, 2021. Prof. Beneito Lloris är medförfattare till A hospital for Spain! Scandinavian solidarity in a time of civil war, Myklebust & Beneito Lloris, 2009; se också Dahl et al., 2019

42 Gefle Dagblad 31 mars 1939

Litteraturförteckning

Åsen Ekstrand, E. (2021). När hjälpande händer sträcktes ut. *Smålänningens Jul*, s. 7-10.

Alving, B. (1993). *Barbro Alving: Bang. Klipp ur nuets historia*. Hedemora: Gidlunds.

Beevor, A. (2006). *Spanska inbördeskriget.* Lund: Historiska media.

Bergkvist, T. (2006). *Från Gefle Dagblad till MittMedia - 111 år av utveckling.* Gävle: Nya Stiftelsen Gefle Dagblad.

Dahl, H., Hagtvet, B., och Werenskjold, R. (2019). *Ekko fra Spania. Den spanske borgerkrigen i norsk offentlighet.* Oslo: Dreyers forlag.

Dalin, S. (1999). Värmlandspressen och Spanienfrågan. I K.-E. G. Rydén, *Folk och press i rörelse*. Göteborg: NORDICOM.

Dalin, S. (2005). Den svenska lokalpressen och spanska inbördeskriget. *Presshistorisk årsbok,* s. 87-101.

Galtung, J., och Ruge, M. (1965). The Structure of Foreign News: The Presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in Four Norwegian Newspapers. *Journal of International Peace Research 2.1*, s. 64-90. DOI: 10.1177/002234336500200104.

Hadenius, S. (1971). *Nyheter från TT: studier i 50 års nyhetsförmedling.* Stockholm: Bonnier.

Haga, M. (2021.). *"Vi borde förstås ha tryckt någon general Francos taktiska radioskryt" – en studie över Arbetarbladets framställning av det spanska inbördeskriget*. Fakulteten för humaniora, psykologi och teologi. Åbo: Åbo Akademi. https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/180848/haga_melissa.pdf?sequence=2&isAllowed=y. Hämtad 6 januari 2022.

Hobsbawn, E. J. (1997). *Ytterligheternas tidsålder: det korta 1900-talet: 1914-1991.* Stockholm: Rabén Prisma.

Lundgreen-Nielsen, K. (2001). *Tro eller blændværk? Danmark og Den Spanske Borgerkrig 1936-1939.* Odense: Odense Universitetsforlag.

Lundvik, B. (1980). *Solidaritet och partitaktik. Den svenska arbetarrörelsen och spanska inbördeskriget 1936-1939.* Dissertation. Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet.

Myklebust, J. och Benelto Lloris, A. (2009). *A Hospital for Spain! Scandinavian Solidarity in a Time of Civil War.* (Vol. ISBN 978-84-613-5931-8): Alcoy: Artes Gráficas Alcoy.

Palmer, M. (2019). *International News Agencies: a History.* Cham.: Palgrave Macmillan.

Preston, P. (2009). *We saw Spain die. Foreign correspondents in the Spanish Civil War.* London: Constable and Robinson Ltd.

Rantanen, T. (2006). Foreign Dependence and Domestic Monopoly: The European News Cartel and U.S. Associated Presses, 1861–1932. *Media history, 12*(1), s. 19-35.

Riegel, O. W. (januari 1937). Press, Radio and the Spanish Civil War. *1*, 131-137. Stable URL: https://www.jstor.org/stable/2744812: Oxford University Press.

Risberg, Å. (1986). *Diktarnas krig: de svenska författarna och spanska inbördeskriget.* Dissertation. Stockholm: Stockholms universitet.

Shachar, N. (2019). *Sin egen värsta fiende. Essäer om spanska inbördeskriget.* Stockholm: Albert Bonnier Förlag.

Tingsten, H. (1964). *Svensk utrikesdebatt mellan världskrigen.* Stockholm: Bokförlaget Aldus/ Bonnier.

Williams, K. (2012). War correspondents as sources for history. *Media History, 18*(3-4), s. 341-360; DOI: 10.1080/13688804.2012.722426.

Svenskt offentligt tryck

https://www.riksdagen.se/sv/

1937

Kungl. Maj.ts proposition nr 125
Kungl. Maj:ts proposition nr 312
Motion i Andra kammaren, Nr 215

Arkiv

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Stockholm
https://www.arbark.se

Dagstidningar

Arbetarbladet
Dagens Nyheter
Gefle Dagblad

INGEN KJENNER DAGEN FØR Arbeiderbladet ER LEST!

Arbeiderbladet

For Social-Demokraten
Hovedorgan for Det norske Arbeiderparti

DET HENDTE IDAG DET STÅR I Arbeiderbladet

Nr. 165 | Utkommer alle hverdager. | Oslo, lørdag 18. juli 1936. | 20. årgang

Oprør i Madrid og andre spanske byer?

Men bevegelsen skal være slått ned av regjeringen.

Tropper i alarmberedskap.

Tarifforhandlinger på Svalbard for FØRSTE GANG

Svalbard er blitt et samfund som sterkere enn før bør ha myndighetenes opmerksomhet.

Joh. s M. P. Ødegaard forteller om sine inntrykk fra forhandlingene og livet på Svalbard.

Kantonlederne flykter.

Chen-Chi-Tang demisjonerer. - Hele Kantons luftstyrke overgir sig til Nanking.

Stor gårdsbrann i Værdalen.

The front page of the Norwegian newspaper Arbeiderbladet ("The Workers' Daily", main organ of the Labour Party in the 1930s), on the first day after the outbreak of the Spanish Civil War.

Sammendrag: **Den spanske borgerkrigen i et nordisk perspektiv.** *Borgerkrigen i Spania 1936-39 kastet Europa ut i en krise som truet med å utløse en ny storkrig. Samtidig gikk det folkelige engasjementet i hvert land høyt, med "hjelp til Spania" som en populær sak i opinionen. For regjeringene i Skandinavia – alle sosialdemokratiske, alle relativt nyinnsatt og støttet av et bondeparti – var dette et særskilt vanskelig dilemma, som forutsatte internasjonal ikke-innblanding under britisk ledelse samtidig med at opinionen hjemme krevde økt engasjement. Denne artikkelen tar for seg situasjonen for samtlige nordiske staters vedkommende. Detaljene er for hver stat kjent fra en stor litteratur om landets forhold til Spania. Den settes her sammen til et nordisk helhetbilde, som blir understøttet av en utførlig felles-nordisk bibliografi om de enkelte land og borgerkrigen som følger til slutt.*

Emneord: *Skandinavia, Spania, borgerkrig, ikke-intervensjon, frivillige brigadet, kommunisme, fascisme*

Fagfellevurdert

The Spanish Civil War in a Nordic Perspective

Abstracts: *The civil war in Spain from 1936–39 brought crisis to Europe with the frightening prospect of unleashing a new international war. At the same time the struggle gave rise to popular engagement with "helping Spain" becoming a popular cause in all countries. This presented a particular dilemma to the newly formed governments of Scandinavia – mainly Social Democrats with the support of the Farmers' Party – which had to combine the principle of non-intervention under British leadership with handling an ardent opposition from the left. By focusing on the common Nordic traits in this situation, the present article explains what happened across Scandinavia during this crisis. The details are known from a large body of literature on each country's relationship to Spain. By comparing these, the article provides its own biography of how the Spanish Civil War affected all the Scandinavian countries – the first all-Nordic bibliography on this subject.*

Keywords: *Scandinavia, Spain, Civil War, non-intervention, voluntary brigades, communism, fascism*

Hans Fredrik Dahl
Professor Emeritus in Media Studies
University of Oslo
h.f.dahl@imk.uio.no

The 1936–39 civil war in Spain aroused a huge engagement in the Nordic region, as well as elsewhere in Europe and North America. This was all the more remarkable as these countries' connections to Spain seemed remote at the time, with the phenomena of mass tourism appearing only much later. Trade figures from the 1930s indeed show that the Iberian peninsula was of a modest importance to Denmark, Norway and Sweden – not to mention more distant countries like Finland and Iceland. This distance was made greater by religious differences as Spain was of course Catholic and the Nordic countries strongly Protestant. Still, popular engagement with what was happening further south in Europe was strong, with willingness to 'help Spain' emerging as a noteworthy trend in popular opinion. Interestingly, however, this engagement caused some severe political cleavages between the ruling governments and their opponents to the left – cleavages that may have influenced the long-term development of social democracy in the Nordic countries.

The details of what transpired in Spain and of how the war affected public opinion in the West are well known and indeed have been described in depth in a substantial body of literature from most of the countries involved.[1] In fact, no other event in the 1930s has attracted so many historians and commentators, not to speak of the plethora of memoirs and recollections produced. Everywhere the dilemmas of governments caught between international obligation and popular sentiment have been traced in detail, as has the split in the national press between conservative and liberal or even socialist newspapers. The Spanish Civil War simply seems a favourite of historiography everywhere.

The dilemmas of governments caught between international obligation and popular sentiment have been traced in detail, as has the split in the national press

Looking at the literature from Scandinavia as a whole – including memoirs, political texts and historical treatises[2] – we can observe the uniformity of

Denne artikkelen er også publisert separat, med følgende url:
http://medietidsskrift.no/content/uploads/2022/09/MHT-2022-37-38-Dahl-IDO.pdf

what happened in the main countries of the North. The abundance of books on the Spanish Civil War tells much the same story about government officials, party members and ordinary citizens trying to sort out what was happening with their lives and careers. The war represented a challenge for elites and parties alike, raising issues that had to be dealt with simultaneously – and in a very similar way in the Nordic countries. If we look closely at the details, however, we might discover a more general pattern of conflict between governments and popular opinion. Considering the Nordic countries as a unified entity and focusing on the many similarities in the literature describing the situation, we can see what sort of difficulties governments and governing parties alike faced when public feeling ran high – as it did during the civil war. These difficulties are particularly interesting as they involve various countries. There is, however, a caveat: The present chapter presents only a sketch based on what is known from government files and party sources quoted in the existing literature. Dealing with the problem in depth would require a series of new archival studies to complement what is presently known – a whole project, indeed. The chapter deals with the foreign policy positions of Nordic countries, caught as they were between international and domestic demands, rather than with propaganda and or persuasion from individuals on either side.

Per Albin Hansson, the Swedish prime minister of the 1930s. Photo: Jan de Meyere/Stockholms stadsmuseum.

The outbreak

Some similarities are well known. At the time of the outbreak of the civil war in Spain, all the Nordic countries were governed by social democrats in coalition with agrarians (Sweden and Norway) or liberals (Denmark) under the socialist premiers Per Albin Hansson, Johan Nygaardsvold and Thorvald Stauning, respectively, with Aimo Cajander leading a coalition cabinet of agrarians, social democrats and conservatives in Finland and a similar coalition in place in Iceland. [3]

All of the governments found themselves facing strong left-wing reactions to the war in Spain, on the one hand, and international demands to maintain peace and tranquillity in Europe, on the other. This only added to their problems, however. Whereas in the 1920s parties and governments alike had been in the grip of the First World War and the Russian revolution, the 1930s presented new challenges such as the rise of fascism and the deadly threat of a new, revanchist world war – amidst a serious economic crisis. Still, in these difficult times social democracy was *the* typical regime form in the North.[4] The present chapter will address what role the Spanish Civil War may have played, including how the war was perceived among the Nordic labour elites at the time, with a particular focus on the conflict between the international policy of non-involvement, which called for doing as little as possible, and the domestic popularity in all countries of doing much *more* for Spain.

How the 'Spanish issue' was handled in the realm of propaganda and information – in relation to the public at home as well as to the world at large[5]

– raises the question of how *alike* the Nordic countries were at the time, especially in terms of public opinion and in relation to the more general theme of how modern welfare states might be linked internationally. The Spanish issue certainly affected the official positions of governments and political parties alike, most immediately by influencing how these regimes responded to the next great challenge – the Soviet and German attacks of 1939–40 – which in turn determined their international position (and possibly also their success) in the post-war area. In this respect, the Spanish Civil War served as a prelude to a greater catastrophe – the Second World War – as well as to the future of Europe.

Addressing these similarities leads to the question of general morals, that is to say of opinions shared by many, if not all, people. In the Nordic countries, the situation in Spain corresponded with a broader moral outlook as the military uprising and the putsch of the generals looked downright illegitimate from a Nordic perspective. Any democratic conviction would condemn such behaviour on principle. Even making certain allowances for the generals, since the Republican government's Popular Front policies may have exceeded some of its rights according to democratic standards (for instance with the atrocities committed against the clergy by the Republican side), the principles of right and wrong would demand that such an uprising be condemned outright. At least as seen from the left-wing perspective, to which most Scandinavians, and certainly their governments, adhered. Viewed from the right, the picture appears more complicated, with some newspapers in the Nordic countries showing scepticism towards the Spanish government (the press in Scandinavia still maintained a strong party affiliation at the time).[6] Diversity in press coverage mattered, including interpretations of the war news, such as whether a certain military event was considered a victory or a shameful retreat, and opinions as to which developments in Spain were newsworthy, and the diversity of political thinking and media coverage was very much the same in all Nordic countries. The one exception might be Finland, which had experienced a civil war of its own in 1917-19, when the liberation from Russia caused a bloody settling of scores between the right and the left.[7]

The Spanish Civil War served as a prelude to a greater catastrophe – the Second World War – as well as to the future of Europe

Thus, the situation on the Scandinavian peninsula proper seemed pretty uniform. Like most Western governments, the Nordic leadership might have initially regarded the Franco uprising in the summer of 1936 as a typical Spanish *pronunciamento,* which was well known at the time as the normal Iberian way of staging constitutional shifts. Military *pronunciamentos* had taken place in Spain with some regularity over the previous hundred years. The uprising of July 1936, however, developed into something else: rather than a quick, albeit brutal, shift of governments, as was expected, a full-scale civil war erupted between the government and the generals, each commanding their own part of the country's regular troops. Most Western foreign offices attributed this to a rather surprising willingness on the part of Madrid to resist the generals' coup as it advanced from the north assisted by sympathetic allies from Italy and Germany. The reason for the government's resistance against this assault was that it was also receiving outside support, namely from the Soviet Union, which quickly shipped armaments and military advisors to rescue the Republic. Thus, the settlement in Spain was quickly backed internationally, with assistance from faraway countries like Soviet Russia and Germany that had no obvious 'national interest' in being involved in distant Spain but that represented different ideological poles – communism vs. fascism.

This type of ideological mobilization was something new in international politics. Formerly, countries had been 'normal' rivals like everyone else, such as Italy and Germany over Austria, for instance, or contestants in particular waters, like Italy and Great Britain in the Mediterranean or France and Spain in North Africa. Now instead a surprising 'axis' sprang up between Rome and Berlin and even Tokyo, indicating relations based on ideological similarities rather than national differences, whereas the Soviet Union

extended its new programme of assisting 'popular fronts' everywhere.[8] This development was seen as threatening by the Foreign Office in London, which reacted against the ideological tangles like the one forming around its neighbour Spain. Thus, Great Britain immediately responded positively to the French prime minister's suggestion of inviting all European states – including the Scandinavian ones – to form a Non-Intervention Committee to uphold the international commitment to refrain from involvement in the Spanish imbroglio. A commission was set up in London by the end of August 1936 and started working on 9 September. By joining this initiative, all major European powers – even those who had participated in the coup – as well as smaller ones (i.e. the Scandinavian states) committed themselves solemnly to refuse export to Spain or her possessions of arms and matériel, including aircraft, so as to stay neutral in the ongoing civil war.[9]

The committee proved to be rather unpopular, however, as non-intervention was considered 'a leaky dam and the laughingstock of Europe'.[10] It could not prevent countries like Italy, Germany and Soviet Russia from continuing their engagement by twisting and turning international agreements, which in turn fuelled the ideological side of the conflict so as to arouse public opinion. By the autumn of 1936 there had been clandestine movements in many places around in Europe to counteract state neutrality by preparing military units to fight in Spain. The Comintern in particular engaged secretly in such efforts, helping national communist parties to set up brigades of volunteers, thereby circumventing state and international prohibitions. By late autumn they were ready to ship the first volunteers to the front to fight for the Republic (a reference to the constitutional change of 1931 when the Spanish monarchy ceased). At the same time, smaller bands of volunteers enlisted on the other side, the so-called nationalists, supported clandestinely by Italian and German troops, and even aircraft, to win over the country to the side of the generals.[11]

The unpopularity of international non-intervention was a heavy blow to governments, not least in Scandinavia, where social democratic leaders suddenly found themselves facing a left-wing opposition over the question of fascism, a cause about which they themselves might have had strong feelings, but where state interests required them to act with extreme caution. Tied as they were to their pledge of international neutrality, they had to apply their own prohibitive measures with a certain amount caution to avoid stirring the leftist (or communist) cause further.

Governmental cooperation

Such was the general situation. When it comes to how this was seen and handled by the Scandinavians, one is first of all forced to note that cooperation was limited. Surprisingly (at least when compared to present-day arrangements) neither the social democratic parties nor the governments of the Scandinavian countries exchanged much information about the matter – even if their political experiences were much the same and left-wing opposition equally troublesome to all, cutting deeply into the labour rank and file.[12] In Sweden, the pro-Republicans were headed by no less than Georg Branting, son of that nation's first socialist premier and a well-known public figure.

'Committees for Spain' sprang up all over Scandinavia and constituted the first ever 'solidarity movement' – a new phenomenon at the time

After the Great War of 1914-18, the three countries had made similar entrances into international politics. All three were invited to join the League of Nations and did so separately. Although they shared many of the same reservations, as the League was an invention of the victors and they themselves had remained neutral, each country overcame its doubts by itself. Later, in the 1930s, there was a concerted action concerning the awkward principle of sanctions, but overall, there was a lack of real Nordic unity in Geneva. In August 1936, when invitations came to join the Non-Intervention Committee in London, the Nordic countries responded individually (presuma-

UT-SOLGT?

laften 10 alder

Løssalg 15 øre

Aftenposten

Vannledningsskade.
Forsikring dekkes fordelaktig i det eldste selskap i branchen
Heimdal

Nr. 357 | Aftennr. | Abonn.pris: Innenbys | Oslo, lørdag 18. juli 1936 | Abonn.pris: Utenbys | Aftennr. | 77. årg.

Hvad foregår i Spania?

Enhver forbindelse med utlandet avbrutt inatt.

Paris, 18. juli.

I alle store utgaver utkommer i dag Paris Soirs korrespondent fra Madrid over Londen, hvori den heter at en sensasjonspregede situasjon i Madrid og hovedstaden ansees krise. Regjeringen forsøker at dens er kamp mot opprørerne. Troppene og politiet skal være ten mot regjeringen, og artikkelen for å slå beroligelse ved sind være kvinnet med hold.

Ingen av det tidligere diplomatiske korps fra Madrid.

Telefonforbindelsen med Madrid har nemlig avbrudt, siden klagemurene på grunn av opprøret og slag Paris i Madrid og andre byer. Troppene ligger i skanseforbindelse i kasernene i de spanske byer i nordkysten av Gibraltar. Efter hvad det meddeles skal det være ikke være kommet til avslutninger disse steder. Men offentlig forbindelsen bare gå på Burgos til Madrid.

I en melding over London heter det at telefonforbindelsen mellem London og Madrid har vært avbrutt siden kl. 21 igår.

Fra London meldes over London, at to personer som deltok i mordet på Calvo Sotelo skal være blitt arrestert. Også bombeforbindelsen mellem London og Madrid skal være avbrutt.

Fra Bordeaux meldes: Ifølge opplysninger fra god kilde var situasjonen kl. 10.30 idag fullstendig normal ved den franske-spanske grense. Togforbinden over Hendaye forløpte normalt og innkjøpsbrev ved veiene ble betegnende og kjøretøyer passere over grensen.

De siste dages begivenheter i Spania gir et godt billede av de forskjellige elementer, som har utkjempet sig under det nuværende regime. I alt omgang fra Sevilla heter det, at de militære siste Bakkemelde mandtorm. Det synes flyttet efter å fal[illegible]

Tumulten i Spania. Øverstkommende fotografi blev tatt i Madrid i natten, da det nyheten kom om kommunistiske [illegible]

Rykter om at Trotsky atter skal tre i aktivitet.

Vest-Europa skal vinnes for kommunismen.

Trotsky, Dimitrov, Bucharin og andre i én eksekutivkomité.

Berlin, 18. juli.

Tyske aviser bringer opsiktsvekkende beretninger fra Belgien og Nederland om en aksjon, som efter deres sigt har å omfatte Vest-Europa for kommunismen. Ledelsen av den for vidtrekkende dramatis eventuelt antar man Trotsky, som for tiden bor ved Honolulu.

Ifølge utvalg av[illegible]

Ny komet.

Tokio, 18. juli.

Observatoriet i Tokio har observert en ny, lettsvak komethale, av stjernebilledet «Den lille hjort».

Ulykken i Tåsenveien.

Den 1. d. inntraff som meddelt en sørgelig ulykkesfall i Tåsenveien i Vestre Aker, idet en liten pike i 5-årsalderen blev påkjørt og drept. Den omstendelige undersøkelsen av en politiet og sakkyndige synsmenn har ført til følgende resultat:

Mange festligheter under den svenske eskadres besøk.

Syd-Chinas generaler gir op.

Hele Kantons luftstyrke går over til Nanking

Hongkong, 18. juli.

Den provinsmarineminister for Kantons luftvåben, general Wang

De tyrkiske tropper besetter Dardanellene mandag.

Arbeidet med befestningene begynner straks.

Istanbul, 18. juli.

Det er meddelt at de tyrkiske tropper vil[illegible]

Sol og fest ved Levangerutstillingens åpning

Levanger, 18. juli.

Sol og fest, mange tilreisende og Ungt Kunstnerforbunds åpningen av Levanger utstillingen[illegible]

Trafikkstreik ved Østensjøbanen fra 10. august?

Varsel utsendt. Trafikkantene anmodes om ikke å fornye sine månedsbilletter.

Feltartilleristmøte i Fredrikstad.

ALFRED J. BRYN

bly after some telephone calls between the foreign offices of Stockholm, Copenhagen and Oslo) with each giving its own separate reasons.[13]

During the Spanish war, the Nordic governments met and consulted during the yearly conference of their foreign secretaries, hosted in rotation in between them, and sometimes Spanish issues were discussed at those meetings. Two initiatives stand out in this respect – the possibility in 1937 of joint naval action to protect Scandinavian merchant ships against foreign (possibly Italian) piracy in Spanish waters and an effort the following year to persuade the Spanish generals to stop the war altogether. Neither came to anything, although the project of possible naval action led to a series of meetings, both official and informal, between the Danish, Norwegian and Swedish foreign offices. No official Nordic effort was pursued thereafter.[14] Nevertheless, the Norwegian foreign secretary tried to raise the Spanish issue in the League's Assembly in the autumn of 1937, but as he lacked support, even from his fellow Scandinavians, he obtained nothing. His disappointment clearly played a part in his request to resign, which also came to nothing, as the prime minister insisted, he continue.[15]

Apart from this contact between foreign secretaries, the élites of the Nordic countries met at once or twice yearly meetings where political party, government and labour union officials came together ("De Nordiske Arbeiderorganisasjoners Samarbeidskomite", as it was called in Norwegian). At the meeting in August 1937 in Stockholm 'the Spanish problem' was briefly discussed among more important issues such as working time and wage demands.[16] In the one meeting held in 1938, the topic of Spain came up in the more general discussion about international refugees and the international policy of non-intervention.[17] As this policy was commonly seen as tantamount to a refusal of government help, it was controversial with the left and thus worth discussing by the Nordic labour regimes. The left wing of the labour movement wanted to help Spain by sending military assistance to the Madrid government and supporting the Republic's efforts to defend itself from the generals' revolt.

Meanwhile, the Soviet Union had succeeded in providing military assistance by setting up a foreign volunteer brigade of sympathetic freedom fighters. By 1937-38, this international brigade had welcomed approximately one thousand Scandinavians as volunteers for the Spanish republic, as compared to fewer than one hundred Scandinavians on the generals' side. The communists were successful through their international organization, the Comintern, although each national Communist Party (CP) acted largely on its own and certainly not with help from any government, within the common framework of the communist popular front strategy.

The Nordic CPs were all splinter parties from the social democrats, tracing back to the 1917 revolution and to the fierce discussions about the significance of that event for the West. Those of Sweden, Denmark and Finland dated from the revolution, whereas Norway's was not formed until 1923, when the Labour Party, which had been a member of the Comintern, withdrew leaving a splinter group – the NKP - behind. During the 1920s, the communists caused some stir in their national labour movements, but by the 1930s, and especially after their cooperation with the farmers around 1935, the left-wing CPs were less influential – that is until the outbreak of the Spanish conflict, when communists threatened to form large left-wing constellations prepared to fight fascism by force.

Prevention of travel to Spain

There is some difficulty in tracing in detail what actions the governments in the various countries took to prevent brigade fighters from going to Spain. The Nordic Ministries of Law might have had some consultations with each other in this matter but in general most countries responded to London's call by asserting that they already had national penal laws making it unlawful to recruit (or enlist) freedom fighters to serve abroad. Poland, Belgium and France were all eager to stop the flow of young men to Spain. Great Britain already had laws in place from the 1860s. Such rules were now universally applied. Recruitment, for instance within communist parties in Scandinavia, could thus be stopped by penal laws and the persons

Spanish loyalists (government troops) marching in the streets of Madrid on 16 September 1936. Photo: Mikhail Koltsov.

involved prosecuted, as happened in all countries. CP cells were monitored by the police and members duly arrested. The London agreement, however, intended to make it unlawful for any citizen to go to Spain to enlist in the war, or indeed to go abroad with the intention to fight in a particular country. But how could people be prevented from going? In France, guardsmen from the non-Intervention Committee were stationed throughout the Pyrenees to prevent Frenchmen from crossing. Scandinavian police officers took part in this operation, with Colonel Lunn from Denmark acting as chief administrator of the Franco-Spanish border and receiving thanks from the head of the committee, Lord Plymouth, for his prominent service in this respect.[18] The border was far from sealed, however, and other countries could scarcely apply the same measure.

A general rule making it unlawful to go to Spain to take part in this particular civil war was passed more or less universally in all the Nordic countries in February 1937, through an initiative from the London committee.[19] While this made it possible for the police to arrest suspects when they were returning home, it could hardly prevent people from leaving in the first place. Some 500-600 sympathisers managed to leave from Sweden and 200-300 each from Denmark and Norway. Upon their homecoming in 1938 or 1939, these combatants were interrogated, but not prosecuted. In some other countries, however, Switzerland among them, returning fighters were arrested by the police and punished. The Swedish government even passed a formal amnesty.[20] Thus, although the signing of the non-intervention policy had made it illegal to fight in Spain, the Nordic governments hesitated to use their own laws to punish the de jure criminals when the war was over.

From the prelude to the Civil War: Nordic participants to the alternative Barcelona Olympics summer 1936 listening to records en route to Spain. Photo: Arbark/ Arbeiderbevegelsens arkiv.

The writers' war?

The role played by public intellectuals in the voluntary brigades has sometimes been connected with this policy. Indeed, the Spanish Civil has sometimes been labelled 'the writers' war' and excused – or at least explained – similarly for its ideological or cultural bent.[21] But this is an exaggeration. True, the international gathering in Madrid the first summer included well-known figures such as Ernest Hemingway and R. W. Auden. The presence of Pablo Picasso and Andre Malraux adds to the impression that writers and artists flocked to the brigades. However, this was not the case in the Nordic countries. While well-known authors such as Selma Lagerlöf and Holger Drachmann made commented publicly on the conflict, actual recruitment to the brigades was mostly among ordinary working people, especially young seamen, rather than intellectuals. In Norway not a single member of Mot Dag (famous for its high-class academic membership with offshoots in Denmark) participated. This was the pattern all over Scandinavia. Moreover, only about a quarter of them were registered as CP members, and very few of them were unemployed, as a Norwegian counting shows.[22] This adds to the impression that the brigades movement was a general left-wing opposition to the official position, and that it had to be handled accordingly – that is to say with caution to avoid labelling them as sheer outcasts and supporters of 'Moscow' when returning home (some 300 Scandinavians were killed in Spain and never came home). Indeed, the volunteers were generally welcomed back as heroes, even by social democratic officials, adding to the pride of the workers' movement – and indeed the left has viewed them as heroes to this day.[23]

Passing laws without implementing them may seem pragmatic in a typically Nordic way. After all, there was no more civil war after spring 1939, and already from the autumn of 1938 it seemed clear that the generals would win. Spain was being taken over by the military and the huge foreign engagement had been all in vain. In fact, it was said, the brigade

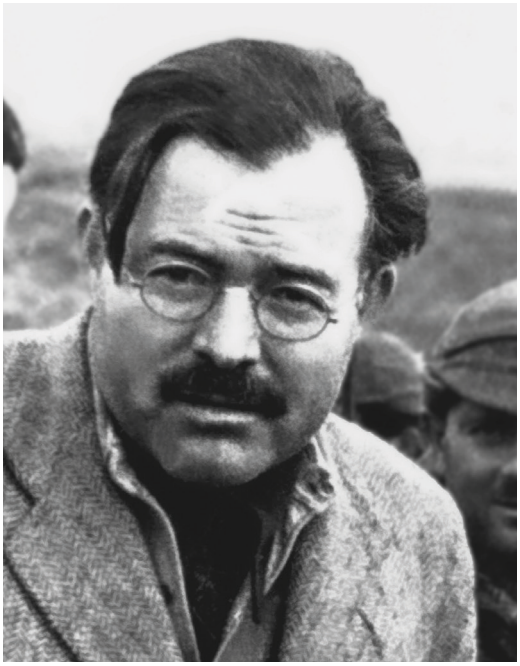

The renowned writer Ernest Hemingway worked as a correspondent in The Spanish Civil War. Photo: Unknown.

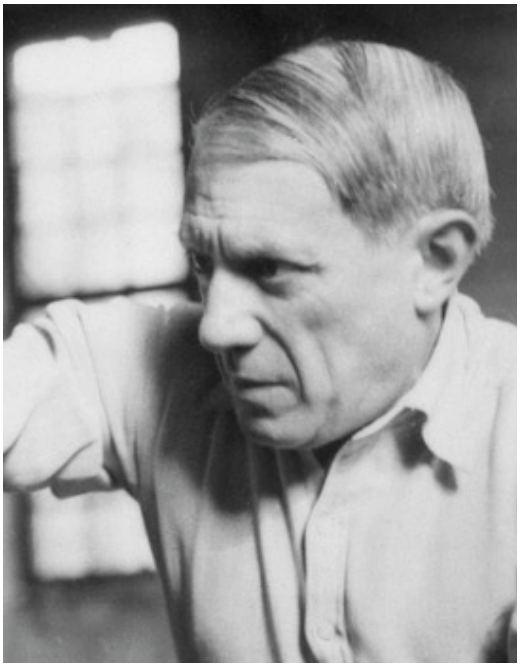

Pablo Picasso, working on his famous painting "Guernica" in 1937. Photo: Unknown/ pablo-ruiz-picasso.net.

fighters had only prolonged the inevitable outcome and made the war longer than it otherwise would have been. 'We only lengthened it', was one American brigadier's assessment.[24]

Still, the question of why the Spanish case engaged such a large segment of public opinion is a bit more complicated. In all the Nordic countries the labour-cum-agrarian governments had to navigate new waters with the emergence of 'international fascism' and the prospect of Spain's entrance into an alliance that could accelerate fascism's rise and even lead to a new world war. Thus, internal discussions in the media and elsewhere of what the struggle was really about, and why the war in Spain might be viewed as 'a rehearsal' for a more deadly enterprise, flourished. Particularly this goes with the need to understand the war as a contest of legitimacy, that is to say about the right of any opposition to attack an elected government, including in one's own country, where the conservatives and their press might try to undercut the legitimacy of a social democratic government at home. In Norway, the main labour paper furiously objected that the right-wing *Aftenposten's* self-proclaimed 'impartial' coverage of the war in Spain essentially deemed the democratically elected labour government of Norway illegal.[25] The war in Spain thus pointed also to strictly to domestic politics.

The spectre of international fascism complicated the matter further. Originally, the principle of non-intervention in Spain rested on the very general assumption that 'no other country had *good reasons* to be concerned.'[26] Indeed, in Sweden, non-intervention was seen by the government as an instrument to keep *peace among nations*.[27] Nevertheless, it had to be practised with caution; thus the Swedes (like the other Nordic nations) opposed Italy's suggestion to extend non-intervention to prohibit the collection of funds for 'Spain' (mostly for the government) by popular committees. Let people express their opinions by offering slants at meetings, was the Nordic position, suggesting a concern for practical consi-

Guernica, oil on canvas by Pablo Picasso, 1937, currently in the Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofìa, Madrid. Photo: Unknown/Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofìa.

derations. It would be very difficult to control such matters, they insisted. But as one Scandinavian historian observed, it would have been impossible for any Nordic government even to suggest a proposal like this, so strong was the desire among ordinary people to donate money to help.[28]

Nordic governments indeed had difficulty fulfilling their obligation not only to hinder the recruitment of volunteers at home, not to mention to prevent them from travelling to Spain. When London asked that each country pass appropriate laws in January 1937, they responded accordingly, although with varying levels of debate: in Sweden and Denmark the prohibition laws were passed only after much debate, whereas in Norway and Finland it happened more silently. By and large, however, the Scandinavians acted loyally in accordance with the British leadership. If non-intervention was aimed at preventing the civil war from developing into a more sinister international conflict, it appeared to be a success as it managed 'to contain the Civil War to Spain', according to one verdict.[29] Moreover, when the Second World War started, it did not burst out of Spain but of Eastern Europe.

However, the gradual decline in the popularity of non-intervention gradually became less popular, as evidenced in the 1938 Nordic labour meeting, was due to its lack of absolute success inasmuch as it did not work fully: The scarcity of resources caused by the embargo did not prevent the war from continuing with appalling cruelty from both sides. Worse, the London agreement could not prevent volunteers from taking part in the conflict, as thousands poured in from abroad to fight on both sides. In all, some 50,000–100,000 foreign fighters participated (the question of whether their participation was truly voluntarily, for instance from the Italian side, was raised but never answered). And the international perspective did not vanish – on the contrary, the merger of Italian fascism with German Nazism only intensified when Italy joined the German-Japanese Anti-Comintern Pact in 1938 and when with the developments in Austria and Sudetenland in 1938–39 further threatened peace.

The wider meaning

To grasp the wider meaning of the war to most Scandinavians, one undoubtedly has to look at public opinion, not only in terms of willingness to fight militarily but also in terms of engagement for humanitarian assistance to Spain. Such assistance showed

a degree of support that seems as astonishing as the willingness to fight physically. Large sums were collected in what could be seen as a competition between unions, associations and localities over who could be regarded as the best – which was eagerly followed by the press. Some ten million kroner left Scandinavia for the government in Spain, not a small contribution to the state budget. Internationally, even greater sums of aid to the Spanish government from organisations in Europe, South and North America and even Australia and New Zealand were channelled through the Second (democratic) International and the communist Comintern.

In addition to large organisations, many-folded local committees mobilised to collect funds. Such 'committees for Spain' sprang up everywhere in towns and hamlets all over Scandinavia and constituted the first ever 'solidarity movement' – a new phenomenon at the time.[30] They developed into chains of economic assistance though collections and begging at meetings which managed, surprisingly, to finance hospitals, doctors, nurses, ambulances and orphanages in Republican Spain. In Norway alone some one hundred committees for Spain were actively in operation during those three years, with somewhat fewer in Denmark but more than 400 in Sweden (many of them offsprings of local unions).[31] Swedish and Norwegian committees cooperated in running a hospital in Alcoy, and Scandinavian-financed ambulances operated on all peninsular roads.[32] A similar but much humbler humanitarian movement emerged to help famine-struck Russia in the 1920s, but the engagement for Spain was much bigger and stemmed from the obvious viewpoint of public morals in this case – a desire to support a government that had elected by the people and yet was being attacked by military generals. The case was morally unambiguous and led to widespread support for the Spanish government with an explosion of local committees set up for strictly humanitarian purposes.

The overwhelming support for the government's side indicates that public opinion was not equally divided. In fact, Franco's side received little support compared to the Republic. There were no pro-Franco committees, only scattered arrangements, and few supporters who actually fought for the nationalist side. This was a general pattern in Europe, as well as in Scandinavia. Although Sweden fostered some political support for Franco and conservative newspapers hardly concealed their contempt for the popular-front Republic, not more than a dozen volunteers went off to Spain.[33] As late as 1957, the leading journal *Svensk Tidskrift* published a retrospective account of the Spanish war that denied any German bombing of Guernica in 1937 – one of fascism's favourite fake news about the major event of the civil war. This kind of revisionist account was unheard of in the other Nordic countries, at least after Franco's death. In Norway, the fascist leader Vidkun Quisling tried to pay tribute to the Nationalist side by printing newspaper stories sympathetic to Franco, along with small 'nationalist' sheets elsewhere. Moreover, he eagerly noted the constitutional changes Franco put in place following his victory to steer his country into a one-party authoritarian state, which lasted until his death in 1975.

How far is one obliged to go to defend a regime for general and more principled reasons?

In a broader context, however, the question of fascism intensified the moral discussions between left and right in all the Nordic countries, governments and parties alike, ranging from what was really newsworthy about the war to the more general question of how much legitimacy any government, including one's own, had in a politically contested situation. How far is one obliged to go to defend a regime for general and more principled reasons? Fascism seems to imply that you could react beyond proportions in this respect, supporting for instance one's own minorities in foreign nations and whenever it seems fit. Posterity, it would seem, agrees, suggesting an even harsher view of fascism attached to Mussolini or Hitler politically. This position, however, raises its own questions – as evidenced by the never-ending discussions at the time as well as in the doubts about the utility of 'neutralism' in international politics.

Notes

1 Key titles in the general literature emphasising the international aspects of the conflict are Beevor 2006, Carr 1984, Keene 2001, Payne 1995, and Thomas 2012.
2 See the comprehensive list by Dahl and Werenskjold 2022. As for Nordic titles of particular interest for the present chapter, see Lundgreen-Nielsen 2001 for Denmark; Almqvist 2003 for Finland; Svarvarsson 2006 for Iceland; Dahl, Hagtvet and Werenskiold 2019 for Norway; and Lundvik 1980 for Sweden.
3 Derry 2000
4 Sejersted 2011
5 Desmond 1982
6 The press' position is addressed in Lundgreen-Nielsen 2001 and Dahl, Hagtvet and Werenskiold 2019.
7 Augustsson and Lundgran 2014
8 Carr 1963
9 Gathorne-Hardy 1960, Watters 1971: 65 ff., Lundgreen-Nielsen 2001: 99 f.
10 Watters 1971: 406
11 The numbers of volunteers on each side are highly contested internationally but there seems to be agreement that there were around 35,000 International Brigade fighters in all; on Franco's side only some 1,200-1,500 volunteer members joined the Spanish Foreign Legion, in addition to 26,000 German Wehrmacht troops and a similar number of Italians. The Soviet contribution consisted of some 3,000 men (mostly advisors). See Gyllenaal and Westberg 2004: 111f. As for the Nordic countries, most authors agree on some 500 Swedish volunteers on both sides, 350 Danes and 250 Norwegians in addition to 10-29 Finns and some 5-6 Icelanders.
12 Scott 2009: 217–240
13 Lundgreen-Nielsen 2001: 99 f., Lundvik 1980: 155 ff., Dahl et al. 2019: 135
14 Lundgreen-Nielsen 2001: 130 ff., 227 ff.
15 Dahl et al. 2019: 153.
16 Labour's Yearly Report 1937, ARBAK
17 Labour's Yearly Report 1938, ARBAK
18 Watters 1971: 171, 175
19 Lundvik 1980: 155 ff., Lundgreen-Nielsen 2001: 120 f., Dahl et al 2019: 130 ff.
20 Gyllenhaal and Westberg 2004: 175, Lundvik 1980: 130 ff.
21 Risberg 1986
22 Kvaløy 1996: 76
23 Scott 2009, passim.
24 Dahl et al. 2019: 136
25 Dahl et al. 2019: 83
26 Gatherone-Hardy 1960: 434
27 Lundvik 1980: 156
28 Lundvik 1980: 156
29 Watters 1971: 406
30 Moen and Sæther 2009: 54
31 For Norway Dahl et al 2019: 287 ff.; for Denmark Lundgreen-Nielsen 2001: 259; for Sweden Lundvik 1980: 112
32 Rabo 2003
33 Lundvik 1980: 162

References

ARBAK, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek i Oslo: Labour's Yearly Report 1937

ARBAK, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek i Oslo: Labour's Yearly Report 1938

Almqvist, C.F. (2003). *Francos finska krigare. Om de finska frivilliga i spanska inbördeskriget på Francos side 1936–39*. Helsinki: Helsingfors universitetet.

Augustsson, C. and Lundgran, F. (2014). *Finska och spanska inbördeskriget i historieläroböcker 1960–2009. En ideologianalys av 17 historieläroböckers framställning av finska och spanska inbördeskriget.* Uppsala Universitet, Institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningsstudier. Examensarbete 2014.

Beevor, A. (2006). *The Battle for Spain.* London: Weidefeld and Nicholson.

Carr, E.H. (1963). *International Relations Between the Two World Wars*. London: Macmillan & Co.

Carr, E.H. (1984). *The Comintern and the Spanish Civil War.* New York: Pantheon Books.

Dahl, H.F., Hagtvet, B. and Werenskjold, R. (2019). *Ekko fra Spania. Den spanske borgerkrigen i norsk offentlighet.* Oslo: Dreyer 2019.

Dahl, H.F. and Werenskjold, R. (2022). The Spanish Civil War in Nordic Perspective. A Bibliographic Survey of Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden. *Mediehistorisk Tidsskrift* no. 37

Derry, T.K. (2000). *A History of Scandinavia: Norway, Sweden, Denmark, Finland and Iceland.* Chicago: University of Minnesota Press.

Desmond, R.W. (1982). *Crisis and Conflict. World News Reporting Between the Two Wars*. Iowa: University of Iowa Press.

Gathorne-Hardy, G.M. (1960). *A Short History of International Affairs 1920–1939*. London: Oxford University Press.

Gyllenaal, L. and Westberg, L. (2004). *Svenskar i krig 1914–1945.* Lund: Historisk media.

Keene, J. (2001). *Fighting for Franco: International Volunteers in Nationalist Spain* During the Spanish Civil War, 1936–1939. London: Leicester University Press.

Kvaløy, A. (1996). *Norske frivillige i Den spanske borgerkrig*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo.

Lundgreen-Nielsen, K. (2001). *Tro eller blændverk? Danmark og Den Spanske Borgerkrig 1936–1939*. Odense: Odense Universitetsforlag.

Lundvik, B. (1980). *Solidaritet och partitaktik. Den svenske arbetrrörelsen och spanska inbördeskriget 1936–1939*. Uppsala: Acta Universitatis Upsalaensis.

Moen, J. and Sæther, R. (2009). *Tusen dager. Norge og den spanske borgerkrigen*. Oslo: Gyldendal.

Payne, S.G. (1995). *A History of Fascism*. London: UCL Press.

Rabo, E. (2003). Svensk-norsk insats för demokratin. In *Läkartidningen nr. 44*.

Risberg, Å. (1986). *Diktarnas krig. De svenska författarna och spanska inbördeskriget*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Scott, C.G. (2009). The Swedish Left's Memory of the International Brigades and the Creation of an Anti-Fascist Postwar Identity. *European History Quarterly,* 39(2), 217–240.

Sejersted, F. (2011). *The Age of Social Democracy*. Princeton: Princeton University Press.

Svarvarsson, S. (2006). *Islandska borarstridid i islenskum samtimaheimildum*. Reykjavik: *Sagnir* 1 June.

Thomas, H. (2012). *The Spanish Civil War.* New York: The Modern Library.

Watters, W.E. (1971). *An International Affair. Non-Intervention in the Spanish Civil War 1936–1939*. New York: Exposition Press.

The poet and activist Nordahl Grieg was one of many young people who spent time as a war correspondent in Spain in 1937, here seen with reporter Gerda Grepp and the German author Ludwig Renn. Photo: Bundesarchiv.

Bibliografi:

The Spanish Civil War in a Nordic Perspective

A Bibliographic Survey of Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden

Hans Fredrik Dahl
Professor Emeritus in Media Studies
University of Oslo
h.f.dahl@imk.uio.no

Rolf Werenskjold
Professor i medievitenskap
Høgskulen i Volda
Rolf.Werenskjold@hivolda.no
orcid.org/0000-0003-0473-1866

The 1936-1939 Civil War in distant Spain aroused a remarkable engagement in the North, as it did elsewhere in Europe and North America. This was all the more strange as the region's connections to Spain were remote at the time (the phenomena of mass tourism appearing only much later). Trade figures showed that the Iberian peninsula was of only modest importance to the Nordic countries of Denmark, Norway and Sweden – not to mention further-away countries like Finland and Iceland. The distance was made the greater by differences in religious belief, as Spain of course was Catholic and the North strongly Protestant. Still, popular engagement with what was happening further south in Europe was remarkable, with willingness to "help Spain" emerging as a noteworthy trend in popular opinion. Interestingly enough, however, this engagement opened up severe political cleavages between the ruling governments and their oppositions to the left.

At the time of the outbreak of the civil war, the Nordic countries were mostly ruled by Social Democrats in coalition with Agrarians (Sweden and Norway) or liberals (Denmark) under the socialist primers Per Albin Hansson, Johan Nygaardsvold and Thorvald Stauning, respectively. Aimo Cajander led a coalition cabinet of agrarians, social democrats and conservatives in Finland, while Iceland was ruled by a similar coalition. All of them responded positively to the international invitation to join a non-intervention committee only to find themselves tied up with left-wing opinions at home.

The details of how the Nordic countries were affected by the civil war in Spain are well documented in a rich literature.[1] In fact, no happening of the 1930s has attracted so many historians and commentators as that episode, not to speak of the plethora of memoirs and recollections produced. This is the case in the Western world at large as indeed with Scandinavia. Everywhere the dilemmas of governments caught between international obligation and popular sentiment was traced in detail, as was the struggle of communist parties and governments charting a political course amidst the split in the press between conservative and liberal or even socialist newspapers. The Spanish Civil War simply seems a favourite subject of historiography everywhere.

What is remarkable in all this is the uniformity of what happened in the various Western countries, and above all the striking similarity of how the conflict affected the four main countries of the North. Indeed, the numerous books on the Spanish Civil War read much the same, telling identical stories about government officials, party members and ordinary citizens trying to sort out what had happened with their lives and careers. A bibliographic survey will summarise the situation, as the war represented a challenge to elites and parties alike – conservatives, communists, social democrats and old-fashioned liberals, not to

speak of the governments – and affected how the new Social Democratic regimes would emerge in the next great challenge, namely the Second World War. That war, starting with the Soviet and German attacks of 1939-40, determined their long-term international positions with their successes and failures of the post-war area. In this respect, the Spanish Civil War served as a prelude to the future of Europe.

Notes

1 *Vide infra* the titles listed at the end of this chapter, arranged in order of country. Apart from the Nordic titles, the most central ones in the international literature and the ones used here are Anthony Beevor, *The Battle for Spain* (London: Weidenfeld & Nicholson, 2006); E.H. Carr, *The Comintern and the Spanish Civil War* (New York: Pantheon Books, 1984); Robert O. Desmond, *Crisis and Conflict. World New Reporting Between Two Wars 1920-1940* (Iowa: University of Iowa Press, 1982); G.M. Gathorne-Hardy, *A Short History of International Affairs 1920-1939* (London: Oxford University Press, 1950); Stanley G. Payne, *The Spanish Revolution* (New York: W.W. Norton 1970); Hugh Thomas, *The Spanish Civil War. Revised by the Author* (New York: Moderen Library Edition, 2012).

Literature

(Compiled also with the help of librarian Geir Helge Nilsen, University College of Volda)

Sweden:

Ahnlund, K. (2003). *Spansk öppning. Essäer om Spaniens Latinamerikas litteratur.* Stockholm: Bokförlaget Atlantis.

Alving, B. (1993). *Bang. Klipp ur nuets historia.* Stockholm: Gidlunds Förlag.

Andersson, F. (2013). Revolution eller krig? – Hur Arbetaren, Folkets Dagblad, Ny Dag och Socialdemokraten ramade in slutet av spanska inbördeskriget. Kandidatuppsats i historia och samtidsstudier. Stockholm: Södertörns högskola.

Andersson, G. (1975). *Partisaner.* Stockholm: Raben & Sjögren.

Anonym (1937). *Svenska frontkämpar i Spanien. Den internationella brigadens tappra hjälter.* Stockholm: Arbetarkulturs förlag.

Anonym (1942). *Det spanska inbördeskriget.* Stockholm: Militärlitteraturföreningens förlag.

Beneito Lloris, A. (2004). *El hospital Sueco Noruego de Alcoi durante la Guerra Civil espanola.* Alcoy: Alfa Ediciones Gráficas.

Berner, R. (1938). *Spansk rapsodi i sex satser.* Stockholm: Federativs förlag.

Björk, K. (2001). *Spanien i svenska hjärtan.* Stockholm: Arbetarnas kulturhistoriska sällskap / Arbeitarrörelsens arkiv och bibliotek / Bäckströms förlag.

Blidberg, K. (1984). *Splittrad gemenskap – kontakter och samarbete innom nordisk socialdemokratisk arbetarrörelse 1931–1945.* Stockholm: Historiska Institutionen, Stockholms universitet.

Branting, G. (red.) (1939). *I dag Spanien… Dikter och prosa, Musik, Teckningar.* Stockholm: Svenska Hjälpkomiteen för Spanien.

Branting, G. (1938). *Spaniens seger – vår seger.* Stockholm: Solidaritets Förlag.

Branting, G. (1947). *Spanien mot Franco.* Stockholm: Svenska Hjälpkomiteen för Spanien.

Cantera Carlomagno, M. (1999). *Sverige och spanska inbördeskriget.* Lund: Historiska media.

Cela, C.J. (1980/ 1967). *San Camilos afton, dag och vecka år 1936 i Madrid.* Stockholm: Atlantis.

Colodny, R.G. (1968). *Spanien och Vietnam.* Gävle: Svenska Spanienfrivilligas Kameratförening.

Dalin, S. (2005). Den Svenska lokalpressen och spanska inbördeskriget. I *Pressehistorisk årbok.* Stockholm: Svensk Presshistorisk Förening.

Ekström, K. (2010). *Överleverna. Vittnesmål från spanska inbördeskriget och Franco-diktaturen.* Stockholm: Carlssons Bokförlag.

Elison, N.G. (20. mai 1938). Hos skandinaviska bataljonen vid Ebro-fronten. No Pasarán! Spanien-information.

Faludi, I. (1937). *I spanska folkets tjänst.* Stockholm: Federativs förlag.

Faludi, I. (1937). *Med Madridmilitsen.* Stockholm: Federativs förlag.

Gannes, H. & Repard, T. (1937). *Spanien in upprör. En redegörelse för inbördeskriget i Spania och en undersökning av dess sociala, politiska och ekonomiska orsaker.* Stockholm: Tidens förlag.

Gellhorn, M. (1995). *Den tredje vinteren: Reportage 1936–1990.* Stockholm: Ordfronts förlag.

Grieg, N. (1937). *Hos skandinaver vid fronten.* Stockholm: Sveriges kommunistiska ungdomsförbund.

Grøndahl, B. (1986). *Frihetlig kommunism i praktiken: Experiment i självforvaltning i Spanien 1936–1939.* Stockholm: Federativs förlag.

Gustafsson, K. & Karlsson, M. (1992). *Spaniens sak var vår!* Stockholm: Svenska Fredskomiteen & Svenska Spanien-frivilligas kameratförening.

Gyllenhaal, L. (30. mars 2009). «Skandinaviska bataljonen Hans Beimler». Nyhetsbanken.se (webartikkel)

Gyllenhaal, L. & Westberg, L. (2008) (2004). *Svenskar i krig 1914–1945.* Lund Historiske Media.

Haga, M. (2021). *Vi borde förstås ha tryckt någon general Francos taktiska radioskryt.* En studie över Arbetarbladets framställning av det spanska inbördeskriget. Fakulteten för humaniora, psykologi och teologi. Åbo Akademi.

Henriksson, G. (1979). *Spaniens sak är vår.* Ørebro: Folkerörelser i Ørebro.

Jändel, R. (1996). *Kämpande solidaritet. Möten med svenska Spanienfrivilliga.* Stockholm: Arbetarnas kulturhistoriska sällskap og Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek.

Jensen, A. (1937). *Rättvisa åt Spanien.* Stockholm: Federativs förlag.

Kärnström, M. (2011). *Från konflikt till krig: Arbetarbladets rapportering från det spanska Inbördeskriget, kandidatuppsats i medie- och kommunikationsvetenskap.* Gävle: Högskolan i Gävle.

Knightley, P. (2004) (1975). *Krigets första offer är sanningen. Krigskorrespondenten som hjälte och myteskapare.* Stockholm: Ordfront.

Kollontaj, A. (2008). *Aleksandra Kollontajs dagböcker 1930–1940.* Falun: Albert Bonniers förlag.

Larsson, A. (1995). *Knuten näve.* Göteborg: Skrivare i marginalen.

Last, J. (1938). *Ett år i Madrids skyttergravar.* Stockholm: Axel Holmströms förlag.

Lundberg, L. (2001). *Svenskarna i spanska inbördeskriget 1936–1939.* Göteborg: Tre Böcker Förlag.

Lundgreen-Nielsen, K. (2001) *Tro eller blændverk? Danmark og Den spanske borgerkrig1936–1939: En undersøkelse av den danske presses og den danske regjerings holdning.* Odense, Danmark: Odense Universitetsforlag.

Lundvik, B. (1980). *Solidaritet och partitaktik. Den svenska arbetarrörelsen och spanska inbördeskriget 1936–1939.* Historiska Institutionen vid Uppsala Universitet.

Mattson, C. (1982). *Spaniens sak är vår: Solidaritetsrörelsen i Värmland 1936–1939* Karlstad: ABF Värmland.

Meurling, P. (1937). *Den blodiga arenaen. En bok om det spanska kriget.* Stockholm: Universal Press.

Nilsson, G. (1972). *Svenskar i spanska Inbördeskriget.* Stockholm: P.A. Norstedt & Söner.

Nilsson, U. (1976). *Dödens ögonblick.* Uddevalla: Författarförlaget.

Olsson, F. (1994). *För ett fritt Spanien.* Stockholm: Svenska Spaniensfrivilligas Kameratförening.

Olsson, K. (1936). *Spaniens kamp för sin frihet.* Stockholm: Solidaritets förlag.

Olsson, K. (1937). *Solidaritetens soldater.* Stockholm: Solidaritets förlag.

Olsson (Rogeby), S. (1961). *«Minneskreft».* Svenska Spanien – frivilligas Kameratförening.

Olsson (Rogeby), S. (1977). *De stupade för Spaniens demokrati.* Stockholm: Arbetarekulturs förlag.

Palencia, I. de (1946). *Alexandra Kollontay: Kvinnan – kämpen – diplomaten.* Stockholm: Medens Forlag.

Pitcairn, F. (1936). *Spankt frontreportage.* Stockholm. Arbetarkultur.

Rabo, E. (2003). Svensk-norsk insats för demokratin. *Läkartidningen* nr. 44.

Risberg, Å. (1986). *Diktarnas krig. De svenska författarna och spanska inbördeskriget.* Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Rundberg, A. (1973). *En svensk Arbetares memoarer.* Stockholm: Arbetarkultur.

Scott, C-G. (2009). The Swedish Left's Memory of the International Brigades and the Creation of an Anti-Fascist Postwar Identity. In *European History Quarterly.* no 4.

Shachar, N. (2016). *Sin egen värsta fiende. Spanska inbördeskriget som minne och föreställning.* Stockholm: Bonniers.
Sjöstedt, J. (2009). *Masthugget – Moskva – Madrid. Berättelsen om Bengt och Greta.* Stockholm: Carlsson Bokförlag.
Sjöstedt, J. (2010). *Spanska brev.* Umeå: Bokförlaget h:ström.
Sjöstedt, J. (2008). «Från Västerbotten til Spanien». I *Västerbotten* (3).
Skytte, G. (1970). *Om Franco-Spanien*. Lund: Bo Cavefors Bokförlag.
Staf, K. (1997). *Den röda lågan. En dödsdömd antinazists memoarer.* Stockholm: Hägglund.
Svenska Spaniensfrivilligas Kameratförening (1994). *För ett fritt Spanien*. Stockholm.
Thulsrup, Å. (1957). *Agressioner och allianser – Huvuddragen I Europeisk storpolitik 1935–39.* Stockholm: Bonniers

Denmark:

Blædel, N. (1945). *Forbrydelser og dumhed. Hitlerkrigens forspil i europæisk storpolitik*. København: P. Haase & Søns Forlag.
Christensen, K. (1986). *Forårsdag i Madrid – og andre noveller fra den spanske* borgerkrig. København: Forlag Tiden.
Christensen, K. (1986). *Min spanske krig: erindringer fra den internationale brigades luftbatteri «Argument Dimitrov» 1936–1937.* Århus: SP-Forlag.
Davidsen, L. (2010). *Min broders vogter.* København: Lindhardt og Ringhof.
Fuglesang, V. (1981). *Pasaremos – den spanske borgerkrig 1936–39*. Købenahvn: Danmarks kommunistiske parti.
Haugaard Jeppesen, B. (1985). *Håbets pris*. Spansk borgerkrigsmyte i romankunst. København: Rhodos.
Heiberg, M. (2002). Den Spanske Borgerkrig set fra nord: Om virkelighedens status i dansk presse og historieskriving. I *Arbejderhistorie (1).*
Helgeson, P., Jändel, R. & Weijdegård, N. (red). (2008). *No Pasaran! Spanska inbördeskriget och uppgörelsen med fascismen.* Linköping: Bokforlaget Nixon.
Ibarruri, D. (1979). *Den eneste vej: La pasionarias erindringer.* København: Forlaget Tiden.
Iversen, A. (red) (1988) *Something to Believe in. Writer responses to the Spanish Civil War.* Århus: Seklos.
Jensen, R. (1957). *En omtumlet tilværelse. Erindringer.* København: Forlaget Fremad.
Jørgensen, C. (1986). *Fra Bjelkes Allé til Barcelona. Danske frivillige i Spanien 1936–1939*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
Jørgensen, C. (1989). Den danske venstrefløj og den spanske borgerkrig. Med specielt henblikk på de Spaniafrivillige. Specialavhandling ved Historisk institutt. Københavns Universitet.
Kari, L. (1998). *De danske Spanienfrivillige*. København: Rosenkilde og Bagger.
Lundgreen-Nielsen, K. (2001). *Tro eller blændværk? Danmark og den spanske borgerkrig 1936–1939.* Odense Universitetsforlag.
Lunn, C.D.O. (1981). *I fredens tjeneste.* Odense: Odense Universitetsforlag.
Møller, M. (2017). *De glemtes hær – danske frivillige i den spanske borgerkrig.* København: Gyldendal.
Nexø, M.A. (1937). *Spania*. København: Arbejderforlaget.
Nørgaard, E. (1986). Krigen før krigen. Wollweber-organisationen og skibssabotagerne: Fra den spanske borgerkrig til besættelsen af Danmark. Lynge: Bogans Forlag.
Pedersen, S. (2005). *Den spanske borgerkrig. Mellom stormagtspolitik og idealisme.* København: Frydenlund.
Petersen, A. (1982). *Aldri forgæves*. Århus: Modtryk.
Reske-Nielsen, E. (1962). *Den spanske borgerkrig. En skildring af en af de viktigste begivenheder i Europas nyere historie.* København: Gyldendal.
Reske-Nielsen, E. (1980) (1949). S*panien. Republik og francostyre 1931–1948*. København: Gyldendal.
Rybner, S. (2004). *Bag Madrids barrikader.* København: Akademisk Forlag.

Schlayer, F. (1939). *Diplomat i det røde Madrid*. København: Jespersen og Pios Forlag.
Schrøder, F. (1939). *Bomber over Barcelona*. København: Det Schönbergske Forlag.
Sohn, O. (1994). *Det var bud efter dem – fire skæbnefortællinger fra 30'ernes revolutionære miljø*. København: Vindrose.
Sohn, O. (2007). *Gustaf Munch-Petersen og den spanske borgerkrig*. Rødovre: Forlaget Sohn.

Island:

Gunnlaugsdottir, A. (2001). *Yfir Ebrofljótið*. Reykjavik: Mál og mening.
Hallgrimsson, H. (1941). *Undir fána lydveldisins – endur-minningar frá Spánarstyrjöldinni*. Reykjavik: Björn Bjarnason forlag.
Hallgrimsson, H. (1938). *Om islendinger i borgerkrigen*.
Hauksson, A.G. (1994). Spánn kallar! Íslenskir sjálfboðaliðar í spænska borgarastyrjöldinni 1936–1939 og ástæður fyrir þátttöku þeirra í styrjöld á erlendri grundu. Bakkalár Háskóll Íslands. Sigurðarson, R. (1974).
Viva la República! - ¡Viva la libertad! La participación de *islandeses en la Guerra Civil Española*. Bakkalár Háskóll Íslands.
Svarvarsson, S. (2006). *Islandska borgarstridid i islenskum samtimaheimildum*. Reykjavik: Sagnir 1.6.
Hallgrimsson, H. (1938). Þjóðviljinn (05.04). Einn dagur á Spáni.
Þjóðviljinn (14.06). Við munum berjast þar til yfir lýkur.
Þjóðviljinn (30.08). Sóknin við Ebró: I. grein: Veita viðnám í dag, hefja sókn ámorgun
Þjóðviljinn (02.09). Sóknin við Ebró: III. grein: Aftur á fjallgarðinum mikla.
Þjóðviljinn (07.10). Af Spánarvígstöðvunum.

Finland:

Aho, M. (2015). Espanjan asia on meidän. Suomen vasemmistososialistien ja kommunistien propaganda ja toiminta Espanjan tasavallan puolesta. I Koivisto, H. & Parikka, R. (toim.). ¡No pasaran! Espanjan sisällisodan kulttuurihistoriaa, 361–417. Vanda: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
Aho, M. (2006). Espanjan asia on meidän. Suomen vasemmistososialistien ja kommunistien propaganda Espanjan tasavallan puolesta Espanjan sisällissodan 1936–1939 aikana. Avhandling pro gradu i historia. Tampereen: Tampereen yliopisto.
Almqvist, C.F.M. (2003). *Francos finska krigare. Om de finska frivilliga i spanska inbördeskriget på Francos side (1936–39)*. Helsingfors universitetet.
Haartman, C. von (1939). *En Nordisk Caballero i Francos armé*. Helsingfors: Otava
Haartman, C. von (1971). *Slag i slag*. Ekenas: Ekenäs Tryckeri Aktiebolag Förlag.
Hannula, J.O. (1937). *Espanjan sisällissota 1936–1937*. Helsinki: Otava.
Hannula, J.O. (1938). *Espanjan sisällissota 1938*. Helsinki: Otava.
Juusela, J. (2003). *Suomalaiset. Espanjan Sisällissodassa*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
Landgrén, L.-F. (2017). Den finländska tidningspressen som samhällsspegel under 1900-talet. *I Historisk Tidskrift för Finland 2 (*2017:102), 286–294.
Pajunen, J. (1976). *Espanja sinä nuoruutemme*. Jyväskyla: Gummenus.
Saarela, T. (2019). Finnish socialist intellectuals on fascism and anti-fascism in the 1930s. I Braskén, K., Copsey, N. & Lundin, J.A. (red.), *Anti-fascism in the Nordic Countries: New Perspectives, Comparisons and Transnational Connections*. New York: Routledge.

Norway:

Benum, E. (1969). *Maktsentra og opposisjon. Spaniasaken i Norge 1946 og 1947. O*slo: Universitetsforlaget.
Berglund, B.O. (2017). *I republikkens tjeneste. Mediedekningen av norske fremmedkrigere under den spanske borgerkrigen*. Semesteroppgave ved Høgskolen i Volda.
Borgersrud, L. (2017). *Wollweber-organisasjonen i Norge*. Doktorgradsavhandling 1995, komplett utgave med alt tidligere gradert materiale. Universitetet i Oslo.
Burg, J. van der (1937). *Borgerkrigen i Spania og kirken*. Oslo: St. Olav.

Burg, J. van der (1937). *Den katolske og den protestantiske inkvisisjon.* Oslo: St. Olav.
Dahl, H.F., Hagtvet, B. & Werenskjold, R. (2019). *Ekko fra Spania. Den spanske borgerkrigen i norsk offentlighet.* Oslo: Dreyer.
Emberland, T. & Rougthvedt, B. (2004). *Det ariske idol. Forfatteren, eventyreren og nazisten Per Imerslund*. Oslo: Aschehoug.
Eriksen, O. (1938). *Minner fra borgerkrigen i Spania.* Rjukan avis- og bok.
Friis, J. (1937). *Trotskismen – en giftplante.* Internasjonalt arbeiderforlag .
Fure, O.-B. (1996). *Mellomkrigstid: 1920–1940.* Oslo: Universitetsforlaget.
Gleditsch, K. og Gleditsch, N.H. (1938). *Norges hjelp til Spania: En orientering.* Oslo: Den norske hjelpekomité for Spania.
Gleditsch, N.H. (1980). Vær utålmodig menneske. Erindringer. Oslo: Gyldendal.
Gleditsch, N.H. & Gleditsch, K. (1954). *Glimt fra kampårene*. Oslo: Dreyer.
Galaaen, J. (red.) (1938). *Norske frivillige i Spania. Med Lise Lindbæk, Nordahl Grieg mfl.* Internasjonalt arbeiderforlag.
Grieg, N. (1937). *Spansk sommer.* Oslo: Gyldendal.
Grieg, N. (1938). *Ung må verden ennu være*. Oslo: Gyldendal.
Grieg, N. (1936–39). Diverse artikler i *Veien Frem.*
Grønvold, M. (1936). *Bak de ville Pyreneer.* Oslo: Gyldendal.
Hegna, T. (1937). *Spanias frihetskamp.* Oslo: Tiden.
Huitfeldt, C. (1931). *Gjennem republikken Spanien: Ved rattet og skrivemaskinen i romantikkens og revolusjonens land.* Oslo: Gyldendal.
Ibarruri, D. (1938). *Passionaria. Spanias folketribun*. Forord Nils Olsen. Internasjonalt arbeiderforlag 1938.
Imerslund, P. (1944). *Videre i passgang. Opplevelser i Mexico og Spania.* Kamban Forlag.
Jonassen, A. De Birto (2017). *Den røde pest. Avisen Fritt Folk sin dekning av den spanske borgerkrig.* Semesteroppgave, Høgskolen i Volda.
Koht, H. (u.å.). *Rikspolitisk dagbok 1933–1940.* Oslo: Tiden.
Kvaløy, A. (1996). *Norske frivillige i Den spanske borgerkrig*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo.
Krogstad, J.A. (1975). *Kommunistene i Trøndelag 1936–1945*. Hovedoppgave i Historie, UIT.
Lahlum, H.O. (2009). *Haakon Lie: Historien, mytene og mennesket.* Oslo: Cappelen Damm.
Lange, Ø. (1938). *Moskvas ansikt. Bak det spanske demokratis maske*. Oslo: Nasjonalforlaget.
Lindbækk, L. (1938). *Bataljon Thälmann*. Oslo: Tiden
Lindbækk, L. (1946). *Spania og vi. Med tegninger av Willy Midelfart.* Oslo: Dreyer.
Lindbækk, L. (1958). *Brennende jord.* Oslo: Tiden.
Moen, J.S. & Sæther, R. (2009). *Tusen dager: Norge og den spanske borgerkrigen 1936–1939*. Oslo: Gyldendal.
Moen, J.S. & Sæther, R. (red.) (2011). *Krigen som skapte et bibliotek: Bibliografisk essay om den spanske borgerkrigen 1936–1939*. Oslo: Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.
Mogens, V. (1937). *Marxismen erobrer kringkastingen: Hvorfor jeg går.* Oslo: Norli.
Myklebust, J.O. og Årdal, O. (1982). *Pasaremos! To nordmenn i spansk borgarkrig.* Oslo: Det Norske Samlaget.
Myklebust, J.O. & Beneito Lloris, À. (2009). *A Hospital for Spain: Scandinavian Solidarity in a Time of Civil War.* Alcoy: Zoe Imatge Arts.
Olsson, S. (1938). *Spanske frontminner.* Oslo: Internasjonalt arbeiderforlagrbeiderforlag.
Rivera, I. de (1936). *Kampen om Spania.* Forord/ oversatt av Finn Moe. Oslo: Tiden.
Sejersted, F. (2011). *The Age of Social Democracy.* Princeton University Press.
Skjeldal, S. (2002). *Diktaren i bombeflyet. Ein biografi om Nordahl Grieg.* Oslo: Cappelen Damm.
Slapgard, S. (2002). *Krigens penn. Ein biografi om Lise Lindbæk.* Oslo: Gyldendal.
Sunde, A. (1947). *Menn i mørket.* Oslo: Dreyer.
Svendsen, Å. (2013). *Halvdan Koht.* Oslo: Cappelen Damm.
Thorsrud, O. (1937). *– og så kom borgerkrigen.* Oslo: Gyldendal.
Ustvedt, Y. (1975). *Arbeidere under våpen. Norske frivillige i den spanske borgerkrig.* Oslo: Tiden.

Varga, E. (1937). *Verdenkrisen i anmarsj*. Internasjonalt arbeiderforlag.
Vislie, E. (2016). *Ved fronten: Gerda Grepp og den spanske borgerkrigen*. Oslo: Pax.
Vold, R. (2006). *Motstand. Artikler i Dagbladet 1930-45. Redigert av Jan Erik Vold*. Oslo: Transit.
Werenskjold, R. (2016). Norges første lydfilmavis, Verden Rundt 1930–1941. *Mediehistorisk tidsskrift* nr. 26, 13–55.
Werenskjold, R. (2017). Haakon Lie og Spaniafilmene. Bruken av dokumentarfilmer om den spanske borgerkrigen i Norge 1936–39. *Mediehistorisk Tidsskrift* nr. 27, 42–85.

Gunnar Garbo (til venstre) på talerstolen under Venstres landsmøte på Gjøvik i 1964. Foto: Åsgeir Valldal/Norsk Folkemuseum.

Abstract: Gunnar Garbo as journalist. *Gunnar Garbo is best known as a Norwegian parliamentarian and leader of the Liberal Party during the party's split during the EEC referendum campaign in 1972. He lived a life in the public eye until he died at the age of 92 in 2016. The article is based on close reading of the newspapers he worked for during his 12 years as a journalist and newspaper editor. The author has also had access to private letters, diaries and notes that are in his family's possession. The research question that is sought to answer is: What characterised Garbo as a journalist and editor? Garbo returned from exile in Stockholm in 1945 and got a job at Bergens Tidende (BT) where he stayed for nine years, followed by three years as an editor of Nidaros in Trondheim. He remained in this position until he was elected as a parliamentary representative for the Liberal Party in 1957. From childhood he enjoyed writing and was inspired by his father, Ingvald, who was shot by the German occupiers during the Second World War. His career as a journalist and editor was marked by his opposition to war and armaments and his interest in international affairs and foreign policy.*

Keywords: *press history, journalism, foreign reporting, Second World War, local press, illegal press, Gunnar Garbo*

Fagfellevurdert

Gunnar Garbo som journalist og pressemann

Sammendrag: *Gunnar Garbo er mest kjent som stortingspolitiker og leder av partiet Venstre under splittelsen av partiet under EF-kampen i 1972. Han levde et liv i offentligheten helt til han døde 92 år gammel i 2016. Artikkelen er basert på nærlesning av avisene han arbeidet i hans 12 år som journalist og avisredaktør. Forfatteren har også hatt tilgang til private brev, dagbøker og notater som er i familiens eie. Forskningsspørsmålet som søkes besvart er: Hva kjennetegnet Garbo som journalist og pressemann? Han kom fra eksil i Stockholm i 1945 og fikk jobb Bergens Tidende (BT). Det var starten på tolv år i journalistikken. Først ni år som journalist i BT, deretter tre år som redaktør i Nidaros i Trondheim. Her ble han helt til han ble valgt inn som stortingsrepresentant for Venstre i 1957. Han hadde skrivegleden med seg fra barnsben av og var inspirert av faren Ingvald som ble skutt av de tyske okkupantene. En linje i hele hans virke som journalist og redaktør var motstand mot krig og opprustning og interesse for internasjonale forhold og utenrikspolitikk. Det er en grunnleggende tese i denne artikkelen at farens skjebne preget hele hans liv og ble et viktig premiss for hans karriere som journalist og politiker der det internasjonale engasjementet står helt sentralt.*

Emneord: *Gunnar Garbo, pressehistorie, journalistikk, utenriksjournalistikk, andre verdenskrig, illegale aviser, lokalaviser*

Rune Ottosen
Professor emeritus
OsloMet – storbyuniversitetet
rune@oslomet.no

Innledning og bakgrunn

«Nu går jeg fra dere. Vær ikke sint på meg for det, gutten min. Jeg ønsker deg et rikt og lykkelig liv, gutten min. Jeg stoler på deg nu mer enn noen gang før.» Det var de siste ordene 17 år gamle Gunnar Garbo fikk fra sin far Ingvald. Tre dager senere, 19. november 1941, ble faren henrettet for sin kamp mot de tyske okkupantene. Farens pasifistiske filosofi og altfor tidlige død skulle prege Gunnars syn på krig og fred resten av livet. Ingvald Garbo var også et forbilde for sønnen som skribent og offentlig debattant. Ingvald hadde en daglig spalte i *Bergen Arbeiderblad* som ble fulgt med interesse av byens befolkning på midten av 1930-årene. I «Dagens epistel» advarte lektoren og samfunnsdebattanten om faren ved fascismen og nazismen i årene fra 1934.[1]

Gunnar Garbo tok opp tråden der faren slapp og begynt å skrive i illegale aviser i 1941. Det utadvendte aktivistarbeidet ble en kilde til inspirasjon og trøst for Gunnar.

Egil Helle og Gunnars barndomskamerat Victor Nøstdal, Johan Johansen og senere ordfører i Bergen August D. Michelsen deltok også i den illegale avisgruppen som ga ut *Norsk Vilje*. Michelsen hadde eget radioapparat, som var en viktig kilde til nyheter fra London. Avisen skiftet navn flere ganger og het *Norges Demring* etter at tyskerne innførte dødsstraff for å utgi illegale aviser 12. oktober 1942. Etter en pause sommeren 1943 startet avisen opp igjen under navnet *Mot Seir* og samarbeidet tett med *Norsk Vilje*. Dette ble nesten katastrofalt. Kun en uventet forsinkelse hindret at Egil Helle ble arrestert sammen med Olav Strand i januar 1944, Strand var en sentral skikkelse *Norsk Viljes* og ble seinere skutt for sin avisvirksomhet.[2] Etter avsløringen av *Norsk Vilje* flyktet både Helle og Garbo til Sverige. Her var han krigen ut og tilsluttet seg de norske polititroppene. *Norsk Vilje* skiftet igjen navn og fortsatte ut krigen under navnet *Fram*. Vi ser at Garbos eksiltilværelse i Sverige

Denne artikkelen er også publisert separat, med følgende url:
https://medietidsskrift.no/content/uploads/2022/09/MHT-2022-37-38-Ottosen-Garbo-IDO.pdf

Nidaros

Lossalg 35 øre

Nr. 248 – 55. årgang

Onsdag 24. oktober 1956

SOVJETS militærmakt griper inn i Ungarn

Samtidig som titoisten Imre Nagy blir statsminister etter folkekrav

BLODIGE GATEKAMPER I NATT, STANDRETT OG PORTFORBUD OVER HELE LANDET I NATT

Anti-Sovjet propaganda drysset ned over Selbu

Propaganda-ballong på villspor slapp sin store last i skogen

Ny forsinkelse for telefonen

Tom telefonsentral i Trondheim venter på matriell

Krav og motkrav på over 50.000 i byretten i dag

Revolusjon i Ungarn, sier Wien

Imre Nagy og Ungarn

HUSTAD betakker seg for mer regn

Ingen overhengende fare for ras på havna i Trondheim

Gledelig byggestatistikk, men –

Voldsom nedgang i boligbyggingen nå

Rekordrenflyttinger i Sør-Trøndelag

Papegøye-avl ved Is-havskysten

FIRE ÅRS GRUNN-UNDERSØKELSER AVSLUTTET

Lansert som ny statsminister

TØV og TØYS sier Trygve Lie

Ex-generalsekretæren er ute av Moskvas bannstråle

Eisenhower gir ikke slipp på H-bomben

Norsk sjøgutt livsfarlig skadd i Australia

Millionskader etter flom på Vestlandet

Veier blokert og broer tatt etter rekordnedbør

Jernbanen venter på julereisende

RESERVEDELER

Internasjonalt engasjement var en viktig tråd i Garbos journalistiske karriere, og i hans redaktørtid i avisen Nidaros kunne det daglig være flere utenrikssaker på forsiden. Faksimile fra Nidaros 24.10. 1956.

ble en viktig inngang til et internasjonalt engasjement som er en viktig tråd i hans journalistiske karriere. Han elsket å reise på reportasjereiser og brant for utenriksjournalistikken. I hans redaktørtid i avisen *Nidaros* kunne det for eksempel daglig være flere utenrikssaker på forsiden.

Pressemannen Garbo

Gunnar ankom Oslo sammen med de andre fra polititroppene fra Stockholm da freden kom i maidagene 1945. Etter en kort periode med oppdrag for oslopolitiet der han etterforsket landssviksaker, søkte han seg til Bergen, og han ble deretter overført til Bergen politikammer for å arbeide med landssviksaker.

Etter få uker tid søkte han seg til *Bergens Tidende (BT)*. Det var starten på en lang karriere i journalistikken. Først ni år som journalist i *BT*, deretter tre år som redaktør i *Nidaros* i Trondheim. Han var inspirert av faren Ingvald og hadde skrivegleden med seg fra barnsben av. Full av pågangsmot troppet den 21 år gamle Gunnar opp på kontoret til redaktør Håkon Torsvik i *BT* høsten 1945 og ba om jobb. Det vitner om stor grad av selvtillit at han bare dukker opp i Vestlandets viktigste avis.[3] *BT* var byens flaggskip, grunnlagt av boktrykker J.W. Eide og var i mange år Venstres hovedorgan vestpå og Vestlandets største avis. Ingvalds skjebne og heltestatus spilte helt sikkert inn da han uten videre fikk den jobben han ba om. Gunnar Garbo skriver:

> «Den fine, litt sjenerte og liberale redaksjonssjefen oppdaget at den nye penneknekten hans kunne brukes til å skrive om politikk og samfunnsspørsmål. Han satte meg blant annet til å dekke møtene i Bergen Unge Venstre. (Dette var en tid da journalister ennå skrev referater fra partimøter og kommunestyrer, forf. anm). Slik tok det til.»[4]

Gudmund Skjeldal viser i boken *Vestover. Bergens Tidende i 150 år* at Gunnar Garbo begynte i avisen i en brytningstid. *BTs* rolle under okkupasjonen var omstridt både av politiske og økonomiske grunner. Avisen ble gitt ut under hele krigen og var tvunget til å tilpasse seg okkupantmaktens kontrollregime. Vidkun Schreiner var innsatt NS-redaktør i krigens siste fase og endte med å få en landssvikdom på seks og et halvt års fengsel. Utgivelsen av *Bergen Arbeiderblad (BA)* og *Dagen* måtte stanse. Konkurrenten *Morgenavisen* ble på linje med *BT* fortsatt gitt ut med innsatt NS-redaktør. *BA* reiste krav om at *BT måtte betale kompensasjon siden BT* hadde erobret større deler av annonsemarkedet da *BA* ble stanset. Det må ha vært selsomt for Garbo å oppleve denne striden mellom farens gamle avis og Garbos daværende arbeidsgiver. Beslektet kritikk ble også reist mot *Aftenposten* i Oslo og mot aviser i andre byer, og er beskrevet av Guri Hjeltnes i boken *Avisoppgjøret etter 1945.*[5] Etter først å ha blitt dømt til å betale 210 000 kroner i erstatning i lagmannsretten ble *BT* frikjent i Høyesterett. Bare *Morgenposten* ble dømt til å betale tilbake fortjeneste oppnådd under krigen. «Avisutvalget av 1945», som også omfattet de ikke-stengte avisene *Aftenposten, Adresseavisen* og *Bergens Tidende,* ble etter anbefa-

ling av Erstatningsdirektoratet enige om en frivillig erstatning på 194 941 kroner. En del av avtalen var at dette skulle skje med diskresjon, og dette ble ikke offentlig kjent før Guri Hjeltnes ga ut sin bok i 1990.[6]

Pressemann i partipressens glansdager

Gunnar Garbo kom inn i politikken via journalistikken. Et av hans første oppdrag var å referere fra et møte i Unge Venstre. Han beskrev det slik:

> «… jeg klarte ikke å sitte i Unge Venstre og bare referere. Før jeg visste ordet av det hadde jeg viklet meg inn i debatten. Jeg kom med i en studiesirkel og tok til å sette meg inn den liberale idéhistorien. Selv var jeg aldri i tvil om at jeg hørte til på det som kalles *venstresida*.»[7]

Garbo hadde alltid visst at han på et eller annet tidspunkt ville havne i pressen.

Han var innforstått med at arbeidet som journalist i venstreavisen *BT* også var partiarbeid. Dette var ikke noe å diskutere i partipressens glansdager. Det kommer fram i et førstesideoppslag 10. oktober 1947, i et referat signert Gunnar Garbo fra et valgkampmøte. Artikkelen med et propagandistisk innhold hadde tittelen «Venstre byr det eneste konstruktive alternativ». Undertittelen var «Venstre forener kravet om trygghet med fundamentale frihetsverdier». Artikkelen har brodd mot Arbeiderpartiet, og det refereres til foredragsholderen, den lokale venstrerepresentanten Jenny Langøen, som roses for å gjøre «klart og greit rede for venstres syn på sysselsettingsspørsmålene». 14 dager senere trykket *BT* resultatet av de personlige stemmene i kommunevalget. Journalist Gunnar Garbo kom inn i bystyret på åttende plass.[8] Han var 23 år og den yngste bystyrerepresentanten i Bergen noensinne. Hans valgagitasjon i spaltene kan også leses som et ledd i hans egen valgkamp. Slike habilitetsproblemer ble ikke diskutert i partipressens epoke.

Omtrent samtidig som Gunnar begynte i *BT,* ble venstreavisene organisert i foreningen Venstrepressen. Parallelt organiserte konkurrentene seg i høyrepressen og bondepressen. Venstres pressekontor (VP) startet opp i september 1946 i provisoriske kontorer i Venstre hus i hovedstaden. Det første året betalte 27 aviser til sammen 2000 kroner i gebyr for bruken av felles pressemateriale. Venstre hadde mindre grad av kontroll over sine aviser enn Høyre og Arbeiderpartiet. I Henrik Bastiansens gjennomgang av partipressens historie beskriver han partiets selvforståelse i denne perioden som «delvis selvstendig, men også 'knyttet til' partiet».[9]

Gunnar Garbo åpnet som nyvalgt stortingsrepresentant venstrepressens første større aviskonferanse på Sollihøgda i 1958. Her poengterte han behovet for mangfold:

> «Vi i Venstrepressen er i den lykkelige situasjonen at vi ivrer for et parti som er enig om å være uenig – ofte ikke engang enig om det. Vi er løsere eller fastere knyttet til et parti med utpregede liberale tradisjoner, som alltid har hatt sans for det frie ord, og respekt for personlig utfoldelse.»[10]

Her snakker han med stortingspolitikerens stemme, men før det skulle han praktisere journalistikk i flere år. Hva slags journalist var Gunnar Garbo?

Skyggene fra krigen

Gunnar sluttet seg til politistyrkene i Sverige, dit han dro da det illegale avisarbeidet han deltok i, ble rullet opp. Ett av oppdragene i politistyrkene var å gjennomføre avhør av mistenkte for landssvik. Da han begynte i *BT,* var de kommende landssviksakene og dommene stadig gjenstand for nyhetsoppslag.

Sommeren 1946 ble det skrevet flere nyhetssaker fra rettssaken mot mannen som nektet å benåde Garbos egen far. Her får vi møte en Falkenhorst, øverstkommandør for de tyske styrkene i Norge og Danmark, som toer sine hender.

«På spørsmålet om Falkenhorst ville ha skutt alminnelige krigsfanger, sier Falkenhorst:
Nei. Nei, det ville jo vært mot alle lover og konvensjoner.
– Men ifølge forordninger om geriljakrigføring?
– Nei.
Forsvarene spør så om hva Falkenhorst visste om SDs (sikkerhetstjenesten forf. anm) behandling av fanger.
– Ærlig talt, sier Falkenhorst, visste jeg ikke noe,

Bergens Tidende

I DAG 32 SIDER

IFA LYS OG FARVER

Venstre vil at DU skal trives

Damarbeidene på Gulfjellet er snart slutt for i år

VELG VENSTRE

Ved valget mandag ber Venstre velgerne om mandat til å føre en politikk som setter mennesket i sentrum. Med utgangspunkt i praktiske forslag fra partiets stortingsgruppe vil Venstre arbeide for disse oppgaver:

Fenomenal ørretvekst også på våre kanter

BERGEN lytter på satellitten

Om den kunstige måne se side 17

SE OG VELG!

Middagen søndag:

Vi vasker klær billig!

Her Venstres kandidater i Festsalen i Bergens Nuandværks- og Industriforening søndag kl. 19

Venstre er folkepartiet - vi vil videre - velg venstre

Det kunne være flytende overganger mellom politikk og journalistikk i Bergens Tidende i Gunnar Garbos tid.

> før en norsk dame som kom bort til meg for å få frigitt sin mann, fortalte meg det.»[11]

Det må ha vært meget spesielt for Gunnar, som hadde fulgt prosessen mot sin far på nært hånd, å høre disse ordene fra sin fars bøddel.

Ingvald som forbilde

Gunnar identifiserte seg sterkt med farens tilnærming til tekst og journalistikk. Når han hadde skrevet en sak og leste gjennom, kunne han få en flashback og få følelsen av at det var Ingvald som hadde skrevet saken. Da han senere i livet gikk gjennom farens skrivearbeider, så han likhetspunkter til sin egen skrivemåte og tematikk. Han skriver med glimt i øyet at

> «Jeg kan ikke godt beskylde *ham* for å plagiere *meg*. Forklaringen finner han rett og slett i likhetspunktene mellom seg selv og faren: «Trolig har jeg søkt så mye til de samme kildene som han hentet inspirasjon fra og tilegnet meg så mye av det samme grunnsynet som han eide, at de samme konklusjonene fulgte av seg selv.[12]

Jeg har gått gjennom *Bergens Tidende* i de årene Gunnar Garbo jobbet som journalist i avisen (1945–1954). Med moderne søkeverktøy i avisenes digitale arkiv er det mulig å søke på navn. En kompliserende faktor er at det ikke var vanlig å signere nyhetsartikler med byline i denne perioden. Større reportasjer og kommentarartikler er signert, og det er også mulig å finne igjen hans spalter signert Filip Pine. De digitale søkeredskapene gir oss i tillegg muligheten til å identifisere Gunnar Garbos aktiviteter som partiaktivist og samfunnsdebattant. Når vi søker på navnet hans, dukker han ofte opp i rubrikkannonser som taler og i møtereferater som debattant.

Han skrev senere i boken om faren at han hadde en drøm om å ha en fast spalte slik faren hans hadde. Det fikk han etter hvert i *BT*, og i spalten Filip Pine kom han med menneskelige betraktninger slik hans far hadde gjort, som regel i form av små epistler, dikt og limericks. Her var ikke primært journalisten, men partimannen og den engasjerte samfunnsborgeren vi møter. Av radioprogrammet for Bergen kringkaster går det også fram at han hadde filmkronikker i radioen.

I disse årene var Garbo høyt og lavt på den offentlige arenaen. Han var foredragsholder for Venstre i Åsane og andre lokale partilag. Han deltok i debatter i Studentersamfundet og diskuterte norsk filmpolitikk i kommunestyret. Han skrev også selv filmanmeldelser. Han diskuterte alt fra marxisme til boligpolitikk. Gunnar var en stigende stjerne i Venstre og ble valgt til ulike verv. Ikke bare i det lokale venstrelaget, han ble også nominert til bystyret. Han hadde også tillitsverv i Bergen Journalistlag, og han var kort sagt overalt. Hvor tok han energien fra? Hans glødende engasjement må ha vært en sentral drivkraft. Han var genuint opptatt av de spørsmålene han også jobber med i journalistikken, det være seg innenrikspolitikk, partispørsmål og ikke minst internasjonale spørsmål. I tillegg er det i hans private arkiv et rikholdig klipparkiv med artikler i kategorien «innsendt», det vil si debattartikler, aviskronikker med mer.[13]

Filip Pine

I 1947 fikk Gunnar virkeliggjort sin drøm om en fast liten spalte der han skrev under pseudonymet Filip Pine. Hvor tok han navnet fra? Sannsynligvis var det utledet av selskapsleken filipine, som jeg husker fra min egen barndoms juleselskaper. Dersom man finner to nøtter i samme skall, så spiser man den ene selv og gir den andre til en venn som også vil spille filipine. Spillerne skal da, neste gang de treffes, eller neste morgen, se hvem av de to som først husker å si ordet «filipine» til den andre. Valget av navnet kunne være en anknytning til faren som brukte Nota Bene. Begge pseudonymene hadde samme rytme: Nota Bene henspiller på «det å merke seg»; Filip Pine på «å huske». Hvor vellykket Gunnars petit-eksperiment var, er jeg i tvil om etter å ha lest et stort antall av spaltene. Det er mange haltende rim, og språket flyter ikke alltid like godt. Første gang Filip Pine dukker opp i spaltene, var 9. mars 1947. Da under tittelen «Gullkornet», senere blir den utstyrt med et vignettbilde av en høne som plukker et korn. Det første gullkornet lyder slik:

> Nå vil ikke lederne ha mer
> at maitoget vimser som damer.
> Nei, alle skal nå
> få lære å gå
> hos hr. paraplymaker Flaner

En leser ble på et tidspunkt provosert og syntes tydeligvis ikke Filip Pine var særlig morsom og svarte 13. januar 1948 med en mot-limerick:

> I sannhet vi ber Filip Pine
> å vakte på ordene sine
> prøv heller å finne
> for ulykkelig kvinne
> et uttrykk som språklig vil vinne
> (undertegnet «Nøtt»)

> Filip Pine svarer umiddelbart:

> En liten skribent som er nødt
> Til å finne på limerick støtt,
> Må titt preferere
> poenget, gud bedre,
> for moralen, høystærete Nøtt

Samlet sett framstår spalten ikke spesielt velskrevet og mangler stort sett den brodden han beundret hos sin far Ingvald.

En sjelden gang slår Filip Pine til og skriver lengre tekster. Etter en tur med lokalbåten en varm sommerdag fikk vi et «reisebrev» fra Filip Pine under tittelen «Respektløse betraktninger på lokalbåten». Den hadde petitens form og er langt mer elegant skrevet enn de små versestykkene:

> «Når luften står og småkoker langs husveggen og solen borer seg ubarmhjertig inn i klærne, så skjorten blir hengende som et vått fremmedlegeme mot kroppen, da er det en virkelig nyter å vende byen og hjemmesitterne ryggen. Med spenstige skritt gir en seg avgårde med lokalbåten, oppildnet ved tanken på en frisk stund på dekket i salt og svalende havbris. Denne glade tanken og det hoverende blikket som den gir høve til, har man stor hygge av å bevare inntil man kommer ombord og forgjeves må speide etter en ledig flekk å plassere føttene på.»

Så fulgte en humoristisk redegjørelse av livet på en stappfull båt. Det var også et lite spark til en ikke navngitt stortingsrepresentant som føler seg hevet over den gemene hop:

> «Personlig hadde jeg for lengst oppgitt ethvert håp om å nå det øverste dekk, inntil jeg fikk øye på en stortingsmann. Erfaringene har vist at stortingsmenn kan være bra å ty til i de små ting. Som f.eks. nå. Denne folkets kårne beveget seg med utvungen letthet gjennom en mengde som ærbødig vek til side, mens jeg la meg i kjølvannet. På denne måten nådde jeg målet, samtidig som jeg fikk en ny og utvidet oppfatning av tingmennenes anvendelighet.»[14]

På tross av flere lignende vittige epistler og noen med en mer alvorlig brodd om storpolitiske spørsmål vil neppe Filip Pine gå inn i pressehistorien som en minneverdig spaltist.

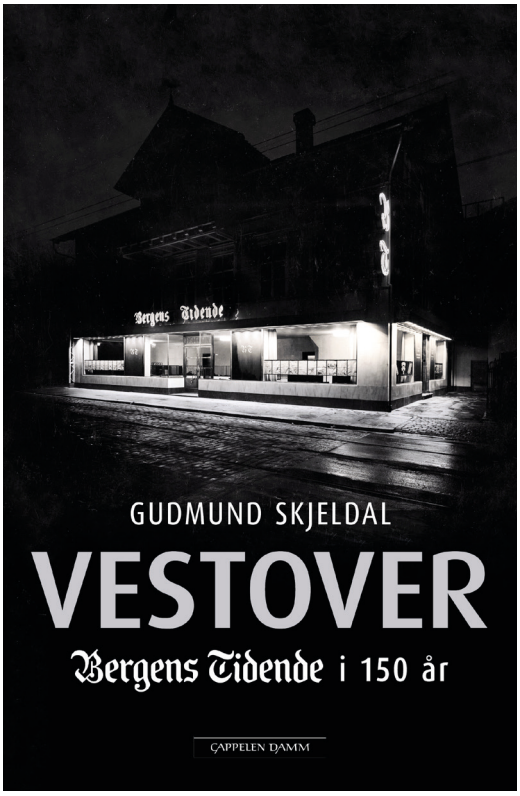

Bergens Tidende-bygget. Faksimile fra boken Vestover. Bergens tidende i 150 år, av Gudmund Skjeldal.

Politisk journalist

Blant de spørsmålene Gunnar Garbo drev fram som journalist i *BT*, var spørsmål om Tyskland burde betale erstatning til krigens ofre i Norge. Saken ble aktualisert etter at Vest-Tysklands økonomi blomstret utover 1950-årene og landet ble innlemmet i det gode selskap i Nato. Det var delte meninger i det politiske miljøet om det var en god ide å løfte fram betente spørsmål fra krigstiden. Behandlingen av krigsinvalide var ett av dem. Foreningen for krigsinvalide hadde reist kravet om erstatning for krigens ofre, og *BT* støttet saken på lederplass og i reportasjer. Flere av sakene var skrevet av Gunnar Garbo. Venstres storingsrepresentant for Hordaland Olav Hordvik og reporter Gunnar Garbo samarbeidet om dette spørsmålet. Men gjennomslag i saken om tysk krigserstatning kom ikke før Garbo selv hadde kommet inn på Stortinget for Venstre fra 1957. 1960 kunne det oppsummeres at Tyskland hadde betalt 120 millioner kroner. *Bergens Tidende* skryter i sin hundreårs jubileumshistorie som kom i 1968, at det var avisen og «Erstatningskomiteen» som hadde æren for at denne saken kunne krones med hell. Ifølge denne framstillingen i *BT* inspirerte dette andre land som Belgia, Danmark og Frankrike til å fremme lignende erstatningskrav, også med hell.[15]

Reportasjene

I reportasjene fra inn- og utland viste Gunnar Garbo at han er en dyktig journalist med gode observasjoner, analytiske evner og stilsikker penn. En av de første større reportasjene han skrev høsten 1946, var en serie på ti artikler om gjenoppbyggingen av Finnmark. Serien er kritisk og full av empati for den hardt prøvde befolkningen i nord. Hele serien starter slik:

> «Å fortelle sannheten om gjenoppbyggingsarbeidet i Finnmark og Nord-Troms er vel ikke gitt noen i dag – først og fremst fordi oppgavene som skal løses, er av et slikt omfang at det er vanskelig å finne noe sammenligningsgrunnlag, men også fordi det er farlig å dømme på et så tidlig stadium at resultatene ikke er begynt å vises for alvor. Sikkert er det også at en har lettest for å få øye på de svarte sidene når en skal samle gode og dårlige inntrykk til et helhetsbilde.»

En av de ansvarlige for gjenoppbyggingen, direktør for Boligdirektoratet Jacob Christie Kielland, skrev etter reportasjeserien fra 26. november til 9. desember 1946 et fornærmet svar der han mente at herr Garbo ikke fulgte opp sin intensjon om å være balansert. I reportasjen den 27. november skriver Garbo at Finnmarkskontoret som administrerte oppbyggingen, ikke hadde fått den uavhengigheten som den var forespeilt. Påstanden ble avvist av Kielland, som mente at kontoret må følge bevilgningsrammene fra Stortinget. Garbo kritiserte også Boligdirektoratet for å mangle folk med teknisk kompetanse til å lede et så stort arbeid, og mente at leveransen av trelast til husbygging hadde sviktet. Han krevde utskiftning i staben for å få inn mer kompetanse i husbygging.

Kielland repliserte at de måtte få mer tid på seg før det kunne felles noen dom. Han antydet snurt til slutt at journalist Garbo ikke hadde gjort hjemmeleksen sin og lest stortingsmelding nr. 35 for 1945–46, da kunne «en del av de feiltagelser han har gjort seg skyldig i vært unngått».[16]

Arbeidslivsreportasje

Den unge journalist Gunnar Garbo oppsøkte også arbeidsplasser der hans sosiale engasjement kommer til uttrykk. Betegnende er en artikkelserie over fire utgaver om tømmerhuggere. Den siste artikkelen i serien er en reportasje fra Sønsterud på Flisa, der Garbo tar til orde for å høyne tømmerhuggernes status:

> «En skal ikke ha diskutert lenge med skogsarbeiderne før en får høre bitre bemerkninger om vilkårene i skogen og om hvor lavt arbeidet blir vurdert. En 'fætti skogsarbeier' er solungens faste betegnelse på den som sliter med tømmeret.»[17]

De dårlige vilkårene ble satt i sammenheng med flukten fra skogsbygdene. Anledningen for Gunnar Garbos besøk var åpningen av en ny yrkesskole som skal bidra til å styrke statusen i yrket:

> «Skogsarbeidet var ikke lenger en jobb hvem som helst kan utføre i mangel av noe bedre – med ett ser en svart på kvitt at det er blitt et yrke som stiller faglige kvalifikasjoner og krav til utøveren.»

Den engasjerte journalisten la ikke skjul på at hans sympati ligger på arbeidernes side. I en annen av reportasjene, denne gang fra Finnskogen, beskrev han i detalj det tunge arbeidet vinterstid:

> «Hvem kjemper de mot? Snøen (…) Tar en turen til skogs, begynner sammenhengen å gå opp for en. Milevis strekker Finnskogen seg opp mot svenskegrensen i Hedmark fylke, langt det rikeste skogfylket i Norge. Her er tømmerhogsten det fisket er for kystdistriktene vestpå, like skjebnesvangert betydningsfullt for hver og en som lever og har sitt virke i disse bygdene. Tømmerhoggeren er som regel bonde, akkurat som de fleste fiskere i dag. Han har sitt lille bruk med hest, høne, gris og et par storfe. Men gårdsbruket gir ikke levemåten. Det er skogen som skaffer ham kontanter nok til å berge seg og sine.»[18]

Også i andre reportasjer fra arbeidslivet skinte det tydelig gjennom hvor hans sympati lå.

Journalist om ideologi

Garbo benyttet spaltene i *BT* til å diskutere ett av sine favorittemaer, politisk ideologi. Gunnar Garbo var utsendt medarbeider i Zürich for å dekke et internasjonalt møte blant de liberale søsterpartiene i Europa. Her fikk Garbo gjennom møtereferatene anledning til å diskutere et tema som han skal komme tilbake til i artikler og bøker i årene som kommer.

Artikkelen ble skrevet i april 1950, og vi kan her se en forløper til EU-debatten som kom for fullt noen år senere. «Den liberale internasjonale slår til lyd for en europeisk regjering og fri passasje over grensene.» Her bringes framtidsvisjonene om et framtidig europeisk felleskap på liberalismens grunn. Garbo skulle tvile seg fram til et ja til EEC første gang det ble aktuelt med norsk medlemskap på begynnelsen av 1960-årene. I 1972 snudde han og ble en av nei-sidens frontfigurer. EF-kampen førte til splittelse på landsmøte i 1972 og opprettelsen av Det liberale folkepartiet. Venstre som parti ble etter dette svekket, og Garbo mistet stortingsplassen ved stortingsvalget i 1973. Dette ble i praksis slutten på hans politiske karriere.

Utenriksreportasjene

Det var utenriksjournalistikken som stod Garbos hjerte nærmest. Det var når Garbo fikk rapportere fra utlandet, man kunne ane hans begeistring for å kjenne livet på pulsen. Han rapporterte fra en messe i Vatikanet og suger til seg alle inntrykkene:

> «Og når en står her i Peterskirken i dette virvaret av pomp og prakt og uniformer og medaljer og utvendighet, må en uvilkårlig tenke på at noe av det vakreste og frommeste i katolisismen nettopp er knyttet til helgendyrkelsen og 'magien'.»

Den ikke-religiøse Garbo innrømmet sin ambivalens, men prøvde å forstå den hengivenheten som utspilte seg foran hans øyne. Og muligheten for tilgivelse, selv for den verste forbrytelse, appellerte til hans humanistiske sinnelag.

Midt i en travel journalisthverdag debuterte han også som sakprosaforfatter. Han var i hele sin karriere opptatt av de politiske forholdene i vårt naboland Sverige. I 1952 ga han ut boken *Velferds-Sverige i valg*. Etter hvert skulle det komme over ti bøker til.

Etter at han hadde vært allround-reporter i *BT* i seks, år ventet snart nye oppgaver på ham. Han hadde bevist at han dugde som journalist. Han hadde større ambisjoner, hva med en redaktørjobb?

Fra journalist til redaktør

Våren 1954 ble et vendepunkt i Gunnar Garbos pressekarriere. Redaktørstillingen i venstreavisen *Nidaros* ble ledig, og han ble oppfordret til å søke. Det han ikke visste, var at økonomien var i svært dårlig forfatning, og fra første stund ble det en kamp for å få økonomien til å gå rundt. I *Norsk presses historie 1660–2010* bind 4 står det i artikkelen om *Nidaros* at det var forsøk på å gjøre Gunnar Garbo til syndebukk for den dårlige økonomien, men alt tyder på at avisøkonomien hadde fått sitt banesår før han begynte. *Nidaros* tapte i konkurransen med hovedkonkurrent *Adresseavisen*. *Nidaros* sakket ytterligere akterut da avisen måtte stanse i fire år under andre verdenskrig, mens *Adresseavisen* erobret store deler av annonsemarkedet. Her er det klare paralleller til *Aftenposten* i Oslo og *BT* i Bergen.

Den journalistiske profilen under Garbos redaktørtid i *Nidaros* gjenspeiler det politiske engasjementet hans som senere skulle prege hans tid som venstrepolitiker: en sosial profil med vekt på reduserte økonomiske forskjeller, en arbeidervennlig politikk med vekt på støtte til arbeiderrettigheter og økonomisk velferd. Og ikke minst en sterk internasjonal profil til lokalavis å være, med hjertesaker som antiimperialisme, nedrustning og motstand mot atomvåpen. Ikke minst skulle samtidige konflikter som Ungarnkrisen i 1956 og Suezkrisen i 1958 prege forsidene. Selv om det var mer utenriksstoff i lokalavisene før fjernsynet ble en del av mediebildet, var det påfallende mye utenriksstoff i *Nidaros* under Garbos redaktørtid.

Historikk

Avisen *Nidaros* ble grunnlagt i 1902 og var gjennom hele 1900-tallet *Adresseavisens* viktigste konkurrent. Høyreavisen *Adresseavisen* fikk fortsette under hele krigen med NS-redaktør. *Nidaros* måtte stanse utgivelsen i fire år under krigen. Dette skulle gjøre konkurranseforholdet til storebror enda vanskeligere. *Nidaros* møtte mye motbør da avisen beholdt Nidaros-navnet, som var det gamle bynavnet til Trondheim. Etter byens navneskifte i 1929 valgte avisen å beholde Nidaros-navnet. Det var svært kontroversielt, og avisen ble utsatt for både annonseboikott og hærverk. Avisen ble startet av venstremannen og juristen Håkon Løken. Løken hadde bakgrunn fra avisen *Dagsposten*, men havnet i strid med avisen eier. Løken gikk i protest og fikk med seg de fleste i redaksjonen. Han gjorde *Nidaros* til et radikalt venstreorgan med selveste Bjørnstjerne Bjørnson som støttespiller. *Nidaros* var en moderne avis som appellerte til et bredt publikum med sport og underholdning. Johan Falkberget var bidragsyter, og hans suksessroman Bør Børson gikk som føljetong i avisen før den kom ut i bokform.[19] Nidaros klarte aldri å ta igjen det forspranget som *Adresseavisen* fikk i annonsemarkedet under krigen, og det ble til slutt det som tok knekken på økonomien.

Nidaros skrev 30. april 1954 at Gunnar Garbo var ansatt som ny redaktør med tiltredelse i begynnelsen av mai. Den 7. mai 1954 står hans navn for første gang som ansvarlig redaktør. Den 24. juni 1954 stod hans første signert artikkel med den betegnende tittelen: «Parti på marsj». Denne gangen var det søsterpartiet Folkepartiet i Sverige som fikk støtte foran riksdagsvalget i Sverige.

Den 19. februar 1955 ble Gunnar Garbo valgt inn i styret i Trondheim Venstrelag med rektor Asbjørn Øverås som lokal partiformann. Aviskarrieren og partiarbeidet hørte sammen. Som venstrepolitiker møtte han jevnlig i bystyret, men det var journalistikken som tok det meste av hans tid og energi.

Den 4. april 1955 vies oppmerksomhet til en hans store helter. Det var ti år siden Torgny Segerstedts død. Den legendariske redaktøren i *Göteborgs Handel- och Sjöfartstidning* var en trofast støttespiller for Nor-

ges sak under krigen. Han døde et snaut år før krigens slutt og fikk ikke oppleve nazismen nederlag.

Gunnar Garbos internasjonale engasjement skal komme til å prege hele hans redaktørperiode. Til å være lokalavis hadde *Nidaros* uvanlig og overraskende mange utenrikssaker på forsiden. Designet på avisen med «broadsheetformat» var helt annerledes enn dagens tabloidformat, hvor forsiden preges av noen få hovedsaker. På en tilfeldig valgt dag (18. oktober 1955) var det ti overskrifter på forsiden. Mange av dem har bare begynnelsen av artikkelen og fortsetter lenger inne i avisen. Forsidesakene gjenspeilte redaktørens interesse for den andre verdenskrigen hele ti år etter krigens slutt. Hovedoppslaget var avduking av et minnesmerke over sovjetiske soldater under tittelen: «De falne sovjetsoldater hedres.» Det er reportasje fra de lokale arrangementene på Lademoen og Vinje i Trondheim. Interessen blant publikum var stor, og bare på Lademoen var det 500–600 tilhørere. En annen krigsrelatert sak har tittelen «Både Hitler og Eva Braun skjøt seg». Opplysningen stammer fra Hitlers personlige pilot, som var løslatt fra fangenskap. Garbos bankende hjerte for utviklingsland kom til uttrykk ved at en melding om «Fortvilt kamp mot storflom i indisk provins» får plass på førstesiden. Redaktørens interesse for atomvåpen og atomkraft fikk to førstesidesaker. En av dem fortalte om en militærøvelse på Stjørdal med et simulert atomangrep. Den andre er en gladmelding om «Norsk amerikansk samarbeid for fredelig utnytting av atomkraften». Bare to av sakene på forsiden var det som kan kalles typiske lokalavissaker. En var en melding om en mann i Stjørdal som kjørte på en elg på vei til sykehuset. En annen opplyste om muligheten for trøndere til å kjøpe billetter til den kommende cupfinalen på Ullevål stadion – bemerkelsesverdig siden cupfinale det året var mellom to lag fra Østlandet, Skeid og Lillestrøm.

Den 2. mai 1955 var lederen viet kampen mot prøvesprengninger av atomvåpen. «Stans eksplosjonene», skriver en opprørt redaktør. Gunnar Garbo var tydelig i sin motstand mot alle atomvåpen, enten de befant seg i øst eller vest. Denne lederen slutter slik: «Et initiativ fra Norges side for å få slutt på atomeksplosjonene kan kanskje bli av betydning. La oss forsøke å stanse leken med døden».

Det politiske stoffet i redaktørperioden var preget av saker som prisregulering på matvarer, der redaktøren tok til orde for å innføre maksimalpriser (10. august 1955). Pensjonstrygden for sjøfolk er under debatt (29. juli 1955), og flere saker dreier seg om trygd, velferdsordninger og sosiale spørsmål; et forvarsel om saker som den senere stortingsrepresentanten og partilederen i venstre skulle brenne for.

Redaktør Garbo var også opptatt av ideologiske spørsmål. En leder er viet NKPs tilbakegang ved lokalvalget i 1955. «Ideologisk uklarhet», er tittelen, der kommunistene refses (12. oktober 1955):

> «De norske kommunistene følger nøyaktig samme sik-sak-kurs som deres partifeller i alle andre land. Den nye, fredeligere tonen i Moskva har her hjemme hatt til følge at kommunistene i kommunalpolitikken lanserer 'arbeiderfront' mot høyre, som ikke har hatt politisk makt på snart tredve år, og som har liten utsikt til å få det med det første.»

Samtidig balanserte redaktøren ved å vise forståelse for Sovjetunionens motstand mot tysk Nato-medlemskap som var på trappene. I en leder advarte han mot å ikke vise respekt for Sovjets motstand under tittelen: «Kampen om Tyskland» (16. november 1955).

Betegnende nok forsvarte Garbo opposisjonen i Arbeiderpartiet som senere skulle bli partiet SF. Han skrev en leder der han kritiserer diktatoriske tendenser i Arbeiderpartiet. Under tittelen «Arbeiderpartiets problem» refset han mangelen på partidemokrati etter at redaksjonssekretær Finn Gustavsen i *Orientering* ble fjernet fra vervet som distriktslagsleder i AUF (29. februar 1956). Her slår redaktøren et slag for dissenternes rettigheter:

> «Det som skjer, er at kravet om disiplin og underordning, som voldte arbeiderpartibevegelsen vanskeligheter nok den tiden de stod i opposisjon, i dag gjør at den regjerende partiorganisasjonen føles trang og egenmektig for alle med opposisjonelle meninger.»

Sommeren 1956 skjedde det en endring av design

Ødelagte gater og bygninger i Budapests 8. distrikt, etter at sovjetstyrker hadde slått ned opprøret høsten 1956. Foto: FORTEPAN / Nagy Gyula/Wikipedia.

og layout. En ny logo med skinnende røde farger dukket opp 1. juli. Samtidig blir lederen markert tidligere med egen logo og redaktørens navn med mye større bokstaver enn tidligere. Vi aner en selvbevisst redaktør som ville ha en tydeligere profil.

Andre markedsføringstiltak var en reklamekampanje for «avisgutten». Etter redaktør Garbos ide designes egne uniformer og avisvesker med den røde logoen. *Nidaros* skulle skinne i bybildet.

Verdenshistorien skrives i *Nidaros*

Nidaros var under Garbos redaktørperiode preget av at internasjonalisten Gunnar Garbo likte å føle verden på pulsen. Når det skjedde viktige begivenheter i verden, måtte lokalnyhetene vike. Utover høsten 1956 skjedde det dramatiske hendelser som fikk høyeste prioritet i *Nidaros*.

Opprøret i Ungarn

Opposisjonen i Ungarn reiste seg og krevde frihet og slutt på sovjetisk overherredømme. Ungarnkrisen bygde seg opp utover høsten 1956. Redaktør Garbo brukte flere førstesideoppslag på Ungarnkrisen, og hans eget engasjement kom til uttrykk i harmdirrende ledere. Den 24. oktober: «Sovjets militærmakt griper inn i Ungarn.» Artikkelen hadde flere undertitler trykket i halvfet skrift: «Samtidig som titoisten Imre Nagy blir statsminister etter folkekrav», meldes det om «blodige gatekamper i natt» etterfulgt av «standrett og portforbud over hele landet».

På samme forside meldes det om en lokal tilknytning til Ungarnkrisen. Som ledd i vestlig psykologisk krigføring er det sendt inn en luftballong med propagandistiske flyveblad fra amerikansk etterretning, myntet på den sovjetiske befolkningen. Men det

endte med havari over Trøndelag og tittelen: «Anti-Sovjet propaganda drysset ned over Selbu.» Undertittelen var: «Propaganda-ballong på villspor slapp sin store last i skogen.» Artikkelen er illustrert med faksimiler av pamflettene.

Operasjoner med å sende ballonger inn i Sovjetunionen var en velbrukt metode for CIA – både for å spre propaganda, men også for å fotografere sovjetisk territorium – før spionfly som U-2 overtok. Amerikanerne hadde i all hemmelighet fått tillatelse til å stasjonere personell på Gardermoen som skulle lede ballongoperasjonene. Det var satt et tak på 60 personer for dette mannskapet, men i realiteten hadde etterretningssjef Vilhelm Evang bak norske myndigheters rygg gitt tillatelse til mer enn det dobbelte. Dette prosjektet som gikk under navnet Genetrix-programmet, ble gjenstand for en diplomatisk disputt mellom Sovjetunionen og Norge. Da prosjektet ble stanset av statsminister Einar Gerhardsen, var det fordi han selv hevdet å ha blitt ført bak lyset. Det hele var av amerikanerne blitt framstilt som et meteorologi-prosjekt. Han uttalte senere at han aldri ville gitt tillatelse hvis han hadde visst at det var et spionprosjekt. Lite ante vel lokalavisredaktør Gunnar Garbo at hans nyhetssak var en del av et stormaktsspill som foregikk rett over hodet på hans lesere.[20]

Resten av forsiden er preget av typiske lokalnyheter: «Ingen overhengende fare for ras på havna i Trondheim.» Og telefonkøen irriterte folk over hele landet – også i Trøndelag: «Ny forsinkelse for telefonen: Tom telefonsentral i Trondheim venter på materiell.»

Dagen etter er lederen på nytt forbeholdt Ungarnkrisen, under tittelen «Veiskille i øst». Da skrev en engasjert redaktør:

> «Med stigende styrke har bølgen fra Polen veltet videre gjennom Ungarn. Det er den fortrengte bitterhet og fortvilelsen etter mange års undertrykkelse, først av fascistene og nazistene, siden av kommunistene, som nå gir seg slike desperate utslag.»

Han slo fast at det ungarske folk visste hva de sto overfor av overmakt:

> «Likevel reiser de seg til motverge. Likevel velger de kampen. Det er nytt, gripende og inspirerende utslag av den menneskelige frihetsvilje verden i disse dager er vitne til i Budapest og Warczawa (sic.).»

De kommende dagene var stoffet fra Ungarn dominerende, og dramaet utfolder seg på forside etter forside. En ny leder står på trykk 27. oktober under tittelen «Ungarn og friheten». Her heter det:

> «Ennå vet vi fortvilende lite om Ungarns lidelser. Det som når fram til den frie verden, er bare støyen fra maskingevær og røyken fra branntomtene.»

Nidaros organiserte innsamlingsaksjon og Garbo appellerte til støtte fra det norske folket:

> «Det ungarske folk kjemper og blør for friheten. Ungarerne har på en måte som sent vil glemmes fortalt sannheten om forholdene i vasallstatene. De har kanskje flyttet sin nye frihetsdag år nærmere. Men er det ikke opp til oss å triumfere. Det er opp til oss å spørre hva vi selv i 1956 yter i kampen for friheten».

Suezkrisen

Samtidig kom Suezkrisen, som endte med en britisk/fransk invasjon i Egypt.

Allerede 13. september varslet avisen om krigsfare med hovedoppslaget «Opplegg til krig hevder egypterne». Den britiske opposisjonen med Labour er mot krigen og vil ha saken inn for FN. Suezkrisen oppstod i 1956 da den egyptiske presidenten Gamal Abdel Nasser nasjonaliserte Suezkanalen. De gamle kolonimaktene Storbritannia og Frankrike anså sine økonomiske interesser i området truet og fikk derfor Israel med på et angrep mot Sinaihalvøya. Stormaktene USA og Sovjetunionen var begge mot invasjonen og tvang Frankrike og Storbritannia til å trekke sine styrker ut av Sinai etter kort tid.

Antiimperialisme og antimilitarisme var to grunnpilarer i Gunnar Garbos livslange politiske prosjekt. De kom til uttrykk i hans virke som stortingspolitiker og var allerede tydelig i hans journalistikk.

Den 14. september 1956 skrev redaktør Garbo en leder under tittelen «Suez-konflikten og vi». Her advarer han mot å bruke militærmakt:

> «Vårt land må ikke gå med på en politikk hvor militær okkupasjon av kanalsonen er et ledd i planen. Det gis en annen vei. Hvis kanalen virkelig blir blokkert ved sabotasjehandlinger, da kan skipsfartsnasjonene gi seg til å seile rundt. Da kan man legge det økonomiske press på Egypt som dette innebærer. Å dømme av de ytringer som i går falt i London og Washington, er det nærmest denne linje vestmaktene nå er inne på. Slutter den norske regjering opp om brukerorganisasjonene, da må våre representanter presisere som et ufravikelig grunnlag fra norsk side at fri ferdsel gjennom kanalen er viktig, men at det ikke er forsvarlig å utløse en krig for dens sak skyld.»

Den 31. oktober utviklet de to krisene i Ungarn og Suez seg slik at de var i ferd med å eskalere samtidig. Den historisk bevisste lokalavisredaktøren lager en samletittel: «Verdenshistorie i dag.» To undersaker redigert under felles overskrift med hver sin undertittel: «FRIHET for Øst-Europa» og «STORKRIG i Midt-Østen».

Bruk av versaler i første ord i hver av titlene blir et grafisk virkemiddel for å vise at dette hang sammen.

I en leder samme dag ble de to parallelle konfliktene satt i perspektiv, og redaktør Garbo skrev under tittelen «Fra Budapest til Suez»:

> «Det er ikke lett for en avismann i disse dager å vende blikket bort fra hendingene ute i verden. Sterkere enn noen gang siden krigen har vi kjenslen av å oppleve omveltninger som har gjennomgripende betydning for hele den verdensdelen vi lever i. I et slikt øyeblikk blekner de lokale spørsmålene bort. Stortingsdebatt og statsrådsbeslutninger virker underlig periferiske. Som nesten aldri ellers opplever vi at Norge er en del av Europa og at de som lever med sin tid i dag, er de som i handling viser sin solidaritet med det ungarske folk.»

Etter å ha fordømt kommunistene refser han den britisk/franske intervensjonen:

> «En fransk-britisk aksjon på dette tidspunkt, før sikkerhetsrådet var spurt, før brukerorganisasjonen var tett med på råd og mot egypternes uttrykkelige ønske, vil gi verden et nytt eksempel på egenmektig innblanding i andre staters anliggender – hva hensikten så er. Det er bittert at to demokratiske nasjoner nå lanserer dette eksempel. Vi får bare håpe at de har hell og klokskap nok til å komme fra politieksperimentet uten at skadevirkningene for dem og verden blir for store.»

I en ny leder dagen etter, 1. november fortsatte redaktør Garbo polemikken mot de vestlige inntrengerne under tittelen «Eden og neveretten». Her fordømte han den sterkestes rett-mentaliteten som utfoldet seg:

> «Vi kan ikke overlate til den enkelte stormakt å avgjøre når den skal prøve seg som politi. Etter alt å dømme har statsminister Eden rent seg en stake i livet på denne behandlingen. Det fikk så være, skadevirkningene kan bli langt verre for Storbritannia og verden og for de menneskene som lider under Edens politikk i dag».

Arbeiderrettigheter

Midt oppe i stormaktspolitikken dukket det opp en innenrikssak som lå Gunnar Garbo nær: arbeidervern. Lederen den 3. november hadde tittelen «Ny arbeidervernlov», som han støtter varmt: «Den nye arbeidervernloven som kommer til å tre i kraft fra nyttår, betyr en ny sosial landevinning». Lederen ender slik: «Loven bør ikke innebære mindre forpliktelser for staten selv til å oppfylle mål den setter.»

Søndag 4. november 1956 kom det ikke ut noen avis, men den dagen rullet sovjetiske tanks over grensen til Ungarn. Forsiden på mandagens avis var preget av eskaleringen av begge de pågående konfliktene. «Invasjonen i Egypt er begynt», lyder den ene overskriften. Den andre lød: «Ungarns frihet kvalt i fødselen. Sovjetunionen har fullstendig herredømme over Ungarn etter bakholdsangrep søndag.»

En ny leder samme dag la mest vekt på situasjo-

nen i Ungarn under tittelen «Forrådt og fengslet»: «Nettopp i det øyeblikk da redningen syntes innen rekkevidde, ser vi på nytt bølgene skylle sammen over Ungarn. Det er vanskelig å finne ord for den smerte som har fylt vår hjerter disse dager.» Også Eden fikk sitt pass påskrevet:

> «En hel verden følger fra time til time hendingene i Ungarn. I denne situasjonen er det bittert meningsløst å vite at franskmennene og britene har undergravd den moralske dom over sovjetregjeringen ved selv å gripe til selvtekt i Midt-Østen.»

Til slutt utfordret og refset han likeglade lesere. Han appellerte til å hjelpe:

> «Hva gjør dere for frihetens sak? Fra menneskesinn til menneskesinn har det gått en brennende budstikke, og den har nært en ild som ikke så lett lar seg slokke helt, Ungarn skal ikke dø.»

Avisen mobiliserer til sin innsamlingsaksjon, og det blir lagt ut lister i redaksjonen for å få folk slutte opp til aksjonen som var initiert av Røde Kors. Nå gjelder det å hjelpe flyktningene. Mange av dem er alt på vei, og flere hundre skal ende opp i Norge. Tittelen lød: «HJELP de ungarske flyktninger: Vår liste venter på bidrag.»

Det ryktes om oljemangel på grunn av krisen i Suez. I kjent lokalavisstil hoverer *Nidaros* over oslofolk som har fått panikk, som en kontrast lyder det: «Trønderne tar det fornuftig. Ingen hamstring av brenselsolje.»

Livet i redaksjonen

Hvordan var Gunnar Garbo som redaktør og arbeidsgiver? Arnulf Grut som arbeidet som journalist i redaksjonen, beskriver ham som en engasjert og inspirerende sjef i det journalistiske arbeidet. Avisens økonomiske vanskeligheter holdt han for seg selv. Grut fikk et brev i 1956 fra redaktør Garbo, som tilbød ham jobb som journalist. Grut begynte rett etter påsken 1956, da *Nidaros* gikk fra å være morgenavis til middagsavis.[21] Journalistene i *Nidaros* var klassiske allround-journaliser. Blant oppgavene deres var å dekke krimstoffet ved å følge med på alt av saker i Trondheim byrett og Frostating lagmannsrett og ta de daglige politirundene på telefonen. Om morgenen stod Grut ofte på perrongen ved nattoget fra Oslo for å se om det kom interessante intervjuobjekter til byen. Det gikk stort sett i lokalstoff, mens redaktør Garbo tok seg av verdensbegivenhetene. Journalister på slutten av 1950-årene hadde generelt dårlige lønnsforhold, ingen regulert arbeidstid og sjelden en tariffavtale. Redaktør Garbo kunne disponere sitt mannskap som han ville. Ingen klaget, for alle regnet med at dette var livet en travel reporter måtte forvente seg. Journaliststanden hadde mangelfulle rettigheter, svake fagforeninger og fraværende tariffavtaler.[22] Hvis redaksjonen manglet penger, kunne journalistene noen steder få rekvisisjoner til å handle mat hos annonsører. Først på slutten av 1960-årene ble det innført tariffavtaler og pensjonsordninger i norsk presse.[23] Som Grut selv formulerer det:

> «Arbeidstiden falt stort sett sammen med den tid man ikke sov – skjønt sov og sov: Krumtappen i slitet, redaksjonssekretær Olav S. Gullvåg, tilbrakte undertiden natta med å fiske på fjorden – han syntes han koblet best av på den.»[24]

Til tross for hardt arbeid var journalistmiljøet i Trondheim sosialt og levende. Vannhullet Britanniahjørnet var et fast møtested for journalistene. Redaktør Garbo skrev alltid lederen selv, mens redaksjonssjef Olav S. Gullvåg planla detaljene til neste dags redaksjonsmøte ledet av Garbo. Redaksjonsmøtene var preget både av tilbakemeldinger om gårsdagens avis, ofte levert av Garbo selv, og planene for dagen, altså neste dags, der Gullvåg hadde detaljene klare.[25]

Ved deadline klokka 11.20 gikk noen til fast lunsj med vått og tørt på vannhullet Britanniahjørnet, og vendte tilbake til fersk avis på pulten. Arnulf Grut sier at han ikke husker at Garbo noen gang var med på disse utfluktene. Garbo var glad i god mat og drikke, men han drakk ikke sammen med sine underordnede. Mens journalistene var på pub, grublet redaktøren helst over verdensbegivenhetene og neste dags leder i lange kvelder i redaksjonslokalene. På den tiden skaffet journalistforeningene og klubbene seg ekstrainntekter til pensjonskasse, arbeidsløse kolleger og velferdsordningen ved å arrangere «Journalistenens

cirkusnatt» i samarbeid med Cirkus Arnardo. Flere i staben bidro til forestillingen, men den litt sjenerte redaktør Garbo holdt seg på tribunene. Denne formen for inntektsbringende virksomhet hadde strengt tatt ikke noe med journalistikk å gjøre, og inntektene herfra var heller ikke nok til å redde det synkende skip.

Nidaros går konkurs

Nidaros kom ut med sin siste utgave mandag 28. januar 1957. På en ekstraordinær generalforsamling i A/S Nidaros lørdag 26. januar ble det om ettermiddagen enstemmig bestemt å innstille utgivelsen av *Nidaros* som dagsavis. Gunnar Garbos kone Maren delte tanker om konkursen med sin dagbok.[26]

> «Det er ikke til å tro at vi har kommet til veis ende. Ja, Gunnar håper jo på å få utgitt en ukeavis og at den vil bære seg, men alle folkene går jo, og hvem skal så skrive *Søndagsexpressen?*»

Hun fantaserer om at hun selv kan trå til, men tviler:

> «Hadde jeg bare kunnet hjelpe ham. (...) Hvordan skal jeg bli journalist? Hva skal jeg skrive om? Klær? Mat? Jeg aner ikke.»[27]

Gunnar Garbo tok et raskt grep for å unngå at staben ble arbeidsledig. Han hev seg rundt og bokstavelig talt på timen startet han en ny avis. Produktet fikk navnet *Expressen*, og var utelukkende basert på løssalg. *Expressen* var en unik publikasjon og forut for sin tid med sin tabloide innretting. Med designet var fullformat «broadsheet». I et foredrag i Norsk Presseforbund senere på året beskrev Garbo *Expressens* fødsel i følelsesladete vendinger:

> «Mandag 28. januar satt vi med uttrykksløse ansikter og laget det siste nummeret av *Nidaros* på rutine. Lørdagen etter ga vi ut første nummeret av *Expressen*. Mellom de begivenhetene gikk noen dager som jeg håper at jeg ikke skal få oppleve maken til. I staben til Nidaros hadde vi noen ganske uvanlige trofaste og utrettelige journalister, folk som bokstavelig talt ga avisen alt de hadde. Det var han som i årevis hadde nektet å ta ut den lønnen han hadde krav på. Det var han som satt på kontoret om kvelden og var der kl. 6 om morgenen, og som snakket i villelse om ombrekking når han sov middag hjemme hos sin kone.»[28]

Men dette eksperimentet hadde ikke livets rett og gikk inn kort tid etter. Han ble etter erfaringen med *Nidaros*-konkursen opptatt av avisdød; *Nidaros* var ikke den eneste avisen som slet på denne tiden.
I det før omtalte foredraget i NP gikk Gunnar Garbo gjennom fenomenet avisdød og snakket med dyp innsikt om de særegne trekkene ved avisøkonomien. En av dem som var til stede, var daværende leder av Norsk Journalistlag, Vegard Sletten. Han skulle senere som leder av Norsk Presseforbund være med på å initiere Hellerud-utvalget, som utredet pressestøtteordningen som ble vedtatt av Stortinget i 1969. Det er flere av poengene i Garbos tale som peker fram mot en framtidig pressestøtte. Det er ikke usannsynlig at Garbo med foredraget sitt sådde noen frø som ble brakt videre av sentrale aktører i norsk presse som var til stede og deltok i debatten. For det første tok Garbo til orde for at avisene med sitt samfunnsoppdrag må sees på som noe annet enn et hvilket som helst annet kommersiell produkt. Han formulerte det slik:

> «Avisdrift er forretningsvirksomhet. Men det er også en kulturgjerning. Og den økonomiske konkurransen spør ikke om det er ugresset eller kulturplanten som får vokse opp, den spør hvem som er sterkest.»

Videre slo han fast at kampen om annonseinntekter var tyngst for de svakeste i det lokale markedet, og at man kanskje kunne tenke seg en støtteordning for disse. Her ligger kimen til det som senere skulle bli en bærebjelke i pressestøtteordningen, nemlig støtte til nr. 2-avisene på et utgiversted. Videre nevnte han de sterkt svingende papirprisene og de ugunstige portotakstene som særskilt utfordrende for avisøkonomien. Selv om det kanskje er en overdrivelse å utrope ham til pressestøttens far, er det ikke tvil om at de argumentene han brakte inn i debatten, skulle bli sentrale i den senere pressestøtten.

Men alle de senere støttetiltakene kom altfor sent

til å kunne redde *Nidaros*. Avtalen var at Garbo skulle vende tilbake til *Bergens Tidende* når han sluttet i *Nidaros*. Det stod en stilling og ventet på ham i *BT* som han aldri tok. Men han fortsatte å skrive i *BT* under en fast spalte – «Syn på saken» – i hele sin første stortingsperiode.

Avslutning

Den siste dagen på jobb i *Nidaros* skulle vise seg å bli slutten på Gunnar Garbos journalistiske karriere og begynnelsen på den politiske:

> «Som jeg sitter og rydder skrivebordet mitt den siste dagen i redaksjonen, får jeg en oppringning fra nominasjonsnemda i Bergen (…) Om jeg ville stille på førsteplass. Spørsmålet kom uventet. Men jeg kunne ikke godt si at jeg ikke hadde lyst. Aller minst som situasjonen akkurat var (med konkursen i *Nidaros* forf. anm.).»

Mannen som ringte og spurte, Arthur Sundt, satt på Stortinget for Bergen Venstre. Han hadde fått tilbud om jobben som sorenskriver i Midt-Hordaland. I realiteten var sorenskriverjobben en slags fallskjerm. Sundt hadde slitt med alkoholproblemer i mange år. Venstres partileder Bent Røiseland hadde tatt en prat med statsminister Einar Gerhardsen, som viste stor forståelse og bidro til denne retretten for Sundt som var et bedre alternativ enn å bli vraket og ydmyket i offentligheten.[29] En ny kandidat måtte finnes. Garbo var til sin overraskelse førstevalget. Og dette ble opptakten til hans neste karriere med seksten sammenhengende år på Stortinget.

Det som kjennetegnet Gunnar Garbo som pressemann, var det sterke sosiale engasjementet og kampen for økonomisk likhet og arbeiderrettigheter – og ikke minst et sterkt internasjonalt engasjement med vekt på antiimperialisme og en kamp mot atomvåpen og for nedrustning. Utenriksjournalistikken ble et uttrykk for hans sterke internasjonale engasjement som han brakte videre med seg som politiker

Samtidig hegnet han under sin journalistiske karriere om liberale verdier og viste klar avstand til totalitære ideologier som kommunisme og nazisme. Dette er verdier han hadde med seg fra barndommen, der hans far Ingvald framstår som et forbilde. Disse verdiene skulle han også ta med seg inn i politikken som stortingspolitiker fra 1957 og partileder for Venstre (1964–1970). I partipressens epoke er det helt naturlig at det politiske engasjementet som kom til uttrykk i hans pressekarriere, lett kan kjennes igjen i hans senere virke som partipolitiker.

Noter

1 Garbo 2000
2 Luihn 1999: 53–54
3 Eide 2010
4 Garbo 1983: 59
5 Hjeltnes 1990
6 Skjeldal 2017: 149–190
7 Garbo 1983: 59
8 BT, 24. oktober 1947
9 Bastiansen 2009: 67
10 Hjeltnes 2010: 41
11 BT, 31. juli 1946
12 Garbo 2000: 17
13 Jeg har fått tilgang til Gunnar Garbos private arkiv som er i familiens eie.
14 BT, 26. juli 1947
15 Fasting 1968: 366–367
16 BT, 21. desember 1946
17 BT, 16. februar 1948
18 BT, 11. februar 1948
19 Forr 2010: 234
20 Johansen 2016: 98–99
21 Basert på e-post fra Arnulf Grut til forfatteren; Grut 2006
22 Ottosen 1996
23 Ottosen 1996: 267–275
24 Grut 2006
25 Ibid.
26 Kona Maren Garbos dagbok 26. februar 1957, i familiens eie, stilt til disposisjon for forfatteren.
27 Ibid.
28 Garbo 1957: 114
29 Garvik mfl. 2003: 212

Referanser

Bastiansen, H. (2009). Lojaliteten som brast. Partipressen i Norge fra senit til fall 1945–2000. *Pressehistoriske skrifter* nr. 11.

Eide, M. (2010). Bergens Tidende. I Flo, Idar (red.), *Norsk Presses historie 1660–2010, Bind 4 Norske aviser fra A til Å*. Oslo: Universitetsforlaget.

Fasting, K. (1968). *Hundre års kavalkade – Bergens Tidende 1868–1968*. Bergen: Bergens Tidende.

Forr, G. (2010). Nidaros. I Flo, Idar (red.), *Norsk Presses historie 1660–2010, Bind 4 Norske aviser fra A til Å*. Oslo: Universitetsforlaget.
Garbo, G. (1957). Avisdød under debatt på årsmøtet i NP. *Journalisten* nr. 6 1957.
Garbo, G. (1983). Til Stortinget fra Bergen. Streiftog gjennom Bergen Venstre i hundre år. Bergen.
Garbo, G. (2000). *Nu går jeg fra dere. Fortellingen om en fars liv og død i det 20. århundres Bergen.* Bergen.
Garvik, O., Røiseland, M. og Vetland, L. (2003). *Røiseland. Statsministeren vi ikke fikk.* Bergen: Vigmostad og Bjørke.
Grut, A. (2006). Presseminner. I *Pressehistoriske skrifter* nr. 6.
Hjeltnes, G. (red.) (2010). *Norsk presses historie 1660–2010. Bind 2. Imperiet vakler 1945–2010.* Oslo: Universitetsforlaget.
Johansen, G.J. (2016). *CIA I Norge. Den hemmelige historien.* Oslo: Kagge forlag.
Luihn, H. (1999). *Den frie hemmelige pressen.* Oslo: Universitetsforlaget.
Ottosen, R. (1996). *Fra fjærpenn til Internett. Journalister i organisasjon og samfunn.* Oslo: Aschehoug.
Skjeldal, G. (2017). *Vestover. Bergens Tidende i 150 år.* Oslo: Cappelen Damm.

Tirsdag 24. juli 1962 AKTUELT 9

Telstar fik jordkloden til at skrumpe

Overvældende succes siger de danske teknikere om TV-udsendelsen - Men Kennedys hilsen til Europa kom ikke med

Det har været febrilske døgn for TV-teknikerne på begge sider af Atlanten. TV-kameraer spredt over det nordamerikanske kontinent og TV-kameraer i Europa fra Nordnorge til Sicilien var sat ind i det gigantiske arbejde for at fange de sidste nyheder og udveksle dem over det 6000 kilometer brede ocean. — Man regner med, at 200 millioner mennesker sad ved TV-apparaterne, det største antal tilskuere noget enkelt arrangement nogensinde har samlet.

Mondovision's hovedstad

Her i Europa omfattede programmet foruden Danmark, Belgien, Finland, Frankrig, Østrig, Vesttyskland, Irland, Italien, Luxembourg, Monaco, Holland, Norge, Portugal, Spanien, Sverige, Svejts, England og Jugoslavien. Kommentarerne til billederne blev bragt på 7 forskellige sprog. Det tekniske centrum for Mondovisionens europæiske sektor lå i Bruxelles, i et lokale i justitspalæet 120 meter over den belgiske hovedstad.

Det var fra denne central, det danske fjernsyn hentede sine billeder.

Modtage-antennerne var — som ved den første Telstar-udsendelse for et par uger siden — anbragt i Goonhilly i England og Pleumeur-Bodou i Bretagne.

De tre store private amerikanske fjernsynsselskaber, American Broadcasting, Columbia Broadcasting og National Broadcasting samt den canadiske radio samarbejdede om optagelserne af det amerikanske TV-program, der sendtes til Europa. Billederne ledsagedes af kommentarer på engelsk, som også transmitteredes via Telstar, medens kommentarerne på fransk, tysk, italiensk, spansk, svensk og hollandsk på sædvanlig vis indkobledes i eurovisionsprogrammet.

Fantastisk teknik og fantastiske perspektiver

Telstar-eksperimenterne har fantastiske perspektiver og en fantastisk teknik sat ind i deres virkeliggørelse.

De elektriske bølger, som transporterer et fjernsynsbillede fra sender til modtager, har deres absolutte begrænsning, idet de kan når fra sendemasten til horisonten. Derfor sender fjernsynet — herhjemme som i udlandet — bølgerne fra mast til mast, således at udsendelserne i virkeligheden hopper fra den ene station til den anden. Et eksempel herhjemme på TV-ultrakortbølgernes ringe rækkevidde er Bornholm, der i den danske fjernsyns-alders første år var helt afskåret fra begivenhederne på skærmen. Først da der opførtes en relæstation i Sverige, hvor dansk fjernsyn kunne modtages og videresendes til en modtagerstation på klippeøen, kom bornholmerne også ind i TV-billedet.

Men i atmosfæren er der ingen hindringer for fjernsyns-bølgerne. Derfor kan man udnytte den lillebitte-satellit, der svæver rundt om Jorden i en højde varierende mellem 800 og 5000 kilometer.

Telstar-satellitten er et teknisk vidunder. Den har form som en mangekant med 72 sider, de fleste består af solbatterier indlagt i platinplader. Enkelte er blot spejlflader i guld, der skal lette sporingen af satellitten under flugten gennem verdensrummet. Beholderen måler 85 cm i diameter og vejer 76,6 kg. Inde i satellitten hænger selve instrumentbeholderen i nylonsnore trukket gennem puder af lyserødt plastieskum. Apparaturen består af modtager, forstærker og sender. Solbatterierne leverer strøm til disse apparater.

Telstar er en såkaldt aktiv satellit, fordi den indeholder forstærker og sender, der kan videregive signalerne til Jorden.

Vejen, det går

I praksis foregår udsendelserne på den måde, at der fra en kæmpemæssig antenne, opført af Bell-telefonselskabet i Andover i staten Maine i det nordøstligste USA, sendes et kraftigt TV signal op til Telstar, når ...

De europæiske kampdommere er uduelige

Fodboldstrejke truer Italien

Her illustreres Telstars funktion. Fra pressekonferencen i Washington sendtes TV-signalet til den kæmpemæssige sende-antenne i Andover i staten Maine. Herfra kastedes TV-bølgerne op imod Telstar, opfangedes og forstærkedes af satellitten og sendtes tilbage til Jorden, til modtagestationen i Goonhilly Downs i England, der sendte TV-udsendelsen videre til 16 europæiske lande

Den 23. juli 1962 kunne danske TV-seere for første gang se direkte fjernsyn fra USA. Forudsætningen for denne fjernsynstekniske bedrift var NASA's opsendelse af kommunikationssatellitten Telstar 1 tidligere på sommeren.

Abstract: Cold War journalism: An analysis of the Danish Broadcasting Corporation's relationship to the United States Information Agency seen through journalistic television coverage during Kennedy's presidency, 1960–63. *This media history article examines the Danish Broadcasting Corporation's relationship to the United States Information Agency (USIA) during Kennedy's presidency. Previously unused American source material from the USIA and news manuscripts from the archives of the Danish Broadcasting Corporation were used as the study data. During the Cold War, the 'battle for hearts and minds' constituted the ideological dimension of the conflict. To win this battle, the USIA tried to influence mass media outlets around the world. Specifically, the USIA played an important role in journalistic coverage of the launch of the Telstar satellite and the Cuban Missile Crisis through the TV news programme TV-Aktuelt. Furthermore, the USIA succeeded in maintaining relationships with Danish journalists, thereby ensuring American control over television news coverage. Thus, Danish journalists maintained an American perspective during the Cuban Missile Crisis. Cold War journalism increasingly turned to American sources, thereby accepting the American consensus and relaying it on Danish television.*

Keywords: *The Cold War, the United States Information Agency (USIA), Danish Broadcasting Corporation, foreign news journalism, Kennedy, Telstar, Cuban Missile Crisis.*

Fagfellevurdert

Koldkrigsjournalistik

En analyse af Danmarks Radios relationer til the United States Information Agency set gennem den journalistiske tv-dækning under Kennedy, 1960-63

Resumé: *Målet med denne mediehistoriske artikel er at undersøge Danmarks Radios relationer til den amerikanske regerings the United States Information Agency (USIA) i de år Kennedy var præsident. Undersøgelsen er baseret på hidtil ubenyttet amerikansk kildemateriale fra USIA og på nyhedsmanuskripter fra Danmarks Radios arkiver. Under Den Kolde Krig udgjorde kampen om ´hjerter og sind' konfliktens ideologiske dimension. Fra amerikansk side skulle USIA forsøge at påvirke massemedierne rundt om i verden for at vinde denne kamp. Artiklen viser, at USIA spillede en afgørende rolle i den journalistiske dækning af opsendelsen af Telstar-satellitten og Cubakrisen i nyhedsprogrammet TV-Aktuelt. I Danmark lykkedes det for USIA at fastholde relationerne til de danske journalister for derved at sikre amerikansk kontrol med nyhedsdækningen i fjernsynet. Artiklen konkluderer, at danske journalister holdte fast i et amerikansk perspektiv under Cubakrisen. Denne koldkrigsjournalistik vendte sig i stigende grad mod de amerikanske kilder, og derved accepterede den konsensus og videreformidlede den i dansk fjernsyn.*

Søgeord: *Den Kolde Krig, the United States Information Agency (USIA), Danmarks Radio, Udenrigsjournalistik, Kennedy, Telstar, Cubakrisen.*

Josef Batikha
Ph.d.-stipendiat og ekstern lektor i journalistik
Institut for Kommunikation og Humanistisk Videnskab (IKH)
Roskilde universitet
jpb@ruc.dk

I denne mediehistoriske artikel undersøges Danmarks Radios (DR) relationer til den amerikanske regerings *United States Information Agency* (USIA), der oversøisk gik under betegnelsen *United States Information Service* (USIS). Artiklens fokus er på DR's journalistiske relationer til USIS i Kennedy-perioden, 1960-63, og derfor afdækkes en række vigtige temaer i denne periode: rumkapløbet, *Telstar*-satellitten og Cubakrisen.

Under den kolde krig udgjorde kampen om ´hjerter og sind' Øst-Vest-konfliktens ideologiske dimension. Fra amerikansk side blev bestræbelserne på at påvirke massemedierne rundt om i verden et væsentligt element i at vinde denne kamp. DR ønskede med sit radiomonopol– og sidenhen fjernsynsmonopol – at være landets frieste talerstol, hvorfra væsentlige samfundsproblemer blev sat under debat. Artiklen fokuserer på DR's udenrigsdækning, fordi dette stofområde kom tættest på den kolde krig, og derfor havde amerikanernes største bevågenhed.

Dette emnefelt er stort set uudforsket, såvel mediehistorisk som koldkrigshistorisk, og artiklen er således baseret på hidtil ubenyttet, primært kildemateriale fra *United States Information Agency* (USIA) fra amerikanske regeringsarkivalier, samt arkivalier fra Danmarks Radios arkiver.

Det amerikanske kildemateriale består af de indberetninger, rapporter og registreringer, som USIS i København på regelmæssig basis sendte til det centrale USIA-hovedkontor i Washington. Materialet, der er deponeret i The National Archives and Records Administration (NARA) i Washington, viser ikke blot, at skiftende amerikanske regeringer fulgte den medie- og opinionsmæssige udvikling i Danmark tæt, men også, at USIS forsøgte at påvirke DR's nyhedsdækning i amerikansk favør. USIS-materialet er en væsentlig kilde til dansk mediehistorie, om end der stedvist er

Denne artikkelen er også publisert separat, med følgende url:
https://medietidsskrift.no/content/uploads/2022/09/MHT-2022-37-38-Batikha-IDO.pdf

en tendens til, at USIS overvurderer egen indsats. Derfor sammenholdes de amerikanske vurderinger med arkivmateriale fra DR's arkiver i Rigsarkivet. De oprindelige TV-Aktuelts optagelser er desværre ikke bevarede i DR's båndarkiv, og derfor baseres artiklens indholdsanalyse på de tilgængelige programoversigter samt TV-Aktuelts oplæsermanuskripter.

Det hovedspørgsmål artiklen ønsker at besvare er: Hvilken rolle spillede USIS i den journalistiske tv-dækning af rumkapløbet, opsendelsen af *Telstar*-satellitten og Cubakrisen i Danmarks Radios nyhedsdækning i TV-Aktuelt?

I de øvrige nordiske lande er den mediehistoriske udforskning af de amerikanske bestræbelser i forhold til NRK og Sveriges Radio forsat begrænset, dog dokumenterer Helge Danielsen og Mikael Nilsson imidlertid i nogle vigtige studier, at USIS i hhv. Norge og Sverige aktivt forsøgte at påvirke offentligheden i 1950'erne og 1960'erne.[1]

USIS-materialet er en væsentlig kilde til dansk mediehistorie

Nyt medie – nye muligheder

Først lidt om fjernsynets stigende betydning i denne periode. Fjernsynsmediet fik nemlig afgørende indflydelse på udfaldet af den amerikanske præsidentvalgkamp i 1960. Valgkampen blev således den første, hvor amerikansk fjernsyn afholdt direkte transmitterede tv-debatter mellem de to store partiers præsidentkandidater, John F. Kennedy og Richard Nixon. Kandidaterne indgik aftale med de landsdækkende amerikanske tv-stationer, herunder Columbia Broadcasting System (CBS) og National Broadcasting Cooperation (NBC), om at afholde fire debatter i et format, hvor kandidaterne blev udspurgt af et panel af journalister, og hvor de kunne kommentere hinandens svar. Kennedy forberedte sig selvsagt politisk til den første debat, men i modsætning til Nixon forberedte han sig også i forhold til det visuelle medie ved at modtage træning i, hvordan man skulle optræde på tv fra en professionel tv-konsulent. Og endelig sørgede Kennedy for at slappe af fra kampagnen i Palm Beach, således at han kunne møde op i CBS-studiet den 26. september udhvilet og solbrun.[2]

Den første Nixon-Kennedy-debat blev også vist for danske fjernsynsseere. Med hjælp fra USIA i Washington blev en CBS-optagelse af debatten fløjet direkte til USIS i København, tekstet til dansk og vist på DR blot 36 timer efter debatten var blevet afsluttet i CBS' studier i Chicago.[3] USIS lod beslutningstagerne i USIA forstå, at stigningen i antallet af tv-licenser i Danmark nu havde rundet en halv million. Fjernsynsmediets "lusty growth" i Danmark var ifølge amerikanerne overraskende, men samtidig belejlig, idet USIA var ved at nedprioritere påvirkningen af radioen til fordel for det mere virkningsfulde fjernsynsmedie.

For det første gik udviklingen langt stærkere, end det DR og den danske fjernsynsbranche havde forventet, fx regnede man først med at der ville være en halv million licenser i 1964/65. Og for det andet var USIS forbavsede over vækstraten, når man sammenholdte den med, at DR "only telecasts 17 hours per week on the average", hvilket var langt mindre, end det amerikanske tv-stationer sendte i 1960. For det tredje noterede USIS sig de betragtelige udgifter, der var forbundet med at anskaffe sig et fjernsyn i Danmark: Gennemsnitsprisen for et tv var 1.700 kr., hvilket svarede til lidt mere end 10% af en arbejders gennemsnitlige årsindkomst, og så skulle selve tv-licensen på cirka 100 kr. pr. år medregnes.

I København konkluderede den amerikanske USIS-stab imidlertid, at fjernsynet var ved at blive danskernes foretrukne medie, og vurderede "that several thousand new receivers will be licensed during the balance of 1960.[4]

USIS lod heller ikke beslutningstagerne i Washington være i tvivl om, at den danske befolknings interesse for præsidentvalgkampen havde været usædvanlig stor, og på bølgen af dansk begejstring for amerikansk politik, fokuserede USIS på at fastholde mediernes blik mod Washington, hvor indsættelseshøjtideligheden og udnævnelsen af den nye administration fandt sted. De amerikanske bestræbelser over for DR blev således understøttet af:

John. F. Kennedy indsættes som USAs 35. president, 20. januar 1961. Foto: John F. Kennedy Presidential Library and Museum, Boston.

> General Danish satisfaction with the outcome of the elections, sympathy towards the President-elect, and unconcealed enthusiasm over the caliber of the initial appointments made for top-spots in his administration.[5]

DR's TV-Aktuelt havde ifølge USIS bragt fyldige indslag fra selve valget, og i forbindelse med Kennedys indsættelsestale den 20. januar 1961 havde DR arrangeret med NBC, at en kopi af deres udsendelse blev sendt til Radiohuset, således at danske fjernseere blot 26 timer efter indsættelsesceremoniens afslutning i USA kunne se Kennedy tone frem på deres skærme.[6]

I talen talte Kennedy ikke udelukkende til amerikanerne, men til verdensopinionen, og i lyset af den kolde krig leverede præsidenten et umiskendeligt ideologisk budskab – et betingelsesløst løfte:

> Let every nation know, whether it wishes us well or ill, that we shall pay any price, bear any burden, meet any hardship, support any friend, oppose any foe to assure the survival and the success of liberty.[7]

Det amerikanske kildemateriale efterlader det klare indtryk, at DR i vid udstrækning ryddede sendefladen for at give plads til Kennedys indsættelsesceremoni, såvel i radioen som i fjernsynet. Og i en situation, hvor journalistikken selv legitimerede, at nyheden om præsident Kennedy var af stor betydning, så var den i højere grad interesseret i at opnå yderligere adgang til den nye præsident – og dét journalistiske behov imødekom USIS helt uden at tøve:

> USIS used all available means to further the program which can now be considered an unqualified success.[8]

Ifølge de amerikanske indberetninger havde redaktionen på udenrigsmagasinet Horisont – der i øvrigt blev beskrevet som "highly popular" – henlagt en

hel udsendelse til den nye Kennedy-administration. Horisont-udsendelsen, der desværre ikke er bevaret i DR's båndarkiver, var således baseret på USIS-optagelser, der gav et portræt af de embedsmænd og rådgivere, præsident Kennedy havde udpeget til sin administration.[9]

Global kommunikation i en globaliseret kold krig

Da Kennedy satte sig til rette i Det Ovale Værelse var forholdet mellem Øst og Vest præget af kulde. I maj 1960 nåede det offentlighedens kendskab, at et amerikansk U-2-fly var blevet skudt ned over sovjetisk territorie, og at en overlevende amerikansk pilot, Francis Gary Powers, var taget til fange. Det amerikanske Udenrigsministerium forsøgte i første omgang at udsende – på forhånd planlagte – dækhistorier, men Khrusjtjov valgte nogle dage senere at hænge Washington op på sine lodrette usandheder.

Aktualitets- og Oplysningsafdelingen i DR besluttede på sin side at sende journalisten Henning Knudsen til Moskva for at dække retssagen mod Powers for radioens Aktuelt Kvarter den 17. august. Afdelingen betragtede den sovjetiske retssag som et "storstilet propagandanummer", og derfor var det vigtigt, at en medarbejder fra DR "kritisk og analytisk" satte begivenheden ind i en sammenhæng.[10]

For mange udenrigspolitiske iagttagere i USA stod det nu klart, at der ved udgangen af 1950'erne var opstået en såkaldt "missilkløft" i sovjetisk favør. Opfattelsen af, at Kreml nu kunne bruge atomar afpresning mod det, der lignede et mere svækket og magtesløst USA, blev forstærket af Kennedys kampagne, som kritiserede den siddende Eisenhower-administrations manglende insisteren på at imødegå en overhængende trussel fra Sovjetunionen. Den tiltagende sovjetiske støtte til de antikolonialistiske og nationalistiske bevægelser i den tredje verden gjorde ifølge koldkrigshistorikeren Odd Arne Westad stemningen endnu mere akut i Washington. Sammenkædningen af den kolde krig og afkoloniseringsprocessen forøgede på ganske reel vis de amerikanske beslutningstageres frygt for, at den kommunistiske ideologi for alvor skulle vinde indpas i den tredje verden.[11]

Som reaktion på, at Sovjetunionens leder, Khrusjtjov, i starten af 1961 havde erklæret en mere ambitiøs og vidtrækkende udenrigspolitik, som kort sagt havde som sit hovedmål at udstrække den kommunistiske revolution til den 3.verden ved at støtte nationale oprørsbevægelser som dem, der bekæmpede de siddende regimer i de nye selvstændige lande i Asien og Afrika, udnævnte Kennedy en ny direktør til USIA. Det blev en af tidens mest markante skikkelser i amerikansk journalistik, nemlig Edward R. Murrow, der siden 1935 havde været tilknyttet CBS, og som amerikanerne i efterkrigsårene kendte som tv-nyhedsoplæser på CBS News.[12]

Afgørende for TV-Aktuelts dækning af internationale begivenheder var de såkaldte fjernskrivere og billedmaskiner.

Allerede nogle få måneder efter udnævnelsen som USIA-direktør tog Murrow ordet fra talerstolen i *National Press Club* i Washington, samtidens mest prestigefyldte organisation for amerikanske journalister. I sin tale "Who speaks for America?" formulerede Murrow sig visionært om de opgaver, der nu forestod med Øst-Vest-konfliktens anderledes og tilsyneladende mere globale karakter, nu skulle USIA i den ideologiske kamp mod Sovjetunionen håndtere et stigende antal opgaver rundt om i verden – og gennem brug af forskellige typer af medier:

> We are concentrating our attention on the fields where the ideological competition is being waged. This means expansion in Africa—where new nations have arisen—and in Latin America—where new dif-

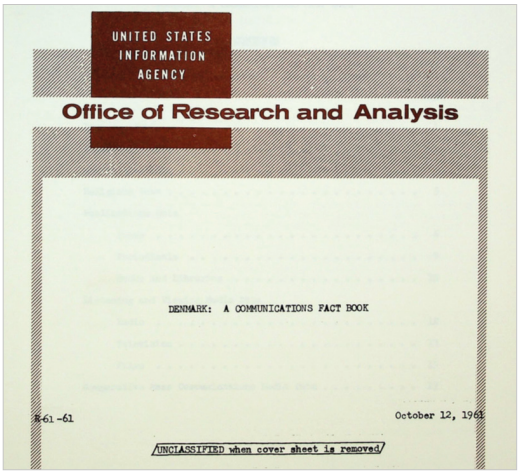
UNITED STATES
INFORMATION
AGENCY

Office of Research and Analysis

DENMARK: A COMMUNICATIONS FACT BOOK

R-61-61

October 12, 1961

UNCLASSIFIED when cover sheet is removed

Kommunikationsvidenskaben blev i løbet i 1960'erne retningsgivende for USIA's bestræbelser på at vinde "kampen om hjerter og sind". I denne 25siders lange USIA-rapport, "Denmark: A Communication Fact Book", var afsættet at indsamle data om danske forhold med henblik på vide mere om modtagergruppens sammensætning.

> ficulties have been born—and in Southeast Asia—where new pressures are upon us. We will not do this, however, at the expense of thinning the lines of communication with our traditional friends and allies (…) From a press run in Beirut, an exhibition in Turin, a stage performance in Munich and radio relays in Colombo. From a news telecast in Bogota to a sound-tracked film strip in Paris to a book typeset in Manila—upon all the myriad of details we initiate, we create, we facilitate.[13]

Murrow formulerede sig ikke desto mindre noget mere forsigtigt i forhold til, hvordan og med hvilke midler, USIA skulle nå sine mål:

> We deal not only in communications but also in policy. We articulate and distribute not advertising for cigarettes and soap suds but clarifications of government policy and deeds.[14]

Svaret på, hvilke virkemidler USIA egentlig ville benytte sig af, lader sig til gengæld skimte i Murrows konkrete oplistning af, hvem der nu skulle betræde korridorerne i USIA's hovedkvarter i Washington:

> We have men who number among their accomplishments, before coming with the Agency, such positions as a broadcast Peabody Award winner; a past President of NBC International; a former producer with Eagle Lion and Warner Brothers studio; the former President of a college; several deans of universities, including a Dean Emeritus from Columbia University; an original editor of Newsweek; an author of 15 published novels, 6 of which have been adapted for motion pictures; editors of metropolitan newspapers and national press services; overseas bureau chiefs, foreign correspondents, and Nieman fellows in Journalism.[15]

Murrows tale giver et indblik i det, der bedst kan betegnes som en reel professionalisering af USIA i begyndelsen af 1960'erne, fx udpegede Murrow udenrigskorrespondenten Donald M. Wilson fra *Life Magazine* til USIA's vicedirektør.[16] Fra de amerikanske filmselskabers produktioner i Hollywoodstudierne til de helt store medieinstitutioners vækst rundt omkring i USA kunne USIA trække på nogle professioner, som selv gennemgik en væsentlig professionaliseringsproces i disse år. Det vil dog ligge uden for denne artikels emnefelt at beskæftige sig nærmere med betydningen af dette for USIA, men umiddelbart synes dette aspekt at være temmelig overset i den internationale historieskrivning om USIA.

I sin Murrow-biografi dokumenterer historikeren Gregory Tomlin imidlertid, at Murrow lykkedes med at rekruttere den velkendte Hollywood-producer George Stevens Jr. til at stå i spidsen for USIA's *Motion Picture Service*-afdeling, og gennem Stevens kunne USIA således trække på et Hollywood-netværk og på den talentmasse, der fandtes i Los Angeles, i sine egne filmproduktioner.[17]

Kommunikationsforskning og USIA

Med sin flerårige erfaring foran tv-kameraerne var Murrow ikke det mindst i tvivl om, at fjernsynsmediet var det uomgængeligt mest centrale massekommunikationsmiddel for USIA, og med blik for den teknologiske udvikling inden for satellitkommunikation blev Murrow bestyrket i, at fremtiden så endnu lysere ud for USIA:

> Our future may lie in the unseen systems of communications satellites, when we will operate with international television.[18]

En indikator på, at USIA overordnet set var under indflydelse af den amerikansk dominerede kommunikationsforskning, slår gradvist tydeligere igennem i USIA's/USIS' indberetnings- og afrapporteringssprog i løbet af 1960'erne. USIA's særlige Office og Research and Analysis udgav i slutningen af 1961 en "Communications fact book" vedrørende Danmark og danske medieforhold, som indbefattede "Listening and Viewing Media Data" for både radio og tv, samt "Comparative Mass Communications Media Data".[19] Rapporten er ikke karakteriseret ved at anvise en bestemt policy eller strategi, men afspejler snarere både en medievidenskabelig diskurs og at samtidens kommunikationsteorier var optagede af at dataindsamle med henblik på at vide mere om modtagergruppens sammensætning.

En markant samtidig kommunikationsteoretiker var Wilbur Schramm, og i det, der dengang blev tidens mest udbredte standardværk "The Process and Effects of Mass Communication" udfordrede Schramm antagelsen om, at "media audiences" var en homogen masse. Den såkaldte "magic bullet"-tilgang, også kendt som kanyleteorien, var ifølge Schramm baseret på et utidssvarende tankesæt, og i løbet af 1950'erne og 1960'erne præsenterede Schramm reviderede teoridannelser, der netop havde et klarere afsæt i "audience behavior".[20]

Den amerikanske regering spillede en hidtil overset rolle i DR's journalistiske setup

USIS' afrapporteringer bærer i begyndelsen af 1960'erne således tydeligere præg af denne registrerings- og dataindsamlingspraksis, fx indberettede USIS i København i en "Statistical Report on Television Program", at DR's Aktualitets- og Oplysningsafdeling for sidste halvår af 1960 gjorde brug af 10 hele – eller delvise – tv-udsendelser, som USIS havde sendt til Danmarks Radio. Disse udsendelser omfattede – ud over den anden præsidentkandidatdebat mellem Nixon og Kennedy den 12. oktober – følgende eksempler på titler: "Nike Herkules Firing", "Indian Life in New Mexico", "The Story of X-15" og "Skypower". På basis af disse udsendelser estimerede USIS de samlede danske seertal til at være lidt over én million. I Washington kunne USIA samtidig notere sig, at DR benyttede sig af lidt mere end 20% af de tv-udsendelser, USIS på den ene eller anden måde havde sendt til eller stillet til rådighed for journalisterne på Danmarks Radio.[21]

I det samlede billede efterlader det amerikanske kildegrundlag et indtryk af, at den amerikanske regering spillede en hidtil overset rolle i DR's journalistiske setup, især for de journalister, der var tilknyttet Aktualitets- og Oplysningsafdelingen og beskæftigede sig med fjernsynsproduktioner. Artiklen vil i det følgende vise, hvilken rolle USIA/USIS spillede, og at den rolle også fik afgørende betydning for de journalistiske produkter.

USIA kunne således notere sig, at USIS-staben i København på det operationelle niveau allerede havde lavet visse tilpasninger, som skulle imødegå den mediemæssige kulminationsfase, hvor fjernsynet blevet danskernes foretrukne elektroniske massemedie. Relationerne til DR's ledelse blev fastholdt, men det nye bestod i USIS' forsøg på at etablere endnu tættere relationer til både journalister og programchefer.[22]

Scott Carpenter og Telstar

I sidste halvdel af 1962 var to nyheder med til at sætte den internationale dagsorden, og på hver sin måde var de mere eller mindre knyttet direkte til den kolde krig.

Fra de amerikanske rumraketfaciliteter i Cape Canaveral i Florida lykkedes det den 24. maj for astronauten Scott Carpenter at bringe sin rumraket *Aurora 7* i bane om Jorden. Et markant udtryk for, at den kolde krig i udpræget grad også var en ideologisk systemkamp var nemlig rumkapløbet. Og da Sovjetunionen med sin store rumtriumf fem år tidligere, i efteråret 1957, sendte *Sputnik*, den første kunstige satellit i kredsløb om jordkloden, afstedkom det et chok i især den amerikanske offentlighed. De amerikanske beslutningstageres frygt for, at russerne på et givent

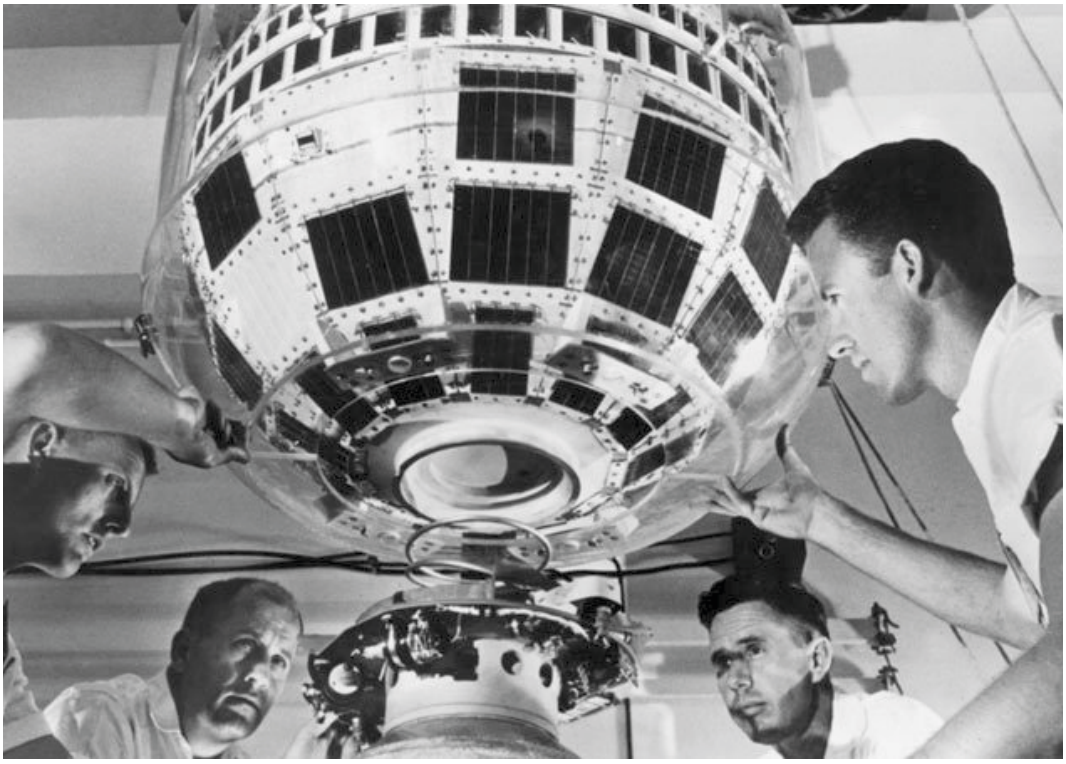

Ingeniørerne arbejder på Telstar 1 inden dens skal skydes op fra Cape Canaveral og ændre global kommunikation for alltid. Foto: Nokia Bell Labs.

tidspunkt ville være i stand til at anbringe atombomber på disse raketter førte til en massiv intensivering af det amerikanske rumprogram.[23]

Nyhedsværdien af de forskellige teknisk-videnskabelige triumfer på rumteknologiens område blev betragtet som ganske høj, og beslutningstagerne i såvel Washington som Moskva var også fuldt ud bevidste om, at nye bedrifter blev mødt af en opmærksom og interesseret offentlighed.

I den forbindelse modtog USIA underretning fra København om, at den samlede danske mediedækning af Carpenters rumflyvning havde været en succes. USIS noterede sig bl.a., at den socialdemokratiske avis *Aktuelt* betegnede nyheden som "Strålende rumfart", og den journalistiske vinkel i avisens forsidehistorie synes også tydeligt præget af stor begejstring:

> Millioner af seere ved fjernsynsskærmene var i dag vidne til affyringen af en kæmperaket, som seks minutter senere bragte USA's anden astronaut, orlogskaptajn Malcolm Scott Carpenter, ind i en bane omkring Jorden. (...) Lyttere og seere måtte vente endnu nogle minutter i pinefuld uvished, før Scott Carpenters stemme fra det ydre rum forkyndte, at 'Aurora 7' var drejet ind i sin kredsbane og var begyndt sin eventyrlige flugt omkring jordkloden. Det skete nøjagtigt seks minutter efter opsendelsen.[24]

Det stod klart for USIA, at nyheden blev forbundet med ekstra stor medieopmærksomhed, fordi Carpenter under selve nedstigningen gennem atmosfæren måtte frigøre sig fra sin rumkapsel, og indtil 40 minutter senere anede lytterne og seerne ikke, hvordan det var gået astronauten på den sidste del af turen, før det blev meddelt at han var blevet fun-

det i god behold. Ifølge USIS roste den danske presse "the freedom of information concerning the shot and the personal courage of the astronaut". USIS kunne sågar indberette, at adskillige danskere havde rettet telefonisk henvendelse til ambassaden i det tidsrum, hvor kontakten til Carpenter var blevet afbrudt. [25]

USIS kunne også meddele Washington, at DR's TV-Aktuelt havde ryddet stort set hele programmet for at gøre plads til den amerikanske rumbedrift. TV-Aktuelt brugte programmet til at vise forberedelserne til rumflyvningen, og billederne fra astronautens placering i kabinen var blevet overført fra USA, via England, på et transatlantisk kabel.[26]

Blandt den store mængde af nyhedshistorier og pressemeddelelser som dagligt strømmede til den danske presses og DR's redaktioner i sommeren 1962, var der ifølge amerikanerne én, der blev udvalgt som den mest fremtrædende i mediernes nyhedsproduktion, nemlig da NASA den 10. juli opsendte *Telstar 1*, den første kommunikationssatellit. Ifølge USIS betegnede de danske medier opsendelsen af *Telstar*, som intet mindre end en "epochal scientific achievement", og fremhævede de fantastisk mange muligheder, den transatlantiske kommunikation uden tidsforsinkelse afstedkom, herunder betydningen af satellitsignaler i forbindelse med transmission af fjernsynsudsendelser.[27]

Det helt store højdepunkt ventede de danske fjernseere den 23. juli, hvor der for første gang blev sendt fjernsynsprogrammer over Atlanterhavet via *Telstar*-satellitten, og kl. 20 tonede bl.a. præsident Kennedy frem på fjernsynsskærmene.[28]

I avisen *Aktuelt* blev *Telstar*-dækningen dagen efter holdt varm med en forsideartikel "200 millioner så Telstar-succesen" fulgt af en helsides baggrundsartikel "Telstar fik jordkloden til at skrumpe". USIS' afrapportering af, hvad de opfattede som en usædvanlig positiv mediedækning af *Telstar* var på ingen måde uden hold i virkeligheden:

> Denne første udsendelse via Telstar-satellitten mellem Europa og det nordamerikanske kontinent markerede et vendepunkt i kommunikations-teknikkens historie (...) Fjernsynskameraet i fremtiden er hele verdens øje.[29]

Og i sin indledende kommentarer til DR's live-transmission i TV-Aktuelt udtalte fjernsynschefen Jens Fr. Lawaetz sig til seerne i den samme høje tone af begejstring:

> Det er et historisk øjeblik. For første gang kan man sidde i sin dagligstue i Europa og se, hvad der sker i samme sekund i USA (...) Det bliver en succes, der åbner vide perspektiver.

Ifølge Lawaetz kunne værdien af *Telstar*-satellitten, når det drejede sig om aktuelle nyhedsudsendelser, på ingen måde overvurderes.[30]

Fra amerikansk side havde de store tv-stationer, herunder CBS og NBC, tilrettelagt en slags reportage fra USA, med glimt fra en baseball-kamp i Chicago, hvor de amerikanske tilskuere jublede, da det over højtalerne blev meddelt, at kampen nu også kunne ses i Europa. Herefter fulgte glimt fra en pressekonference med præsident Kennedy og endelig fulgte billeder fra Golden Gate-broen i San Francisco og fra FN-bygningen i New York.[31]

USIS kunne således notere sig, at *Telstar*-historien i de følgende uger lå højt på de danske mediers nyhedsdagsorden. Og denne ene indberetning om *Telstar* adskiller sig umiddelbart også fra langt hovedparten af de mange USIS-indberetninger, dette arbejde baserer sig på.

For det første nåede USIS til den konklusion, at *Telstar*-successen markerede et vendepunkt i den offentlige opinions opfattelse af USA i spændingsfeltet mellem Øst og Vest:

> Coming on the heels of the Glenn and Carpenter orbital space journeys, Telstar has dramatically recaptured the space trophy for the United States of America.[32]

Når det kom til stykket, viser denne amerikanske indberetning for det andet, hvor dominerende en rolle nøglebegreber som prestige, omdømme og troværdighed spillede under den kolde krig, særligt når den ideologiske konflikt blev udkæmpet i massemedierne, og forstærket af de vilkår som specielt det fremstormende fjernsynsmedie satte. USIS' begej-

string var på ingen måde afmålt, og amerikanerne var fuldstændigt overbeviste om, at *Telstar*-opsendelsen var en skelsættende begivenhed:

> (…) a communications breakthrough rivaling and surpassing Reuter's pigeon post, the telegraph, and the first squawking's of crystal radio.[33]

Cubakrisen 1962: "Vi ser her amerikanske orlogsskibe paa vej til cubanske farvande".

Den 14. oktober fløj et amerikansk U-2-spionfly henover den vestlige del af Cuba og fotograferede et område, hvor man formodede, at Sovjetunionen var ved at opstille jord- til luft-batterier. Dagen efter bekræftede CIA over for Kennedy-administrationen, at der var opsat mellemdistancemissiler, og selvom fotoanalytikerne endnu ikke med sikkerhed kunne fastslå, om der fandtes atomsprænghoveder i Cuba, var amerikanske beslutningstagere helt oppe på de høje nagler, idet det nu stod klart, at de sovjetiske missiler kunne nå dele af den amerikanske østkyst.[34]

Cubakrisen blev et af den kolde krigs mest dramatiske forløb, og i de fire oktoberdage, fra den 23. til den 26. oktober, kom verden stadig tættere på den atomkrig, som stormagterne på paradoksal vis egentlig havde søgt at undgå, men som de samtidig forberedte sig på. Fra at have spillet en marginal rolle i mediernes nyhedsbillede, blev Cuba rammen om en storpolitisk begivenhed, som udviklede sig til at blive den altoverskyggende del af nyhedsstrømmen i samtlige vestlige medier.

I 1958 havde Radiorådet underskrevet kontrakt med det amerikanske nyhedsbureau *United Press International* (UPI) om levering af nyhedsfilm til TV-Aktuelt,[35] og nyhedsdækningen under stormagtskonfrontationen ved Cuba var således baseret dels på UPI-kilder og dels på de direkte tv-optagelser via *Telstar*, som den amerikanske regering og USIA transmitterede til Europa. Det empiriske grundlag er således de bevarede manuskripter fra nyhedsoplæsningen på TV-Aktuelt under Cubakrisen.

Kennedy besluttede tidligt, at USIA's vicedirektør Donald Wilson skulle være med i den gruppe af rådgivere, som senere fik betegnelsen *ExComm* (The Executive Committee of the National Security Council).

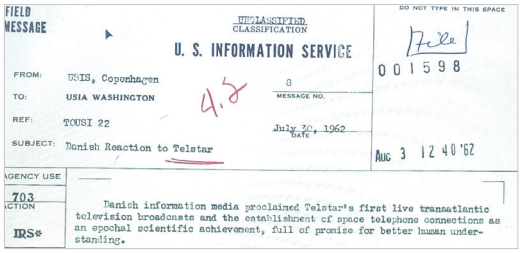

FIELD MESSAGE

UNCLASSIFIED
CLASSIFICATION

U. S. INFORMATION SERVICE

DO NOT TYPE IN THIS SPACE

001598

FROM: USIS, Copenhagen

TO: USIA WASHINGTON

REF: TOUSI 22

MESSAGE NO.

July 30, 1962
DATE

SUBJECT: Danish Reaction to Telstar

Aug 3 12 40 '62

AGENCY USE

703

ACTION

IRS

Danish information media proclaimed Telstar's first live transatlantic television broadcasts and the establishment of space telephone connections as an epochal scientific achievement, full of promise for better human understanding.

Amerikanere fulgte nøje med i de danske mediers dækning af Telstar-satelitten, og indberetningerne til Washington viser, at amerikanerne var yderst tilfredse med den positive omtale, Telstar fik.

Og ifølge historikeren Gregory Tomlin kan USIA's rolle i forbindelse med den amerikanske håndtering af Cubakrisen næppe overvurderes. Det lykkedes nemlig for Kennedy-administrationen at kommunikere et utvetydigt budskab til verdensopinionen om, at den sovjetiske missilopstilling på Cuba udgjorde en akut og altoverhængende trussel mod freden, og at USA derfor havde været tvunget til at reagere. I modsætning til invasionen i Svinebugten året før, i april 1961, hvor USA uden held forsøgte at afsætte Castro-regimet, var USIA ikke blevet taget med på råd, fortsætter Tomlin, og derfor lykkedes det slet ikke for Kennedy-administrationen at legitimere invasionen over for offentligheden.[36]

Den fungerende USIA-direktør Wilson var overbevist om, at nøglen til succes under Cubakrisen var, at den amerikanske regering sikrede sig opinionens opbakning til og forståelse for de skridt, Kennedy-administrationen ville tage. I atombombens tidsalder var der intet rum for blandede amerikanske signaler, forklarede USIA.[37]

USIA's egne arkiver til belysning af den amerikanske regerings konkrete initiativer i Danmark og opfattelser af de danske mediers Cubakrise-dækning er desværre endnu ikke afklassificerede i de amerikanske regeringsarkivalier. På basis af vægtig amerikansk historisk forskning i de centrale USIA-arkiver under Cubakrisen, synes det imidlertid rimeligt at antage, at USIS i København – på lige fod med andre USIS-departementer - modtog endog ganske klare anvisninger fra USIA i Washington, og derfor arbejdede ihærdigt for at anspore til udstrakt offentlig opmærksomhed omkring, hvordan Kennedy-administrationen betrag-

USA-flåde og russiske skibe nær farligt møde

Det amerikanske forsvars eksperter har sammenlignet luftfotografierne af raketter på Cuba med raketvognen, der vistes under 1. maj-paraden i Moskva i år. Her ses en af disse raketter

WASHINGTON, tirsdag ★ Mens en amerikansk armada på 100 krigsskibe plojede gennem Atlanterhavets bølger for at indtage sine udgangspositioner, stævnede et stort antal russiske skibe mod Cuba med forsyninger. Endnu i aften havde der ikke været kontakt mellem de amerikanske flådeenheder og de russiske skibe, men man mener i Washington, at det første russiske skib, der bliver holdt tilbage, er »Polotavia«, der øjensynligt kan medføre raketter. Den amerikanske flåde holder særligt udkig efter dette skib. Rekognosceringsfly har taget billeder af det, og det fremgår heraf, at lugerne på forskibet er indrettet til at affyre raketter.

På kortet ses afstanden fra Cuba til forskellige vigtige nøglepunkter i USA. Det var opførelsen af rakatbaser på Cuba med netop disse rækkevidder, der førte til Kennedys drastiske indgreb. (1 engelsk mile er 1,6 kilometer)

Den 23. oktober 1962 underskrev præsident Kennedy den proklamation, der etablerede en karantæne rundt om Cuba. Danske TV-seere og avislæsere blev dagen efter klar over, at den kolde krig eskalerede voldsomt.

tede og ville håndtere den hidtil mest alvorlige og tilspidsede situation under den kolde krig.

I ét enkelt udgående telegram fra den amerikanske ambassade i København til det amerikanske udenrigsministerium fra den 24. oktober antydes det dog i kortfattet telegramsprog, at:

> Danish media continues give general support US action on developments Cuba (…)[38]

"En spændt atmosfære i Washington"

Sent på aftenen mandag den 22. oktober fik Jens Otto Krags regering og DR fra den amerikanske ambassade meddelelse om, at præsident Kennedy omkring midnat dansk tid ville holde en vigtig tale.[39]

TV-Aktuelt havde tidligere på aftenen, i sin faste kl. 20-udsendelse, bragt et kortere indslag, der med nyhedsoplæserens ord viste "en spændt atmosfære i Washington". Nyhedsoplæseren sandsynliggjorde at "rygterne om forestående vigtige beslutninger" ikke var taget ud af den blå luft. Kennedy havde nemlig afbrudt sin valgturne i forbindelse med det amerikanske midtvejsvalg for at vende tilbage til Washington, forklarede oplæseren, og fortsatte:

> Præsidenten ses her, da han forlod sit hotel i Chicago og kørte til lufthavnen. Officielt blev det oplyst, at Kennedy var blevet forkølet, men samtidig afbrød vicepræsident Lyndon Johnson sin ferie på Hawaii, og yderligere tilbragte Udenrigsminister Dean Rusk og forsvarsminister McNamara hele søndagen i Washington.[40]

TV-Aktuelt sammenkædede billederne af Kennedys ankomst til "Andrew luftbasen, hvorfra han fortsatte med helikopter til Det Hvide Hus" med den amerikanske flådes mobilisering:

> Der gennemføres i øjeblikket store amerikanske flådemanøvrer i Det karibiske Hav, men det afvises, at de har noget som helst at gøre med Cuba-situationen.[41]

Nyhedsdækningen den 22. oktober udviste en stærk bevågenhed omkring præsident Kennedy, og TV-Aktuelts seere fik givetvis det indtryk, at en nært forestående politisk og militær mobilisering var

under opsejling i Washington. Og ved midnatstid da Kennedys tale til amerikanerne, europæerne og sågar cubanerne blev transmitteret i Pressens Radioavis, kom det til at stå klart for danskerne, at USA var ved at forberede sig på en alvorlig kraftprøve mod Sovjetunionen.

Kennedys tale, der egentlig var en fjernsynstale, blev dagen efter transmitteret af USIA til Europa ved hjælp af *Telstar*-satellitten,[42] og TV-Aktuelts seere kunne kl. 16.30 se og høre Kennedy berette om den amerikanske udlægning af situations alvor, og om Kennedy-administrationens modtræk over for den sovjetiske opstilling af atomraketter på Cuba:

> Den amerikanske beslutning om en delvis blokade af Cuba har i dag givet anledning til en livlig politisk aktivitet over hele verden (...) Her bringer vi via Telstar-satellitten en optagelse af den fjernsynstale, præsident Kennedy i aftes holdt til det amerikanske folk.[43]

Kennedy gjorde det klart, at missilerne på Cuba udgjorde en akut trussel mod USA, og derfor havde præsidenten besluttet at standse søtransporterne til Cuba:

> Within the past week, unmistakable evidence has established the fact that a series of offensive missile sites is now in preparation on that imprisoned island. The purpose of these bases can be none other than to provide a nuclear strike capability against the Western Hemisphere (…) The path we have chosen for the present is full of hazards, as all paths are—but it is the one most consistent with our character and courage as a nation and our commitments around the world. The cost of freedom is always high -but Americans have always paid it. And one path we shall never choose, and that is the path of surrender or submission.[44]

I medieforskerens Hallins beskrivelser af amerikansk journalistik i 1960'erne påpeges det, at journalistikken altid betragtede udtalelser fra det øverste politiske lag i Washington som indlysende nyhedsstof, og den absolut højeste nyhedsværdi udsprang selvsagt altid af det, præsidenten gjorde og sagde. Indlejret i den objektive journalistiks rutiner er, fortsætter Hallin, også fraværet af eksplicit fortolkning og analyse af de forestående begivenheder, men objektivitetsidealet afføder i denne sammenhæng et journalistisk dilemma, fordi journalisten nødvendigvis må præsentere nyhederne i en meningsfuld sammenhæng for sine læsere, lyttere eller seere. Dilemmaet løses som oftest ved, at journalistikken retter sit fokus mod de kilder, som ikke kun leverer fakta, men formidler fakta: de officielle kilder.[45]

Som nævnt modtog TV-Aktuelt sit nyhedsstof for UPI, og sammen med de udsendelser der transmitteredes via *Telstar*, lykkedes det umiddelbart for USIA og Kennedy-administrationen at fastholde en vis kontrol med den internationale nyhedsstrøm under Cubakrisens mobiliseringsfase.

Nyhedssproget i TV-Aktuelt afspejlede i hvert fald en kildemæssig og sproglig nærhed med Kennedy-administrationen. Det er tankevækkende, at mens Kennedys 18-minutter lange tv-tale fra Det Ovale Værelse blev bragt i sin helhed, så omtaltes konfliktens modpart, nemlig Sovjetunionens og Kreml-ledelsens synspunkter blot én enkelt gang:

> (...) den sovjetiske regering udsendte i eftermiddags en erklæring, hvori man truer med kraftige og afgørende gengældelser, hvis USA slipper krigen løs.[46]

Dette journalistiske eksempel er imidlertid ejendommeligt, idet den sovjetiske adfærd betegnes som truende, og dermed markerer journalistikken på subtil vis, at Sovjetunionen var den aggressive og udfarende part under mobiliseringsfasen. Ved at journalistikken stemplede Khrusjtjov som aggressiv, behøvede den ikke komme ind på andre årsager til krisen, herunder den amerikanske placering af atommissiler i NATO-landet Tyrkiet, der kunne ramme mål i Sovjetunionen, samt USA's hemmelige krig mod Castro-regimet.

"Billedet her viser et færdigt raketanlæg"

Den 23. oktober underskrev Kennedy den proklamation, som etablerede en "karantæne" rundt om Cuba. Dagen efter – kl. 15 dansk tid – trådte den i kraft, og USA etablerede en blokade af de cubanske

farvande mod de sovjetiske militærtransporter, der var på vej mod øen. I TV-Aktuelt kl. 20 blev danske seere orienteret om, at der endnu ikke forelå "melding om at nogen af de 25 sovjetiske skibe" var nået ind i de "amerikanske blokadezoner". TV-Aktuelt bragte således optagelser, der viste hvordan amerikanske krigsskibe lagde sig i en ring om Cuba:

> Vi ser her amerikanske orlogsskibe paa vej til cubanske farvande. Allerede om nogen tid er disse flaadestyrker blevet samlet og udrustet i amerikanske østkysthavne og det samlede antal marinere og soldater ombord i de op imod 500 skibe angives til at være paa 200.000.[47]

Danske seere blev klar over, at Cubakrisen eskalerede, og de amerikanske TV-optagelser der tilløb TV-Aktuelt understregede også tydeligt, at Kennedy-administrationen forberedte sig på en militær konfliktsituation. Udsendelsen bestod nemlig af optagelser, der viste klip fra amerikanske militærbaser i det cubanske nærområde, og i nyhedsspeaket uddybede oplæseren:

> Vi er her paa flyvepladsen Roosevelt Roads i Puerto Rico. Herfra foregaar en del luftrekognoscering over cubansk farvand (...) Her er en del af Puerto Ricobasens mandskab medens det lytter til præsident Kennedys fjernsynstale om Cuba. Det oplyses fra USA at denne base er sat i alarmberedskab. Og her er en flyvebase i Florida – altsaa paa det amerikanske fastland ikke engang 200 kilometer fra Cuba. Krisen omkring Cuba har udløst stor aktivitet paa denne base.[48]

TV-Aktuelts så Cubakrisen igennem et konsekvent amerikansk perspektiv

Det stærke fokus på de militære aspekter af krisen er givetvis en ren afspejling af kildesituationen, accentueret af det journalistiske objektivitetskrav, hvormed det nyhedsværdige bliver præsentation af hårde facts om de amerikanske militære beredskabsplaner.

I Washington arbejdede USIA hårdt for at overbevise Kennedy og de øvrige rådgivere i *ExComm*, om at offentliggøre de 14 U-2-fotografier, der viste de sovjetiske missilfaciliteter på Cuba. Kennedy-administrationen lod sig overtale og frigav billederne til den amerikanske presse og de store tv-stationer, og de lokale USIS-departementer i Europa videredistribuerede mere end 50.000 kopier af fotografierne til de store medier.[49] Fotografierne nåede på den samme dag, som de blev frigivet i USA, til Danmarks Radio og blev vist for seerne i TV-Aktuelt om aftenen den 24. oktober:

> Disse to billeder – taget med flyvemaskiner i stor højde og overført hertil pr. telefoto – opgives fra amerikansk side som beviser for at der er anlagt affyringsramper for mellem- og kortdistanceraketter på Cuba (...) Fotografierne er taget fra et U-2 fly i 20 kilometers højde. Med den moderne luftfotograferingsteknik er man i stand til at afsløre selv camouflerede militære anlæg.[50]

I Det Hvide Hus var USIA ikke i tvivl om fotografiernes funktion i forhold til den offentlige opinion: de skulle bruges til at legitimere Kennedy-administrationens blokade og det øgede militære beredskab i stigende erkendelse af, at en militær konfrontation mellem Øst og Vest hermed blev sværere at undgå.

> Det andet billede – ogsaa overført pr. telefoto – viser et raketanlæg under konstruktion. Ogsaa her er der tale om mellemdistanceraketter (...) Ved hjælp af disse sporingsstationer skal man [i Sovjetunionen] være i stand til temmelig nøjagtigt at fastslaa hvad der foregaar i den amerikanske raketforsøgsstation Cape Canaveral – der som vi saa det på kortet før ligger ret tæt ved Cuba.[51]

Formålene med fotografierne og kortene over Cuba var ikke kun at forklare øens geografiske beliggenhed i forhold til USA og hvilke typer af missiler Sovjetunionen havde opstillet på Cuba. Formålet var snarere at forklare, hvad konflikten rent faktisk handlede om, og fotografierne manifesterede i den sammenhæng den

Skygge på FN-dagen

siger statsminister J. O. Krag

Anledning til uro og bekymring, siger udenrigsminister Per Hækkerup

Konstruktiv FN-aktion

Ikke grund til panikreaktion

Luftbro til Be

22 raketanlæg fundet på Cuba

USA forelægger bevismaterialet — fantastiske luftfotografier af russiske affyringsramper og raketter

WASHINGTON, tirsdag ★ Luftfotografier, taget fra stor højde over Cuba, viser tydeligt raketaffyringsramper i junglen og missiler, halvt skjult af presenninger, oplyser en talsmand for det amerikanske forsvarsministerium i dag og tilføjer, at ramperne er rettet mod USA og at de missiler, der ligger klar til affyring, er af en type, der vil kunne nå et hvilketsomhelst mål i De forenede Stater.

Første anlæg udenfor Sovjet

Den 24. oktober 1962 fremlagde den amerikanske regering en række luftfotografier for den internationale offentlighed. Fotografierne, der også blev brugt i TV-Aktuelt, viste sovjetiske missilfaciliteter på Cuba.

geopolitiske omverdensforståelse, der dominerede de amerikanske beslutningstageres koldkrigstænkning. Fotografierne var med andre ord kondenserede ideologiske udtryk, der forklarede hvad komplekse internationale konflikter handlede om under den kolde krig, set fra magtens korridorer i Washington: magtbalancetænkning, militære kapabiliteter, afskrækkelse og trusselsopfattelser.

Det interessante er imidlertid, at det ideologiske indhold også manifesterer sig ved det, der ikke fortælles. I TV-Aktuelts dækning af Øst-Vest-konfrontationen over Cuba fortælles det på intet tidspunkt, at det for skiftende amerikanske regeringer var et ufravigeligt sikkerhedspolitisk udgangspunkt, at alt, hvad der skete i den nordamerikanske hemisfære, angik USA direkte og umiddelbart. Denne synsvinkel synes imidlertid vanskelig at opdage fordi den er så gennemført. Synsvinklen havde selvsagt rod i den velforankrede udenrigspolitiske koldkrigskonsensus i Washington, og for Kennedy-administrationen og rådgiverne i *ExComm*, var militær eskalering, forhøjet beredskab og forceret oprustning logiske modsvar til de sovjetiske missilopstillinger på Cuba.

I Danmark markerede Krag-regeringen sin støtte til USA's linje over for Sovjetunionen, ligesom den danske presse også bakkede generelt op om Kennedy-administrationens linje med at stå fast over for Kreml, herunder de foranstaltninger, der blev truffet vedrørende blokaden af Cuba.[52]

Det var Øst-Vest-konfliktens hidtil mest alvorlige konfrontation, på randen af den helt store katastrofe, og journalistikken befandt sig efter alt at dømme inden for den journalistiske sfære, Hallin betegner som konsensussfæren. Hér er journalistikken ikke tilskyndet til at præsentere modsatte synspunkter, men vil derimod, understreger Hallin, søge at opret-

holde de fremherskende politiske perspektiver ved udelukkende at give taletid til autoritative kilder.[53]

Ved at journalistikken talte ind i den fastforankrede koldkrigsideologi, accepterede den samtidig den konsensusfortælling, som opdelte Øst-Vest-konflikten i simple dikotomier mellem godt og ondt. Et velegnet eksempel på koldkrigsideologiens binære logik i TV-Aktuelts nyhedsudsendelse den 24. oktober er beskrivelsens af det cubansk-sovjetiske forhold:

> Konflikten omkring Cuba har igen henledt opmærksomheden paa det cubansk-sovjetiske venskab som det har udviklet sig gennem de sidste aar. Vi ser her optagelser fra februar 1960 da den sovjetiske viceministerpræsident Mikoyan var paa besøg paa Cuba og gjorde det tydeligt at man fra sovjetisk side var stærkt interesseret i et nært venskab med Castro-styret. Disse optagelser fra juli viser et sovjetisk tankskib i Havanas havn. Medens Cuba blev mere og mere fjendskt indstillet over for de forenede stater og hovedparten af de sydamerikanske lande knyttede nære forbindelser til Sovjet og Østbloklandene.[54]

Cubakrisen skulle fremstilles som en udenrigspolitisk triumf for den amerikanske regering

I det samlede nyhedsbillede præsenteres Cuba og dets kommunistiske leder Fidel Castro ikke som en selvstændig aktør, men som en sovjetisk brik i den kolde krigs og rustningskapløbets grundlæggende dynamik. Og alene med henvisning til landets relationer til Sovjetunionen betegnes det som "fjendskt indstillet" over for USA, uden at den samtidige udvikling i det cubansk-amerikanske forhold nævnes, herunder Kennedy-administrationens fejlslagne forsøg på at afsætte Castro-regimet i april 1961 under den såkaldte Svinebugtaffære.

"I Washington er den opfattelse ved at brede sig..."

Danske tv-seere kunne fra torsdag den 25. oktober og henover weekenden, den 27. til den 29. oktober, følge den gradvise optrapning af Cubakrisen i TV-Aktuelt. Den daglige nyhedsdækning baserede sig på amerikanske kilder fra UPI, og derfor indløb der på dagsbasis danskerne – som vist tidligere – særdeles grundige optagelser med orienteringer om det militære beredskabsniveau rundt om i USA. Der er talrige eksempler på et nyhedssprog, der rammesætter det angiveligt alarmerende høje beredskabsniveau i USA:

> I Florida foregaar en tydelig militær opmarch i forbindelse med Cubakrisen (...) Her paa McCoy-basen (ogsaa i Florida) er der samlet et meget stort antal jagermaskiner. Hverken cheferne paa de forskellige baser her i Florida eller forsvarsministeriet i Washington har villet kommentere de koncentrationer af flyvemaskiner og tropper som gennem de seneste dage har fundet sted i Florida.[55]

Optagelserne fra de amerikanske basefaciliteter blev efter blokadens ikrafttræden den 24. oktober i stigende grad suppleret med optagelser fra et andet af den kolde krigs væsentlige brændpunkter, nemlig Vestberlin, hvor de amerikanske styrker havde påbegyndt en "stort anlagt militærmanøvre". Nyhedsoplæsningen fastholdte det amerikanske koldkrigsverdensbillede ved at fortolke Vestberlin som et geopolitisk og strategisk nøglepunkt for Kennedy-administrationen:

> Selvom det benægtes fra amerikansk side at der skulle være nogen forbindelse mellem de to begivenheder staar det dog klart at søgelyset ogsaa rettes mod Berlin samtidig med at der opstaar en spændt situation mellem øst og vest.[56]

Med udgangspunkt i kilderne fra UPI uddybede TV-Aktuelt fredag den 26. oktober situationen i Vestberlin og fortalte, at de amerikanske tropper havde været i "alarmberedskab siden i tirsdags", samt at "manøvren" omfattede flere amerikanske kampgrupper, svarende til "2/3 af den amerikanske garnison på 6.500 mand". Nyhedsoplæsningen forklarede nu seerne, at:

> I Washington er den opfattelse ved at brede sig, at oprettelsen af russiske raketbaser på Cuba var et led i Moskvas bestræbelser på at udmanøvrere Vestmagterne i Berlin. Og der udtrykkes formodning om, at Berlinkrisen vil opleve en ny tilspidsning inden dette års udgang.[57]

Nyhedsoplæsningen kunne næppe komme ret meget tættere på det, der til forveksling kunne have været Kennedy-administrationens ordrette gengivelse af, hvad Cubakrisen handlede om, og hvad der overordnet set var spil i den kolde krig. Relationerne mellem Øst og Vest betragtedes i en geopolitisk optik som et nulsumsspil, hvor den enes sejr var den andens nederlag – og omvendt. TV-Aktuelts nyhedsdækning så Cubakrisen igennem et konsekvent amerikansk perspektiv og nyhedssproget befandt sig inden for rammerne af en officiøs, amerikansk koldkrigsretorik.

Amerikanerne var efter alt at dømme godt tilfredse med dansk fjernsyns dækning under Cubakrisen

Den kildemæssig nærhed til den amerikanske side i TV-Aktuelts Cubakrise-dækning synes umiddelbart at være temmelig markant. I relation til det højt eskalerede Øst-Vest-modsætningsforhold bragte TV-Aktuelt den 26. oktober imidlertid et sjældent nyhedsindslag fra den hjemlige danske scene. Indslaget fokuserede på de demonstrationer, der blev afholdt på Dag Hammarskjölds Allé i København foran den amerikanske ambassade:

> Ogsaa i aftes kom det til demonstrationer ved den amerikanske ambassade i København. Politiet greb haandfast ind overfor de meget ungdommelige elementer og det kom ikke til alvorligere episoder. Et usædvanligt stort antal betjente var posteret paa Dag Hammarskjölds Allé fra tidligt paa aftenen. For første gang siden krigen var politistyrken iført staalhjelme (...) I alt blev 14 unge mennesker anholdt og ført til en politistation.[58]

En systematisk gennemgang af TV-manuskripterne viser kun dette ene eksempel på et nyhedsindslag fra de demonstrerende under Cubakrisen. Det karakteristiske er, at nyhedsoplæsningen refererer, hvem der demonstrerede, nemlig "ungdommelige elementer", og hvor mange, der blev anholdt, men seerne fik ikke at vide, hvorfor der blev afholdt demonstrationer, herunder hvilke synspunkter der fandtes blandt de demonstrerende. Journalistikkens manglende vilje til at referere oppositionelle gruppers synspunkter er således, ifølge Hallin, kendetegnende for den journalistiske konsensussfære, som er beskrevet ovenfor.

Og det er alene deres afvigende adfærd i forhold til den politiske mainstream, der synes at være årsagen til at de overhovedet nævnes i TV-Aktuelt, hvilket tydeligt markeres ved fremhævelsen af politiets stærke tilstedeværelse og deres iførelse af stålhjelme, der ikke var set "siden krigen". Politiet repræsenterede og beskyttede den rette samfundsorden, og de demonstrerende den udenomsparlamentariske trussel mod den samme samfundsorden.

Den efterfølgende dag, lørdag den 27. oktober, fik TV-Aktuelts seere via indslag fra USA det indtryk, at verden var på randen af katastrofen:

> På den amerikanske hjemmefront hersker der i dag en beredskabets ånd, hedder det i telegrammer fra USA. Oplysningen illustreret med disse optagelser fra forskellige afsnit af hjemmefronten (...) på Key West og i Florida finder en militær opladning sted, som har fremkaldt rygter om et forestaaende angreb på øen.[59]

Kennedy-administrationen lod nu offentligheden vide, at Moskva havde fremsat et forslag over for den amerikanske regering, som gik ud på, USA skulle fjerne sine missiler i Tyrkiet, imod at Sovjetunionen trak sine angrebsvåben tilbage fra Cuba. Dette fremgik af TV-Aktuelt, og nyhedsoplæseren uddybede, at det øjeblikkelige svar fra Det Hvide Hus havde været, at "samtlige raketbaser på Cuba må afmonteres og gøres ubrugelige", før USA ville overveje noget som helst forslag fra Kreml om forhandlinger til løsning på Cuba-krisen.

For offentligheden og danske tv-seere indtraf det afgørende vendepunkt under Cubakrisen mandag den

29. oktober. En konfrontation mellem Øst og Vest var undgået. Og i TV-Aktuelt blev nyhederne indledt med:

> En afgørende afspænding i Cuba-krisen indtrådte i går, da ministerpræsident Krushchev meddelte, at de russiske raketbaser på Cuba ville blive demonteret, pakket ned og sendt tilbage til Sovjetunionen.[60]

Cubakrisens nedtakstsfase og Kennedys død

Over for de amerikanske medier ønskede Kennedy-administrationen og rådgiverne i *ExComm* stadig at fastholde en udstrakt kontrol med dækningen af Cubakrisen i dens nedtaktsfase. Cubakrisen skulle fremstilles som en udenrigspolitisk triumf for den amerikanske regering, og derfor besluttede Kennedy, at det kun var aktørerne fra Det Hvide Hus' absolutte inderkreds, der måtte udtale sig til de amerikanske og europæiske medier. De navngivne kilder fra magtens centrum i Washington omfattede således pressesekretær Pierre Salinger, sikkerhedsrådgiver McGeorge Bundy og præsidentens personlige rådgiver og taleskriver Ted Sorensen.[61]

Efter Kennedy-administrationens modtagelse af Moskvas budskab, var TV-Aktuelts seere således også vidne til:

> Det imødekommende svar, der her oplæses af præsidentens pressesekretær Pierre Salinger: I welcome Chairman Khruschev's statesmanlike decision to stop building bases in Cuba, dismantling offensive weapons and returning them to the Soviet Union under United Nations verification (…) It is my earnest hope that the governments of the world can, with a solution of the Cuban crisis, turn their urgent attention to the compelling necessity for ending the arms race and reducing world tensions.[62]

Med udgangspunkt i TV-Aktuelts nyhedsdækning af Cubakrisen, må den amerikanske regerings news management samlet set vurderes som vellykket. Indholdsanalysens inddeling af dækningen af Cubakrisen var – i de tre faser, der kan identificeres – i udpræget grad under indflydelse af den amerikanske omverdensforståelse, hvilket var en afspejling af, at det journalistiske setup i TV-Aktuelt var underlagt en markant amerikansk kildeafhængighed.

På det foreliggende empiriske grundlag har det ikke været muligt at danne sig et konkret indtryk af, hvordan den amerikanske regerings repræsentanter hos USIS i København vurderede DR's nyhedsdækning under Cubakrisen, ligesom det heller ikke har været muligt at præcisere hvilken rolle USIS spillede i forhold til TV-Aktuelts nyhedsjournalistik. På basis af den systematiske gennemgang og analyse af TV-Aktuelts nyhedssprog, er det overvejende sandsynligt at TV-Aktuelts redaktion benyttede sig af relationen til amerikanerne. Hvordan skulle DR's modtagelse af *Telstar*-optagelserne, som var USIA's værk, ellers have materialiseret sig? Og i en så tilspidset krisesituation, hvor mantraet for TV-Aktuelt var 'aktualitet', var det næppe sandsynligt at man ikke benyttede sig af relationerne til den kilde, der kom helt tæt på de forestående, dramatiske begivenheder: den amerikanske regering.

Omtrent et år senere, mere præcist den 22. november 1963, kørte præsident Kennedy i forbindelse med sin kampagnetur under det amerikanske midtvejsvalg i en kortege gennem byen Dallas i delstaten Texas. Præsidenten blev skudt og afgik ved døden kl. 13 amerikansk tid. Nyheden om attentatet på Kennedy gik selvsagt verden rundt og var øverst på mediernes dagsorden i flere dage.[63] Et par uger efter DR's dækning af præsidentens tragiske skæbne, sendte den amerikanske ambassadør William McCormick Blair et brev til Generaldirektør Hans Sølvhøj. Generaldirektøren forelagde Programudvalgets medlemmer brevets nærmere indhold:

> Han [McCormick] takkede Danmarks Radio for den nænsomme og sympatiske måde, på hvilken medarbejderne udførte deres dystre hverv i forbindelse med tragedien, der ramte De Forenende Stater ved præsident Kennedys død.[64]

Ambassadørens brev til Sølvhøj giver ikke blot et interessant indblik i den amerikanske tilfredshed med DR's journalistiske dækning i forbindelse med Kennedys død og begravelse, men også et vigtigt indblik i, hvordan relationen mellem DR og den amerikan-

Dallas 22. november 1963: Præsidenten og førstedamen kører i kortege gennem Dallas, som del af hans kampagnetur i forbindelse med det amerikanske midtvejsvalg. Præsidenten bliver skudt og dræpt blot få minutter efter billedet er taet. Foto: Victor Hugo King/ Library of Congress.

ske regering havde udviklet sig, mens Kennedy sad ved roret. Brevet påpegede udtrykkeligt, set med amerikanske øjne, at det transatlantiske forhold var blevet udvidet, og ambassadøren gjorde det klart, at han var:

> Taknemmelig for det stadigtvoksende nære samarbejde, som kendetegner Danmarks Radios forhold til De Forenende Staters informationstjeneste (...) Det er min dybe overbevisning, at Danmarks Radio har gjort os alle en stor tjeneste ved at bibringe os en følelse af et fælles mål og en gensidig samhørighed, som vil hjælpe os til at gå fremtiden i møde på en måde, den afdøde præsident tillidsfuldt ville have forventet det.[65]

Amerikanerne var med andre ord efter alt at dømme godt tilfredse med dansk fjernsyns dækning under Cubakrisen. I de cubanske farvande udspandt den hidtil mest alvorlige Øst-Vest-konflikt sig, på tærsklen til en storkrig. For TV-Aktuelts seere viste det sig imidlertid, at Cubakrisens konfliktforløb blev ganske kortvarigt, men for TV-Aktuelt havde det afgørende været den hurtige og aktuelle nyhedsformidling. Gennemgangen af nyhedsmanuskripterne viser, at TV-Aktuelt levede op til dette, men at den nyhedsmæssige vurdering af denne skelsættende udenrigspolitiske begivenhed samtidig flugtede fuldstændigt med den amerikanske regerings.

En række bevarede korrespondancer i DR's arkiv viser dels, at USIS forsynede TV-Aktuelt med de filmoptagelser og det baggrundsmateriale, redaktionen efterspurgte, og at USIS-personalet ofte foranledigede et udlån med et efterfølgende brev, hvori man ytrede sin tilfredshed med de pågældende udsendelser:

> I cannot thank you enough for the extremely fine coverage given by "Aktuelt" of the Cooper space flight. Such efforts are certainly appreciated by us.[66]

Og dels begrænsede relationen mellem TV-Aktuelt

og amerikanerne sig ikke alene til, at USIS-materialet integreredes i det journalistiske setup, idet forhandlingsrelationen samtidig synes at antage en mere fortrolig og åben karakter. USIS' presseattache, Randall Jessee, så sig i forbindelse med TV-Aktuelts nyhedsdækning af raceproblemerne i USA kaldet til at rette henvendelse til redaktionen, med cc til Generaldirektør Sølvhøj. Fra amerikansk side var relationen til DR nu hverken kritikløs eller hændervridende:

> I was somewhat surprised that your television presentation on June 12 dealing with racial problems in the United States contained so little material on the very real progress that the United States is making in solving the matter.[67]

Journalisten fra TV-Aktuelt, Robert Christiansen, sendte amerikanerne et udglattende svar og påpegede, at nyhedsdækningen i flere tilfælde også nævnte Kennedy-regeringens fremskridt på området:

> As you know I am very aware of the progress which has been made in recent years regarding to civil rights, and we have never hesitated to point this out in our 'TV-Aktuelt' (…) President Kennedy and his administration are making great efforts to improve the situation. I shall be only too glad to contact you in order to get that further information, which you so kindly offer me.[68]

I sidste ende gavnede det givetvis Kennedy-administrationen og USIA, at Cubakrisens forløb var afgrænset, og at kilderne til de pludselige forandringer i krisens forløb netop var den amerikanske regering. Det journalistiske behov for at rapportere om de højaktuelle begivenheder oversteg dermed behovet for at analysere forandringer over tid og sætte Cubakrisen ind i en sammenhæng, fordi krisen i sit udgangspunkt blev opfattet som overhængende akut.

Konklusion

I denne mediehistoriske undersøgelse er det blevet påvist, at den amerikanske regerings repræsentanter i USIS spillede en afgørende, og hidtil overset, rolle i DR's journalistiske dækning af en række formative begivenheder i Kennedys embedsperiode. Undersøgelsen viser, at Kennedy-administrationen og USIA fra starten betragtede den kolde krig som en ideologisk konflikt, der først og fremmest skulle udkæmpes i og gennem det fremstormende fjernsynsmedie.

I Danmark lykkedes det således for USIS at fastholde relationerne til journalisterne i DR, for derved at sikre en vis amerikansk kontrol med nyhedsdækningen i fjernsynets TV-Aktuelt. USIS' aktiviteter, der spændte fra teknisk bistand med optagelser til udlån af amerikanske udsendelser til TV-Aktuelt, skulle samlet set sikre den danske opinions sympati for Kennedy-administrationen.

Kennedys indsættelsesceremoni, opsendelsen af Telstar-satellitten og ikke mindst Cubakrisen blev alle væsentlige elementer i DR's nyhedsstrøm, og artiklen dokumenterer, at den amerikanske regering i praksis satte sit præg på de enkelte nyheder i den journalistiske nyhedsdækning.

Øst-Vest-konfliktens mest alvorlige konfrontation var Cubakrisen, og i indholdsanalysen kan det registreres, at den journalistiske dækning af konflikten i høj grad blev set gennem et amerikansk perspektiv, hvormed journalistikken bidrog til at legitimere de skridt, Kennedy-administrationen ville tage i konfliktens forskellige faser. Tilstedeværelsen af det markante amerikanske perspektiv var et udtryk for en journalistisk kildenærhed til Kennedy-administrationen, som manifesterede sig ved et nyhedssprog, der italesatte konflikten inden for rammerne af en officiøs, amerikansk koldkrigsretorik.

I den tilspidsede Øst-Vest-situation fastholdte journalistikken dermed et perspektiv, der tilgodeså den fremherskende politiske og ideologiske konsensus i USA – en koldkrigsjournalistik, der ved i stigende grad at vende sig mod de amerikanske kilder både accepterede konsensus og videreformidlede den i dansk fjernsyn.

Noter

1 Danielsen 2017, Danielsen 2015, Nilsson 2016 og Batikha 2019.
2 Schmidt 2012, s.185-186
3 From USIS, Copenhagen, to USIA, Washington, "Telecast of Nixon-Kennedy Debate in Denmark", October 3, 1960, Record Group 306, Entry P-451, box 7 (Fold, Denmark 2.3 Television), US National Archives.
4 From USIS, Copenhagen, to USIA, Washington, "Licensed Television Receivers in Denmark Top 500,000", November 1, 1960, Record Group 306, Entry P-451, box 7 (Fold, Denmark 2.3 Television), US National Archives.
5 From USIS, Copenhagen, to USIA, Washington, "Danish Coverage of the Change in U.S. Administration", Jan 23, 1961, Record Group 306, Entry P-451, box 7 (Fold, Denmark 1.3 Effectiveness Reports), US National Archives.
6 Ibid.
7 Cull 2008, p.189.
8 From USIS, Copenhagen, to USIA, Washington, "Danish Coverage of the Change in U.S. Administration", Jan 23, 1961, Record Group 306, Entry P-451, box 7 (Fold, Denmark 1.3 Effectiveness Reports), US National Archives.
9 Ibid.
10 Danmarks Radios Programudvalgs mødeprotokoller, den 2. august 1960, pakke 17, Rigsarkivet; Villaume 2020, s.400-409.
11 Villaume 2020, s.409-417; O. A. Westad, The Global Cold War. Third World Interventions and the Making of Our Times, (Cambridge University Press, 2007), p.26-27.
12 Cull 2008, p.190-193. Se desuden Murrow-biografien: Gregory M. Tomlin, Murrow's Cold War. Public Diplomacy for the Kennedy Administration, (University of Nebraska Press, 2016).
13 Foreign Relations of the United States (FRUS), 1917–1972, Vol. VI, Public Diplomacy, 1961–1963, Tekst 32: Address by the Director of the United States Information Agency (Murrow), Washington, May 24, 1961.
14 Ibid.
15 Ibid.
16 Cull 2008, p.193
17 Tomlin 2016, p.113-115.
18 FRUS, 1917–1972, Vol. VI, Public Diplomacy, 1961–1963, Tekst 32: Address by the Director of the United States Information Agency (Murrow), Washington, May 24, 1961.
19 USIA, Office of Research and Analysis, "Denmark: A Communications Fact Book", October 12, 1961, Record Group 306, Entry P-451, box 9 (Fold, Denmark 1961 3.1 IRI Media and Research), US National Archives.
20 Simpson 1994, p.120-122.
21 From USIS, Copenhagen, to USIA, Washington, "Statistical Report on Television Program", December 31, 1960, Record Group 306, Entry P-451, box 7 (Fold, Denmark 2.3 Television), US National Archives.
22 Ibid.
23 Villaume 2020, s.340-341.
24 Aktuelt, "Strålende rumfart – men drama til slut", den 25. maj 1962.
25 From USIS, Copenhagen, to USIA, Washington, "Danish Coverage of Commander Carpenter's Flight", June 1, 1962, Record Group 306, Entry P-451, box 10 (Fold, Denmark 1962 2.4 Radio), US National Archives; se fx Aktuelt, "Landede 350 km fra målet", den 25. maj 1962.
26 Ibid.
27 From USIS, Copenhagen, to USIA, Washington, "Danish Reaction to Telstar", July 30, 1962, Record Group 306, Entry P-451, box 11 (Fold, Denmark 1962 4.2 Reactions to US), US National Archives.
28 Ibid., Aktuelt, "TV-transmission fra Amerika via Telstar-satellitten", den 21. juli 1962.
29 Aktuelt, "200 millioner så Telstar-succes'en", den 24. juli 1962; Aktuelt, "Overvældende succes", den 24. juli 1962.
30 Ibid.
31 From USIS, Copenhagen, to USIA, Washington, "Danish Reaction to Telstar", July 30, 1962, Record Group 306, Entry P-451, box 11 (Fold, Denmark 1962 4.2 Reactions to US), US National Archives; Aktuelt, "200 millioner så Telstar-succes'en", den 24. juli 1962.
32 Ibid.
33 Ibid.
34 Cull 2008, p.214; Lauridsen, Mariager, Olesen & Villaume (red.) 2011, s.157-158.
35 Danmarks Radios Radioråds mødeprotokoller, den 7. januar 1958, pakke 11, Rigsarkivet.
36 Tomlin 2016, p.143-149.
37 Cull 2008, p.214-215. Edward Murrow, USIA's direktør, var sygemeldt under Cubakrisen.
38 From Copenhagen, to Secretary of State, "Action Department 330", October 24, 1962, Record Group 306, Entry P-451, box 11 (Fold, Denmark 1962 5.12 Cuba) US National Archives.
39 Danmarks Radios Programudvalgs mødeprotokoller, den 30. oktober 1962, pakke 19, Rigsarkivet.
40 Danmarks Radio (DR), TV-Aktualitetsafdelingen, 1954-1979, TV-Aktuelt, manuskripter, "Aktuelt 22/10 1962", pk. 4, Rigsarkivet.
41 Ibid.
42 Cull 2008, p.215.
43 Danmarks Radio (DR), TV-Aktualitetsafdelingen, 1954-1979, TV-Aktuelt, manuskripter, "Aktuelt 23/10 1962", pk. 4, Rigsarkivet.
44 Internetkilde: https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/historic-speeches/address-during-the-cuban-missile-crisis, (den 2. januar 2022).
45 Hallin 1986, p.72-73.
46 Danmarks Radio (DR), TV-Aktualitetsafdelingen, 1954-1979, TV-Aktuelt, manuskripter, "Aktuelt 23/10 1962", pk. 4, Rigsarkivet.
47 Danmarks Radio (DR), TV-Aktualitetsafdelingen, 1954-1979, TV-Aktuelt, manuskripter, "Aktuelt 24/10 1962", pk. 4, Rigsarkivet.
48 Ibid.
49 Cull 2008, p.215.

50 Danmarks Radio (DR), TV-Aktualitetsafdelingen, 1954-1979, TV-Aktuelt, manuskripter, "Aktuelt 24/10 1962", pk. 4, Rigsarkivet.
51 Ibid.
52 Mariager, Villaume, Olesen & Lauridsen (red.) 2011, s.158-159.
53 Hallin 1986, p.117-119.
54 Danmarks Radio (DR), TV-Aktualitetsafdelingen, 1954-1979, TV-Aktuelt, manuskripter, "Aktuelt 24/10 1962", pk. 4, Rigsarkivet.
55 Danmarks Radio (DR), TV-Aktualitetsafdelingen, 1954-1979, TV-Aktuelt, manuskripter, "Aktuelt 25/10 1962", pk. 4, Rigsarkivet.
56 Ibid.
57 Danmarks Radio (DR), TV-Aktualitetsafdelingen, 1954-1979, TV-Aktuelt, manuskripter, "Aktuelt 26/10 1962", pk. 4, Rigsarkivet.
58 Ibid.
59 Danmarks Radio (DR), TV-Aktualitetsafdelingen, 1954-1979, TV-Aktuelt, manuskripter, "Aktuelt 27/10 1962", pk. 4, Rigsarkivet.
60 Danmarks Radio (DR), TV-Aktualitetsafdelingen, 1954-1979, TV-Aktuelt, manuskripter, "Aktuelt 29/10 1962", pk. 4, Rigsarkivet.
61 Cull 2008, p.216.
62 Danmarks Radio (DR), TV-Aktualitetsafdelingen, 1954-1979, TV-Aktuelt, manuskripter, "Aktuelt 29/10 1962", pk. 4, Rigsarkivet; internetkilde: https://microsites.jfklibrary.org/cmc/oct28/, (den 2. januar 2022).
63 Schmidt 2012, s.341.
64 Danmarks Radios Programudvalgs mødeprotokoller, den 10. december 1962, pakke 19, Rigsarkivet.
65 Ibid.
66 Danmarks Radio (DR), TV-Aktualitetsafdelingen, 1960-1966, korrespondance, ekstern, pk. 4: Brev fra U.S. Information Service, American Embassy, til Sven Ludvigsen, Danmarks Radio og TV, den 22. maj 1963, Rigsarkivet.
67 Danmarks Radio (DR), TV-Aktualitetsafdelingen, 1960-1966, korrespondance, ekstern, pk. 4: Brev fra U.S. Information Service, American Embassy, til Robert Christiansen, TV-Aktuelt, den 14. juni 1963, Rigsarkivet.
68 Danmarks Radio (DR), TV-Aktualitetsafdelingen, 1960-1966, korrespondance, ekstern, pk. 4: Brev fra Robert Christiansen til Mr. Randall S. Jessee, Press Attaché, U.S. Information Service, American Embassy, den 19. juni 1963, Rigsarkivet.

Litteratur

Batikha, J. P. (2019). An American Voice on the Air: Mediated US Public Diplomacy in Danish State Broadcasting, 1945-1953. I *Historical Journal of Film, Radio and Television*. Vol. 39, No. 3. p. 515-531.

Cull, N. J. (2008). *The Cold War and the United States Information Service*. Cambridge University Press.

Danielsen, H. (2017). 'A military ERP'? Military assistance and US public diplomacy in Norway in the early 1950s, *Journal of Transatlantic Studies*, 15:4, p. 313-330.

Danielsen, H. (2015). American Culture as "High Culture": U.S. Cultural Diplomacy in Norway, 1950-65. In Ingimundarson, V. & Magnusdottir, R. (red.) *Nordic Cold War Cultures: Ideological Promotion, Public Reception, and East-West Interactions*. Aleksanteri Cold War Series, nr. 2, Aleksanteri Institute.

Hallin, D. C. (1986). *The "Uncensored War": The Media and Vietnam*. University of California Press.

Nilsson, M. (2016). *The Battle for Hearts and Minds in the High North: The USIA and American Cold War Propaganda in Sweden*. 1952-1969, Brill Academic Publishers.

Mariager, R. M., Villaume, P., Olesen, T. B., & Lauridsen, J. T. (red.) (2011). *Den Kolde Krig og Danmark:* Gads Leksikon. Gad.

Schmidt, R. (2012). *Den perfekte præsident: en biografi om John F. Kennedy*. København: Gyldendal.

Simpson, C. (1994). *Science of Coercion: Communication Research and Psychological Warfare*. 1945-1960, Oxford University Press.

Tomlin, G. M. (2016). *Murrow's Cold War. Public Diplomacy for the Kennedy Administration*. University of Nebraska Press.

Villaume, P. (2020). *Frygtens logik. Den Kolde Krig – en ny globalhistorie 1917-1961*. Gyldendal.

Westad, O. A. (2007). *The Global Cold War. Third World Interventions and the Making of Our Times*. Cambridge University Press.

Women journalists had entered newsrooms in greater numbers during the World War II. However, after the war news work was divided into masculine and feminine jobs from which the first ones were viewed as more prestigious. Foreign correspondence was one of the male bastions. In the picture, journalists of a local newspaper Kaleva are working with a piece in 1959. Source: Finnish Heritage Agency, photo number JOKAKAL3B:11504. CC BY 4.0.

Sammanfatning: Könsfördelning av utrikeskorrespondenters historia: Fallet med Helsingin Sanomats Maija-Liisa Heini. *Maija-Liisa Heini (1917–1988) var en stjärnreporter av sin tid som tillbringade de flesta åren av sin karriär på Finlands största nationella tidning, Helsingin Sanomat. I den här artikeln fokuserar jag på Heinis arbete under slutet av 1960-talet som tidningens skandinaviska korrespondent. Mer specifikt kommer jag att använda Heini som en fallstudie för att reda ut den könsrelaterade historien om utrikeskorrespondens genom att anta Lonsdales argument att tidiga kvinnliga korrespondenters utomstående status tillåt dem att producera alternativa berättelser om utrikesaffärer. Genom att analysera nyheter och kronologiska artiklar skrivna av Heini hävdar jag att hon använde sin status som journalist av hög anseende för att störa befintliga idéer om vad som utgjorde bra utrikesjournalistik. Samtidigt som hon gjorde detta lyckades hon kombinera en så kallad feminin skrivstil med en professionell persona som omfamnade maskulina drag av journalistik.*

Nyckelord: *Maija-Liisa Heini, kvinnor i journalistiken, utrikesjournalistik, utrikeskorrespondent, Helsingin Sanomat, 1960-talet, Finland*

Fagfellevurdert

Gendering the history of foreign correspondents: The case of Helsingin Sanomat's Maija-Liisa Heini

Abstracts: *Maija-Liisa Heini (1917–1988) was a star reporter of her time who spent most of her career working at the biggest national newspaper in Finland, Helsingin Sanomat. In this article, I focus on Heini's work during the late 1960s as the paper's Scandinavian correspondent. More specifically, I will use Heini as a case study to unravel the gendered history of foreign correspondence by adopting Lonsdale's argument that early women correspondents' outsider status allowed them to produce alternative narratives of foreign affairs. By analysing news and feature articles written by Heini, I argue that she used her status as a journalist of high standing to disrupt existing ideas about what constituted good foreign news journalism. In doing so, she was successful in combining a so-called feminine writing style with a professional persona that embraced masculine traits of journalism.*

Keywords: *Maija-Liisa Heini, women in journalism, foreign news, foreign correspondence, Helsingin Sanomat, 1960s, Finland*

Heidi Kurvinen
Associate Professor, PhD,
The Turku Institute for Advanced Studies (TIAS)
University of Turku, Finland
heidi.kurvinen@utu.fi
orcid.org/0000-0002-1056-0701

> Due to her excellent Swedish skills, Heini has specialised in Scandinavian matters, so to speak. *Dagens Nyheter* used Heini as their Helsingin Sanomat correspondent, i.e. a stringer, and for the last five years Heini has lived in Stockholm as the foreign correspondent of her own newspaper.[1]

The above quote is an excerpt from a personal portrait of Finnish reporter Maija-Liisa Heini (1917–1988) who spent most of her career working at the biggest national newspaper, *Helsingin Sanomat*, and was viewed as one of its star reporters. In this article, I focus on Heini's work during the late 1960s as *Helsingin Sanomat*'s Scandinavian correspondent. More specifically, I will use Heini as a case study to unravel the gendered history of foreign correspondence by adopting Lonsdale's argument that early women correspondents' outsider status allowed them to produce alternative narratives of foreign affairs.[2] Lonsdale focuses on freelance writers and journalists working for minor publications, and their working conditions were wholly different from those enjoyed by Heini, who worked for the most prestigious newspaper in Finland and had a steady position. However, like these women of the interwar period, Heini was one of the few women to work in the prestigious field of foreign correspondence in Finland in the 1960s.[3] What also connects Heini to the earlier women is the observation that they were not restricted by the rules of their media outlets.

In the analysis, I will complement Lonsdale's argument by drawing on the theorisation of the performative nature of both gender and journalism, as well

Denne artikkelen er også publisert separat, med følgende url:
https://medietidsskrift.no/content/uploads/2022/09/MHT-2022-37-38-Kurvinen-IDO.pdf

as their interconnections. Arguably, during the post-war decades, traditional gender norms influenced the behaviour of both female and male journalists who maintained professional norms and masculinist newsroom cultures in their daily work through constant repetition of gendered acts. However, individual journalists could also challenge those norms, as was the case with Heini. She followed the gender norms of the day, which valued masculine traits in journalism, but occasionally she managed to disrupt the writing conventions of her time.[4] This also applies to her years as a foreign correspondent in Stockholm. Here, Pauliina Penttilä's model of professional journalism as a field that is constantly performed through the repetition of journalistic practices is of particular value. Penttilä makes a distinction between sufficient, ideal and dynamic repetition, and it is the last of these three that is revelatory in Heini's case. While sufficient and ideal repetition maintain and support professional norms, dynamic repetition destabilises craft practices and ideas about what constitutes good journalism.[5]

Heini used her status as a star reporter to destabilise the prevailing writing conventions of her time

In what follows, I will argue that Heini used her status as a star reporter to destabilise the prevailing writing conventions of her time, i.e. she practiced dynamic repetition, and in doing so she redefined what foreign news could look like. I will show this by first describing the social and other capital Heini had to advance her career. Afterwards, I will move on to analyse her work as a foreign correspondent. I will ask whether her articles differed from the other material published in *Helsingin Sanomat*'s foreign news section. How did her gender influence her manner of writing? What kind of strategies did she use to maintain or disrupt the then-current practices of foreign news journalism?

The primary material for this article consists of Heini's articles published in *Helsingin Sanomat* between 1965 and 1970. I collected the data from *Helsingin Sanomat*'s digital archive, where a basic keyword search using her name resulted in 3,599 hits.[6] The interface does not allow advanced searches, nor are there any options to organise the hits or limit the time period viewed. Consequently, I have not analysed the entire pool of data from these years in depth. Instead, I selected a sample of articles, on which I have based my interpretations. I also used interviews with Heini published in various magazines, as well as short news items that mention her. I collected this material from the National Library of Finland's digital interface, where a keyword search using her name produced 1,626 hits. Thus, this article has greatly benefited from the digital turn in historical research.[7] Specifically, it would have been impossible to identify contemporaneous comments made by Heini in interviews or journalism seminars without the availability of digitised media texts. Instead of computer-assisted distant reading, the data analysis, however, includes the contextual close reading of media texts.[8] By this I mean that Heini's career and her articles are analysed as part of the wider historical context of professional journalism in late 1960s Finland. This includes craft practices, particularly those related to foreign news journalism, and the gendered composition of the profession.

Becoming a star reporter

Individual women had worked in Finnish newsrooms since the late 19th century, but their numbers remained rather low until the 1960s, when women entered into professional journalism in greater numbers.[9] However, the number of women in *Helsingin Sanomat*'s workforce had been rising gradually since the late 1920s. This was partly due to the size of the newsroom: the greater number of specialist beats compared with other newspapers created opportunities for women journalists. For instance, women could advance their careers by beginning as newsgatherers and then demonstrating their skill as reporters. Additionally, their better language skills opened certain areas of work to them, such as 'harbour journalism'. At that time, ships were an important channel through

Maija-Liisa Heini was a seasoned expert who was able to combine light writing style with prominent newsroom positions. In the late 1960s, she worked as the Helsingin Sanomat's Scandinavian correspondent after which she was nominated to the Ilta-Sanomat's second editor-in-chief. Both positions were rare for women journalists at that time. Source: Maija-Liisa Heini's archive, The National Archives of Finland.

which foreign news travelled to Finland, and women journalists such as Vappu Roos managed to make this into their special niche.[10]

Nevertheless, the profession remained dominated by men, and cultural expectations limited the career trajectories of women journalists throughout the early 20th century, including at *Helsingin Sanomat*. This status quo was disrupted by the outbreak of World War II. When men were called up to the front, newsrooms allowed more women to enter the profession, and Maija-Liisa Heini was one of them. In 1941 she started work in *Helsingin Sanomat*'s local office in Lahti as a 24-year-old, university-educated woman with brief experience from the world of advertising. After a couple of months, she was moved to the main newsroom in Helsinki, where she was assigned more demanding tasks. For instance, she served as a subeditor on the paper during the war.[11] Thus, she is a model example of the opportunities the war opened up for women in working life. She also received various opportunities that were rare for women after the war, and by the early 1950s she was being hailed as 'one of the two real women journalists' in Finland by her male colleagues in the Helsinki area. Alongside her work as a reporter, Heini published magazine columns under the pseudonym 'Ksantippa', and it was in this role that she became a household name in cultural and political circles in post-war Finland.[12]

She is a model example of the opportunities the war opened up for women in working life

During the immediate post-war years, the issue of gender became manifest in the profession as male journalists returned to the newsrooms. Although not

Helsingin Sanomat's Scandinavian correspondent had been based in Stockholm since 1943. Maija-Liisa Heini worked there between 1965 and 1970. The tram was photographed in Slussen in September 1967. Photographer: Lennart af Petersens. Source: Stockholm city museum, photo number DIA 17009. CC-BY-NC.

all of the women working in journalism withdrew from the profession, the normative understanding of journalism as a masculine job remained intact. Women were seen as suitable for reporting when they were young, but a middle-aged woman reporter was regarded as 'a sad phenomenon'. Furthermore, more advanced jobs such as subediting were seen as too demanding for women. These ideas were to some extent shared by women journalists themselves, but they were not ready to give up their professional lives. As a result, in 1946, the Club of Women Journalists was founded, at first serving as a forum for discussion of women's status in the profession.[13] Heini was active in the club. In 1947, she was one of the speakers at an event for young women with aspirations to enter professional journalism, and in 1956 she presented her ideas about women journalists' opportunities for newspaper work.[14] Both events were organised by the Club of Women Journalists, and as her participation in them suggests, Heini's expertise as a journalist was valued by her peers.

In professional circles Heini was known for two things: her boldness in news work and her light writing style.[15] The former is of course highly appreciated by professional journalists, and indeed can be seen as an essential quality for 'a proper news journalist'.[16] This probably explains why Heini was recognised as one of Finland's two eminent women journalists, as briefly mentioned above. However, a light writing style was still considered feminine, and thus regarded as inferior by distinguished journalists. Interestingly, this did not apply to Heini: the lightness of her style did not diminish her star quality. For example, she was nominated for the position of foreign correspondent in spite of her reputation as 'a pioneering gossip columnist'.[17]

One explanation for Heini's special status can be found in the manner in which she distanced her light journalism from the specialist area of women's journalism. Even though her texts displayed a lightness of touch that was seen as feminine in 1960s Finland,[18] she was outspoken in her view that fact-based journalism could be written in such a way at to be enjoyable. In particular, she did not question prevailing news values, and she saw serious news work as more valuable than the tasks that continued to be assigned to women, such as reporting on women's organising. Additionally, her interest in Scandinavia and her ability to speak fluent Swedish constituted a form of cultural capital that made her suitable for the correspondent position, as evidenced in the opening quote. However, her promotion can also be viewed as a reward for a journalist whose 'brand' (to use today's terminology) was profitable for the newspaper. This was the case in 1970, at least, when Heini was further promoted to the position of second editor-in-chief of the tabloid *Ilta-Sanomat*, published by the Sanoma corporation. Arguably, both promotions indicate that Heini had secured her position as 'one of the guys' among her male colleagues, which made them per-

ceive her as less female than other women journalists in the newsroom.[19]

Even if Heini clearly embraced her role as 'one of the guys', the ways in which gender affected her choices as a journalist were more complex. Candi S. Carter Olson has used the concept of 'gender judo' to show how US war correspondent Ruth Cowan took advantage of feminine stereotypes in her reporting to support women's expanding roles during World War II. More precisely, Cowan played with gender stereotypes to undermine them while advancing her own career.[20] To some extent, this chimes with Heini's light and humorous writing style. Heini did not use her texts for women's advancement per se, but her own professional career served as an inspiration for many women in post-World War II Finland.[21] More importantly, she managed to combine her 'feminine' writing style with more masculine work traits to become equal to her male colleagues. Consequently, Heini's texts, which were distinctively descriptive, a trait that was viewed typical for women in journalism textbooks of this time,[22] propelled her success within the profession. Simultaneously, she liked to distance herself from women's issues, and she often emphasised that she felt more comfortable with men than with women.[23] Indeed, her professional persona can be seen as a combination of feminine and masculine traits. On the one hand, she embraced feminine qualities in writing and helped to feminise journalism, as can be seen in the following quote, which discusses the role of women's pages in journalism:

> It is not easy to write light columns. Consequently, they are often assigned to women journalists: a woman works hard, wants to be recognised, and has the ability to approach minor news items in a casual manner; she is better at typing text that is superficial enough (it has been said, according to a pioneer in this field, Maija-Liisa Heini, that superficiality is a virtue).[24]

On the other hand, as we saw above, Heini distanced herself from her female colleagues and fully embraced her role as 'one of the guys'.[25] Thus, in Heini's work, doing gender and doing journalism were intertwined, but a focus on the latter reveals the ways in which she managed to displace the working practices of 1960s foreign correspondence, as I will now show.

Reporting from Stockholm

> According to my ideology, news work must be as objective and factual a communication as possible. But there are always things that cannot be presented in this way. Sometimes one needs to go against the grain and use playfulness to deconstruct overstimulation. In my opinion, causerie allows this, says Maija-Liisa Heini.[26]

The quote that opens this section is taken from a personal portrait of Heini that was published in 1973, when she was working as editor-in-chief on *Ilta-Sanomat*. In the quote, Heini makes a clear distinction between objective news work and the subjective genre of causerie. Nonetheless, in the following, I will argue that to some extent, the lighter style with which readers were familiar from her causeries was also present in her news work. This was the case during her early career as a domestic reporter in particular, when she wrote on various topics ranging from the funeral of the King of Sweden to ski sports in Lahti.[27] Traces of the same style can be found in the articles from her years as a Scandinavian correspondent.

Helsingin Sanomat had established a steady correspondent position for Scandinavia in 1943 based in Stockholm. As Finland's leading national morning paper, *Helsingin Sanomat* had a well-developed network of correspondents in different countries, but it seems to have placed more importance on the Nordic region than its rivals: the only other morning paper with a correspondent in a Scandinavian country was the leading Finnish-Swedish *Hufvudstadsbladet*, whose correspondent also worked in Stockholm.[28] Heini was nominated for the position in 1965, which can be seen as an indication of her prestige in the newsroom. Interestingly, however, Heini had not worked in *Helsingin Sanomat*'s foreign section prior to her nomination, suggesting that foreign news reporting was not a necessary background for foreign correspondents. At that time, foreign news reporters,

who were located in their newspapers' Finnish offices, mostly relied on news provided by the biggest international agencies, such as Reuter[29] and United Press International, although the job also included more demanding tasks, as can be seen in the following passage from a Finnish journalism textbook published in 1961:

> He is […] both a newsman who takes care of event news and a political reporter who has specialised in foreign politics. The first task does not need a lot of special skills […]. On the contrary, reporting on world politics […] requires simple professionalism, and also a wide knowledge base and a perspective deriving from this. It is also useful to know foreign languages.[30]

A sophisticated understanding of world politics was required of foreign correspondents too, but these correspondents were seen first and foremost as seasoned experts who could offer an insider's view of issues in the countries where they were based. After returning to Finland, they often took up leadership positions, as was the case with Heini.[31]

During her five-year post in Stockholm, Heini wrote a steady flow of news relating to Sweden, infrequently publishing texts that focused on other Scandinavian countries.[32] Her reporting also included Nordic collaboration in general and the late 1960s political effort to create an all-Nordic economic area (Nordek) in particular.[33] As this suggests, Heini's reporting emphasised the political aspects of the Nordic region, which is characteristic of foreign news reporting.[34] It was also typical of Heini that her reports relied on Nordic media. When she reported on events for a Finnish audience, it was based on something she had either read in a morning paper or tabloid or heard on the radio.[35] Additionally, the Finnish perspective can be identified in her many reports on Finnish immigrants in Sweden, or on Finland's various economic and cultural interests within the Nordic region.[36] Often her daily output in the paper consisted of a number of small news items,[37] and most of her reports were published in the paper's foreign news section. However, from time to time they appeared in the paper's day-to-day or family sections, as was the case, for instance, with an article about a kitchen fair held in Stockholm in 1968.[38]

Arguably, Heini's articles about various events and political developments of Scandinavian origin adhered to the conventions of political news writing, a news beat that tends to invite a masculine writing style.[39] However, occasionally we find news items written by Heini that differ from this general trend. One illustrative example of the entertainment value found in some of Heini's articles is her report on the divorce of the businessman Axel Broström.[40] A few years later, her article about a Swedish woman who had given birth to quadruplets was accompanied by a picture of the happy couple.[41] As a curiosity, Finnish readers were also informed about a Swedish environmentalist who had built a memorial for crows.[42]

Heini was able to find newsworthiness in small and seemingly irrelevant topics

At other times, the topic was not entertaining per se but included a human interest angle: for example, a story about a two-year-old who had frozen to death because of her mentally ill Finnish-born mother, and an article on the pointlessness of soaking laundry.[43] Heini could also use tabloid news as a source, as was the case in 1966 when she summarised a news story from the Swedish *Expressen*. According to Heini, the day of publication was 'the date that included the most number sixes in the century, when anyone could date their letters by using only this number'.[44]

Although it was certainly not her main area of interest, every now and then Heini did pay attention to topical women's issues. For instance, she wrote about strong female figures, including a 1968 article about the new female leader of Stockholm city council.[45] Additionally, she made a few remarks on gender roles, a hotly debated topic in Finland at the time.

She also reported on discussions relating to sexual morality, such as the so-called Stockholm marriages and students' calls for gender-neutral saunas,[46] themes that may not have belonged very obviously to foreign news journalism in the late 1960s. Similarly, she reported in detail on the discussion regarding the line of succession to the Swedish throne.[47]

To some extent, such small news items contradicted the guidelines for foreign news journalism offered by Antero Okkonen in his 1961 journalism textbook. According to him, 'a foreign reporter on a prestigious morning paper should avoid filling the foreign section with small entertaining news from abroad, i.e. curiosities that are repeatedly offered. Their place is not in the foreign section. Instead, the light page, i.e. the fluff, is the correct place for them'.[48] Although this comment was probably aimed at the foreign celebrity news that was relatively common in Finnish newspapers at the time,[49] it also reveals the old-school attitudes towards news work that Heini was questioning with her 'journalistic counter-strategies', to use Luostarinen's concept.[50] More specifically, Heini's small news items, with their human interest framing, offered a variety of lighter material for the paper's foreign news desk and simultaneously redefined what foreign news could look like. Heini's manner of destabilising the prevailing understanding of foreign news journalism was particularly meaningful in *Helsingin Sanomat* in which human interest stories had accounted for only 13.7 per cent of the foreign material in 1961, a considerably smaller percentage than was found in many other Finnish newspapers of the time, such as the local newspapers *Aamulehti* and *Kansan Lehti*.[51] What is more, her human interest items were often published alongside serious political news, which diversified the entire outlook of the paper's foreign news section.

One example of these changing practices is Heini's article on the fishing industry in Iceland. The article followed fact-based reporting conventions, but it included a twist in its use of a picture and caption. The article was illustrated with a picture of a young girl who held a piece of dried cod in her hands. The caption said: 'Even though the cod is dry, the girl is fresh. Thus, a girl and a cod are a natural choice when an Icelandic photographer wants to stage the proper background for the cover girl. 90 per cent of Iceland's exports come from the fishing industry'.[52] It is impossible to know who selected the picture and wrote the caption, but the example shows that the leading national newspaper's foreign news section was not afraid to combine entertaining elements with serious news work. It also demonstrates that Heini was not the only one to challenge prevailing journalism practices.

This chimes with the findings of Esko Keränen, according to whom the job of foreign correspondent underwent major changes during the post-war years. The original interest in political information from the host country later paved the way for more news-oriented reporting. From the mid-1960s onwards, the accelerating speed of news flows through television and radio, as well as through international news agencies, demanded further changes of emphasis. Background and feature articles were placed at the centre of correspondents' work, as indicated by the human interest framing used in *Helsingin Sanomat*.[53] Similarly, the radical left morning paper *Kansan Uutiset* wanted its Moscow correspondents to cover the everyday lives of Soviet citizens alongside their political articles.[54] Nevertheless, Heini's texts seem to have been the only ones that blurred the lines between feature writing and news texts, both of which bear her feminine style. Arguably, there was the opportunity for this kind of dynamic repetition since Aatos Erkko, the editor-in-chief of *Helsingin Sanomat*, was updating working practices at that time.[55] For Heini, one way of doing this was to use narrative storytelling, as I will show next.

Narrativising the news

The dynamic repetition of craft practices is most visible in some of the news items and articles where Heini distanced herself from news writing conventions through her use of narrativisation and language typical of her causeries. These texts, or parts of them, adopted a somewhat subjective point of view while telling the reader a story, imitating the byline subjectivity – to use Steensen's concept – that was characteristic of the work she published under the pseu-

donym 'Ksantippa'. She had used this writing style from the beginning of her career, and her causeries in particular were a model of narrative journalism. Her pieces from Stockholm thus replicated her personal writing style rather than representing the 'new journalism' that was emerging in the US in the 1960s.[56] This was not atypical for female correspondents of that time. Like Heini, the New York correspondent of *Sydney Morning Herald*, Margaret Jones sent her paper 'elegantly written features' alongside her news stories.[57] However, the topic of these pieces was firmly in the political beat whereas Heini was able to find newsworthiness in small and seemingly irrelevant topics as indicated in the previous section.

Many of the more subjective pieces Heini wrote as a correspondent were reportages, and they belonged to a genre of journalism that cultivated subjectivity. A prominent example can be found in a major article about the wedding of the Danish Princess Margrethe, which Heini depicted in a lively manner:

> What a day! All the expectations Danes had for 10 June were fulfilled when Crown Princess Margrethe promised to love, in sickness and in health, the French duke […] who a day later would turn 33 years old.[58]

The article followed the conventions of wedding reporting, and thus it did not reform foreign reporting per se. Similar reports from Heini had appeared previously – her report on the funeral of King Gustaf V in 1950,[59] for example. Indeed, this almost radio-style reporting was typical of Heini during her early career. However, her way of including small oddities in the report is worth mentioning. Alongside the main article, for instance, Heini depicted one of Margrethe's wedding gifts as follows:

> Copenhagen provos [members of a 1960s Danish counterculture movement] have remembered Margrethe and Henrik with a wedding gift. […] The bikes were decorated with small Danish flags and paper hearts […]. A group of provos began their journey from the fountain in Amelie market square by walking with the gift bikes, which had no back lights or locks […]. In honour of Danish humour, one must mention that the provos' archenemies, a window cleaner from Ströget and his friend, gave them the signal to begin with Italian starting pistols and wearing red Turkish hats on their heads.[60]

Similarly rich descriptions can also be found in articles about the nuptials of the Norwegian royals Sonja and Harald. In an article published before the wedding, Heini depicted how political tensions were casting a shadow over the upcoming festivities.[61] In places, the style was almost gossipy as she informed the readers about Sonja's childhood friends, the line-up of her bridesmaids, and the details of the wedding gifts.[62]

Heini's strong suit was building entertaining narratives

Heini also used narrativisation in some of her news stories. In some cases, this meant that she played with words, as in an article about a scientific conference on mercury and its dangers. The lead text ended as follows: 'Already at this point it is worth mentioning that there is a lot of gunpowder residue in the air relating to the dangers of mercury'.[63] Other articles would include whole episodic narratives; an example is a news item about a parliamentary decision concerning trade between East Germany and Sweden. The first two paragraphs focused on pure fact, but the last paragraph went on to present a funny incident that happened inside the parliament building:

> A more or less Christmassy situation was experienced in parliament by the speakers and speedwriters on Wednesday. They were forced to work in the second chamber by candlelight. The disturbance was caused by a malfunction in the electricity. […] Doorkeepers had to run around the house in search of the representatives since the division bells did not function either.[64]

These examples illustrate Heini's strong suit: building

entertaining narratives. Even though the texts were published alongside more traditional foreign news articles, they nevertheless disrupted prevailing journalistic practices and offered another idea of what foreign news could be. Arguably, the readers of the foreign news sections found themselves being entertained, and her texts thus paved the way for a new understanding of journalism. Traces of this shift can be found in a news item about a seminar on changing journalistic practices that was held in 1984. Heini was one of the keynote speakers, and according to the report, her speech argued as follows:

> One can discuss journalism and literature in the same sentence. In fact, there has always been journalism that recalls literature due to its personal content and form. Previously, this kind of journalism belonged to causeries, but nowadays a more personal style of writing has also found its place on other pages, in reports, interviews and even news stories.[65]

Conclusion

In this article, I have sketched a rough portrait of Maija-Liisa Heini as a journalist, and of the texts she wrote as *Helsingin Sanomat*'s foreign correspondent. The article argues that Heini was successful in combining a so-called feminine writing style with a professional persona that embraced masculine traits of journalism. This helped her to navigate in the masculinist newsroom culture of post-war Finland and to advance to the prestigious position of a foreign correspondent. In this role, Heini was occasionally able to disrupt existing ideas about what constituted good foreign news journalism and, arguably, it was her status as a journalist of high standing that made this possible. Heini's work thus resembles that of the post-war female television producers in Australia whose expertise and seniority, according to Andrews, gave them wider opportunities to define the field if they did not confront the masculinist working culture as such.[66]

Maija-Liisa Heini did not disrupt the prevailing conventions of foreign reporting in all of her pieces. Instead, most of her texts from Sweden and other Scandinavian locales followed the traditional style of news writing, i.e. they adhered to the conventions of objective reporting, or, to use Penttilä's vocabulary, they participated in the sufficient repetition of the journalistic practices of the time. However, *Helsingin Sanomat* occasionally published texts by Heini that widened the understanding of what foreign news could look like. Because there are no ego-documents by Heini in the archives, it is impossible to say whether this was a conscious strategy. Nevertheless, the data reveals two different ways in which she did this: either the topic of the news was more entertaining than was typical of foreign news stories or the way she wrote the story distanced it from fact-based reporting. In other words, she shifted from sufficient to dynamic repetition, and it is these texts in particular that are of value for the history of journalism.

Notes

1 Riitta Pyysalo, Maija-Liisa Heinin romu ei ruostu eläkepäivilläkään. Suomen Kuvalehti 10/1982, 66.
2 Lonsdale 2022: 388–389, 401.
3 Hess 1996: 15-19, 23; Kurvinen 2013: 301; Uskali 2003: 37, 265; Lennon 2018: 123–126. In Finland, Sisko Kiuru, another female correspondent, worked for the radical left newspaper Kansan Uutiset in Moscow during the late 1960s, and in the early 1970s Eeva Lennon was hired as Uusi Suomi's correspondent in Paris, but all the other full-time correspondents at this time were men.
4 About doing gender in professional journalism see e.g. Jenkins & Finneman 2018. About doing journalism see e.g. Bogaerts 2011; Penttilä 2021; Aşlk 2019. All these scholars engage with Judith Butler's theory of gender performativity. See Butler 1990.
5 Penttilä 2021.
6 Helsingin Sanomat's digital archive is available to subscribers of the paper. The number of hits also include some false positives i.e. hits in which the OCR recognition has resulted in a false identification of the name. However, there are only few of these cases in the material.
7 E.g. Salmi 2020: 30–32.
8 Ibid.
9 Kurvinen 2013: 16–19.
10 Jensen-Eriksen, Mainio & Hänninen 2020: 165–170; Hänninen 2019; Kurvinen 2013: 290.
11 Kurvinen 2015; Jensen-Eriksen, Mainio & Hänninen 2020: 186–188; Teronen & Vuolle 2016: 295–297.
12 Kurvinen 2013: 208, 324, 329, 424; Jensen-Eriksen, Mainio & Hänninen 2019: 174–175, 186–187; Teronen & Vuolle 2016: 292–293, 295–296, 298–299.
13 Kurvinen 2009: 172–176.

14 Minutes of meeting held 27 October 1946. Archive of Women Journalists in Finland. Ca:1. City Archives of Helsinki; Sanomalehtialalle aikoville naisille luentoja. Vapaa Sana 30 April 1947, 8; Naistoimittajain Kerho. Suomen Sosialidemokraatti 29 November 1956, 7.

15 Jensen-Eriksen, Mainio & Hänninen 2020: 186–187; Teronen & Vuolle 2016: 297–300.

16 Examples of craft practices appear in the first journalism textbooks published in Finland during the post-war decades. Routavaara 1944; Okkonen 1961. See also Kurvinen 2013: 187–188, 271–272.

17 Kurvinen 2013: 424; Mikko Haljoki, Juorutädin kova elämä. Suomen Kuvalehti 32/1973, 39.

18 Okkonen 1961. See also Kurvinen 2013.

19 Kurvinen 2013: 204–206, 208–209, 343, 369, 402–403, 424.

20 Carter Olson 2017.

21 Kurvinen 2013: 424.

22 Routavaara 1944: 230.

23 Kurvinen 2013: 402–403.

24 Juha Tanttu, Naisilla on palsta hallussaan. Suomen Kuvalehti 20/1969, 36.

25 Kurvinen 2013: 208–209.

26 Riitta Tulusto, Vaikuttavia naisia. Suomen Kuvalehti 10/1973, 12.

27 Koko Tukholma suruasussa. Helsingin Sanomat 1 November 1950, 5; Etelän miehet eksyvät ja Italian miehet juovat vain maitoa raittiissa Lahdessa. Helsingin Sanomat 1 March 1958, 19.

28 Keränen 1984: 137–138.

29 In the 1960s, the news agency was referred to as Reuter instead of Reuters in Finnish newspapers.

30 Okkonen 1961: 158–159.

31 Kurvinen 2013: 329; Uskali 2003: 429–430; Jensen-Eriksen, Mainio & Hänninen 2019: 186–188; Teronen & Vuolle 2016: 292, 300–301.

32 Islannin hyvinvointi yhä sillin ja turskan varassa. Helsingin Sanomat 17 February 1965, 14; Grönlannin ydinpommit muuttivat vaalilaskelmia hetkessä. Helsingin Sanomat 24 January 1968, 15; Tukholmalaisia kananmunia USA:n diplomaattien niskaan. Helsingin Sanomat 5 January 1968, 18; Kaikki loikkarit eivät viihdykään Ruotsissa. Helsingin Sanomat 15 March 1968, 21; Öljyn ja maakaasun suuret etsinnät alkavat Itämerellä. Helsingin Sanomat 15 March 1968, 21; Lapsi löytyi rappukäytävästä; Tukholmassa etsitään pikku-Annan vanhempia. Helsingin Sanomat 6 February 1969, 15.

33 Nordek-yhdistykset muodostavat liiton. Helsingin Sanomat 15 June 1965, 15; Autojen Efta-alennuksemme saa tunnustusta Tukholmassa. Helsingin Sanomat 2 March 1967, 22; Nordekin sopimuksille määräaika – hallituksille ei. Helsingin Sanomat 2 February 1969, 26; Ruotsin oppositio: Nordekin rasitus tasattava kaikille. Helsingin Sanomat 6 February 1969, 15; PN etsii yhteistä linjaa. Mielipiteet hajosivat aborttikeskustelussa. Helsingin Sanomat 6 March 1969, 11; Nordek-hanke viivästynee yhä. Helsingin Sanomat 24 September 1969, 19; Nordek-kokonaisratkaisu hahmotetaan Helsingissä. Helsingin Sanomat 27 November 1969, 25.

34 Skandinavialle hyvä paikka Expo 67-maailmannäyttelyssä. Helsingin Sanomat 24 October 1965, 23; Kaksi poliisia ja yövahti ammuttiin Tukholmassa. Helsingin Sanomat 10 January 1967, 16; Suomalainen nestemoottori suosittu Tukholman teknisillä messuilla. Helsingin Sanomat 5 October 1966, 28; Huomattavat veronkorotukset sävähdyttävät ruotsalaisia. Helsingin Sanomat 12 January 1967, 17; Siirtolaisproletariaatin synty pelottaa Ruotsissa. Helsingin Sanomat 26 January 1967, 16; Ruotsin valtiopäivät aloittivat syyskauden. Helsingin Sanomat 17 October 1968, 17; "Nilsson jarruttaa Biafra-politiikkaa". Helsingin Sanomat 31 August 1969, 27; Erimielisyydet repivät Hermanssonin puoluetta. Helsingin Sanomat 24 September 1969, 19.

35 E.g. Expressen: USA:n päätös kömpelö painostusyritys. Helsingin Sanomat 10 March 1968, 27; Prinsessa Christina ei matkusta Yhdysvaltoihin. Helsingin Sanomat 15 March 1968, 21; Ateena-keskustelu korkeana Ruotsissa. Helsingin Sanomat 31 August 1969, 27; Monenlaisia tietoja kokouksen tuloksista. Helsingin Sanomat 27 November 1969, 25; Suomalainen aviopari tuomittiin apulaisensa pahoinpitelystä Ruotsissa. Helsingin Sanomat 11 July 1970, 9.

36 Suomalaista ravintolaruokaa esitellään tukholmalaisille. Helsingin Sanomat 22 March 1966, 22; Suomalainen ampui naapurinsa Ruotsissa. Helsingin Sanomat 11 July 1970, 9.

37 Ruotsin länsirannikolle tehdään kimröökitehdas. Helsingin Sanomat 24 October 1965, 23; Joulukuusilla shokkihinta Tukholmassakin. Helsingin Sanomat 22 December 1965; 20; Paperitehdas lopettaa Ruotsissa. Helsingin Sanomat 5 October 1966, 28.

38 Tukholman ideakeittiö-näyttely. Tulevaisuuden keittiö on mittatilaustyötä. Helsingin Sanomat 22 November 1968, 10.

39 Grabe et al. 2011: 286.

40 Brorströmien avioerojuttu siirtyy oikeuden käsittelyyn. Helsingin Sanomat 26 May 1966, 28.

41 Ruotsalaisrouva synnytti neloset. Helsingin Sanomat 20 September 1968, 19.

42 Luonnonystävä pystytti muistomerkin variksille. Helsingin Sanomat 15 January 1967, 26.

43 "Pyykin esiliottamisesta kannattaa täysin luopua". Helsingin Sanomat 8 January 1967, 10; Suomalaisen äidin lapsi paleltui kodissaan Ruotsissa. Helsingin Sanomat 5 January 1968, 18.

44 Vuosisadan kuusisin päivä tänään. Helsingin Sanomat 6 June 1966, 16.

45 Tukholman valtuusto naisvaltikan alle. Helsingin Sanomat 31 July 1968, 8; Ruotsin kansanpuolue ei kavahda naisjohtajaa. Helsingin Sanomat 12 November 1969, 10.

46 Miesteologi boikotoi naisen vihkimistä papiksi Ruotsissa. Helsingin Sanomat 22 December 1965, 20; Hedelmöityksen ajankohta määrää lapsen sukupuolen. Helsingin Sanomat 18 June 1966, 13; Ruotsissa järjestetään uusi 'seksiseminaari'. Helsingin Sanomat 15 January 1967, 26; Perheasianministeri Erlanderin hallitukseen. Helsingin Sanomat 10 January 1967, 16; Yhteissaunaa ajetaan kouluun. Helsingin Sanomat 20 September 1969, 14; Vapaiden suhteiden vastustus vähentynyt. Helsingin Sanomat 27 May 1970, 20.
47 Tasa-arvoisuus ei riitä kruunuun asti. Helsingin Sanomat 12 March 1969, 15.
48 Okkonen 1961: 260.
49 Jensen-Eriksen, Mainio & Hänninen 2020: 138.
50 Luostarinen 1994: 244.
51 Vehmas 1964: 46–47.
52 Islannin hyvinvointi yhä sillin ja turskan varassa. Helsingin Sanomat 17 February 1965, 14.
53 Keränen 1984: 138.
54 Uskali 2003: 268–269.
55 Jensen-Eriksen, Mainio & Hänninen 2020: 140–141; Kurvinen 2013: 325.
56 Steensen 2017: 26, 30–31, 35–38.
57 McDonald 2016: 43.
58 Koko Kööpenhamina hurrasi onnea prinssi Henrikille ja Margrethelle. Televisiosta näki häät 35 miljoonaa ihmistä. Helsingin Sanomat 11 June 1967, 15.
59 Koko Tukholma suruasussa. Helsingin Sanomat 1 November 1950, 5.
60 Provotkin heltyivät. Helsingin Sanomat 11 June 1967, 15.
61 Norjassa tingitään hääiloista osanottona Tsekkoslovakialle. Helsingin Sanomat 25 August 1968, 20.
62 Serkku ja ystävätär vihkitodistajiksi. Helsingin Sanomat 25 August 1968, 20; Lahjavirta tulvii. Helsingin Sanomat 25 August 1968, 20.
63 Elohopean vaaroista tieteellinen väittely. Helsingin Sanomat 17 August 1968, 17.
64 Ei Itä-Saksaan. Kauppakamarihanke kaatui Ruotsissa. Helsingin Sanomat 5 December 1968, 17.
65 Journalistinen totuus ei tosiasioiden luettelointia. Etelä-Suomen Sanomat 4 November 1984, 9.
66 Andrews 2016.

Literature

Andrews, K. (2016). Don't tell them I can type: Negotiating women's work in production in the post-war ABC. *Media International Australia, 161*(1), 28–37.

Aşlk, O. (2019). Politics, power, and performativity in the newsroom: An ethnography of television journalism in Turkey. *Media, Culture & Society, 41*(5), 587–603.

Bogaerts, J. (2011). On the performativity of journalistic identity. *Journalism Practice, 5*(4), 399–413.

Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.

Carter Olson, C. S. (2017). 'This was no place for a woman': Gender judo, gender stereotypes, and World War II correspondent Ruth Cowan. *American Journalism, 34*(4), 427–447.

Grabe, M. E., Samson, L., Zelenkauskaite, A. & Yegiyan, N. S. (2011). Covering presidential election campaigns: Does reporter gender affect the work lives of correspondents and their reportage? *Journal of Broadcasting & Electronic Media, 55*(3), 285–306.

Hess, S. (1996). *International news & foreign correspondents*. The Brooking Institution.

Hänninen, R. (2019). *Kevyt ja pirteä kynä? Naisten ensimmäinen aalto Helsingin Sanomien toimituksessa sotien välisenä aikana*. University of Helsinki.

Jenkins, J. & Finneman, T. (2018). Gender trouble in the workplace: Applying Judith Butler's theory of performativity to news organizations. *Feminist Media Studies, 18*(2), 157–172, DOI: 10.1080/14680777.2017.1308412.

Jensen-Eriksen, N., Mainio, A. & Hänninen, R. (2019). *Suomen suurin*. Siltala.

Keränen, E. (1984). *Muuttuva työnkuva: Toimitustyön differentioitumiskehitys Suomen sanomalehdistössä*. Suomen sanomalehdistön historiaprojektin julkaisu 24. Suomen sanomalehdistön historia -projekti.

Kurvinen, H., Gender and journalistic culture in Finland during the late 1940s (2009). In H. Hyvönen, T. Räsänen & J. Tunturi (Eds.), *Media, interaction and integration: Cross-cultural dialogues in the Baltic Sea area* (pp. 172–193). Family Federation of Finland, Population Research Institute.

Kurvinen, H. (2013). *'En mä oo mies enkä nainen. Mä oon toimittaja': Sukupuoli ja suomalainen toimittajakunta 1960- ja 1970-luvulla*. University of Oulu.

Kurvinen, H. (2015). Työelämän sukupuolittuneisuuden haastajat: Naiset toimittajina 1900-luvun alun Suomessa. *Historiallinen Aikakauskirja,* (4), 373–392.
Lennon, E. (2018). *Eeva Lennon, Lontoo*. Karisto.
Lonsdale, S. (2022). The 'awkward' squad: British women foreign correspondents during the interwar years. *Women's History Review, 31*(3), 387–407. DOI: 10.1080/09612025.2021.1925429.
Luostarinen, H. (1994). *Mielen kersantit: Julkisuuden hallinta ja journalistiset vastastrategiat sotilaallisissa konflikteissa*. Hanki ja jää.
McDonald, W. (2016). Women in journalism: Margaret Jones, gender discrimination and the Sydney Morning Herald, 1965–1985. *Media International Australia, 161*(1), 38–47.
Okkonen, A. (1961). *Toimittajan työ*. Arvi A. Karisto Osakeyhtiö.
Penttilä, P. (2021). *Toisto journalismin kentällä: Etnografiseen aineistoon perustuva mallinnus journalismiprofession kentän sisäisestä dynamiikasta*. University of Tampere.
Routavaara, A. (1994). *Minusta tulee toimittaja*. Gummerus.
Salmi, H. (2020). *What is digital history?* Polity.
Steensen, S. (2017). Subjectivity as a journalistic ideal. In B. K. Fonn, H. Hornmoen, N. Hyde-Clarke & Y. Benestad Hågvar (Eds.) *Putting a face on it: Individual exposure and subjectivity in journalism* (pp. 25–47). Cappelen Damm Akademisk.
Teronen, A. & Vuolle, J. (2016). *Syntymälahjana Suomi: Itsenäisyyden lapsia*. Kirjapaja.
Uskali, T. (2003). Älä kirjoita itseäsi ulos: Suomalaisen Moskova-kirjeenvaihtajuuden alkutaivat 1957–1975. University of Jyväskylä.
Vehmas, R. (1964). *Sanomalehtiemme ulkomaanaineisto*. University of Turku.

Bilde: Place de l'Opéra, Paris på 60-tallet med popul'ære Cafe de la Paix i forgrunnen. Foto: Ukjent.

Abstract: Ottar Odland, the radio reporter and foreign news correspondent, 1953–1987. *This article describes the career of Ottar Odland, one of the first Norwegian foreign news correspondents that NRK sent out to establish their own network of foreign news correspondents abroad during the years from 1965 to 1970. The network was established in the most important centres along the Cold War's East-West axis (London, Bonn, Paris, New York, Moscow and Washington). Ottar Odland was the first foreign news correspondent for NRK in both Paris (1965–1970) and Washington (1970–1973). All the first-generation foreign news correspondents came from the older media – either from the press or from radio. Odland's journalistic background was from the radio, and he brought with him into television the radio's distinctive form of stylistic reporting. Ottar Odland had a strong academic background as a university-educated philologist, with French as his major. His academic background also characterised his choice of topics both before and after his periods as a foreign correspondent – topics with a variety of culture and politics. Odland reported news to both television and radio. He ended his professional career at NRK as head of the district office in Rogaland.*

Keywords: *Ottar Odland, foreign news correspondent, NRK (Norwegian Broadcasting Company), radio, Paris 1968*

Fagfellevurdert

Ottar Odland: radiomannen og utenrikskorrespondenten, 1953–1987

Sammendrag: *Denne artikkelen handler om Ottar Odland, en av de første utenrikskorrespondentene som NRK fra 1965 til 1970 sendte ut for å etablere egne korrespondentkontor i utlandet. Etableringen foregikk i de viktigste sentraene langs den kalde krigens Øst-Vest-akse (London, Bonn, Paris, New York, Moskva og Washington). Ottar Odland var den første utenrikskorrespondenten for NRK i både Paris (1965-1970) og i Washington (1970-1973). Alle de første utenrikskorrespondentene kom fra de eldre mediene – enten fra pressen eller fra radioen. Odland journalistiske bakgrunn var fra radioen og han tok med seg radioen særpregede stilistiske reportasjeform inn i fjernsynet som medium. Ottar Odland hadde tung faglig bakgrunn som universitetsutdannet filolog, med fransk som hovedfag. Hans akademiske ballast preget også hans valg av reportasjetemaer både før og etter hans perioder som utenrikskorrespondent – temaer med en variasjon av kultur og politikk. Odland rapporterte til nyhetssendingene i både fjernsynet og i radioen. Odland avsluttet sin yrkeskarriere i NRK som leder av distriktskontoret i Rogaland.*

Emneord: *Ottar Odland, utenrikskorrespondent, NRK, radio, Paris 1968*

Rolf Werenskjold
Professor i medievitenskap
Avdeling for mediefag, Høgskulen i Volda
rof@hivolda.no
orcid.org/0000-0003-0473-1866

Det skjedde en viktig endring i det norske utenriksjournalistiske systemet da NRK i rask rekkefølge opprettet egne utenrikskorrespondentstillinger i London, Paris, Bonn, New York og Moskva i årene fra 1964 til 1968.[1] Samtlige korrespondenter ble plassert på aksen vest–øst i den kalde krigen. Den første NRK-korrespondenten som ble tilsatt, var Richard Herrmann i London i 1964. Deretter fulgte Ottar Odland i Paris i 1965, Anton Blom i Bonn og Torstein Sandø i New York. Både Blom og Sandø ble begge tilsatt i 1967. Til slutt ble Tor Strand ansatt i korrespondentstillingen i Moskva høsten 1968. Disse fem journalistene utgjorde NRKs første generasjon av utenrikskorrespondenter. I en tid da det bare fantes én statskanal både i radio og fjernsyn, ble stemmene og ansiktene deres kjent for en hel generasjon nordmenn. Mange som opplevde utenriksrapportene i 1960-årene, kan fremdeles huske de karakteristiske stemmene deres. De var også den første generasjonen utenrikskorrespondenter som rapporterte nyheter til både nyhetssendingene i radio og til sendingene i det nye mediet – fjernsynet. De brakte verden der ute hjem. Det de rapporterte om, var sett med norske øyne, men det var da også meningen.

I en tid da det bare fantes én statskanal både i radio og fjernsyn, ble stemmene og ansiktene deres kjent for en hel generasjon nordmenn

Hvem var de nye utenrikskorrespondentene i NRK? Hva kjennetegnet dem som individer, som journalister og korrespondenter som gruppe? Tidligere forskning har sett på hva som kjennetegnet de norske utenrikskorrespondentene som gruppe.[2] Det er også tidligere blitt presentert enkelte profiler over de første utenrikskorrespondentene i pressen og av utenriksmedarbeidere i avisredaksjonene.[3] Alle de

Denne artikkelen er også publisert separat, med følgende url:
https://medietidsskrift.no/content/uploads/2022/09/MHT-2022-37-38-Werenskjold-IDO.pdf

nye korrespondentene kom fra de eldre mediene – pressen og radioen. Her skal vi se nærmere på en av de første som ble ansatt som utenrikskorrespondent i NRK, Ottar Odland.

Ottar Odland ble født i 1920 i Tysvær i Rogaland. Hans far var bonde, bankkasserer og ordfører Sivert Odland, og hans mor var lærer og organist Elise Odland.[4] Han startet sin karriere som sommervikar i NRK Dagsnytt allerede i 1953. Han ble fast ansatt som programsekretær samme sted i 1956. Ottar Odland var en av de første programlederne i fjernsynet – som leder for programposten *Møt Pressa* i 1961–1962. Fra 1963 var Odland ansatt som programsekretær i Utenriksavdelingen. To år senere ble han NRKs første utenrikskorrespondent i Paris, hvor han ble værende til han etablerte NRKs første korrespondentkontor i Washington i 1970. Han var utenrikskorrespondent i den amerikanske hovedstaden fra 1970 til 1973. Odland reiste da hjem til Norge, og var distriktssjef i NRK Rogaland frem til han gikk av med pensjon i 1987.

Ottar Odland hadde filologisk embetseksamen med hovedfag i fransk fra Universitetet i Oslo i 1953,[5] og brukte senere sine språkkunnskaper som oversetter av fransk litteratur til norsk. Han ga blant annet ut en bok om fransk syn på Ibsens dramatikk, men han utga ikke bøker om sine korrespondenterfaringer fra Frankrike og USA eller fra utenriksfeltet som mange av hans kollegaer i NRK gjorde senere. Han skrev imidlertid flere bøker av mer lokalhistorisk karakter.[6] Ottar Odland var partipolitisk forankret i det norske Arbeiderpartiet.[7]

Kildemateriale

Denne artikkelen om Ottar Odland er blant annet basert på omfattende intervjuer, brevvekslinger og telefonsamtaler med hans ektefelle Berit Odland i 2005. Hun bidro med mye av informasjonen om Ottar Odlands profesjonelle og sosiale nettverk, både i Norge og fra tiden som korrespondent i Paris og Washington. I tillegg har Odland selv laget en publikasjon om i sin tid i NRK.[8] I heftet på 47 sider reflekterte han over sine egne NRK-erfaringer i perioden fra 1953 til 1970. Odlands refleksjoner om sitt yrkesaktive liv i NRK omfatter ikke hans tid som korrespondent i USA eller som leder av distriktskontoret i Stavanger fra 1973 til 1987. Analysen av Ottar Odlands utenriksjournalistikk er i hovedsak basert på hans etterlatte manuskripter fra årene som korrespondent i Paris.[9] Manuskriptene er samlet i fem permer og dekker årene 1968–1970. Manuskriptene fra hans periode som korrespondent i Washington har dessverre gått tapt.

Ottar Odland (1920-2000), NRKs korrespondent i Paris på 1960-tallet.

Radiomannen Ottar Odland

Ottar Odland begynte sin karriere i NRK Dagsnytt i radioen i 1953. Først som vikar og i engasjementer, og fra 1956 som fast tilsatt programsekretær i Dagsnytt.[10] Ottar Odland var først og fremst radiomann. Det gjaldt både i den tiden han var korrespondent i Paris og senere da han ble leder for distriktskontoret i Stavanger. Han hadde Toralv Øksnevad som sitt store forbilde på hvordan nyheter skulle formidles.[11] Ottar Odland skildret kjennetegnet på Øksnevads radioformidling slik:

> Gjerne dramatisk, men først og fremst biletskapande i mikrofonen, slik en god radioreportasje skal vera. Vi snakkar til lyttarar som ingenting ser.[12]

Karakteristikken av Øksnevads reportasje- og fortellerteknikk kan også anvendes på Odlands egne reportasjer. Språket var et viktig virkemiddel for Odland. Han ble kjent for en språkform som ble oppfattet som både folkelig og presis, med korte og tilhuggede setninger. Han ble i sin tid ansatt i NRK på nynorskkvoten, i en periode hvor kringkastingen fremdeles ansatte folk etter språklige kriterier.[13] Odlands radiospråk var fra starten påvirket av programredaktørene og filologene Karl Castrén Lyche og Hartvig Kiran, som dominerte i Dagsnytt i radioen i 1950-årene. Språket i Dagsnytt skulle være aktivt, presist og uten klisjeer. Stilen ble dermed også mer knapp enn den hadde vært tidligere. Målsetningen var at lytterne skulle få med seg informasjonen.[14] Blant dem som tidlig la sterke føringer for utviklingen av journalistikken i NRK, var også Toralf Elster, den senere kringkastingssjefen. Han var fast utenrikskronikør i NRK Radio gjennom hele 1950-årene, og ble programredaktør i radioen fra 1963. Fra 1972 til 1981 var han kringkastingssjef.

Odlands arbeidsområde i tiden etter at han fikk fast tilsetting i NRK, var knyttet til landsdelsprogrammene under programredaktør Arthur Klæbos ledelse. Landsdelsprogrammene sendte i 1950-årene reportasjer fra ulike deler av landet. Dette var materiale som på dette tidspunktet ikke ble sendt ut av distriktskontorene. Programserien *På våre Kantar, Norske storgardar* og *Utanfor Allfarveg* var en del av dette programområdet, som i 1958 ble en del av den nye Dagsnytt- og reportasjeavdelingen. Ottar Odlands karakteristiske stemme ble ikke minst kjent da han skildret kong Haakons begravelse i 1957.

Samtaleprogrammene som Odland laget i 1950-årene la grunnlaget for hans særegne framstillingsform, som han også benyttet som utenrikskorrespondent

Odland arbeidet med landsdelsprogrammene frem til 1958. Han gikk da tilbake til Dagsnytt og nyhetsarbeidet. Samtaleprogrammene som Odland laget i 1950-årene, la grunnlaget for hans særegne framstillingsform, som han også benyttet som utenrikskorrespondent. I rapportene fra Paris forsøkte han å forene det lokale med det nasjonale og internasjonale. Også i rapportene fra den franske hovedstaden finner man en vektlegging av enkeltmennesker og miljøer. Han formidlet like godt den franske kabaretkunsten som de mer storpolitiske temaene. Fransk folkeliv, lynne og levemåter ble inngående skildret i radioreportasjene. Da Odland etter sin tid som korrespondent i Washington vendte tilbake til Norge i 1973 og ble leder for distriktskontoret i Stavanger, var på mange måter ringen sluttet. Han hadde en målsetning om at lokalsendingene skulle omfatte alle bygdene i landsdelen som distriktskontoret skulle dekke. Samtidig var han svært opptatt av at NRK Rogaland skulle markere seg som leverandør av oljestoffet til NRK sentralt. Han laget selv flere fjernsynsprogram om oljenæringen.[15] Som skribent var det ikke internasjonal politikk som interesserte Odland, men den lokale historien i det området hvor han selv var vokst opp.[16]

Utenriksmedarbeider i NRK

Det var som reporter i Dagsnytt at Odland fikk sitt første utenlandsoppdrag for radioen. Det var i forbindelse med den store generalstreiken i Belgia like før årsskiftet i 1960. Han dekket også rettsaken mot Adolf Eichmann i Jerusalem i april 1961. På veien hjem mellomlandet han i Paris og ble av NRK sendt til Alger for å dekke de franske generalenes opprør mot president Charles de Gaulle i Algerie. Odland hadde spesielle forutsetninger for å dekke det franskspråklige området siden han hadde fransk hovedfag. Han snakket også flytende engelsk og behersket tysk.

I 1961 gikk Ottar Odland over til det nye mediet fjernsynet. I første omgang var det i et toårsvikariat for redaksjonssekretær Anders Buraas. I dette arbeidsområdet utgjorde også utenlandsreportasjer en viktig del, spesielt i programmet *Panorama og Den vide verden.* Dette var imidlertid ikke Odlands første møte med fjernsynsmediet. Han hadde allerede tidligere vært med under deler av forsøksperioden med fjernsyn i NRK.[17] I en kort periode i januar 1963 deltok Odland som presseoffiser, med kapteins grad, i det norske flyvåpenet i FN-styrken i Kongo. I 1963–64 gjennomførte han også en lengre reportasjereise til Det fjerne østen, blant annet til den portugisiske kolonien Macao på Kina-kysten.[18]

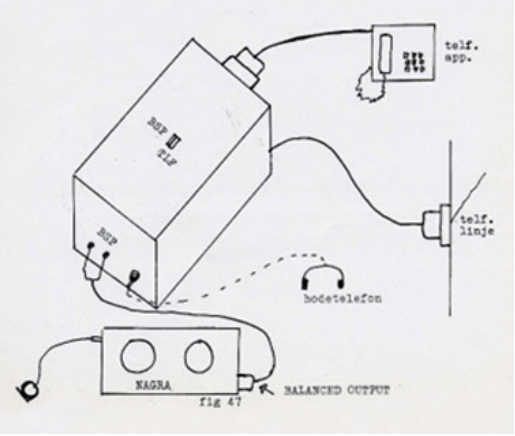

Koblingsskjemaet for Nagra-båndopptakeren og telefonapparatet. (*Liestøl 1988: 61–62)*

Utenrikskorrespondent i Paris

I 1965 søkte Ottar Odland den nyopprettede stillingen som korrespondent for NRK i Paris. Stillingen ble opprettet da Gidske Anderson flyttet fra Paris til New York. Anderson hadde ikke vært ansatt som fast utenrikskorrespondent for NRK i Paris. Hun hadde levert nyhetsstoff til både *Arbeiderbladet* og NRK som stykkbetalt korrespondent. Odland hadde erfaringer fra Frankrike fra før. Han hadde oppholdt seg i den franske hovedstaden fra 1951 til 1952 i forbindelse med at han skrev sin hovedoppgave om de første Ibsen-oppføringene i Frankrike. Ottar Odland kom til Paris like før presidentvalget i Frankrike den 5. desember 1965.

Han dekket valget via telefonrapporter til både radio og fjernsyn hjemme i Norge. Odland dekket valget i 1965 fra sitt hjemmekontor i 32 Avenue Mozart med fjernsynsapparatet og fransk fjernsyn som sin viktigste kilde. Det viste seg at en vanlig telefonlinje ikke ga tilstrekkelig god nok kvalitet for overføringene av nyheter til Aktuelt-sendingene. Gjennom EBU-samarbeidet[19] fikk NRK i stand en avtale med det statlige franske kringkastingsselskapet ORTF – Office de radiodiffusion-télévision française – hvor Odland fikk teknisk hjelp til både redigering og reportasjer. Servicen var en del av den gjensidige tekniske assistansen som fulgte EBU-medlemskapet. Bruken av studio til overføringene ble stilt gratis til rådighet, men man måtte betale for linjesambandet. Man brukte en halvtime i studio hver gang man skulle overføre en rapport på fire–fem minutter. Det forhåndsbestilte linjesambandet var en kostbar måte å overføre «telefonrapportene» på, og etter hvert fant man fram til andre ordninger som gikk over det ordinære telefonnettet. Man fant en teknisk løsning på overføringsproblemet mens Ottar Odland var i Paris:

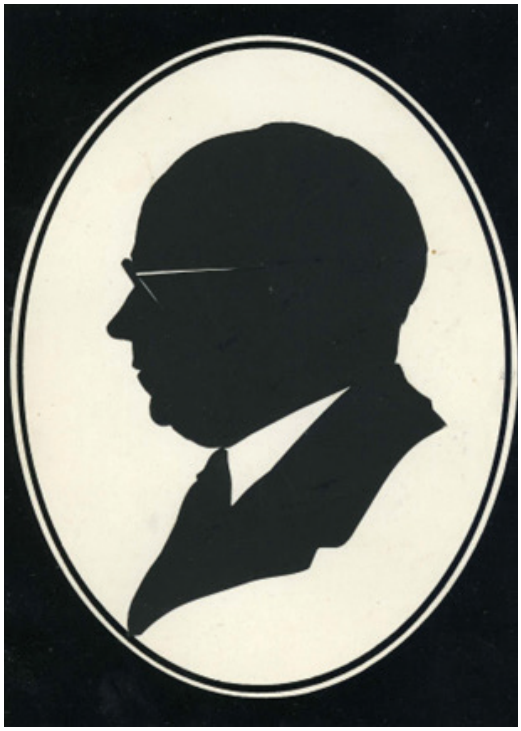

Ottar Odland. Profiltegning.

> Ein god ven og kollega, finnen Knud Möller, oppdaga at ein kunne bruka opptakaren som forsterkar på vanlige telefonsamband. Lydkvaliteten vart da god nok. Var den første linja dårleg, ringde vi opp igjen til vi fekk ei som var brukbar. Heldt ein seg under ei bestemt grense på forsterkaren, vart det ikkje oppdaga. Det burde det ikkje bli. Løysinga var slett ikkje i samsvar med regelverket.[20]

Odland brukte en Nagra båndopptaker, slik samtlige korrespondenter i NRK gjorde. Trikset med

båndspilleren og telefonen ble videreformidlet til alle de andre korrespondentene. Det innebar å skru av «røret» på telefonen der man snakker, og så klemme fast en ledning fra båndopptakeren direkte til telefonledningene inne i røret. På den måten unngikk man den romklangen som ville oppstå hvis man leste rapporten over telefon på vanlig måte.[21]

Det var ikke enkelt for en enslig korrespondent i et stort og sammensatt land som Frankrike å holde seg orientert om det som foregikk. Odland var fram til 1967 enslig i mer enn én forstand. Han var ugift, og han hadde heller ikke kontorhjelp til å ta imot telefonbeskjeder når han var fraværende. I motsetning til dagspressens korrespondenter som kun hadde deadline én gang i døgnet (med unntak av de avisene som også hadde kveldsutgaver), så hadde Odland i praksis fire radionyhetssendinger og to fjernsynsnyhetssendinger i døgnet å forholde seg til. Det var et problem hvis det skjedde store ting og NRK ikke kom i kontakt med korrespondenten.

Odland holdt seg orientert ved å oppholde seg mye hjemme. Han hadde alltid radio og fjernsyn på – og med telefon og mikrofon klar hvis store nyheter skjedde. President Charles de Gaulle var en gammel mann og hadde begynt å vise tegn på sin høye alder. Odland fryktet at presidenten skulle gå hen og dø mens han var på butikken. I tillegg til at han holdt seg orientert via fransk fjernsyn og radio, var aviser og tidsskrifter en viktig kilde han brukte til å holde seg orientert om debattene i fransk samfunnsliv.

Odland fryktet at presidenten (Charles de Gaulle) skulle gå hen og dø mens han var på butikken

Avislesing var en viktig del av de daglige rutinene for en korrespondent. Blant avisene som ble lest, var selvsagt den store og toneangivende avisen *Le Monde,* men også andre som det politiske ukemagasinet *L'Express, Le Nouvel Observateur* og *La Nation*. Det siste var et gaullistorgan. Odland holdt seg imidlertid ikke til kun de seriøse avisene. Han leste også det reaksjonære skandalebladet *Minute* – som i 1960-årene var en slags fransk variant av det senere norske kjendisbladet *Se og Hør*. Det mer ansvarlige bladet *Le Canard enchaîné* var også en del av tilfanget av franske medier som jevnlig ble gjennomgått. Når det gjaldt det økonomiske saksfeltet, leste han *Les Echos*, som var et typisk forretningsorgan i Paris. I sine rapporter siterte han ofte kommentarer i de største avisene.

Odland var altetende når det gjaldt litteratur, og han leste mye. Lesningen var en viktig faktor for å forstå de lange linjene i fransk kultur og historie. Han leste biografier, fransk og europeisk historie, krigshistorisk litteratur, fransk prosa og lyrikk, og samtids- og språkhistorie. Den kunnskapen han fikk på denne måten, bidro til å tilføre en historisk kontekst og dybde til den journalistikken han representerte.

Ved siden av det offisielle fjernsynet og radioen ORTF lyttet Odland også til den kommersielle radiostasjonen *Europe Numero Un*. Denne stasjonen var lokalisert i Luxemburg, men var rettet inn mot det reklamefrie franske markedet. Radiostasjonen hadde en times omfattende nyhetssendinger ved lunsjtider. I disse nyhetssendingene drøftet man tre eller fire temaer hver dag, og man trakk inn korrespondentrapporter fra både Washington, London og Moskva. Redaksjonen hadde også kontakter med folk i de fleste nyhetssentra verden rundt – deriblant også Saigon i Vietnam. I studio satt både eksperter og publikum, og ordet ble sluppet fritt mot slutten av sendingene med diskusjoner i studio. Linjene sto hele tiden åpne til korrespondentene verden rundt. Nyhetsorienteringene på *Europe Numero Un* var annerledes og et viktig supplement til den statskontrollerte franske kringkastingen.[22] Den samme kanalen ble dessuten en viktig nyhetskilde under studentopprøret i mai 1968, da de sendte direkte fra gatene i Paris. Odland stilte på de daglige orienteringene for utenlandske journalister i det franske utenriksdepartementet, men følte han fikk lite ut av dem, fordi de inneholdt lite av interessant nyhetsstoff. Det som var av viktige nyheter, ble offentliggjort direkte av presidenten selv.

President Charles de Gaulle holdt god avstand til de franske mediene og kanskje enda mer til utenlandske pressefolk og korrespondenter. Han kommuniserte i første rekke gjennom sine fjernsynstaler og sine pressekonferanser. Som regel var pressekonferansene velregisserte forestillinger, hvor spørsmålene ble

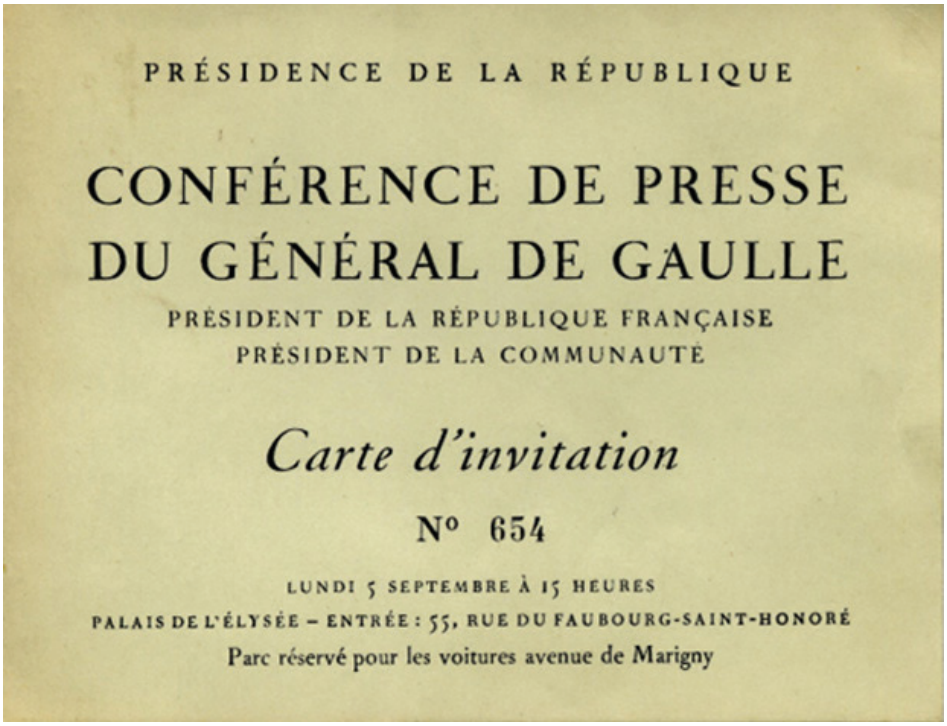
PRÉSIDENCE DE LA RÉPUBLIQUE

CONFÉRENCE DE PRESSE
DU GÉNÉRAL DE GAULLE

PRÉSIDENT DE LA RÉPUBLIQUE FRANÇAISE
PRÉSIDENT DE LA COMMUNAUTÉ

Carte d'invitation

Nº 654

LUNDI 5 SEPTEMBRE À 15 HEURES
PALAIS DE L'ÉLYSÉE – ENTRÉE : 55, RUE DU FAUBOURG-SAINT-HONORÉ
Parc réservé pour les voitures avenue de Marigny

Adgangskort til en av president Charles de Gaulles pressekonferanser.

avtalt med utvalgte journalister på forhånd.[23] Pressekonferansene foregikk i storsalen i Elysée-palasset, med nærmere ett tusen tilstedeværende journalister. Presidentens pressekonferanser startet kl. 15 på ettermiddagen og varte i om lag en og en halv time. Ottar Odland deltok også på disse pressekonferansene sammen med det øvrige utenlandske pressekorpset som var stasjonert i Paris. Blant disse var det også en rekke korrespondenter fra de store osloavisene og fra de øvrige nordiske landene.[24]

Mye av nyhetsstoffet fra Frankrike i tiden hvor Odland var korrespondent, dreide seg om de Gaulle. Nyhetsstoffet ble dominert av forholdet til NATO og fransk utenrikspolitikk generelt. Stoffet gjenspeilet Odlands perspektiv på Frankrike som en av de gamle stormaktene som fremdeles spilte en viktig rolle i verdenspolitikken.

Som regel var pressekonferansene velregisserte forestillinger, hvor spørsmålene ble avtalt med utvalgte journalister på forhånd

Nyhetsrapportene omfattet fransk atomvåpenpolitikk, ikke minst spørsmålet om britisk medlemskap i det europeiske fellesmarkedet – EEC. Nyhetsstoffet bar også preg av at både Vestunionen og NATO hadde sine hovedkvarter lokalisert i Paris. Begge organisasjonene var et høyt prioritert stoffområde for utenrikskorrespondenten.

I tillegg til de rent politiske nyhetsrapportene dekket også Odland kulturstoff med et sammensatt program fra Frankrike. Han hadde egne grammofonprogram med Edith Piaf, Georges Brassens og Jacques Brel som ble redigert og overført fra studio i *ORTF*. Georges Brassens framførte blant annet «La Prière», et av diktene til den katolske lyrikeren Francis Jammes. Odlands store platesamling omfattet også franske visesangere som Patachou, Cora Vaucaire, Boris Vian, Maurice Cheva-

lier og Charles Aznavour. Han la vekten på de gode tekstene og en helstøpt framføring.

Han lyttet også til svenske visesangere som Evert og Sven-Bertil Taube, Edvard Persson, Olle Adolphson, Nils Ferlin, Lill Lindfors og Cornelis Vreeswijk. Også dansken Carl Alstrup var blant hans utvalgte nordiske visesangere. Blant de norske som han også gjerne lyttet til, sto Alf Prøysen og Odd Børretzen høyt i kurs. Odland var fascinert av folkeviser, og ikke minst av Rønnaug Vangen fra Lom og hennes enkle framføring av folkevisen «Horpa».[25] I sene timer og i godt lag høstet Odland applaus for sin gode sangstemme.[26]

Odland ble kjent med en del av kulturlivet i Paris gjennom Gidske Anderson.[27] Det omfattet også valget av restauranter og kjellerkabareter i Latinerkvarteret; blant annet gjorde hun ham kjent med Georges Brassens i Rue des Canettes. På programmet kunne det på slike steder ofte være for eksempel litterære chansons til gitar. Det var ikke uvanlig, verken da eller nå, at nye korrespondenter ble hjulpet til rette av sine forgjengere. Til en viss grad arvet de også en del av nettverket av kilder fra dem som hadde jobben før dem. Odland hadde imidlertid fordelen av at han hadde oppholdt seg i Paris tidligere.

Samarbeidet mellom de nordiske journalistene i Paris var nært og tett

Han presenterte også ulike deler av Frankrike ved hjelp av visesangere. Under en reportasjereise til Le Havre brukte han blant annet visesangeren Pierre Mac Orlan og hans vise «La chanson de Margaret» («Visen om Margaret») til å illustrere noe av det gamle Le Havre som hadde eksistert før den andre verdenskrigen la byen i ruiner. Odland trakk også fram Casimir Delavigne, som var byens store dikter for generasjonen etter Napoleonskrigen. Delavigne diktet syngespill og tragedier om frihet og fedreland. Selv om han ikke var blant de store i verdenslitteraturen, var han en påaktet kulturhistorisk størrelse i havnebyen på den franske vestkysten.[28]

Allerede før og under den andre verdenskrigen hadde Odland vært et aktivt medlem i Bergens Dramatiske Klubb. Denne klubben ble stiftet av Aud Hjort (f. Asbjørnsen), Svend Svendsen og Rolf Berntzen i 1939. I denne klubben kom ungdommer i Bergen sammen og spilte teater, leste dikt, malte eller spilte musikk for hverandre. Under møtene ble også kunst, kultur og politikk debattert. Vigdis Armand, som var med i denne klubben, beskrev den på følgende måte:

> Klubben betydde alt for oss i krigsårene. Kinoene boikottet vi fordi det var nazistene som drev dem, og universitetet og andre utdanningsinstitusjoner ble stengt. Ikke hadde vi radio og pressen ble sensurert. Bergen Dramatiske Klubb ble en erstatning for dette. Ved å ta initiativet selv og sammen skape kunstopplevelser, fikk vi et fantastisk ungdomsmiljø som formet oss for resten av livet.[29]

Mer enn 30 ungdommer var engasjert i dette miljøet, og mange av dem framsto senere som både lokale og nasjonale kulturpersonligheter.[30] Odland var en del av dette miljøet og han ble lagt merke til, ikke minst på grunn av sin gode formuleringsevne. Denne bakgrunnen bidro til hans kulturelle kapital – en kapital som kunne veksles inn i det nye miljøet han kom til i Paris som korrespondent. Hans sterke interesse for den franske vise- og kabaretkulturen må sees i et slikt perspektiv. Den delen av det franske kulturlivet som han ble kjent med i Latinerkvarteret i disse årene, hadde en dypere resonans i Odlands interessefelt. Det kom lytterne i norsk radio til å dra nytte av gjennom hans programmer. Odland nyttiggjorde seg også sine radioerfaring-er fra 1950-årene, da han arbeidet med distriktsprogrammer og gjennom møter med mennesker i bygdenorge.

Han gjennomførte reportasjereiser til ulike deler av Frankrike og laget programinnslag fra reisene. I påsken 1967 laget han blant annet et program om tidlig vårvær i Pyreneene, hvor han laget opptak fra fjellområdet i Perpignan og fra kysten nedover til grensen til Spania. Han fokuserte under denne reportasjereisen på de mange religiøse tradisjonene som kom til uttrykk i gateprosesjonen, og i den stemningen som lys fra fakler, sang og rytmer ga. Ottar Odland dekket også filmfestivalen i Cannes og Tour de France for NRK. Som korrespondent i Paris ble

Odland også brukt til å gjennomføre enkelte reportasjereiser til Midtøsten. I forbindelse med krisen som oppsto i området i kjølvannet av at president Nasser forlangte at FN-styrkene i Gaza og Sinai skulle fjernes, ble Odland sendt til Kairo, hvor han hadde kontakter fra før. Fra Kairo dro han videre til Jordan og Øst-Jerusalem. Odland oppholdt seg i Jerusalem da seksdagerskrigen brøt i juni 1967, og evakuerte tilbake til Amman i Jordan med drosje. Da han kom fram til flyplassen, var denne allerede blitt bombet av israelske kampfly. Odland var til stede under pressekonferanser med kong Hussein av Jordan både før og etter at krigen brøt ut. Han ble sammen med den øvrige internasjonale pressen holdt samlet på Hotell Intercontinental i Amman uten muligheter til å sende rapporter tilbake til sine redaksjoner. Der oppholdt også et annet fjernsynsteam fra NRK seg samtidig. Teamet ble ledet av Olav Øverland i Dagsrevyen. Den internasjonale pressen ble hentet ut av Jordan av amerikanske transportfly den 11. juni.[31] Samme året var han på reportasjereise til Algerie. Odland dekket også jordskjelvkatastrofen på Sicilia for NRK i 1968.

Det nordiske mediemiljøet i Paris

Det nordiske pressemiljøet i Paris var en viktig faktor for Odland, slik at han holdt seg à jour med det som foregikk i den franske hovedstaden. Samarbeidet mellom de nordiske journalistene i Paris var nært og tett. Sveriges radio hadde en relativt stor stab ved kontorene på Champs-Elysées. Odland hadde nær kontakt, både faglig og sosialt, med Knut Ståhlberg, Sveriges Radios mangeårige korrespondent i Paris.[32] En annen venn og kollega var den språkmektige korrespondenten for finsk radio, Knud Möller.

I de samme lokalene som huset den svenske staben, holdt også *Aftenpostens* korrespondent i Paris, Ingebrigt Løberg, til. Ingebrigt Løberg og hans kone Lilleba Brynildsen Løberg var blant dem som Odland hadde mest sosial kontakt med i den franske hovedstaden. Løberg var blant de norske utenrikskorrespondentene som hadde arbeidet for den norske regjeringens informasjonstjeneste i London under den andre verdenskrigen, og han ble *Aftenpostens* første utenrikskorrespondent i London da krigen var over.

Odland stilte også sitt hjem til disposisjon for besøkende fra det norske mediemiljøet. Blant de mange som kom innom i Paris, var blant annet Egil Johan Ree fra *NRK Dagsnytt* og journalisten Thomas Torsvik i *Bergens Tidende*. Ree var blant Odlands nære venner og dessuten kollega i *NRK Dagsnytt*. Egil Johan Ree var forlover for Ottar Odland da han giftet seg med journalisten Berit Nordgaard i den norske ambassaden i Paris i april 1967. Berit Nordgaard hadde vært på reportasjereise for avisen *Nationen* for å dekke en Picasso-utstilling i Paris, og ble etter noen få uker værende i den franske hovedstaden.[33] Journalisten Gøril Strømholm var også blant deres nære venner. Det var hun som hadde sørget for at paret møtte hverandre. Strømholm overtok etter Gidske Anderson i Paris som stringerkorrespondent for *Arbeiderbladet*.

Privat hadde ekteparet Odland også kontakt med noen få franskmenn. Det var i første rekke de som bodde i nabolaget og i samme hus. Blant disse var den jødiske kvinnen Ginette og madame Levy.[34] Ottar Odland og Ginette var gamle kjente. Odland ble kjent med henne da han var i Frankrike og arbeidet med sin hovedoppgave i fransk på slutten av 1940-årene. Ginette var av jødisk slekt, og hun hadde mistet mange av sine nære og fjerne slektninger i Hitlers konsentrasjonsleire under krigen. Hun var amatørskuespiller og deltok i mange teateroppsetninger i Paris. Ginette skrev også for et spesialmagasin for antikviteter. Hun hadde vært en viktig innfallsport for Ottar Odlands kunnskaper om viktige deler av det kulturelle miljøet i Paris. Ekteparet Odland fortsatte å ha et vennskapsforhold til henne også etter at de flyttet fra Paris.

President de Gaulle og fransk utenrikspolitikk

Når president Charles de Gaulle holdt sine fjernsynstaler, lyttet nasjonen. Det samme gjorde et fulltallig korrespondentkorps. Presidenten kommuniserte med både det franske folket og utlandet gjennom sine pressekonferanser og fjernsynstaler. Gjennom talene tok korrespondentene samtidig pulsen på Frankrike og den femte republikken. Ottar Odland rapporterte allerede i 1968 fra presidentens nyttårstale, men det var ikke bare det saklige innholdet som ble formidlet i rapporten. Odland formidlet en atmosfære,

og ved sine kommentarer ga han de norske radiolytterne sine tolkninger av de viktigste poengene. I motsetning til de politiske karikaturtegnerne som framstilte de Gaulle som en gammel mann i forbindelse med maiopprøret senere på året, la Odland ved inngangen til 1968 vekten på at publikum gjennom fjernsynet møtte en president som langt ifra hadde mistet sin kraft:

> Det var en frisk og vital president som ynskjet godt nytt år for sitt folk i går kveld. Charles de Gaulle ber sine 77 år lett, i det minste ser det slik ut når vi møter han framfor fjernsynskamera. Der trivst han, der er ikkje fnugg av lampefeber eller premierenervøsitet. Med synleg glede ynskjer han i år også godt nytt år til den franske nasjon i Canada, trygg på at dette ynskjet kjem til å irritera nettopp der det skal.[35]

Framstillingen av den 77 år gamle franske presidenten skilte seg også avgjørende fra den framstillingen norske journalister hadde av president Ronald Reagan da han ble gjenvalgt i 1984, «bare» 73 år gammel. De Gaulle ble framstilt som gammel, og man spekulerte i om han hadde helse til å kunne fortsette som president. På tross av at Odland framstilte de Gaulle som vital, var presidentens alder høy nok til at journalistene var i beredskap i tilfelle at han skulle gå hen og dø. Odland fulgte den franske politikken nøye, spesielt fokuserte han på forholdet mellom nasjonalforsamlingen og presidenten. Gaullistene hadde mistet flertallet i nasjonalforsamlingen ved valget i 1965, og hadde beholdt regjeringsmakten bare takket være støtten fra Giscard d'Estaings fridemokratiske parti. Flertallet bak regjeringen ledet av Georges Pompidou var derfor skjør.

I nyttårstalen hadde de Gaulle kommet med en advarsel til opposisjonen i nasjonalforsamlingen: Hvis opposisjonen og enkelte blant dem som utgjorde regjeringsflertallet, felte regjeringen, ville institusjonene i den femte republikken bli brukt slik det var fastsatt i grunnloven. Presidenten truet med andre ord med å oppløse nasjonalforsamlingen og skrive ut nyvalg, og med at han i mellomtiden ville anvende de omfattende maktmidlene som var lagt til presidenten i henhold til forfatningen.[36] Odland var, som mange av sin generasjon, en smule autoritetstro. Han viste tydelig at han hadde sansen for den franske presidentens politiske handlekraft.

Charles de Gaulle, 1963. Foto: Bundesarchiv, B 145 Bild-F015892-0010 / Ludwig Wegmann.

Ottar Odland rapporterte også bredt om fransk utenrikspolitikk, og han kommenterte de sentrale temaene i perioden. Det gjaldt ikke minst relasjonene til USA, Europa-politikken og landets Midtøsten-politikk i kjølvannet av seksdagerskrigen i juni 1967. Forhandlingene mellom Vietnam, FNL (Front national de liberté) og USA pågikk for fullt i den franske hovedstaden og gjorde Paris til sentrum for verdenspressens og medienes oppmerksomhet. Odland skildret blant annet inngående for de norske radiolytterne den kvinnelige lederen for FNLs delegasjon, Nguyen Thi Binh, da hun ankom Paris for å delta i forhandlingene:

> Seint i ettermiddag møtte ho journalistane og gav ei kort orientering om frontens politiske program,

> vedteke i sentralkomiteen tredje november i år. Fru Binh er vel førti år, og har fleire gongar tidlegare hatt oppgåver for FNL i utlandet. Ho var tydeleg scenevand, men alvorlig i den første delen av pressekonferansen. Mørkt hår, stramt greidd bakover mot ein fast knute i nakken, svart strikkejakke og eit lett sjal kring aksla, vinteren er over oss i Paris nå. Var ho nervøs for spørsmålshaglskura, så viste ho ikkje det, og ho hadde heller ingen grunn til det. Ho let seg ikkje lokka i fellene, som da ein fransk journalist kunne fortelja at overkommandoen i Hano nettopp hadde gratulert sine tropper i sør, eller da ein annan spurte om Nord-Vietnam også burde dra sine tropper tilbake dersom amerikanarane evakuerte Sør-Vietnam. … På spørsmål om utsiktene til våpenkvile var svaret at FNL nok ville ha fred etter tjue års krig, men ein fred som kunne vara og eit verkeleg sjølvstende. Våpenkvile mens det ennå står over ein halv million amerikanske tropper i Vietnam kjem ikkje på tale.[37]

Forholdet til USA hadde også en økonomisk side som var svært viktig etter at den amerikanske regjeringen 1. januar i 1968 varslet tiltak for å redusere det amerikanske betalingsunderskuddet. Franske næringslivsfolk oppfattet tiltakene svært negativt, og de betraktet de amerikanske tiltakene som en anti-Marshallplan som ville føre til knappere tilgang på dollarkapital i Frankrike og Europa, større konkurranse på lånemarkedet og til høyere renter. De ventet også sterkere amerikansk konkurranse i verdensmarkedet og at franske varer ville få problemer på det amerikanske markedet.[38]

Videre dekket han det franske forholdet til konflikten i Midtøsten. Frankrike hadde vært staten Israels nærmeste allierte helt fram til seksdagerskrigen i juni 1967. Israelerne hadde sett bort fra de Gaulles advarsler mot å gå til krig, og Frankrike svarte med å innføre forbud mot våpeneksport til landet. I den påfølgende tiden skjedde det en dreining i fransk Midtøsten-politikk i retning av en stadig mer kritisk holdning til Israel og en mer arabisk-vennlig holdning. Det oppsto en diplomatisk krise i forholdet til Israel da de Gaulle, under en pressekonferanse, omtalte jødefolket som «Peuple dominateur» eller «herskerfolket» på norsk. De Gaulle hadde tidligere sammenlignet Midtøsten-konflikten med krigen i Vietnam. Odland rapporterte både om de israelske og de generelle franske reaksjonene på presidentens ordbruk:

> Også i Frankrike har folk vanskeleg for å fylgja de Gaulle i denne karakteristikken av jødefolket. Alle minnest ei avisteikning dagen etter pressekonferansen, ein jøde med davidsstjerne på brystet, i fangeklede innanfor piggtråden. Han står med den eine foten på gjerdet og ser fornøgd og sikker oppover, med eit lite overlegent smil. Under, de Gaulles uttrykk: Peuple dominateur, Herskarfolket.[39]

Odlands Midtøsten-dekning var preget av en grunnleggende sympati for Israel. Han pekte på de faktorene som den franske presidenten ikke trakk fram i sin pressekonferanse, hvor de Gaulle krevde israelsk tilbaketrekning fra alle okkuperte områder.

1968-opprøret

Ottar Odland ga en bred dekning av Frankrike i 1968. For de fleste er 1968 og Frankrike uløselig knyttet til det store studentopprøret i mai og juni, men 1968 i Frankrike var mer enn det. Den mest omfattende dekningen Ottar Odland hadde fra Frankrike var det store opprøret blant studentene og arbeiderne våren 1968 og fram til valget på ny nasjonalforsamling i slutten av juni. I myten om studentopprøret hevdes det ofte at det var Frankrike som ledet an i det globale 1968-opprøret, men slik var det ikke. I realiteten kom studentopprøret sent til Frankrike, og da det var over i slutten av juni måned, var også det europeiske opprøret i all hovedsak over.[40] Det ble ingen ny fransk revolusjon.

Den mest omfattende dekningen Ottar Odland hadde fra Frankrike var det store opprøret blant studentene og arbeiderne våren 1968 og fram til valget på ny nasjonalforsamling i slutten av juni

Franske ministre i demonstrasjonstog. Hver av dem fordømmer den skyldige: den andre …

I stedet overlevde den femte republikken som system med mindre justeringer – selv om de Gaulle året etter ble tvunget til å gå av. Han ble erstattet med Georges Pompidou i juni 1969. Frankrike var likevel spesielt. Opprøret omfattet langt flere sosiale grupper enn i noe annet vestlig land, hvor studentene og arbeiderne var de viktigste. Det var bare begivenhetene under Praha-vårene som involverte grupper med lignende sosial bredde.[41]

Det franske opprøret hadde flere faser. Den innledende fasen startet med demonstrasjonene i hovedsak på campus fra slutten av mars til begynnelsen av mai. Den første fasen startet med de store demonstrasjonene 3. mai og nådde sitt høydepunkt med barrikadenatten mellom 10. og 11. mai, da arbeiderne erklærte generalstreik. I denne fasen flyttet demonstrasjonene og opptøyene seg fra campus til gatene, og studentene fikk følge av demonstrerende arbeidere. Den andre fasen ble innledet med starten på generalstreiken den 14. mai, og den varte til president de Gaulle annonserte nyvalg til den franske nasjonalforsamlingen i en dramatisk fjernsynstale 29. mai. På det meste omfattet streiken mer enn ti millioner arbeidere. Den tredje og siste fasen ble innledet 31. mai og varte til valget av nasjonalforsamling var gjennomført i to omganger den 23. og 30. juni. Ottar Odland fulgte begivenhetene nøye, sentralt plassert i de franske begivenhetenes sentrum – i Paris.

Mange av Odlands begivenhetsbeskrivelser under studentopprøret i mai og juni 1968 hadde et visst særpreg. De bar preg av dramatiske litterære konfliktfortellinger, hvor spenningen ble bygget opp, utløst og

Den mest omfattende dekningen Ottar Odland hadde fra Frankrike, var om det store opprøret blant studentene og arbeiderne våren 1968 og tiden fram til valget på ny nasjonalforsamling i slutten av juni. Foto: Flickr/Ukjent.

situasjonen så ble brakt tilbake til det normale. Det var en fortellerform som egnet seg spesielt godt på radio. Demonstrasjonene våren 1968 ble ofte omtalt i franske medier på forhånd på en måte som skapte en slags forventing om hvordan de skulle forløpe. Lignende forhåndsframing fant man også fant igjen i andre deler av europeiske medier.[42] Da det viste seg at demonstrasjonen ikke fikk det forventede omfanget eller forløpet som pressen hadde spådd i forveien, forsøkte Odland å forene forhåndsframingen med det som faktisk skjedde. Som vestlending fant han en enkel årsaksforklaring på hvorfor det ikke var flere demonstranter i gatene – været var for dårlig. Odland plasserte ofte demonstrasjonen inn i en fransk demonstrasjons- og protesttradisjon, hvor bare temaet var nytt. Demonstrasjonsruta mellom Place de la Republique og Place de la Bastille ble for eksempel karakterisert som «klassisk». Tolkningsrammene ble derfor ofte spesifikk franske, og ikke nødvendigvis koblet til et «globalt studentopprør».

Ottar Odland kom hjem hver dag med klærne stinkende av tåregass, har Berit Odland fortalt

På samme måte som på fotballbanen hadde også demonstrasjonstogene sine «kjennere», noe som forsterket bildet av konflikt mellom to parter med tilskuere til stede. Odlands spesielle reportasjeteknikk var at han inntok rollen som en slags nøytral observatør som ikke bare betraktet de deltakende aktørene, men også alle dem som sto rundt på fortauene og betraktet det som foregikk i gatene. Han plasserte seg som rapportør, en som sto utenfor og så på. Et eksempel på denne reportasjeteknikken

var en av de tidlige demonstrasjonene mot Vietnamkrigen i begynnelsen av februar 1968. Først ble størrelsen på demonstrasjonstoget veid opp mot forhåndsantakelser om hvor stort det kunne bli, dernest en vurdering av hvor stort det rent faktisk var, hvordan demonstrantene oppførte seg, hva slags slagord de ropte, og hvordan politiet opptrådte. Selv om selve demonstrasjonen forløp fredelig og Odland ikke meldte om skadde eller arresterte, bidro forhåndsframingen til at oppmerksomheten også ble rettet mot hva som kunne ha skjedd.

Beskrivelsene av demonstrasjon fikk et visst rituelt preg som kom til å prege de fleste av rapportene om demonstrasjonene gjennom mai og juni også, hvor Odland rapporterte inngående og dramatisk om studentdemonstrasjoner i gatene i Paris. Situasjonen i gatene i Paris ble inngående beskrevet for lyttere som ikke kunne se det som foregikk. Han meldte om at både politiet og demonstrantene hadde sine sårede og skadde etter kampene, men uten å verken tallfeste dem eller oppgi kildene for opplysningene. Ottar Odland var imidlertid daglig ute i gatene, observerte og rapporterte hjem. «Han kom hjem hver dag med klærne stinkende av tåregass», kunne hans kone Berit Odland fortelle.[43]

Korrespondent i Washington, 1970 til 1973

Ottar Odland søkte og fikk den nyopprettede stillingen som utenrikskorrespondent i Washington. Opprettingen av den nye stillingen innebar at det fra 1970 var to korrespondentstillinger i USA. Opprettingen av stillingen i den amerikanske hovedstaden innebar også en gradvis nedprioritering av nyhetsstoffet fra FN i New York, til fordel for mer nyhetsstoff knyttet til amerikansk stormaktspolitikk. Senere ble dette enda mer markant da korrespondentstillingen i New York ble flyttet til Washington.

Familien Odland dro over til USA med passasjerskipet «Sagafjord» til New York sommeren 1970. De hadde fått to barn mens de bodde i Paris.[44] De kjørte selv fra New York til Washington i medbrakt bil. Fordi det var en nyopprettet stasjon, var ingen ting lagt til rette med hensyn til bolig. Den første tiden bodde de derfor på hotell, mens de gikk på jakt etter en egnet bolig. De fant til slutt et ganske stort hus i Fenway Road, Carderock Springs, Bethesda, Maryland, en ganske ny og attraktiv forstad til Washington, som lå noen kilometers kjøring langs elven Potomac. Avstanden til bysentrum var forholdsvis kort, og området var regnet som et trygt sted å bo, i motsetning til strøk nærmere bykjernen. Washington toppet på denne tiden den amerikanske statistikken for vold og kriminalitet. Huset i Fenway Road ble bolig for en rekke etterfølgende NRK korrespondenter i Washington. I den samme gaten bodde også korrespondentene for *Aftenposten*. Da Odland kom til Washington, var Hans L. Hanssen *Aftenpostens* USA-korrespondent i den amerikanske hovedstaden. Han ble senere avløst av Stein Savik i 1972.

NRK fikk korrespondentkontor sentralt i den amerikanske hovedstaden, i National Press Building – rom 1245 på hjørnet av 14. gate og Pennsylvania Avenue. Lokalene lå bare et steinkast fra Det hvite hus i Washington D.C. Kontoret lå i fjerde etasje midt inne i bygningen og var derfor uten vinduer man kunne se ut igjennom. Bygningen huset pressefolk i alle etasjer, og i den 13. etasjen holdt presseklubben til. I presseklubben møtte med jevne mellomrom pressen prominente gjester for både mottakelser og pressekonferanser.

Arbeidsmessig var overgangen fra Paris til Washington stor. I Paris hadde Odland vært vant til reportasjereiser med større aksjonsradius. På reisene brakte han med seg sin store – men likevel funksjonelle – Nagra båndopptaker. I Washington ble han mer bundet til kontoret og den daglige nyhetsrapporteringen. Unntaksvis gjennomførte han reportasjereiser i forbindelse med valgkampturneer, hvor han dekket presidentkandidatenes forskjellige utspill. En av reportasjereisene foregikk med hjuldamperen «Delta Queen» på Mississippi. Han kom som så mange andre NRK-korrespondenter aldri til Vestkysten. Det tillot ikke reportasjereisebudsjettet.

Mens Odlands sendinger fra Paris hadde vært preget av hans interesser for kultur – i form av litteratur og visemusikk – ble sendingene fra Washington dominert av amerikansk politikk og stormaktspolitikk. Han kjente ikke USA og amerikanere på samme måte som han kjente Frankrike og franskmenn. Sentralt i perioden var den amerikanske krigføringen i Vietnam,

det amerikanske presidentvalget i 1972, den begynnende Watergate-skandalen og den amerikanske tilnærmingen til Kina, som nådde sitt høydepunkt med Richard Nixons reise til Peking i februar 1972.

Kontakten med det skandinaviske mediemiljøet var også viktig i Washington. Blant de skandinaviske radiofolkene i den amerikanske hovedstaden var Gøran Bytner fra Svensk Radio, Christian Winther fra Dansk Radio og Knut Ståhlberg – også han fra Svensk Radio. Ottar Odland kjente Ståhlberg godt fra tiden i Paris. Ståhlberg var kun en kort periode i Washington før han dro hjem igjen. Korrespondentene for Aftenposten, Hans L. Hanssen og Stein Savik, var også en del av dette mediemiljøet.

Den sosiale kontakten med det norske miljøet i Washington var også av en annen karakter enn i Paris. I Paris foregikk mye av det sosiale livet på ute på restauranter på byen. I Washington var det hyppige middagsselskaper hjemme hos de forskjellige i den norske kolonien, hvor ambassadefolk, fast stasjonerte norske mediefolk og tilreisende gjester ofte traff hverandre. I tillegg til de mer formelle middagsselskapene kom den mer tradisjonelle amerikanske formen for hagegrilling – hvor folk kom sammen mer uformelt som familier.

Kontakten med ambassadefolkene var hyppig. I Odlands korrespondentperiode var det Arne Gunneng som var norsk ambassadør i Washington. Familien Odland omgikk mest med ambassaderåd Knut Sverre, presseattacheene George Krane og Harald Midttun, skipsfartsråd Frode Nielsen, marineattache Rolf Henningsen, hærattache Arne G. Lund, fiskeriattache Hallstein Rasmussen, ambassaderåd Gunnar Hærum og Klaus Nergaard. Odland hadde også kontakt med ekteparet Löback i den svenske ambassaden. Samtlige hadde sine medbrakte ektefeller og familier.[45] I Odlands generasjon var det å være utenrikskorrespondent i første rekke et mannsdominert yrke.

De fleste av ektefellene var hjemmeværende, og kontakten i det norske miljøet bidro dermed til å gjøre den situasjonen enklere. Uten den sosiale kontakten i den norske kolonien ville ektefellene ellers kunne blitt isolerte, siden de normalt ikke hadde anledning til selv å ha lønnet arbeid i USA. Familien Odland hadde, som mange av den norske kolonien, en egen norsk au pair til barnepass og husarbeid. Berit Odland var i liten utstrekning yrkesaktiv som journalist i tiden da barna var små. Hun var da hjemmeværende, slik som mange andre av ektefellene til utenlandskorrespondentene var. Senere arbeidet Berit Odland som journalist i NTB og drev byråets stavangerkontor på egen hånd.[46]

Ottar Odland avsluttet sin egen beskrivelse av sine år i NRK med tiden i Paris. Han nevner ikke korrespondentperioden i Washington fra 1970 til 1973. Han nevnte heller ikke årene som leder for distriktskontoret i Stavanger. For Odland var det 1950- og 1960-årene som var hans yrkesmessige gullalder. Han var i første rekke journalist og korrespondent.

Noter

1 Werenskjold 2011: 238–255
2 Hovden og Werenskjold 2018: 189–221
3 Werenskjold 2006a: 121–140; Werenskjold 2006b: 137–173; Werenskjold 2007a: 101–139; Werenskjold 2008e: 106–149
4 Ottar Odland var gift med Berit Odland, journalist i Nationen og senere ved NTB i Stavanger. Telefonintervju med Berit Odland 2. november 2005.
5 Odland 1953; Odland 1955.
6 Euba and Odland 1974; Grafström og Odland mfl. 1975; Horvath og Odland 1976; Ryum og Odland 1977; Sondhi og Odland 1977; Odland og Bjelland 1991
7 Intervju med Berit Odland 29. mai 2005. På spørsmål om Odlands partipolitiske tilhørighet svarte hun: «Ottar var sosialdemokrat i hele sitt liv.»
8 Odland 1996
9 Odland 1968-1; Odland 1968-2; Odland 1968-3; Odland 1969; Odland 1969–1970
10 Odland 1996: 19
11 Torvald Øksnevad var for mange «stemmen fra London» under den andre verdenskrigen, men han hadde allerede i 1930-årene vært sentral i oppbyggingen av en selvstendig nyhetstjeneste i NRK. Han hadde sin bakgrunn fra dagspressen. Han arbeidet som journalist eller som redaktør i flere ulike aviser fra 1909 til 1933, og han var pressemedarbeider for flere norske regjeringer i 1920- og 1930-årene. Han hadde dessuten en rekke tillitsverv i norske presseorganisasjoner i tiden før han kom til NRK.
12 Odland 1996: 15
13 I 1950-årene var det fire nyhetssendinger i NRK Radio (kl. 08.00, 13.00, 19.00 og 22.00). Tre av sendingene ble avviklet på bokmål, mens den fjerde var på nynorsk. Nynorsksendingen var kl. 19.00. Se Odland 1996: 7
14 Lyches språkrøkt i redaksjonen er også dokumentert i Jon Peder Vestads påbegynte doktorarbeid, deler av dette ble publisert som kronikk i Dag og Tid i februar 2003.
15 Sigvart Østrems nekrolog over Ottar Odland i Aftenpostens morgenutgave 08.12.2000, 13

16 Odland og Bjelland 1991
17 Odland 1996: 32
18 Odland 1969–1970. Odland omtaler sitt opphold i Macao i et av sine platekåserier, «Plateprat i Paris», Radio – Tidlig en søndag morgen, 2. november 1969.
19
20 Odland 1996: 40
21 Også senere korrespondenter benyttet seg av den samme metoden, se Lunde 1995: 131.
22 Odland 1996: 41
23 Odland 1996: 38
24 Se egen artikkel om Aftenpostens korrespondent i Paris i 1960-årene, Werenskjold 2006a.
25 Odland 1969–1970: «Plateprat i fra Paris», radioen – tidlig en søndag morgen 2. november 1969
26 Opplysninger fra Berit Odland i e-mail 17. januar 2006
27 Gidske Anderson skrev en rekke bøker som dekker den perioden da hun var korrespondent i Paris, blant annet Anderson 1960; Anderson 1963; Anderson 1963; Anderson 1964; Anderson 1972; Anderson 1979; Anderson 1991.
28 Odland 1968-1: «Le Havre», korrespondentbrev i radio 9. januar 1968
29 Gjengitt i e-mail fra Berit Odland, 17. januar 2006
30 Blant disse var skuespillerne Kjell Stormoen, Svend Svendsen, Kari Simonnæs, Rolf Berntzen, Sverre Hansen og Eilif Armand. Det var journalistene Finn Bjørn Larsen, Gunnar Hagen Hartvedt og Ingeborg og Per Dahl. Gunnar Alme ble en kjent scenograf, og Magnus Bøe, Helge Børseth og Willy Dahl gjorde karriere innenfor skole- og universitetsmiljøet. Jakob Skarstein og Ottar Odland gikk begge til NRK etter krigen. Skarstein overtok ledelsen av distriktskontoret i Bergen.
31 Odland 1996: 43
32 Knut Ståhlberg har gitt ut en rekke bøker fra sin tid som korrespondent i Paris: Ståhlberg 1995; Ståhlberg 1997; Ståhlberg 1999; Ståhlberg 2002.
33 Berit Nordgaard Odland, f. 1935 i Valdres. Hennes foreldre var skogeier Odvin Nordgaard og husmor Berta Nordgaard. Av utdanning hadde hun Journalistakademiet. Hun startet sin karriere som journalist i Aftenposten, deretter var hun i Agderposten før hun kom til Nationen.
34 Vi kjenner ikke disses fulle navn.
35 Odland 1968-1: «President Charles de Gaulles nyttårstale», Radio Aktuelt 1. januar 1968
36 Ibid.
37 Odland 1968-3: «Vietnamforhandlinger i Paris», Radio Aktuelt 5. november 1968
38 Odland 1968-1: «Amerikanske økonomiske tiltak», Radio Aktuelt 3. januar 1968
39 Odland 1968-1: «Brevskifte mellom general de Gaulle og tidlegare statsminister David Ben Gurion», Radio – Kveldsaktuelt 9. januar 1968
40 De franske protestbegivenhetene i 1968, se Werenskjold 2011: 283–307
41 Werenskjold 2011: 88–90
42 Halloran, Elliott and Murdoch 1970
43 Intervju med Berit Odland i Bergen, 29. november 2005
44 Barna Hildur og Eigil ble begge født i Paris. Hildur ble født i 1967 og Eigil i 1969.
45 E-post fra Berit Odland, 24. februar 2006
46 Intervju med Berit Odland i Bergen, 29. desember 2005

Litteratur

Anderson, G. (1960). *De Gaulle og Algerie*. Oslo: Universitetsforlaget.

Anderson, G. (1963). De Gaulle iblant oss. *Samtiden* 72(5), 323–334.

Anderson, G. (1963). Det frie Algerie. *Tidens Ekko* (6), 161–191.

Anderson, G. (1964). *Mennesker i Paris*. Oslo: Aschehoug.

Anderson, G. (1979). *Fra Stalinisme til sosialdemokrati? Politiske strømninger i Sør-Europa*. Oslo: Fabritius.

Anderson, G. (1991). *Mennesker i Paris*. Oslo: Gyldendal.

Anderson, G. (1972). *Vårt eget Europa*. Oslo: Europabevegelsen i Norge.

Euba, F. og Odland, O. (1974). *Heile verda for ein shilling*. Oslo: Norsk rikskringkasting.

Grafström, G., Odland, O. mfl. (1975). *Syng vakkert om kjærleik: Eit spel om Gustaf Fröding*. Oslo: Norsk rikskringkasting.

Halloran, J.D., Elliott, P. Murdock, G. (1970). *Demonstrations and Communication: A Case Study*. Harmondsworth: Penguin.

Horvath, Ö. v. og Odland, O. (1976). *Kasimir og Karoline, eller Kjærleiken varer evig*. Oslo: Norsk rikskringkasting.

Hovden, J.F. and Werenskjold, R. (2018). Reporting the Cold War: The Norwegian Foreign-News Journalists and Foreign-News Correspondents, 1945–95. I Bastiansen, H.G, Klimke, M. og Werenskjold, R. *Media and the Cold War in the 1980s: Between Star Wars and Glasnost*. Cham: Palgrave MacMillan

Liestøl, S. (1988). Kompendium: *Innføring i lydteknikk ved Møre og Romsdal Distriktshøgskole i Volda*.

Lunde, E. (1995). *Paradisveien: Dramatiske år i Afrika*. Oslo: Schibsted.

Odland, O. (1953). Les réactions du spectateur français devant Les revenants, Le canard sauvage, Hedda Gabler, La dame de la mer et Rosmersholm de Henrik Ibsen. *Fransk institutt*. Oslo: Universitetet i Oslo. Cand.philol. – hovedfag i fransk.

Odland, O. (1955). Fransk syn på Henrik Ibsens dramatiske verk. *Samtiden* 64(8), 538–544.

Odland, O. (1968-1). Ottar Odlands NRK-manuskripter: 1. januar 1968–30. mai 1968. *Ottar Odlands utenrikskorrespondentarkiv – Paris*.

Odland, O. (1968-2). Ottar Odlands NRK-manuskripter: 1. juni 1968–23. november 1968. *Ottar Odlands utenrikskorrespondentarkiv – Paris*.

Odland, O. (1968-3). Ottar Odlands NRK manuskripter: 9. juli 1968–5. desember 1968. *Ottar Odlands utenrikskorrespondentarkiv – Paris*.

Odland, O. (1969). Ottar Odlands NRK manuskripter: 12. april 1969–23. juni 1969. *Ottar Odlands utenrikskorrespondentarkiv – Paris.*

Odland, O. (1969–1970). Ottar Odlands NRK manuskripter: 3. mai 1969–29. januar 1970. *Ottar Odlands utenrikskorrespondentarkiv – Paris.*

Odland, O. (1996). *År i NRK*. Norsk rikskringkasting.

Odland, O. og Bjelland, T. (1991). *Liv og lagnad i Tysværbygdene.* Tysværvåg: Tysvær historie- og ættesogelag.

Ryum, U. og Odland, O. (1977). *Denne eine dagen: Spel for 6 menneskestemmer i 10 bilete.* Radioteateret. Oslo: Norsk rikskringkasting.

Sondhi, K. og Odland, O. (1977). *Sunils dilemma.* Radioteateret. Oslo: Norsk rikskringkasting.

Ståhlberg, K. (1995). *Storklockan i Paris.* Stockholm: Norstedt.

Ståhlberg, K. (1997). *Ett hörn av paradiset.* Stockholm: Norstedt.

Ståhlberg, K. (1999). *Paris på de älskandes tid.* Stockholm: Pan Pocket.

Ståhlberg, K. (2002). *Det förflutnas ständiga närvaro.* Stockholm: Norstedt.

Werenskjold, R. (2006a). Utenriksjournalisten Ingebrigt Løberg. *Pressehistoriske skrifter*(6), 121–140.

Werenskjold, R. (2006b). Anton Blom: Journalist og utenrikskorrespondent i dagspresse og kringkastning, 1948–1994. *Pressehistoriske skrifter*(7), 137–173.

Werenskjold, R. (2007a). Hans Lauritz Hanssen: Utenrikskommentator og utenrikskorrespondent i Morgenposten og Aftenposten, 1945–1976. *Pressehistoriske skrifter*(8), 101–139.

Werenskjold, R. (2008e). Erik Loe og utenriksavdelingen i Arbeiderbladet, 1949–1989. *Pressehistoriske skrifter*(10), 106–149.

Werenskjold, R. (2011). Chronology: The European 1968. I Klimke, M., Pekelder, J. and Scharlot, J. (eds.) *Between Prague Spring and French May: Opposition and Revolt in Europe, 1960–1980,* 283–307. New York/Oxford: Berghahn Books.

Werenskjold, R. (2011). *That's the Way it is? Protestene og mediene i 1968*. Phd. ved Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo.

Over the last decades, the Nordic countries have been less involved in UN operations and more involved in NATO-led out-of-area operations. The photo shows a military technichian controlling an AMRAAM-missile attached to a Norwegian F-16 fighterplane during the Libyan war. Photo: Norwegian Armed Forces.

Sammendrag: Konfliktdekning og sikkerhetspolitisk orientering: En longitudinell studie av krigsdekning i Norge i et nordisk komparativt perspektiv. *Denne artikkelen diskuterer nordisk forsvarssamarbeide i lys av økt deltagelse fra de nordiske landene en den globale krig mot terror. Den argumenterer for at den tradisjonelle lojaliteten til FN-charteret har blitt erstattet av lojalitet til USA og deltagelse i NATOs out-of-area operasjoner i land som Afghanistan og Libya. Mediene kritiseres for å svikte sin rolle som kritisk vaktbikkje i sikkerhetspolitiske spørsmål.*

Emneord: *krigsjournalistikk, Nordisk forsvarssamarbeid, NATOs out-of-area-politikk, USAs globale krig mot terror, Norge som fredsnasjon?*

*This article was written autumn 2021, several months before the Russian invasion in Ukraine.

Fagfellevurdert

Conflict coverage and security policy orientation:

A longitudinal study of war coverage in Norway in a Nordic comparative perspective

Abstract: *This article discusses Nordic defence cooperation in light of the ongoing global war on terror. The article argues that Norwegian loyalty to the UN Charter and international law has been replaced by support for NATO out-of-area operations in countries like Afghanistan and Libya. The conclusion is that the Norwegian media fail to live up to their expected role of critical watchdog in questions of security policy.*

Keywords: *war journalism, Nordic defence cooperation, NATO out-of-area, US global war on terror, Norway as a peace nation?*

Rune Ottosen
Professor eremitus
Oslo Metropolitan University
rune@oslomet.no

Introduction*

Journalism in the New World Order was established as an international comparative research project to investigate how war and peace journalism developed after the collapse of communism. Together, my Swedish colleague Stig A. Nohrstedt and I have conducted comparative research projects on conflicts such as the Gulf War in 1991, the war in former Yugoslavia from 1999 onwards, the war in Afghanistan from 2002, the Iraq War in 2003, the Libya war in 2011 and finally the war in Syria from 2012. Through these projects we have been able to compare the coverage in Norwegian and Swedish media, and in some cases also other Nordic and European countries.[1] In our latest book *New Wars, New Media and New War Journalism* we analyse cases of Norwegian and Swedish press coverage, such as of the 2011 Libya War and examine questions raised by the formulation of the resolution UN Security Council (SC 1973). The resolution authorized implementation of a no-fly zone to protect the civilian population but was misused by NATO for regime change.[2] The failure of the Norwegian and Swedish media to recognize the political and legal implications of such a widely dispersed diplomatic uncertainty after the collapse of the Libyan state, is one example of shortcomings by the media. As a result of this journalistic failure, the general public was left without necessary knowledge about both the international legal aspects of the NATO air operations. The following discussion draws upon the findings from these books and the empirical findings are available in the references. A part of the big picture that is not so much discussed in this article is Russia´s increasingly aggressive behaviour, with the intervention in Georgia in 2008 and the illegal annexation of Crimea in 2014 as examples.

A Nordic model?

Nordic countries have often branded themselves under the positive image of the "Nordic model".

Denne artikkelen er også publisert separat, med følgende url:
https://medietidsskrift.no/content/uploads/2022/09/MHT-2022-37-38-Ottosen-IDO.pdf

Norway has also framed itself as a "humanitarian great power". In their foreign policies the Nordic countries have claimed loyalty to the UN charter.[3] After 9/11 and the Global War on Terror, international politics changed dramatically, and new foreign and security policy alliances emerged. In the Scandinavian region, the previous division between NATO members (Denmark and Norway) and non-aligned countries (Finland and Sweden) gradually became less important and were supplanted by new patterns of cooperation. Nordic Coordinated Arrangement for Military Peace Support (NORCAPS) was established in 1998 as a body for cooperation among the Nordic countries participating in foreign military operations abroad. At that time in most cases this in all practical terms meant cooperation in UN peace keeping operations. NORDCAPS was in 2009 integrated in the new body Nordic Defense Cooperation (NORDEFCO.) NORDEFCO is not an organization but a network for cooperation in the field of defence cooperation and defence industry.

Since then the Nordic countries have been less involved in UN operations and more involved in NATO-led out-of-area operations with Afghanistan as the best example. The withdrawal of all foreign forces from Afghanistan in August 2021 was a major setback for NATO.

In 2007, the Norwegian newspaper *Nettavisen* asked the then head of the Norwegian defence forces, Sverre Diesen, whether he thought of a closer Nordic defence cooperation would lead to problems in NATO. Diesen responded that he did not consider it a problem for a NATO member like Norway and an EU member like Sweden to work closely together. He cited Sweden's membership in NATO's partner organisation Partnership for Peace (PfP) and stressed that Sweden was already in the process of adapting to NATO standards in a number of areas. When asked to elaborate on the issue of 'common military doctrines' he explained that while

> Norway has not decided on a hierarchy of doctrines ... there are several documents offering guidelines at a national level. When we work together in an international context, in the UN, NATO, the EU, or in PfP, it is vital that one have a common doctrine which is decisive for the policy. Thus, it is logical and practical that Sweden and Norway jointly contribute to the development of this doctrine.[4]

General Sverre Diesen. Photo: Stig Ove Voll.

Interestingly, Diesen did not comment on the fact that Norway and Sweden both contributed to the NATO-led ISAF force in Afghanistan. And neither he nor the journalist touched upon the historical fact that before Norway joined NATO Sweden had suggested a Nordic defence alliance as a possible alternative solution for Norway and Denmark. This suggestion played a major role in the public debate prior to Norway's decision to join NATO in 1949.[5]

In the summer of 2008, the heads of defence in Sweden and Norway picked up the debate on Nordic defence cooperation again. This time they also invited their counterpart in Finland. In a joint article, Sverre Diesen, Håkan Syrén and Juhani Kaskela suggested a common Nordic defence system.[6] They referred to an August 2007 article by Diesen and Syrén, noting that many of the suggestions had since been discussed further and that a joint report had been presented

to the ministers of defence in Norway, Sweden, and Finland with 140 suggestions for mutual defence co-operation. Of these, they identified 40 points that they thought should be implemented immediately including "maritime surveillance; surveillance of the airspace; mutual land forces; common areas for practice; mutual Nordic bases for sea, air, and land support; medical support; and military education". The article's main argument was that the budget cuts experienced by the military forces in the three countries allowed for the option of either mutual co-operation or capacity reduction. The reason for these cutbacks is presented in a subtle manner. The 'doxa', to use Bourdieu's term, for the obvious but not discussed[7], regarding Nordic participation in the global war on terror, was hardly mentioned. The issue is only indirectly dealt with at the beginning of the article: "Most countries in the Euro-Atlantic area have gone through huge reorganisations to prepare their defence to deal with increasingly complex tasks nationally and internationally." The change in the security orientation in the Nordic countries must also be analysed in the light of Vladimir Putin´s aggressive policy towards Ukraine after the annexation of Crimea in 2014.

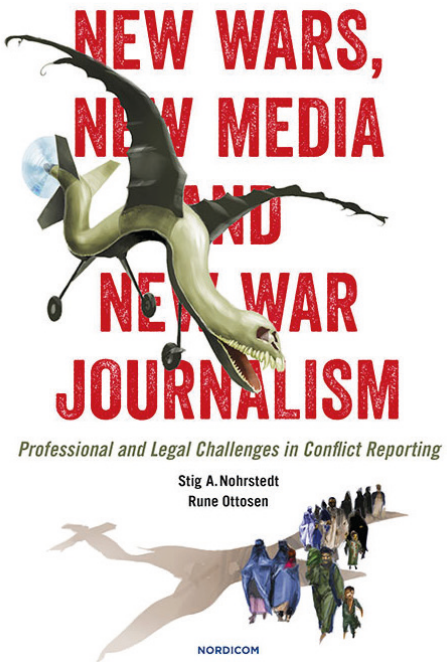

New Wars, New Media and New War Journalism. Book cover, Nordicom.

Conflict coverage in Swedish and Norwegian Media

In this article I will summarise previous empirical findings regarding the Norwegian and Swedish media coverage of some of the conflicts mentioned above.

Journalism in the New World Order found a correlation between security political orientation and mainstream media framing of war and conflicts. Another finding was that the legal issues involved in war and conflict journalism are underreported. I will investigate how the differences between Norway's security political orientation and that of other Nordic countries have influenced the coverage of foreign policy in the national media with the main focus on Norway.[8]

Journalism in the New World Order found a correlation between security political orientation and mainstream media framing of war and conflicts

My hypothesis is that a country's relationship to the United States is a significant factor in how war and conflicts are framed. While the coverage in the early part of the period (1990s) was coloured by a difference in security policy orientation, with Norway and Denmark being NATO members and Sweden and Finland formally neutral, in more recent conflicts, such as the war in Libya in 2011, we find more similarities in both foreign policy orientation and media coverage, but also indications of the persistence of Cold War self-censorship, to varying degrees, and security state restrictions on conflict journalism.[9] In our latest work, Nohrstedt and I discuss how the secrecy of Swedish-US cooperation and the secret cooperation between the intelligence services in Sweden, Norway and the United States is a part of the overall picture.[10] For all practical purposes, the close relations between the CIA, the NSA, the US government and the security politi-

cal agenda in both Sweden and Norway have been kept secret from the public.[11] Without all the facts on the table, it will be impossible to have a fair discussion about the media's role as the Fourth Estate in violent conflicts. As we suggested in 2017, sustainable conflict journalism must meet certain criteria:

1. *Promote free speech and access to public information within a context of changing legal and social norms;*
2. *Meet professional standards of quality, considering the special conditions of new wars;*
3. *Provide citizens with reliable, objective news from multiple sources;*
4. *Pursue editorial independence in well-managed enterprises;*
5. *Protect professional independence in relation to other institutions*[12].

Historical background

In this article I will discuss how a small state like Norway has dealt with the dilemma of honouring its declared policy of defending international law and human rights while keeping its closest ally, the superpower United States of America, happy. I will explore the hypothesis that the US policy of exceptionalism is a stronger force than the UN Charter and international law when it comes to making decisions about Norwegian security policy. A recent example is when President Joe Biden, only a few weeks into his presidency, ordered the bombing of Syria without a UN mandate. According to Mary Ellen O'Connell, a professor of law at Notre Dame Law School, this was clearly a violation of international law.[13] However, there was no reaction from the Norwegian government and no critical editorials in mainstream media. This was a clear contrast to the reaction when Russia broke international law with its annexation of Crimea in 2014. These events must also be analysed in connection with Russian military intervention in Syria from 2015 after request form the Syrian government.

The hypothesis is that the US policy of exceptionalism is a stronger force than the UN Charter and international law when it comes to making decisions about Norwegian security policy

Over the last few years, Norwegian security policy has come to depend even more on a strong bilateral military cooperation between Norway and the United States.[14] I have in my own research made the point that the Norwegian media has failed to play its expected role as watchdog when it comes to these issues.[15] In his 2017 book *Fredsnasjonen Norge (Peace Nation Norway*) Kristoffer Egeberg reviewed all Norway's military operations abroad, from the 1960s onwards, with or without a UN mandate. For this project, he conducted in-depth interviews with all ministers of foreign affairs, heads of Norwegian defence forces and ministers of defence since the introduction of NATO's new out-of-area policy in 1999. In addition, he interviewed numerous leading politicians about their views on the 'new wars' outside Europe. In all this impressive empirical evidence, one key factor stands out as the most important reason for Norway's choice, over and over again, to take the crucial decision to send troops to other countries: Norwegian ministers' commitment to NATO membership and their fear of disappointing the US leadership.[16] This is also the conclusion of the independent "Godalutvalget", mandated to evaluate the Norwegian military presence in Afghanistan. This government white paper from 2016 concluded that the Norwegian military presence in Afghanistan from 2001 to 2014 contributed little to positive or peaceful development in that country and that the main reason for the Norwegian military presence there in 2001 was to accede to the request of the United States.[17]

The historical significance of the Gulf War

The spring of 2021 marked the 30th anniversary of the Gulf War in 1991, a historical event in many respects, and a significant event for those who are preoccupied with international law, the UN and the role of the media. Coverage of the conflict was a breakthrough

for new media technology with 24/7 direct broadcasting through satellites, although CNN was the only company with this technology available. In practice, this monopoly gave CNN the power to define the global news agenda. At the same time, the Pentagon succeeded in controlling independent reporting on the conflict through a pool system for journalists, with censorship of all reporting from the battlefield and daily press briefings at the press centre in Riyadh in Saudi Arabia. Media Studies professor George Gerbner regarded this event as a kind of boiling point, which "is reached when the power to create a crisis merges with the power to direct the movie about it".[18] During the Gulf War images of laser-guided weapons hitting buildings precisely were repeatedly shown on television distracting from the fact that 92 per cent of the bombs dropped were traditional 'dumb bombs' from B-52 planes, which caused harm and thousands of deaths among the Iraqi civilian population.[19] At the time the United States had a UN Security Council mandate to lead a coalition of willing nations to force the invading troops of Saddam Hussein out of Kuwait 'by all necessary means'. Included in the coalition were Arab countries like Syria and Egypt. Osama Bin Laden was furious over the fact that Muslim countries were fighting another Muslim country and declared war through the al-Qaeda because of the US military presence in Saudi Arabia in 1996. The rest, as they say, is history.

Coverage of the Gulf War was a breakthrough for new media technology with 24/7 direct broadcasting through satellites, although CNN was the only company with this technology available

The US and their allied forces from the UK remained in Iraqi air territory after the mission of the UN mandate was fulfilled until the illegal invasion of Iraq in 2003. They implemented a no-fly zone with the declared purpose of protecting the Kurds from future attacks from Saddam Hussein's air force. This no-fly zone served as a bridge to the illegal invasion of Iraq in 2003 by the United States and a new coalition of the willing. The chaos that followed essentially paved the ground for ISIS to become part of the endless war on terror.[20]

As a small NATO country, Norway played a limited role in the Gulf War in 1991, by sending the naval ship *Andenes* to patrol the Persian Gulf area. Since 1999, when NATO changed its policy from being a traditional defence alliance whose main purpose was to protect Europe to a new out-of-area strategy, Norway has participated in most of NATO's out-of-area operations. The new NATO out-of-area doctrine was introduced with the bombing of former Yugoslavia in 1999 without a UN mandate, for which Norway provided support functions from the air, was the first test case for the new strategy.[21]

International law vs. US exceptionalism

In his brilliant and important book *East West Street: On the Origins of Genocide and Crimes Against Humanity,* Philippe Sands begins in Nuremberg. At the end of Second World War, for the first time in history, national leaders were indicted for their murderous acts before an international court. Interestingly, although US lawyers pushed for a strong international framework during the Nuremberg process, the United States has not been willing to commit itself to the International Criminal Court (ICC). On the contrary, US has threatened members of the court with sanctions if they pursue the investigation of US war crimes in Afghanistan.[22]

The reason for Norway's lack of willingness to ratify the ban of wars of aggression is probably the fear of being held accountable for its participation in the United States' endless global war on terror with the bombing of Libya in 2011 and the intervention of Syria by Norwegian Special forces in May 2017 as the most recent examples.[23] It should be noted here that the late professor of law Ståle Eskeland already in 2011 published the book *Den mest alvorlige forbrytelse* (*The most serious crime*) in which he argued that Norway could be prosecuted by the ICC for illegal warfare and war crimes in former Yugoslavia, Iraq and Libya.[24]

In January 2021, after a lengthy and expensive

campaign, Norway won a seat on the UN Security Council alongside Kenya and Ireland, among other countries. Norway promoted its candidacy with the narrative its role as a peacemaker that prioritised efforts to strengthen the protection of civilians, including children, and to promote the role of women.[25] I will argue that this is false advertising and claim to the contrary that Norway has undermined international law by supporting and participating in NATO's out-of-area operations in countries like Libya and Syria.

Information warfare and public relations

War journalism should be seen in the larger context of interorganisational relations.[26] Business communities and the state have both, in recent decades, increasingly invested in public relations and spin-doctors to influence the media agenda and, in a wider sense, the public discourse.[27] Through information subsidies and use of PR campaigns the mainstream media to a large extent reflect the thinking of the military-industrial complex. Guy Golan in his work on agenda-indexing argues that topics related to security policy is more vulnerable to PR-campaigns than other topic because of lack of competence and resources to fact-checking in the newsroom. Since the financial crisis in 2009 cutbacks in staff has reduced the quality of independent journalism in the area of national security.[28] There is a research paradigm in the field of war journalism studies, of which of which Herman and Chomsky's *Manufacturing Consent* in 1988 as a well-known example, that emphasises the dependency of media coverage on dominant political elites, authorities, and pressure groups and that is still relevant although it has also been criticised and modified.[29] This is not the place to elaborate on this debate, except to mention that agenda-setting and public opinion–building are not exclusively controlled top-down. A part of the broader picture is also the propaganda machine and PSYOPS operation by the US military and NATO.[30] The US invasion in Iraq was justified with the false claim that Saddam Hussein had weapons of mass destruction. PSYOPS unites are part of any modern war efforts. The purpose is the create confusion among soldiers "on the other side" and create orchestrated media events such as the toppling of the Saddam Hussein statute in Baghdad during the US invasion in 2003. The media portrayed (as planned) this as an act of joy expressed by the Iraqi population. In reality it was a well orchestrated event organised by a PSYOPS unite in the US Army[31].

Golan argues that topics related to security policy is more vulnerable to PR-campaigns than other topics because of lack of competence and resources to factchecking in the newsroom

The Gulf War and beyond

As stated above, it is reasonable to regard the 1990–91 Gulf War as a conflict with paradigmatic importance as a global event in the era of globalisation after the end of the Cold War, not least because of the consequences for war journalism of the political changes and the development of new media, in particular satellite TV news channels such as CNN. Early studies compared the reporting of the Gulf War in several countries' media to investigate whether war journalism was becoming increasingly homogenised and Americanised.[32] The project *Journalism in the New World Order,* for example, applied a number of methods, both quantitative and qualitative, to examine whether America's powerful position as the only remaining superpower after 1989 implied that its war propaganda had a substantial impact on the European media's news reporting. The results added some nuance to the conflicting claims in the globalisation debate. For example, it was shown how the American propaganda disseminated from the White House (including the depiction of the Iraqi president Saddam Hussein as a new Hitler) was widely displayed immediately in the US media but only somewhat later in the European media.[33]

Findings from our later study of the 2003 Iraq War suggested that the Gulf War's significance as a global media event influencing subsequent conflicts was underestimated. Indeed, in our study of the Gulf War published in 2001, we suggested that this war

Norwegian forces in Afghanistan. Photo: Norwegian Armed Forces.

"[would] haunt us for decades and perhaps centuries to come". The reason for such a prediction was that the Gulf War was at once a confrontation between the Muslim world and the West and a conflict between the international community (represented by the so-called UN/US alliance) and Iraq. Among many Muslims the war was regarded as an attack on the Muslim nation (al-Umah). The split between the general public in the Muslim world and the West and their allies in some Arab countries such as Saudi Arabia can be understood as a breeding ground for radical Islamist groups and terror organisations such as al-Qaeda. Thus, the Gulf War was an important background for the 9/11 terrorist attacks and the subsequent 'war on terror' in Afghanistan and Iraq. In contradiction to Jean Baudrillard's assertion that the Gulf War 'never happened',[34] we suggest, rather, that the Gulf War never ended, as evidenced by the continuation of lawless military violence including the no-fly zone at the end of the Gulf War in 1991, the war in Afghanistan, the invasion of Iraq in 2003, the Libyan War in 2011 and military attacks on Syria from 2012.

In retrospect, the 1990-91 Gulf War will perhaps remain the most unified cross-national coverage of a single conflict because of the dominant position of CNN. Many countries with weak national news services gave in and at times simply broadcast the CNN version.[35] This will never happen again because the monopoly was broken when other players entered the market: BBC World, Fox Television and other global channels, Russian, Chinese, and French among them. Now, there are at least 40 global channels competing for the attention of viewers. Al Jazeera was established as an Arabic satellite station in 1996 partly as a reaction in the Arab world to the fact that a US channel had hegemony over the news coverage during the Gulf War.[36]

Afghanistan and beyond

In Sweden, the traditional opposition to membership in NATO grew in the period 2008–12 and has,

by the time of writing, returned to the same level as in the mid-1990s. Since 2012 there has been a balance between negative and positive views on the matter. But the picture is not entirely clear since the same study reports that 61 per cent of the population say they want Sweden to remain militarily non-aligned.[37] Between 2008 and 2012, Swedish opinion on military engagement in Afghanistan changed from ambivalence to clear resistance – that is, support for withdrawal.[38]

In Norway, a number of polls from 2007 to 2010 showed a fluctuating majority supporting the Norwegian forces in Afghanistan, but a significant minority of 32 to 37 per cent opposing Norwegian military presence. A survey published by the newspaper *VG* in August 2010 showed a majority in favour of pulling troops out (49 per cent) compared to the 36 per cent who supported the presence of Norwegian forces.[39]

Since there seems to be unity among politicians in the Nordic region that their countries should support the United States in the 'global war on terror', they apparently try to avoid public debate on the issue by treating it as a topic 'beyond discussion'.

Norway had a military presence in Afghanistan for 20 years. Both with special forces in the US led Operation Enduring Freedom, which lacked a UN mandate, and as part of NATO´s ISAF Operation. The US had a UN mandate in Security Council resolution 1368 to punish the perpetrators from 9/11. However, the Norwegian professor of international law, Geir Ulfstein, has pointed out that there was no UN mandate for a lasting military presence for many years[40]. The withdrawal of all foreign forces and return of the Taliban to power in August 2021 was another proof of the failure, like the collapse of Iraq after the war in 2003.

WikiLeaks and Julian Assange

Grave war crimes committed by US troops in both Afghanistan and Iraq in 2010 have been documented. The Afghan War documents leak, also called the Afghan War Diary, was the disclosure of a collection of internal US military logs of the War in Afghanistan, published by WikiLeaks on 25 July 2010. The content of around 75,000 documents was published over several weeks in cooperation with major news

Julian Assange. Photo: David G Silvers. Cancillería del Ecuador.

outlets such as The New York Times. Major war crimes were revealed, including information on the deaths of thousands of innocent civilians. None of the perpetrators of these crimes have been punished, but the whistleblowers have. Messenger and whistleblower Chelsea Manning was sentenced to 35 years in prison (later reduced to seven years by Barack Obama). WikiLeaks founder Julian Assange has been in prison since he was forced out of his asylum arrangement in the Ecuadorian embassy in London in 2019 and imprisoned in Belmarsh, a high security prison in the UK, while fighting extradition to the US on charges under the Espionage Act from 1917 with a potential for 175 years in prison. A British court ruled in 2021 that he could not be extradited for health reasons, acknowledging that there was a high risk of his committing suicide due to mental illness and poor prison conditions in the US, but apart from that took the side of the US government on all the principal issues concerning the legal protection of freedom of speech and protection of whistleblowers. Assange remains in prison after being denied

bail and may still be extradited. Nils Melzer, the UN special rapporteur for torture, produced evidence of psychological torture and in the book Fallet Julian Assange (The Julian Assange Case) presented evidence that the British and Swedish juridical authorities conspired to keep the case of alleged sexual misconduct against two women going until 2017, when it was dropped without any charges.41 Melzer has now initiated a campaign directed towards the ICC requesting a preliminary investigation of an alleged crime against humanity for the psychological torture of Assange. The Norwegian government, which is partly responsible for the warfare in Afghanistan, has done nothing to defend Assange´s human rights despite an appeal from the Norwegian UNESCO commission to the Norwegian foreign minister and a demand that the US drop all charges.[42]

In both Norway and Sweden, the media have largely failed to shed a critical light on the legal aspects of Norwegian and Swedish military presence in Afghanistan.[43] However, there are exceptions: Newspapers like Ny Tid and Klassekampen have been alternative voices in the coverage of NATO´s warfare in Afghanistan and Libya. The freelance journalist, Anders Sømme Hammer, settled in Kabul in 2007 and for several years produced critical investigative reporting on the ground in Afghanistan.[44]

The bombing of Libya

The Libyan War of 2011 differs from the previously mentioned wars in that the US did not take the lead in the mobilisation for military intervention. Instead, France assumed the leadership role. The so-called Arab Spring reached Gaddafi's dictatorship when an armed uprising began in the eastern part of Libya bordering Egypt. In a consensus, the UN Security Council adopted a resolution (SC Resolution 1973) that encouraged the parties to avoid violence against civilians and provided member states with the right to intervene for humanitarian action, notably in the form of a no-fly zone that could be maintained even with recourse to military means.[45] However UN security council solution 1973 had clear restrictions and did not allow military occupation, troops on Libyan soil, or military intervention for regime change.[46] There are two sides to the development of international law during the timespan we are dealing with here: On the one hand, there is the principle of responsibility to protect (R2P) adopted by the UN to safeguard civilian populations from genocide and to avoid situations like the terrible Rwandan massacres of 1994, an important step forward for the protection of human rights and security. On the other hand, we have seen this very principle being misused as a pretext for regime changes, as in Libya in 2011.[47] The misuse of RP2 in Libya can in the long run have been damage to the need for real humanitarian intervention when needed, like during the genocide in Rwanda.[48]

Norway's false image as a peace nation

I will give six arguments against the claim that Norway deserves the title 'peace nation':

1. *As the NATO member that dropped the most bombs (588) over Libya in 2011 Norway contributed to the chaos and the failed state that now exists. The UN mandate through resolution 1973 authorized a no-fly zone over Lybia to protect civilians from Gaddafi. As we know, this operation was hijacked and turned into a NATO war for regime change.*
2. *Norwegian special forces took part in an illegal crossing of the Syrian border in May 2017 to support Islamists known to be behind human rights violations.*[49]
3. *Norway has refused to sign the UN treaty to ban nuclear arms (TPNW).*
4. *As already mentioned, Norway also has undermined the International Criminal Court by refusing to ratify an amendment that adds the crime of aggression to the International Criminal Court.*
5. *Edward Snowden revealed a bilateral cooperation between Norwegian military intelligence and US intelligence. As a part of this cooperation, Norwegian radar facilities assist in US illegal drone warfare.*[50]
6. *Norway is increasingly taking part in the US military exercises in North Norway and in all practical terms supports the United States' new aggressive military strategy towards Russia. In February 2021, for the first times in 25 years Norway allowed US B-1 bombers, which play a crucial role in US nuclear strategy, to be stationed on Norwegian soil. This said, this change in*

policy must also be seen in the light of: Russia´s more aggressive exercise patterns in the North Atlantic and Arctic area.

One of the reasons why there is little room for optimism about Norway's future role in the Security Council is that we have been there before. Norway also held a seat in UN Security Council 20 years ago (2001–2002). During this period, Norway oversaw the sanctions against Iraq. The International Federation for Human Rights (FIDH) concluded in a report that the international sanctions imposed on Iraq since 1991 constitute in themselves a series of systematic violations of human rights.[51]

The reason why I am quite pessimistic about the Norwegian media's ability to be a critical watchdog now that the country has joined the Security Council is the experience from the performance of the Norwegian media 20 years ago. In a master's thesis, Tom Erik Thoresen analysed the Norwegian media coverage of the Norwegian Security Council membership in the period 2001–2002. He found that the narrative in the media uncritically supported Norway's self-image as a 'good-doer'. The Norwegian ambassador to UN at the time, Ole Peter Kolby, said he was surprised that he had not received *one* critical question from Norwegian journalists regarding Norway's role in the controversial sanctions programme against Iraq. Why should it be any different this time around?[52]

Norway must now be expected to address the ongoing sanctions against North Korea as part of its responsibility in the Security Council. Norwegian media kept silent about the illegal invasion of Syria by Norwegian special forces from UN bases in Jordan in May 2017.[53]

Conclusion

Behind the rhetoric of Nordic defence cooperation is the reality that in the last 40 years the Nordic countries have increasingly been involved in the US-led so-called global war on terror. Norway has moved away from its traditional defence policy to enable its special forces to take part in the United States' endless wars in the Middle East. Behind newspeak about continuity in Norway's defence and security policy Norway has strengthened bilateral military ties to the United States.[54] All the Nordic countries are now involved in military exercises on the border area with Russia. Both NATO members like Denmark and Norway and non-NATO members like Finland and Sweden are basing their defence policy on US military support in the name of Nordic defence cooperation. The media have with few exceptions been unable to create a public discourse about the long-term consequences of this change of policy. The main focus in the coverage has been on the increased Russian aggression in Ukraine which of course also is a threat to European security.

Notes

1 Nohrstedt & Ottosen, 2001, 2004, 2014, 2015.
2 Ulfstein, 2019.
3 Tvedt 2003, Nohrstedt & Ottosen 2015.
4 As quoted in Nohrstedt and Ottosen 2014: 100.
5 Furre 1991.
6 Aftenposten June 18, 2008.
7 Lippe 1991.
8 Nohrstedt & Ottosen 2001.
9 Nohrstedt & Ottosen 2014.
10 Nohrstedt & Ottoen 2021.
11 Nohrstedt & Ottosen 2021.
12 Quoted in Nohrstedt & Ottosen 2017:215
13 NTB (Norwegian News Agency) February 26, 2021.
14 Heier 2019.
15 Ottosen 1994, 2008, 2013, 2019, 2019b, 2021.
16 Egeberg 2017.
17 NOU 2016: 8.
18 Gerbner 1992: 244.
19 Stambler and Walker 1991.
20 Nohrstedt & Ottosen 2017.
21 Ottosen 2019.
22 Sands 2016.
23 Ottosen 2021.
24 Eskeland 2011.
25 Regjeringen.no, 2020.
26 Dinan & Miller 2007.
27 Ibid.
28 Golan 2011.
29 Or e.g. Hallin 1986.
30 NATO 2007.
31 Ottosen 2009.
32 Nohrstedt & Ottosen 2001 and Kempf & Luostarinen 2002
33 Nohrsted & Ottosen 2001.
34 Baudrillard 1991
35 Wicks & Walker 1993
36 Thussu 2007

37 Berndtsson et al. 2020.
38 Ydén & Berndsson 2013: 625.
39 Eide & Ottosen 2013: 24.
40 Ulfstein 2003, 2008.
41 Melzer 2021.
42 Ottosen 2020, UNESCO 2021.
43 Nohrstedt & Ottosen 2014.
44 See also his book *Drømmekrigen* (The dream war).
45 Ottosen, Slaatta & Øfsti 2013.
46 Ulfstein 2019.
47 Tunander 2012.
48 Lippe 2019.
49 Ottosen 2019b.
50 Skille, NRK 2019.
51 FIDH 2002.
52 Thoresen 2014.
53 Ottosen 2019.
54 Heier 2019.

References

Baudrillard, J. (1991). The Gulf War will not take place. *Liberation* January 4.

Berndtsson, J., Bjereld, U. and Ydén, K. (2019). Svensk försvarspolitik i ny terräng. In SOM-undersökningen 2019. Gothenburg: SOM-institutet.

Dinan, W. & Miller, D. (2007). *Thinker, Faker, Spinner, Spy. Corporate PR and the Assault on Democracy.* London: Pluto.

Eide, E. & Ottosen, R. (eds.) (2013). *Den lengste krigen. Mediedekningen av krigen i Afghanistan.* Oslo: Abstrakt forlag.

Egeberg, K. (2014). *Fredsnasjonen Norge.* Oslo: Kagge.

Eskeland, S. (2011). *Den mest alvorlige forbrytelse.* Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

FIDH (2002) Report no. 321/2 March 2002.

Furre, B. (1991). *Vårt hundreår. Norsk historie 1905–1990.* Oslo: Det Norske Samlaget.

Gerbner, G. (1992). Persian Gulf War. The Movie. In Mowlana, H. Gerbner, G. & Schiller, H.I. (eds.), *Triumpf of the Image.* Boulder: Westview Press.

Golan, G.J. (2011). Political Public Relations and News Management. Paper presented to the International Communications Association in Boston, July 26–30, 2011.

Hammer, A. S. (2008) *Drømmekrigen – hjerter og sinn i Afghanistan og Norge.* Oslo: Aschehoug.

Hallin, D. (1986). *The Uncensored War.* New York: Oxford University Press.

Heier, T., Ottosen, R. & Tvedt, T. (eds.) (2019). *Libya. Krigens uutholdelige letthet.* Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Heier, T. (2019). Et farligere Norge? Oslo: Fagbokforlaget.

Kempf, W. & Luostarinen, H. (eds.) (2002). *Journalism and the New World Order. Vol 2. Studying War and the Media.* Gothenburg: Nordicom.

Lippe, B. von der (2019). Beskyttelse av hva og for hvem – hvordan og nå. In Heier, T., Ottosen, R. og Tvedt, T. (eds.). *Libya. Krigens uutholdelig letthet.* Oslo: Cappelen Damm Akademisk

Lippe, B. Von der (1991). Kirurgisk krigføring eller kirurgisk mediedekning (Surgical warfare or surgical media coverage), in Johnsen, J., & Mathiesen, T. (eds.) *Mediekrigen – Søkelys på massemedienes dekning av Golfkrigen.* Oslo: Cappelen, pp. 145-167.

Melzer, N. (2021) *Fallet Julian Assange.* En historie om forföljelse. Stockholm: Karneval.

NATO (2007). *Allied Joint Doctrine for Psychological Operations* (AJP-3.10.1(A).

NOU 2016:8 *En god alliert: Norge i Afghanistan 2001–2014.*

Nohrstedt, S.A. & Ottosen, R. (2021). Revisiting Peace Journalism, Obstacles for critical journalism in the security policy sector. Historical and contemporary perspectives. In Orgeret, K. (ed.), *Insigths of Peace and Conflict Reporting.* London: Routledge.

Nohrstedt, S.A. & Ottosen, R. (2017). Sustainable War Journalism and International Public Law. In Berglez, P., Olausson, U. and Ots, M. (eds.), *What is Sustainable Journalism? Integrating the Environmental, Social, and Economic Challenges of Journalism,* pp. 199–218. New York: Peter Lang.

Nohrstedt, S.A. & Ottosen R. (2015). Peace journalism: A proposition for conceptual and methodological approaches. *Global Media and Communication* vol. 11(3), 219-235.

Nohrstedt, S.A. & Ottosen, R. (2014). *New Wars, New Media and New War Journalism. Professional and Legal Challenges in Conflict Reporting*. Gothenburg: Nordicom.

Nohrstedt, S.A. & Ottosen R. (eds.) (2005). *Global War – Local Views. Media Images of the Iraq War.* Gothenburg: Nordicom.

Nohrstedt, S.A. & Ottosen, R. (eds.) (2001). *Journalism and the New World order. Gulf War, National News Discourses and Globalisation*. Gothenburg: Nordicom.

Nordic Supportive Defence Structure (NORDSUP) (2008) Progress Report June 16, 2008.

Ottosen, R. (2021). 30 år i krig: hvordan kan vi forstå norsk mediedekning? In Høier, T. & Grung, M. (eds.), *Stortinget og den lange krigen.* Oslo: Gyldendal Akademisk.

Ottosen, R. (2020). Assange risikerer 175 års fengsel – hvem blir den neste? *Medier24* 1. juli https://www.medier24.no/artikler/assange-kan-fa-175-ar-i-fengsel-hvem-blir-den-neste/495350. Lastet ned 17. juli 2020.

Ottosen, R. (2019). Fra kald krig til out of area. Mediene og dekningen av NATOs nye kriger 1999–2018. *Norsk mediehistorisk tidsskrift* nr. 2 (nr. 32). http://medietidsskrift.no/content/uploads/2020/10/MHT-2019-32-Ottosen-IDO.pdf

Ottosen, R. (2019b). Norway´s New(s) Wars – Syria in the Norwegian Mass Media. *Nordlit* 42. DOI: https://doi.org/10.7557/13.5017 Lastet ned 18. juli 2020.

Ottosen, R. (2018). Mediene må bidra til en opplyst samtale om vår sikkerhetspolitikk. Kommentarartikkel *Norsk medietidsskrift 25* (1) https://www.idunn.no/nmt/2018/01/mediene_maa_bidra_til_en_opplyst_samtale_om_vaar_sikkerhetspo Lastet ned 17. juli 2020.

Ottosen, R. (2018b). Libyautredningen og medienes ansvar. *Journalisten* 14. september 2018.

https://journalisten.no/libya-rune-ottosen-libya-utvalget/libya-utredningen-og-medienes-ansvar/333248 Lastet ned 13. juli 2020.

Ottosen, R. (2013). PSYOPS or journalism. Norwegian Information Warfare in Afghanistan. In Barkho, L. (ed.), *From Theory to Practice. How to Assess and Apply Impartiality in News and Current Affairs,* part II, chapter 3, pp. 71–91. Intellect Ltd.

Ottosen, R. (2009). *VG, Saddam og vi. Et kritisk blikk på nyhetsdekning av krig og konflikt*. Oslo: IJ/Høyskoleforlaget

Ottosen, R. (2001). Journalistenes konfliktfylte lojalitet. Et historisk perspektiv på krigsdekning i norske medier». In Eide, M. (ed.), *Til dagsorden*. Oslo: Gyldendal.

Ottosen, R. (1994). *Mediestrategier og fiendebilder i internasjonale konflikter. Norske medier i skyggen av Pentagon.* Oslo: Universitetsforlaget.

Ottosen, R. & Rudsengen, B. (2018). Ambivalent og historieløst? Norske avisers dekning av norsk militært nærvær i Irak og Syria. *Internasjonal Politikk 76* (3).

Ottosen, R., Slaatta, T. & Øfsti, S. (2013). How they missed the big story: Norwegian news media and NATO's military operation in Libya. In *Conflict & Communication Ognline,* 12(1). http://www.cco. Regener online.de/2013_1/pdf/ottosen_et_al.pdf. Lastet ned 23. april 2020.

Regjeringen.no (2020). Norge valgt in i FNs sikkerhetsråd. Regjeringen.no, 17. juni 2020 https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/norge-valgt-inn-i-fns-sikkerhetsrad/id2714507/

Sands, P. (2016). *East West Street: On the Origins of Genocide and Crimes Against Humanity*. London: Weidenfeld & Nicolson.

Skille, Ø.B. (2019). Norges hemmelige krig i Afghanistan. NRK 29. mai

Surkhe, A. (2012). *Eksperimentet Afghanistan.* Oslo: Pax.

Thoresen, T.E. (2014). *Et lite land – stort hjerte. En analyse av mediedekningen av Norge i Sikkerhetsrådet 2001–2002*. Master thesis in Journalism, University of Oslo.

Thussu, D.K. (2007). *Media on the Move. Global Flow and Contra-Flow.* Milton Park: Routledge.

Tvedt, T. (2003). *Utviklingshjelp, utenrikspolitikk og makt. Den norske modellen*. The Norwegian model). Oslo: Gyldendal.

Tunander, O. (2012). *Libyenkrigets geopolitik. Humanitär intervention eller kolonialkrig*. Lund: Celanders.

UNESCO 2021. Brev fra Den norske UNESCO kommisjonen til Utenriksdepartementet.

Ulfstein, G. (2003). Terror og folkerett. *Lov og Rett* 2, 2003, 67–81.

Ulfstein, G. (2019) Norge brøt folkeretten i Libya. In Heier, T, Ottosen, R. & Tvedt, T. (eds.), *Libya. Krigens uutholdelige letthet*. Oslo: Cappelen.

Ulfstein, G. (2008). Hvor hellig er folkeretten? *Dagbladet* May 22.

United States Special Operations Command (2009). Fiscal Year 2010 Budget Estimates. Budget, May 2009.

Wicks, R.H., & Walker, C.D. (1993). Difference Between CCN and the Broadcast Net-works in Live Coverage. In Greenberg, B.S., & Gantz, W. (eds.), *Desert Storm and the Mass Media*. Cresskill: Hampton Press.

Ydén, K., & Berndtsson, J. (2013). Efter Afghanistan? Försvaret, kriget och svenskarna. In Weibull, L., Oscarsson, H. & Bergström, A. (eds.), *Vägskäl. SOM-undersökningen 2012*. (Road-crossings. The SOM- report 2012, Gothenburg).

1989, Berlinmurens fall. Foto: Bundesregierung/ Klaus Lehnartz.

Abstract: **New ways of covering the West. A study of international news in two Norwegian newspapers 1975–2005.** *Shortly after the Second World War, Norwegian journalism was characterised by a notable 'turn to the West', partly as a result of the Cold War. Later, the nature of the Cold War changed, and when the Eastern Bloc disintegrated, what we call 'globalisation' gained momentum. At the same time, both the economic and technological conditions for the media changed significantly . How did this affect Norwegian journalism in terms of international relations and events in the late 20th and early 21st century? This article provides an analysis of different types of news with international content in two Norwegian newspapers, Aftenposten and Dagbladet, based on short dives into the material every five years between 1975 and 2005. The sample used in the study gives an overview of the international coverage in two very different newspapers, over a period that includes both the last phase of the Cold War, and the start of a period in Norwegian foreign journalism that was affected by the crisis in both the domestic and the international media industry, new technology and new ways of organising coverage of the world. Both political and economic changes have therefore apparently affected this coverage. The article aims to shed light on the geographical orientation of the coverage, but also to elucidate whether and how the balance between the different types of international news has changed in these two newspapers over a period of 30 years.*

Keywords: *foreign news, international news, Aftenposten, Dagbladet, tabloidisation, elite news, civil society, economic news*

Fagfellevurdert

Nye måter å dekke Vesten på

En studie av internasjonalt stoff i to norske aviser 1975–2005

Sammendrag: *Like etter 2. verdenskrig var norsk journalistikk påtagelig «vestvendt», delvis som følge av den kalde krigen. Senere endret den kalde krigen karakter, og da Østblokken gikk i oppløsning, tok det vi kaller «globaliseringen» til for alvor. Samtidig ble både økonomiske og teknologiske forutsetninger for medienes virksomhet betydelig endret. Hvordan slo dette ut i norsk journalistikk om internasjonale forhold og begivenheter de siste tiårene av det 20. århundre og inn i det 21.? Denne artikkelen gir en analyse av forskjellige typer nyheter med internasjonalt tilsnitt i to norske aviser, Aftenposten og Dagbladet, med korte neddykk hvert femte år mellom 1975 og 2005. Utvalget som benyttes i studien gir et riss av den internasjonale dekningen i to til dels svært forskjellige aviser, over en periode som omfatter både den siste fasen av den kalde krigen - og starten på en periode i norsk utenriksjournalistikk som ble påvirket av krisen i både norsk og internasjonal medieindustri, ny teknologi og nye måter å organisere dekningen av verden på. Både politiske og økonomiske endringer har derfor etter alt å dømme påvirket denne dekningen. Artikkelen tar sikte på å belyse dekningens geografiske orientering, men også å si noe om hvorvidt og hvordan balansen mellom de forskjellige typene nyheter med internasjonalt tilsnitt har endret seg i disse to avisene over en periode på 30 år.*

Nøkkelord: *utenriksjournalistikk, internasjonale nyheter, Aftenposten, Dagbladet, tabloidisering, elitenyheter, sivilsamfunn, økonominyheter*

Birgitte Kjos Fonn
Professor i journalistikk, Oslo Met
birgitte@oslomet.no
orcid.org/0000-0002-4337-7663

Hva er en utenriksnyhet? De fleste av oss kommer raskt på forskjellige eksempler på utenriksnyheter. I skrivende stund er det krigen i Ukraina og energikrisen i Europa som dominerer utenriksnyhetene, mens gårsdagens kriger – som for eksempel at Taliban har tatt tilbake makten i Afghanistan – har glidd inn i nyhetenes bakgård for bare å bli tatt frem av og til. Dette er noe mange vil si er typiske og lett gjenkjennelige utenriksnyheter, kanskje helt i kjernen av hva som kan kalles utenriksstoff – en konflikt mellom to selvstendige stater, en internasjonal økonomisk krise som også berører Norge, eller en intens maktkamp mellom ulike aktører i én stat. Noen hendelser og utviklingstrekk er av en slik karakter at de uunngåelig dominerer nyhetsagendaen. Men vi vet også at hva vi får vite, eller hva vi får vite mest om, er et resultat av en rekke forskjellige faktorer, menneskelige, sosiale og organisatoriske.

Vi vet at hva vi får vite mest om, er resultat av menneskelige, sosiale og organisatoriske faktorer

Denne artikkelen er en studie av internasjonale nyheter i to norske aviser, *Aftenposten* og *Dagbladet*, i perioden fra 1975 til 2005, gjennomført med halvårlige nedslag hvert femte år gjennom hele perioden. Jeg har valgt aviser med forskjellige politiske tradisjoner og ståsted: én «kvalitetsavis» med konservative røtter, *Aftenposten*, som i tillegg var broadsheet gjennom mye av perioden (inntil 2003), og én «populæravis» med sosialliberale røtter, *Dagbladet*, som var tabloid gjennom mesteparten av perioden (fra 1983).

Denne artikkelen er også publisert separat, med følgende url:
https://medietidsskrift.no/content/uploads/2022/09/MHT-2022-37-38-Kjos Fonn-IDO.pdf

Undersøkelsen tar sikte på å vise dekningens geografiske orientering, men også å si noe om hvordan balansen mellom forskjellige typer nyheter med internasjonalt tilsnitt endret seg i disse to avisene over en periode på tretti år. Artikkelen vil også komme inn på noen forskjeller i dekningen hos disse to avisene, som med sine ulike profiler representerer en journalistisk bredde.[1]

Bakgrunn og forskningsspørsmål

Valget av perioden 1975–2005 er basert på at det var en periode med store omveltninger i internasjonal politikk, og en periode med store mediemessige omveltninger i Norge (og i hele Norden). Det er også en periode hvor det man kan kalle det norske utenriksjournalistiske systemet,[2] altså måten det var organisert på med hensyn til redaksjoner, korrespondenter og andre ressurser, endret karakter betydelig.

Forholdene skulle derfor ligge til rette for å fange opp noen interessante endringer i den internasjonale nyhetsdekningen i de to avisene.

Idet denne studien starter, var verden fortsatt delt i to mellom «øst» og «vest». Det var 30 år siden andre verdenskrig tok slutt. Den kalde krigen hadde pågått nesten like lenge, men gjennom hele etterkrigstiden hadde den stadig skiftet karakter – mellom tøvær og iskalde perioder preget av konflikter og økte spenninger. Fra 1970-årene forflyttet supermaktskonfrontasjonene seg også langt på vei til den tredje verden. På 1980-tallet tok omveltningene i Øst-Europa til, ledet an av maktbyttet i Sovjetunionen med perestrojka og glasnost under Gorbatsjov. Det hele kulminerte med Berlinmurens fall i 1989 og Sovjetunionens sammenbrudd i 1991, og underveis brøt de kommunistiske regimene i hele østblokken sammen. Det utenkelige – Tysklands samling – ble gjennomført på en fredelig måte.

Nå begynte også den økonomiske globaliseringen for alvor, og den skjøt ytterligere fart etter 1990. Den var preget av stor fremtidsoptimisme og håp om en generell global utvikling både når det gjaldt demokrati og levekår. Noen, som statsviteren Francis Fukuyama, argumenterte til og med for at Berlinmurens fall betydde «the end of history» – altså at nå hadde den vestlige liberale ordenen vunnet en gang for alle.[3] Men den møtte samtidig en annen viktig utviklingstendens – en ekstrem form for nasjonalisme som blant annet førte til de blodige krigene på Balkan. Parallelt med denne utviklingen var det flere gulfkriger, og flere andre internasjonale konflikter som satte betydelige spor. En av de virkelig store internasjonale begivenhetene på begynnelsen av det nye årtusenet var dessuten et fiendtlig angrep på amerikansk territorium – 11. september 2001 – for første gang siden 1941.

Idet vi kommer frem til 2005, var verden «globalisert». Den tidligere øst–vest-konflikten var ansett som historie. Mange land i både øst og sør var blitt viktige industrinasjoner og markeder. I ettertid vet vi også at den kommende finanskrisen, som startet for alvor i 2008, allerede var i emning. Den økonomiske globaliseringen hadde ikke bare skapt velstandsvekst i en rekke nye land og regioner, men også åpnet for en finansbransje som misbrukte den friheten globaliseringen hadde gitt den, på en måte som både ble en akutt trussel mot verdensøkonomien og som bidro til økende ulikhet i de opprinnelige industrilandene. Men også i de landene som i løpet av disse årene hadde blitt mer innlemmet i den globale økonomien, økte avstanden mellom dem som tjente på utviklingen, og dem som tapte på den.

Samtidig endret *nyhetsmediene* seg. Tre tiår er generelt en lang tid i en bransje som konstant befinner seg «mellom teknologi og samfunn», som det heter i en kjent boktittel av den avdøde medieforskernestoren Svennik Høyer. Perioden fra midten av 1970-tallet har vært spesielt omskiftelig. I 1975 hadde oppløsningen av den norske partipressen bare såvidt begynt. Begge avisene i denne studien, *Aftenposten* og *Dagbladet,* var fortsatt familieeide aviser, men veien bort fra partiaviser begynte dette tiåret. I 2005 var *Dagbladet* og *Aftenposten* begge blitt del av store, kommersielle mediekonsern, men de endringene det innebar i profil og nyhetsutbud, hadde skjedd med forskjellig takt mellom de to. Parallelt med dette skjedde et stort teknologisk skifte som stort sett gjorde dekningen av internasjonalt stoff lettere (men økonomien vanskeligere, for mange nyhetsmedier). I 1970-årene var telex det beste alternativet hvis man skulle sende stoff fra ett sted til et annet, og dagsferske

nyheter fikk man bare gjennom byråer og etermedier. Tretti år senere var internasjonale nyheter tilgjengelige bare med et tastetrykk. Sosiale medier var dessuten i ferd med å bli en viktig kommunikasjonsfaktor, og smarttelefonen var like rundt hjørnet. Den skulle gjøre den internasjonale kommunikasjonen enda lettere og påvirke medieøkonomien enda mer.

Alle disse faktorene bidro til å endre det norske *utenriksjournalistiske systemet* betydelig i løpet av disse 30 årene. I 1975 var de store medienes utenriksavdelinger fremdeles under ekspansjon. Tyve år etter var størrelsen på utenriksavdelingene og omfanget av utenriksstasjoner på vei ned. I doktoravhandlingen *That's the way it is?* identifiserer medieforskeren Rolf Werenskjold tre faser i det norske utenriksjournalistiske systemet: en oppbygningsfase fra 1945 til 1964, en ekspansjonsfase fra 1965 til 1974 og en senit-fase fra 1975 til 1995. Dette funnet blir videre bygget ut og utforsket i en senere artikkel som Werenskjold skrev sammen med sosiologen og medieviteren Jan Fredrik Hovden, der de baserer sin studie av utenriksjournalistene og -korrespondentene i dette systemet på fem neddykk mellom 1945 og 1995.[4] I tillegg har Werenskjold laget en foreløpig upublisert oversikt over hvem som var utenriksjournalister i norske medier frem til 2011.[5]

Fantes det en tydelig geografisk orientering – og kan man se noen sammenheng med hvordan utenriksdekningen var organisert?

Både antallet korrespondenter og journalister som jobbet med internasjonalt stoff på hjemmedesk, økte betydelig i løpet av disse årene, før den økonomiske situasjonen tvang mediehusene til å redusere antall utenriksmedarbeidere igjen – både hjemme og ute.[6] I tiårene der nyhetsinstitusjonene utvidet sine organisasjoner på dette området, ble også den internasjonale dekningen fra nyhetsbyråene, ikke minst NTB, mer og mer viktig, med sin posisjon som «nav» både for de nyhetene som kom inn fra internasjonale byråer, og hovedkanalen som bearbeidet og spredte dem ut igjen. I alle fall frem til 1990-tallet var NTB hovedleverandør av nyheter fra utlandet til norsk presse,[7] selv om noen større nyhetsinstitusjoner (langt på vei de samme som selv hadde en viss korrespondentdekning) også abonnerte direkte på utenlandske byråer og hadde samarbeidsavtaler med andre nordiske aviser.

Geografi og samfunnsnivå

Denne artikkelen har ikke det samme brede utgangspunktet som de over nevnte studiene, der både tekstanalytiske og sosiologiske metoder er anvendt over et lengre tidsrom, og der data fra langt flere nyhetsorganisasjoner er med (*Aftenposten*, *Arbeiderbladet*, *Dagbladet*, *Dagens Næringsliv*, *VG*, NRK og NTB). Men ved å trekke en tekstanalyse av to av disse avisene, *Aftenposten* og *Dagbladet*, fra 1975 til 2005 vil jeg i alle fall antyde noen ytterligere utviklingslinjer, samtidig som jeg forsøker å si noe generelt om produksjonen av internasjonale nyheter i disse årene.

I denne artikkelen stiller jeg for det første spørsmål om den geografiske fordelingen i stoffet i diakront perspektiv. Fantes det en tydelig geografisk orientering – og kan man se noen sammenheng mellom den og hvordan utenriksdekningen var organisert? Jeg er også interessert i å se *hva* de internasjonale nyhetene handlet om i denne perioden. Var det de klassiske utenrikstemaene krig, konflikt og katastrofer, eller var dekningen bredere enn som så, og hvordan kom norske relasjoner med verden for øvrig inn i bildet? I denne delen av artikkelen spør jeg også hvordan de to avisene forholdt seg til forskjellige samfunnsnivåer. Var dekningen dominert av politikkens toppnivå og arbeidet i internasjonale organisasjoner (såkalt «high politics»), eller var det også plass til organisasjoner, bedrifter og velgere, i det hele tatt hendelser og utviklinger på sivilsamfunnsnivå?

Ut fra dette materialet, som hovedsakelig er kvantitativt, er det også mulig å si noe om både forskjeller og likheter mellom de to avisene på det internasjonale området. Jeg vil supplere dette med noen mer kvalitative dypdykk som illustrerer slike forskjeller og likheter.

Et utvidet utenriksbegrep, metode og utvalg

Artikkelen er basert på registrering og koding av

nyheter med internasjonalt tilsnitt i et utvalg utgaver av *Aftenposten* og *Dagbladet*. Begrepet «internasjonalt tilsnitt» er tilsiktet, hensikten er å fange opp alle nyhetene av internasjonal karakter i perioden, ikke bare de som ble publisert på utenrikssidene.

De to avisene er valgt fordi de var (og er) blant landets største, men samtidig representerte de forskjellige journalistiske og politiske tradisjoner og forskjellige lesersegmenter, noe som gir utvalget en viss bredde. *Aftenposten* var landets største avis i mesteparten av den undersøkte perioden. Den var partiavis for Høyre da denne undersøkelsen startet, men den utviklet seg til en stadig mer uavhengig konservativ avis innen 2005. *Dagbladet* var den radikale kulturavisen som var en av landets to store ettermiddagsaviser, med en forhistorie som venstreavis, en epoke som var avsluttet allerede i 1975. [8] Begge avisene inngikk altså dessuten i materialet til Werenskjold/ Hovden og Werenskjold som omtalt over.

De to avisene er begge representert med to utgaver hver, én vår og én høst, hvert femte år fra 1975 til 2005, til sammen 28 utgaver. Utvalget er systematisk – det er hovedsakelig onsdagen som er nærmest 12. mars eller 12. oktober i hvert av årene som er registrert.[9] Materialet er hentet ut gjennom Nasjonalbibliotekets pdf-versjoner og gjennomgått manuelt.[10]

Det er interessant å se om det er forskjeller før og etter Berlinmurens fall

Styrken i studien ligger i lengdesnittet mer enn i bredden. Gjennom en slik undersøkelse er det mulig å identifisere og indikere endringer, og dermed utviklingstrekk over tid. Det er selvsagt mer usikkert om bare to utgaver per avis per år gir et godt nok breddebilde. Med fire dykk per år er det mye materiale som ikke fanges opp. Det forteller oss dermed lite om kvaliteten i dekningen, og om variasjoner innenfor kortere perioder. Men det gir en indikasjon på et mer generelt mønster og endringer over tid, og i noen tilfeller gir det mulighet for å reflektere over forskjeller og likheter i dekningen av enkelthendelser.[11]

Formatmessig var det store forskjeller på de to avisene gjennom disse tre tiårene. *Aftenposten* gikk over til tabloid så sent som i 2003, som en av de siste store avisene i Norge. Det betyr at kun én av de syv årgangene av *Aftenposten* som inngår i utvalget, var tabloid. I *Dagbladet,* som gikk over til tabloid allerede i 1983, er bare to av *Dagbladet*-årgangene i denne undersøkelsen broadsheet-utgaver. Disse forskjellene bidrar til at det er to relativt ulike avistyper, men det er også noe av poenget – å vise en bredde i format og profil.

Jeg har videre bare basert meg på *Aftenposten*s morgenutgave. Hvis primærhensikten hadde vært å sammenlikne de internasjonale nyhetene dag for dag, kunne dette vært et problem, ettersom *Aftenposten* var morgenavis og *Dagbladet* ettermiddagsavis, og *Aftenposten* hadde også en aftenutgave i hele perioden. Vi vet at den også hadde utenriksstoff, og noen av døgnets begivenheter havnet derfor i *Aften*. Men aftenutgaven var en lokalavis for Oslo-området, og jeg har valgt å begrense meg til de riksdekkende utgavene.

Materialet er sammensatt av alt fra store oppslag med byline og foto til notiser som i beste fall er kreditert et eller annet byrå. Jeg har fordelt nyhetene på fire kategorier. Kategori 1 er saker med førstesidehenvisning, kategori 2 større, prioriterte saker (f.eks. bilde, minst to spalter og/eller byline), kategori 3 er mindre nyhetsmeldinger, og kategori 4 er notiser.[12]

Geografisk er materialet relativt grovt fordelt. Norsk presse var lenge preget av øst–vestkonflikten. Et av siktemålene med studien er å se i hvilken grad det fortsatt var tilfellet i denne 30-årsperioden, og i hvilken grad dekningen av verden for øvrig ble bredere, og andre regioner ble mer innlemmet. For at den geografiske oversikten ikke skulle bli for finmasket, har jeg derfor gruppert landene (eller aktørene) som forekommer i materialet, etter store regioner i verdensdeler – som Nord-Amerika, Vest-Europa, Latin-Amerika, Øst-Europa eller Sørøst-Asia. Men spørsmålene har også krevd at disse kategoriene ble samlet ytterligere, og på tvers av verdensdelene. De tidligere kommunistlandene i øst – den tidligere «østblokken» – har for eksempel spilt en så stor rolle

i store deler av moderne norsk mediehistorie at det var nødvendig med kategorier som dekket både Sovjetunionen og senere Russland – samt det som ble hetende Samveldet av uavhengige stater (SUS) etter Berlinmurens fall – *og* de sentral- og østeuropeiske landene. Det var også nødvendig med et begrep for «enheten» Vest-Europa og Nord-Amerika. I første del av denne trettiårsperioden var det vanlig å si «den første verden» om Vest-Europa og Nord-Amerika og noen vestlige land til, «den andre verden» om det samlede Øst-Europa, og «den tredje verden» (om det som ble kalt utviklingslandene). Denne tredelingen var relativt nyttig i alle fall frem til sovjetområdet gikk i oppløsning. Som samlebetegnelser på de samme områdene både før og etter Murens fall, bruker jeg begrepene «vest», «øst» og «sør» – men reserverer begrepet vest for Vest-Europa og Nord-Amerika.[13]

På spørsmålet om *hva* nyhetene handlet om, har jeg utviklet et skjema som både dekker hendelser og utviklinger innad i land (politiske maktkamper, valg, forsvarspolitikk, økonomisk politikk etc.), internasjonale relasjoner (kriger, konfrontasjoner, forhandlinger, utviklingen i internasjonale organisasjoner som FN, EU, IMF, WTO, internasjonale økonomiske utviklingstrekk) og spesifikt norske relasjoner med utlandet. Dette skjemaet har kategorier for hendelser og utviklinger både på elitenivå og i sivilsamfunnet der man finner publikum, ikke-statlige organisasjoner av alle størrelser, bedrifter etc.

Det er også interessant å se om det er forskjeller før og etter det vi kaller Berlinmurens fall, men som i realiteten var en internasjonal revolusjon som pågikk i et par år. Hendelsene mellom 1989 og 1991 gjorde at etterkrigstidens skille mellom øst og vest gikk i oppløsning, og samtidig ga støtet til en langt mer vidtrekkende globalisering enn den som så vidt hadde begynt i 1980-årene. Samtidig etablerte internettet seg. Tiden før og etter 1990 kan derfor ses på som to helt forskjellige epoker.

Valg og avgrensninger

Det har vært nødvendig å gjøre noen valg og foreta noen avgrensninger.

Jeg har tatt det valget at artikkelen handler om *nyheter*. Meningsstoffet kan gi nyttig innblikk i redaksjonenes tenkning omkring utenriksfeltet. For eksempel er det en del utenrikskommentarer i avisene, og det finnes ofte en annenleder om internasjonale spørsmål eller norsk utenrikspolitikk (mer unntaksvis en førsteleder). Dette er selvsagt sterke signaler om hva redaksjonene oppfatter som viktig stoff. Det sier også noe om hva redaksjonen til enhver tid har kompetanse på. Men disse kategoriene er altså utelatt her – hensikten i denne omgangen var å undersøke nyhetsproduksjonen per se, men det kan være grunnlag for å gå videre på forholdet mellom nyhet og kommentar senere.

I utgangspunktet kunne det vært en enkel sak å undersøke internasjonale nyheter i papiravisene. Tidligere hadde de to avisene i dette materialet gjerne bestemte sider avsatt til det som ble kalt «utenriks», og «utenriksavdelingene» var gjerne klart definerte deler av avisorganisasjonen. Leser man de samme avisene på papir i dag, ser man at det ikke lenger finnes dedikerte sider som bare er forbeholdt utenriks, og at nyheter med internasjonalt tilsnitt kan finnes en rekke steder i avisen.

Hans-Henrik Holm gjorde på slutten av forrige årtusen den observasjon at utenriksjournalistikken – eller det han kaller den internasjonale journalistikken – i dansk presse, langsomt, men sikkert hadde endret seg.[14] Denne journalistikken, skriver han i et kapittel i boken *News in a Globalized Society* fra 2001 som Stig Hjarvard var redaktør for, pleide å handle om forhold i et annet land (i særdeleshet de som hadde betydning for morlandet til nyhetsinstitusjonen). Dansk utenrikspolitikk var også et klassisk innslag, mens internasjonal politikk hovedsakelig handlet om diplomatiske relasjoner. Men i Holms studie, som altså ble publisert mot slutten av den perioden som er undersøkt her, fant han at dette landskapet var i ferd med å endre seg, på mange måter. Det var kommet til flere saker om internasjonale forhold som ikke nødvendigvis hadde noe med diplomati å gjøre, som miljø- og menneskerettsspørsmål. Både næringsliv og kultur/livsstil hadde fått en mer fremtredende plass. Nyhetene var dessuten blitt mer personorienterte, og det var mer kuriosa. Han pekte blant annet på endringer i mediestruktur (mer kommersialisering, mer globalisering) og i redaksjonell struktur (endringer

Faksimile av utenrikssider (med utenriks-/utlandsvignett) fra Aftenposten (t.v.) og Dagbladet (t.h.) i begynnelsen av den undersøkte perioden. Begge sidene er fra 15. oktober 1975

i organisasjonene, for eksempel med mindre klare grenser mellom avdelingene, færre spesialmedarbeidere på utenriks og så videre), som forklaringer.[15]

Vi kan betrakte den internasjonale dekningen som et resultat av store, tunge samfunnsmessige utviklinger *og* endringer på organisasjonsnivå – med hensyn til hva redaksjonene oppfatter som viktig og ikke. Endringer på organisasjonsnivå kan følge av store, tunge profilomlegginger, nye grep for å løfte eller synliggjøre en sjanger eller et felt – eller omvendt, for å tilsløre at det kuttes i dekningen av ett eller flere områder. I tillegg er dekningen utslag av pragmatiske, daglig valg av denne typen: «Vi mangler en sak på utenriks – kan denne brukes?» eller «denne har vi ikke plass til, kan den legges på økonomi?» De samlede resultatene av slike små og store valg kan i mange tilfeller være nokså usynlige på kort sikt, men tre tydelig frem over tid.

Det er sannsynlig at vi finner den samme utviklingen som den Holm beskrev i norske medier. For å fange opp det som *kan* klassifiseres som utenriks, har det derfor vært nødvendig å ta utgangspunkt både i utenrikssidene og alle andre nyhetssaker i avisen som hadde et internasjonalt tilsnitt.

Internasjonale nyheter: kontinuitet og endringer, forskjeller og likheter?

I denne perioden fant det altså sted dramatiske endringer både i mediebransjen og i omstendighetene rundt den. Dette gjenspeiles også i de undersøkte avisene, som preges av endringer og eksperimentering. Det gjelder også i utenriksdekningen. En enkel måte å se dette på er gjennom vignettbruken. Tidlig i perioden hadde begge avisene dedikerte sider med «Utenriks» eller «Utland» som vignett, slik at utenrikssidene skulle være gjenkjennelige og avgrenset mot det øvrige stoffet. Gjennom perioden som helhet kan man se at dette konseptet er i ferd med å gå oppløsning. Ved flere anledninger valgte *Dagbladet* å legge det som åpenbart var samme typen stoff som det som ble kalt «utenriks» i andre perioder, under vignetter som «nyhet» eller «reportasje» – eller ingen

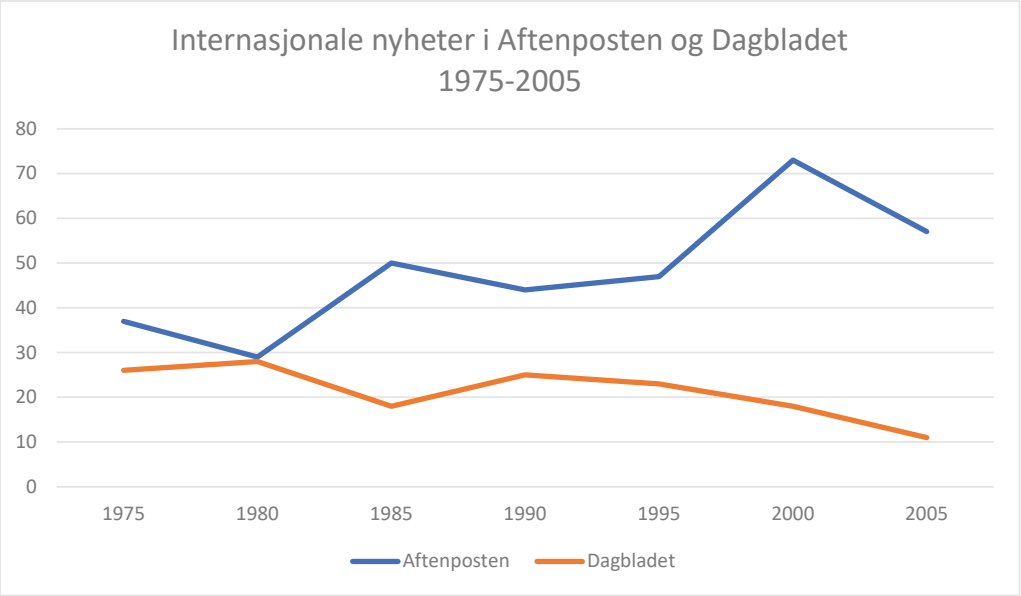

Figur 1. Internasjonale nyheter i Aftenposten og Dagbladet mellom 1975 og 2005. Antall saker i alle fire kategorier.

vignett. Og i begge avisene var det åpenbart at internasjonale nyheter kunne finnes en rekke andre steder – på sider med nyhets- eller reportasjevignett, på politisk-sidene, på økonomisidene eller på spesifikke temasider – eller de var tilfeldig spredt rundt i avisen.

De første årene – da begge var i broadsheet-formatet – var det heller ikke uvanlig at de utenriksnyhetene som var slått opp på forsiden, hadde henvisning til fortsettelse på tilfeldige sider uten utenriks- eller utenlandsvignett. Dermed var de viktigste internasjonale nyhetene ikke å finne på «utenriks» i det hele tatt. Totalt finner vi 486 saker innenfor det internasjonale området i disse 28 avisutgavene. Det er 42 artikler i kategori 1 (artikler med førstesidehenvisning), 276 i kategori 2 (andre prioriterte saker), 25 i kategori 3 (kortere nyhetsmeldinger), og 143 i kategori 4 (notiser). Opptellingen som er gjort i forbindelse med denne artikkelen, viser verdien av å bruke et slik «utvidet» utenriksbegrep som beskrevet over – av totalt 486 saker med internasjonal tematikk var bare 226, altså under halvparten, å finne på sider med utenriksvignett.[16]

Det var store forskjeller mellom de to avisene. Av de 486 sakene som er registrert, fantes for eksempel over to tredeler i *Aftenposten*. *Aftenposten* var rett og slett en mer omfangsrik avis. Den hadde langt flere sider enn *Dagbladet*, noe som delvis skyldtes at den hadde en svært stor tilgang både på rubrikkannonser og eiendomsannonser. Men den hadde også et påfallende mye større stofftilfang. Forskjellen i stoffutbud var langt mer iøynefallende enn ventet, spesielt etter som årene gikk, og må tas med i betraktning når man leser tallene og grafene i denne artikkelen.

Aftenposten hadde også et mye større korrespondentnett. [17] Men begge hjemmeredaksjonene hadde en betydelig tilgang på stoff, også før internett, i form av byråstoff, utenlandske aviser, tidsskrifter og tv-sendinger, og muligheten til å ta telefonintervjuer med norske eksperter og utenlandske kilder. Derfor var denne store forskjellen overraskende i seg selv.

Mens begge var broadsheet-aviser, var imidlertid de dedikerte utenrikssidene nokså omfattende hos

begge – og ikke helt forskjellige. Bildet på s. 184 viser en utenriksside fra en av de første utgavene av begge to – fra 15. oktober 1975. Begge hadde fire større saker på siden og et par mindre. Titlene var litt større, og illustrasjonene marginalt flere, i *Dagbladet*-nyhetene, noe som kan ha sammenheng med at avisen allerede på dette tidspunktet hadde begynt å snuse på mer tabloide uttrykk.[18] Men *Aftenposten* hadde også en kommentar på den viste siden, så illustrasjonsgraden er nokså lik. I tillegg hadde *Dagbladet* en notisspalte, mens *Aftenposten* ikke utnyttet hele siden til redaksjonelt stoff, men fikk plass til en annonse.

Når vi ser nærmere på innholdet i 1975-utgavene, bærer de også preg av at det finnes en forholdsvis felles nyhetsagenda. De to avisene vektet nyhetene forskjellig, noe som ikke er overraskende siden de både hadde forskjellig profil og forskjellig utenriksapparat, og en del temaer fantes bare i en av avisene. Men, mye var også likt. I 1975 hadde begge med kuppet i Portugal, fredsforhandlinger i Midtøsten og situasjonen i Kambodsja idet Røde Khmer tok over, Islands forsøk på å utvide fiskerisonene, en valutasmuglingsskandale i Sverige, og ny regjering i Zimbabwe.

Antallet internasjonale nyheter totalt i de to avisene endret seg ikke så mye fra 1975 til 2005. Men de to avisene endret seg. *Aftenposten* økte dekningen betraktelig over tid, mens den sank i *Dagbladet*, slik figur 1 viser.

I tillegg til at *Aftenpostens* kurve totalt sett er oppadgående og *Dagbladets* nedadgående, er det flere iøynefallende ting her. En ting er den tydelige oppgangen hos *Aftenposten* mellom 1995 og 2000. Det skyldes langt på vei mer satsing på notiser, som et eksempel på den over nevnte eksperimenteringen.[19] Denne satsingen holdt seg, men i 2003 skjedde en annen og mer grunnleggende endring i *Aftenposten* – innføringen av tabloidformatet. Dermed kan vi trolig også lese en annen interessant ting til ut av denne grafen: at begge aviser får en knekk i stofftilfanget etter overgangen til tabloid.

Geografisk tilhørighet

Et hovedformål med artikkelen er å identifisere hvilke geografiske områder som dekkes i disse to avisene. Dette har en bakgrunn: Det har vært en vanlig oppfatning at det fant sted en såkalt «vestvending» i norsk presse etter andre verdenskrig. Den besto av (minst) to ting: Det ene var en vestvending i stoffutbudet, med mer bruk av vestbaserte kilder og nyhetsbyråer. Det andre var tilslutningen til den nordatlantiske forsvarsalliansen NATO, som avtegnet seg som en relativt trang meningskorridor i norske medier etter 1948/49.[20]

Det er noe uenighet om hvor stor betydning Natotilslutningen hadde for vestvendingen i stoffutbudet, eller om denne endringen kom noe før. Hovden og Werenskjold knytter den for eksempel direkte til etableringen av det norske utenrikspolitiske systemet fra 1945, og argumenterer også for at systemet har røtter mye lenger tilbake.[21] Det som i alle fall ser ut til å være et faktum, er at vestvendingen i stoffutbudet var betydelig kort etter krigen. I en undersøkelse av fire norske aviser (riks- og regionaviser) i en gitt uke i 1948 fant historikeren Arnhild Skre at 39 prosent av omtalene av land handlet om USA eller Storbritannia. La man til andre vesteuropeiske land, kom man opp i hele 83 prosent. Det var altså langt mindre enn én av fem saker som tok for seg det som skjedde i den andre eller den tredje verden på dette tidspunktet.[22] Dette er høye tall, men i 1948 ble den internasjonale situasjonen i Europa oppfattet som dramatisk, og man kan forstå tallene slik at de norske avisene i materialet flokket seg om «sine egne» langs øst–vest-aksen. Selv landet som på det tidspunktet lå an til å bli hovedmotstanderen, Sovjetunionen, var omtalt i bare rundt seks prosent av tilfellene.

I løpet av denne perioden ble den internasjonale horisonten tilsynelatende bredere

Men vi vet også at pressen endrer seg over tid, i takt med samfunnet, og ut fra det er det rimelig å anta at vestvendingen i nyhetsmediene ikke lenger var så påtagelig i den trettiårsperioden som her er undersøkt. I løpet av denne perioden ble den internasjonale horisonten tilsynelatende bredere, blant annet med en

betydelig vekst i korrespondentnettet i norske medier, spesielt i *Aftenposten* og NRK. I denne perioden ble tilstedeværelsen til disse to institusjonene utvidet i både Midtøsten, Latin-Amerika, Sørøst-Asia og Øst-Europa (ut over Moskva-korrespondentene, som begynte å komme allerede i 1960-årene).[23] NTB var, med sin viktige posisjon, ikke bare kanal for internasjonale byråer man må anta hadde en lignende utvikling, men det ble også i disse årene bygd ut et nett med felles korrespondenter mellom de nordiske nyhetsbyråene.

Tilsvarende vekst fantes ikke i annen norsk presse, men man må anta at påvirkningen fra store aktører som *Aftenposten* og NRK, og den betydningen NTBs utenriksdekning hadde, ga en generelt bredere horisont.

Til tross for denne veksten peker også senere studier i samme retning, selv om funnene ikke er så bastante som hos Skre. En klassisk studie i denne forbindelsen er Johan Galtungs og Mari Holmboe Ruges *The Structure of Foreign News*,[24] som blant annet pekte på at det at sakene handlet om elitenasjoner, var et nyhetskriterium i seg selv, i alle fall i den nordvestlige delen av verden. Det taler for at det fortsatt var fokus på USA og større europeiske nasjoner da denne artikkelen ble publisert i 1965. Det er riktignok noen metodiske problemer med denne klassikeren som gjør at man ikke kan være helt sikker på funnene, men den rimer med flere andre undersøkelser fra forskjellige andre tidspunkter i historien, også senere. Alle kan ikke nevnes, men Werenskjolds tidligere nevnte studie av den norske dekningen av de verdensomspennende protestene i 1968 viser for eksempel også en prioritering av begivenhetene i den nordlige delen av den første verden – spesielt Europa.[25]

Rune Ottosen har, alene eller sammen med andre, gitt en rekke bidrag til forskning på de forskjellige krigene som er utkjempet etter 1990, og kommer til lignende konklusjoner. [26] Jeg har selv vist at til og med den journalistikken som representerte den utenrikspolitiske – og dermed USA- og Nato-kritiske – opposisjonen i 1950–60-årene, endte med å bruke en påfallende andel kilder og vinkler fra USA og andre Nato-land.[27] Noen kvantitative masteroppgaver som grovt sett behandler den perioden som er undersøkt her, kan også nevnes, som Linda Lothes og Anders Feviks masteroppgaver i medievitenskap.[28]

Når vi undersøker *Aftenposten* og *Dagbladet* diakront gjennom de tretti årene fra 1975 til 2005, ser vi at 84 av verdens land er omtalt i de 486 sakene. Alle verdensdeler er representert, men flere land er bare i nyhetene én eller to ganger. I tillegg er det selvsagt flere saker som ikke lar seg plassere geografisk. Det kan omfatte ting som skjer i FN eller WTO, saker som handler om «u-land» generelt, eller det er saker som handler om globalisering. Flere saker kan også handle om spesifikke geografiske områder uten at land er nevnt. Det beste eksempelet på det er saker som handler om Nato eller EU.

Vi ønsker nå å se om og i hvilken grad mønsteret fra tidligere studier holder seg, og også om det endrer seg over en 30-årsperiode.

I materialet til denne studien kan vi se at de internasjonale sakene fortsatt for en stor del handlet om Vesten. Nord-Amerika eller Vest-Europa var omtalt i 293 saker av i alt 486, altså 60 prosent. Det er langt mindre enn i 1948, men det er fortsatt mye. Det er også et poeng at internasjonalt stoff hvor Norge eller norske aktører er med, er tatt med i dette materialet, mens det var utelatt hos Skre. Uten norske aktører er tallet nede i 216, eller ca. 45 prosent.

Til gjengjeld utgjorde det området som i sin tid var østblokken – det som ble kalt «den andre verden» og som vi nå kaller øst – også en nokså stor kategori: 98 saker eller 20 prosent av totalmaterialet. Dette inkluderer altså både Sovjetunionen og landene «bak jernteppet» før 1990-utgavene, og Russland, SUS og de øvrige østeuropeiske statene etter 1990. Før 1990 er det rimelig å anta at fokuset på den andre verden skyldes den kalde krigen. Men til gjengjeld er det få holdepunkter for at dekningen også «fulgte» den kalde krigen inn i den tredje verden: Det finnes, i hele materialet, 145 saker hvor resten av verden er omtalt, eller i underkant av 30 prosent av sakene. Her er Asia (utenom de statene som i sin tid tilhørte Sovjetunionen) absolutt på topp, med litt over 69 prosent av omtalene av land i sør, dernest kommer Afrika med 23 prosent.[29] Dette høres ut som om Asia var ganske godt dekket, men 63 prosent av de tilfellene hvor asiatiske land eller aktører forekom,

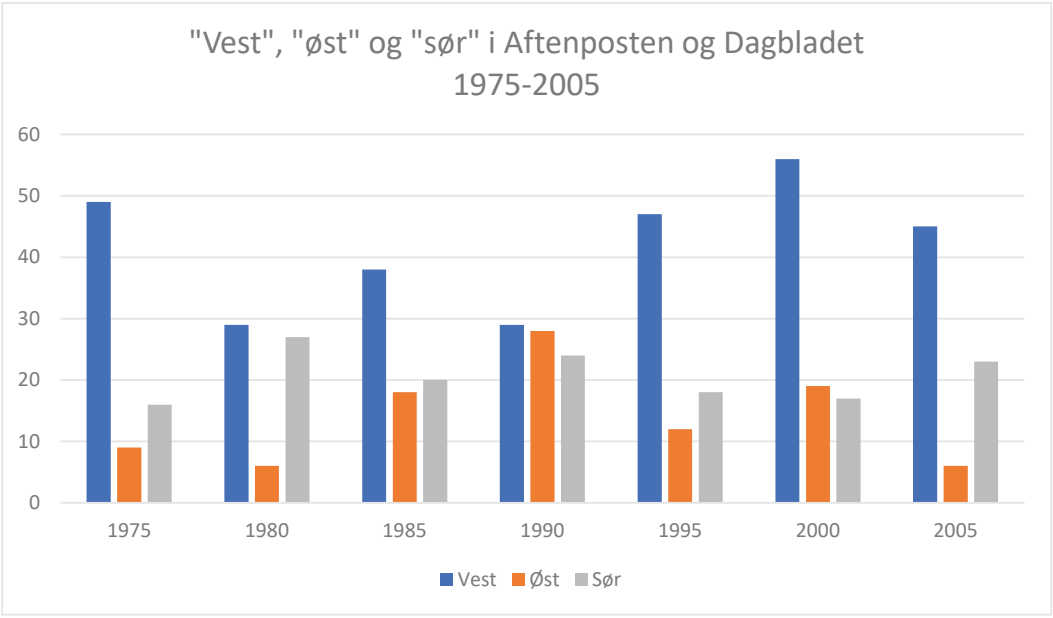

Figur 2. Dekning av vest, øst og sør i Aftenposten og Dagbladet, 1975–2005. Merk at kategorien sør inneholder Midtøsten, slik at øvrige land i Asia, samt landene i Afrika, Latin-Amerika - og Australia – ikke forekom svært ofte.

handlet om konfliktene i Midtøsten. Sørøst-Asia lå på nivå med Afrika, mens øvrige asiatiske land (utenom Sovjetunionen) var sjelden. Også Latin-Amerika var i nyhetene i dette utvalget bare en håndfull ganger.

Uten Midtøsten var dermed resten av verden relativt lite dekket – og mindre enn det vi kaller øst. Slik sett konkurrerte Midtøsten med Øst-Europa om en annenplass etter Vesten, men man kom ikke nødvendigvis ut av den vestlige/amerikanske interessesfæren av den grunn, for mange av disse sakene handlet om at USA meglet i Midtøsten, eller at vestlige aktører ganske enkelt hadde oppfatninger om Midtøsten. I det hele tatt var det forholdsvis ofte at de sakene som handlet om verden utenfor Vesten, også hadde en vestlig vinkel. Herunder en norsk: Også Norge eller norske aktører var jevnlig involvert i artiklene om øst eller sør.

Når det gjaldt det vi har kalt «øst», lå det på ca. én av fem omtaler hos begge, men noe under i *Aftenposten* og noe over i *Dagbladet*. Begge hadde også en tydelig økning i stoffet fra øst mellom 1985 og 1990, altså de årene i dette materialet som ligger nærmest (og for en stor del også er identisk med) de dramatiske omveltningene i Øst-Europa.

Ikke uventet var det også en viss forskyvning i østdekningen etter at østblokken gikk i oppløsning. Det var nå en tendens til at de statene i Sentral- og Øst-Europa som tidligere var kontrollert av Sovjet, kom frem fra skyggene på bekostning av det som tidligere var Sovjetunionen. Materialet er såpass lite at det er risikabelt å trekke noen endelige konklusjoner her. Men vi vet jo at det var en generell økning i interessen for de østeuropeiske landene etter Berlinmurens fall. Nå ble de ikke bare «frie» land, men også i økende grad sett på som en del av den vestlige kapitalismens domene. I løpet av noen år krysset mange av dem «grensen» mellom øst og vest, mange var på full fart inn i EU og noen til og med Nato. Gjennom hele 1990-tallet pågikk det dessuten en brutal og blodig borgerkrig i det tidligere Jugoslavia.

Sør – resten av verden – representerte oppunder én av tre landomtaler hos *Aftenposten* og litt over én av tre i *Dagbladet*. Man kan derfor spekulere i om den sosialliberale avisen *Dagbladet* hadde et større

engasjement for sør enn *Aftenposten*. Men igjen var Midtøsten en viktig faktor – 55 prosent av omtalene av sør i *Dagbladet* handlet om Midtøsten.

At nyhetene fortsatt var relativt vestdominert også i de tiårene som er undersøkt her, er nokså klart, og det er heller ikke i seg selv noen verdidom. De fleste nyhetsmedier i alle deler av verden har mer stoff om egen interessesfære enn det som er langt unna. Man forventer ikke av en avis i Bogota at den har en omfattende eller vedvarende dekning av norsk politikk. Eide og Simonsen har kalt en bok om tendensen til å se verden med hjemlige briller «Verden skapes hjemmefra», og det er basert på internasjonale observasjoner.[30] Like fullt er det interessant å se om vi finner noen håndfaste årsaker i måten utenriksdekningen var organisert på i denne perioden.

En mulig årsak kan være den over nevnte nærheten til nyhetsbyråene. Alle aviser abonnerte i denne perioden på NTB, som igjen fikk inn, bearbeidet og videresendte stoff fra store vestlige byråer som Reuters, Associated Press (AP), Agence France Presse (AFP), Deutsche Presse-Agentur DPA og United Press International (UPI) – og de andre nordiske, som svenske Tidningernas Telegrambyrå (TT), danske Ritzaus Bureau og Finska Notisbyrån (FNB) – *Suomen Tietotoimisto,* STT, på finsk. Disse dekket verden ganske bredt – AFP hadde for eksempel mye stoff fra de såkalt «frankofone områdene», men de fleste av disse var vestlig eid og prioriterte sannsynligvis saker av relevans for et vestlig publikum. I tillegg hadde avisene stoffsamarbeid med flere utenlandske – vestbaserte – aviser. Noen steder krediterte de to avisene i materialet for eksempel *New York Times* eller *Washington Post* direkte.

De aller fleste korrespondentene hadde dateline i Nord-Amerika eller Vest-Europa

Hadde korrespondentapparatet betydning?

Det er også interessant å se på hvor avisenes egenproduserte stoff kom fra. Det er grunn til å tro at det var en direkte sammenheng mellom det verdensbildet nyhetsmediene ga, og organiseringen av utenriksdekningen. Både på den – kanskje mer opplagte – måten at hvor mye ressurser og mannskap man legger i utenriksdekningen, får betydning for både omfang og kvalitet, men også på den måten at hvor og hvem nyhetene kommer fra, får betydning.[31]

Aftenposten var, ved siden av NRK, på topp blant norske nyhetsinstitusjoner. I senitfasen i 1975–1994 er det registrert 13 *Aftenposten*-kontorer rundt om i verden.[32] *Dagbladet*s satsing var mer beskjeden, med tre kontorer.[33] Men i denne perioden ble også korrespondentnettet bygget ned, og korrespondentene ble delvis erstattet av tre andre typer skribenter som leverte fra utenlandsk dateline og hadde en mer eller mindre fast tilknytning til avisen: frilansere, stringere og såkalte stringerkorrespondenter (fastboende med bedre og fastere avtaler). [34] Bruken av denne typen arbeidskraft økte i takt med at de faste korrespondentstillingene ble nedbygd.[35] Særlig *Dagbladet* brukte en del slike mer «løse» medarbeidere i sitt utenriksapparat. Noen stringerkorrespondenter eller stringere leverte stoff såpass ofte at det er interessant å ta dem med i betraktningen når man er interessert i hvor stoffet kommer fra, selv om det bare er en håndfull og ikke påvirker resultatet mye. I *Dagbladet* fantes det dessuten leverandører som ble titulert som korrespondenter uten egentlig å være det. Korrespondentene kunne også erstattes/suppleres med avtaler med utenlandske aviser.

Materialet til denne artikkelen gir ikke noen systematisk utfylling av bildet Werenskjold og Hovden / Werenskjold har gitt, siden det er en tekstanalyse. Men det kan bidra til å fortelle oss noe om hvor skribentene med utenlandsk dateline skrev fra, og hvordan avisene brukte stoff fra de forskjellige områdene i det materialet som her er undersøkt. Det er en underliggende forutsetning her at en avis vil være spesielt opptatt av å bruke, og fremheve, «egenstoff» i den internasjonale dekningen.

I materialet registrerer jeg 96 tilfeller av artikler levert av fast ansatte utenrikskorrespondenter eller stringerkorrespondenter.[36] Dette er – naturlig nok – hovedsakelig tilfellet i de større sakene (det er bare helt unntaksvis at en korrespondent får navnet sitt på en notis). Korrespondentrapportene utgjorde

dermed ca. 28 prosent av nyhetsoppslagene når man ikke regner med notisene. Tre fjerdedeler var knyttet til *Aftenposten*.

Vi ser at de *aller fleste av dem* skrev fra Nord-Amerika eller Vest-Europa. På toppen tronet Vest-Europa med hele 55 av datelinene (42 i *Aftenposten* og 13 i *Dagbladet*). Innenfor dette igjen var andre nordiske land, samt Bonn/Berlin, London og Brussel dominerende, med henholdsvis 14, 15, 14 og ni rapporter.[37] Deretter kom USA med 21, hvorav tolv var i *Aftenposten*.

Aftenposten hadde også tolv rapporter fra Øst-Europa i disse utgavene, mens korrespondentene/stringerkorrespondentene i Beijing/Hongkong bidro med seks rapporter (hvorav *Aftenposten* sto for fire av dem) og Midtøsten-representantene tre (bare *Aftenposten*).

Det var altså bare én av fem korrespondentrapporter som kom fra områder utenfor Vest-Europa og Nord-Amerika. Korrespondentene (og åpenbart også noen stringerkorrespondenter) ble riktignok i tillegg brukt til å skrive kommentarer, så vi får ikke noe komplett bilde av korrespondentbruken på denne måten. Men hovedinntrykket står fast: De fleste nyhetsbidragene fra korrespondenter (og noen få andre tilknyttede utenlandsmedarbeidere) i dette materialet kommer fra vestlige land.

Dette funnet er ikke spesielt overraskende når man ser nærmere på hvilke kontorer disse avisene hadde: I *Aftenposten* var ni av de faste 13 korrespondentene de hadde i perioden 1975–1994, i vestlige hovedsteder, og i *Dagbladet* gjaldt det alle tre. *Dagbladet* hadde også noen skribenter som ble kalt «Paris-korrespondent», «Stockholm-korrespondent» og «Berlin-korrespondent», samt en skribent som ble kalt «Israel-korrespondent», men ingen av disse var korrespondenter i egentlig forstand.[38] Også når det gjelder stringerkorrespondenter eller andre med mer eller mindre faste avtaler, kan det se ut til at fokus lå på Vesten.

En god del signerte saker om internasjonale spørsmål ble selvsagt også skrevet på hjemmedesken – til og med fra tidligere korrespondenter med spesialkunnskap om et land eller en region. Det er flere eksempler på at hjemvendte korrespondenter med mye spesialkunnskap om et land eller en region bidrar med solid stoff fra hjemmedesken. Dette var spesielt karakteristisk for *Aftenposten*, noe som ganske enkelt kan tilskrives en større utenriksorganisasjon enn *Dagbladet*, men man ser selvsagt dette fenomenet i *Dagbladet* også.

Hva og på hvilket nivå?

Det neste spørsmålet er hva og *hvem* de internasjonale nyhetene handlet om i denne perioden. På hvilket samfunnsnivå befant de seg?

Vi finner for det første de «klassiske» utenlandsnyhetene – nyheter om politikk eller økonomi som finner sted i et fremmed land. Dette kan være historier om politiske beslutninger, valg eller maktkamper – for eksempel. Andre saker overskrider de nasjonale grensene og kan handle om forholdene mellom land, om større regioner eller om internasjonale relasjoner som sådan. De har gjerne en diplomatisk side: Konflikten mellom supermaktene som pågikk gjennom hele første halvpart av den undersøkte perioden, er et godt eksempel, eller forhold innenfor internasjonale organisasjoner, som EU/EF, FN eller Nato.

Så kommer de nyhetene som involverer morlandets utenriksforbindelser – som norske utenrikspolitiske beslutninger, Norges forhold til Moskva, London, Washington, Stockholm, FN etc. Dette kan ses som en variant av internasjonale relasjoner, men siden man kan gå ut fra at de aller fleste land har fyldig dekning av egen utenrikspolitisk tematikk, var det naturlig å skille ut denne typen saker for seg.

Selv om det ikke sies direkte hos Holm, ligger det i kortene at alle disse kategoriene også har en sivilsamfunnsside. De handler ikke bare om toppolitikere og statsapparat, internasjonale organisasjoner eller store nasjonale hendelser utenlands, men også om mennesker, organisasjoner, hendelser og utviklingstrekk i sivilsamfunnet. Dette betyr at utenriksnyhetene har forskjellige nivåer, helt etter hva slags aktører som omtales, og hvor de befinner seg i systemet. Det er betydelige forskjeller mellom å dekke regjeringer, politikere og andre mennesker med makt – og rapportere fra hendelser og levd liv «på bakken», organisasjoner, bedrifter og så videre.

I disse 30 årene under ett kan de internasjonale

	Utenlandsnyheter	Internasjonal politikk	Utenriksnyheter
Elitenivå	A1. Utland elitenivå Eksempler: riksvalg, politiske maktkamper på høyt nivå, statsadministrasjon, andre offisielle organer eller personer, politiske beslutninger innenfor alt fra sikkerhetspolitikk til økonomi, inkluderer også innenrikspolitikk i utlandet hvis sakene tar utgangspunkt i elitenivået.	B1. Forholdet mellom land (og nasjonale aktører som i pkt. 1) eller mellom land og internasjonale organisasjoner, eller i internasjonale organisasjoner. Større internasjonale utviklingstrekk som kan tilbakeføres til beslutninger eller utviklinger på dette nivået. Sakene tar utgangspunkt i elitenivået.	C1. Norske relasjoner med utlandet / internasjonale organisasjoner på elitenivå overfor andre land, regioner eller internasjonale organisasjoner). Sakene tar utgangspunkt i det norske elitenivået. Finner innimellom sted i Norge.
Sivilsamfunnsnivå	A2. Utland sivilsamfunnsnivå Eksempler: maktkamper på lavere nivå, geriljakrig, opptøyer, demonstrasjoner, hendelser og utviklinger blant enkeltpersoner, husholdninger, organisasjoner, bedrifter, effekten av politiske beslutninger på enkeltpersoner, husholdninger, organisasjoner, bedrifter.	B2. Internasjonale relasjoner samfunnsnivå. Eksempler: forholdet mellom sivilsamfunn og andre land og/eller det internasjonale nivået. Det kan være enkeltpersoner eller organisasjoner – også på begge sider. Inkluderer også trender som angår flere land/regioner (som handel, tørke, kvinnefrigjøring).	C2. Norske relasjoner med utlandet / internasjonale organisasjoner på sivilsamfunnsnivå. Forholdet mellom norske nasjonale organisasjoner og andre nasjoner eller tilsvarende aktører i andre nasjoner. Forholdet mellom norske statsborgere og andre nasjoner/regioner og/eller deres aktører. Finner innimellom sted i Norge.

Tabell 1. På hvilket samfunnsnivå befinner de internasjonale nyhetene seg og hvilke hendelser eller relasjoner handler de om?

nyhetene dermed handle om krig, politiske konflikter, kriminalitet, økonomi og næringsliv, de kan handle om organisasjoner og folkebevegelser, om naturkatastrofer og samfunnsmessige utviklingstrekk, om enkeltpolitikere og om levekår i andre land.

Forhold mellom enkeltaktører og andre land kan også forekomme, det kan være nordmenn eller norske bedrifter i utlandet, eller det kan være forholdet mellom enkeltaktører og internasjonale organisasjoner. I korte trekk er det slik at alle internasjonale nyheter i materialet kan plasseres i en av kategoriene i skjemaet over.[39]

Vi finner alle nyhetstypene gjennom hele perioden, men vektingen og stoffmiksen varierer.

Vi finner alle nyhetstypene gjennom hele perioden, men vektingen og stoffmiksen varierer. Ikke minst har balansen mellom disse kategoriene stor betydning for det budskapet som publikum får om viktige hendelser og utviklingstrekk i verden i perioden.

Totalt, for begge avisene, fordeler disse sakene seg som i figur 3. Vi skal se litt nærmere på noen sider ved hva dette innebar i praksis, og over tid, men konkluderer allerede i utgangspunktet med at elitenivået var mindre representert enn man kunne ventet.

Vi ser av figur 4 at dette mønsteret holder seg relativt godt selv om vi bryter det ned på de to avisene – i to av tre kategorier er det mer fokus på sivil-

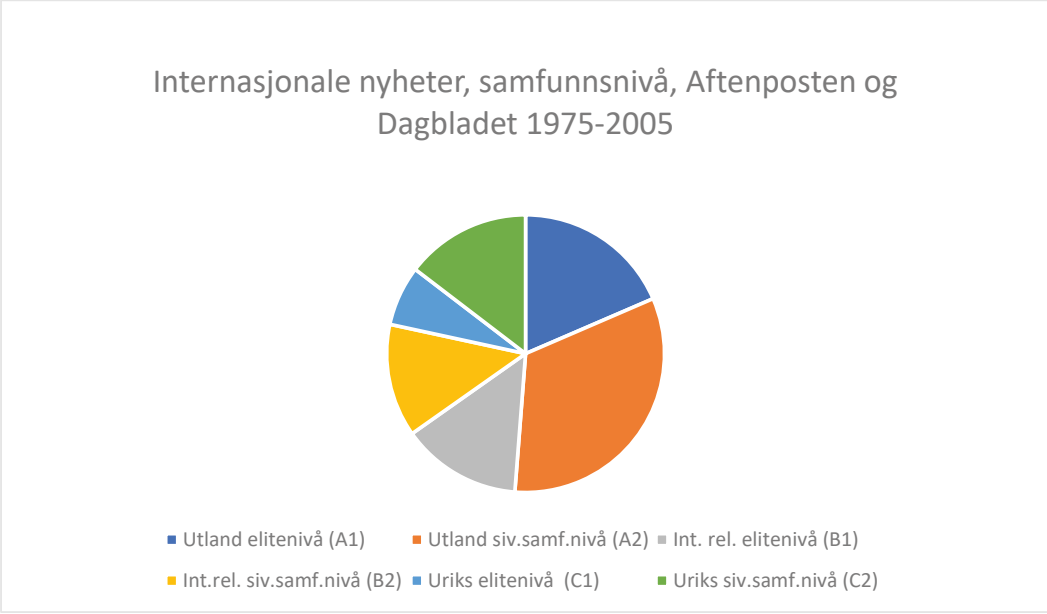

Figur 3. Internasjonale nyheter, etter hvilket samfunnsnivå de befinner seg på, Aftenposten og Dagbladet 1975-2005

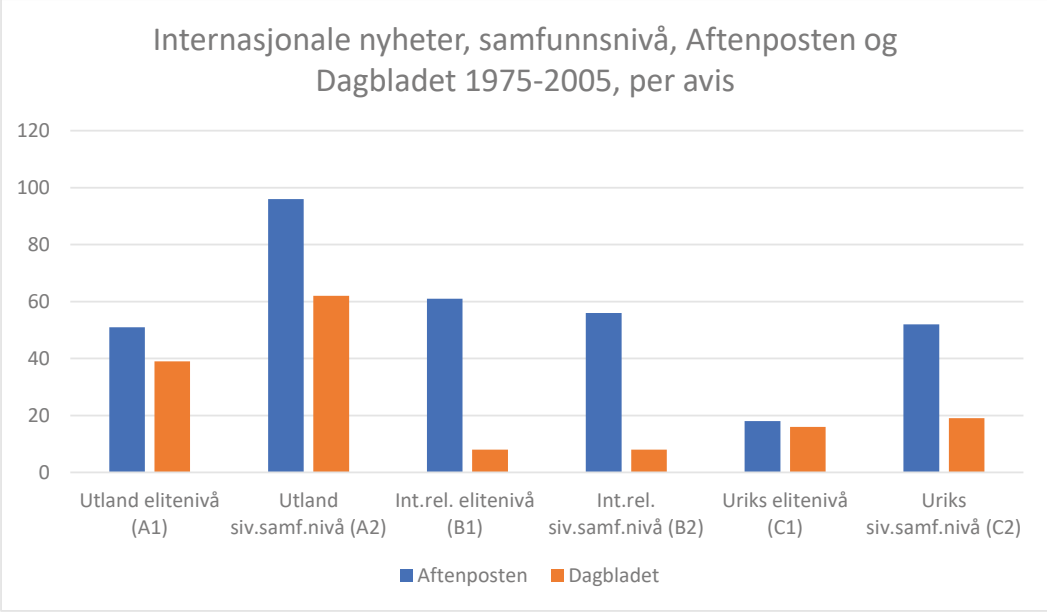

Figur 4. Internasjonale nyheter etter hvilket samfunnsnivå de befinner seg på, Aftenposten og Dagbladet 1975–2005, brutt ned på avis.

samfunnet enn på elitene. Unntaket er internasjonale relasjoner, der begges dekning er mer jevn. Det skyldes sannsynligvis at det finnes færre tilfeller der en aktør i sivilsamfunnet er hovedaktøren i en sak på internasjonalt nivå.[40]

Vi kan også se av materialet at forholdet mellom nivåene endrer seg over tid. Fra 1975 til 2005 er forholdet mellom saker om elitenivået og sivilsamfunnsnivået snudd på hodet i begge avisene samlet. I 1975 var seks av ti saker orientert mot elitenivået, allerede i 1990 hadde sivilsamfunnssakene overtatt plassen i tet, og i 2005 var flere saker orientert mot sivilsamfunnsnivået enn det var elitesaker i 1975. *Aftenpostens* utvikling er nokså parallell med dette mønsteret, mens *Dagbladet* hadde flere sivilsamfunnssaker enn gjennomsnittet allerede fra starten av, og endte med nesten dobbelt så mange av dem i 2005.

Men hva skyldes denne fordelingen på et dypere plan? Er det mulig å bruke disse funnene til å si noe om hvordan journalistikken har endret seg?

Kildene er ikke spesielt undersøkt i dette materialet, men vi vet at det generelt fant sted en utvikling mot mer tabloidisering og dermed mer personifisering av nyhetene fra 1980- og -90-årene av. Dette er et internasjonalt trekk, og Hans-Henrik Holm peker også på personorientering som et utviklingstrekk i dansk utenriksjournalistikk. [41]

Et generelt inntrykk gjennom disse årene er imidlertid at utenriksstoffet var nokså menneskefattig, spesielt de første årene.[42] Muntlige kilder var gjerne offisielle uttalelser fra toppolitikere eller andre samfunnstopper, og det var ikke alltid det var så mange mennesker i reportasjene (reportasje her definert som journalistiske skildringer fra felt). I tråd med den generelle utviklingen ser vi imidlertid en viss utvikling i løpet av de 30 årene, i retning av å finne et «ansikt» til nyhetene. Det ble flere reportasjer med mer bruk av publikumskilder, men også mer bruk av personer for å fronte for eksempel nyheter om et land eller en internasjonal organisasjon. Spesielt i *Dagbladet* betyr det at nyhetene oftere ble presentert som en personnyhet, noe som også kunne føre til at det personlige helt overskygget det politiske eller samfunnsmessige i utenriksnyhetene. Men personorienteringen økte også i *Aftenposten*, og det skjedde også før avisen gikk over til tabloidformat, med hva det også medførte for innhold og presentasjon.

Uansett var personorientering like mye et grep i fremstillingen av nyheter på elitenivå som på bakkenivå – det er tabloidiseringens vesen. Det er dermed ikke holdepunkter for at økt bruk av reportasjer og «human touch» i seg selv skulle forklare hele økningen i saker om sivilsamfunnet. I dette materialet er også økningen i livsstilssaker og kuriosa såpass beskjeden at det ikke forklarer hvorfor sivilsamfunnet får større plass. I det hele tatt er det ikke umiddelbart mange tydelige mønstre i sivilsamfunnsorienterte saker. Alle kategorier innen sivilsamfunnsdekningen er representert, enten det var en reportasje om at kullstreikerne i Skottland ga opp, eller et svensk bensinprisopprør (A2)[43], spanske teleselskap som vokste i utlandet eller sorg over russiske soldater som falt i Tsjetsjenia (B2)[44], eller en nordmann som var stilt for retten i Tyrkia, og en norsk bransje som mente kvotene i EF var uakseptable (C2)[45].

Sannsynligvis er forklaringen sammensatt – f.eks. at oppmerksomheten om menneskerettigheter økte, frihetsrevolusjonen fra rundt 1970 gjorde at «den lille mann eller kvinne» i samfunnet ble mer myndiggjort, TV brakte mer reportasjestoff som smittet over på sivilsamfunnsdekningen og fremstillingen i avisene. Mulighetene er mange, men materialet tyder i alle fall på at de klassiske internasjonale sakene fikk selskap av andre, her som i den danske undersøkelsen.

Fremstilling

La oss dvele litt ved fremstillingsaspektet, fordi det i seg selv gir et interessant bilde av likheter og forskjeller. I begynnelsen var, som vi så, utenriksdekningen i de to avisene mer preget av en felles nyhetsagenda. Med årene ser denne felles nyhetsagendaen ut til å gå i oppløsning, og det kan se ut som om *Aftenpostens* og *Dagbladets* lesere får svært forskjellige bilder av verden. I 2005 var det under ti prosent av sakene som handlet om det samme.[46]

Men det er også interessante forskjeller i de tilfellene hvor de samme sakene blir dekket. I materialet vårt finnes for eksempel dagen for begravelsen til den sovjetiske generalsekretæren Konstantin Tsjernenko, bare noen dager etter at Mikhail Gorbatsjov overtok

I mars 2005 likviderte Putin-regimet den tsjetsjenske opposisjonslederen Aslan Maskhadov. Både Aftenposten og Dagbladet kom nå ut i tabloidformat, og dekket saken som i disse faksimilene av henholdsvis Aftenposten og Dagbladet 9. mars 2005. Vi ser for øvrig at Dagbladets side har vignetten "Nyhet".

for ham i 1985. Dekningen av dette vendepunktet illustrerer godt forskjellene mellom de to avisene. *Aftenpostens* dekning fokuserte både på elitenivået – hvilke statsledere som kom til å delta, noe som i høyeste grad var et offisielt spørsmål – *og* sivilsamfunnsnivået, med noe som delvis var en stemningsrapport fra Moskva (der en tilfeldig publikummer til og med kom til orde på slutten av artikkelen), men uten bilde. *Dagbladet* fokuserte på at Tsjernenkos *enke* ikke deltok i begravelsen, og stilte videre spørsmål ved om USAs president Ronald Reagan burde dra, inkludert spørsmål om hans helse. *Dagbladet* publiserte dessuten en personifisert «kjendishistorie» om Raisa Gorbatsjeva – hvordan hun så ut, hvordan hun kledde seg, og hvordan hun levde, med forsidehenvisning til «Luksus-Raisa», som ifølge en tittel inne i avisen var «født for rollen».[47]

Innen vi kommer frem til 2005, er det enda mindre som forener dekningen i de utgavene av de to avisene som finnes i dette materialet - men det er noe. 9. mars 2005 finner vi i begge avisene nyheten om Putin-regimets likvidering av den tsjetsjenske opposisjonslederen Aslan Maskhadov, president i den ikke-anerkjente «tsjetsjenske republikken Itsjkeria».[48] 12. oktober 2005 hadde også begge avisene bred dekning av det store jordskjelvet som fant sted i Kashmir noen dager før, hvor nesten 90 000 mennesker mistet livet i skjelv og etterskjelv. Begge avisene hadde utsendte medarbeidere i Kashmir og spanderte flere sider på det. Ellers var avstanden mellom de to avisene i antall saker med internasjonalt innhold på dette tidspunktet blitt betydelig.

Tabloidiseringen av *Dagbladet* – tabloid her forstått som innhold – var blitt påtakelig. I marsutgaven hadde *Dagbladet* én utenriksside, der den store saken, i tillegg til drapet på Maskhadov, var en toppstripe om at USAs tidligere president Bill Clinton skulle hjerteopereres. I tillegg var det en mininotis på siden, og noen få andre saker med internasjonalt tilsnitt fantes rundt om i avisen.[49] I oktoberutgaven fantes et par sider med nyhetsvignett som etter alt å dømme var å betrakte som utenrikssidene. Der hadde *Dagbladets* London-korrespondent skrevet en artikkel om menneskesmugling i England, mens en annen sak var en

resirkulering fra danske *EkstraBladet* om den sykelig tynne kjæresten til en europeisk kronprins. Et par andre halvsider i avisen, også med nyhetsvignett, tok for seg at en niåring hadde klart det bortimot umulige – å «flykte» fra Alcatraz, og en sak om en krangel om Lenins lik.[50] Det ser ut som om høyt personfokus og nokså lav vesentlighet var blitt regelen – utenriksidene ble gjerne brukt til både krimsaker og kjendisstoff. [51] Noe av dette taler i retning av mer fokusering på sivilsamfunnsnyheter, men det er likevel vanskelig å se noe ytterligere mønster i *Dagbladet*s etter hvert sparsomme dekning av internasjonalt stoff.[52]

Tabloidiseringen førte naturlig nok til at sideformatet minsket og at bilder og eventuelle andre illustrasjoner økte, og at det følgelig ble plass til færre saker. Særlig *Dagbladet* hadde på dette tidspunktet lenge hatt en tendens til å minimere antall saker. Som vi så av figur 1, var dekningen av internasjonale saker mer omfattende i *Aftenposten* også etter omleggingen til tabloid, men det ble færre saker på sidene, også utenrikssidene.

Dette kan vi for eksempel se på *Aftenposten*s dedikerte utenlandssider i 2005. Her finner vi tre artikler på to sider. Én sak – om en iraksk eksminister som skal ha begått underslag – dekker mye av begge sidene. I tillegg er det et par mindre saker om at blant andre Hilary Clinton kjemper om Det hvite hus, og en liten sak fra Brussel-korrespondenten om EU. Resten er notiser, hvor det alvorlige (liten bombe funnet ved nordirsk skole) blandes med det kuriøse (mann gikk 45 kilometer under havet).[53]

Det er grunn til å merke seg at det nå generelt var blitt flere notiser. Holm peker på en tendens til å inkludere flere korttekster for å kunne «dekke verden» selv om de store sakene blir færre.[54] Etter som hovedsakene blir færre og den felles nyhetsagendaen er vanskeligere å få øye på, er det åpenbart at notisene – som da hovedsakelig kom fra NTB eller andre nyhetsbyråer – ble brukt til å opprettholde en viss bredde i utenriksstoffet. I *Aftenposten* er dette påtagelig i de siste to årgangene (slik også avissiden på forrige side illustrerer).

Til tross for at de to avisene beveger seg i nokså forskjellige retninger innholdsmessig, har de likevel nå fått et formspråk der de igjen ligner hverandre. Dette er særlig lett å se i de tilfellene der de har de samme sakene, som i mars 2005 da Maskhadov ble likvidert.

De to avisene ble altså på en måte mer lik hverandre, blant annet i den forstand at de ble mer personfokusert, det ble litt mer hverdagsliv, krim, kuriosa og livsstil (selv i *Aftenposten*, og selv før omleggingen i 2003) – *og* det ble færre store nyheter på sidene. Det ble også færre dedikerte utenriksnyheter. I 2005 var det blitt 30 prosent færre saker på de dedikerte utenrikssidene i de fire avisutgavene enn i 1975.[55] Samtidig ble antallet internasjonalt orienterte saker i resten av avisen nesten fordoblet. Vi ser likevel at det totale antallet saker med internasjonalt tilsnitt holdt seg nokså konstant. I 1975 var det totalt 63 slike saker i alle de fire utgavene til sammen. I 2005 var totaltallet 68, altså nokså likt som i 1975.

Et skille da østblokken sprakk?

Vi er også interessert i om det er forskjeller før og etter at østblokken gikk i oppløsning. Her har vi bare syv årganger med fem års intervaller, og undersøkelsen kan derfor ikke bli helt presis. Men hvis vi deler perioden i to – og sammenligner de første 14 utgavene (til og med våren 1990) med de siste 14 (fra og med høsten 1990), ser vi at antallet dedikerte utenrikssaker synker med ca. en femtedel fra den ene perioden til den andre, mens det totale antallet internasjonale nyheter øker med ca. en femtedel.

	Dedikerte utenriksnyheter	Øvrige internasjonale nyheter
V 1975–V1990	126	222
H 1990–H 2005	100	264
	Totalt antall dedikerte utenriksnyheter = 226	Totalt antall internasjonale nyheter = 486

Tabell 2. Internasjonale nyheter i to perioder, fra vårsemesteret 1975 til og med vårsemesteret 1990, og fra høstsemesteret 1990 til og med høstsemesteret 2005. Aftenposten og Dagbladet.

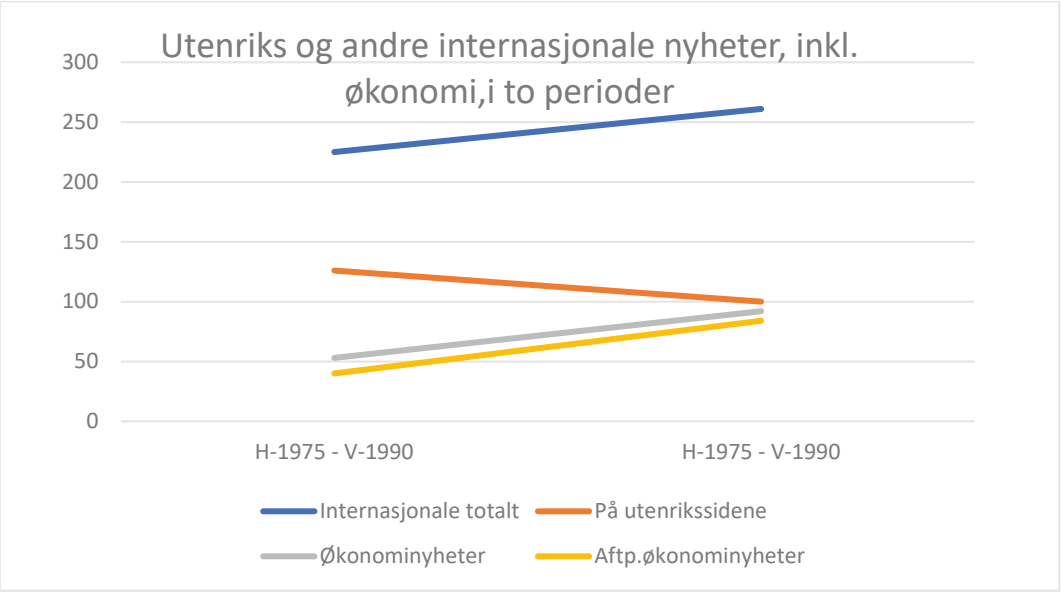

Figur 5. Generelle internasjonale nyheter, utenriksnyheter – og, som en del av dette, økonominyheter med internasjonalt tilsnitt. Når vi sammenligner disse kategoriene over tid, ser vi at de internasjonale nyhetene blir flere, mens nyhetene på utenrikssidene blir færre. Øker gjør også økonominyhetene. Her er Aftenpostens andel av internasjonale nyheter om økonomi tatt med for å synliggjøre endringene.

Det var altså en større andel av det totale antallet saker med internasjonalt tilsnitt som ble publisert i de siste 14 utgavene enn de første 14. Det tilsier at den internasjonale dekningen i de to avisene faktisk økte over tid. Det stemmer dårlig med den helt tydelige nedbyggingen av utenriksapparatene og mindre spalteplass til utenrikssidene. Så spørsmålet er om vi kan finne en forklaring på det.

Økonominyheter

Vi har ennå ikke funnet noe mønster som kan bidra til å forklare den store andelen sivilsamfunnsvinkler. Men vi ser en annen ting som peker seg ut som relevant: Rundt 30 prosent av alle sakene i materialet handler om økonomi, og de øker gjennom perioden. Det er verdt å undersøke nærmere.

Når vi ser nøye på det, ser vi at nesten hele økningen skyldes satsingen på økonominyheter med internasjonalt tilsnitt hos *Aftenposten*. Disse er mer enn fordoblet fra første til siste halvdel av perioden.

Vi ser at økonominyhetene, hvor *Aftenpostens* dekning utgjør hoveddelen, har vokst til å utgjøre en nesten like stor andel av de internasjonale nyhetene som de dedikerte utenrikssakene. Gjennom hele perioden hadde *Aftenposten* en egen økonomiseksjon, med både nasjonale og internasjonale økonominyheter og nyheter som gjaldt norsk økonomi, eventuelt i en internasjonal setting. Også i 1975 fantes denne typen nyheter på utenrikssidene, og de kunne bli skrevet av korrespondenter. Med årene ble økonominyheter med internasjonalt tilsnitt stadig vanligere i *Aftenposten*. Delvis skyldtes dette den generelle økonomiske globaliseringen, delvis påvirkningen fra og konkurransen med andre (nasjonale) publikasjoner med fokus på økonomi (spesielt *Dagens Næringsliv*). Kjell Morten Herskedal, som har skrevet en omfattende hovedoppgave om *Aftenpostens* utvikling mellom 1970 og 2000, mener *Aftenposten* ble mer og mer påvirket av næringslivsavisen *Dagens Næringsliv* som fikk stor suksess etter en større omlegging midt på 1980-tallet. Herskedal mener dette særlig fikk betydning i *Aftenposten* etter 1990.[56] *Dagbladet* hadde i

ØKONOMI

NYHETER - REPORTASJER - BØRS

I siste minutt. Lastminute.com er Storbritannias største nettsuksess. I går steg verdien med 2,4 milliarder på noen minutter. I neste uke går selskapet på børs.

Norsk bit. De to shipping-brødrene Thomas og Leif O. Høegh er blitt søkkrike på den britiske suksessen. 8 millioner kr. er forvandlet til 1 milliard på to år.

Eventyrlig Internett-suksess

Norsk bit av suksessen

19 tatt for menneskesmugling i England

Ble stuet som kveg

London-politiet har arrestert 19 personer mistenkt for å ha smuglet bortimot 200.000 tyrkiske immigranter til England ombord i båter, fly og lastebiler.

Eksempler på saker med internasjonalt innhold i henholdsvis Aftenposten og Dagbladet på 2000-tallet. Aftenpostens London-korrespondent brukes like gjerne til selskapssaker, mens Dagbladets London-korrespondent i større grad tar for seg det oppsiktsvekkende, som denne krim-saken. Saken om menneskesmugling i Dagbladet er vesentlig nok, men bildeleggingen av en annen sak på siden bidrar til å sende signaler om at sensasjon er viktigere enn vesentlighet. Faksimiler fra Aftenposten 15. mars 2000, Dagbladet 12. oktober 2005.

denne 30-årsperioden et mer «av og på»-forhold til økonominyheter, i alle fall utenfor forbrukerjournalistikkens domene. I dette materialet finner vi færre eksempler på at *Dagbladet* dekket økonomi på samme måten som *Aftenposten*.[57] I de første årgangene skrev også *Dagbladet* om internasjonal økonomi, uten at det var noe stort satsingsområde. Etter hvert ble disse vinklene fortrengt av hendelsesnyheter som var mer spektakulære eller hadde bedre illustrasjoner. At stoffutbudet i *Dagbladet* var mindre hele veien, og sank med årene, spiller også inn.

Denne undersøkelsen viser at satsingen i *Aftenposten* var stor nok til å forrykke balansen innenfor utenriksområdet betydelig når man undersøker disse to avisene opp mot hverandre. Økonomispørsmål ble stadig mer internasjonalisert, slik at flere nyheter med internasjonalt tilsnitt handlet om det. Til gjengjeld ble dette emnet så viktig at det i større grad enn før ble skilt ut på egne sider. Men at det fortsatt ikke var vanntette skott mellom det som kom på utenrikssidene og i andre deler av avisen, er måten korrespondentene ble brukt et av de beste eksemplene på. I 2000 var det for eksempel London-korrespondenten som fikk oppdraget med å skrive om et internettselskap med «eventyrlig» suksess.[58]

Her finner vi også en del av forklaringen på at sivilsamfunnssakene fikk så stor plass. I 1975 var det syv saker i *Aftenposten*-utgavene som dreide seg om privat sektor i økonomien – som selskaps- og bransjesaker. 30 år etter var dette tallet nesten tredoblet. Det ble mer av alt – både makro- og mikroøkonomisk stoff. Økonominyhetene på sivilsamfunnsnivå gjorde seg gjeldende i alle kategorier – de handlet om utenlandske selskaper og bransjer, børsnyheter, forholdet mellom selskaper og for eksempel EU, norske selskaper og bransjer i utlandet – herunder også personnyheter. Det som var en eller noen få små børsnotiser i 1975, var for eksempel tyve år senere blitt til store børskommentarer. Det viser seg at langt over 60 prosent av økonominyhetene i materialet var sivilsamfunnsnyheter – altså selskaps- og bransjenyheter (det er også noen få arbeidslivs- og fagbevegelsessaker med). Dette er i tråd med det Holm skriver om at næringsliv får økende betydning

Etter som Østblokken gikk i oppløsning, tok globaliseringen til for alvor, noe som trolig påvirket en del nyhetsdekning.

i den internasjonale dekningen, og det ser ut til å være den største enkeltstående endringen i denne undersøkelsen når det gjelder stoffsammensetning.

Før vi avslutter, er det også interessant å se om det er noen *geografisk* endring før og etter at østblokken går i oppløsning. Nå utvidet jo verden seg på så mange måter, de tidligere østblokklandene ble frie og mer tilgjengelige både for norske journalister og deres samarbeidspartnere, og stadig flere land i det som tidligere ble kalt den tredje verden, beveget seg i samme retning. Kommunikasjonene ble enklere og billigere – både fysisk og elektronisk.

Når vi sammenlikner de første 15 med de siste 15 årene, øker antall saker der vestlige aktører har en rolle med over 40 prosent, altså mye mer enn den totale økningen i antall saker, mens saker der resten av verden er involvert har en marginal nedgang.

Det siste kan analyseres på forskjellige måter. Et nærliggende argument er at økningen på økonomiområdet faktisk ikke har bidratt til å skape bredde i den internasjonale dekningen, men tvert imot sementert en tendens til vestdekning, også i globaliseringens tidsalder. Det man imidlertid vet, er at en rekke næringslivsselskaper – både de norske og de utenlandske som var betydningsfulle nok til å havne på trykk i norske aviser – i stor grad ble internasjonale, sannsynligvis med innslag også fra de kategoriene vi i denne artikkelen har kalt øst og sør. Det fanger ikke dette materialet opp, men kan være verdt å undersøke nærmere.

Avsluttende bemerkninger

Denne artikkelen har gitt en analyse av forskjellige typer nyheter med internasjonalt tilsnitt i to norske aviser, *Aftenposten* og *Dagbladet*, med korte neddykk hvert femte år mellom 1975 og 2005. Slik har jeg forsøkt å gi et riss av hvordan utenriksfeltet har utviklet seg i denne perioden. Jeg har undersøkt geografisk orientering og nyhetenes samfunnsnivå, og også sett på endringer i de to avisenes formater, for å se om det påvirket den internasjonale nyhetsdekningen.

Tidlig i perioden så vi at fokuset på Vesten var relativt stort. Helt i begynnelsen av den kalde krigen var ikke dette uventet, men det var grunn til å anta at redaksjonene ville lette litt på vest-fokuseringen på slutten av 1900-tallet og inn på 2000-tallet. Men det

er lite som tyder på at det vestvendte grepet slipper taket etter 1990. Derimot ser vi en tydelig bevegelse i retning av at avisene retter blikket mer mot sivilsamfunnsnyheter i den undersøkte perioden.

Begge avisene endret seg grunnleggende i løpet av disse 30 årene, og det er også tydelig på det internasjonale området. Den tradisjonsrike kvalitetsavisen *Aftenposten* beholdt mye av sin opprinnelige modus, men dekningen av de «klassiske» utenrikstemaene ble mindre fyldig. Det ble derimot satset sterkt på økonominytt, også med internasjonalt tilsnitt. Et sterkere søkelys på økonominyheter i *Aftenposten* viser seg å være en vesentlig grunn til økningen når det gjelder sivilsamfunnsnyheter i dette materialet.

*Dagbladet*s utenriksdekning utviklet seg i en annen retning. I 1975-utgavene i materialet var den relativt omfattende, og skilte seg ikke vesentlig fra *Aftenposten*s. På slutten av perioden var den blitt svært mager. Med unntak av noen store hendelser virket dekningen tilfeldig, som om det bare gjaldt å fylle en utenriksside eller to med «noe» fra utlandet.

Har en studie av to utvalgte nyhetsaviser i ett nordisk land, i en begrenset periode, noen bredere nordisk overføringsverdi?

I løpet av den perioden som her er undersøkt skiftet først den kalde krigen karakter, så gikk østblokken i oppløsning. Dermed tok det vi kaller «globaliseringen» til for alvor. Det var grunn til å tro at det påvirket norsk journalistikk om internasjonale forhold. Det gjorde det kanskje, men ikke bare slik som ventet. Det kan heller se ut som om de to avisene fant nye måter å dekke Vesten på, fra økonomivinkler til mer lettbente tabloide saker.

Et av de viktigste utviklingstrekkene i materialet er hvordan utenriksdekningen i en «kvalitets»- og en «tabloid»-avis trakk i forskjellige retninger etter som årene gikk – samtidig som de på noen områder ble mer like. Til tross for at begge, i det vi avslutter denne undersøkelsen, var blitt moderne tabloidaviser, beveget de seg i helt forskjellige retninger. De som leste henholdsvis *Aftenposten* og *Dagbladet* i 2005, fikk ganske enkelt vidt forskjellige bilder av hvordan det internasjonale samfunnet så ut. Det som imidlertid er interessant, er hvordan de to avisene, til tross for at de fikk så forskjellig retning innholdsmessig, på slutten av den undersøkte perioden fikk et formspråk som gjorde at de igjen lignet hverandre. Dette var mulig å se i de tilfellene der de hadde de samme større, og «klassiske», utenrikssakene.

Dette spesialnummeret av *Mediehistorisk Tidsskrift* handler om *nordisk* utenriksjournalistikk, og i det såkalte «lange» 20. århundret – altså slik at det også dekker utviklingstrekk som strekker seg inn i det 21. århundret. Berlinmurens fall og de enorme konsekvensene av det er kanskje det beste eksempelet i den perioden som studeres her. Men har en studie av denne typen, av to utvalgte nyhetsaviser i ett nordisk land, i en begrenset periode, noen overføringsverdi i en bredere nordisk sammenheng? De nordiske landene har mange felles historiske erfaringer, og deres medielandskap og -systemer har mange likhetstrekk. Men de nordiske landenes utenrikspolitiske orientering har også inntil nylig vært svært forskjellige, og flere studier tyder på at det også har påvirket mediedekningen. Det tidsutsnittet som her er valgt, er en periode hvor alle de nordiske landene, på forskjellige måter, var preget både av den kalde krigen og dens slutt. Innenfor denne perioden ble partipressesystemet avviklet i alle de nordiske landene til fordel for mer kommersialisering – om enn med noe forskjellig tempo.

Denne undersøkelsen er gjennomført med et relativt lite materiale, men den dekker et relativt stort spenn i tid. Det er så vidt jeg vet ingen andre studier som på samme måten har forsøkt å studere og sammenligne utviklingen i dekningen av spørsmål med internasjonalt tilsnitt i to sentrale, men nokså forskjellige, aviser over så lang tid. Jeg håper også at denne studien, til tross for de realforskjellene som finnes mellom de nordiske landene, viser frem en pressemessig bredde som kan speile noe av medieutviklingen i andre nordiske land. Dermed inviterer den til flere studier, med mer materiale, gjerne også materiale som kan sammenlignes mellom flere nordiske land.

Noter

1 Takk til både kjente og anonyme fagfeller for meget nyttige kommentarer til tidligere utkast av denne artikkelen.
2 Werenskjold 2011
3 Fukuyama 1992
4 Hovden og Werenskjold 2018
5 Werenskjold, upublisert
6 Werenskjold 2011; Hovden og Werenskjold 2018
7 Hovden og Werenskjold 2018: 197
8 Den politiske lojaliteten til partiet Venstre var størst i forbindelse med valg, ellers var den en nokså «fri» partiavis. Avisen var kjent for sin kritiske holdning til ulike sider ved norsk utenrikspolitikk.
9 Dette er valgt fordi det er midt i uken og dermed en tilnærmet «normaldag», og de to månedene er typiske «midtsemestersmåneder». Når det er sju og ikke seks måneder mellom nedslagene, er det for å unngå nærhet til påsken.
10 I et par tilfeller har nærmeste tirsdag eller torsdag vært valgt, hvis ikke onsdagsutgaven har vært tilgjengelig.
11 De første 14 utgavene inngår imidlertid også et materiale på fire utgaver per år, i et annet prosjekt, der samme metode er brukt. Det viser seg at det ikke er vesentlige avvik mellom et utvalg på to og fire utgaver per år.
12 Denne fordelingen bygger på Werenskjold 2011. Det er en praktisk klassifiseringsmetode som gjør det unødvendig å f.eks. beregne spaltemillimeter.
13 Noen ganger har land som Japan og Australia vært regnet som del av Vesten. Det gjør vi ikke her. På den annen side forekommer disse landene så sjelden i dette materialet at det ikke har praktisk betydning.
14 Holm 2001: 119–120
15 Holm undersøkte også normene i redaksjonene, og kom fram til at selv om tematikkene endret seg, var nyhetskriteriene forholdsvis konstante.
16 Da er altså de – relativt få – tilfellene der stoff som åpenbart er klassiske utenrikssider, men ikke har vignett, ikke regnet med.
17 Werenskjold 2011
18 Arne Martin Klausen har dokumentert at i alle fall debattene om hvordan Dagbladet skulle møte konkurransen fra VG, også layoutmessig, var begynt allerede på midten av 1970-tallet. Klausen 1986: 117 ff.
19 Spesielt i de siste årgangene har Aftenposten mange notiser sammenlignet med tidligere. Tar vi ut notisene er likevel den langsiktige trenden tydelig.
20 F.eks. Skre 2010, Fonn 2011
21 Hovden og Werenskjold 2018: 204
22 Skre 2010
23 Werenskjold 2011
24 Galtung og Ruge 1965
25 Werenskjold 2011: 301
26 En oppsummering finnes i Ottosen 2019.
27 Fonn 2011
28 Lothe 2001 og Fevik 2011
29 Her er ikke totaltallet 486 – det er jo ikke sjelden at mer enn ett land, en aktør eller et område nevnes i en artikkel. I tillegg er de tilfellene hvor f.eks. to vestlige aktører, eller f.eks. to fra Midtøsten, forekommer i samme artikkel, telt som én. Forholdet mellom land og regioner vil dermed jevne seg ut i det større materialet.
30 Eide og Simonsen 2008. Leseren vil kanskje til og med ha lagt merke til at den korte historiske oppsummeringen i begynnelsen av dette kapittelet er «vestvendt» – vi har alle et utkikkspunkt som avgjør hva vi ser og legger vekt på.
31 Dette er helt konkret vist i forbindelse med dekningen av 1968-opprøret, i Werenskjold 2011: 294–296.
32 Werenskjold 2011: 247. Fem av de 13 ble lagt ned i løpet av perioden.
33 Ibid. Et av de tre, Bonn-kontoret, ble lagt ned i løpet av perioden.
34 Begrepene er nærmere definert i Werenskjold 2011: 263 ff.
35 Werenskjold 2011: 235–237
36 Det er bare fire navn som ikke er identifisert som faste korrespondenter.
37 Det er spesielt interessant å legge merke til at Stockholm-korrespondenten er mye brukt: Stockholm-korrespondenten utgjør brorparten av de nordiske innslagene. Det er for øvrig et poeng at det ellers ikke er mye stoff om andre nordiske landene i dette materialet. Det var det heller ikke i 1948-studien av Skre (2010).
38 Ifølge Eide og Myrvang 2019: 332 hadde Dagbladet også rundt 2005 en stringer i Los Angeles. Denne forekommer ikke i dette materialet.
39 Det er aktørene eller samfunnsnivået som avgjør plasseringen. En sak om russisk alkoholpolitikk kan f.eks. både inneholde myndighetenes politikk og effekten på publikum. Det er da hovedaktøren i saken som er bestemmende for hvor saken hører hjemme.
40 Et eksempel kan være en bransje som klager på en utvikling i EF/EU, eller – en type sak som er blitt mer vanlig de siste årene – privatpersoner som bringer et forhold inn for Den europeiske menneskerettsdomstolen.
41 Fairclough 1995 og 2005, Sparks og Tulloch 2000, Coward 2013, Fonn et al. 2017, og et norsk bidrag er Hornmoen et al. 2015.
42 Kildearbeidet har tradisjonelt vært særlig krevende på utenriksfeltet. Når man er utenriks, krever det guts, språkkunnskaper og ofte lang trening å få tak i de gode muntlige kildene. Norske journalister har gjerne også vært vant til at elitekilder – f.eks. politikere – er relativt lette å få tak i. I mange land er man dessuten avhengig av såkalte «fiksere» for å få ting gjort, og mindre gjennomsiktige arbeidsforhold kan i alle fall skape en spesielt stor avhengighet av sekundærkilder, som byråer, aviser, sendinger og etter hvert internett.
43 Aftenposten 13. mars 1985 og 10. oktober 1990
44 Aftenposten 11. oktober 2000 og 15. mars 2000
45 Dagbladet 13. mars 1985 og Aftenposten 9. oktober 1985
46 Igjen med det forbehold at det er en morgenavis og en ettermiddagsavis i materialet.

47 Aftenposten og Dagbladet 13. mars 1985
48 Aftenposten og Dagbladet 9. mars 2005
49 Dagbladet 9. mars 2005
50 Dagbladet 12. oktober 2005
51 Ett interessant eksempel i dette materialet er en sak fra reporteren som ofte omtales som Dagbladets «Berlin-korrespondent», som 15. mars 1995 har en utenrikssak om en mann som hevder å være prins Charles' halvbror, basert på et oppslag i tyske Bild.
52 Også Aftenposten fikk for øvrig noen krimsaker som gjaldt privatpersoner med årene – f.eks. om nordmenn som var antatt drept i utlandet.
53 Aftenposten 12. oktober 2005
54 Holm 2001: 124
55 Hvis det gjennom disse årene blir et mindre antall saker som spesifikt kalles utenriks, kan kanskje nettutgavene forklare mye av det. Det blir muligens ikke færre utenriksnyheter, men det kan tenkes at de migrerer til andre plattformer. Men i så fall burde også andre stoffområder hatt en lignende utvikling. Dette er ikke systematisk undersøkt når det gjelder andre områder, men til forskjell legger man f.eks. merke til at sportssidene har et mye større omfang enn utenrikssidene gjennom hele perioden. Det er heller ikke blitt mindre sport i papiravisen etter at internett ble etablert – i de to siste utgavene i materialet er sportssidene på henholdsvis sju og 13 sider.
56 Herskedal 2007
57 Eide og Myrvang 2019, Slaatta 2003. Avisen har hatt perioder med satsing på økonomi. Dagbladet etablerte blant annet en gravegruppe som fokuserte på økonomisk makt, på begynnelsen av 1990-tallet (Slaatta 2003: 150). Det kan være de lange tidsintervallene i denne undersøkelsen som gjør at vi ikke har fanget opp så mye av det, men det vi har sett av økonomistoff i Dagbladet i dette materialet har også vært mer innenriksorientert.
58 Og som for øvrig hadde en norsk vinkel, som ble ivaretatt på hjemmedesken. Aftenposten 15. mars 2000

Litteratur

Bastiansen, H.G. og Werenskjold, R. (red.) (2015). *Nordic Media and the Cold War.* Nordicom.

Dahl, H.F., Forr, G., Mjeldheim, L. og Solstad, A. (red.) (1993). *Dagbladet gjennom 125 år. Utskjelt og utsolgt.*Aschehoug.

Eide, M. og Myrvang, C. (2018). *Alltid foran skjermen. Dagbladet og det digitale skiftet.* Universitetsforlaget.

Eide, E. og Simonsen, A.H. (2008). *Verden skapes hjemmefra. Pressedekningen av den ikke-vestlige verden 1092–2002.*Unipub.

Fairclough, N. (2001). *Language and Power.* Longman.

Fairclough, N (1995). *Media Discourse.* Edward Arnold.

Fevik, A. (2011). *Verden på norsk. En analyse av kildebruken i tre norske papiravisers utenriksjournalistikk.* Masteroppgave i journalistikk, Universitetet i Oslo/Høgskolen i Oslo.

Fonn, B.K., Hornmoen, H., Hyde-Clarke, N. og Hågvar, Y.B. (2017). *Putting a Face on it. Individual Exposure and Subjectivity in Journalism.* Cappelen Damm Akademisk

Fonn, B.K. (2011). *Orientering. Rebellenes avis.* Pax.

Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man.* Free press.

Galtung, J. og Ruge, M.H. (1965). The Structure of Foreign News: The Presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in Four Norwegian Newspapers. *Journal of Peace Research (2)*1. https://doi.org/10.1177/002234336500200104.

Herskedal, L.M. (2007). *Aftenpostens økonomijournalistikk 1970–2000.* Masteroppgave i medievitenskap, University of Oslo.

Holm, H.H. (2001). The effect of Globalization on Media Structures and norms. Globalization and the choice of foreign news. i Hjarvard, S. (red.) *News in a Globalized Society.* Nordicom.

Hornmoen, H., Roksvold, T. & Alnæs, J. (red.) (2015) *Individet i journalistikken.* Cappelen Damm Akademisk.

Hovden, J.F. og Werenskjold, R. (2019). The Cold War reporters: The Norwegian Foreign-News Journalists and Foreign-News Correspondents, 1945–1995. I Bastiansen, H.G., Klimke, M. og Werenskjold, R. (red.) (2018). *Media and the Cold War in the 1980s*. Palgrave Studies in the History of the Media. Palgrave.

Klausen. A.M. (1986). *Med Dagbladet til tabloid. En studie i dilemmaet børs og katedral.*Gyldendal.

Lothe, L. (2001). *Globaliserte nyheter. Utenriksstoffet i tre norske aviser våren 1999.* Hovedoppgave i medievitenskap, Universitetet i Oslo.

Ottosen, R. (2019). Fra kald krig til «out of area»-strategi: Mediene og Norges deltagelse i Natos nye kriger 1999–2018. *Mediehistorisk Tidsskrift* nr. 32

Skre, A. (2010). «En kostbar og farlig tid.» Vestvendingen i norsk presse 1947–1949. *Pressehistorisk Tidsskrift* nr. 14, s. 40–106.

Sparks, C. og Tulloch, J. (2000). *Tabloid tales. Global Debates over Media Standards.* Rowman & Littlefield.

Syvertsen T., Enli, G., Mjøs, O. J. & Moe, H. (2014). *The Media Welfare State: Nordic Media in the Digital Era.* The University of Michigan Press.

Slaatta, T. (2003) *Den norske medieorden – posisjoner og privilegier.* Oslo: Gyldendal Akademisk.

Werenskjold, R. (2011) *That's the Way it is? Medienes rolle i proteståret 1968.* Doktoravhandling i medievitenskap, Universitetet i Oslo.

Werenskjold, R., *Norske utenriksredaksjoner og utenrikskorrespondenter 1945–2011*. Upublisert.

Aas, H. (1987) *Kommersialisering og medievridning i Dagbladet: en innholdsanalyse med spesiell vekt på overgangen til tabloid.* Hovedoppgave i statsvitenskap, Universitetet i Oslo.

FORUM

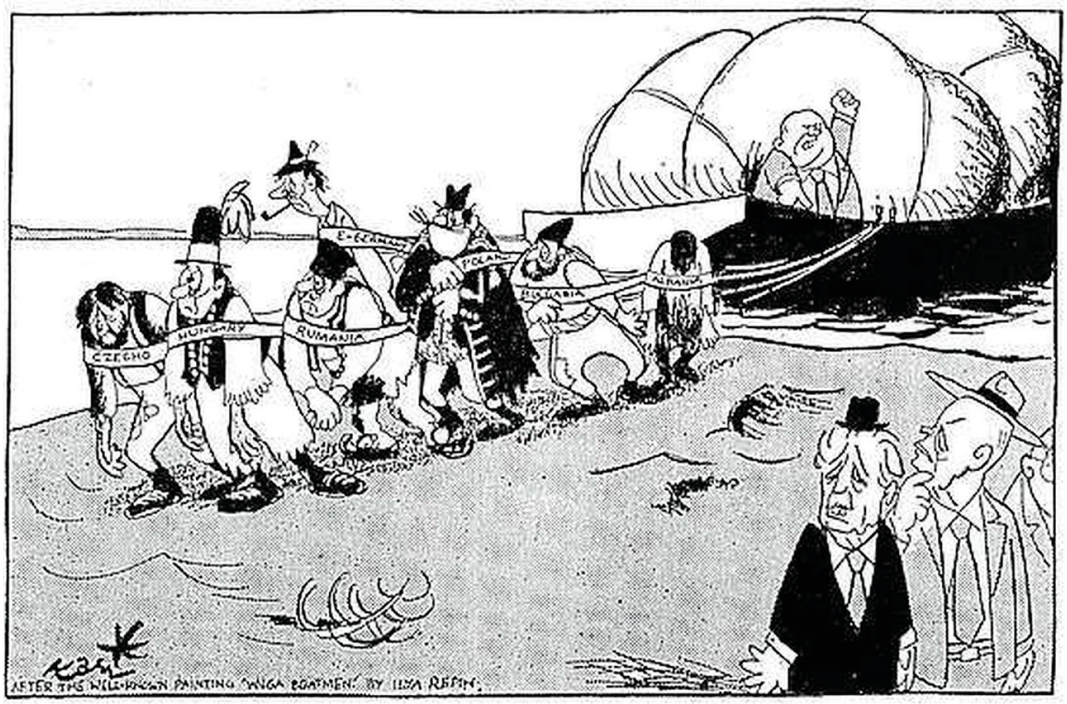

USSR and Krutchev was not amused when the finnish cartoonist Kari Suomalainen participated in an international cartoon contest in London with a cartoon lampooning the famous painting Barge Haulers on the Volga (1870–1873) by Russian painter Ilya Repin. Photo: Unknown/Helsingin Sanomat

Forum

Cold War Finnish News Journalism: From Americanisation to Finlandisation

Jukka Kortti
PhD, Social Sciences
Title of Docent (Associate Professor) and Senior Lecturer of Political History
University of Helsinki
jukka.kortti@helsinki.fi

During the Cold War, Western European news journalism had to cope with the tensions of international politics. That was also the case in the Nordic countries, yet the different geopolitical situations of these countries after World War II impacted their national media. As is well known, the Cold War struggles between superpowers were not only political but also cultural. One of the most influential cultural dimensions of the Cold War was American cultural diplomacy and propaganda, disseminated through consumption patterns and entertainment-oriented media representations. Especially after World War II, American 'cultural imperialism' took a strong hold throughout post-war Western Europe via the media.

Finnish Cold War journalism has been studied especially from the standpoint of Finlandisation, meaning the process by which a small independent country was forced to abide by the politics and policy rules of a larger, more powerful country,[1] namely the Soviet Union. In news journalism, it meant practising self-censorship, at least on a subconscious level, with respect to Finland's Eastern policy. Newspapers, and the public broadcasting company Yle, thus published nothing that might have genuinely annoyed the Soviet Union.

Finlandisation has been a conversation piece in the Finnish public sphere recently after Yle aired a documentary series on Finland in the Cold War (*Kylmän sodan Suomi*, Yle, 2021) The series has been criticised by scholars of political history for its biased and one-dimensional agenda.[2] According to the series, the Finnish elite, including the media, were totally Finlandised during the entire Cold War period. The main idea of this article is to show that this was not the case and that Finnish media was Americanised, if anything, before the late 1960s.

The main idea of this article is to show that the Finnish elite were not completely Finlandised, but rather that Finnish media was Americanised, if anything, before the late 1960s

Hence, although I also describe the formative years of Finlandisation at the end of this review, I mostly discuss the Anglo-American impact on Finnish news journalism during the Cold War. My focus is on the largest Finnish newspaper, *Helsingin Sanomat*, which was quite pro-American but at the same time had to go out of its way not to offend the Soviet Union.

The different origins of the Nordic Cold War

People outside the Nordic countries – Denmark, Sweden, Norway, Finland and Iceland – often tend to think that the modern historical trajectories of these countries are pretty much the same. On the

one hand, it is true that culturally and socially they share a great deal: all are Lutheran countries and have similar welfare state models. Concerning the media, the Nordic countries famously belong to the *democratic-corporative model*, characterised by high newspaper circulation rates, a historically strong party press, strong professionalisation, institutionalised self-regulation and strong public-service broadcasting.[3] Another common denominator has been the early spread of literacy into lower social groups.

On the other hand, the histories of the Nordic countries differ quite dramatically in the twentieth century, not least in terms of their political situation with respect to international relations after World War II. During the war, Finland fought against the Soviet Union as a co-belligerent with the Germans (since 1941 in the Continuation War), whereas Norway and Denmark were under German occupation and Sweden remained neutral. After the war, Finland signed the Agreement of Friendship, Cooperation, and Mutual Assistance (YYA Treaty) with the Soviet Union in 1948,[4] while Denmark, Norway and Iceland joined the North Atlantic defence alliance (NATO) in 1949 and Sweden adhered to a policy of neutrality while supporting the Atlantic alliance.[5] The Mutual Assistance Pact outlined Finnish foreign policy, and other nations often viewed Finland as belonging to the 'Soviet sphere of interest', or at least not being entirely outside it.

The histories of the Nordic countries differ quite dramatically in the twentieth century, not least in terms of their political situation with respect to international relations after World War II

One good example of how of the Nordic countries differed is the varying extent of their participation in the European Recovery Program (ERP), better known as the Marshall Plan. Finland was the only Western European country that fought in World War II and did not receive aid under the Marshall Plan. The reason was to avoid antagonising the Soviets: the peace treaty between Finland and Soviet Union had not yet been ratified. The [Allied] Control Commission was still in Helsinki. Officially, Finland wanted to remain neutral.[6] Ironically, though the ideological motive behind the Marshall Plan was to save Europe from communism, Finland only escaped communism by saying no to the scheme.

The Scandinavian countries also differed in terms of how they accepted the aid. Whereas the process was uncontroversial in Denmark ($236 million in grants and $42 million in cheap loans), it was met with some hesitancy by the Norwegian government , with politicians in the Labour Party (Arbeiderpartiet) in particular being suspicious of the aid ($350 million in grants and $50 million in loans); they saw it as a tool to promote American capitalism and wanted to act as 'bridgebuilders' rather than overtly favour either one of the Great Powers. The Communist Party coup in Czechoslovakia in 1948, however, prompted Norway to join NATO in 1949. The difficulties faced by Danish politicians in accepting the aid mostly had to do with politics of the economy; the Danish government tried to preserve its freedom of action to the greatest possible extent in its international economic policy. Sweden received U.S. aid through the back door since it had not participated in World War II. The percentage of national income resulting from this aid was only 0.3% in Sweden, whereas in Denmark it was 3.3% and in Norway 5.8% (in comparison it was 14% in Austria and 10.8% in the Netherlands). Though Sweden did not obtain much from the general programme's gift package, it benefitted from the shipment of goods and services to other countries receiving Marshall Plan aid.[7]

Another example of Finland's exceptional post-war situation in the Nordic context, especially concerning international news, had to do with the BBC Overseas Service (BBC World Service since 1965) radio broadcasting. The BBC started short-wave broadcasts in all the Nordic countries in 1940, including Sweden. But whereas the BBC ended its broadcasting in the Scandinavian countries in 1957, the British government decided to continue supporting Finland's position as a Western country by continuing its Finnish-language broadcasts until 1997, way beyond the end of the Cold War.[8]

Finland was the only Western European country that fought in World War II and did not receive aid under the Marshall Plan. The photo shows Marshall Aid arriving in Norway. Photo: Unknown/ NTB Scanpix.

Among other concerns, London did not trust the Finnish national broadcasting company Yle to transmit reliable information. Among the Anglo-American powers, Finland was seen as being on thin ice from a geopolitical standpoint, and therefor in need of saving via the tools of propaganda. However, according to a recent book on the Finnish-language BBC service in London, its broadcasting was not intended as propaganda but more as a form of 'indirect diplomatic influencing'. After all, the news stories met the highest standards of journalistic quality, as the editor of and a former journalist for the Finnish-language BBC service in London recently emphasised.[9]

Among the Anglo-American powers, Finland was seen as being on thin ice from a geopolitical standpoint, and thus in need of saving via the tools of propaganda

On the other hand, not all propaganda needs to be overly 'black' or negative, consisting of lies, fabrications and deceptions. It can be also 'white': in such instances, the source of a message is known and the information is more or less accurate, but the message is presented in such as way as to convince the audience with reference to only the best ideas and political ideology.[10] As Max Jakobson, another former journalist in the Finnish-language BBC service in London and later a prominent diplomat, recently noted, 'The BBC broadcasts were not made by lies, but rationing truth out selectively'.[11] Indeed, journalistic practice often required striking a balance between the winds blowing from the East and those from the West during the Cold War.

Americanisation before Finlandisation

The concept of Finlandisation (*Finnlandisierung*, used especially by West German conservative politicians in the 1960s) has categorically been employed only since the end of that decade. Although Finland had to accommodate Soviet interests, it was culturally very pro-American in the 1950s and 1960s.

Finns generally associated the United States with 'the American dream': wealth, a comfortable standard of living, freedom and a peaceful life – happiness that could be realised through consumption. To be sure, the US became the symbol of modernity throughout post-war Western Europe at the time. Cultural Americanisation, which had begun already in the interwar years, soon had a powerful sway in many European countries, yet there was also resistance to American influence in many places.[12]

The Americanisation of Finland did not take place so much through the influx of consumer goods as through ideas. Although Finland did not benefit from the Marshall Plan aid, it received instead 'the Marshall Aid of ideas'. The effects were evident in many ways, not least in advertising. American ideas about marketing had already impacted Finnish economic thinking before World War II. Many major figures in Finnish advertising worked and lived in the United States in the 1920s and 30s.[13] After the war, such influences, as well as Americanism as a general point of reference, had a strong impact on Finnish advertising. Finland also introduced one of the most Americanised television systems in Europe in the late 1950s. Finnish television not only advertised American-type filter cigarettes, jeans, chewing gum and such, but also sponsored programmes – Finland being the first country in Europe to finance television through sponsorship – which constituted the basis of American television until the end of the 1950s.[14]

Before the late 1960s, the reason for such strong pro-American sentiment as well as a lack of anti-American sentiment can be found in Finnish history (the trivialising of the leftist intelligentsia because of the Civil War of 1918), the geopolitical situation (the desire to express neutrality between East and West) as well as the desire to stand apart from Eastern European culture. Overall, the other alternative in the Cold War, becoming part of the Eastern Bloc, was well known in Finland.

In addition, Finnish consumer researchers have suggested that the strong pioneering spirit of the settlers in the American West was equally evident among Finnish peasants clearing their own wilderness. The American values of freedom and democracy were well suited to Finland, where no hereditary court or strong nobility ever existed, unlike in so many other European countries, including the Scandinavian countries. Finnish society had strong peasant roots and an egalitarian tradition. In both countries, the progressive tone evident in building the nation can be related to a sort of 'new frontier' ideology.[15] This ideology was adopted early on by the country's most important private news media.

Erkko's American sympathies

Helsingin Sanomat, nowadays the largest newspaper in the Nordic countries, was founded as *Päivälehti* in 1889. The paper was forced to close in 1904, when Finland was part of the Russian Empire as a Grand Duchy, as a result of intensified Russification policies. It was suppressed as a result of the paper's editorial policy. *Päivälehti* was the main organ of the 'Young Finns' (Constitutionalists) political party and thus eagerly advocated Finnish freedoms and an opposed limiting Finland's special status as a Grand Duchy and its political autonomy. Due to the Russification policies, the first editor-in-chief of *Päivälehti*, and later *Helsingin Sanomat*, Eero Erkko, lived in exile in the United States in the years 1903–1905.[16] His sojourn had far-reaching consequences in terms of the paper's American sympathies as it has been run by one family throughout almost its entire history.

Erkko's son, Eljas Erkko (1895–1965), who became the editor-in-chief of *Helsingin Sanomat* in 1927, was an American enthusiast, a predilection that manifested quite strongly in his career as a journalist, diplomat and politician. While exiled in the United States with his family, Eljas Erkko went to school in Brooklyn, learnt English fluently and absorbed American ideas and values. Before joining his father's newspaper editorial staff just before Eero Erkko's death, he worked for the Foreign Service of Finland. Eljas Erkko became an MP in 1933 and Minister of Foreign Affairs before the Winter War of 1938–39 (he was a minister without a portfolio and the Minister of the Interior already in 1932). Eljas Erkko was an anti-communist who saw the Soviet Union as a warped society, and his mission was to resist socialism. During negotiations with the Soviet Union before the war, Erkko was uncom-

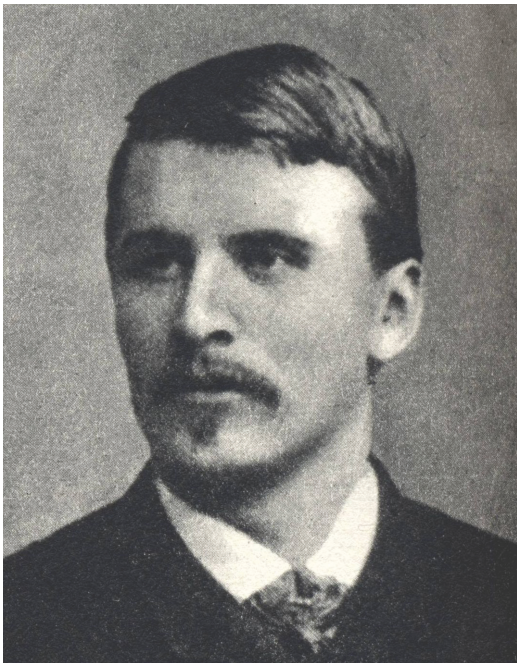

Eero Erkko (1860-1927) was the first editor-in-chief of Päivälehti, (later Helsingin Sanomat). Photo: Unknown.

Eljas Erkko (1895-1960), editor-in-chief of Helsingin Sanomat from 1927 was an American enthusiast. Photo: Finnish Ministry of Foreign Affairs Archieve.

promising towards the Soviet propositions about Finnish territorial cessions. J.K. Paasikivi (1870–1956), principal negotiator with the Soviets and later president of Finland, famously called later the Winter War 'Erkko's war'. [17]

Just like American press baron William Randolph Hearst, Eljas Erkko was also keen on cartoons. *Helsingin Sanomat* licenced its first American cartoon, Felix the Cat, from Hearst's King Features Syndicate in 1927. Disney's Mickey Mouse started appearing on the pages of *Helsingin Sanomat* in 1931, and Donald Duck in 1938.[18] Of all the Disney characters, Donald Duck became hugely popular in Finland after WWII. Sanoma Oy (nowadays Sanoma Corporation), the publishing company behind *Helsingin Sanomat*, started publishing *Donald Duck* (*Aku Ankka* in Finnish) comic magazine in 1951, which soon achieved the largest circulation rate in the world proportionally out of all places Disney comics were published. In Finland particularly, *Aku Ankka* magazine was a 'Trojan horse of Americanism'. The magazine served as a mythical fiction of modern society in the 1950s.[19]

Sanoma Oy also started publishing *Reader' Digest* (*Valitut Palat* in Finnish) in 1945. Finland was the third European country after Britain and Sweden to publish a national version of *Reader's Digest – the major promoter of* the middle-class American white Anglo-Saxon Protestant lifestyle: individualism, market economy and the idea of liberal society. Overall, Eljas Erkko played a central role in introducing American influences to Finland. During World War II, when Finland was a co-belligerent with Nazi Germany and Erkko was removed from state politics, he founded the Finnish-American Association. In the post-war years, Erkko was very active in Western European and American relations, including those concerning news media. For instance, he was at the inaugural meeting of the International Press Institute (IPI) at Columbia University in New York in 1950. In 1954, Eljas Erkko became chair of the IPI, which was funded by the Ford and Rockefeller foundations.[20]

Both the IPI and *Reader's Digest* had connections

with intelligence agencies, if not outright operations directed by the CIA or USIS (United States Information Service). Eljas Erkko himself had a warm relationship with USIS public affairs officer Everett G. Chapman. Moreover, Erkko already had a connection with the predecessor of the CIA, the OSS (Office of Strategic Services). The OSS had made contact with Eljas Erkko through his brother, Eero O. Erkko, who lived in the US, making the former an important source of information for the CIA during the Cold War. For instance, the USIS offered photographs from the US for *Helsingin Sanomat*, free of charge. In addition, Erkko had close connections with the biggest American news agencies, the Associated Press (AP) and United Press (UP).[21]

As Marek Fields, who has studied Anglo-American cultural diplomacy and propaganda in Finland during the Cold War, writes:

> Erkko's ability to include even strongly anti-communist content, for instance, in the pages of *Valitut Palat* continuously amazed his American colleagues. When asked about how he was able to publish such material, Erkko noted that when the material touched propaganda he wished only to touch the danger line, not go over it, and that in many cases his publishing practice was 'a matter of instinct more than of brains'.

According to Fields, the line was sometimes crossed, though, at least in the eyes of politicians.[22] *Helsingin Sanomat* started publishing the monthly series 'Letter from America' in the 1950s, which pleased USIS officers. To be sure, all major Finnish non-communist newspapers published largely USIS-based articles and photographs sent by USIS to their editorial offices. Moreover, the reports about the Marshall Plan and world events, such the Korean War, were pro-American. The USIS material delivered to Finnish newspapers also included anti-communist propaganda, yet in such a way that it did not usually include direct criticism of the Soviet Union. Nevertheless, in terms of controversial political content, Finland was not remarkably different from many other Western countries in the mid-1950s. This also included reporting about the Hungarian Uprising of 1956. The future editor of *Helsingin Sanomat*, Simopekka Nortamo, was even awarded a specialist grant by the Americans after reporting about the events of the Hungarian Uprising in *Viikkosanomat*, a picture magazine published by Sanoma Oy.[23]

Finnish journalists also participated in Cold War propaganda and espionage activities. For instance, many *Helsingin Sanomat* journalists took part in the parties organised by the Western Foreign Press Club (WFPC) in Helsinki, assisted by the CIA, while the Soviets tried to recruit the journalists as agents, at least to write for the Soviet papers. Presumably, none of the *Helsingin Sanomat* journalists worked for the Soviets at the time, but at least one of them worked for CIA during the 1970s. This journalist participated in a large espionage project coordinated by the CIA on the reception of Western propaganda radio (Voice of America, Radio Free Europe, Deutche Welle and BBC). The journalist reported on critical attitudes among Soviet scientists as well as ordinary Soviet citizens throughout the Soviet Union.[24]

Towards Finlandisation

Still, in the 1950s, Helsingin Sanomat was rather defiant when writing about the Soviet Union. The newspaper published critical articles about Eastern Europe after the Hungarian Uprising of 1956, to the extent that Nikita Khrushchev, the first secretary of the Communist Party of the Soviet Union, complained to the president of Finland, Urho Kekkonen (1900–1986), that Finnish journalists and writers were digging into the dustbins of history. One of the most famous instances of defiance during the era was not a newspaper article, however, but a political cartoon. In 1958, a caricaturist for the *Helsingin Sanomat,* Kari Suomalainen, participated in an international cartoon contest in London with a cartoon lampooning the famous painting Barge Haulers on the Volga (1870–1873) by Russian painter Ilya Repin. The 'barge haulers' in the cartoon were East European countries and Nikita Khrushchev was shouting to the Western leaders: 'Shame on you Imperialists'. An enlargement of the cartoon was to be hanged on the wall facing the UN headquarters. Foreign Minister Johannes Virolainen, who was in

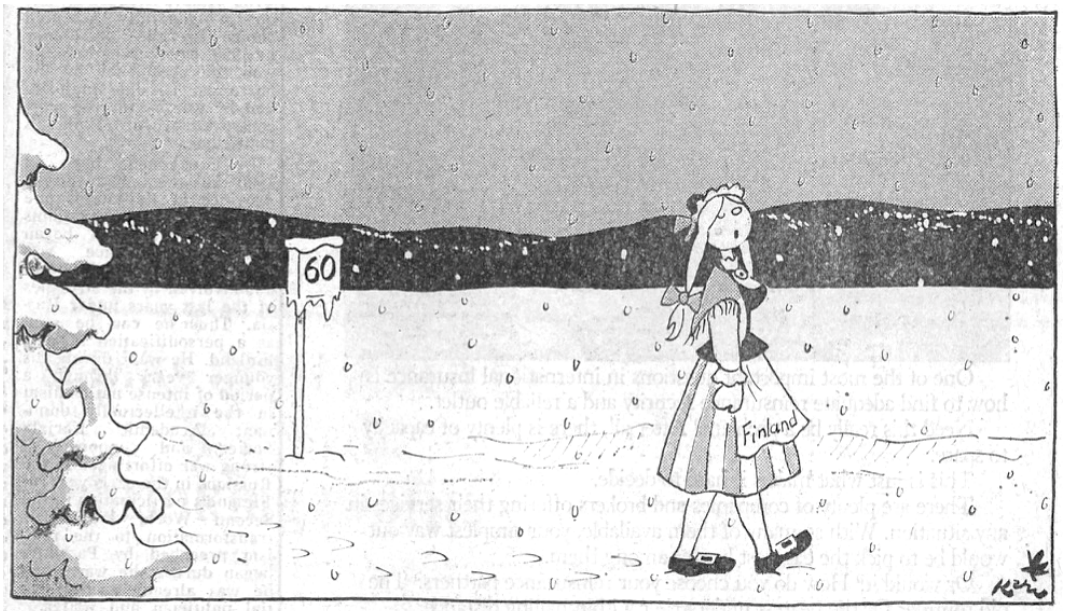

Miss Finland says "Footloose and fancy free, but it doesn't mean to say I haven't had my chances." The cartoon is drawn by Kari Suomaleinen, of the Helsingin Sanomat.

The Times published this illustration by Kari Suomaleinanen at des. 5. 1977 for a special report about Finland, the day before Finland celebrating 60 years as an independent nation. Photo: Unknown/The Times.

New York at that time, wrote to Prime Minister Karl-August Fagerholm that he should ask Eljas Erkko not to bring the cartoon to New York. 'Freedom of the press is surely a precious matter, but the freedom of a country is even more important', wrote the foreign minister from New York.[25]

The political cartoon was published at arguably the most crucial time in Cold War relations. The situation in Berlin was tense, which meant Finland's situation was serious. The Mutual Assistance Pact obligated Finland to resist any armed attacks by 'Germany or its allies', which meant that Finland could be asked to provide military aid to the Soviet Union. Accordingly, the political situation changed radically after the so-called Note Crisis, when the Soviet Union sent Finland a diplomatic note in 1961, which was major news in Finland.

The note was related to the Cold War crises in Berlin and the Bay of Pigs Invasion in Cuba. The motive behind Soviet actions was to use the Mutual Assistance Pact to consult with the Finns on strengthening Soviet-Finnish relations. The note caused a major political crisis in Finland, which was not resolved until President Kekkonen visited the Soviet Union and discussed matters personally with Nikita Khrushchev. When the note was sent, Kekkonen was on a state visit to the US, followed by a vacation in Hawaii. While there is no clear evidence about the real Soviet motives, the most common view, which persists among historians, is that the note was sent to ensure Kerkkonen's re-election. There has even been wide speculation that it was ordered by Kekkonen himself. Regardless, Kekkonen was re-elected after his main opponent, Chancellor of Justice Olavi Honka, withdrew from the race after release of the note.[26]

After the Note Crisis, the Finnish press began to control what was published. It led to self-censorship, which was seen as a sign of Finlandisation by other Western countries. Yet *Helsingin Sanomat* had also criticised the United Stated since the late 1960s For its role in the Vietnam War. When it came to publishing articles about the great powers, the United Sta-

tes was not nearly as sensitive a topic as the Soviet Union. The Soviet embassy in Helsinki followed the Finnish newspapers closely and was quick to contact the Finnish Foreign Ministry to complain about any articles that spoke unfavourably of the Soviet Union.[27] Avoiding anti-Soviet rhetoric was not only a political but also an economic matter. For instance, some major Finnish corporations (such as Hyvon Kudeneule, warp knitting and tights manufacturer) that benefitted significantly from Soviet trade refused to advertise in the right-wing newspaper *Uusi Suomi,* which was an official organ (until 1976) of the National Coalition Party (*Kansallinen Kokoomus*, *Samlingspartiet*) in the early 1970s. The private companies did not want to jeopardise their businesses by irritating the Soviets, who continued to apply pressure to the Finns in various sectors of society during the period.[28]

The editor-in-chief of *Helsingin Sanomat* did not have good relations with the Soviet Union at the time and the paper did a poor job of following official Soviet government policy. The problems caused by the paper's news bulletin on Soviet matters were also due the fact that *Helsingin Sanomat* did not have a correspondent in Moscow like they did in other major European capitals and in Washington. This was due to Eljas Erkko's anti-Moscow politics of the 1950s. Even *Helsingin Sanomat*'s main rival, the newspaper *Uusi Suomi*, had had its own Soviet correspondent since 1957, not to mention the national broadcasting company Yle, whose correspondents in Moscow were usually communists.[29]

Most Soviet and Eastern European news stories published in Helsingin Sanomat came from the West through such papers as Life and The Times, which were then translated for a Finnish audience

This meant that most Soviet and Eastern European news stories published in *Helsingin Sanomat* came from the West through such papers as *Life* and *The Times*, which were then translated for a Finnish audience. In addition, *Helsingin Sanomat* also purchased news stories from more questionable sources, such as the Information Research Department (IRD), which was a subsection of the British Foreign Office. The IRD cooperated with the British Secret Intelligence Service and the BBC. *Helsingin Sanomat* also used material from the London-based American news agency Forum World Feature (FWF), which was founded by the CIA. The CIA was surprised at how much profit they made from the FWF by selling news material to Western European newspapers, including Finnish papers. The evening paper *Ilta-Sanomat*, owned by Sanoma Oy, was a regular customer of FWF until 1975, when it was revealed that the 'news agency' was an American propaganda institution.[30]

Eljas Erkko's successor as the head of *Helsingin Sanomat*, his son Aatos Erkko, continued the daily's Western-minded policy, but he also wanted to maintain good relations with President Kekkonen and the Soviet Union. Ultimately, *Helsingin Sanomat* established an office in Moscow in 1975, the last major Finnish news outlet of the era to do so.[31]

Conclusion

Research has demonstrated Finland was not the only Western country whose journalists had to strike a balance between the political East and West during the Cold War. The rivalry between the superpowers and their military alliances, as well as the overall battle for hearts and minds, became etched in the journalistic work of Nordic newspapers and in broadcasting.[32]

The Cold War impacted not only the articles that journalists published (or did not publish) but also the organisations with which they were affiliated. In a recent book on the International Organization of Journalists (IOJ), Kaarle Nordenstreng, professor emeritus in journalism and mass communications at the University of Tampere, Finland shows how the Cold War was also fought at the organisational level. Soon after the Second IOJ Congress in Prague, Czechoslovakia, in 1947, Anglo-American press reports started to accuse the IOJ of 'falling under Russian influence', with its headquarters having been 'taken over by communists' and the organisation being a hard-line

puppet of Moscow. The IOJ belonged to the Soviet sphere of influence and Nordenstreng himself, who served as president of the IOJ from 1976 to 1990, was accused of being a 'useful idiot', to use Lenin's well-known phrase, especially after the collapse of the Soviet Union and the IOJ.[33]

Indeed, Finns had to cope with different political circumstances than did the other Nordic countries. However, we must remember that Finlandisation and a policy of bowing to Soviet interests did not really start before the late 1960s. Moreover, American policymakers still managed to make their propagandist messages heard rather easily through the Finnish journalists in the public sphere. This was especially evident in the country's leading newspaper, *Helsingin Sanomat,* both in the journalism and in the publication policy of its parent company.

Endnotes

1 Salminen, 1999; Salokangas, 2015; Lounasmeri, 2015
2 Leppänen 2022; Koivunen, Lalu, Matala & Soimetsä, 2022
3 Hallin and Mancini, 2004: 143–197
4 See e.g., Hanhimäki, 1997:26-29
5 A good English summary of the Nordic countries in international relations after WWII is provided by Wilson, 1999: 116–147
6 Putensen, 2008
7 Pharo, 1976; Hilson, 2018: 63–65; Hanhimäki, 1997; Jensen, 1989; Samuelsson, 1988: 363–384; Milward, 1984: 96.
8 Fields, 2015: 51–52
9 Uimonen, 2020: 306
10 Jowett and O'Donnell, 2015: 20
11 Mänty, 2020: 61
12 See e.g. Alexander, 2006; Wagnleitner, 1994; Fehrenbach & Poiger, 2000; Ross, 1997; Kroes, 1996. For Scandinavia, see Nilsson, 2016; Houe and Rossel, 1998; O'Dell, 1997; Lundén and Åsard, 1992
13 Heinonen, 2000
14 Kortti, 2003; Heinonen et al., 2003
15 Heinonen and Pantzar, 2002
16 Zetterberg, 2001: 327–358
17 Manninen & Salokangas, 2009: 17–18, 159–302; Mainio, 2018: 17–18
18 Manninen & Salokangas, 2009: 150–157
19 Malmberg and Koivisto, 2001: 60–61; Kantola, 2001: 146
20 Heinonen & Pantzar, 2001: 13; Manninen & Salokangas, 2009: 499–521, 557–594.
21 Mainio, 2018: 104–111; Fields, Reinforcing Finland's Attachment to the West, 111
22 Fields, 2015: 170
23 Fields, 2015: 143–145, 237, 239, 262
24 Mainio, 2018: 196–204, 327–335
25 Mainio, 2018: 143–148
26 See e.g. Jakobson 2001: 300–334
27 Mainio, 2018: 256–264
28 Vesikansa, 2021: 302
29 See Uskali, 2003; Mainio, 2018: 293–303
30 Mainio, 2018: 171; Fields, 2015: 111–112, 143–149
31 Mainio, 2018: 297–303
32 See e.g. Dahl, 2015; Fonn, 2015
33 Nordenstreng, 2020

References

Alexander, S. (2006). *The Americanization of Europe. Culture, Diplomacy, and Anti-Americanism after 1945*. New York: Berghahn Books.

Dahl, H.F. (2015). The Wallenberg Case as Cold War Issue. In Bastiansen, H.G. & Werenskjold, R. (eds.), *The Nordic Media and the Cold War*, p. 115–157. Gothenburg: Nordicom.

Fehrenbach, H. and Poiger, U. G. (2000). *Transactions, Transgressions, Transformations: American Culture in Western Europe and Japan*. New York: Berghahn Books.

Fields, M. (2015). *Reinforcing Finland's Attachment to the West. British and American Propaganda and Cultural Diplomacy in Finland, 1944-1962*. Helsinki: University of Helsinki.

Fonn, B. K. (2015). East-West Conflict, West-West Divide? Western Self-Awareness in a Cold War Dissenter Newspaper. In Bastiansen, H.G. & Werenskjold, R. (eds.), *The Nordic Media and the Cold War*, p.129–144. Gothenburg: Nordicom.

Garth S. Jowett, G. S. and O'Donnell, D. (2015). *Propaganda & Persuasion*, 6th ed. London: Sage.

Hallin D. C. and Mancini P. (2004). *Comparing Media Systems. Three Models of Media and Politics. Communication, Society and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hanhimäki, J. M. (1997). *Scandinavia and the United States. An Insecure Friendship*. New York & London: Twayne Publishers.

Heinonen V. and Pantzar, M. (2002). Little America: The Modernization of the Finnish Consumer Society in the 1950s and 1960s. In Kipping., M, and Tiratsoo, N. (eds.): *Americanisation in 20th Century Europe: Business, Culture, Politics, Vol.2*. Centre d'Histoire de l'Europe du Nord-Ouest, Université Charles de Gaulle Lille 3.

Heinonen, V. (2000). Kolme "mainosmestaria" ja modernin mainonnan alku Suomessa. In Oittinen, R. and Rahikainen, M. (eds.): *Keulakuvia ja peränpitäjiä: Vanhan ja uuden yhteiskunnan rajalla*, pp. 331–346. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Heinonen, V. Kortti, J. and Pantzar, M. (2003). How Lifestyle Products Became Rooted in the Finnish Consumer Market – Domestication of Jeans, Chewing Gum, Sunglasses and Cigarettes. *National Consumer Research Centre working papers* 80.

Heinonen, V. and Pantzar, M. (2001). Little America: the Modernization of the Finnish Consumer Society in the 1950s and 1960s' *National Consumer Research Centre Working Papers* 66.

Hilson, M. (2018). *The Nordic Model. Scandinavia since 1945*. London: Reaktion Books.

Houe, P. and Rossel, S. H. (eds.) (1998). *Images of America in Scandinavia*. Amsterdam and Atlanta.

Jakobson, Max. (2001). *Pelon ja toivon aika. 20. vuosisadan tilinpäätös II*. Helsinki: Otava.

Jensen, L. D. (1989). Denmark and the Marshall plan, 1947–48: The decision to participate. *Scandinavian Journal of History*, *14* (1–2), 57–83.

Kantola, A. (2001). Ikuisen odotuksen paikka – Aku Ankka modernin ihmisen yhteiskuntana. In Tolvanen, J. (ed.) *Maailman hauskin kuvasarjalehti. Aku Ankka -lehti 50-vuotta*. Jyväskylä: Gummerus.

Koivunen, P. and Lalu, L. and Matala S. and Soimetsä V. (2022). Kylmän sodan Suomi ja historiallisen tarinankerronnan vaikeus. *Politiikasta*. 20.1.2022. https://politiikasta.fi/kylman-sodan-suomi-ja-historiallisen-tarinankerronnan-vaikeus/ (accessed 29 March 2022).

Kortti, J. (2003). *Modernisaatiomurroksen kaupalliset merkit. 60-luvun suomalainen televisiomainonta* (with the English summary: The Commercialised Signs of Modernisation. Finnish Television Advertising in the 1960s). Helsinki: SKS.

Kroes, R. (1996). *If You've Seen One, You've Seen the Mall: Europeans and American Mass Culture*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.

Leppänen, V.-P. (2022). Kylmän sodan aikaa avaavat tutkimukset, eivät kenttätuomiot. *Helsingin Sanomat*, January 28, 2022 https://www.hs.fi/mielipide/art-2000008571570.html (accessed 29 March 2022).

Lounasmeri, L. (2015). A Careful Balancing Act. Finnish Culture of Self-censorship in the Cold War In Bastiansen, H.G. & Werenskjold, R. (eds.), *The Nordic Media and the Cold War*, pp. 83–100. Gothenburg: Nordicom 2015.

Lundén, R. and Åsard, E. (eds.) (1992). *Networks of Americanization. Aspects of the American Influence in Sweden*. Uppsala: Uppsala University.

Mainio A. (2018). *Erkon kylmä sota*. Helsinki: Siltala.

Mainio, A. (2018). *Erkon kylmä sota. Helsingin Sanomat Moskovan varjossa*. Helsinki: Siltala 2018.

Malmberg, I. and Koivisto, T. (2001). Aku Ankka – amerikkalaisuuden Troijan hevonen. In Tolvanen, J. (ed.) *Maailman hauskin kuvasarjalehti. Aku Ankka -lehti 50-vuotta*. Jyväskylä: Gummerus.

Manninen O. and Salokangas, R. (2009). *Eljas Erkko. Vaikenematon valtiomahti*. Helsinki: WSOY.

Mänty, K. (2020). Max Jakobsonin kansainvälinen ura lähti lentoon BBC:stä. In Uimonen, R., Rajalahti, H. and Salonen, I. (eds.), *Täällä Lontoo. BBC:n suomalaistoimittajat idän ja lännen välisessä informaatiosodassa*, pp. 57–63. Helsinki: WSOY.

Milward, A. S. (1984). *The Reconstruction of Western Europe 1945–51*. London: Methuen & Co. ltd.

Nilsson, M. (2016). *The Battle for Hearts and Minds in the High North*. New York: Brill.

Nordenstreng, K. (2020). *The Rise and Fall of the International Organization of Journalists Based in Prague 1946–2016: Useful recollections Part III*. Prague: Karolinum Press.

O'Dell, T. (1997). *Culture Unbound. Americanization and Everyday Life in Sweden*. Lund: Nordic Academic Press.

Pharo, H. Ø. (1976.) Bridgebuilding and reconstruction. Norway faces the Marshall Plan. *Scandinavian Journal of History*, *1* (1-4), 125-153.

Putensen, D. (2008). The Marshall Plan and Finland. In Aunesluoma, J. and Kettunen, P. (eds.) *The Cold War and the Politics of History*, pp. 307–318. Helsinki: Edita.

Ross, K. (1994). *Fast cars, Clean Bodies: Decolonization and the Reordering of French culture.* Cambridge, MA: The MIT Press.

Salminen E. (1999). *The Silenced Media. The Propaganda War between Russia and the We in the Northern Europe*. London: Macmillan.

Salokangas, R. (2015). The Shadow of the Bear. Finnish Broadcasting, National Interest and Self-censorship during the Cold War. In Bastiansen, H.G. & Werenskjold, R. (eds.), *The Nordic Media and the Cold War*, pp. 67–82. Gothenburg: Nordicom.

Samuelsson, K. (1988). The Swedish Model and Western Europe 1945–1988.*Journal of International Affairs 41* (2), 363–384.

Uimonen, R. (2020). Olivatko bushfinnit Britannian propagandisteja. In Uimonen, R., Rajalahti, H. and Salonen, I. (eds.), *Täällä Lontoo. BBC:n suomalaistoimittajat idän ja lännen välisessä informaatiosodassa*, pp. 301–314. Helsinki: WSOY.

Uskali, T. (2003). Älä kirjoita itseäsi ulos. Suomalaisen Moskovan kirjeenvaihtajuuden alkutaival 1957–1975. Jyväskylä: Jyväkylä Univeristy Press.

Vesikansa, Jyrki. (2001). *Satavuotinen lehtisota. Uuden Suomen ja Helsingin Sanomain keskinäinen kilpailu 1889–1991*. Helsinki: Readme.fi.

Wagnleitner, R. (1994). *Coca-Colonization and the Cold War. The Cultural Mission of the United States in Austria after the Second War* (translated by Diana M. Wolf). Chapel Hill & London: The University of North Carolina Press.

Zetterberg, S. (2001). *Eero Erkko*. Helsinki: Otava.

In 1960: Finland's President Urho Kekkonen, translator Kustaa Loikkanen and General Secretary Nikita Khrushchov celebrating Kekkonen's 60th birthday. Photo: Finlands Riksdag/Unknown.

Forum

From Censoring to Self-censorship:

The Work of Finnish Moscow Correspondents 1957–1975

Turo Uskali
Associate Professor, PhD
University of Jyväskylä, Finland
turo.i.uskali@jyu.fi

This essay focuses on understanding how the first Finnish Moscow correspondents did their work during the Cold War. Finnish Moscow correspondents are journalists who are sent to work in Moscow (often 3–5 years) and regularly report to one or more Finnish news media. In the period of 1957–1975, 13 different Finnish correspondents worked in Moscow representing five different news media outlets (*Kansan Uutiset*, *Uusi Suomi*, the Finnish Broadcasting Corporation, *Helsingin Sanomat* and *Tiedonantaja*). The essay is based on the author's Finnish dissertation.[1]

The empirical data consists of about 2,000 journalistic stories (1957–1979), 13 in-depth interviews, and nine other interviews (1990–2002). In addition, documents from 12 Finnish public archives and seven private archives were explored for this study.

The Soviet Union was a closed totalitarian system from the 1920s until the death of the dictator Joseph Stalin in 1953. Only a handful of foreign correspondents were able to work in Moscow after World War II.

Slowly, during the First Secretary of the Communist Party Nikita Krushchev's regime (1953–1964), the political climate somewhat softened (détente), which was also the prerequisite for the first foreign correspondents to be accredited to Moscow. The first European newspapers that were able to accredit their Moscow correspondents during the 1950s were communist papers like the French *L´Humanite* and the Italian *L´Unitá*, and the Soviets paid their correspondents' salaries.

The first Finnish journalists

In 1957, it was obvious that the political leadership of the Soviet Union was ready to allow the first Finnish journalist to work in Moscow. Like his counterparts from other European papers, the first Finnish Moscow correspondent, Jarno Pennanen, represented a communist daily, the *Kansan Uutiset*; his salary was paid by the Soviets. Pennanen started his work in October 1957 with a theatre review of a Finnish play. After spending a month in Crimea in a sanatorium, he and his family travelled back to Moscow, and his tenure as a correspondent started in November.[2]

In November of 1957, a Finnish delegate of eight newspaper editors visited the Soviet Union; afterwards, other Finnish newspapers started to find suitable journalists to be sent to Moscow.[3] The first non-communist Finnish – actually Nordic – Moscow correspondent, was Aarne Tanninen from the conservative newspaper *Uusi Suomi*. During the 1950s, *Uusi Suomi* was able to build the largest network of foreign correspondents in Finland. This was due to the strategy formed by Editor-in-Chief Eero Petäjäniemi, who himself had a strong career as a foreign correspondent. *Uusi Suomi* had correspondents in Stockholm, Copenhagen, London, New York, Paris and Bonn. Its main competitor, *Helsingin Sanomat,* did not have its first Moscow correspondent until 1975.[4]

Aarne Tanninen started his work in Moscow at the end of April 1958. His nomination was a big, cele-

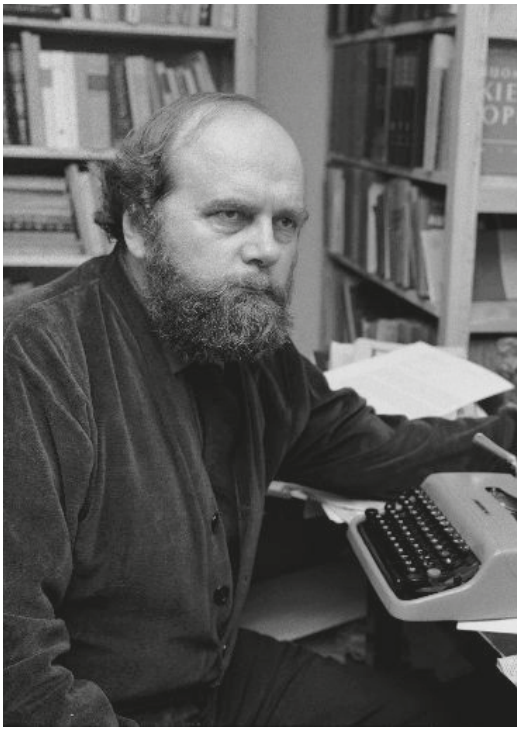

Jarno Pennanen (1906–1969). Photo: Unknown/Wikimedia Commons.

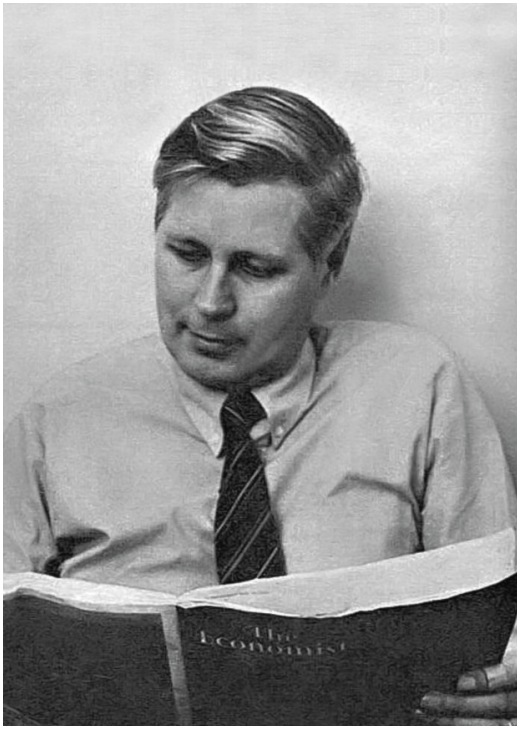

Aarne Tanninen (1931–2022), Finnish journalist and long-time correspondent in Washington D.C. (1981–1994). Photo: Unknown/Wikimedia Commons.

brated event at *Uusi Suomi*; when he left for his post, Tanninen was photographed in the Helsinki railway station with representatives from his newspaper and the Soviet Embassy in Helsinki. Tanninen himself said in an interview that it was a big surprise for him to be asked to be a Moscow correspondent as he did not speak a word of Russian. As a young, 27-year-old reporter without any previous political affiliations, Tanninen was a suitable and acceptable candidate.[5]

The pioneering Finnish Moscow correspondents, Pennanen and Tanninen, and their newspapers, represented politically different fronts. When looking at their tenures in Moscow, Pennanen, as a representative of a communist newspaper, ran into bigger problems with the Soviets than conservative Tanninen and was called back to Finland in the summer of 1960. Pennanen was a culturally minded journalist and was not that interested in politics. This led to criticism within the Finnish Communist Party in 1958 and among the Soviet authorities, who closely followed all of their correspondents' works, contacts and attitudes).[6]

Tanninen's last years in Moscow were hard for him, and he clearly suffered from the professional disorder called "corresponditis", which is a sort of depression related to scant feedback from the home newsroom and colleagues and feeling isolated.[7] One antidote for this condition was close relationships with other Moscow correspondents. The network of Moscow correspondents was an important news source and a good fact checking system, but it could also amplify rumours.[8]

Aarne Tanninen was replaced in 1963 by Jaakko Kaurinkoski, who was able to build a large network of local contacts, including political dissidents, which caused him problems later in his tenure, for example official complaints.[9]

Even earlier, in 1969, Jarno Pennanen was replaced by Aarre Nojonen. Nojonen was an obedient and productive communist journalist who did not have any problems following the style and topics of Soviet propaganda. Nojonen was rewarded for his "friendly" reporting with many privileges like special access to events and travels that were limited to only a handful of correspondents.[10] Nojonen was followed by Erkki Kauppila in 1964. Kauppila was the most productive Finnish Moscow correspondent during 1957–1975, with an average of eight stories per week.

Erkki Kauppila was the most productive Finnish Moscow correspondent during 1957–1975, with an average of eight stories per week. Photo: Finlands Skogsmuseum.

A special stamp

All journalistic stories produced by the Moscow correspondents were censored by the Soviet authorities until 1961. Censors worked in the central telegraph house in Gorky Street. Before a news story could be sent outside the Soviet Union via telephone line, it was checked by censor officials. This preventive censorship system caused problems for the correspondents, as it took a lot of time, corrections were often demanded and sometimes the stories were not accepted at all. An accepted story received a special stamp, an arrow in the form of a letter N inside of a circle. Soon, a correspondent learned to write in "censor language" and "between the lines".[11]

Four main methods of "writing between the lines" were detected: 1) using periphrasis (especially through making sources less clear), 2) using quotation marks, 3) writing between the lines, and 4) using harmless headlines and putting the news at the end of the story. An additional technique was using Swedish instead of Finnish.[12]

All journalistic stories produced by Moscow correspondents were censored by the Soviet authorities until 1961

As more foreign correspondents started to flow into Moscow in the early 1960s, it soon became impossible for the Soviet authorities to continue with their old-fashioned and time-consuming censorship practices. The end of this preventive text censorship practice in 1961 was vital for the upcoming "golden era of Moscow correspondents", which lasted approximately five years.

One drawback of ending the censoring, however, was that the correspondents lost one routinized method to test which journalistic topics, sentences or words were sensitive or even prohibited according to the Soviet authorities. This led to the need for self-censorship. Without any outside censors, it was now the responsibility of individual correspondents to draw the line between "accepted" and "not accepted" journalism.[13]

In terms of the Finnish Moscow correspondents' culture of self-censorship, the importance of self-censorship was established early in Finland. For example, before Aarne Tanninen started his Moscow post in 1958, the editor-in-chief of *Uusi Suomi*, Eero Petäjäniemi, had advised Tanninen: "Do not write yourself out!" This request for self-censorship was later repea-

The three main characters of The Cuban Missile Crisis in 1962 were John F. Kennedy, Fidel Casto and Nikita Krushchev. Photo: Unknown.

ted often in letters Petäjäniemi sent to Tanninen.[14]

The Golden era

The golden years of Moscow correspondence were 1962–66 due to both the end of text censorship and the period of openness related to the power change in the totalitarian Soviet Union.[15]

The Cuban Missile Crisis in 1962, which brought the superpowers to the brink of war, ushered the final days of Krushchev's time in power. The rather exceptional periods of self-criticism in the Soviet news media often hinted at a change in the political leadership of the Soviet Union. This was demonstrated after the death of Joseph Stalin in 1953, and later at the end of the Brezhnev era in the 1980s. These periods of "glasnost", with all their openness, were political watershed moments that temporarily liberalized the traditional Soviet-style propaganda to the advantage of Moscow correspondents. Soviet newspapers were safe sources for the correspondents in terms of avoiding any difficulties with the authorities.

The image of the Soviet Union was clearly propagandist when looking at films sent by the Moscow correspondents of the Finnish Broadcasting Corporation from the mid-1960s to the 1970s

Both Erkki Kauppila and Jaakko Kaurinkoski enjoyed the golden era, an exceptional time in terms of critical Soviet journalism that did not just publish positive and propagandist stories but also the failures and misuses of political power and other problems in the Soviet Union, including huge problems with agriculture. Because almost all the information was based on the content of official local newspapers, like *Pravda* and *Izvestia*, no sanctions were issued by the authorities.[16]

The golden years of Moscow correspondence started to end with the show trials of dissidents in 1966.[17] However, Kaurinkoski did not receive any official complaints from the Soviet authorities until 1968.[18] After Kaurinkoski, Martti Valkonen (1969–73) and Pentti Sadeniemi (1973–77) followed.[19]

Aarre Nojonen was nominated for his second tenure in Moscow in 1965, when he was chosen as the first Moscow correspondent for the Finnish Broad-

casting Corporation. When I analysed Nojonen's story production for radio (N=256) in 1965–1971 and comparing those headlines of the stories to those published by Erkki Kauppila and Jaakko Kaurinkoski, I only found one negative story, about drunk driving in the Soviet Union.[20]

Starting from approximately the mid-1960s, television news became the most important source for foreign news in Finland. Therefore, the news films broadcasted by the Finnish Broadcasting Corporation from the Soviet Union played an essential role for the news audience.[21]

After Nojonen, Juhani Lindström, known as a social democrat, was chosen as the new Moscow correspondent for the Finnish Broadcasting Corporation. The films sent by the Moscow correspondents of the Finnish Broadcasting Corporation from the mid-1960s to the 1970s show a clearly propagandist image of the Soviet Union. It is good to keep in mind that, even if text censorship ended in 1961, the censorship of images and films continued until the 1980s.[22] Lindström had to resign in 1975 because he was accused of doing illegal business deals. It seems that Lindström moved from being a Moscow correspondent into a "grey area" as a business consultant.[23]

Helsingin Sanomat did not get permission for its Moscow correspondent until the mid-1970s for political reasons

During the 1960s, Nordic news agencies (Swedish TT, Danish RB, Norwegian NTB and Finnish STT) started to build their shared foreign correspondents' networks. The Finnish News Agency suggested opening the shared Moscow correspondent's post in 1965. The first shared Moscow correspondent, Hans Björkegren from Sweden, started his tenure in the summer of 1966. Sture Stiernlöf, also from Sweden, followed in 1969, and his countryman Stig Fredriksson started in 1972. In fact, all joint correspondents were Swedish until 1981. From the beginning, there were also Finnish candidates, but the Norwegians in particular argued that it was impossible for a Finnish correspondent to report openly from Moscow. Indeed, it can be argued that the Swedes were able to write more critically than many of the Finnish correspondents from Moscow. Therefore, the Finnish News Agency was also an important channel for the Finnish press for news from the Soviet Union – news about dissidents, for example. The Swedish correspondent had a long and close relationship with Aleksandr Solzhenitsyn. At least one typewriter with the Cyrillic alphabet and typing paper was smuggled to him via the Finnish News Agency.[24]

The first female Finnish Moscow correspondent, Sisko Kiuru, replaced Kauppinen in 1967 at *Kansan Uutiset*. After the Soviet occupation of Czechoslovakia in 1968, it was clear that the work of Moscow correspondents, and especially representing a communist daily, became more difficult).[25] Veli-Kusti Pelkonen replaced Kiuru in 1972, and Uolevi Mattila took over in 1974 until 1979.[26]

Even during the golden years of Moscow correspondents, many obstacles and problems occupied the correspondents daily. For example, travelling was heavily restricted; reporters were only allowed to travel within 50 kilometres of Moscow without any special permits. Even when work trips were possible, they were time-consuming to organize and full of bureaucratic obstacles. Therefore, in practice, most of the correspondents' work trips were group trips organized by the Soviet Foreign Ministry's Press Office. Some correspondents defined these as prize trips awarded to those correspondents that had behaved well enough. Constant surveillance and monitoring were used by the Soviets, starting from special car registration plates to eavesdropping on telephone calls and using interpreters, translators or other staff members as KGB informants.[27]

The Conference on Security and Co-operation in Europe was organized in Helsinki in 1975, indicating a milder international political climate. Two Finnish newspapers sent their first correspondents to Moscow in 1975, the politically independent *Helsingin Sanomat* and the communist *Tiedonantaja*. Although *Helsingin Sanomat* did not get permission for its Moscow correspondent until in the 1970s for political reasons, it was prepared, having educated Erkki Pennanen to hold the first Moscow post from the

beginning of the 1970s. *Tiedonantaja*'s first Moscow correspondent was Matti Pykälä. When Pykälä was starting his 13-year tenure in Moscow, the longest in the history of the Finnish Moscow correspondents, the paper published a photo of a farewell committee at the Helsinki train station.[28] When Aarne Tanninen was leaving for Moscow in 1958, an identical photo had been published in *Uusi Suomi*.

In conclusion, the most influential factor for starting a Finnish Moscow correspondence was the Soviet Union's political willingness to accredit foreign correspondents. The first decades of the Finnish Moscow correspondence can be divided into several periods: 1) the era of the pioneers (1957-62), 2) the regularization of Moscow correspondence (1962–64), 3) the years of growing competition (1965–66), 4) the shadow of occupation in Czechoslovakia (1968–74) and 5) the effects of the Conference on Security and Cooperation in Europe CSCE (1975). These periods correspond to three waves of Finnish correspondents to Moscow: 1) *Kansan Uutiset* and *Uusi Suomi* (1957/58), 2) the Finnish Broadcasting Corporation and the joint Nordic News Agencies (1965/66) and 3) *Helsingin Sanomat* and *Tiedonantaja* (1975).

Soviet totalitarianism wanted to keep negative issues related to the Soviet Union secret and only publish positive news in the form of political propaganda. However, during certain exceptional times, following the reorganization of power, Soviet newspapers were also able to print critical journalism on certain issues, which helped the work of foreign correspondents. This golden era for Moscow correspondents lasted from 1962 to 1966.

The individual level

The study of media history has traditionally neglected the influence of a single journalist and paid more attention to the institutional or organizational levels. In this essay, based on my dissertation, I argue that the individual level also matters. The history of foreign correspondents illustrates how correspondents' work differed from that of others working at the same time. Work skills, cultural skills and political background explain these differences. This could be seen as a continuum with critical non-communist correspondents at one end and non-critical communist correspondents at the other. However, the time of the correspondence also mattered. During the golden years of Moscow correspondence, 1962–66, the journalistic information delivered by the Finnish Moscow correspondents from the Soviet Union was surprisingly polymorphous. Interestingly, during that time, the communist Finnish Moscow correspondents were also able to report critical stories about the Soviet Union.

Finally, during the dissertation process I developed a research strategy called a hermeneutical drill. This refers to a method that tries to obtain information and knowledge from areas that could be defined as secret or sensitive for foreign reporting. The strategy follows the idea of the hermeneutical circle in which understanding grows over a long time with the introduction of new sources and research methodologies. The harder it is to get information about certain areas of the study, the more one needs to conduct research and use different source materials and methodologies (as different drill bits) to dig deeper to effectively understand the subject matter. The most important observation, in terms of the interviews, was that when studying sensitive issues, interviews that lasted at least three hours offered more information about sensitive topics than shorter interviews. Interviews lasting more than three hours are defined as deep interviews. Furthermore, when an interviewee was retired, he/she offered more information about sensitive questions than those still building their careers.

Notes

1 Uskali, Turo. 2003. "Älä kirjoita itseäsi ulos". Suomalaisen Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alkutaival 1957–1975. ["Do not write yourself out". The beginning of the Finnish Moscow-correspondence in 1957–1975]. University of Jyväskylä: Jyväskylä. https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/13417
2 Ibid., pp. 129–133
3 Ibid., p. 117
4 Ibid., pp. 135–138
5 Ibid., pp. 135–136
6 Ibid., pp. 176–178
7 Ibid., pp. 181–183
8 Ibid., pp. 151–155
9 Ibid., pp. 213–219
10 Ibid., pp. 184–190

11 Ibid., pp. 147–151
12 Ibid., p.438
13 Ibid., p. 150
14 Ibid., pp. 139–142
15 Ibid., pp. 200–202
16 Ibid., pp. 202–210
17 Ibid. pp. 210–213
18 Ibid., p. 211
19 Ibid., p. 458
20 Ibid., pp. 247–248
21 Ibid., p. 433
22 Ibid., pp. 359–360
23 Ibid., pp. 237–253; 299–310
24 Ibid., pp. 256–263, 365–373
25 Ibid., pp. 265–284
26 Ibid., p. 458
27 Ibid., pp. 150–151, 310–316
28 Ibid. pp. 322–328, 347

America's Leading Norwegian Newspaper

NORDISK TIDENDE

NORWEGIAN NEWS NORSKE NYHETER

No. 40 — 71. årgang | Torsdag den 5. oktober 1961 | Second Class Postage Paid at Brooklyn, N. Y. | 20 cents pr. Copy

70 Års Jubileum
1891-1961

Utvandreren

Folk som har utvandret, har sikkert i langt større grad enn de som blir i sine fedres land, følelsen av at livsferden har vært lang. ¶ Folk, som utvandrer, forlater et miljø og begir seg mer eller mindre inn i det ukjente. Avstand og tid vever seg sammen og blir som en hildring over horisonten, når man skuer tilbake. ¶ Nye inntrykk stormer inn på utvandreren. I de nye omgivelser står han også ansikt til ansikt med det ene store problemet etter det andre. Det er de færreste som seiler bare for medbør. Livet fortoner seg ofte som havets bølger som ruller imot en med den ene utfordringen etter den annen. Været kan friske på eller stilne av, men bølgene slår alltid imot en. ¶ Samtidig som utvandreren blir påvirket av alt det nye og fremmede, søker han instinktmessig å bevare noen av de verdier han brakte med seg fra det gamle land. Det er vel dette som har vært medvirkende til tendensen å danne "kolonier", ikke i politisk, men i rent menneskelig forstand. ¶ De utvandrere som dro til Vestens vidder, hvor de dyrket land og skapte menneskesamfunn i ødemarken, fant sin dikter i Ole Rølvaag. ¶ Skjønt det tilsynelatende kan være himmelvid forskjell mellom de som dro langt vestover og de som slo seg ned i de allerede eksisterende storbyer — så er forskjellen i grunnen ikke så stor. ¶ I ødemarken var det mange ting å kjempe mot. Det var det også i storbyen. Trangen til å slutte seg sammen, til å søke ly mot det fremmede, for å rotfeste seg og kjempe for sin identitet, sin fedrearv gjorde seg gjeldende alle steder. ¶ Under alt dette var det som avstanden øket — etter den lange reisen. Avstanden fra det stedet man forlot — fra barndomshjemmet og fra vinden som suste over skog og fjell. ¶ På land og i by begynte immigrantene tidlig å "grunnlegge sitt rike" som Rølvaag sa. De opprettet kirker og skoler og institusjoner som hospitaler, barnehjem og gamlehjem. De dannet foreninger av forskjellige slag. Men fremfor alt bygget de seg hjem — slik som de visste hjem burde være. ¶ I den nye verden har de fleste immigranter opplevd en rivende utvikling som henger sammen med eventyrlandet Amerika. Utallige innvandrere har sett at småbyer ble til storbyer. Mange som kom fra norske bygder på parafinlampe-stadiet, har i den nye verden opplevd et nytt århundres veldige tekniske utvikling. Folk som vokste opp på en naken liten Lofotholme, nyter kanskje i dag — etter den lange reisen — sitt otium og ser på televisjon i en bungalow under Californias palmer. ¶ Er det så rart at reisen føles lang — fra det sted hinsides havet som man aldri kan glemme og som ligger der og spiller som en uendelig fin melodi i sinnet, hvor man så er og hvor meget man kaver. ¶ Når "Nordisk Tidende" feirer sitt 70. år, så er det ikke noe som føles så storvettes at det burde blåse hatten av folk. Men det er likevel en viktig stans ved en milepel — på en lang reise, for de sytti årene spenner over det vesentligste av den norske kolonis historie i New York. Vi blader tilbake gjennom gulnende årganger til 1891 og ser at avisen har vært forbundet med hvert eneste tiltak av noen betydning innen den norske folkegruppe i disse årene. I likhet med alle fremmedspråkaviser har "Nordisk Tidende" hatt to hovedoppgaver: Forbindelsen og kontakten med hjemlandet — og den oppgaven å være organ for folkegruppen her — som venn og veileder og initiativtager i langt høyere grad enn de fleste aviser.

Faksimile fra forsiden av Nordisk Tidende 5. oktober 1961.

Forum

Carl Søyland – «den norske ildsjel i New York»

Liv Marit Haakenstad
Master i faglitterær skriving USN, Genit AS
lmhaaken@gmail.com

En dag i 1926 gikk 32 år gamle Carl Søyland i land i Brooklyn – og ble værende der. Han skulle komme til å bli journalist, deretter redaksjonssekretær og til slutt redaktør, i til sammen 37 år, fra 1926 til 1963, i den største norskamerikanske avisen i USA, *Nordisk Tidende*, som hadde sin base i New York.[1]

Carl Søyland var født i Bergen to dager etter grunnlovsdagen i 1894. I barndomshjemmet hans var de ti søsken, og mor Kristiane Søyland[2] tok seg av barn og husholdning, mens far Tønnes James Søyland[3] var forretningsmann og investor. Familien hørte i en periode til den øvre middelklassen i Flekkefjord.

Det var ikke åpenbart at den unge Søyland skulle ende som pressemann i USA. Gutten var musikalsk, og pianotimer ble en viktig del av oppveksten.[4] På sensommeren 1910 gikk veien til Kristiania. Han tok ganske snart fatt på studiene ved Otto Treiders Handelsskole, og senere fikk han jobb i Christiania Bank og Kreditkasse.[5]

Carl var en ihuga friluftsmann, og selv om han ikke var så opptatt av religion, fant han seg en naturlig plass i den da ganske religiøst pregete speiderbevegelsen, der friluftsliv og kameratskap stod sentralt, noe han satte stor pris på. Musikken var fortsatt viktig for ham, så i 1912 startet han på musikkstudier på Musikkonservatoriet i Oslo[6] ved siden av bankjobben.[7]

Våren 1919 gjorde imidlertid Carl Søyland alvor av noe han har tenkt på i flere år – han reiste til USA, der han bodde til og fra i Brooklyn. De neste to årene levde han et omflakkende liv som sjømann, og han tok hyre på tilfeldige båter – snart til Europa, snart til Brasil, snart til Cuba.[8] I 1921 begynte han sitt såkalte «trampeliv»[9] – Søyland gikk USA på tvers sammen med kameraten Harry – fra en bærfarm i Marlborough i Connecticut i øst til havnebyen San Pedro i California i vest.[10] Harry og Carl rakk også et par sildesesonger i Alaska i 1922 og 1924[11] og en tur til varmere strøk – den gang til Honolulu, før Carl Søyland fikk spørsmål om han ville være redaktør for den norsk-amerikanske avisen *California-Vikingen* ved juletider i 1924.

Søyland hadde gjennom hele trampe-perioden sendt inn vagabond-historier til den norsk-amerikanske avisen *Nordisk Tidende*. Disse historiene hadde blitt populære, men var ikke skrevet i Carl Søylands navn, men under pseudonymet Viggo Vey – inspirert av Herman Wildenvey. Dette var hans vei inn i den største norsk-amerikanske avisen. Men avisen som ble utgitt i San Pedro, derimot, *California-Vikingen*, var allerede et synkende skip, og Carl Søyland gikk selv inn i en tøff økonomisk periode etter engasjementet her. Igjen måtte han ut og seile for å ha til livsopphold.[12]

Kulturpersonlighet og journalist

Det er vanskelig å skrive en artikkel som retter all oppmerksomhet på Carl Søylands virke i avisen *Nordisk Tidende*. Er det mulig når det gjelder Søyland å bare fokusere på journalisten, redaksjonssekretæren eller sjefsredaktøren? Nei! Carl Søyland var en kulturpersonlighet som «alltid var på jobb». Interesser og arbeid gikk hånd i hånd. Hadde han skaffet en kulturpersonlighet til et arrangement i New York den ene dagen, så ble vedkommende ofte intervjuet i avisen dagen etter. Søyland hadde en stor kontaktflate – ikke bare gjennom arbeidet i avisen, men også fra tidligere – særlig fra den tiden han studerte og jobbet i det som den gangen var Kristiania, men også gjennom familien.

Fra 1926 skulle hans opphold i USA bli mer permanent. Først var det musikken som sørget for mat på bordet. Han spilte på et par norske restauranter om kvelden, mens han på dagen skrev bok – vagabondfortellingene ble nå samlet mellom to permer.[13]

Samme året, sannsynligvis på høsten 1926, fikk han tilbud om ny jobb. The Norwegian News Company drev en bokhandel i tillegg til å gi ut den norsk-amerikanske avisen *Nordisk Tidende*. Carl Søyland fikk først jobb i bokhandelen, men snart skrev han også artikler for avisen.[14]

Søyland kastet seg over arbeidet, og typisk nok med kulturstoff. Noe av det første han gjorde, var å lage en spørreundersøkelse i avisen om «Hvilke Bøker og Forfattere er de mest populære blandt Utvandrerfolket?». Allerede 2. desember 1926 la Søyland frem resultatet, men under signaturen V.V., så dette var skrevet i Viggo Veys ånd.[15] Artikkelen hadde undertittelen «Førsøk paa Vurdering av norsk-amerikansk literær Smak».

Det var tre forfattere som toppet listen – Johan Bojer, Jacob B. Bull og Knut Hamsun, i den rekkefølgen. Vey skrev blant annet: «Det var vel ventelig at Bojer skulle være den ledende. Han har hat den bedste reklame. For en del år siden foretok han en foredragsturne gjennom landets norske strøk, og avhændet til blade og magasiner en hel del av sine tidligere fortællinger og romaner.»[16] Bøkene til Bojer var oversatt, og Vey skrev at han var «letlæst og folkelig, og ikke mindst er hans siste store roman 'Vor egen stamme' mer end nogen anden bog blit et fælleseie for det norske folk ute og hjemme».[17] Han mente at kjernen i det som ble skrevet av de andre forfatterne, var «natur- og bondelyrikken». Den fant man også hos blant annet Johan Falkberget og Bjørnstjerne Bjørnson, som også lå høyt på listen.

Det virker som pseudonymet Viggo Vey ga Søyland en frihet i hva han kunne skrive, og at de kanskje hadde de litt ulike personligheter disse to – Carl Søyland og Viggo Vey. Hans nære venninne, krigsreporteren Lise Lindbæk,[18] som kom til New York i august 1941, beskriver Viggo Vey på denne måten: «Det er ham jeg liker, skjønner de, [det er] fantasi, og vandrelyst, og recklessness, og uansvarlighet.» Videre skriver hun at han har «charme, og varme, og generøsitet. Og grunnet hans luftige natur slipper han å være redd for konsekvensene!»[19]

Men til tross for den mulige forskjellen mellom Carl og Viggo, er det dekning for å anta at det Viggo opplevde, det opplevde også Carl. Og da Carl Søyland i 1929 ga ut boken *Langs landeveien* på Gyldendal basert på artikler signert Viggo Vey, gjorde han det i eget navn.

Redaksjonssekretær

Sigurd J. Arnesen eide i flere år *Nordisk Tidende* sammen med Andreas N. Rygg,[20] og sistnevnte satt som redaktør i avisen til 1929. Da trakk han seg tilbake, og Arnesen tok over hele avisen, men trengte ny redaktør. Søyland skal ha blitt forespurt, men det går frem av senere kilder at det ikke var riktig tidspunkt eller rekkefølge i forhold til ansettelser i avisen. Han syntes det lå i kortene at turen nå var kommet til en annen flekkefjæring, redaksjonssekretæren Hans Olav, født i 1903 i Flekkefjord som Hans Olav Tønnesen. Olav var sønn av politikonstabel Hans Tobias Tønnesen og Olga Hansen, men valgte senere å bruke Olav som etternavn. Hans Olav skulle senere få stor betydning for den norske pressen i USA. «Spørsmålet forbløffet meg», skrev Søyland siden:

> Hans Olav var redaksjonssekretær og hadde vært i avisen et par år mer enn jeg. Da jeg fikk summet meg og tenkt saken over, sa jeg nei. Jeg satt med et brev fra Gyldendal i lommen ... jeg aktet å begi meg ut på reise igjen, til usette deler av kloden. Dessuten kunne jeg ikke tenke meg å trå i sporene til Rygg – sitte på podier og scener, skrive 'rett-tenkende' ledere, spille en redaktørs rolle og være noe ...[21]

I tillegg til reiseplanene følte nok Søyland at han trengte litt mer ballast for å arbeide i avisen, så han begynte på Columbia University, der han studerte journalistikk i ett år. Året etter, i 1930, skal han ha tatt flere fag – moderne musikk, religionshistorie, sosiologi, psykologi og filosofi ved New School of Social Research.[22]

I ett års tid var Arnesen selv redaktør, før det høsten 1930 igjen ble omveltninger i redaksjonen. Hans Olav tok over og ble sittende som redaktør frem til 1940, mens Carl Søyland tok imot stillingen som redaksjonssekretær.[23]

Brooklyn Bridge sett fra Manhattan, 1930. Foto: New York Public Library.

Fattigdom og blomstrende kulturliv

Nesten samtidig med at Rygg gikk fra redaktørstillingen, brøt børsen sammen i New York. Wall Street-krakket var et faktum. På få dager ble verdien av aksjene på det amerikanske aksjemarkedet halvert. Følgene av krakket var merkbare i flere år etterpå; mens arbeidsledigheten var på 1,5 millioner i 1929, steg den til 14,5 millioner i mars 1933.[24]

Det var opptakten til den store krisen i 1930-årene. Dette var en tid preget av økonomisk utrygghet, og mange falt utenfor samfunnet og endte opp i brakkebyer på søppelfyllinger rundt omkring i USA. Disse brakkebyene oppstod fordi folk ikke klarte seg økonomisk lenger, og fikk oppnavnet Hoovervilles, etter president Herbert Hoover, som ble beskyldt for ikke å ha bidradd nok under depresjonen.[25]

Den nærmeste Hoovervillen til *Nordisk Tidende* lå i Red Hook, en av bydelene i Brooklyn. Hans Olav og Carl Søyland var ofte der nede for å se om de kunne hjelpe dem som bodde der. Denne Hoovervillen ble på folkemunne kalt Ørkenen Sur, og daværende bymisjonær i New York, Karl Holm, forklarte navnet slik:

> Det sted vi kom til å lese var 2. Moseb. 15, 22, der står: Og Moses lot Israel bryte op fra det Røde Hav, og de drog ut til ørkenen Sur. Og de vandret tre dager i ørkenen, og de fant ikke vann.
>
> Der står ikke meget om denne ørken, og vi synes vi kunde sammenligne den med denne øde uhyggelige tomt, ialfall var det ikke noen plass for folk å leve.[26]

Her var det flere nordmenn, fra alle samfunnslag – alt fra sjøfolk til sakførere,[27] og Søyland hadde et sterkt engasjement for menneskene som levde i denne Hoovervillen. Reportasjer i avisen viser godt hvordan situasjonen var i brakkebyen, og også at avisen tok tydelig stilling for de uheldige som hadde havnet i

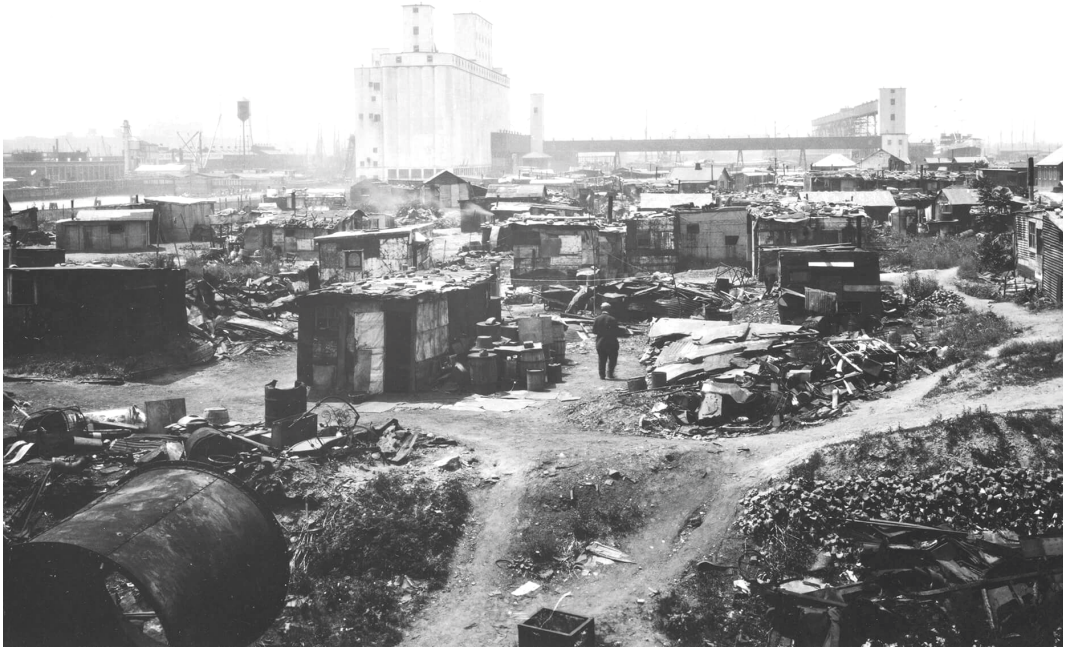

«Ørkenen Sur» i Brooklyn, 1929. Mange nordmenn, både innvandrere og akterutseilte sjømenn, bodde her på 1920-og 1930-tallet. Dette gjorde sterkt inntrykk på Carl Søyland. Foto: NYC Municipal Archives Collection.

dette uføret bare et steinkast fra det «alminnelige» livet i Brooklyn.

Vi kan for eksempel lese at idet reporteren fra avisen svingte inn en liten sidegate ved begynnelsen av Columbia Street i Brooklyn, var han ved inngangen til en søppelfylling, og på et skilt stod det: «Kast ikke kjøkkenavfald her, godtfolk, her kan bare menneskeavfald dumpes.»[28] «Kan noget gjøres for å redde forkomne Nordmænd som lever i Elendighet i Ørkenen Sur i Brooklyn?» spurte avisen i førstesidetittelen til den samme reportasjen fra Sur.[29]

Søyland selv beskrev Ørkenen Sur slik i en annen artikkel:

> Der er jo ikke kjælder under gulvet, ei heller loft over taket. Det er ikke noget 'apartment with all improvements', men hyttene i 'ørkenen' kan nok maale sig med de jordhytter som pionerene i Vesten maatte tilbringe sine første vintre i; de kan maale sig med 'shackene' oppe langs Alaska-kysten og mangen en hytte i skogen, hvor haardfore folk har maattet 'shack up for the winter'.
>
> Tidenes tegn – sa vi.
> Dramatiske kontraster!
> Attenhundrede-og-den-tid:
> Norske pionerer drog utover prærien, reist sine hytter, grov i jorden – og fik
> gyldne akrer til at bølge.
> Nittenhundrede-og-tredive:
> Arbeidsløse nordmænd rykker ind paa en avfaldstomt i Brooklyn, bygger sine hytter, graver skramlet – og den kolde høstvinden staar indfra New York havn over de golde løkker, hvor ugræsplanter skyter op i ynkelige tufter.[30]

Johs. Seland, senere redaktør i *Fædrelandsvennen*, beskrev Carl Søyland og hans sterke sosiale engasjement for Ørkenen Sur slik i et minneord noen år etter hans død:

Hans skildringer fra Ørkenen Sur under depresjonens tid står som klassiske eksempler på medfølelse med mennesker som lider og har det vondt. Han hadde selv opplevd det på kroppen, til sjøss og til lands, på prærien og i Alaskas fjell, fra Oslo til Saigon. I denne rolige, smilende skikkelse gjemte det seg en ånd som hadde innsikt i menneskelivet, forståelse og sympati for alt som var godt og ekte, og en egen artistisk evne til å forme sine inntrykk i ord.[31]

Kulturliv

Men kulturlivet i Brooklyn blomstret også i 1920- og 1930-årene, og Søyland ble en viktig del av dette. Det norske teater og Det intime Teater ble stiftet midt i 1920-årene. Senere ble Intime Forum (en del av Intime Group sammen med Det intime Teater, som senere ble kalt Intime Teater) stiftet. Dette var en spesielt viktig del av Søylands kulturengasjement. Da han holdt åpningstalen for Intime Forum i Ingeniørforeningens lille sal på 86th Street den 8. november 1934, var det to andre forfattere til stede foruten Søyland selv: Carl Christian Jensen[32] og selveste Herman Wildenvey, som deklamerte et par dikt. For Søyland var det nok ekstra stas å få besøk av Wildenvey, pseudonymet Viggo Vey var jo inspirert av ham.[33]

Intime Forum hadde sin egen filosofi eller egne verdier: «Freedom, tolerance, reasonableness, sense of humor, curiosity, self-improvement and sensitivity.»[34] I Intime Forum var det formidling av litteratur og kunst, og ikke minst intellektuelle diskusjoner. Foredragene var mange – først og fremst om Norge. Foredragsholderne det første tiåret var til dels kjendiser, og Søyland brukte ofte anledningen til å skaffe stoff til *Nordisk Tidende*. Ett eksempel var journalist og senere utenrikspolitiker Finn Moes foredrag i januar 1937 om «Situasjonen i Europa» som trakk rundt 130 tilhørere.[35] Under krigen, i desember 1940, holdt Fredrik Haslund innlegget «Hvordan blev Gullet reddet fra Invasjonshærens brutale Klør?».[36]

Ved tiårsjubileet ser vi at Søyland som vanlig trakk norske kjendiser til talerstolen – Sigrid Undset, professor Øystein Ore, ambassaderåd Hans Olav og dr. A.N. Rygg. Denne gangen var det Ryggs tale som kom på trykk, under tittelen «Hundre års utvandring fra Norge til Amerika, nå en avsluttet epoke» – kanskje

Carl Søyland. Foto: Ukjent.

ikke uten grunn, for her gratulerte Rygg Intime Forum og Søyland med ti års «vellykket virke»: «De har tilført den norske koloni her et åndelig element som kom vel med, og den kjensgjerning, at de har kunnet holde det gående med usvekket interesse, viser at publikum har satt pris på virksomheten», sa Rygg.[37]

Carl Søyland satt som leder av foreningen fra oppstarten til i juni 1949, da det ser ut til at foreningen forsvant.

Kronprinsbesøk og krig

Allerede tidlig i 1930-årene hadde planene om å få det norske kronprinsparet til USA kommet ganske langt, men en tørkekatastrofe i landet satte en stopper for det.[38] Men den 27. april i 1939 la et emigrantskip til kai i Brooklyn. Om bord var Norges kronprinspar, godt forberedt til et langt besøk.[39] I hele 70 dager

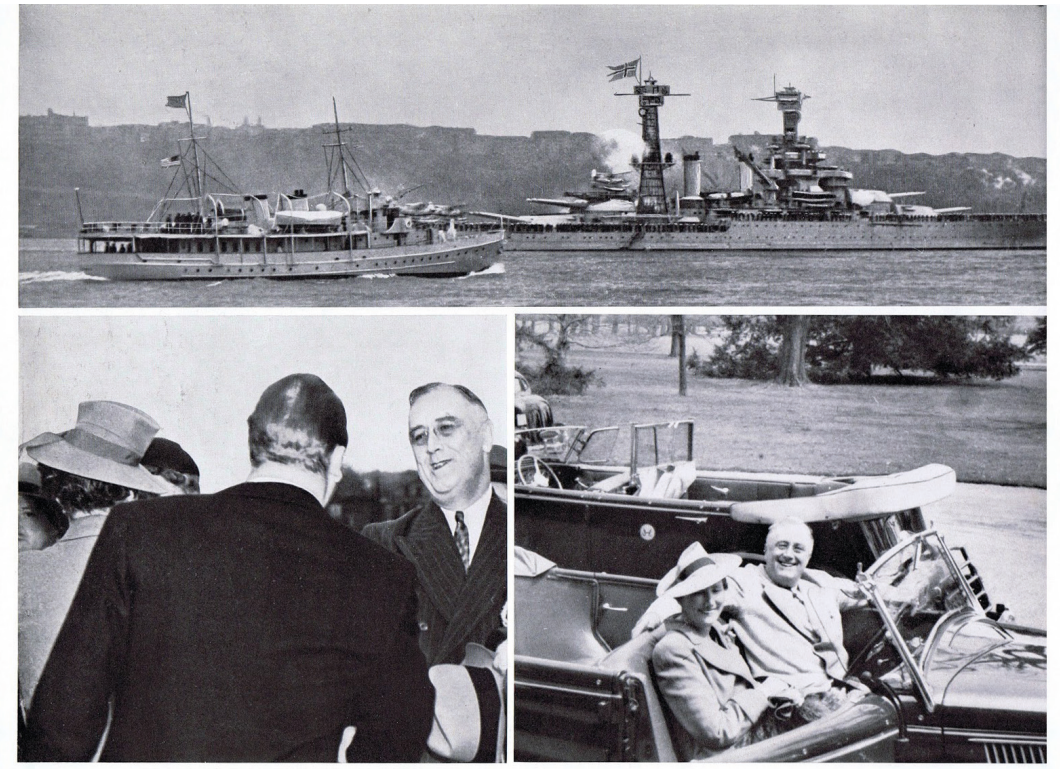

En kjølig, disig morgen damper presidentyachten «Potomac» med Kronprinsparet ombord op Hudson-elven, hilst med salutt av krigsskibene på havnen. Underveis møter de Atlanterhavsflåtens flaggskib «Tennessee». «Pontomac» fører Kronprinsbanneret, og «Tennessee» det norske splittflagg. Efter president Roosevelts specielle innbydelse tilbringer de et par dager på landstedet Hyde Park. Billedet nederst til høire er fotografert av Kronprinsen.

Bilder fra kronprinsparets Amerika-reise i 1939. Foto: Norsk Telegrambyrås Billed - og Klisjeavdeling A/S

skulle de reise rundt i USA for å møte ulike personer og grupperinger og for å se og oppleve landet som mange nordmenn hadde slått seg ned i.[40]

Den 16. mars samme år var Hans Olav blitt oppnevnt til presseutsending for kronprinsparet, og tre dager senere la han ut på en reise for å planlegge turen nøyere. Redaksjonssekretær Søyland ble dermed redaktør i Hans Olavs fravær,[41] men i begynnelsen var han med på reisen med kronprinsparet.

Den første som fikk ta imot kronprinsparet, var president Roosevelt. Allerede dagen etter ankomsten satte de kursen mot presidentboligen i Hyde Park, New York, for noen dagers besøk der.[42] Også vikarierende redaktør Carl Søyland var med på turen.[43] Han beskriver både besøket hos Roosevelt og resten av kronprinsparets besøk som en svært travel periode:

> Under kronprinsreia herover hadde jeg det forferdelig travelt. Olav var jo vekke i fire maanter, og i de fire maanter hente alt som kunde tenkes. Vi hadde en aasgaardsrei av fester og begivenheter og knapp hjelp i avisen. Ikke før var kronprinsen borte fra New York saa kom Studentsangerne med konsert og nye fester, skoleskib med nye arrangementer og fester, utstillingen og dens norske avdeling med mange besøkende og arrangementer.[44]

Carl Søyland fulgte kronprinsparet til Hyde Park, president Roosevelts hjem, og her er noen glimt fra besøket, ført i pennen av V.V. (mest sannsynlig Viggo Vey):

> Under det norske kronprinspars ophold i Hyde Park som president Roosevelts gjester inngikk det

> i programmet lørdag en liten utflukt eller piknik til presidentens nybyggede 'Dream House', et solid steinhus, som er bygget paa en bakketopp noen miles fra selve Hyde Park paa Rosevelts svære eiendom, som teller mange hundre acres.[45]

Litt lenger ned i artikkelen beskriver han lunsjen:

> Som sig hør og bør var det papirkopper og paatallerkener både for president, kronprins og Gøytil.[46] Alle sammen hadde sin piknik-lunch i fryd og gammen. Alle de opptredende satt like nedenfor den lave, åpne verandaplattform. Og der satt president Roosevelt med kronprinsesse Märtha ved sitt card-table, og der satt kronprinsen med gamle fru Roosevelt og andre. Presidentfruen gikk rundt og skjenket kaffe til alle og enhver i en tinn-mugge, som antagelig stammet fra Berges 'puter-shop', og unge president-sønn John Roosevelt gikk rundt og spurte om vi ikke skulde ha mer dough-nuts eller mer av Nellys kaker, for matmor fru Johannesen heter her bare Nelly.[47]

Ilddåpen

Samme høst begynte krigen i Europa. Den førte også til at rollene ble byttet om i den norsk-amerikanske pressen. I slutten av mars 1940 ble Hans Olav flyttet til Washington som presseattaché, mens Søyland nå rykket opp som sjefredaktør i *Nordisk Tidende*.[48] Kort tid etter redaktørskiftet fikk Søyland sin ilddåp:

> Natten til tirsdag 9. april ble jeg vekket av telefonen som ringte ved ett-tiden. Telegrafist Arnulf Olsen som med kortbølgestasjonen sin formidlet nyheter fra Norge, fortalte med opphisset stemme at tyskerne var gått inn i Norge. Han satt og lyttet på kortbølgen fra Europa, men sa jeg burde høre på de vanlige New York-stasjonene som stadig avbrøt nattprogrammene sine med siste nytt.[49]

Da Carl Søyland og Sigurd J. Arnesen[50] kom til redaksjonen tidlig om morgenen den 10. april, stod det allerede flere amerikanske journalister utenfor døren til *Nordisk Tidende*. De var på jakt etter mer informasjon om krigen i Norge. Men det var ikke bare journalister som strømmer til redaksjonen. Privatpersoner kom også for å få utfyllende informasjon om hva som skjedde i Norge, om slekt og venner var i god behold.[51]

Beboerne i kolonien var opprørte og sjokkerte. I alle kirker ringte klokkene for Norge.[52] «For en ukes tid siden var jeg blitt redaktør for en norsk avis i Amerika, og dette var ilddåpen!» skrev Søyland senere.[53]

Avisen fungerte som en informasjonssentral blant nordmennene på den amerikanske østkysten.[54] Slik fortsatte den å fungere gjennom hele krigen.

Nordisk Tidende hadde også et radiotilbud. Allerede fra august 1932 produserte avisen «Den Norske Radio-Time». Her brakte de nyheter fra Brooklyn og Norge til lytterne via den lokale radiostasjonen WFOX under Carl Søylands ledelse.[55] Under krigen ble denne viktigere. Krigen i Norge stoppet informasjonsstrømmen fra hjemlandet, og den informasjonen som kom, var det tyskerne som kontrollerte. Andre kanaler måtte tas i bruk for å nå frem med informasjon til nordmenn i utlandet, og radioen ble et viktig alternativ til aviser fra Norge.[56] Den fungerte nå også som et tilbud til lyttere i Norge, åpnet av kronprinsessen selv.

Vi antar at det er Carl Søyland som har skrevet artikkelen «Kronprinsesse Martha aapnet Radio-Utsendingen til Norge», med undertittelen «Den daglige Halvtime Kl. 4:30 til 5 Eftm. paa Kortbølge 11.79 Mgc. er nu i full Gang. – Sendemann Morgenstierne holdt gripende Tale.». Morgenstierne begynte sin tale slik:

> Kjære Norge, kjære landsmenn.
> Dette er en stor begivenhet for oss paa denne siden av havet. Vi haaper at denne daglige kringkasting fra det frie Amerika må bli det også for dere derhjemme. I disse snart seks lange maanedene har vaare tanker mer enn alltid vært i Norge. Men noen direkte forbindelse har vi ikke hatt, og vi har følt oss saa uendelig langt borte. Naar noe rakk frem til oss hjemmefra, så kunde vi ikke vite om det var **Norges** stemme vi hørte.[57]

Amerikanerne samlet etter hvert sine nyhetskanaler i det de kaller Office of War Information (OWI), grunn-

lagt 13. juni 1942.[58] Siden Søyland allerede hadde radioerfaring fra «Den Norske Radio-Time», ble han nordmennenes stemme på kortbølgesendingene til Norge.[59]

Senere, under et besøk i Norge etter krigen, reflekterer Søyland slik over denne tiden:

> Så får jeg kanskje se det hullet i gulvet, under et kleskap, hvor han hadde radio gjemt under krigen, og hvor han hver uke kunne høre stemmen min fra New York, da jeg kringkastet fra Office of War Information på Broadway og 57th Street. Man sto der og talte og tenkte: Hvem lytter i et mørklagt og hærtatt Norge?[60]

Søyland må også ha gjort noen oppdrag for NRK. Det finnes bevart et intervju fra NRK sendt 14. februar 1941 som Søyland gjorde. Dette har tittelen «Intervju med tre norske sjømenn i New York havn. Ved redaktør Carl Søyland».[61]

Kom med brev!

Allerede høsten 1940 hadde dermed *Nordisk Tidende* blitt en viktig informasjonskilde for situasjonen i det krigsrammede Norge. Omsetningen hadde doblet seg bare på de siste månedene.[62] Men hva skjedde i Norge? Søyland fridde til leserne: «Kom med telegrammene fra Norge. – Kom med brevene fra Norge!»[63] Karsten Roedder, som i 1966 skrev *Nordisk Tidende*s historie, sa at redaksjonen med dette hadde funnet en gullgruve, og han sikter da først og fremst til alle brevene de fikk.[64] Senere kommenterte også Søyland dette:

> Det er en slags reportasje som går de offisielle nyhetene en høy gang, fordi de bringer både mennesker og dagliglivets begivenheter nær inn på oss. De gir nærglimt fra mange forskjellige sted, de røper følelser i enkle ord, forteller om mat og klær, om nazister og om jøssinger.[65]

Også i leserbrevene kom beretningene fra Norge og norskamerikanere tett. Selma Larsen fra Bronx skrev blant annet dette i et leserinnlegg under spalten «Hvad er deres mening?»:

Norge i Krig!

> Norge i nød! Kan det være mulig? Det er bare 5 korte maaneder siden jeg kom fra Norge og da var det et land i fred og velvære. Alt var så fredfullt, så vakkert. 17. mai var straalende med faner og norske flagg blafrende i vaarsolen. Det var en nydelse aa se de norske barn og unge i tog og synge av hjertens lyst: 'Ja, vi elsker' og 'Gud signe Norges Land'. Vil muligens nazist-merket vaie over Norges land istedenfor korsflagget? Vi haaber iallfall ikke det. Det føles som hjertet vil sprenges ved tanken.[66]

I årene som fulgte, rapporterte avisen om krigen i så å si hvert eneste nummer, en gang per uke. Det var torpederinger, henrettelser, fortellinger om nordmenn i konsentrasjonsleirer og tyske fengsler, og rapporter om forholdene der hjemme, der mat og klær var mangelvarer. Tidvis oppfatter Søyland den norsk-amerikanske redaktørjobben som en ensom jobb:

> Å være norsk-amerikansk redaktør er ikke greit. Har De tenkt Dem hvilken ensom job det i grunnen er å være norsk-amerikansk redaktør? Vi sitter likesom i hver vår skyttergrav utover dette veldige landet. Vi møtes aldri. Vi kjenner hverandre bare av navn. Av og til stilner det i en skyttergrav, og da vet vi at en gammel soldat falt på sin post. Tilbake er bare mørke og stillhet. Vi tenker med vemod på navn som «Reform», «Skandinaven», «Western Viking». Hvis vi hadde årlige sammenkomster, kunne vi godt ha laget stol-arrangementer med tomme seter rundt bordet slik som i en «Last Man›s Club».
>
> Vi er en spredt og ensom stand. Vi har ikke den styrke som når man tilhører en alminnelig journaliststand. Vi går alene med våre problemer og våre bekymringer.[67]

Arbeidspresset i redaksjonen var dessuten stort, og Søyland slet etter hvert med å få sove:

> Ukene gikk. Månedene gikk. Det var lettere og tyngre perioder. Det var et slit på nervene. Vinte-

ren 1942 satte det inn med søvnløshet, og en dag måtte jeg melde pass. Legen tilrådet noen måneders opphold i et hvilehjem i Adirondack-fjellene.[68]

I januar 1943 sa kroppen stopp. Krigen gikk sin gang i Europa, men Søyland maktet ikke mer. Han reiste etter sin sjelevenn Lise Lindbæk til rekreasjon på Tratelja Farms.[69] Der var han i sju måneder, men antageligvis var han lenger borte fra redaktørstillingen.[70]

Kjendiser i eksil

En rekke norske regjeringsmedlemmer og andre kjendiser kom i løpet av krigen til New York. De fleste av dem som reiste i eksil til USA, ankom via New York City, og mange av dem slo seg etter hvert ned i eller omkring byen. De norsk-amerikanske avisene var spredt utover USA – mange i Midtvesten og på vestkysten – langt fra New York, mens *Nordisk Tidende* sine kontorer lå i Brooklyn, med kort vei inn til verdensmetropolen.[71] Fordi *Nordisk Tidende* lå «i begivenhetens sentrum», hadde de i utgangspunktet noen fordeler. Det går frem at de andre avisene var opptatt av at *Nordisk Tidende* ikke skulle ha noen slike fortrinn. Tidligere redaktør Hans Olav svarte dette på en leder i *Washington Post* fra januar 1944:

> Vi har også etter beste evne forsøkt å hindre at norske statstjenestemenn som kommer på besøk til Amerika, blir spesialintervjuet i «Nordisk Tidende», idet vi ikke synes det er rettferdig overfor den samlede norsk-amerikanske presse at en enkelt avis skulle få en rent geografisk fordel.[72]

Tilbake i Norge

Omsider var krigen over. Den 18. september 1946 forlot Søyland USA sammen med 28 amerikanske radiofolk og journalister for å besøke Bergen, Flekkefjord og Oslo.[73] Det var da ti år siden sist han hadde vært der.[74] Søyland hadde ikke vært hjemme siden høsten 1936, da han også var innom Flekkefjord.[75]

I Oslo fikk Søyland treffe statsminister Einar Gerhardsen, og gjenreisningsarbeid og hjelp fra Amerika var naturlige temaer for samtalen. Her takket Gerhardsen Søyland for innsatsen *Nordisk Tidende* hadde gjort under krigen, dens holdning, dens arbeid og

Lise Lindbæk. Foto: Norsk Folkemuseum / DigitaltMuseum.

dens betydning.[76] Søyland traff også kronprins Olav i audiens på Slottet, men de hadde møttes flere ganger i USA under krigen. Sist gang de traff hverandre, var i Little Norway under nedstengingen av denne leiren den 16. februar 1945, da Søyland var utsending fra Office of War Information og *Nordisk Tidende*.

Etter krigen var det lengre mellom begivenhetene i avisen, og tilværelsen roet seg for Søyland. To turer satte han nok imidlertid stor pris på – han fikk igjen anledning til å sette sjøbein. Den ene turen var med M/S Oslofjord fra Den norske Amerikalinje på jomfruturen til Amerika i 1949, mens den andre var en tur med Statsraad Lehmkuhl i 1954.

Når Carl Søyland nå seilte igjen, var det som journalist og passasjer, ikke som sjømann. Etter et kort norgesbesøk satte han kursen mot Amsterdam med fly, og før han landet, fikk han det første glimt av det nye skipet, M/S Oslofjord*, som lå ved havn*.[77] På godt hollandsk hilste Carl Søyland sine lesere fra Amsterdam: «Ik verheug mij nog altijd om naar Amerika terug te komen met de 'Oslofjord'.»[78] Sjøsettingen av M/S Oslofjord beskrev han slik:

> «Oslofjord» seg innover Oslofjorden i blygrått november-vær med snehvite åser på hver side

Carl Søyland på hans siste arbeidsplass i Nordisk Tidende. Bildet er tatt sommeren 1975. Foto: Jørn Kristian Jørgensen. Trykt med tillatelse.

av fjorden. Langt ute møtte en de første småbåter med norske flagg og folk som viftet og vinket. Inne på Oslo-havnen begynte båtene å myldre og man kunne se mennesker på alle strandstrekningene.

Først da «Oslofjord» kom nær oppunder Akershus festning oppdaget man fra skipet at bryggene helt fra Pippervika ved Rådhuset til Den Norske Amerikalinjes brygge borte ved den veldige kornsilo – var et eneste tett menneskehav.

«Stavangerfjord» *lå på den annen side av* NAL`s utstikkerbrygge og hilste den nye båt med dampfløytens dype bass. Folkemassene ropte og jublet.[79]

Den 1. desember 1949 var mye av avisen dedikert jomfruturen med M/S Oslofjord, og neste nummer dekket ankomsten i New York: «New York havn ga 'Oslofjord' en gigantisk og hjertelig velkomst».[80]

Ildsjel i New York, koloss i Brooklyn

Carl Søyland gikk av med pensjon i 1963, men fortsatte å skrive for *Nordisk Tidende* livet ut. Han mottok flere utmerkelser for sitt arbeid i avisen – høyest hang kommandør av Den kongelige norske St. Olavs Orden, som han fikk den 2. mai 1959.

Søyland skal ha kalt redaktør Rygg «The Grand Old Man» i sin tid.[81] Men i minneordet etter Søyland, som generalsekretær i Nordmanns-Forbundet Johan Hambro skrev i nekrologen i *Nordisk Tidende* i 1979, var det Carl Søyland selv som overtok tittelen:

Den norske ildsjel i New York, den alltid aktive lederskikkelse med fantasi-rikdommen, «The Grand Old Man of Brooklyn», Carl Søyland, er gått

bort, 84 år gammel. Tross langvarig sykdom var han i arbeide til det siste, hadde en hånd med i alt og var like utrolig ung i sinn.

Carl Søyland har vært kalt en norsk koloss i Brooklyn, og han hadde en vesentlig del av æren for at norskdommen stadig er sterk og levende i New York. Han gjorde sin store innsats gjennom *Nordisk Tidende* som han overtok ledelsen av i aprildagene 1940 og aldri siden forlot.[82]

Ildsjelen i New York var borte, men Carl Søyland satte varige spor i det norske Amerika.

Noter:

1 Denne artikkelen er basert på min masteroppgave i faglitterær skriving: Carl Søyland – liv og virke.
2 Født Christiane Nilsen i Tvedestrand i 1868
3 Født i Flekkefjord i 1859
4 Søyland 1950: 12; Hjorth-Sørensen 1955: 28
5 Otto Treiders Handelsskole. Årsberetningen for skoleåret 1910/11. Oppbevares hos Otto Treiders Handelsskole; Brev datert 09.10.1911, fra Kristiane Søyland til Carl Søyland. I privat eie.
6 Musikkonservatoriet i Oslo høsten 1912, Norges musikkhøgskole i dag.
7 Musikkonservatoriet i Oslo (høsten 1912). Elevprotokoll. Oppbevares ved Riksarkivet i Oslo.
8 Søyland 1929: 10
9 «Trampe» kommer av det engelske tramp, som betyr vagabond.
10 Vey, Nordisk Tidende, 18. august 1921, On the Road---, s. 12
11 Vey, Nordisk Tidende, 19. april 1923, Alaska–Honolulu, s. 1; Roedder 1968: 119
12 Brev datert 15. januar 1925, fra Carl Søyland til mor og alle. I privat eie; Brev datert 18. mai 1925, fra Carl Søyland til Ben Horne. Nasjonalbiblioteket.
13 Roedder 1966: 129
14 Søyland 1954: 13–14
15 Vey, Nordisk Tidende, 2. desember 1926, Hvilke Bøker og Forfattere er de mest populære blandt Utvandrerfolket? s. 1, 15
16 Ibid.
17 Ibid.
18 Født i København i 1905
19 Brev, antagelig fra desember 1943, fra Lise Lindbæk til Carl Søyland. Nasjonalbiblioteket.
20 Født i Stavanger i 1868
21 Roedder 1966: 173
22 Roedder 1966: 302
23 Nordisk Tidende, 4. september 1930, s. 4
24 Thomassen 2019
25 History.com Editors 2018, 02.11: Hoovervilles
26 Holm 1932: 12
27 Holm 1932: 113; Korneli 2015: 11:30, 11:32; Gotaas & Kvarsvik 2010: 133
28 Nordisk Tidende, 8. august 1929, Kan noe gjøres for at redde forkomne Nordmænd som lever i elendighet i Ørkenen Sur i Brooklyn?, s. 1
29 Op.cit.
30 Søyland, Nordisk Tidende, 22. oktober 1931, «Ørkenen Sur» ruster sig for vinteren, s. 18
31 Seland 1983: 33
32 Jensen skrev boken An American Saga i 1927.
33 Søyland 1945: 4
34 Intime Group (Rules). Carl Søylands arkiv, NAHA
35 Nordisk Tidende, 21. mai 1937, En sjelden interessant Aften i Intime Forum, s. 5
36 Nordisk Tidende, 12. desember 1940, Hvordan blev Gullet reddet fra Invasjonshærens brutale Klør? s. 12
37 Nordisk Tidende, 5. april 1945, Hundre års utvandring fra Norge til Amerika, nå en avsluttet epoke, s. 3. r. A.N. Ryggs innlegg i Intime Forums Symposium.
38 Schive & Olav 1939: 10; The Dust Bowl 2021
39 Nordisk Tidende, 4. mai 1939, Da Kronprinsbaaten ankom, s. 11
40 Nordisk Tidende, 4. mai 1939, Med hjertelig Hyldest mottok New York Norges Kronprinspar, s. 1, 11
41 Roedder 1968: 271
42 Nordisk Tidende, 26. januar 1939, Norsk-amerikansk Folkekomite organisert for aa planlegge Kronprinsparets N. Y. Ophold, s. 1
43 Schive & Olav 1939: 46
44 Brev datert 11.09.1939, fra Carl Søyland til Mor og alle. I privat eie.
45 V.V, Nordisk Tidende, 4. mai 1939, Fru Roosevelt arrangerer norsk Program for sine gjester i Hyde Park, s. 11
46 Må dreie seg om leder av Det norske Folkedanslag, Asmund Gøytil, som deltok i Rooseveldts selskap. Se Nordisk Tidende, 11. mai 1939, 2500 Mennesker paa S. av N. Velkomstfest for Hauke., s. 11
47 V.V, Nordisk Tidende, 4. mai 1939
48 Nordisk Tidende, 11. april 1940, Redaktør Olav utnevnt til Presseattache. Niels Tjelmeland, født på Finnøy i 1902, tok plassen til Søyland som redaksjonssekretær, s. 3
49 Søyland 1954: 166–167
50 Født i Stavanger i 1887. Eier av Nordisk Tidende.
51 Lovoll 2010: 355
52 Søyland 1954: 167–168
53 Søyland 1954: 167–168
54 Lovoll 2010: 355
55 Roedder 1966: 216; Nordisk Tidende, 18. august 1932, Lyt til Den Norske Radio-Time, s. 1
56 Lovoll 2010: 352–353
57 Nordisk Tidende, 3. oktober 1940, Kronprinsesse Martha aapnet Radio-Utsendingen til Norge, s. 1
58 Winkler 1979: 31

59 Søyland 1954: 208
60 Søyland 1954: 224
61 NRK 1941. Se lenken https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_dra_1994-11662P.
62 Brev datert 8. november 1940, fra Carl Søyland til Mor og alle. I privat eie.
63 Roedder 1968: 29
64 Roedder 1968: 29
65 Søyland 1954: 216
66 Larsen, Nordisk Tidende, 2. mai 1940, Norge i Krig!, s. 4
67 Søyland, Nordisk Tidende, 19. februar 1942, Ni norsk-amerikanske redaktører samles i Washington, efter tilsammen 10.793 reise-mil, s. 3
68 Søyland 1954: 193
69 Slapgard 2002: 191
70 Roedder 1968: 90
71 Lovoll 2010: 353–354
72 Lovoll 2010: 354
73 Aftenposten 1946: 1
74 Aftenposten 1946: 8
75 Søyland 1936: 1, 3
76 Søyland 1946: 7
77 Søyland, Nordisk Tidende, 17. november 1949, s. 1
78 «Jeg gleder meg fortsatt til å returnere til Amerika med 'Oslofjord'.»
79 Nordisk Tidende, 24. november 1949, Med «Oslofjord» har en ung norsk skipsingeniør laget et mesterverk, s. 1
80 Nordisk Tidende, 8. desember 1949, New York havn ga «Oslofjord» en gigantisk og hjertelig velkomst, s. 1
81 Nordisk Tidende, 23. januar 1986, Norgeshjelpen, s. 16
82 Hambro, Nordisk Tidende, 4. januar 1979, Minneord om Carl Søyland, s. 9

Litteratur:

Aftenposten (1946, 20. september). Skymasteren med de amerikanske journalister til Gardermoen i går – tre timer forsinket, s. 1, 8. Hentet 6. desember 2019 fra www.aftenposten.no

Gotaas, T. og Kvarsvik R. (2010). *Ørkenen Sur. Den norske uteliggerkolonien i Brooklyn*. Oslo: Spartacus forlag.

History.com Editors 2018, 02.11.: *Hoovervilles*. Hentet 15. januar 2021 fra www.history.com/topics/great-depression/hoovervilles

Hjorth-Sørensen, O. (1955). Flukten fra Flekkefjord. *Julehilsen fra Flekkefjord, s. 27–29.*

Holm, K. (1932). *Oplevelser i Ørkenen Sur.* Bergen: A/S Lunde & Co.s forlag. Hentet 14. juni 2019 fra www.nb.no

Intime Group (Roules). Carl Søylands arkiv, NAHA, Northfield, Minnesota.

Korneli, D. (2015, 17.12.). *Ørkenen Sur.* Kristiansand: Sanden Media. Hentet 14. juni 2019 fra https://www.nrk.no/sorlandet/film-om-norske-uteliggere-i-usa-1.12709708

Lovoll, O.S. (2012). *Norske aviser i Amerika*. Oslo: Scandinavian Academic Press.

Nordisk Tidende (1929–1986): En rekke artikler. Se notene for fulle referanser. Alle artikler er hentet fra nb.no

Roedder, K. (1966). *Av en utvandreravis' saga. Nordisk Tidende i New York gjennom 75 år.* Brooklyn, N.Y.: Norwegian News – Northway Printers Inc.

Roedder, K. (1968). *Av en utvandreravis' saga. Nordisk Tidende i New York gjennom 75 år.* II Bind. New York: Nordmanns-Forbundets New York Avdeling.

Schive, J. og Olav, H. (1939). *Med Kronprinsparet for Norge! 70 dagers ferd gjennem stjernebannerets land*. Oslo: Forlaget H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).

Seland, J. (1983). Carl Søyland. *Julehilsen fra Flekkefjord*, s. 32–34.

Slapgard, S. (2002). *Krigens penn. Ein biografi om Lise Lindbæk*. Oslo: Gyldendal.

Søyland, C. (1929). Langs landeveien. Oslo: Gyldendal.

Søyland, C. (1936). Fra det blide og charmerende Sørland til det ville og paradoksale «Sydvest-land». *Nordisk Tidende* (1. oktober), s. 1, 3.

Søyland, C. (1945). Ti aar i kamp og fest. *10 års jubileum Intime Forum. En week-end i et tidsskifte*. Carl Søylands arkiv, NAHA, Northfield, Minnesota.

Søyland, C. (1946). Norge får sitt gamle humør og livsmot tilbake. Folk, stort sett tilfreds, i en problemfylt tid. En samtale med Einar Gerhardsen. *Nordisk Tidende* (17. oktober), s. 1, 7, 8. Hentet 8. desember 2019 fra www.nb.no

Søyland, C. (1950). Tema med variasjoner over gammel melodi. *Julehilsen fra Flekkefjord, s. 10–12.*

Søyland, C. (1954). *Skrift i sand: bruddstykker av utvandrer-sagaen – opplevd og fortalt i artikler, intervjuer og mellomspill – av en vandrer som ble medarbeider i en norsk-amerikansk avis*. Oslo: Gyldendal.

The Dust Bowl (2021, 16. januar). I *Library of Congress*. Hentet fra https://www.loc.gov/classroom-materials/united-states-history-primary-source-timeline/great-depression-and-world-war-ii-1929-1945/dust-bowl/

Thomassen, E. (2019, 3. juli). Wall Street-krakket i 1929. *Store norske leksikon*. Hentet 30. september 2019 fra https://snl.no/Wall_Street-krakket_i_1929

Vey, Viggo (1921–1926): En rekke artikler i *Nordisk Tidende*. Se notene for fulle referanser. Alle artikler er hentet fra nb.no.

Winkler, A.M. (1979). *The Politics of Propaganda. The Office of War Information 1942–1945*. New Haven and London: Yale University Press.

Illustrasjon: Endre Barstad 2022

MHF-lederens faste spalte

Mediehistorie i fremtiden: hvor går veien videre?

Henrik G. Bastiansen
Professor i medievitenskap
Høgskulen i Volda
Leder, Norsk Mediehistorisk Forening (MHF)
henrik.grue.bastiansen@hivolda.no

Spørsmålet i overskriften er påtrengende. Særlig for oss som arbeider med mediehistorie som akademisk fagfelt. Hvordan skal vi videreutvikle denne type kunnskap i fremtiden? Det finnes det ikke noe enkelt svar på, for det er lettere å oppsummere hva som er blitt gjort til nå, enn å peke ut en kurs for fagfeltet i årene som kommer. Men slik er det jo. Det er vanskelig å spå og se fremover. La oss likevel gjøre et forsøk.

Tilstanden pr. i dag er slik: mange prosjekter innenfor mediehistorie er nå gjennomført. Om vi tar et skritt tilbake kan vi faktisk se en imponerende mengde mediehistorisk litteratur her i landet. Norske forskere har utgitt store og viktige bokverk, så vel som enkeltbøker og en strøm av artikler i inn- og utland. Uten å gå i detalj kan vi slå fast at vi har fått et bredt spekter av studier: fra biografiske verk om journalister og redaktører til studier av partipresse, mediekonserner og hele landets mediesystem. Vi har fått nyskrevne verk om norsk pressehistorie, norsk filmhistorie, NRK, TV2, produksjonsselskapet Norsk Film AS og konserner som Orkla Media og Schibsted. Vi har bøker om 1700-tallets norske pionerer innenfor journalistikk og samfunnsdebatt, om den norske mobiltelefonens historie og et trebindsverk om norsk telekommunikasjonshistorie. Vi har fått antologier om mediene under den kalde krigen både i og utenfor Norden. I fjor høst utkom Erik Rudengs tykke monografi *Morgenbladet. En historie for seg,* som følger denne spesielle avisen gjennom 200 år. Med sin høye kvalitet har Rudeng nærmest satt en ny standard for avishistoriske enkeltstudier her i landet.[1] Vi har også fått en meget fyldig fremstilling av den norske offentlighetens historie i boken *Allmenningen*, der Jostein Gripsrud var redaktør.[2] For ikke å snakke om alle masteroppgaver som er laget på dette feltet. Listen er lang. Og det meste av dette er blitt til fra 1990-tallet og fremover. Sett under ett er summen av det hele intet mindre enn bemerkelsesverdig: her er det rett og slett etablert et nytt fagfelt, medievitenskapens parallell til litteraturhistorie, musikkhistorie, teaterhistorie osv. Mengden av publikasjoner innenfor mediehistorie har også tilført moderfaget medievitenskap en historisk dimensjon som bare i begrenset grad fantes der tidligere.

La oss derfor spørre: trenger vi enda mer? Eller begynner vi nå å nærme oss en grense for hvor mye mediehistorie vi bør skrive her i landet?

Mitt korte svar er dette: vi står ikke ved slutten av mediehistorie som fagfelt. Tvert om. Vi står ved en ny begynnelse. Eller mer presist: vi står i en overgang mellom det vi har gjort til nå og det som blir mulig å gjøre i fremtiden. Kunnskap om mediene og deres betydning vil fortsatt være viktig når vi nå f.eks. kan begynne å ta i bruk IT-verktøy på digitaliserte tekstmasser fra norsk presse gjennom tidene.

I Norge bærer den mediehistoriske kunnskapen et tydelig empirisk preg. Dette er bra og viktig, men mitt ønske er at vi videreutvikler det mediehistoriske fagfeltet ved å konfrontere det med et utvalg av relevante teoretikere. La meg gi et helt konkret eksempel.

I dagene fra 13. til 16.oktober 2016 deltok jeg på en stor forskerkonferanse i Toronto, Canada. Den het «The Toronto School: Then. Now. Next» og ble arrangert av Faculty of Information ved Torontouniversitetet i samarbeid med Innis College, McLuhan Centre for Culture & Technology og Victoria College.[3]

Harold A. Innis. Foto: University of Toronto Archives.

Dit kom det interesserte forskere fra Canada, USA og store deler av verden. Til sammen skapte de et program med tematisk dybde, imponerende bredde og intellektuell kraft. Med hånden på hjertet kan jeg si at denne konferansen er den mest interessante jeg noen gang har deltatt på i hele mitt liv som forsker. Jeg fylles med glede bare jeg tenker på den. Og når jeg tenker på jobbåret 2016, er Toronto-konferansen det jeg husker best. Det var årets begivenhet for meg.

Nå kan jeg for første gang bekjenne hvorfor. Helt siden min tidligste tid på hovedfag ved Institutt for medier og kommunikasjon ved Universitetet i Oslo i 1990-1991 har jeg kjent en dragning mot – og en vedvarende nysgjerrighet for – de innsiktene som i sin tid ble utviklet i Toronto om kommunikasjonsmidlenes betydning i historien. Det begynte for alvor da jeg leste antologien *Communication in History. Technology, Culture, Society* (1991), redigert av David Crowley og Paul Heyer. I innledningen til den skrev William D. Rowland noe som appellerte veldig til meg:

> … if these relationships between communication systems and broad patterns of human thought and experience are so strong, then the story of communication is much more central to human history than the formal academic disciplin of history itself has recognized… Contemporary communication history raises the prospect that communication patterns, systems, and technologies are not just important, but central and indispensible to human history, and that the other formal branches of history may have to be rewritten in its light.[4]

Disse ordene var så viktige at jeg understreket dem da jeg leste boken. Her var jo rett og slett en slags visjon for en historieforskning som ville sette kommunikasjonsmidlene selv i sentrum av oppmerksomheten. Medier og kommunikasjon manglet med andre ord i den allminnelige historieskrivningen. Her lå det altså et nytt fagfelt som nærmest bare ventet på å bli oppdaget. Da jeg ble med i Hans Fredrik Dahls forskningsprosjekt om NRKs historie – omtrent samtidig – var det følgelig med en faglig interesse som også var begrunnet av disse forskerne i Toronto. Det er derfor jeg av og til har forelest om dem, spesielt om pioneren Harold A. Innis (1894-1952), slik jeg gjorde høsten 2000 i en forelesningsrekke om kommunikasjonsteori, som jeg gjennomførte i samarbeid mellom UiO og daværende Høgskolen i Oslo. Jeg trakk ham også inn i en studie jeg gjorde av telegrafen og telefonen i Norge mellom 1850 og 1940.[5] Da jeg så i 2016 fikk mulighet til å reise til den bebudede konferansen i Toronto – arrangøren Paolo Granata ville gjerne at jeg skulle komme dit – forberedte jeg derfor et paper om Innis. Jeg kalte det «Inspired by Innis? A Study of his Legacy in Scandinavian Media Studies». I flere måneder lette jeg rundt i nordisk faglitteratur for å finne spor etter inspirasjon fra denne mannen – og fant den. På konferansen presenterte jeg paperet i en sesjon som ble kalt «Global Debates». Den handlet om Toronto-inspirert forsking utenfor Nord-Amerika.[6]

Gradvis vokste det frem en ny akademisk tenkning i kjølvannet til Harold A. Innis

Harold A. Innis er en særlig viktig forsker å forstå i denne sammenheng, fordi han regnes som opphavet til det som senere altså fikk betegnelsen «Torontoskolen.» Mens han levde dannet han neppe noen skole for han var nokså marginalisert, men etter hans død i 1952 begynte andre forskere å søke inspirasjon i hans forskning. Og gradvis vokste det frem en ny akademisk tenkning i hans kjølvann. Å kalle det for en «skole» er kanskje å trekke det litt langt, men «Torontoskolen» har likevel blitt et begrep med tiden. Det er blitt en samlebetegnelse på enkelte av de forskerne som i denne byen begynte å rette sitt forskerblikk mot kommunikasjonsmidlenes form - altså deres egenart, historie og samfunnsmessige betydning. Hver form hadde sin innebygde «bias of communication», mente han. Særlig sentralt var det at han skilte mellom tunge medier som kommuniserte gjennom *tiden* – som oldtidens steinmonumenter og Egypts pyramider – og dem som i større grad kommuniserte gjennom *rommet*, slik som papyrus og papir – som lett kunne fraktes over store avstander. Han plasserte aviser, radio og TV i sistnevnte kategori fordi de lett kunne distribueres til mottakerne innenfor store geografiske områder. Han kom så til at endringer i et samfunns kommunikasjonsmidler følgelig ville dra med seg store sosiale konsekvenser. Etter Innis kom Eric Havelock med sitt forord til Platon (*Preface to Plato*) i 1963. Og utover i 1960-årene gjorde Marshall McLuhan (1911-1980) seg til Innis' etterfølger. Han ble verdensberømt for sine bøker *The Gutenberg Galaxy* (1962) og *Understanding Media* (1964). I den første kastet han et overraskende kritisk blikk på trykkekunsten og hvordan den la nye og trangere rammer for lesning, kunnskap og læring. Blant annet var han skeptisk til den lineære logikken som trykkekunsten syntes å fremme. I den andre boken betraktet han mediene som forlengelser av menneskets sanseapparat og skrev en full mediehistorisk gjennomgang av de fleste av menneskehetens kommunikasjonsmidler. Han ble berømt for uttrykk som «the global village» og «the medium is the message» og skilte mellom det han kalte «hot and cool media».

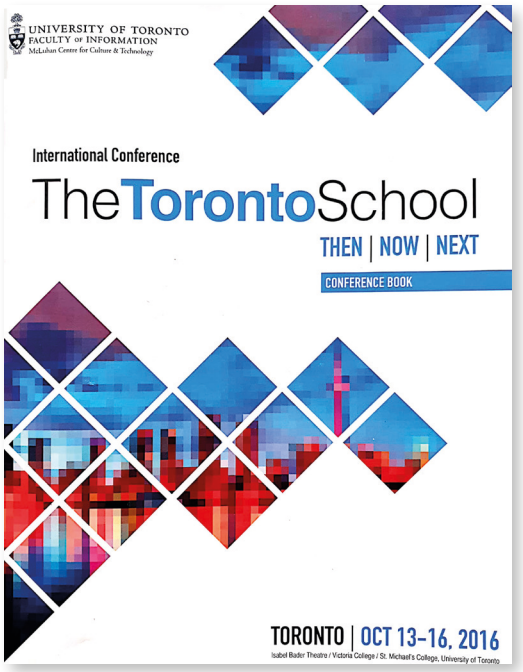

Konferansebok for "The Toronto School. Then. Now. Next", som gikk av stabelen 13.-16. oktober 2016.

Hver form hadde sin innebygde "bias of communication", mente Harold M. Innis

En forsker som Joshua Meyrowitz regner seg selv som tilhørende annen generasjon av Torontoskolen.[7] Historikeren Elisabeth Eisenstein og forskeren Walter Ong er andre som er blitt inspirert av Torontoskolen. Hver enkelt av disse forskerne er forskjellige, men det de har felles er altså viljen til å sette selve *kommunikasjonsformen* i sentrum av sine studier: hva innebar egentlig trykkekunsten i forhold til tidligere muntlige former og håndskrift? Hvordan skulle man forstå fremveksten av et massemedium som pressen? Og hva med nye elektroniske medier som radio og TV? Hvordan skal vi egentlig oppfatte forholdet mellom muntlighet og skriftlighet? Hva betød overgangen fra mekanisk til elektronisk teknologi? Og hvordan virket de nye mediene inn på mennesker, livsstil og kultur i etterkrigstiden? Det er slike spørsmål Torontoskolen interesserte seg for.

Mitt bidrag var temmelig beskjedent i dette

miljøet. Her var så mange forskere og så mye viten på ett sted. For eksempel deltok den nevnte Paul Heyer, som hadde redigert boken som inspirerte meg tidlig i 90-årene. Heyer var også en av redaktørene for en bok som publiserte store deler av originalmanuskriptet til *A History of Communications*, som Harold Innis aldri rakk å fullføre fordi han døde av kreft i 1952.[8] Andre kjente navn var Eric McLuhan, sønnen til Marshall McLuhan. Også datteren til Harold Innis, Anne Innis Dagg, besøkte konferansen. Nærmere kildene kunne man ikke komme. Konferansen hadde flere sesjoner om Harold Innis, men også om forskere som Northrop Frye og Walter Ong – men aller flest om Marshall McLuhan. Innleggene viste at både Innis og McLuhan – og de andre – fortsatt inspirerte til nye lesninger og tolkninger. Og store deler av emnekretsen i innleggene var helt up to date. Det handlet ofte om digitale medier, digitalisering, digital humaniora, transmedia, YouTube, World Wide Web osv. Ja, det var faktisk helt påfallende hvor mange innlegg som tok opp digital teknologi og ga teoretiske bidrag til debatten om dem. Disse forskerne så ingen motsetning mellom å studere Torontoskolens innsikter og kombinere dem med forskning på de nyeste mediene.

Samtidig med konferansen pågikk to store utstillinger: «McLuhan on Campus» og «Glenn Gould and the Toronto School». Det var lagt store ressurser i forberedelsene til disse, det var helt tydelig. De ulike utdanningsinstitusjonene i Toronto tenkte offensivt: nå ville de gjenoppta arbeidet og bygge videre på det som de kjente Toronto-pionene hadde skapt. Harold Innis hadde fått et Innis College oppkalt etter seg. Marshall McLuhans berømte seminarer på mandagskvelder var tatt opp igjen. Og hans berømte *Centre for Technology and Culture* var gjenopprettet. Og forskerinteressen var upåklagelig. Det var så mange påmeldte innlegg at arrangørene måtte lage flere parallelle sesjoner for å få plass til dem.

En av dem jeg møtte på Toronto-konferansen var den nevnte Joshua Meyrowitz. Jeg fortalte ham at hans bok *No Sense of Place* (1985) hadde gjort et stort inntrykk på oss da den ble kjent i fagmiljøet ved Universitetet i Oslo tidlig i 1990-årene. Han fortalte meg da at boken hadde vært omstridt i 15 år etter utgivelsen. Årsaken til kritikken var at han hadde tatt McLuhan på alvor som teoretiker. Mange akademikere likte ikke det, for etter stjernestatusen i 1960-årene, hadde McLuhans akademiske status falt dramatisk utover i 1970-årene. Først omkring år 2000 begynte *No Sense of Place* å bli anerkjent.

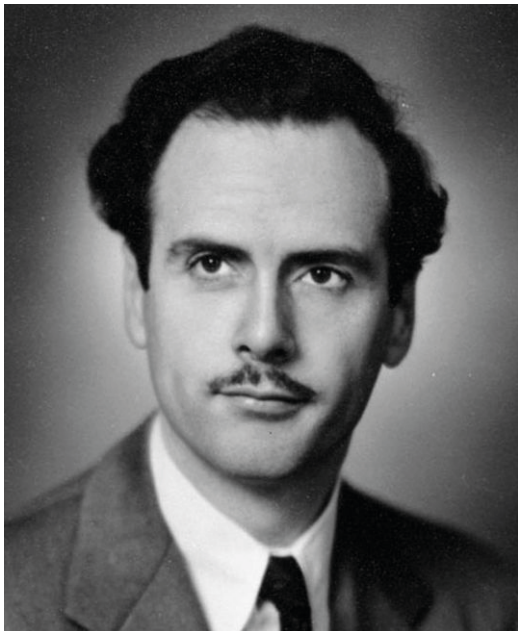

Marshall McLuhan. Foto: Library and Archives Canada.

Marshall McLuhan ble berømt for uttrykk som «the global village» og «the medium is the message» og skilte mellom det han kalte «hot and cool media»

En annen forsker jeg traff i Toronto var professor John Keane, forfatter av bl.a. *Media and Democracy* (1991) og *The Life and Death of Democracy* (2009). Ham hadde jeg tidligere truffet på en konferanse i Augsburg i 2012.[9] Da hadde vi interessante samtaler som vi begge refererte til nå fire år etter. John Keanes innlegg på konferansen i Toronto hadde tittelen «A Dummy Sham of Democracy? Thinking with and against Harold Innis on time and space, and time-space». Han la det frem på sesjonen «Innis

Reloaded», der jeg var gruppeleder (chair). Dette var nok et interessant øyeblikk, for her ledet jeg en gruppe der en av verdens fremste demokratiforskere diskuterte begrepene til Harold Innis ut fra hvilken relevans de kunne ha for dagens demokratiforståelse.

I den tid som har gått siden Torontokonferansen tok slutt, har jeg reflektert over hvor mye som fortsatt ligger uforløst her - også i en norsk sammenheng. Kanskje kan man si at det vi har gjort på det mediehistoriske fagfeltet i Norge til nå, bare er å opparbeide en faktaoversikt over større eller mindre endringer i medieutviklingen, noen ganger også i bredden – men at alt dette likevel bare utgjør en slags empirisk overflate av kunnskap. For dypere ned ligger det mye større emner skjult. Det er her teoretikere som Innis og McLuhan - og mange andre - befinner seg. Det måtte være uhyre interessant å skape konfrontasjoner mellom deres teoretiske perspektiver og den nye empiriske viten vi nå har etablert om medie- og kommunikasjonshistorien.

I Sverige og Finland er det nå blitt lavere skranker mellom det å jobbe på tvers mellom teori og empiri på denne måten. Det er nok å vise til Jukka Kortti og hans bok *Media in History* eller den svenske *Mediernas historia* for å dokumentere det.[10] Begge disse bøkene fikk bred omtale i forrige utgave av *Mediehistorisk Tidsskrift* – men først nå kan vi med litt avstand tematisere hvordan det ligger faglige forlengelser i disse bøkene. Begge henviser til en rekke forskere som også kombinerer store perspektiver og dype innsikter med konkrete studier av medienes utvikling. I Norge finner vi en rekke enkeltforskere som har vist interesse for Toronto-skolen, selv om de innser problemene med den teknologiske determinismen som også ligger i deres arbeider: Svennik Høyer henviste f.eks. til Harold Innis i sitt tidlige verk, *Pressen som massemedium*[11] og Anders Johansen henviste til McLuhan i sin bok *Medier, kultur og samfunn*[12]. Forskere som Lars Nyre og Terje Rasmussen har også arbeidet inngående med perspektivene fra Toronto, mens Espen Ytreberg viet hele kapittel 2 i sin innføringsbok om medie- og kommunikasjonsteori til nettopp Toronto-skolen.[13]

I Norge finner vi en rekke enkeltforskere som har vist interesse for Toronto-skolen, selv om de innser problemene med den teknologiske determinismen som også ligger i deres arbeider

Dette er interessant, fordi det internasjonalt – siden 1990-årene – har oppstått en *renessanse* for Toronto-skolen og hvordan de tenkte om kommunikasjon og historie. Årsaken til den ligger i den nye digitale medieutviklingen vi har hatt de siste tiårene. Hvordan skal vi egentlig forstå den? Over hele verden spør forskerne seg om det. De spør seg om i hvilken grad de kan hente innsikter fra Torontoskolen for å forstå Internett, World Wide Web og andre digitale medier på en dypere og bedre måte. Jeg så jo selv hvordan mange av innleggene i Toronto knyttet f.eks. McLuhans tenkning sammen med digitale medier, digitalisering og digital humaniora. Bøker som Paul Levinsons *Digital McLuhan* er et eksempel på det – og han deltok også på konferansen.

Renessansen for Torontoskolen har kommet til uttrykk i en lang rekke nyere publikasjoner. I 2002 ble den f.eks. inkludert i en kresen antologi om kanoniske tekster i medieforskningen.[14] I 2007 redigerte Rita Watson og Menahem Blondheim en stor antologi som het *The Toronto School of Communication Theory. Interpretations. Extensions. Applications.* Den ble utgitt som et samarbeid mellom Toronto University Press og The Hebrew Magnes Press i Jerusalem. Den anerkjente forskeren Elihu Katz skrev forordet til de 14 artiklene som fulgte.[15]

Den nye interessen for tenkerne fra Toronto kommer også frem i en rekke andre bøker. Noen har belyst dem biografisk. Hva slags liv levde egentlig Harold Innis og Marshall McLuhan? Flere nye biografier gir svar. Den nevnte Paul Heyer har utgitt en høyst leseverdig Harold Innis-biografi i en serie om nøkkeltenkere innenfor «Critical Media Studies».[16] Men den definitive Innis-biografien - på over 500 sider – er Alexander John Watsons monumentale *Marginal Man. The Dark Vision of Harold Innis* fra 2006. Canadas største avis, *Globe and Mail*, mente at dette var en av de viktigste bøkene som ble utgitt det året.[17] I dag lages det også opptrykk av eldre og lite tilgjengelige

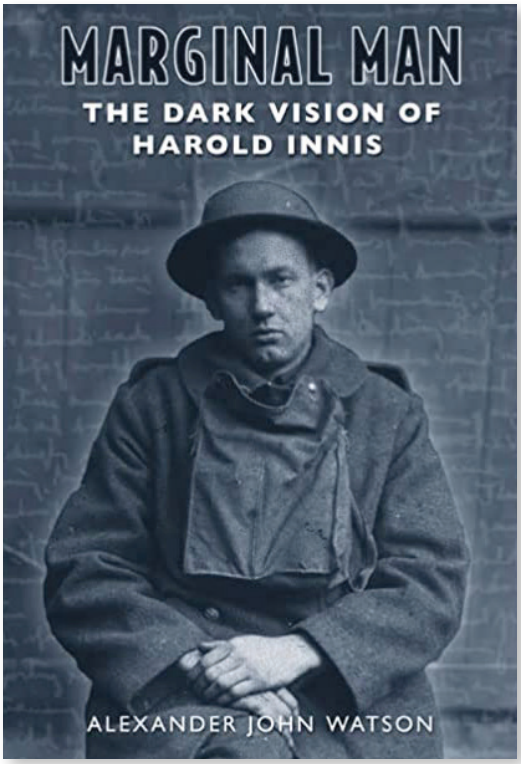

Alexander John Watson: Marginal Man. The dark vision of Harold Innis fra 2006.

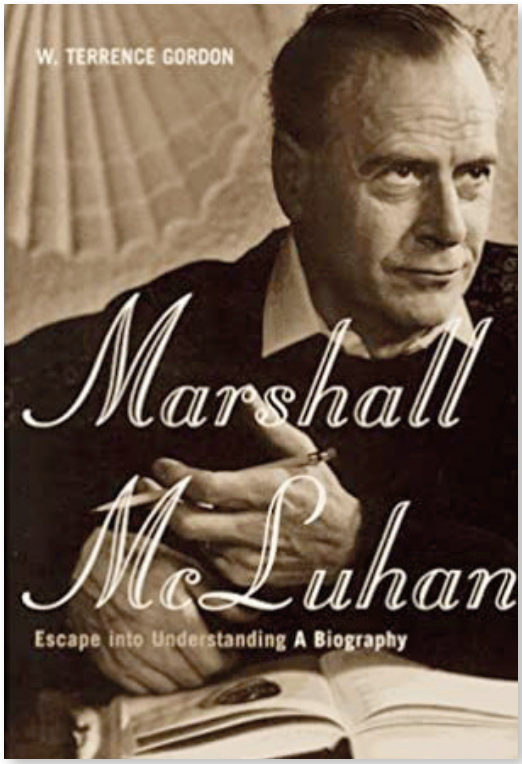

W. Terrence Gordon: Marshall McLuhan. Escape into Understanding fra 1997.

Innis-bøker, slik som hans doktorgradsavhandling *A History of the Canadian Pacific Railway*. Den er nå utgitt på nytt av forlaget Forgotten Books.[18]

En tilsvarende biografisk interesse finner vi også for Marshall McLuhan. I 1997 utgav forfatteren W. Terrence Gordon den definitive biografen om ham: *Marshall McLuhan: Escape into Understanding.*[19] Alle som virkelig ønsker å forstå denne mannen og hans tenkning – ikke minst det verdensberømte sitatet «the medium is the message» - anbefales å lese denne. Verden har jo faktisk aldri blitt ferdig med å diskutere ham og hvordan man skal forstå meningen bak disse fem ordene. Biografien er grundig belagt med primærkilder som kaster nytt lys over denne høyst særegne tenkeren og hans originale fortolkninger av sin tid. Man har også utgitt samlinger av McLuhans artikler, slik som *On the Nature of Media. Essays, 1952–1978*.[20] Sønnen Eric McLuhan har bl.a. utgitt boken *Essential McLuhan*.[21]

Den som leser disse bøkene får et unikt innblikk i hvordan disse akademikerne tenkte om kommunikasjonsmidlenes egenart og betydning i historien. Da ser man hvor mye de fikk ut av å sette kommunikasjonens form i sentrum av forskningen. Ved å gjøre dette etablerte de faktisk et teoretisk grunnlag for det vi i dag kaller mediehistorie eller kommunikasjonshistorie. Her ligger opprinnelsen til all senere mediehistorisk forskning. Dette utgangspunktet definerte de mer teoretisk enn empirisk. Det har betydning for hvordan man leser deres bøker. De som forventer empirisk grunnforskning av McLuhan forstår ikke at hans verk først og fremst må forstås som kulturhistoriske *fortolkninger* og ikke som nøktern oppsummering av empirisk forskning. Han formulerer sine innsikter intuitivt og ved hjelp av analogier – og befinner seg dermed langt unna vanlig akademisk stil. Når verden

likevel har fortsatt å interessere seg for ham, skyldes det nok at han noen ganger formulerte forbløffende skarpe innsikter på en nærmest intuitiv måte. Hvis man aksepterer at humanistisk forskning også kan ha intuitiv karakter – i hvert fall av og til – kan man fortsatt hente innsikter som er verdt å studere hos McLuhan.

Men dessverre er det også slik at både språket og selve fremstillingsformen hos Innis og McLuhan gjør det vanskelig å finne ut hva de to «egentlig» mente. Det *er* riktig at bøkene deres er beheftet med språklige uklarheter, de har en springende og ikke-lineær form, de postulerer fremfor å analysere og lider av en mangelfull tilpasning til akademiske fremstillingskrav osv. Det er derfor det har oppstått en egen filologi som har til hensikt å forstå mest mulig av hva de skrev og mente. Biografiene om Innis og McLuhan viser stor vilje til å forsøke å forstå hva de tenkte og skrev, på deres egne premisser. Dagens forskere gransker deres originalmanuskripter og utgir dem, slik som tilfellet er med det opprinnelig upubliserte storverket til Harold Innis; *A History of Communications*. Hvis Innis hadde levd lenger og fått utgitt dette verket slik han må ha sett det for seg, kunne mediehistorien ha fått sitt første store, klassiske verk allerede i 1950-årene. Det ville ha løftet og synliggjort dette gjenstandsfeltet på et svært tidlig tidspunkt i den internasjonale medieforskningens historie.

Internasjonalt har det siden 1990-årene oppstått en renessanse for Toronto-skolen og hvordan de tenkte om kommunikasjon og historie

Renessansen for Torontoskolen viser seg også i en stor sekundærlitteratur. Det er nok å vise til bøker som Graeme Pattersons *History and Communications. Harold Innis, Marshall McLuhan and the Interpretation of History.*[22] Ja, denne litteraturen er etter hvert blitt så omfattende at det faktisk er få akademikere som har inspirert til så mye oppfølgning, så mange kommentarer og så mye videre forskning – som nettopp Innis og McLuhan. I mediehistoriske innføringsbøker blir de to i dag helt eksplisitt presentert som de teoretiske grunnleggerne av mediehistorie som fagfelt.[23] Deres bidrag er tenkning som fortsatt inspirerer leserne. James W. Carey sier det slik om Harold Innis: «Opening his books is like reengaging an extended conversation: they are not merely things to read but things to think with».[24]

Det er mange som har opplevd dette. Og la meg nå bekjenne at den læreboken som Hans Fredrik Dahl og jeg har utgitt – *Norsk mediehistorie* – for min del faktisk er blitt til etter inspirasjon fra disse herrene i Toronto. I innledningen til førsteutgaven, utgitt i 2003, henviste jeg da også til dem begge.[25] Og i Dahls tilfelle er den første fotnoten i hans første bok om medier – artikkelsamlingen *Massekommunikasjon* som han utga i 1973 – en henvisning til nettopp Harold Innis og begge de avgjørende bøkene hans: *Empire and Communications* fra 1950 og *The Bias of Communication* fra 1951.[26] Så allerede her finner vi interesse for Toronto-forskerne fra den vordende NRK-historiker og senere UiO-professor Hans Fredrik Dahl.

Tre veier videre

Mitt svar på spørsmålet i overskriften til denne artikkelen kan deles i tre. Det *første* svaret er at vi fortsatt trenger forskning på alt fra journalistbiografier og avishistorier til større studier av mediekonserner og sammenhengen mellom ulike medier på systemnivå osv. Her er det viktig å slå fast at nå har den digitale medieutviklingen for lengst blitt inkludert i den nyere mediehistorien. Og historiske bakgrunnskunnskaper øker vår forståelse, også av de digitale mediene. Også de har en opprinnelse i en gitt historisk kontekst. Etter hvert som tiden går, blir det bare enda tydeligere.

Dette betyr at vi fortsatt bør lese og lære oss klassisk historisk metode og anvende den på mediene, i vid forstand. Det gjelder ikke bare trykte medier som aviser og tidsskrifter, men også for forskere som vil studere historiske aspekter ved foto, film, radio og TV osv. Det er fortsatt mye vi ikke vet, for medienes historie er stadig et relativt nytt gjenstandsfelt for forskning. Det betyr at det fortsatt vil være behov for både *Mediehistorisk Tidsskrift* og for Norsk Mediehistorisk Forening, som er eier og utgiver av tidsskriftet. Det er altså ingen grunn til at det verdifulle

Artikkelens forfatter foreleste for første gang ved Centre for Digital History ved universitetet i Århus den 7. april 2022. Temaet var "Understanding Mass Digitization: The Case of Norway." Foto: Helle Strandgaard Jensen.

arbeidet som mange legger ned i tidsskriftet og dets forening skal stoppe opp nå.

Det *andre* svaret gjelder metode. Selv om vi fortsatt kan bruke klassisk historisk metode til utforskningen av dokumenter, arkiver og medier og den fortsatt vil ligge i bunnen av denne type arbeid, bør vi også være åpne for å ta i bruk nye forskningsmetoder. Mange nye digitale metoder er blitt vanlige i de senere år. Med dem følger også den internasjonale diskusjonen om det som på engelsk nå kalles «digital history» og hva som ligger i denne betegnelsen.[27] Etter min mening er den mediehistoriske forskningen i Norge nødt til å gå inn i dette, hvis vi skal være faglig oppdaterte i årene som kommer.

Samtidig er «digital history» også del av et enda større fagfelt, nemlig «digital humaniora».[28] Det kommer nå stadig nye IT-verktøy som kan brukes til å belyse historiske endringer. Vi skal likevel ikke falle for fristelsen til å bruke dem *bare* fordi de er der - altså for sin egen skyld. Det er først og fremst på de områder hvor de kan skape viten som det ellers ikke ville vært mulig å få frem at det gir mening å ta nye digitale metoder i bruk, slik Drotner og Iversen minner oss om i sin innføringsbok om digitale metoder.[29]

Det er viktig å slå fast at nå har den digitale medieutviklingen for lengst blitt inkludert i den nyere mediehistorien

Mitt *tredje* svar er at vi nå bør begynne å konfrontere den mediehistoriske forskningen – både den med klassisk historisk metode og den med nye digitale metoder – med den innsikten som mediefagets teoretiske klassikere kan gi oss. Nå må tiden endelig være kommet til dette. Ovenfor har jeg brukt Harold Innis, Marshall McLuhan og Toronto-skolen som eksempel, men man kan selvfølgelig også trekke inn mange andre enn dem. I dag vil f.eks. teorier om digitaliseringen av historiske medier og kilder – og hva det egentlig innebærer – være særdeles relevante. Innsik-

tene fra Toronto kan ikke minst hjelpe oss til å forstå de ulike kommunikasjonsmidlene som historiske grunnformer med hver sin spesifikke egenart, det vi kan kalle deres ontologi. På den måten kan vi tydeligere se hvilket *medium* vi har foran oss, og ikke bare studere hvordan medium x har dekket tema y i perioden z, som vi så ofte finner i forskningen. Slike studier er viktige og nødvendige, men de kan også lede oss til å bli så fokusert på mediedekningen av høyaktuelle saker at man ser forbi selve medie*formen* og dens betydning. Gjør man det risikerer man å gjøre seg blind for selve mediet. Og er det noe tenkerne fra Toronto kan hjelpe oss med så er det nettopp å motvirke denne formen for medieblindhet: for det er jo nettopp det mediespesifikke – deres ontologi – de er opptatt av. Bare med dette lille poenget, ser vi hvordan vi trenger en slik tenkning i vår tid – som fylles av flere medier enn noen gang. Espen Ytreberg har i sin bok om medie- og kommunikasjonsteori som sagt viet det første hovedkapitlet til dette temaet og peker der på hvilken «forvandling» det samme budskapet kan få når det presenteres i ulike medier med hver sin egenart.[30] Et eksempel på forskning som prøver å kartlegge den nesten umerkelige innvirkningen som hver medieform har på innholdet, kan være min egen komparative studie av hvordan Berlinmurens fall i 1989 ble dekket av norsk presse, radio og TV.[31]

Rundt oss i Norden skjer det nå mye som er relevant i denne sammenheng. I Danmark etablerte man den 22. februar 2019 *Centre for Digital History* (CEDHAR) ved universitetet i Århus. Det ledes av historikeren Helle Strandgaard Jensen og en kollega. Hensikten med senteret er å bringe forskere sammen for å forbedre og utvikle kunnskap om fire grunnleggende dimensjoner ved digital historie: 1) digitale metoder, 2) digitale arkiver, 3) digital historieformidling og 4) nye digitale kilder. På sine nettsider påpeker senteret at faglig mobilisering på disse feltene er avgjørende for at forskningen kan opprettholde sin kvalitet i en tid da digitale prosesser influerer på alle deler av det akademiske arbeidet.[32]

I Sverige har universitetet i Umeå opprettet et eget forskningslaboratorium, Humlab, der forskerne tar i bruk nye digitale metoder, digital humaniora og IT-verktøy. Humlab er et tverrfaglig digitalt laboratorium, som ble etablert organisatorisk i 1997 og digitalt i år 2000. Humlab organiserer konferanser, workshops og seminarer om digitale medier og humaniora, samt tverrfaglig forskning og utvikling. Det er både lærested, laboratorium og studio i ett. Forskerne der er bl.a. opptatt av hvordan folk kan delta i de nye mediene vi har fått, men også av spørsmål knyttet til kulturarv i digital form. Blant forskerne ved Humlab finner vi Pelle Snickars og Johan Jarlbrink, som også er blant Sveriges fremste mediehistorikere. Begge var forfattere på læreboken *Mediernas historia. Från big bang till big data,* som jeg omtalte i forrige nummer av Mediehistorisk Tidsskrift.[33]

De to sentrene i Århus og Umeå viser at Danmark og Sverige allerede har fagmiljøer som *kombinerer* mediehistoriske kunnskaper med den nyeste digitale teknologien. De ser ingen motsetning mellom å arbeide med mediehistorie på den ene siden og det å bruke nye IT-verktøy og diskutere digital (eller digitalisert) kulturarv på den annen.

Her i Norge har vi – så vidt jeg vet – foreløpig ingen tilsvarende institusjoner med et slikt fagmiljø. Men det kunne kanskje være en vei å gå videre – også her i landet.

Noter

1 Rudeng 2021
2 Gripsrud (red.) 2017
3 University of Toronto/Faculty of Information: *International Conference: The Toronto School: Then. Now. Next*, Conference Book: Toronto 13-16. oktober, 2016.
4 Rowland i Crowley & Heyer 1991: viii
5 Bastiansen 2001
6 H.G. Bastiansen: «Inspired by Innis? A Study of his Legacy in Scandinavian Media Studies», paper til Toronto-konferansen, oktober 2016. Upublisert.
7 Meyrowitz 1994
8 Buxton, Cheney & Heyer (red.): Harold Innis's History of Communications.
9 Den het «Marshall McLuhan and Harold A. Innis: Communication Theory (for a Multicultural Word) a la canadienne?» og ble arrangert av Institute for Canadian Studies ved Augsburg-universitetet den 14.-15. juni 2012. Der la jeg frem et paper med tittelen «From Harold A. Innis to Marshall McLuhan and Beyond: The Toronto School of Communication and the Rise of Media History».
10 Kortti 2019, Jarlbrink, Lundell og Snickars 2019
11 Høyer 1971
12 Johansen 1999

13 Nyre 2004, Ytreberg 2006: kap. 2
14 Katz et al. 2002: s. 153ff
15 Watson og Blondheim 2007.
16 Heyer 2003
17 Watson 2006
18 Innis, u.å. Forgotten Books,
19 Gordon 1997
20 Cavell 2016
21 McLuhan og Zingone 1995
22 Patterson 1990
23 Kovarik 2011: 9-11
24 Carey 1989: 142
25 Bastiansen og Dahl 2003: 18-19
26 Dahl 1973: 12
27 Se bl.a. Cohen og Rosensweig 2006, Gregory 2014, Winters 2019 og Salmi 2021
28 Se f.eks. Gardiner og Musto 2015, Berry og Fagerjord 2017 og Dobson 2019
29 Drotner og Mosberg Iversen 2017
30 Ytreberg 2006: kap. 1
31 Bastiansen 2018
32 Jfr. nettsidene til CEDHAR, besøkt 10. februar 2022
33 Jfr. nettsidene til Umeå University, besøkt 10. februar 2022, se Mediehistorisk Tidsskrift nr. 2, 2021 (nr. 36).

Kilder

Bastiansen, H.G. (2012). *From Harold A. Innis to Marshall McLuhan and Beyond: The Toronto School of Communication and the Rise of Media History*, paper til konferansen «Marshall McLuhan and Harold A. Innis: Communication Theory (for a Multicultural World) a la canadienne?», ved Universität Augsburg, 14.-15. juni 2012. Upublisert.

Bastiansen, H.G (2016). *Inspired by Innis? A Study into his Legacy in Scandinavian Media Studies*, paper til forskerkonferansen *The Toronto School: Then. Now. Next*. 13.–16. oktober 2016. Upublisert.

University of Toronto (2016). Faculty of Informasjon/McLuhan Centre for Culture and Technology: *The Toronto School: Then. Now. Next*. Conference Book. International Conference 13-16 October 2016

Umea University. Nettsider besøkt 10. februar 2022

CEDHAR. Nettsider ved Århus Universitet, besøkt 10. februar 2022

Litteratur

Bastiansen, H. G. (2001). *Herom har jeg nærmere telegraferet til Kongen. Telegraf og telefon i norsk politikk 1850-1940*. Oslo: Norsk Telemuseum

Bastiansen, H.G. og H. F. Dahl (2003). *Norsk mediehistorie*. Oslo: Universitetsforlaget

Bastiansen, H.G. (2018) Da Berlinmuren falt. En komparativ studie av presse, radio og TV i 1989. Mediehistorisk Tidsskrift nr. 1 (nr. 29) https://medietidsskrift.no/content/uploads/pub/2018/06/NMF-tidsskrift_nr29_2018_web.pdf

Berry, D.M. og Fagerjord, A. (2017). *Digital Humanities. Knowledge and Critique in a Digital Age*. Cambridge: Polity Press

Buxton, W., M.R. Cheney og Heyer, P. (red.) (2015). *Harold Innis's History of Communications. Paper and Printing. Antiquity to Early Modernity*. New York & London: Roman & Littlefield

Carey, J. W. (1989). Space, Time and Communications. A Tribute to Harold Innis. I Carey, J. W., *Communications as Culture. Essays on Media and Society*. New York & London: Routledge

Cavell, R. (red.) (2016). *On the Nature of the Media. Essays 1952-1978*. Berkeley: Gingko Press

Crowley, D. og Heyer, P. (red.) (1991). *Communication in History. Technology, Culture, Society*. New York & London: Longman

Cohen, D.J og Rosensweig, R. (2006). *Digital History. A Guide to Gathering, Preserving, and Presenting the Past in the Web*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press

Dahl, H.F. (red.) (1973). *Massekommunikasjon*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Dobson, J. (2019). *Critical Digital Humanities. The Search for a Methodology*. Urbana: University of Illinois Press

Drotner, K. og Mosberg Iversen, S. (2017). *Digitale metoder. At skabe, analysere og dele data*, Fredriksberg: Samfundslitteratur

Gardiner, E. og Musto, R. G. (2015). *The Digital Humanities. A Primer for Students and Scholars*. Cambridge: Cambridge University Press

Gordon, W. T. (1997). *Marshall McLuhan. Escape into Understanding*. Toronto: Stoddart Publishing

Gregory, I. (2014). Challenges and opportunities for digital history». *Frontiers in Digital Humanities*. Vol. 1, December

Gripsrud, J. (red.) (2017). *Allmenningen. Historien om norsk offentlighet*. Oslo: Universitetsforlaget

Heyer, P. (2003). *Harold Innis*. New York, Toronto, London: Rowman & Littlefield

Høyer, S. (1971). *Pressen som massemedium*. Stensil nr. 18, Universitetet i Oslo: Instituttt for presseforskning

Jarlbrink, J., Lundell, P. og Snickars, P. (2019). *Mediernas historia. Från big bang till big data*. Lund: Mediehistoriskt arkiv nr. 45

Johansen, A. (1999). *Medier, kultur og samfunn*, Bind 4 i Larsen, P. og Hausken, L. (red.), Medievitenskap 1-4. Bergen: Fagbokforlaget

Katz, E., Peters, J.D, Liebes, T. (2002). *Canonical Texts in Media Research*. Cambridge: Polity Press

Keane, J. (1991). *The Media and Democracy*. Cambridge: Polity Press

Keane, J. (2009). *The Life and Death of Democracy*. London: Simon & Schuster

Kortti, J. (2019). *Media in History. An Introduction to the Meanings and Transformations of Communication over Time*. London: Macmillan International/Red Globe Press

Kovarik, B. (2011). *Revolutions in Communication: Media History from Gutenberg to the Digital Age*, New York: The Continuum International Publishing Group

McLuhan, E. og Zingone, F. (red.) (1995). *Essential McLuhan*. New York: Basic Books

Meyrowitz, J. (1994). Medium Theory. I Crowley, D. og Mitchell, D. (red.): *Communication Theory Today*. Cambridge: Polity Press

Nyre, L. (2004): Mediumteori, *Norsk medietidsskrift*, nr. 1, s. 24-49

Patterson, G. (1990). *Innis, McLuhan and the Interpretation of History*. Toronto: University of Toronto Press

Rudeng, E. (2021). *Morgenbladet. En historie for seg*. Oslo: Morgenbladet

Salmi, H. (2021). *What is Digital History*. Cambridge: Polity Press

Watson, A. J. (2006). *Marginal Man. The Dark Vision of Harold Innis*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press

Watson, R. og Blondheim, M. (red.) (2007). *The Toronto School of Communication Theory. Interpretations. Extensions. Applications*. Toronto: University of Toronto Press & Jerusalem: The Hebrew Magnes Press

Winters, J. (2019). Digital history. I Tamm, M. og Bruke, P. (red.) (2019). *Debating New Approaches to History*. London & New York: Bloomsbury Academic

Ytreberg, E. (2006). *Medie- og kommunikasjonsteori*. Oslo: Universitetsforlaget

Ill: Endre Barstad © 2022

Forum

Utenrikskorrespondent er jobben for den som liker å være PÅ – hele tiden.

Eva Bratholm
Tidligere korrespondent i Dagbladet og NRK

På fortauet i Akersgata, utenfor *Dagblad*-huset, traff jeg avisens kunstkritiker. Jeg hadde vært kulturredaktør i flere år og skulle nå forlate avishuset for å bli korrespondent i New York. Han så på meg og sa: – Stakkars deg, da kan du jo aldri slå av mobiltelefonen.

Mitt svar var at heldigvis, slik er det!

Utenrikskorrespondent er jobben for den som liker å være PÅ hele tiden.

Jeg har to slike perioder bak meg. Korrespondent for NRK i Washington DC fra 1989 til 1993 og for *Dagbladet* i New York City fra 2002 til 2004.

Interesse for utenriksjournalistikk

Det hele begynte med min interesse for norsk politikk. Starten på livet som journalist var en sommerjobb i *Arbeider-Avisa* i Trondheim midt i 70-årene. Senere ble jeg politisk reporter i *Arbeiderbladet*, i *Dagbladet* og kom til NRK i 1983. Politisk journalistikk den gang var svært preget av Stortinget og det parlamentariske, og ikke minst var det stor interesse for Norges rolle i Nato. Utover hele 80-årene var Natos dobbeltvedtak en helt sentral sak for politiske journalister. I praksis dreide det seg om Nato skulle utplassere 572 mellomdistanseraketter som svar på Sovjetunionens SS-20. Her var motsetningene mellom høyre- og venstresiden store, samt mellom partier og innad i partiene. Striden om «dobbeltvedtaket», for ikke å si de berømte fotnotene, skulle komme til å prege mye av politikken og journalistikken resten av tiåret. Hele dette saksfeltet bidro sterkt til å stimulere min interesse for utenriksjournalistikk.

Korrespondentkorpset i NRK var på denne tiden dominert av middelaldrende menn som byttet posisjoner hjemme og ute. Da Einar Førde ble kringkastingssjef, ønsket han å røske litt opp i dette. Han så nok også at det var på tide med noen flere kvinner inn i systemet. Da jeg fikk jobben som korrespondent i Washington DC, ble samtidig – nå avdøde – Siv Nordrum ansatt som korrespondent i Hongkong. To kvinner, samtidig, var en liten revolusjon.

Murens fall

Murens fall i 1989 endret situasjonen for alle korrespondenter. Den kalde krigen hadde vært et bakteppe for utenriksdekningen over hele verden. Brått ble dette endret. Særlig ble rollene som Moskva- og Washington-korrespondenter forandret. Da jeg kom til den amerikanske hovedstaden, hadde jeg et omfattende Nato-arkiv med alle fotnoter, dissenser og det hele. Det ble uaktuelt.

Men kanskje viktigere: Norge ble mindre spennende i USA. Nato-landet med grense til Sovjetunionen ble ikke så interessant som det hadde vært. Min forgjenger i Washington, Jahn Otto Johansen, hadde tidligere bodd i Moskva. Han snakket russisk, barna hans hadde gått på russisk skole i Moskva, og han kjente landet godt. Han fikk avtaler og intervjuer på den kapitalen. Det var gull verdt. Han fikk «tilgang», noe utenlandske journalister sjelden får. Amerikanske politikere dyrker lokale mediefolk som kan få betydning for gjenvalg og popularitet på egen grasrot. Pressefolk fra andre land er som regel bortkastet tid, men ikke i Jahn Ottos tilfelle!

Jeg hadde ikke hans fortrinn, men det viste seg at det kanskje ikke var så viktig – nettopp fordi korrespondentrollen var i rask endring. Liberaliseringsbølgen hadde ikke bare nådd politikken, men også media. NRK-monopolet ble oppløst. Partiavisene ble

borte. Hele mediebildet ble mer kommersialisert. På et vis ble det tabloidene som satte idealer og standard.

I NRK skjedde det noe dramatisk: Publikums ønsker ble viktige. For statskanalen var opplysnings- og oppdragelsesperioden i ferd med å gå over.

Mer kultur og sport

Den politiske analysen fra USA var fortsatt viktig, men andre områder kom opp på agendaen. Det ble mer kultur, mer underholdning, mer natur og miljø, mer sport og selvsagt store hendelser.

Fortellingen om livet i USA ble en hovedsak. Nordmenn flest har et nært forhold til De forente stater, mange har slektninger der, og flere har besøkt landet mange ganger. Det var et sug etter saker om hvordan livet var i USA.

Jeg var heldig, jeg hadde familie og små barn i skolen. Jeg fikk et førstehåndsinntrykk av hva som skjedde. For eksempel kunne jeg illustrere det private amerikanske helsevesenet med egne opplevelser. Da min lille sønn fikk ørebetennelse, mente legen at han burde ta et skann av hele hodet – for det kunne jo være hjernesvulst. Jeg sa nei takk til det. Men dette er et eksempel på hvordan helseutgifter drives opp, både for å tjene penger og for å ha ryggen fri for eventuelle søksmål.

Jeg fikk brukt hele min erfaring og bakgrunn som utegående reporter fra lokalavisa i Trondheim, hovedstadsavisene og NRK.

Murens fall skapte et utenrikspolitisk vakuum i USA. Plutselig var landet uten en sterk ytre fiende. Man diskuterte «the peace dividend» – altså hvordan man skulle bruke alle pengene som kom til å bli spart på militærutgifter. Francis Fukuyama skrev boka *The End of History*. Han mente verden hadde nådd et endepunkt hvor det vestlige, liberale demokratiet hadde seiret.

Så kom Saddam Hussein. Han invaderte Kuwait og kalte landet for Iraks ellevte provins. Saddam var på et vis den perfekte fienden. Irak-krigen under president George Bush senior var en stor journalistisk oppgave.

Konkurranse

I 1992 fikk NRK TV konkurranse fra TV 2: Kanalen hadde egen korrespondent i Washington DC. Dette førte til en ytterligere bredde i dekningen og økt behov for mer stoff fra USA – også for NRKs utsendte.

Arbeidet i Washington var godt organisert. Vi var to korrespondenter som byttet på nyhetsvakt og reportasjevakt. Vi leverte telefonrapporter både til radio og TV. Hjemmeredaksjonen fortalte hva slags bilder de hadde fått fra Den europeiske kringkastingsunion (EBU), og vi tilpasset vår kommentar til bildene. Vi sto sjelden «i ruta» på direkten. Den slags kostet tusenvis av kroner, så «liver», som det heter internt, ble bare brukt i helt spesielle tilfeller. Når vi lagde TV-reportasjer, benyttet vi oss av en innleid fotograf. Fremkallingen av film tok tid, redigeringsarbeidet var komplisert og på ingen måte billig. Reportasjene ble sendt hjem med fly. De ble levert med budbil fra Fornebu før stoffet ble konvertert til det europeiske systemet PAL.

Etter oversettelse og teksting var saken klar for utsendelse!

Nettopp disse tidkrevende prosessene, kall det gjerne begrensninger, er viktige å forstå før man analyserer det journalistiske.

New York etter 11. september

Etter hjemkomsten fra USA arbeidet jeg flere år på Marienlyst før jeg begynte i *Dagbladet* som kulturredaktør. Etter noen år ble jeg i 2002 avisens USA-korrespondent med base i New York – ett snaut år etter terrorangrepet på The Twin Towers.

Det var stor forskjell på å være radio- og TV-korrespondent i 90-årene og korrespondent for en avis begynnelsen på 2000-årene.

I dag flyter det mer over i hverandre. VG lager TV og NRK skriver på nett. Den største forskjellen var ikke å være en del av det store NRK-systemet. Som *Dagbladets* utsendte var man alene om det meste av praktiske ting, som regnskap og teknikk, transport og research. På den annen side var teknikken blitt enklere med PC og internett, digitaliserte bilder og kontinuerlig deadline. Avisen hadde også fått flere flater – fra den lille petit-artikkelen til den store foto-reportasjen.

USA var lammet etter terroren i 2001. Amerikanerne fryktet at det kunne skje igjen. Svært mange trodde at USA var på vei inn i en periode med terror-

Den 5. januar 2003 presenterte Colin Powell et reagensrør med det som angivelig inneholdt Anthrax i FN, samtidig som han argumenterte for at Irak etter all sannsynlighet produserte kjemiske våpen. Foto: Whitehouse.gov.

handlinger. De forberedte seg hele tiden – både praktisk og psykologisk – på nye terroraksjoner. I Norge var det stor interesse for president George W. Bush, ikke minst for hvor håpløs mange nordmenn mente han var. Det minste forsøk på å antyde at han ikke var helt idiot, ble møtt med rasende mailer fra lesere.

Våren 2003 gikk USA til invasjon av Irak, uten FNs godkjenning. Bush-administrasjonen koblet Saddam Hussein – den gamle fienden – til terrorangrepene. Det hvite hus hevdet at Irak hadde betydelige mengder masseødeleggelsesvåpen. Både politisk og journalistisk var dette interessant, men kildene var tvilsomme og bevisene få. Det hele var svært nedslående. Dilemmaer oppsto – hva man skulle rapportere, og hvordan. Mye var ikke sant. Jeg husker Colin Powell satt i FN med bilder av noen lastebiler som fraktet noen rør. Det var angivelig kjemiske våpen.

Rett før jul samme året fanget amerikanske styrker Saddam. Bildene av den ultimate ydmykelsen med lysing inn i munnen hans gikk verden rundt.

Hvis man skal se på utenriksjournalistikken i alle medier, så *må* man huske hjemmeredaksjonens behov. Mange har opplevd det. Man står midt oppi en spennende internasjonal begivenhet, og så er hjemmeredaksjonen opptatt av det korrespondenten mener er en bagatell, men som gjelder en nordmann på besøk i landet. Min avis sendte meg fra New York til Washington for å treffe den norske utenrikskomiteen som var på besøk blant annet for å treffe Condoleezza Rice. Jeg ble ikke sendt for å spørre om utenrikspolitikk, men for å intervjue Jon Lilletun om slankekurens hans, som var i regi av *Dagbladet*. Så mye for innsikt og analyser!

Avslutningsvis vil jeg si at jobben som utenrikskorrespondent er den beste man kan ha – dersom man er innstilt på å jobbe mye, på mange felt, til alle tider, og dersom man greier å forholde seg til at å levere åtti prosent brukbart stoff *i rett tid* er bedre enn å kunne tilby en hundre prosent gjennomarbeidet sak *for sent*!

Hans-Wilhelm Steinfeld har bak seg et langt liv som journalist og russiskekspert. Ovenfra med klokken ser vi 1) NRKs foto ved utnevnelsen i 1980; 2) Mikhail Gorbatsjov takker for Nobelprisen, og møter Steinfeld; 3) Steinfeld foran det beleirede parlamentet i Vilnius i januar 1991, og 4) sammen med nyutnevnte Algirdas Brazauskas i Vilnius i 1988. Alle foto utlånt av Steinfeld.

Medieminner

Kampen for sannheten

Hans-Wilhelm Steinfeld
Cand. philol., historiker og journalist

På russisk betyr pravda sannhet: Jeg var NRKs korrespondent i Moskva i fire perioder fra 1980 til høsten 2014, så jeg høstet mange erfaringer med både sovjetisk og postkommunistisk russisk sensur. Det ble en kamp for sannheten – pravda. Jeg holdt foredrag over emnet journalistikk mot sensur på den mediehistoriske konferansen i regi av Norsk Mediehistorisk Forening, Høgskulen i Volda, og OsloMet den 16. mars 2021. Min erfaringsmessige bakgrunn er 20 år stasjonert i Moskva, Budapest og Beograd, samt to studieår som stipendiat i Moskva under 1970-årene.

Den 7. november 1979 ble jeg under markeringen av revolusjonsdagen i 1917 på den sovjetiske ambassade i Oslo trukket til side av KGB-general Leonid Makarov. Han var ikke offisielt KGB-mann, men måtte treffe meg utenfor ambassaden. Jeg ble alarmert. For noen år tidligere ble den senere tolken for vår regjering, Jan Borge, erklært for persona non grata fordi han avslo et tilbud fra KGB om å jobbe for det sovjetiske sikkerhetspolitiet.

I min studietid som hovedfagstudent i historie i Moskva midt i 1970-årene knyttet jeg som russisktalende vennskap med jevnaldrende studenter. Disse vennene lærte meg mye om hvor lite de selv visste om forholdene i Vesten, dit de aldri hadde kunnet reise. Men mine venner fortalte meg også hvor brutalt både det sovjetiske samfunnet og regimet kunne være mot borgerne. Mangelsamfunnet skapte begrepet sosial krybbebiting, det ble en atmosfære der alle sloss mot alle. Kampen for tilværelsen var hard. Selv en systemkritiker som Roy Medvedev ba meg et par år ut i 1980-årene om å ta med billedverk av Salvador Dali. Disse solgte han på svartebørsen for å ha penger til det nødvendigste. Studenter og fremtredende dissidenter var preget av presset fra mangelsamfunnet, dette gjorde dem selvopptatt, de hadde nok med seg selv, ja, de var seg selv nok, og hadde lest sin Peer Gynt. Dette gjaldt alle vanlige russere. Heri lå og ligger grunnlaget for det faktum at russisk utenrikspolitikk bare er en funksjon av innenrikspolitikken. Det var på den innenrikspolitiske arenaen at makten historisk gikk tapt i USSR. Det at jeg var flytende i russisk, ga meg et stort fortrinn i forhold til andre utenrikskorrespondenter fra vest, som ofte ikke kunne språket. Vi nordiske sto i en særklasse med våre russiskkunnskaper, målt mot særlig amerikanerne og britene. NRKs nære samarbeid med Sveriges Television (SVT) i Moskva medførte at en hel generasjon svenske kringkastingskorrespondenter ble mine venner.

De russiske vennene mine lærte meg mye om hvor lite de selv visste om forholdene i Vesten, dit de aldri hadde kunnet reise

Som 29-åring med et lite barn og boliggjeld fryktet jeg utpressing hvis jeg fikk jobben som NRKs korrespondent i Moskva i 1980. Så jeg løste en forsikring mot politisk motivert utvisning på én million kroner etter at jeg ble utnevnt våren 1980, min studie- og boliggjeld. Da jeg kom til Moskva, hadde jeg med en xerox-kopi av polisen. Den ba jeg en studiebekjent Andrej Korovin[1] gi til sin far Vadim, som var general i KGBs økonomi-stab. Poenget var at KGB skulle vite konsekvensen ved å utvise meg på politisk grunnlag, for eksempel fordi jeg ikke ville la meg verve. Denne sikkerhetsforanstaltningen mot press og sensur hindret at jeg ble utvist da Arne Treholt ble arrestert og siden dømt for å være KGB-agent i 1984. Slik danset jeg med ulver. Norge var

viktig og nærmest et prøvefelt for flinke KGB-agenter under den kalde krigen. Da USSR falt fra hverandre for 30 år siden, snakket de fem øverste, profesjonelle KGB-generalene under KGBs formann, som var politiker, alle norsk. De het generaloberst Viktor Grusjko, generaloberst Gennadij Titov, generalløytnant Leonid Makarov og generalmajorene Stanislav Tsjebotok og Vladimir Sjisjin. «Den norske mafia i KGB», ble de kalt av KGB-oberst Mikhail Ljubimov. Jeg skulle personlig bli kjent med KGB-generalene Grusjko, Makarov og Tsjebotok.

På Moskva-oppdrag fra Gerhardsen

Da jeg ble utnevnt til Moskva-korrespondent og tiltrådte i august 1980, fikk jeg i oppdrag fra selveste Einar Gerhardsen å finne en av hans beste venner, som hadde utvandret til Sovjetunionen i 1923: Han het Amund Myhre. Ved siden av Martin Tranmæl hadde Myhre vært Gerhardsens nærmeste ungdomsvenn. Gerhardsen hadde prøvd å finne sin venn blant 300 millioner sovjetere etter andre verdenskrig. Jeg fant ham ved hjelp av sykepleieren og språkstipendiaten Eva Stenersen i Kiev, hvor jeg visste Amund Myhre skulle bo, og dro dit for å oppsøke ham i september 1981. Han bodde fattigslig med sin kone i en toromsleilighet fra Khrusjtsjov-tiden. Hun var russisk. Og Myhre ønsket ikke å vise Gerhardsen sin armod, men ville møte ham i Moskva. Der og da viste han meg alle ungdomsbildene av seg selv, Einar Gerhardsen og Martin Tranmæl. Nå skulle det bli TV-program à la det populære sovjetiske TV-programmet «Ot vsej dusjì», eller «Av hele mitt hjerte», som skildret gjenforeningen av slekt og venner mange år etter at folk kom fra hverandre under andre verdenskrig i USSR![2]

Men møtet med Amund Myhre utløste en omfattende KGB-overvåking i Kiev, og tre årsaker lå bak: KGB ville hindre kontakt med Amund Myhre, «overhorisonten-radaren» kalt for Kiev-senderen i Norge forstyrret også sambandet norsk skipsfart og ble et konflikttema. I begynnelsen av september 1981 ble det også begått en alvorlig terrorhandling mot en synagoge i Wien. Antisemittismen sto fortsatt sterkt i sovjetrepublikken Ukraina. Jeg oppsøkte ikke Kiev-senderen like ved Tsjernobyl atomkraftverk. Men jeg var hos Amund Myhre, jeg var i Brodskij-synagogen, og jeg var i Babij Jar, åstedet for nazistenes massakre på 55 000 Kiev-jøder i september 1941. KGB-skyggingen ble jeg klar over ved trikkeskifte fra Babij Jar til sentrum av Kiev. Amund Myhre hadde sagt seg villig til å møte Einar Gerhardsen. Men kort tid etter ringte ministerråd Nikita Aleksejev i Oslo til meg og meddelte at Myhre likevel ikke ville treffe Gerhardsen. Jeg spurte Myhre umiddelbart om sovjetiske myndigheter hadde vært i kontakt med ham. Dette benektet han, men fastholdt at han ikke ville treffe Einar Gerhardsen. Et godt TV-program gikk i vasken for NRK.[3]

Et tilfelle med en krigsfange som satt i Bergen i 1945 illustrerer hvor lenge fortielsen av de deporterte krigsfangenes skjebne søktes skjult av sovjetiske myndigheter, helt frem til 1981. Dette opplevde jeg selv nært på nært hold. Makar Fedotovitsj Fedotov var tsjuvasj. Dette folkeslaget er en gren av dagens forfulgte folkeslag uighurene i kommuniststaten Kina. I Russland bor de fleste tsjuvasjer i regionen mellom Volga og Uralfjellene, området kalles Tsjuvasjia, deres hovedby heter Tsjeboksarij og de snakker en enestående variant av tyrkisk. Tsjuvasjene har sine religiøse røtter i islam. Fedotov bodde i Tsjeboksarij etter at han slapp fri fra filtrasjonsleiren i Sibir etter krigen.

Mot slutten av 1970-tallet nådde det første livstegn fra ham frem til hans venn og velgjører fra frigjøringsdagene i Bergen. Han het Jan Johansen, var meget ung i 1945, men hadde delt familiens sparsomme matrasjonering med denne sovjetiske krigsfangen. Krigsfangens venn i Bergen ble siden min fars nabo.

Jeg var begynt i Dagsrevyen, hvor folk oppdaget at jeg snakket russisk. Derfor kom Jan Johansen til meg for at jeg skulle oversette de første brevene som kom etter hvert. Makar skildret i brevene sin harde skjebne etter krigen, og de slitsomme årene som krigsfange hos tyskerne. Det var ingen bitterhet å spore direkte i brevene, men det sto å lese mellom linjene, da Makar beskrev sin periode på tømmerhogst i Uralfjellene. Der lå det svært mange fangeleirer, hvor lesozagotòvki – tømmerhogsten - var sysselsettingen.

Da jeg ble NRK-korrespondent i Moskva i august 1980, hadde jeg derfor med meg en idè. For på sovjetisk TV gikk et program som het «Av hele mitt hjerte». Her ble slekt og venner som ble adskilt under krigen gjenforent på rørende vis. På 1970- og 1980-tallet ble

OMON-offiser fra det russiske opprørspolitiet sjekker ID-kortet til kameramann Jurij Linkevitsj, som uredd bare filmet i vei.

dette programmet, som ble sendt på søndager, sovjettidens «versjon» av den senere norske program-genren «Tore på sporet». Å la Jan Johansen få møte Makar Fedotov hjemme i arbeiderkolonien ved Tsjeboksarij foran NRKs kamera var en idé som min mentor Erik Bye tente på, og han fikk med seg mitt bysbarn Jarl Munch må programideen. Men på den tiden kunne ikke jeg som utenrikskorrespondent reise til en provinsby i Russland uten å ha søkt og fått lokalt visum dit minst 48 timer på forhånd. Programideen måtte jeg derfor presentere for direktør Lev Koroljòv i utlandsavdelingen til den sovjetiske kringkasteren, Gosteleradio. Hans avdeling var et service-organ, men også en politisk vaktbikkje for oss kringkastings-korrespondenter fra vest. Nå viste vaktbikkjen seg. Resultatet beskrev jeg i bokform allerede for snart førti år siden.[4]

På den tiden kunne ikke jeg som utenrikskorrespondent reise til en provinsby i Russland uten å ha søkt og fått lokalt visum dit minst 48 timer på forhånd

Sovjetiske myndigheter ville ikke slippe hverken meg, mitt russiske team eller Jan Johansen hjem til Makar Fedotov, for å se hvordan han hadde levd og levde nå, mer enn 40 år etter at han ble krigsfange i Norge. Han bodde i Torfjannaja Ulitsa nr. 14, 428902 Tsjeboksarij. Vi brevvekslet flittig i 1981. For telefon hadde den gamle krigsfangen ikke på Torvgaten i Tsjeboksarij – torv som i gresstust. Jeg henvendte meg til den sovjetiske ambassaden i Oslo, til sovjetisk UD og til det sovjetiske krigsveteranforbundet. Selv eksfangen fra «Blodveien» i Nordland, Igor Trapitsin, som ble Odd Mjeldes venn, vred seg ynkelig unna min forespørsel om hjelp for Makar Fedotov. Trapitsyn var bare opptatt av at han skulle reise til Norge som «ambassadør» for det sovjetiske krisveteranforbundet, som han på et vis også ble.[5] Til sist fikk jeg løfte om at Jan Johansen og Makar Fedotov kunne få treffes i Vennskapets hus på Kalininprospektet i Moskva, bare et steinkast fra den norske ambassaden på Ulitsa Vorovskogo 7, i dag kokkegaten eller Povarnàja, mens Kalinin-prospektet heter Novij Arbatov i dag. Avslaget på vårt opprinnelige ønske ble grunn-

gitt med at Makar skulle være en drukkenbolt. Men et strengt kontrollert møte i offisiell regi i Moskva kunne myndighetene tillate. Heller ikke dette ble det noe av. Og jeg siterer fra mitt bitre, ti siders klagebrev til presidenten i det sovjetiske krigsveteranforbundet fra 3. oktober 1982, den samme dagen som KGB stanset Makars forsøk på å nå meg ved å reise til Moskva og programforberedelsene i hovedstaden:

> I dag morges kjørte vi til markedet, jeg og min fire år gamle datter Hilde. I forrige uke ringte Makar min sekretær, selv om jeg var bortreist. Han fortalte, at han kom til Moskva den 1. oktober. Han ville treffe meg for første gang her. Til nå har vi bare skrevet brev, og en eneste, fattigslig gang har vi snakket på telefon. Så vidt jeg vet, bor et av hans barn i Moskva. Jeg kjenner ikke dette mennesket, heller ikke adressen eller identiteten til ham eller henne.
>
> Så jeg ba min sekretær om å sende et iltelegram til Makar og fortelle, at jeg først ville være i Moskvas etter den 2. oktober. Derfor ble jeg glad da jeg kom tilbake til byen i går, og ble møtt med beskjeden om at Makar hadde ringt og sagt at han ville komme med sin kone i dag tidlig. Derfor kjøpte vi blomster på markedet i Tsjerjòmysjki og dro til møte med et menneske på Kazan-stasjonen – et menneske som jeg har kommet til å respektere på grunn av ganske sammensatte årsaker.
>
> Jeg visste også hvor jeg skulle finne ham. Fra naboens telefon hadde han fortalt, at de skulle komme klokken 9.20 med tog nummer 53 og den niende vognen. Jeg vet at Makar ikke har telefon hjemme. VI ble litt forsinket, Hilde og jeg. Tog nummer 53 kjørte allerede inn på spor nummer 9 da vi løp frem for å møte Makar. Da vi kom frem til vogn nummer 9, gikk allerede de siste passasjerene ut av vognen. Makar Fedotovitsj var ikke å se. Jeg kjenner hans ansikt fra foto. Så der sto jeg da, med blomstene og en liten pike som lurte på hvor den mulige 'reservebestefaren' var blitt av. Jeg lurte selv, også. Så jeg spurte meg for. Jeg spurte en gammel dame som gikk ut av vogn nummer 9. Hun fortalte meg den historien som tjener som direkte årsak til dette brevet. Og historien er i sannhet forbausende:
>
> I går klokken åtte om kvelden stanset hurtigtoget i den vesle byen Kanasjì. Folk fra militsiaen (politiet) førte denne virkelige krigsveteran med kone ut av vogn nummer 9 og beordret dem hjem. Deres aldrende reisefelle kunne ikke fortelle meg nøyaktig hvorfor dette skjedde. Hun hadde bare hørt noen ord om et eller annet telegram som noen hadde sendt til Makar Fedotovs naboer. Jeg tror den gamle, snille kvinnen blandet de faktiske hendelser en smule. Men hun fortalte meg likevel at den 70-årige Fedotov som knapt bærer noen medalje, ikke ønsket å forlate sin plass i toget.

I sannhet fikk de repatrierte krigsfangene etter redslene i nazistenes varetekt under den andre krig, knapt med plass på annet enn fange-tog da de kom hjem til Moder Russland i 1945. Behandlingen av den tidligere krigsfangen Makar Fedotov var noe av det mest motbydelige som jeg observerte fra sovjetiske myndigheters gjennom alle de fire periodene da jeg sto på post i Moskva for NRK som korrespondent.

Omfattende KGB-overvåking

I dag er det lett nok å illustrere at alle var redde for KGB i sovjetsamfunnet, fra bunn til topps. 11. mars 1985 ble Mikhail Gorbatsjov valgt til generalsekretær i Sovjetunionens kommunistiske parti. Om den første morgenen på denne posten skrev han selv:

> Klokken var rundt fire om morgenen da jeg kom kjørende hjem. Raisa Maksimovna ventet på meg. Vi gikk sammen ut i hagen på landstedet: For helt fra første stund av vår botid i Moskva førte vi aldri alvorlige samtaler om politikk innendørs, hverken i leiligheten i byen eller på landet – for man visste jo aldri. Så vi spaserte lenge langsmed hagegangene og diskuterte det som hadde skjedd, og mulige konsekvenser.[6]

I samme bok beskrev Gorbatsjov (på side 110) at han fem år tidligere hadde ønsket å invitere sin nabo på landet, KGB-formannen Jurij Andropov, på grillmiddag sommeren 1980. Jurij Andropov ringte til Gorbatsjov og takket nei av hensyn til Gorbatsjov selv. «For dagen derpå begynner sladderen: Hvem var

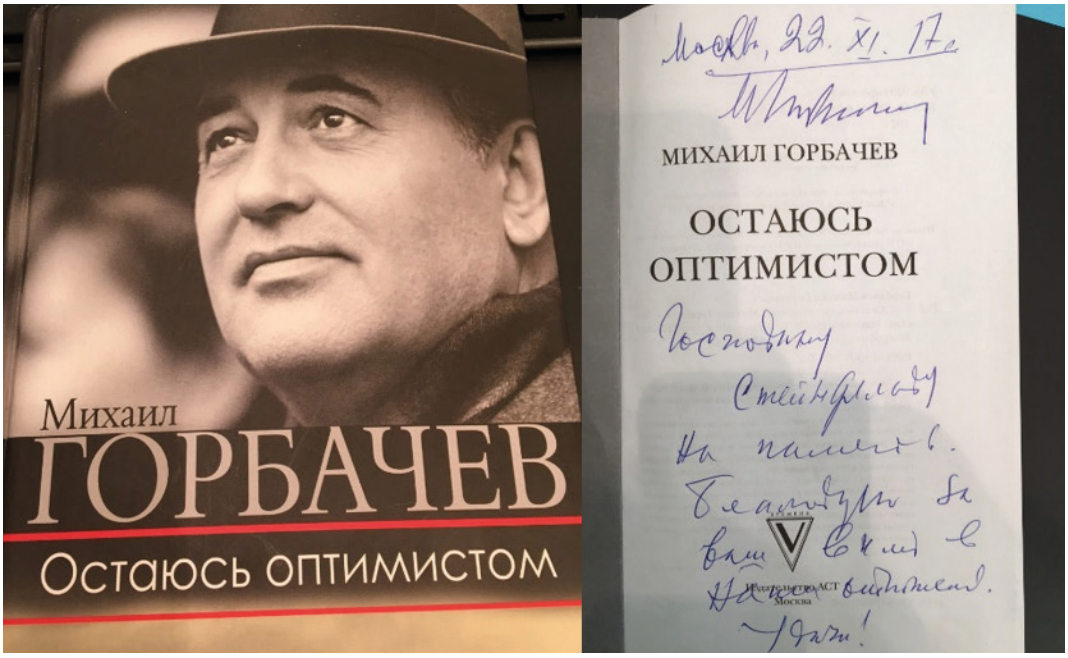

Eksterne journalistiske priser ble det også en del av , forteller Hans-Wilhelm Steinfeld. Men en bokhilsen fra 22. november 2017 står høyest i hans journalistiske minnebok. «Jeg forblir optimist», het den nylig avdøde Sovjet-lederen Mikhail Gorbatsjovs memoarer. Den russiske teksten er oversatt til norsk av Steinfeld, og sier: Moskva, 22.11.17. Til minne for Gospodin Steinfeld. Jeg takker for innsatsen Deres i vårt forhold og ønsker lykke til.

der, hvorfor møttes de, og hva snakket de om? Så begynner de å rapportere til Leonid Iljitsj (Bresjnev). Og jeg sier dette Mikhail, først og fremst av hensyn til deg selv!»

Redaktøren av samizdat-tidsskriftet *Jøde i Sovjetunionen* hadde vært Viktor Brailovskij.[7] Han var doktor i matematikk da han i 1980 ble arrestert og forvist for fem år til en ørkenby i Kasakhstan. Mellom 1980 og 1984 underholdt jeg hans mor, kone og to små barn, og likviderte for min regning deres gjeld på leiligheten før jeg dro hjem etter første periode som Moskva-korrespondent i 1984. Denne kontakten ble nok min første belastning i forholdet til KGB. For denne familien var meget tett overvåket av KGB, som særlig kartla hvem som kontaktet hustruen Irina. De bodde nær meg, og jeg trodde først ikke at KGB observerte meg da jeg kom og gikk med medisiner og mat.

Familien slapp først ut til Israel i 1987. Jeg besøkte dem i Tel Aviv i 2004. Da var Viktor blitt vise-innenriksminister i Ariel Sharons regjering, der han satt for det ikke-religiøse partiet Shiniu, som Viktor var co-formann for. Under en sabbat i januar ble jeg invitert hjem til dem i boligblokken der de bodde i nordlige Tel Aviv.

Viktor ville dele en kontroversiell sladderhistorie fra indre regjeringskretser med meg. Så han skrudde på springen for at vannsuset skulle forstyrre mulig avlytting. Jeg begynte å le:
«Vita, det der drev vi med hjemme hos dere på Vernadskij-prosjektet i Moskva, men som nummer to i innenriksdepartementet i Israel er du jo toppsjef nummer to for hele politiet i landet, så det der trengs vel ikke?!» «Jo nettopp derfor!» utbrøt Viktor Brailovskij med oppspilte øyne. Om dette var en senskade etter et langt liv under KGB-overvåking i sovjet- samfunnet, eller om en million sovjetjøder brakte med seg mentaliteten til Israel, dit de kom mellom 1990 og 1993, er jeg sannelig ikke sikker på til denne dag!

«Svartmaling av sovjetisk virkelighet»

1982 ble et vendepunkt til det avgjort verre for mine arbeidsforhold som utenrikskorrespondent i Moskva. I februar 1982 trykket det liberale litteraturtidsskriftet *Novyj Mir* i Moskva Jurij Nagibins novelle «Tålmodighet» på litt under 100 sider. Jurij Nagibin var på et vis en slags sovjet-litteraturens svar på Ernest Hemingway. Når han utga en ny roman, lå folk i soveposer på fortauene foran bokhandlene for å sikre seg et eksemplar. I 1982 var vanskjebnen til invalidiserte helter fra andre verdenskrig hans tema. De hadde gjerne to–tre av sølvmedaljen Za Otvagu («For tapperhet under ildgivning»), men proteser for avskutte lemmer fikk de aldri. Nagibins bitre novelle rammet så hardt fordi andre verdenskrig var blitt kommunistpartiets legitimitetsgrunnlag etter som den røde gløden bleknet etter oktoberrevolusjonen i 1917. I den mer doktrinære avisen til forfatterforeningen, *Literaturnaja Gazeta,* hengte sjefredaktør Aleksandr Tsjakovskij den store dikteren Nagibin ut for svartmaling av sovjetisk virkelighet, og slikt var antisovjetisk adferd. Nagibin ble kneblet, men klarte å få trykket en artikkel i ukeavisen *Novoje Vremja* (eller *Ny Tid)* ved å beskrive Johan Borgen som de svakes forsvarer i samfunnet. Det satte meg på sporet. Det ble et langt TV-program basert på et etsende Nagibin-intervju om regimet i Kreml. Og hans lange fortelling «Tålmodighet» ble utgitt på norsk.[8] Vladimir Vojnovitsj, av Nagibins støpning og popularitet, skrev den satiriske romanen *Monumental propaganda* i 2001 og fikk «Putin»-prisen for sin harselas med både stalindyrkelsen og terrorismen. Til Vladimir Putins 63-årsdag 7. oktober 2015 brente Vojnovitsj av denne salven mot Russlands president:[9] «Jeg ønsker at et internasjonalt tribunal må ta seg av ham!» Pennens riddere i Russland tilgir ikke sine sensorer, enten de var hvite, røde eller postkommunistiske nasjonalister.

I den mer doktrinære avisen til forfatterforeningen, Literaturnaja Gazeta, ble den store dikteren Nagibin hengt ut for svartmaling av sovjetisk virkelighet, og slikt var antisovjetisk adferd

Når litterære giganter slik fikk unngjelde sensuren, tillot jeg meg én gang å teste ut hvor årvåkne sensorene var. Tidlig i 1980-årene trykket statsplankommisjonens månedstidsskrift *Plànovoje Khozjàjstvo* en usedvanlig kritisk og detaljert artikkel som beskrev sammenbruddet i forbruksvareindustrien. Forfatter var handelsminister Valentin Florentjev i den russiske sovjetrepublikken RSFSR. Metoden var å publisere hans fakta i NRKs økonomisendinger på morgenradioen, men uten å oppgi kilden.

Dette skjedde i en reportasjeserie over tre dager. Etter en ukes tid ble jeg innkalt til presseavdelingen i sovjetisk UD. To tjenestemenn anklaget meg for å svartmale sovjetisk økonomisk virkelighet. Jeg hadde jo halvveis forutsett dette. Så jeg hadde tidsskriftet deres med handelsministerens artikkel med meg. Litt eplekjekk la jeg dette på bordet og sa at de nok ikke hadde gjort hjemmeleksen sin godt nok. I stedet for å bli flaue suspenderte de min faste akkreditering som utenlandsk korrespondent for et halvt år. Så konkret var fordummingen av den offentlige erkjennelsesprosessen under denne stagnasjonsæraen at Mikhail Gorbatsjov kom til å kalle de 21 årene fra 1964 til 1985 for en livstidsdom.

Min viktigste og i hvert fall hyppigst brukte dissidentkilde de første fire årene som Moskva-korrespondent var systemkritikeren og marxisten Roj Medvedev. Hans hovedverk *La historien dømme* eller *K sudu istorij* er utgitt på flere enn femti språk. Hans tvillingbror Sjores var genetiker og gerontolog. Da Sjores kritiserte hvordan sovjetstaten utnyttet forskningssamarbeidet med Storbritannia,[10] ble han sperret inne i psykiatrisk sykehus med diagnosen augmentativ schizofreni. Etter et drøyt år sikret internasjonalt press friheten for «den gale» Sjores. Han endte som professor på den medisinske skolen Mill Hill i utkanten av London. Sammen med broren Roj skrev Sjores Medvedev boken *Kto sumasjèdsjij?* eller *Hvem er gal?* Jeg var ofte hjemme hos Roj på Belomorskaja Ulitsa (Kvitsjøgaten) i nordvestlige Moskva. Da reagerte KGB med en gang. De tagget bilen min utenfor hans leilighet første gangen jeg var hjemme hos ham; etter andre besøk brakk de av vindusviskerne, en mangelvare i sovjetsamfunnet den

Flere øyeblikk fra Hans-Wilhelm Steinfelds lange liv som journalist og russiskekspert. Ovenfra med klokken ser vi: 1) Fire foto av Hans-Wilhelm Steinfeld henger på veggen til NRKs kontor i Moskva. Han er den eneste med fire korrespondentutnevnelser i NRKs historie. Bildet er fra fratredelsen i 2014; 2) Steinfeld sammen med Russlands tidligere visepresident Aleksandr Rutskoj i 2011; 3) Steinfeld på innendørsbanen for skøyteløp i Sotsji før OL-start 2014. Kort etter oppsto det opptøyer i Kyiv, og OL-dekningen ble avbrutt; og 4) Generaldirektør for Russia Today, Dmitrij Kiseljov, sammen med Steinfeld. «Han er Putins pressebaron, vi er uenige i dag, men venner,» sier Steinfeld. Alle foto utlånt av Steinfeld.

gangen. Etter som besøkene fortsatte, satte KGB opp en vaktpost med to mann i en sort Volga med KGB-skilter. Den sto dag og natt utenfor gatedøren til boligblokken vår med motoren i gang vinteren 1983/84. Mikhail Gorbatsjov rehabiliterte Roj Medvedev og fikk ham valgt inn i kommunistpartiets sentralkomite i 1989. Under debatten om å innføre markedsøkonomi høsten 1990 advarte Medvedev med bevingede ord på Folkekongressen i Kreml: «Husk at i Vesten har de en armé av velutdannete jurister og økonomer som ser til at de besungne markedskreftene fungerer sivilisert etter sin hensikt, fra dag til dag. Vi er ikke i nærheten av å besitte en slik kompetanse i Sovjetunionen: å innføre markedsøkonomi tar ikke 500 dager som mange her tror, heller ikke 50 år – snarere 500 år!».

Fredsmarsj 1982

Hovedsakelig kvinnelige fredsaktivister fra de nordiske landene tok initiativet til Fredsmarsj 82 med tog fra Finland over St. Petersburg via Moskva til Smolensk og Minsk. Dette skjedde i samarbeid mellom fredsaktivistene og den sovjetiske fredskomiteen, representert ved Georgij Loksjin. De viktigste medieredaksjonene i Norden dekket det to uker lange evenementet. Blant deltakerne – hvor den gamle SF-eren Hartvig Sætra og Eva Nordland var svært aktive – oppsto det fort kontroverser, særlig over pressedekningen. Mediene reagerte på at fredsmarsjen fokuserte veldig på amerikanske atomvåpen, mens den var markant mindre interessert i å rette oppmerksomheten mot de sovjetiske. Senere ga Mikhail Gorbatsjov Sovjetunionen ansvaret for spenningen som var skapt fra 1979, fordi hans land utstasjonerte SS 20-rakettene i Europa.[11] Ja, den siste generalsekretæren for det sovjetiske kommunistpartiet og presidenten i landet mente Kreml i årene fra 1979 til 1982/83 hadde satt verdensfreden og landet selv i fare med det han kalte sin eventyrpolitikk. Deltakerne i Fredsmarsj 82 viste liten forståelse for kritikken av de sovjetiske SS 20-rakettene.

Det oppsto en hard diskusjon fordi de sovjetiske samarbeidspartnerne ville avslutte marsjen ved krigsminnesmerket Katyń utenfor Minsk. Journalister som Jan-Jakov Florian fra *Berlingske Tidende*, Vibeke Sperling fra danske *Information*, Samuel Rachlin fra TV 2 i København, Lennart Lundh fra SVTs Aktuellt, Pål T. Jørgensen fra *Dagbladet* og jeg mente stedet ved Minsk var valgt for å trekke oppmerksomheten bort fra Katyńskogen utenfor Smolensk. Fredsmarsj 82 fòr forbi det stedet, som var sammenfallende i navn med det valgte, mye mer profilerte monumentet. Jeg tok med meg et knippe nordiske pressefolk til Katyńskogen, der KGB alene i mai 1940 henrettet 4500 krigsfanger. Skogen var den gangen treningsområde for NKVD, som KGB het før krigen. På minnesteinen ble nazistene ansvarliggjort for udåden i 1982. Men den samfunnsbevisste *kunne* og *burde* visst bedre.[12] I 2010 offentliggjorde Russlands president Dmitrij Medvedev Stalins navnetrekk på ordren over den uhyggelige massakren. I 1982 ble derimot Steinfeld, Sperling, Florian og Rachlin beskyldt av *Pravda*s sjefskommentator og sentralkomitemedlem Jurij Sjukov for å bedrive Goebbels' journalistikk fordi vi minnet om at Katyńmassakren var det eneste tiltalepunktet som nazistene ble frikjent for under Nürnberg-prosessen etter den andre verdenskrig. Etter det angrepet på det frie ord forverret arbeidsvilkårene seg markant for meg som fast korrespondent for NRK i Moskva ut min første periode i august 1984. Å utfordre den historiske sannhet utløste stor aggresjon fra sovjetiske myndigheter, det fikk både den ene og den andre erfare. Den mest berømte poet i USSR etter andre verdenskrig istemte denne konklusjonen. Han het Jevgenij Jevtusjenko, og dette skjedde i boken *Dø ikke før døden* – en halvt selvbiografisk, men skjønnlitterær prosabok.[13]

7. november 1982 samlet folk seg til mottakelse i den sovjetiske ambassaden i Oslo for å markere årsdagen for oktoberrevolusjonen i 1917. Der opptrådte NRKs utenrikssjef Kjell Gjøstein Resi på en sånn måte at det svekket min ryggdekning overfor russerne: Min nærmeste sjef sa til KGB-general Leonid Makarov at mine vansker med KGB skyldtes min vanskelige personlighet, og var ikke KGBs feil. Dialogen ble overhørt av mine kolleger Christian Borch og Åsulv Edland fra Dagsrevyen. De fortalte meg begge om hva Resi hadde sagt. Jeg fant det så utilbørlig at jeg rapporterte Resi til daværende kringkastingssjef Bjartmar Gjerde. For utenrikssjefen som skulle beskytte meg, rev jo – slik jeg så det – med sin oppførsel teppet under den

støtten som jeg trengte fra NRK. Det trodde i hvert fall KGB etter utsagnet som utenrikssjefen kom med overfor KGB-general Makarov. Saken fikk alvorlige konsekvenser som førte til mye mer ufrie arbeidsforhold for meg i Moskva.

Resi ble året etter nektet studieplass ved Forsvarets høyskole og ble av forsvarssjefen offentlig stemplet som en sikkerhetsrisiko.[14]

Arrestasjonen av Arne Treholt

Arne Treholt ble arrestert 20. januar 1984. Slik ble det en lørdag morgen at Dagsnytt varslet meg. Jeg skyndet meg til den norske ambassaden. Der åpnet vaktsjefen Kjell Dahl døren. Jeg fortalte heseblesende at Arne Treholt var arrestert og siktet for å være KGB-agent. «Gudskjelov at den saken er over!» utbrøt den pensjonerte betjenten fra Politiets overvåkingstjeneste. «Visste du om dette?» spurte jeg. Den hyggelige jazzsaksofonisten smilte og sa at «jeg spanet på ham fra 1975». Overvåkingssjefen Jostein Erstad sa senere til meg at «der flere enn to mennesker samles, blir Kjell Dahl usynlig». Etter kommunismens sammenbrudd i 1991 intervjuet jeg flere pensjonerte KGB-generaler som var i aktiv tjeneste i 1980-årene. Nestkommanderende for utlandsspionasjen var generalmajor i KGB, Boris Solomatin. I intervju med Dagsrevyens Fredagsforum i 1993 bekreftet han at han oppfattet arrestasjonen av Treholt som tapet av en hemmelig agent. Den legendariske KGB-oberst Mikhail Ljubimov gjorde det samme i samme program. I 1995 var KGB-generaloberst Viktor Grusjko nær ved å gjøre det samme i et 80 minutters intervju som jeg hadde med ham om Treholt. Skjønt, Grusjko forsvarte Treholt som en brobygger: I sin siste bok innrømmet Arne Treholt i det minste at han var klar over at KGB prøvde å verve ham, og jeg legger til: uten at han varslet *noen* om hva som var på gang! Norge utviste så ni eller ti russiske medarbeidere ved den sovjetiske ambassaden. Nå kom min forsikring mot utvisning til nytte. Trass årevis med KGB-trøbbel ble jeg ikke utvist. Men naturligvis ble arbeidsforholdene verre for en norsk arbeidende korrespondent i Moskva. Det toppet seg om morgenen fredag den 6. april 1984. Jeg satt og drakk morgenkaffen på kontoret med utsikt til en nyhetsfattig dag. Da ringte telefonen: «Hans-Wilhelm, hast Du den Artikkel gelesen?», lød stemmen til en kollega fra Deutsche Presse-agentur. Jeg ante ikke hva han snakket om. Men han virkelighetsorienterte meg kjapt: Over en dobbeltside i en avis av fullformat haglet det med anklager. Jeg ble beskyldt for å ha prøvd å verve min venn Andrej Korovin. Det het:

> Men det at Steinfeld er CIA-agent, det kan ikke utelukkes. Særlig hvis vi husker på at denne nordmannen ble sett i Praha på slutten av 1960-årene. Der holdt han seg med urostifterne som stelte i stand opptøyer i den tsjekkiske hovedstaden. Vi husker også Fredsmarsj 82. Sammen med marsjdeltakerne gikk 'sovjeteksperten' H.W. Steinfeld fra Vyborg til Minsk, spredte antisovjetiske rykter og prøvde å splitte fredsforkjempernes rekker.[15]

I januar 1991 var det meget spent i Litauen etter at spørsmålet om å melde seg ut av USSR kom på dagsordenen i republikken

Så der satt jeg uten diplomatisk immunitet. Jeg brukte åtte timer på å oversette anklagene som røpet hyppig overvåking av mitt hjem, til kringkastingssjef Bjartmar Gjerde. Elleve år senere, i 1995, fortalte da pensjonert KGB-generaloberst Viktor Grusjko til meg at hans folk hadde skrevet artikkelen mot meg.

For noen av mine kilder fikk våren 1984 langsiktige følger. Min mentor fra studiedagene var den fremste sovjetiske nordisten i historiefaget, dr.philos. Aleksandr Kan. Både han og ektefellen Ada ble høsten 1984 innkalt til KGB-hovedkvarteret Lubljanka, hvor de fikk alvorlige formaninger mot å ha kontakt med meg. Livet for ekteparet Kan hadde vært vanskelig fra før. Nå ble det verre. Jeg bidro til at de fikk emigrere i 1987: Da mobiliserte jeg Høyres Jo Benkow og Aps Knut Frydenlund samt Olof Palmes bror Sven Bertil Palme til å hjelpe. Palme var professor ved Historiska institutionen i Uppsala.

Avdøde Vibeke Sperling var min meget nære venn

og kollega i Moskva. Der samlet den tidligere universitetslæreren i serbisk fra Århus en stor og artig gruppe studenter rundt seg. En kvinnelig student fra Litauen som gikk på teaterhøyskolen Gitis, ba meg om hjelp til å skaffe stoff om Anton Tsjekhov på de norske teaterscenene. Det skaffet jeg fra min tante Anne Gullestad, som den gang var sjef på Riksteateret. Først i 1998 lærte jeg om denne studentens skjebne etter at jeg forlot Sovjetunionen i august 1984. Da var jeg blitt nyhetsredaktør i NRK Fjernsynet og sjef for Dagsrevyen. Og jeg hadde forelest om nyhetsfilosofi på den internasjonale TV-festivalen i Cannes, som ble arrangert rett etter filmfestivalen. Lørdagen ville jeg besøke Portofino og inviterte med meg informasjonssjefen i NRK Fjernsynet. Hun ble dermed vitne til hendelsen mens hun tok et glass hvitvin på den tomme strand-kafeen i vakre Portofino. Ved siden av oss satt en lokal mann og snakket engelsk med en nordeuropeisk kvinne. Plutselig henvendte hun seg til meg og spurte om jeg var journalisten Steinfeld fra Norge? Jeg husket henne ikke. Men det var studinen fra Litauen med Tsjekhov-oppgaven fra Moskva i 1984. Etter at jeg forlot landet, fortalte hun meg nå 14 år etter, ble hun ble arrestert. Forbindelsen med meg hadde vært ett av anklagepunktene mot henne, og hun ble dømt til sju år i fangeleir. Først etter at Gorbatsjov kom til makten i 1985, ble hun gitt amnesti og utvandret til Vesten mot slutten av tiåret.

Jeg skjønte hvor viktig dette ropet fra Jeltsin var, og jeg visste at KGB hadde glemt å sperre en jordlinje for radio og TV fra korrespondentkontoret til finsk Yle og frem til Helsingfors

Blodbadet i Vilnius i 1991 et forvarsel

Fra oktober 1988 hadde jeg nære og gode forbindelser med førstesekretær Algirdas Brazauskas i Vilnius. Han ble Mikhail Gorbatsjovs mann i Baltikum, åpnet for friheten der og ble etter Sovjetunionens sammenbrudd i 1991 to ganger folkevalgt president i Litauen. I begynnelsen av januar 1991 var det meget spent i Litauen etter at spørsmålet om å melde seg ut av USSR kom på dagsordenen i republikken. Tilfeldig ble jeg den som filmet de første skuddene da én mann ble drept. Det skjedde ved Dom Pechati, eller trykkerihuset, i Vilnius allerede 11. januar. Da vi kom inn til fjernsynet, var det nødtilstand, og de hadde ingen bilder fra det som var hendt. Jeg ble bedt om å gå rett i studio, der det var direktesending. Uten å se gjennom U-matic-kassetten min fra Dom Pechati først sendte de den rett på luften, med mine kommentarer off-screen på russisk, etter en kort presentasjon av hvem jeg var. Etter 20 minutter var de dramatiske bildene vist. Programlederen spurte hvordan jeg trodde dette ville ende? Vant til sensur svarte jeg: «Vi vet at TV-bildene går til TV-tårnet i Kaunas, men videre?» Videre plukket både Riga, Tallinn, TV-programmet «5. hjul» i Leningrad og YLE i Helsingfors opp sendingen og viste den. I studio hos Bella Kurkova i Leningrad satt borgermester Anatolij Sobtsjak og kommenterte. *Den* sendingen viste kvinneredaksjonen «5. hjul» tre–fire ganger, og jeg fikk leserbrev helt fra Vladivostok. To dager senere toppet den litauiske tragedien og *Gorbatsjovs tragedie* seg i Vilnius 13. januar!

Om kvelden stormet sovjetiske tropper TV-tårnet. På veien dit ble vi stanset av sovjetisk militærpoliti som beslagla NRKs TV-kamera. I Vilnius arbeidet jeg nå med den mest berømte nyhetsjournalisten i sovjetisk fjernsyn, Aleksander Ljubimov, sønn av den berømte KGB-obersten Mikhail. I Moskva satt den nesten like kjente TV-journalisten Dmitrij Kiseljov og kringkastet stoffet fra NRK i TV-programmet «Vremja» – Dagsrevyen på russisk. Blodbadet ved TV-tårnet ble partisjef og president Mikhail Gorbatsjovs ansvar. I alt ble 14 drept denne uken i Vilnius. Mikhail Gorbatsjov ble ansvarliggjort på det viset at den russiske intelligentsiaen mistet tilliten til vinneren av Nobels fredspris for 1990.

Gorbatsjov selv forsto altfor sent det fatale for hans politiske liv som skjedde i Vilnius. Det var åtte måneder igjen av styringstiden til verdens mest populære politiker, internasjonalt sett. Selv fikk jeg Litauens frihetsutmerkelse «13. januar-medaljen» i 1992 for dekningen av tragedien i januar 1991.

Statskuppet og Sovjetunionens oppløsning

De lyger, de som påstår de spådde at Sovjetunionen skulle bryte sammen for 30 år siden. De som døgnet rundt sier at klokken er tolv, får rett to ganger i døgnet. Riktignok skrev dissidenten Andrej Amalrik boken *Overlever Sovjetunionen til 1984?*

Da president Mikhail Gorbatsjov forlot Oslo i juni 1991 etter å ha takket for Nobels fredspris, som han fikk i 1990 fordi Kreml-lederen blant annet tillot Berlin-muren å falle den 9. november 1989, spurte jeg riktignok på direkten i NRK-TV daværende utenriksminister Thorvald Stoltenberg hvor lenge Mikhail Gorbatsjov «ville vare». Og den 14. august hadde jeg med meg Jeltsin-politikeren Leonid Gurjevitsj til Sjømannsforeningen i Åsgårdstrand. Der som overalt var folk bekymret for om Gorbatsjov satt trygt. «Tryggere enn han fortjener!», svarte arkitekten bak Jeltsins seier våren 1990 i valget til formann for det russiske øverste sovjet. I det minste var telefonen fra vakthavende Torbjørn Færøvik et sjokk for meg på ferie klokken halv fem om morgenen 19. august, da han vekket meg med nyheten om at det var begått statskupp mot Mikhail Gorbatsjov. Straks jeg kom til Moskva om ettermiddagen, ringte jeg på kontoret til Viktor Grusjko, som 12. februar ble unevnt av Gorbatsjov til «hands-on-wheel»-sjef for hele KGB. «Gansik (Lille Hansemann) – Viktor Fjodorovitsj er hjemme!», svarte adjutant-obersten, som kjente meg fra mange telefoner. Og det *var* generalobersten, som ikke deltok i statskuppet! Halv to om natten slapp statsministeren i den russiske sovjetrepublikken, Ivan Silajev, som jeg kjente godt, meg og min kameramann inn i det beleirete hvite hus, kringsatt av en million moskovitter. De dannet et levende skjold rundt Boris Jeltsin. Leonid Gurjevitsj, som hadde feriert en uke på hytten min i Borre frem til 18. august, var travelt opptatt og lyktes med å få Taman- & Kantemir-divisjonene til å gå over til Boris Jeltsin: For kuppmakerne deployerte de to elitedivisjonene rundt det hvite hus. KGB hadde sperret muligheten for teleks, radio og TV ut fra USSR til Vesten. Jeg var eneste utenlandske journalist inne i «Det hvite hus» sammen med den berømte russiske TV-journalisten Vladimir Moltsjanov. Natten tilbrakte han og jeg sammen med formannen for det øverste sovjet, Ruslan Khasbulatov og Boris Jeltsin. Klokken

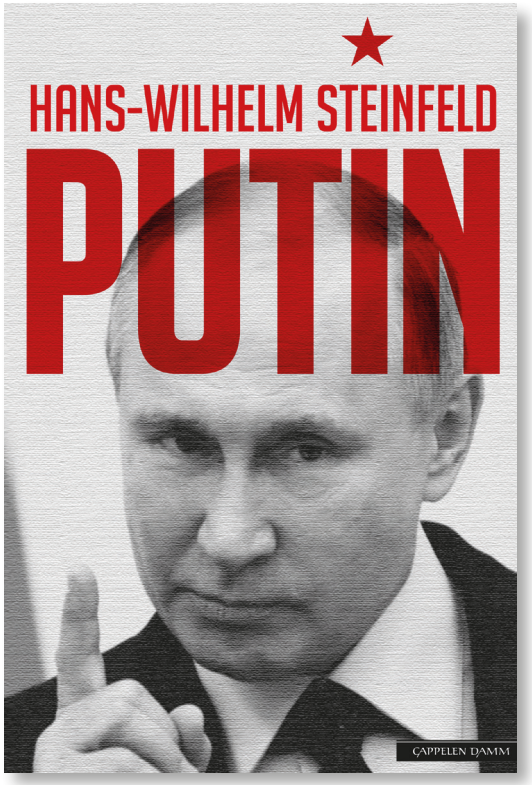

Artikkelforfatteren ga i 2020 ut boken Putin, om den russiske presidenten.

tolv skulle Boris Jeltsin tale for millionen av mennesker som sto foran balkongen. Noen av lederne i Vesten hadde tatt til orde for «business as usual» med kuppmakerne. Rett før folkemøtet lar Boris Jeltsin i sin beleiring meg intervjue seg. Jeg spurte om tiden var moden for Vesten til å si at nå måtte kuppmakerne gi seg? Han mente jo *det*; jeg hadde fått mitt to minutters nyhetsintervju, snudde meg for å gå, og da grep Boris Jeltsin fatt i skuldrene mine og dreide meg rundt. «Bare én ting til: Kun gjennom sendinger som dine kan jeg rope til Verden, og til Gorbatsjov i fangenskap på Krim, at her pågår en kamp for frihet!» Jeg vek plass for Moltsjanov uten sendinger, men som filmet for fremtiden. For jeg skjønte hvor viktig dette ropet fra Boris Nikolajevitsj var, og jeg visste at KGB hadde glemt å sperre en jordlinje for radio og TV fra korrespondentkontoret

I februar 2014 skulle Steinfeld egentlig til Sotsji for å kommentere OL for Dagsrevyen, men endte fort opp i Kyiv da det utbrøt opptøyer mot den prorussiske presidenten. Foto utlånt av Steinfeld.

til finsk Yle og frem til Helsingfors. I løpet av en halvtime var materialet sendt via YLE til Eurovisjonen. En time etter ringte venner fra St. Petersburg fordi de hadde hørt mitt intervju på BBC World Service. For BBC «knabbet» lyden fra routing-gangen i EBUs Clearing House i Brussel. 20 år etter statskuppet laget TV-kanalen NTV spillefilmen «Jeltsin i august» til jubileet i 2011. Spillefilmen ble fulgt av en direktesendt TV-debatt. Jeltsin var død. Bare hans visepresident Aleksandr Rutskoj og jeg ble invitert som eksterne gjester og tidsvitner fra statskuppet. Vi ble venner for livet, fordi vi opplevde mer dramatikk to år etter; da dreide kampen seg for meg om å verne mine kilder, nemlig de to nøkkelfigurene fra statskuppet i 1991, parlamentspresidenten og visepresidenten.

For det russiske samfunnet opplevde beinhard politisk antagonisme i så stor grad at president Boris Jeltsin lot tanks skyte mot «det hvite hus» ved daggry den 4. oktober 1993. Målet var hans egen visepresident Aleksandr Rutskoj, parlamentsformannen Ruslan Khasbulatov og sikkerhetsminister Viktor Barannikov. De endte alle i KGBs varetektsfengsel Levfortovo i Moskva.

Det viste seg at jeg var den siste pressemannen som forlot det hvite hus under beleiring – på nytt! Jeg hadde intervjuet alle de tre nevnte politikerne, som nå var fylket mot Boris Jeltsin. Etter denne tragedien for det unge, russiske demokrati fritt fra ettpartisystemet ble jeg innkalt til et fire–fem timers forhør hos Russlands riksadvokat. Tre embetsmenn holdt på med meg. De ville vite særlig hva visepresident Rutskoj hadde sagt til meg og NRK. «Det er da ingen hemmelighet, det gikk tekstet på luften samme dag!», prøvde jeg meg på å si. Men det var råmaterialet de ville se, på jakt etter bevis på makt-ran (usurpering) fra visepresident Rutskoj, som de sa. Straffen for slikt var jo døden. Og jeg visste jo at kassettene med råopptakene lå på NRK, SVT og DRs felles redigeringskontor på Kutozovskij Prospekt. Så jeg bløffet mine forhørere: «I NRK har vi ingen tradisjon for å

vise kladde-bøkene våre, og råmaterialet er i Oslo. Vil dere se det, får dere ta ut midlertidig forføyning mot meg og NRK i Oslo byrett, som dere trolig vil tape. Skulle dere mot formodning vinne, skal dere vite at både jeg og kringkastingssjefen heller går i fengsel enn å røpe en journalistisk kilde!» De gikk på finten. Og slapp meg ut. I nattens mulm og mørke hentet jeg råmaterialet. Det deponerte jeg i hvelvet til Norges ambassade ved hjemmet til daværende ministerråd, studiekamerat og ungdomsvenn Leidulf Namtvedt. Da Rutskoj senere slapp fri, fikk han høre denne historien om Leidulf og min «køpenickiade» med riksadvokatens etterforskere. Det ble varige vennskap av slikt.

Den største skuffelsen i mitt liv de siste 30 årene var å se hvordan 400 millioner mennesker brukte sin frihet etter at de var befridd fra jernteppet i 1989 og ettpartistaten i USSR i 1991. Vonde vaner er tungt å endre, også levningen sensur fra mer diktatoriske dager. To kriger i Tsjetsjenia (1993 og 1998) bidro til å forråe den politiske mentaliteten i Russland.

Tsjetsjenia-krigene

De to krigene i Tsjetsjenia bød på store utfordringer for alle NRKs korrespondenter i Moskva mellom 1992 og begynnelsen 2000-tallet. Min 50-årsdag tilbragte jeg på russernes enorme, teltbaserte militærleir Khankalà utenfor Groznyj, Tsjetsjenias hovedstad. Der forærte KGB-general Aleksandr Zhdanòvitsj meg hyggelig en utskåren, tsjetsjensk ørn i eik og en granat fylt med syv liter vodka på dagen. Vodkaen ble drukket sammen med en spraglet blanding av pressefolk og KGB-folk i et 16-manns telt med kakkelovn i striregn over gjørmehavet i leiren. Ørnen fra KGB smykker min uteterrasse på hytten min i Borre. Min eneste sensuropplevelse inntraff imidlertid først i 2003, og da i naborepublikken Ingusjetia. Rett fra filming i en svær teltleir for flyktninger fra Tsjetsjenia i den ingusjetiske hovedstaden Nazran skulle NRKs daværende og nåværende eminente kameramann Jurij Linkevitsj og jeg fly tilbake til Moskva. Men to representanter for det russiske sikkerhetspolitiet FSB kom om bord og ba Jurij følge med inn i terminalen igjen. Der gjennomlyste de Betacam-kassettene.

Slikt kan ødelegge filmmaterialet. Heldigvis hadde jeg tatt de to siste, mest brennbare kassettene fra flyktningeleiren på innerlommen, og slik ble disse reddet fra sensuren. Utenriksminister Jan Petersen (H) var tilfeldigvis samtidig i møte med den russiske utenriksministeren, den liberale Igor Ivanov, i regi av Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa, OSSE. Petersen protesterte heftig og oppnådde faktisk skriftlig unnskyldning fra russisk UD for overgrepet mot pressefriheten for NRK-teamet i Ingusjetia. Når man har opplevd slikt, tenkes det bare på deadline. Vi rakk flyet til Moskva og Dagsrevyens sending.

Tragedien i Kiev 2014 – mitt siste, store korrespondentoppdrag

Konflikten mellom Russland og Ukraina over annekssjonen av Krim i 2014 er fremdeles den største knuten på tråden på øst-vest-aksen mellom Russland og resten av Europa.[16] I februar 2014 skulle jeg være OL-reporter for Dagsrevyen i Sotsji. Men opptøyer i Kiev mot den prorussiske presidenten der førte meg raskt til Kiev: Torsdag 20. februar ble jeg vitne til at femti mennesker ble skutt og drept foran Dagsrevyens kamera i Kiev.

Dramaet i Ukraina ble mitt første møte med medieaggresjon på sosiale medier. I Norge kalte ukrainere bosatt i vårt land meg for Putins hore i begynnelsen av denne fatale uke nummer 8. På russiske nettsteder i Norge ble jeg kalt ukrainsk fascist. Der og da bestemte jeg meg for at den slags forsøk på sensur ville jeg ikke utsette meg for i fremtiden. Når det gjelder sosiale medier, så er jeg ikke engang den dag i dag på Facebook med mine egne barn – av prinsipp og klok av skade. Fra dekningen av krigen i Kosovo i 1999–2000 hadde jeg også lignende erfaringer. Serbere i Norge mente jeg var USA-vennlig, kosovo-albanere ga uttrykk for at jeg var for kritisk til deres geriljabevegelse UCK.[17] I 2004 ville Polens utenriksminister Adam Rotfeld saksøke meg for utsagn om vedvarende antisemittisme i Ukraina og i Polen under den oransje «revolusjonen» i Kiev.[18] Så man får fiender når ens journalistiske mandat er kontroversielt over mange år. Tåler man ros, får man tåle ris som journalist. Men direkte overgrep som sensur skal ikke tåles. Målet med denne artikkelen var å dele egne erfaringer med sensur i utenriksjournalistikken for

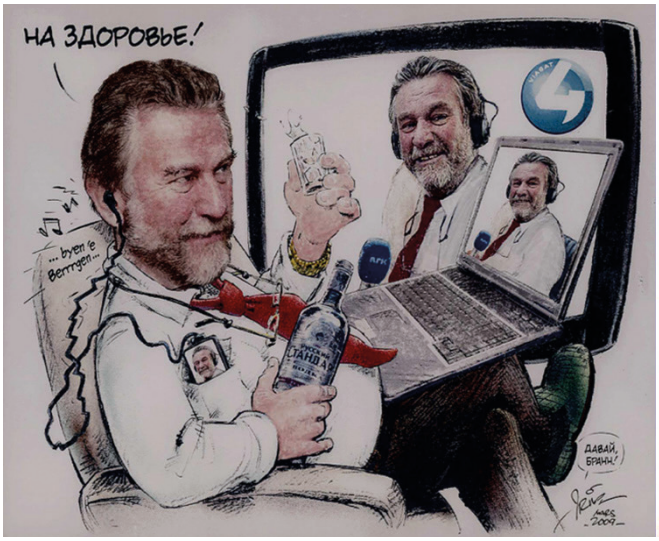

NRK Norwegian Broadcasting Corporation
Moscow Office

Til Knut Magnus Berge,
Utenriksjef, NRK.

Fra ansatt nr: n13283,
Hans-Wilhelm Steinfeld

Moskva, mandag 7. Juli 2014

AVSKJED

Fra 1. September 2014 sier jeg opp min faste stilling i Norsk Rikskringkasting. Jeg begynte i NRK 15. Juni 1977, men ansiennitetsen satte NRK selv til 01.01.76 p.g.a. en høyere embetseksamen i bunn. 18 av de 37 årene jeg har arbeidet i NRK, har jeg tjenestegjort 4 perioder som utenrikskorrespondent.

Ved hjemkomstene i 1984, 1994 og 2003 satte NRK meg ikke til arbeid i utenriks ved hjemkomst. Denne gangen håpet jeg å få oppgaver der med relevans for min alder og kompetanse. Slik gikk det ikke trass i en dialog som gikk fra august i fjor gjennom vinter og vår.

Jeg sier ikke noe på det men fastslår, at de praktiske planer NRKs Nyhetsdivisjon opererte med ble for vindskeive i forhold til hvordan jeg selv hadde sett for meg bruken av min utenrikskompetanse ved hjemkomst en fjerde gang som utenrikskorrespondent. Som det ble, ser jeg derfor nå min spisskompetanse intellektuelt sett mer interessant utnyttet utenfor NRK under den relativt korte tiden som gjenstår av mitt arbeidsliv.

Jeg takker imidlertid av et godt og rent hjerte for følget, ønsker NRK selv samt venner og kolleger lykke til videre i realiseringen av det noble allmennkringkasteroppdraget, og medgir gjerne, at *jeg aldri hadde én kjedelig arbeidsdag i Norsk Rikskringkasting!* Ikke alle arbeidstakere er så heldige, at de kan si slikt etter 37 år på én arbeidsplass.

Beste hilsen

Cand.Philol. & Moskvakorrespondent,
Norsk Rikskringkasting (NRK)
Postadresse fra Norge: NRK-Moskva, c/o noramb/Moskva, kurèravd/DU, 0032 Oslo
Kontoradresse: Korovij Val nr. 7, Blokk 1, Apt23, 119049 Moskva
Hjemmeadresse: 6, Dobryninskij sjpereulok hus 8, Apt 6 0504, 113043 Moskva
Russisk mobil: 007 985 768 80 26
Norsk mobil: 91851327
Direkte kontortelefon Moskva: 007 495 982 36 58
Hjem: 007 495 989 13 19
Epost: hans-wilhelm.steinfeld@nrk.no

Karikatur-gave fra ass. kringkastingssjef Tor Fuglevik, oppsigelsesbrevet til Steinfeldt, NRK etter et langt liv i allmennkringkasteren.

gjenkjennelsens skyld for dem som har slikt foran seg. Det var jo et liv i uforutsigbarhet å være journalist. Du visste ikke alltid hvilken by du ville våkne opp i neste morgen som utenrikskorrespondent.

I alt logget jeg inn 37 og et halvt år i Norsk Rikskringkasting. Jeg hadde vært utnevnt fire ganger til utenriks-korrespondent. 18 av disse årene tjenestegjorde jeg altså i utlandet. Det var selvsagt mange i NRK og medieverdenen ellers som ikke kjente meg. Jeg hadde lyst til å avslutte mitt journalistiske virke som utenriksmedarbeider i Dagsrevyen. For de tre tidligere gangene jeg vendte hjem tidligere etter år ute, ble jeg tildelt andre oppgaver: Treholtsaken i 1984, OL på Lillehammer og senere programledelse i 1994, Dagsnytt 18 i 2003 ispedd virke som utenrikskommentator i NRK. Nå trengte jeg «sitteplass»: Men den nye kringkastingsledelsen under Tor Gjermund Eriksen ville ikke la meg arbeide i utenriksavdelingen. Vi samtalte et helt år om dette frem til 2014.

Da demret det for meg at NRK verken ville ha meg på utenriks, som utenrikskommentator eller som programleder i Urix, for der gikk Christian Borch av i juni 2014. Var det janteloven som rammet meg, jeg tror nok det, sett i etterpåklokskapens klarsyn. Uansett tenkte den gamle nyhetsredaktøren for NRK Fjernsynet, som tittelen min hadde vært, at jeg ikke hadde noe mer å snakke med min gamle arbeidsgiver om. Derfor sendte jeg inn min oppsigelse 7. juli 2014, uten å be om avgangsvederlag, som så mange andre fikk. Frittalenhet om NRKs journalistikk i det offentlige rom fra min side litt senere gjorde at NRK omtrent aldri senere brukte min kompetanse som ekstern utenriks-kommentator. Så kritikk har sin pris, også i en kringkaster som oppfatter sitt samfunnsoppdrag som liberalt, tolerant og mangfoldig.

Noter

1 Andrej Kovorin ble gift med den berømte journalisten Elisabeth Hedborg fra Sveriges Television.
2 Se neste avsnitt.
3 Hans Wilhelm Steinfeld (1984). *Istid i Moskva*. Oslo: Cappelen. Se side 69 og kapittelet «Amund Myhre og Einar Gerhardsen».
4 *Istid i Moskva*. Se kapittelet «TV-programmene som KGB stanset», s. 78-91. Programmet om Einar Gerhardsen og hans venn Amund Myhre, som også ble stanset, beskrives under avsnittet «Einar Gerhardsens syn på kommunismen».
5 Se også *Istid i Moskva*, s. 90.
6 Mikhail Gorbatsjov (2017). *Ostajus' optimistom (Jeg forblir optimist*). Moskva: AST, s. 119.
7 Se *Internasjonal politikk* nr. 2 (2004) s. 244–250, for omtale av Viktor Brailovskij.
8 Jurij Nagibin, J. (1983). *Tålmodighet*. Oslo: Cappelen.
9 Hans Wilhelm Steinfeld (2020). *Putin*. Oslo: Cappelen Damm, s. 199.

10 Det samme skjedde med Norge: Russerne sendte postdoktorkandidater til Sintef, mens Norge sendte harmløse filologer ispedd en og annen historiestudent til Moskva. NHH/Sintef ble et av KGBs viktigste sivile mål i Norge under den kalde krigen.
11 Gorbatsjov (2017), s. 277.
12 Janusz K. Zawodny (1972). *Døden i skogen*. Oslo: Aschehoug. Den norske utgaven fra 1972 og var meget fremme i diskusjonene om stalinismen ved universitetene i Oslo og Bergen. Utgivelsen forelå på norsk allerede ti år før Fredsmarsj 82.
13 Norsk utgave kom ut i 1994: Jevgenij Jevtusjenko (1994). *Dø ikke før døden*. Oslo: Cappelen.
14 Se bl.a. *VG* 22. september 1983, s. 1 og 4.
15 *Istid i Moskva*, s. 115–119.
16 *Putin*, s. 145–157.
17 Hans Wilhelm Steinfeld (1999). *Solsikkene på Balkan*. Oslo: Cappelen.
18 https://www.vg.no/rampelys/tv/i/ej1v4/steinfeld-refses-av-polsk-ud

NRK-ansatte opplevde at gapet til de andre redaksjonene bare økte. Her i streik rettet mot daværende kringkastingssjef John Bernander i 2006. Foto: Kathrine Geard

Bok

Alf Skjeseth
Fra Tostrup til Teams – Journalister i dataalderen – deadline døgnet rundt.
Nygaard Forlag, Oslo 2021. 200 sider

Journalistorganisasjonen i dataalderen

Gudleiv Forr
Historiker og tidligere journalist i Dagbladet
gfo@db.no

Det er ikke noen enkel oppgave å hvelve en himmel over en tarifforganisasjons historie. Lønnskamp, prosenter, kroner og øre innbyr i liten grad til de store tanker om samfunnsutviklingen. Alf Skjeseth greier det likevel når han går løs på de siste 25 år av Norsk Journalistlags (NJs) historie. I spørsmålet om journalistenes sosiale tilhørighet, kunne han muligens ha trukket det enda lenger.

Boka er å oppfatte som en fortsettelse av Rune Ottosens *Fra fjærpenn til Internett* som ble utgitt til NJs 50-årsjubileum i 1996.

Det historiske forløpet i Skjeseths periode er dramatisk. Nyhets- og kommentarstoff har stått i kø som innfallsport til fortellingen: Flyene inn i tvillingtårnene på Manhattan, og de etterfølgende krigene mot Taliban og Saddam Hussein, som igjen utløste en karikaturstrid og terror i en rekke land. Norge fikk sin største terrorhendelse i 2011, med etterfølgende rettssaker helt fram til i vinter. Gravende journalister serverte leserne skandaler av så vel internasjonalt som nasjonalt format, de siste så seint som i vinter da selveste Stortinget ble gjenstand for kritiske undersøkelser og avsløringer. Men allerede i 2001 fikk vi Tønne-saken som endte med et generaloppgjør om presseetikken. Men den har vært tema i en lang rekke saker i perioden, sist da Giske-saken kom i kjølvannet av metoo-oppgjørene.

Google og Facebooks tid

Samtidig er det skjedd store organisasjonsmessige, økonomiske og produksjonstekniske endringer i journalistyrket. Mediebedrifter har gått sammen i konserner, medieøkonomien har gått fra gull til katastrofe og opp igjen. Typografene er forsvunnet fra pressen, avisjournalister er også blitt TV- og radiojournalister i samme avisbedrift, og nye faggrupper har inntatt redaksjonene. Store internasjonale medieorganisasjoner er blitt en del av systemet, norske medier har samarbeid med Google og Facebook. Såkalte sosiale medier har inntatt nettet, mens informasjons- og PR-folk er blitt problemmedarbeidere for NJ. Og journalistfaget har som utdanningsvei gått fra å konkurrere med prestisjefag som medisin og juss om årskullene som søker til høyere utdanning, til et solnedgangsfag, for igjen i de siste åra på ny å tiltrekke seg de intellektuelt sterkeste i årskullene.

Mediebedrifter har gått sammen i konserner, medieøkonomien har gått fra gull til katastrofe og opp igjen

Datarevolusjonen er i seg selv antakelig like viktig for formidlingen av meninger og kunnskaper som selve gjennombruddet for trykkekunsten i sin tid. At dette teknologiske spranget også faller sammen med skjellsettende hendelser, nasjonalt og internasjonalt, bidrar ytterligere til å gjøre den perioden som er tema for framstillingen til et tidsskille i journalis-

Den journalistvirkeligheten som beskrives i NJ-historien Fra Tostrup til Teams har bydd på nye typer eierskifter. Her besøker den britiske mediemagnaten David Montgomery, som i 2006 kjøpte Orkla Media, NJs landsmøte, året etter. Foto: Kathrine Geard.

tikkens historie. I den grad begivenhetene påvirker journalistenes tariff- og fagorganisasjon, har Skjeseth gitt lesere i ettertida et godt oversyn.

Mens Rune Ottosen gikk til verket som akademisk medieforsker, er framstillingens undersøkende metode i den foreliggende bok journalistisk. Skjeseth har hatt tilgang til det som finnes av referater og protokoller over journalistlagets og redaksjonsklubbers møter og begivenheter. Journalistlagets egen avis, *Journalisten*, er også en flittig brukt kilde. Det samme er relativt nystartede *Medier24*. De skriftlige kildene er kombinert med intervjuer med en rekke aktører som kan kaste lys over hendelser forfatteren har valgt å trekke fram. At Alf Skjeseth selv har vært aktiv i NJ er i dette tilfellet en styrke. Han vet hvor han skal lete etter kunnskap.

Sentrum og periferi

Framstillingen følger som seg hør og bør for en historiebok den naturlige tidsrekkefølge. Men når Skjeseth griper fatt i et nytt utviklingstrekk, følger han det fram til enten en foreløpig konklusjon eller fram til dagen i dag. Jeg syns det er vellykket fordi det gir oversikt over og sammenheng i saker som journalistlaget har vært engasjert i.

Skjeseth viker heller ikke tilbake for å skildre organisasjonsmessige spenninger i NJ. Få av dem er direkte knyttet til den digitale og kommersielle utviklingen. En del av dem har først og fremst utspring i ulike personlige tilnærminger og temperament, som når Thomas Spence og Hege Iren Frantzen kjemper om lederposisjonen i 2017, eller Olav Njaastad og Sven Arne Buggeland duellerte i 1999. Det er ikke lett i ettertid å se noen fagpolitisk forskjell mellom kandidatene.

Spenningene er trolig av større viktighet der motsetningene mellom sentrum og periferi dukker opp, ofte knyttet til spørsmål om høy og lav lønn, og

til konfliktlinjer innad i redaksjonene mellom skrivende, fotograferende og redigerende medarbeidere. Men selv når slike motsetninger melder seg, viser framstillingen at NJ har hatt stor evne til å utjevne dem.

Revolusjonen

Boka går mest grundig til verks om den teknologiske og kommersielle utviklingen i perioden. Innledningsavsnittene av kapitlet «Ut av veikanten» lyder som et bilde av pressen av i går, da jeg selv var aktiv journalist og redaktør. I 1995 hadde knapt NJs ledelse og sekretariat «tatt de første stegene inn i den digitale tidsalder», skriver Skjeseth. «Våre tankebaner, virksomheter og også våre hjelpemidler var analoge». (Personlig visste jeg vel knapt hva «analog» var for noe før etter at jeg ble pensjonist i 2007.) NJ hadde ennå ikke fått egen e-postadresse. Det samme gjaldt stort sett i redaksjonene, direkte innskriving og redigering var i sin spede begynnelse. Noen skrev ennå på skrivemaskin, i beste fall med kulehode, og telefaks var fortsatt i bruk.

Så var det akkurat da historien tok en ny vending. *Brønnøysunds Avis* ga ut sin nettavis, som den første i landet 6. mars 1995. To dager etter kom *Dagbladet* med sin «dagbladet.no». Deretter var revolusjonen i gang.

Men det tok tid før NJ var på høyden med utviklingen. Organisasjonen fortsatte å kommunisere med medlemmene gjennom posten og medlemsbladet. Verre var det at organisasjonen ikke var forberedt på å løse de fagpolitiske utfordringene digitaliseringen av nyhetsstrømmen og de tilhørende arbeidsmetodene innebar. Men det taler lederen Diis Bøhn og nestleder Asbjørn Jaklin til ære at de svingte seg rundt og allerede tidlig høsten 1995 satte i gang arbeidet med «nye medier/nett».

Skjeseth konstaterer at journalistanden er en «del av en velberget middelklasse»

Det skulle vise seg at de neste ti–femten åra ble en omstillingsperiode som også omkalfatret redaksjoner med nye arbeidsrutiner og omfattende nedbemanninger, som også kom til å prege NJ. Skjeseth spør: Skulle NJ bli en taperorganisasjon? Medlemsstokken ble redusert. Bedriftenes økonomi ble anstrengt, og NJ ble engasjert i streiker i kamp for opparbeidete

Fra Tostrup til Teams – Journalister i dataalderen – deadline døgnet rundt. Foto: NJ.

rettigheter. Det ble skarpe oppgjør om så vel lønn som ferier og pensjon.

Politikk og klasse

Omtrent samtidig ble spørsmålet om politiske aksjoner ei lei nøtt for NJ, som jo har medlemmer som skal være nøytrale i samfunnsspørsmål. NJ møtte nå arbeidsgivere som var sterkere enn før og som omfattet bedrifter over hele landet, noen økonomisk velstående og andre med trang økonomi. Det måtte få betydning både for lønns- og arbeidsforhold, og for journalistikken.

En av de store skandalene som ble avslørt i denne perioden, gjaldt NAV. Men den avsløringen har mediene liten ære av før i ettertid som oppfølging. Hva skyldes svikten? Skjeseth reiser spørsmålet om hva journalisters plass i det sosio-økonomiske hierarkiet betyr for deres tilnærming til samfunnsspørs-

målene. Han konstaterer at journaliststanden er en «del av en velberget middelklasse», og spør om det fikk betydning for at også pressen i likhet med andre samfunnsaktører sviktet i det som er kjent som «NAV-skandalen». Som mulig forklaring refererer han til undersøkelser som viser at kildene for journalistikk sjelden er fattigfolk, klienter, brukere eller pasienter, men rikinger og ledere, politikere og politi.

Nå har vel journalister alltid vært del av en intellektuell og politisk elite, og hvis vi trekker Skjeseths spørsmål litt lenger, kan man jo spørre om NJs kamp og gjennomslag for bedre økonomiske kår for sine medlemmer også bygger opp om sosiale holdninger som svikter de svakeste i samfunnet. Det er et dilemma som unektelig er problematisk for journalister i et samfunn der kulturell, sosial og økonomisk ulikhet ser ut til å øke.

Men hva gjorde digitaliseringen med journalistikken ut over slike utslag? Også her har Skjeseth en del undersøkelser å lene seg på. «Klikk» ble mål på hva vi tidligere omtalte som «godt stoff», og styrer journalistikk og redigering. Leserne skal klikke og dele, dele og klikke, og annonsørene betaler villig for mye klikk, ikke minst fordi de gjennom dem også får informasjon om lesernes ønsker og vaner i varemarkedet. Mange av mediebedriftene på sin side venter at medarbeidere skal bidra med et visst antall artikler i døgnet. Det har journalister protestert mot, og i alle fall en redaktør har nylig gått av etter en slik konflikt med eierne. Produksjonshastighetene ble økt, skrive- og korrekturfeil ble mange. Men viktige samfunnsfelt ble også neglisjert når klikk ble viktigste styringsredskap.

Hjemmekontor og nye lesere

Boka toner ut i skyggen av en pandemi som også har påvirket mediebildet. Journalistikken er flyttet inn på hjemmekontor, mens utegående aktiviteter i lengre perioder måtte reduseres. NJs egne landsmøter har foregått digitalt.

Men i disse månedene og åra har journalistikken også vist sin styrke, kampen mot Covid-19 er ført gjennom bl.a. mediene. Etter hvert formidlet mediene også kritiske tilnærminger til tiltak samfunnet møtte epidemien med. Det har totalt sett bidratt til opplagsøkning, eller i alle fall mindre opplagsnedgang, samtidig som den digitale distribusjonen har økt sterkt. Journalistikken har fått nye lesere.

Slik har også denne globale krisen vist at journalistikken har en avgjørende funksjon nettopp når samfunnsorganisasjonene vakler. Det er et godt utgangspunkt for de neste 25 år av NJs historie – framtida.

Om bidragsyterne/About the authors

Josef Batikha er ph.d.-stipendiat og ekstern lektor i journalistik på Roskilde Universitet (RUC), Institut for Kommunikation og Humanistisk Videnskab. I sin mediehistoriske ph.d.-afhandling undersøger Batikha Danmarks Radios udenrigsdækning af de store konflikter under den kolde krig, herunder den amerikanske regerings forsøg på at påvirke den journalistiske Tv-dækning under Vietnamkrigen.

Josef Batikha is a PhD fellow and external lecturer in journalism studies at Roskilde University (RUC), Department of Communication and Arts. In his media history PhD thesis, Batikha examines Danish Radio's foreign coverage of the major conflicts during the Cold War, including the US government's attempts to influence journalistic TV coverage during the Vietnam War.

Henrik G. Bastiansen er leder i Norsk Mediehistorisk Forening og professor i medievitenskap ved Høgskulen i Volda. Han tok doktorgraden ved UiO i 2006 og er medforfatter av læreboken Norsk mediehistorie sammen med Hans Fredrik Dahl. Bastiansen har publisert mange studier av norske medier. For tiden arbeider han med FoU-prosjektet «Exploring Digital Media History», som undersøker hva digitaliseringen av medienes arkiver vil få å si for det mediehistoriske fagfeltet.

Henrik G. Bastiansen is chair of the Norwegian Media History Association and professor of media studies at Volda University College. He received his PhD from the University of Oslo in 2006 and is co-author of the textbook Norsk mediehistorie together with Hans Fredrik Dahl. Bastiansen has published many studies of Norwegian media. He is currently working on the R&D project 'Exploring Digital Media History', which investigates what impact the digitisation of the media's archives will have on the field of media history.

Eva Bratholm er journalist og forfatter. Hun har en lang journalistkarriere bak seg, og har blant annet vært utenrikskorrespondent i NRK og Dagbladet. Hun har vært NRKs korrespondent i Washington, DC, og kulturredaktør og utenriksreporter i New York for Dagbladet. Bratholm har skrevet flere bøker om og fra USA, og har også vært informasjonsdirektør i Norad og ambassaderåd i New Dehli.

Eva Bratholm is a journalist and author. She has a long journalistic career behind her, and has been a foreign correspondent for NRK and Dagbladet, among others. She has been NRK's correspondent in Washington, DC, and culture editor and foreign reporter in New York for Dagbladet. Bratholm has written several books about and from the United States, and has also been director of information at Norad – the Norwegian Agency for Development Cooperation – and embassy councillor in New Dehli.

Hans Fredrik Dahl er historiker og professor emeritus i mediestudier ved Universitetet i Oslo. Dahl har blant annet forsket på mediehistorie, ideologiene i det 20. århundre, og annen verdenskrig. Han var hovedredaktør for firebindsverket Norsk presses historie 1660-1880, og har også skrevet Norsk mediehistorie (Universitetsforlaget) sammen med Henrik G. Bastiansen. Norsk mediehistorie har kommet i flere utgaver, den siste i 2019. Dahl har tidligere også vært kulturredaktør i Dagbladet.

Hans Fredrik Dahl is a historian and professor emeritus in media studies at the University of Oslo. Dahl has researched e.g. media history, the ideologies of the 20th century, and the Second World War. He was the editor-in-chief of the four-volume Norwegian Press History – Norsk presses historie 1660–1880, and is also the author of Norwegian Media History (Universitetsforlaget) together with Henrik G. Basti-

ansen. Norwegian Media History has been published in several editions, the most recent in 2019. Dahl has previously been culture editor of the major Norwegian newspaper Dagbladet.

Øystein Pedersen Dahlen er førstelektor i medier og kommunikasjon ved Høyskolen Kristiania. Han er sosiolog og forsker og underviser i PR og strategisk kommunikasjon. Dahlen har publisert artikler om PR-historie, nettnyheter, mediesosiologi og historisk sosiologi. Han er spesielt opptatt av koblingen mellom praktisk PR, samfunnsvitenskap og den historiske utviklingen av faget. Dahlen har også skrevet en bok om praktisk strategisk kommunikasjon: Bedre PR og kommunikasjon – en praktisk håndbok (2018).

Øystein Pedersen Dahlen is a sociologist and senior lecturer (associate professor) at Kristiania University College (Oslo, Norway). He teaches PR and strategic communication, with a special emphasis on internal communication, media relations and the role of PR in society. He has a special interest in the relationship between operative PR, social sciences and the historical development of the field. He has written articles about the development of PR in Norway, based on a modernity perspective (historical sociology). He has also conducted research on digital journalism.

Eva Åsén Ekstrand disputerade 2007 på en avhandling om den socialdemokratiska kvinnotidskriften Morgonbris och dess redaktör Kaj Andersson på trettiotalet. Hon har undervisat i medie- och kommunikationsvetenskap sedan 1980-talet och är idag anknuten till Högskolan i Gävle, Sverige och University of KwaZulu-Natal, Sydafrika. Forskningsintresset för trettiotalet har efterhand inriktats mot hur spanska förhållanden framställts i svensk press, särskilt perioden under och efter Franco, fram till demokratiseringsprocessen efter hans död 1975.

Eva Åsén Ekstrand defended her thesis in 2007 on the social democratic women's magazine Morgonbris and its editor Kaj Andersson in the thirties. She has taught media and communication studies since the 1980s and is today affiliated with the University of Gävle, Sweden and the University of KwaZulu-Natal, South Africa. Her research interest in the thirties has gradually focused on how Spanish conditions have been portrayed in the Swedish press, especially in the period during and after Franco, until the democratisation process following his death in 1975.

Birgitte Kjos Fonn er professor i journalistikk ved OsloMet og redaktør for Mediehistorisk Tidsskrift. Hun er dr.philos. fra Universitetet i Oslo (UiO) på en avhandling om pressehistorie, og har mastergrader i samfunnsvitenskap fra UiO og London School of Economics. Fonn er en av lederne for forskergruppen Media Narration Group (MNG, tidligere Index) og koordinator for Sakprosa-linjen på MA-graden i Medieutvikling ved OsloMet, der blant annet faget mediehistorie inngår. Fonn er tidligere journalist med spesialisering i utenriks og økonomi, og har skrevet en rekke arbeider om både historiske og samtidige mediespørsmål.

Birgitte Kjos Fonn is a professor of journalism at Oslo Metropolitan University and editor of Mediehistorisk Tidsskrift (Norwegian Journal of Media History). Fonn holds a PhD in history from the University of Oslo and master's degrees in social sciences from UiO and the Londom School of Economics. She is one of the heads of the research group Media Narration Group (MNG, previously Index) at Oslo Metropolitan University. She is also responsible for OsloMet's non-fiction MA programme, which includes media history as one of the subjects. A former journalist specialising in foreign news and economic journalism, she has also published several contributions about historical and contemporary media issues.

Gudleiv Forr er journalist og historiker. Han var an-satt i Dagbladet fra 1968 til 2007, men har som pensjonist arbeidet frilans for avisa. Forr har utgitt flere bøker, og har bidratt med artikler i en rekke antologier.

Gudleiv Forr is a journalist and historian. He was employed by Dagbladet from 1968 to 2007, but as a pensioner he has worked freelance for the newspaper. Forr has published several books and has contributed articles to a number of anthologies.

Liv Marit Haakenstad AG®, er forfatter, har master i faglitterær skriving fra Universitetet i Sørøst-Norge (USN), og er også Accredited Genealogist® fra the International Commission for the Accreditation of Professional Genealogist. Hun jobber til daglig som slektsgransker, forfatter og foredragsholder, og har blant annet gjort bakgrunnssøk for flere TV-programmer. Haakenstad er en kjent foredragsholder innen norsk slektsgransking i Norge, USA og England, og har skrevet ni bøker om norsk slektsgransking, der de to mest kjente er Slektsgranskerens guide til utvandringen 1825-1930 (2013), og På sporet av familien. Kilder og metoder i slektsgransking (2015).

Liv Marit Haakenstad, AG®, is an author, holds a master's degree in non-fiction writing from the University of Southeast Norway (USN) and is also an Accredited Genealogist® by the International Commission for the Accreditation of Professional Genealogists. She works on a daily basis as a genealogist, author and speaker, and has performed background searches for several TV shows. Haakenstad is a well-known speaker on Norwegian genealogy in Norway, the United States and England, and has written nine books about genealogy, of which the two best-known are Slektsgranskerens guide til utvandringen 1825–1930 (2013), and På sporet av familien. Kilder og metoder i slektsgransking (2015).

Jukka Kortti är docent vid Helsingfors universitet och Aalto-universitetet i Finland. Han är en social- och mediehistoriker som speciaiserat sig på tv-, reklam-, journalistik- och intellektuell historia. Hans senaste böcker inkluderar översikts-/ läroboken Media in History. An Introduction to the Meanings and Transformations of Communication over Time (2019). Han är ordförande för det nordiska mediehistoriska nätverket NOMEH och vice ordförande för avdelningen medie- och kommunikationshistoria, NordMedia. För närvarande leder han ett forskningsprojekt om historisk kultur.

Jukka Kortti holds the title of docent (associate professor) at the University of Helsinki and Aalto University, Finland. He is a social and media historian specialising in the history of television, advertising, journalism and intellectual history. His recent books include the overview/textbook Media in History. An Introduction to the Meanings and Transformations of Communication over Time (2019). He is chair of the Nordic Media History Network (NOMEH) and vice chair of the Division Media and Communication History, NordMedia. Currently, he directs a research project on historical culture.

Heidi Kurvinen fil.dr., docent, har specialiserat sig på mediehistoria och genushistoria. Hon disputerade vid Uleåborgs universitet, Finland, 2013, varefter hon arbetade som gästforskare vid Stockholms universitet, Sverige mellan 2015 och 2018. För närvarande arbetar hon som kollegiumforskare vid Åbo Forskarkollegium (2022–2024) vid Åbo universitet, Finland. Hennes huvudsakliga forskningsintressen täcker könsrelaterad historia av professionell journalistik i de nordiska länderna och diskussionen om sociala rörelser i massmedia. Hon är sekreterare för Nordic Media History Network (NOMEH) ry.

Heidi Kurvinen, PhD, associate professor, has specialised in media history and gender history. She defended her PhD dissertation at the University of Oulu, Finland in 2013, after which she worked as a visiting scholar at the University of Stockholm, Sweden between 2015 and 2018. Currently, she works as a collegium fellow at the Turku Institute for Advanced Studies (2022–2024) at the University of Turku, Finland. Her main research interests cover gendered history of professional journalism in Nordic countries and the

discussion of social movements in the mainstream media. She is the secretary of the Nordic Media History Network (NOMEH).

Rune Ottosen er professor emeritus i journalistikk ved OsloMet - Storbyuniversitetet. Han har skrevet flere bidrag om pressehistorie og mediedekning av krig og konflikter. Han er medredaktør (med Tormod Heier og Terje Tvedt) i boken Libya. Krigens uutholdelig letthet.. Han er medforfatter med Stig Arne Nohrstedt i flere bøker, det siste var New War, New Media og New War Journalism (2014). I 2010 var han en av redaktørene og medforfatter av de fire bindene Norsk Presses historie (1767-2010). Ottosen var i mange år leder i Norsk Pressehistorisk Forening (2009-2015), og var leder i Norsk Faglitterær Forfatter- og Oversetterforening 2001-2005. Han var nestleder i Norsk PEN 2018-2019, og medlem av den norske UNESCO-kommisjonen.

Rune Ottosen is professor emeritus in journalism at OsloMet – Oslo Metropolitan University. He has written extensively on press history and media coverage of war and conflicts. He is the co-editor (with Tormod Heier and Terje Tvedt) of the book Libya. Krigens uutholdelig letthet. He is the co-author with Stig Arne Nohrstedt of several books, the latest being New War, New Media and New War Journalism (2014). In 2010 he was one of the editors and co-author of the four-volume Norwegian Press History, Norsk Presses historie (1767–2010). Rune Ottosen was for many years president of the Norwegian Association of Press History (2009–2015) and was president of the Norwegian Non-fiction Writers and Translators Association 2001–2005. He was vice-president of Norwegian PEN 2018–2019, and a member of the Norwegian UNESCO commission.

Turo Uskali är docent och chef för journalistprogrammet vid Jyväskylä universitet, Finland. Uskali har författat, redigerat och samredigerat sju böcker om utländsk rapportering och nya former och metoder för journalistik. Han har bidragit till cirka 100 forskningsartiklar och bokkapitel. Den senaste boken Immersive Journalism as Storytelling: Ethics, Production, and Design (2020) publicerades av Routledge. Uskali har varit knuten till Universitetet i Bergen som docent II 2016-2020. Han har också arbetat som gästforskare och associerad stipendiat vid University of Oxford, Saïd Business School, Storbritannien (2007-2008), och som gästforskare vid Innovation Journalism Program vid Stanford University, Kalifornien (2006-2007). Före sin akademiska karriär arbetade Uskali i fem år som utrikes-, affärs- och juridikreporter vid de ledande finska nyhetsmedieföretagen, Rundradions tv-nyheter och Helsingin Sanomat.

Turo Uskali is a docent (associate professor) and head of the journalism studies programme at the University of Jyväskylä, Finland. Uskali has authored, edited and co-edited seven books about foreign reporting and new forms and practices of journalism. He has contributed to about 100 research articles and book chapters. The latest book Immersive Journalism as Storytelling: Ethics, Production, and Design (2020) was published by Routledge. Uskali was affiliated with the University of Bergen as an associate professor II 2016–2020. He has also worked as a visiting researcher and associate fellow at the University of Oxford, Saïd Business School, UK (2007–2008), and as a visiting scholar at the Innovation Journalism Program at Stanford University, California (2006–2007). Before commencing his academic career, Uskali worked for five years as a foreign, business, and law reporter at the leading Finnish news media companies, the Finnish Broadcasting Company's TV news, and Helsingin Sanomat.

Rolf Werenskjold er professor i medievitenskap ved avdeling for mediefag, Høgskulen i Volda. Han har doktorgraden i medievitenskap og journalistikk fra Institutt for medier og kommunikasjon (IMK) ved Universitet i Oslo. Han er en historiker og medieviter og har publisert flere studier om medier, sosiale bevegelser og protester i året 1968, moderne amerikansk historie, norske medier og den spanske borgerkrigen, norske nyhetssaker på 1930-tallet og norsk utenriksnyhetsjournalistikk under den kalde krigen. Han har redigert og bidratt i flere internasjonale antologier om mediene og den kalde krigen, den siste i

2018 sammen med Henrik G. Bastiansen og Martin Klimke. Han skrev sammen med Hans Fredrik Dahl og Bernt Hagtvet boken Ekko fra Spania. Den spanske borgerkrigen i norsk offentlighet, 1936-39. Han har også skrevet om spionfilmer og politisk filmsensur i Norge i perioden 1914-1940 (2019). Werenskjold er tidligere medlem av Fagorganet for mediefag (1917-2021, og er styremedlem i Norsk mediehistorisk forening. Werenskjold har vært medlem av the Management Committee og Core Group i det europeiske forskningsprogrammet Cost Action: New Exploratory Phase in Research on East European Cultures of Dissent 2017-2022.

Rolf Werenskjold is a professor of media studies at the Faculty of Media and Journalism at Volda University College, Norway. He is a historian and media scholar who has published several studies on the media and protests during the year 1968, modern American history, Norwegian media and the Spanish Civil War, Norwegian newsreels in the 1930s, and Norwegian foreign news journalism during the Cold War. He edited Media and the Cold War in the 1980s. Between Star Wars and Glasnost (2018), with Henrik G. Bastiansen and Martin Klimke. His latest publications are Ekko fra Spania. Den spanske borgerkrigen i norsk offentlighet, 1936–39 (2019), with Hans Fredrik Dahl and Bernt Hagtvet, and the article German Pressure: Spy Films and Political Censorship in Norway, 1914–1940 (2019). Werenskjold is a member of the Norwegian National Board of Media Studies, and the board of the Norwegian Association of Media History. He is currently a member of the management committee for the European research programme Cost Action: New Exploratory Phase in Research on East European Cultures of Dissent.

Hans-Wilhelm Steinfeld er journalist, historiker og forfatter. Hans spesialfelt er Russland. Han har vært korrespondent for NRK i Moskva i flere perioder. Steinfeld utmerket seg blant annet med at han som korrespondent fikk en rekke viktigste politiske aktører i tale, som med Mikhail Gorbatsjov, Boris Jeltsin og statsminister Nikolai Rysjkov. Han har også vært nyhetsredaktør i NRK og sjef for Dagsrevyen, i tillegg til mange andre oppdrag. Steinfeld har skrevet en rekke bøker, senest biografien Putin fra 2020.

Hans-Wilhelm Steinfeld is a journalist, historian and author. His specialty is Russia, and he has spent several periods as a correspondent for NRK in Moscow. As a correspondent Steinfeld distinguished himself by obtaining interviews with a number of leading political actors, for example Mikhail Gorbachev, Boris Yeltsin and Prime Minister Nikolai Rysjkov. He has also been news editor at NRK and head of Dagsrevyen, in addition to many other assignments. Steinfeld has written a number of books, most recently the biography Putin from 2020.

For forfattere og fagfeller

Forfatterveiledning for Mediehistorisk Tidsskrift

Mediehistorisk Tidsskrift er Norges eneste mediehistoriske tidsskrift. Det har åpen publisering etter open access-prinsippet, er fagfellevurdert og gir publikasjonspoeng på nivå 1.

Mediehistorisk Tidsskrift tar imot alle typer manuskripter av mediehistorisk interesse. I tillegg til det fagfellevurderte, vitenskapelige stoffet tar vi blant annet imot debattstoff, bokanmeldelser, intervjuer og essays, samt stoff til spalten «Medieminner».

Vi opererer etter «double blindfold»-prinsippet, hvilket vil si at forfattere og eksterne fagfeller ikke blir opplyst om hverandres identitet. Forfatterne vil bli bedt om å fjerne identifiserende referanser til eget arbeid og annen identifiserende informasjon i artikkelfilene før fagfellevurdering.

Rutine for innsendte manuskripter

- Redaktøren vurderer om et manus er aktuelt for tidsskriftet.
- Går manuset videre, kan redaktøren foreslå en viss omarbeiding før manuset blir sendt til fagfellevurdering.
- Redaksjonen utformer så en samlet vurdering basert på fagfellenes tilbakemelding. Hvis konklusjonen er at artikkelen bør publiseres, går manus så tilbake til artikkelforfatteren for eventuell revidering.
- Ferdig tekst returneres til redaksjonen.
- Teksten språkvaskes.
- Språkvasket versjon sendes artikkelforfatteren for godkjenning. Etter dette er det bare anledning til å gjøre mindre endringer i teksten.

- Godkjent språkvask blir brukket om til tidsskriftsider. Herfra tar redaksjonen seg av korrekturrundene.
- Unntaksvis kan nye fagfeller bli trukket inn i vurderingen. Det er redaksjonen som tar den endelige beslutningen om artikkelen skal publiseres.

Krav til manuskriptet

Manuskripter sendes i Word-format (ikke pdf) på e-post til redaktøren

En artikkel bør være mellom 6000 og 10000 ord. Inkludert figurer, tabeller, noter og litteraturhenvisninger bør den som hovedregel ikke overstige 30 A4-sider (regnet ut fra halvannen linjeavstand, 12 punkt skriftstørrelse).

For andre bidrag, f.eks. essays og debattstoff, avtales omfanget for hvert enkelt tilfelle.

Referansestilen er APA 7th edition med noter. Manusene leveres med fotnoter, som av layoutmessige hensyn gjøres om til sluttnoter før publisering. I dette systemet brukes notene blant annet til forfatternavn, årstall og eventuelle sidetall (eksempel: Gripsrud 2017: 299), samt kortversjoner av f. eks. arkiv- og avisreferanser. Fotnotene kan også brukes til andre nødvendige opplysninger.

Titler på bøker, aviser og tidsskrifter o.l. settes i kursiv i brødteksten.

Noen vanlige referansetyper

Noen av de vanligste referansetypene er beskrevet under. En mer detaljert veiledning til APA 7th tilpasset fotnoter, finnes her:
https://kildekompasset.no/referansestiler/apa-7th-tilpasset-fotnoter/

Bøker: etternavn, fornavn som forbokstav med punktum, årstall i parentes, punktum, boktittel i kursiv, punktum, utgiversted, kolon,forlag, eventuell URL eller DOI-nummer.

Eksempel: Eide, M. og Myrvang, C. (2018). *Alltid foran skjermen. Dagbladet og det digitale skiftet.* Oslo: Universitetsforlaget.

Kapitler i bøker: etternavn, fornavn som forbokstav med punktum, årstall i parentes, punktum, kapittelnavn, punktum, boktittel i kursiv, komma, sidespenn, punktum, utgiversted, kolon, forlag

Eksempel: Gripsrud, J. (2017). 1890-1940. Massenes tidsalder. I J. Gripsrud (red.), *Allmenningen. Historien om norsk offentlighet,* s. 228-301. Oslo: Universitetsforlaget.

Artikler: etternavn, fornavn, årstall i parentes, punktum, artikkeltittel, punktum, tidsskriftets navn i kursiv, årgang i kursiv, nummer i parentes, sidespenn, punktum, eventuell URL eller DOI-nummer. Hvis ikke tidsskriftet oppgir årgang, sløyfes det.

Eksempel: Rasmussen, T. (2019). Offentlig mening som politikkens omverden, 2000-2020. *Mediehistorisk Tidsskrift 16*(2), 32-64.

Mediereferanser: Mediereferanse i fotnotene, f. eks. avis: Avisnavn, dato, årstall, ev. sidetall

Eksempel på mediereferanse i fotnoter: Sandefjords Blad, 12. september 1983, s. 1

Samme mediereferanse i litteraturlisten: Avisnavn, år og dato i parentes, punktum, tittel, sidetall.

Eksempel: Sandefjords Blad (1983, 12. september). Vi stemmer Høyre i Sandefjord, s. 1

Merk at vår konvensjon når det gjelder aviser skiller seg marginalt fra APAs, siden vi mener det også er nødvendig å ha med avisdato i notene (APAs kortversjon er avisnavn, årstall, sidetall). For avisreferanser med forfatter, andre medietyper eller kildetyper som ikke er dekket her, refererer vi til veiledningen på https://kildekompasset.no/referansestiler/apa-7th-tilpasset-fotnoter/

Arkivreferanser:

Kildekompasset har ikke egen angivelse for arkivreferanser, men vi foreslår denne varianten:

Arkivreferanse i fotnotene: Arkivdokument, ev. dato og avsender, arkiv

Samme arkivreferanse i litteraturlisten: Arkivnavn. Arkivdokument, dato, avsender. Nærmere angivelse (boks, mappe, pakke etc.)

Eksempel: Samme arkivreferanse i litteraturlisten, eksempel: Statsarkivet, Norsk Journalistskole (SAO/NJ). Årsmelding for 1965-66, boks 0001.

Følgende legges ved manuskriptene, senest ved innlevering av siste versjon:

- et sammendrag på 50–150 ord, både på norsk (eventuelt dansk eller svensk) og engelsk. Det engelske sammendraget skal også ha tittel.
- tre–fem emneord, både på norsk (eventuelt dansk eller svensk) og engelsk
- et forfatterportrett
- en kort forfatterbyline (vanligvis: navn, arbeidstittel, arbeidssted og e-postadresse)
- en forfatteromtale (maks 400 tegn med mellomrom)
- bilder/illustrasjoner/faksimiler til teksten eller forslag til slike, samt forslag til bildetekster med all nødvendig informasjon om illustrasjonen. Forfatterne må selv innhente tillatelse til å gjengi illustrasjonene. Tidsskriftet har ikke anledning til å betale for bruk av bilder, og er avhengig av å finne illustrasjoner som kan brukes fritt.

Mediehistorisk Tidsskrift tar bare imot originalmanus. Vi forutsetter at manuskripter ikke er sendt til vurdering hos av andre tidsskrifter mens det er i en redaksjonell prosess i *Mediehistorisk Tidsskrift*, eller at det har vært publisert andre steder på andre språk. Som digitalt tidsskrift gjør vi oppmerksom på at vi rutinemessig er nødt til å screene bidrag for plagiat.

Det forutsettes at artikler som vurderes i *Mediehistorisk Tidsskrift,* følger de etablerte etiske retningslinjene for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi: https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer/hum-sam/forskningsetiske-retningslinjer-for-samfunnsvitenskap-humaniora-juss-og-teologi/

For medforfatterskap gjelder *Vancouverreglene for praktiske og etiske retningslinjer for forfattere,* https://www.forskningsetikk.no/ressurser/fbib/lover-retningslinjer/vancouveranbefalingene/

*Mediehistorisk Tidsskrift*s forfattere beholder opphavsretten til sin tekst, men samtykker altså i at den publiseres under de betingelsene som ligger i lisensen Creative Commons CC BY-NC 4.0

Mediehistorisk Tidsskrift har ingen avgifter for redaksjonell vurdering eller publisering, eller leserbetaling.

Til fagfellene

Mediehistorisk Tidsskrift setter stor pris på det arbeidet som gjøres av eksterne fagfeller. Dette utføres som standard etter «double blindfold»-prinsippet, der forfatter og leser er anonymisert for hverandre. Vi har ikke noe standard-skjema for fagfellevurdering, men ber fagfellenes tilbakemelding munne ut i en av fire anbefalinger til redaksjonen:

- Artikkelen aksepteres som den er.
- Artikkelen aksepteres med nærmere angitte endringer.
- Artikkelen aksepteres ikke slik den nå foreligger, men kan vurderes på nytt dersom den blir vesentlig omarbeidet.
- Artikkelen aksepteres ikke.

Tidligere utgaver

Tidligere utgaver av Pressehistoriske skrifter/Pressehistorisk tidsskrift utgitt til og med 2014 koster mellom 75 og 150 kroner og kan bestilles hos Norsk Mediehistorisk Forening ved Ragnhild Holmen. Send nummeret på utgaven og antall sammen med bestillers navn og adresse til rh@mediebedriftene.no.

Årgang 1:

Nr. 1/2004
Arnhild Skre: «I dag må ingen sitte hjemme». Presse og partilojalitet 1957–1973.

Nr. 2/2004
Øystein Sande m. fl.: Agitasjon og opplysning

Nr. 3/2004
Else-Beth Roaldsø: Å skrive i motvind. Ruth Thomsen og Stavanger Aftenblad.
Hallvard Tjelmeland: Aviser som historisk kjelde

Årgang 2:

Nr. 4/2005
Norhild Joleik: Albert Joleik – bladstyrar i brytingstid

Nr. 5/2005
Div. forfattere: 1905 – Nu gjælder det at holde kjæft

Årgang 3:

Nr. 6/2006
Anne Hege Simonsen: De der ute– vi her hjemme. Utenlandsdekningen i tre norske aviser 1880–1940
Jo Bech-Karlsen: På sporet av en glemt stil. Litterær journalistikk på 1950-og 60-tallet

Nr. 7/2006
Tor Are Johansen: «Trangen til læsning stiger, selv oppe i Ultima Thule». Aviser, ekspansjon og teknologisk endring ca 1763–1880

Årgang 4:

Nr. 8/2007
Guri Hjeltnes (red): «Har de ikke journalister i Aftenbladet lenger når de sender et kvinnfolk?» Kjønnsperspektiv på pressehistorien

Nr. 9/2007
Tor Are Johansen: Hett bly og raske presser. Teknologisk endring i norsk avisproduksjon

Årgang 5:

Nr. 10/2008
Sidsel Meyer: Så brøt stormen løs. Debatten om beredskapslovene høsten 1950.
Bernt Ove Flekke: Eit historisk blikk på «Hele Norges sportsavis»

Årgang 6:

Nr. 11/2009
Henrik G. Bastiansen: Lojaliteten som brast. Partipressen i Norge fra senit til fall. 1945-2000

Nr. 12/2009
Sigurd Høst: Mye mer enn Akersgata. Norsk pressestruktur 1945 –2009. Navneendring til Pressehistorisk tidsskrift f.o.m. 11.6.2010

Årgang 7:

Nr. 13/2010
Div. forfattarar: Nordisk presse under andre verdskrigen

Nr. 14/2010
Ivar Andenæs: Halden Arbeiderblad – den siste partiavis
Arnhild Skre: «En kostbar og farlig tid». Vestvendingen i norsk presse 1947–1949

Årgang 8:

Nr. 15/2011
Leiar: 22/7 – eit pressehistorisk vendepunkt?
Birgitte Kjos Fonn: Da venstresiden ville lage DU-journalistikk
Henrik G. Bastiansen: Portrett av TV-kritikeren Sverre Evensen

Nr. 16/2011
Tor Are Johansen: Orkla Media 1983 –2006. Et medieselskap i konserndannelsen og eier – konsentrasjonens epoke

Årgang 9:
Nr. 17/2012
Maria Utheim: Engebret-bevegelsen
Peter Larsen: Bergens Tidendes første redaktør

Nr. 18/2012
Rune Ottosen: Pressemannen Johan Falkberget
Jo Bech-Karlsen: Referatets død og intervjuets seier

Årgang 10:
Nr 19/2013
Tor Are Johansen: Et produksjonssystem i støpeskjeen. Teknologiutvikling i norske aviser 1940 –2010

Nr 20/2013
Elisabeth Eide og Else-Beth Roalsø: Kriminelle, kulturelle, kapable kvinner
Birgitte Kjos Fonn: Ukebladene i 1913
Ragnhild Mølster: «Redaktrices». Kvinnelige redaktører frem til 1913
Gerd von der Lippe: Nanna With – et tilbakeblikk på sportsjournalistikk

Årgang 11:
Nr 21/2014
Hans Fredrik Dahl: Partipressen i Norge – fra utvikling til avvikling
Henrik G. Bastiansen: Fra konflikt til konsensus? Partipressens fall
Birgit Røe Mathisen: Fra partipresse til lokalisme, lokal journalistikk

Nr 22/2014
Rune Ottosen: Pressen og ytringsfrihtens vilkår ved og etter utbruddet av første verdenskrig
Anne Hege Simonsen: Den første verdenskrig i to norske aviser
Hans Christian Erlandsen: Rowland Kenney, britisk påvirkningsagent
Nils E. Øy: Jubileumsutstillingen 1914

Årgang 12:
Nr 23/2015
Ruth Hemstad: Propagandakrigen om Norge i europeisk presse
Odd Arvid Storsveen: Aviser som politiske aktører på 1800-tallet
Marthe Hommerstad: Politisk debatt mellom dannede elite og bøndene
Håkon Harket: 1814 og jødenes utestengelse fra Norge
Nils. A. Øy: Er slangene i § 100 borte etter 200 år

Nr 24/2015
Masoud Haidari: Når blir jeg norsk i medienes øyne?
Cora Alexa Døving: Historiens grep om samtiden
Harald Syse: Norsk presses dekning av antijødisk politikk
Margareth A. van Es: Bildet av «muslimske kvinner» i Aftenposten

Årgang 13:
Nr 25/2016
Per Overrein og Roar Madsen: Om avviklingen av partipressen
Henrik G. Bastiansen og Hans Fredrik Dahl: Svar til Overrein og Madsen.
Gudleiv Forr: Dagbladets løsrivelse fra Venstre.
Rune Ottosen: Unntakstilstanden i Trøndelag i oktober 1942
Kathrine Geard: Skjult kamp for det frie ord under krigen

Nr. 26/ 2016:
Rolf Werenskjold: Norges første lydfilmavis
Birgitte Kjos Fonn: Journalisten Vilhelm Aubert
Rune Ottosen: Klimajournalistikk under valget 2013 med historisk bakgrunn

Navneendring til Mediehistorisk Tidsskrift f.o.m. 1.9.2016.

Årgang 14:
Nr. 27/ 2017:
Østein Pedersen Dahlen: UDs hemmelige pressekontor
Rolf Werenskjold: Haakon Lie som filmskaper
Magne Lindholm: Norges første statlige PR-kampanje
Ole Bjørn Rongen: Bokseropprøret i Kina i 1900

Nr. 28/ 2017:
Åsmund Egge: Fra revolusjonsbegeistring til brobygging
Rune Ottosen: Revolusjonsfrykt og klassekamp
Birgitte Kjos Fonn: Revolusjon og folkelesning
Roy Krøvel: Garborg, Uppdal og revolusjonen
Kristian Steinnes: Sigurd Simensen, avismann og agitator
Gudleiv Forr: Karl Johanssen, liberaler blant kommunister

Årgang 15

Nr. 29/2018
Trygve Svensson: Ludvig Holbergs retorikk
Henrik G. Bastiansen: Berlinmurens fall i norske medier
Anders Gjesvik: Dekningen av homofile på 1950-tallet

Nr. 30/2018
Henrik G. Bastiansen: Fra analog til digital mediehistorie
Eivind Røssaak: Når nasjonens hukommelse digitaliseres: Kulturens ubevisste vender tilbake
Frode Weium: Inskripsjon og digitalisering Om fonografens tidlige historie
Nina Bratland: Fotoalbum: Digital praksis og prøvelse
Magne Lindholm: Hva skjer med arkivene når de blir digitalisert?
Henrik G. Bastiansen: Hvordan skal vi plassere internett i mediehistorien?
Hans Fredrik Dahl: Bok: Krigsdrama i eksil
Gudleiv Forr: Bok: Krigsdrama i eksil
Rune Ottosen: Bok: Gatekeeper med stor makt
Birgitte Kjos Fonn: Bok: Rikholdig Presshistorisk Årsbok

Fra desember 2018 er alle årgangene av Mediehistorisk Tidsskrift tilgjengelige på medietidsskrift.no

Årgang 16:

Nr. 31/2019
Turid Borgen: Kampen om kontroll En casestudie av prosjektet «Redaksjonell posisjonering 15» anno 2012
Paul Bjerke: Bond eller Smiley i nordisk spionjournalistikk?
Per Overrein/Roar Madsen: Om partipressens korporative system – et søkelys på seks høyrepresseaviser
Henrik G. Bastiansen: Hvordan skal vi plassere World Wide Web i mediehistorien?
Audgun Oltedal: Grave i gener

Nr. 32/2019
Gudmund Hernes: Det medievridde samfunn 2.0
Terje Rasmussen: Offentlig mening som politikkens omverden, 2000–2020
Rune Ottosen: Fra kald krig til «out of area»-strategi
Anne Krogstad: Den medievridde kultureliten
Paul Bjerke/Birgitte Kjos Fonn: Er journalistikken venstrevridd?
Cristine Myrvang: Stormens øye. Om forsøket på å stabilisere Dagbladets nyere historie

Årgang 17:

Nr. 33/2020
Siri Hempel Lindøe: Den norske TV-aksjonen i historisk perspektiv
Henrik G. Bastiansen: Mediehistorie 2.0 og behovet for en ny filologi
Roar Madsen/Per Overrein: «– Vi stemmer Høyre i Sandefjord». Høyreaviser i valgkamp
Morten Haave: Norsk arbeiderbevegelse og «pengejødene»

Nr. 34/2020
Henrik G. Bastiansen: Kan mediehistorien kaste nytt lys over miljø- og klimakrisen?
Lars Sandved Dalen: Forsiktige forskere, engasjerte journalister
Thale Elisabeth Sørlie: Det handler om mennesker – fotografiske klimaendringer i Arbeiderbladet mellom 1948 og 1997
Ingrid Fadnes: Mardøla-aksjonen(e). Et tilbakeblikk på en av norgeshistoriens viktigste miljøvernaksjoner
Marte Veimo og Andreas Ytterstad: Den sprikende kraften i «det grønne skiftet»
Marianne Takle: Hva innebærer det å ta hensyn til fremtidige generasjoner?
Eva Åsén Ekstrand: Sökande efter "Svenskhet" och "folket" i Smålänningens Jul under beredskapstiden (1939-1945)

Årgang 18:

Nr. 35/2021

Per Bonde Hansen og Gudrun Rudningen: Avisens hjerte: «Desken var avisens hjerte som aldri lukket et øye»

Veronica Årseth Ljosheim: På nett med historien: Å tallfeste Dagbladets journalistikk

Henrik G. Bastiansen: Brikker til en ny filologi

Håkon Benjaminsen: Et løfta blikk. Karina Jensen og norsk fotojournalistikk i årene 1980–1999

Nr. 36/2021

Jens Petter Køllhøj, Are Flågan, Anne Hege Simonsen: Offentlig fotografi. Fotografisk mangfold i publiserings- og kunnskapsprosesser.

Marthe Tolnes Fjellestad: Å vise vanskelige bilder. Fotografier fra Sydspissen fangeleir i Tromsø, 1945.

Tone Svinningen: Krigsbilder på vandring. Bruken av Kari Berggravs bilder fra felttoget våren 1940.

Olaf Knarvik: God informasjon. Jørgen Grindes fotografier fra Midtøsten 1956-59.

Nina Bratland: Fotograferte samtaler. Arbeid for nøyaktighet og økonomi i Televerket.

Stig Storheil: Ingenmannsland. Brefotografier, vitenskap og materialitet.

Arne B. Langleite: Med ryggen mot kameraet. Bildebyråets ryggfigur i det norske landskapet.

Guro Tangvald: Oljeplattform i solnedgang. Postkort fra norsk oljeindustri 1970-2021.

Jens Petter Kollhøj: Bedre enn originalen? Fotografier som halvfabrikata. i bokproduksjon på 1950- og 60-tallet.

Dette dobbeltnummeret av *Norsk Mediehistorisk Tidsskrift* har fått tittelen «Nordisk utenriksjournalistikk i det lange 20. århundret». Navnet er inspirert av historikeren Eric Hobsbawm, som like etter Berlinmurens fall brukte begrepet «det korte 20. århundret» som en betegnelse på den på den på mange ulike måter unike perioden fra 1. verdenskrig til den kalde krigen opphørte. Med oppløsningen av den tidligere Østblokken tok det som hadde vært den rådende verdensorden i store deler av det 20. århundre brått slutt. I den andre enden hadde verdenskriger og revolusjoner endret de globale maktforholdene som var etablert på 1800-tallet. Over 30 år senere vet vi både at verden forandret seg i 1989, og at arven fra forrige århundre fortsatt er med oss.

De nordiske landene har mange fellestrekk både allmennhistorisk og mediehistorisk, men det finnes også store forskjeller. Forholdet til de to supermaktene, og dermed den utenriks- og forsvarspolitiske forankringen, var ulik gjennom etterkrigstiden. Også etter Berlinmurens fall gikk de til dels i forskjellige retninger – som da Sverige og Finland fulgte Danmark inn i EU, mens Island og Norge valgte EØS. Mediehistorisk har disse landene vært langt likere. En historisk sterk partipresse, høy mediebruk, institusjonalisert selv-regulering, sterke allmennkringkastere og, i nyere tid, offentlig stimulering for å opprettholde et visst medietilbud, er alle blant de trekkene vi finner rundt om i de nordiske landene. Utgaven undersøker ulike trekk ved nordisk journalistikk og offentlighet knyttet til internasjonale spørsmål i det 20. århundre og inn i det 21.

Mediehistorisk Forening finnes på *facebook.com/mediehistorisk*

Mediehistorisk Forening finnes på twitter på *@Mediehistorisk*

ISSN 2464-4277

Norsk Mediehistorisk Forening

www.medietidsskrift.no